CLOTHO

letnik 6 · številka 1 · 2024

CLOTHO letnik 6, številka 1, 2024 / volume 6, issue 1, 2024
ISSN: 2670-6210 (tisk / print), 2670-6229 (splet / online)
Odgovorni urednik / Editor-in-chief: David Movrin
Pomočniki odgovornega urednika / Associate Editors:
Anja Božič, Zala Mele, Jonathan Rebetz, Tjaša Šimunić, Anja Šuštar Finžgar
Uredniški odbor / Editorial Board:
Andrea Balbo, Università degli Studi di Torino; Alenka Cedilnik, Univerza v Ljubljani; Jan Ciglenečki, Univerza v Ljubljani; James J. Clauss, University of Washington; Maher A. Eissa, Jame'at al-fayoum; Péter Hajdu, Shēnzhèn Dàxué; Elizabeth Hale, University of New England; Stanko Kokole, Univerza v Ljubljani; Christian Laes, Antwerpen Universiteit; Katarzyna Marciniak, Uniwersytet Warszawski; Petra Matović, Sveučilište u Zagrebu; Aleš Maver, Univerza v Mariboru; Tina Milavec, Univerza v Ljubljani; Gregor Pobežin, Univerza na Primorskem, Koper; Sonja Schreiner, Universität Wien; Henry Stead, University of St Andrews; Katalin Szende, Central European University, Wien; Yasunari Takada, Tōkyō daigaku; Daniela Urbanová, Masarykova univerzita, Brno; Andrii Yasinovskyi, Ukrains'kyy Katolyts'kyy Universytet, Lviv
Naslov / Address:
Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana
Založnik / Publisher: Založba Univerze v Ljubljani /
University of Ljubljana Press
Odgovorna oseba založnika / For the publisher: Gregor Majdič, rektor Univerze v Ljubljani / Rector of the University of Ljubljana
Izdajatelj / Issuer: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani / Ljubljana University Press, Faculty of Arts
Za izdajatelja / For the issuer:
Mojca Schlamberger Brezar, dekanja / Dean of Faculty
Oblikovanje in prelom / design and typesetting: Nika Bronič
Jezikovni pregled / Language Advisor:
Anja Božič (slovenščina / Slovenian), Jonathan Rebetz (angleščina / English)
Spletna stran / Website: journals.uni-lj.si/clotho
E-pošta / Email: clotho@uni-lj.si
Tisk / Printing: Birografika Bori d.o.o., Ljubljana // **Cena / Price:** 7 €
Revijo sofinancira ARIS. / The journal is supported by ARIS. // To delo je ponujeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva – deljenje pod enakimi pogoji 4.0, mednarodna licenca (izjema so fotografije) / This work is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License (except photographs).
Naslovnica / Front page: Kolaž s črkami iz kronik, obravnavanih v posameznih prispevkih / Collage made from letters taken from the chronicles discussed in the individual articles.
Foto esej / Photo essay: Kronike, obravnavane v posameznih prispevkih / The chronicles discussed in the individual articles.

Latinske in nemške kronike na Slovenskem od Mihaela Rabatta (1396) do Franca Franza (1832–40)

Uredil Matej Hriberšek

Latin and German Chronicles in Slovenia from Michael Rabatta (1396) to Franz Franz (1832–40)

Edited by Matej Hriberšek

Ljubljana 2024

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

091=124(497.4)"14/18"
091=112.2(497.4)"14/18"
94(497.4)(093.3)"14/18"

LATINSKE in nemške kronike na Slovenskem od Mihaela Rabatta (1396) do Franca Franza (1832-40) / uredil Matej Hriberšek. - Ljubljana : University of Ljubljana Press = Založba Univerze, 2024

ISBN 978-961-297-478-7

KAZALO

07 **Matej Hriberšek**
Predgovor

ČLANKI

11 **Vojko Pavlin**
Goričan Mihael Rabatta, avtor potopisa *Iter sancti sepulcri*

27 **Boris Golec**
Zgodnjenovoveški anali kranjskih mest

61 **Matija Ogrin**
Župnijske kronike – kdaj slovenščina prevlada nad nemščino?

81 **Gregor Pobežin**
Naldinijeva *Corografia ecclesiastica* – kronika koprske škofije ali lokalna zgodovina?

101 **Monika Deželak Trojar**
Ohranjeni kronikalni zapisi jezuitskega kolegija v Ljubljani

135 **Matjaž Grahornik**
Ruška latinska kronika (po 1764)

167 **David Movrin**
Latinska šola v Rušah, ruški Romul Luka Jamnik, *Gesta Romanorum* in izgubljena igra *De Joviniano imperatore mire correcto*

259 **Luka Vidmar**
Diarium patra Žige Škerpina: Kronika potovanja iz Ljubljane v Valladolid leta 1740

281 **Sonja Svoljšak**
Knjige in knjižnice v Fajdigovi *Bosnia seraphica* (1777)

297 **Tone Smolej in Tanja Žigon**
Iz gledališke zgodovine: *Liebe kann alles* oziroma sezona 1833/34 na ljubljanskem stanovskem odru

343 **Miha Preinfalk**
Korespondenca kot kronikalni vir – primer pisem Franca Franza

CARNIOLIA
ANTIQUA ET NOVA.

ANTIQUA

JAPYDICA, HYPERBOREA, CELTICA, PANNONICA, NORICA,
ISTRICA, CARNICA, ROMANA, VANDALICA,
GOTTHICA, LANGOBARDICA, SLAVICA, AVARICA,
FRANCICA.

NOVA

GERMANICA, SLAVICA, FRANCICA, BAVARICA, AUSTRIACA.

SIVE

INCLYTI DUCATUS CARNIOLIÆ

ANNALES

SACRO-PROPHANI.

Ab orbe condito ad noſtram uſque ætatem

Per Annorum ſeriem Chronographicè digeſti

IN DUOS TOMOS.

Cum antiquorum Locorum, Urbium, Montium, Fluviorum, Populorum &c. deſignatione Choro-graphica, ad illuſtranda vetera Hiſtoricorum monimenta in Apparatum conjecta.

Ex probatis plus centum Autoribus & plurimis MSS. Cartophylacijs

ACCURATE COLLECTI.

TOMUS I.

A MUNDO CONDITO AD ANNUM CHRISTI MILLESIMUM.

AUTHORE

JOANNE LUDOVICO SCHÖNLEBEN,

Carniolo Labacenſi SS. Theologiæ Doctore, Protonotario Apoſtolico.

K. K. LANDES-REGIERUNG DES HERZOGTHUMES KRAIN

K. K. STUDIEN BIBLIOTHEK IN LAIBACH

LABACI, Sumpt. & Typis JOANN. BAPTISTÆ MAYR,

Typographi & Bibliopolæ.

Anno Chriſti M. DC. LXXXI. Æmonæ ſeu Labaci Conditæ MM. DCCCC. IV.

Janez Ludvik Schönleben, *Carniolia antiqua et nova*, naslovnica; vir: NUK

Predgovor

Matej Hriberšek*

Prispevki, ki so objavljeni v reviji *Clotho*, so del rezultatov projekta »Latinske in nemške kronike na Slovenskem« (šifra projekta J7-2604), ki ga je v obdobju od 1. 9. 2020 do 31. 8. 2023 iz sredstev proračuna RS financirala ARIS, izvajala pa ga je UL Filozofska fakulteta v sodelovanju z ZRC SAZU. Sprva je bilo vanj vključenih 11, od leta 2021 pa 13 raziskovalcev. Prve izsledke svojih raziskav na področju kronik je skupina predstavila na simpoziju *Colloquia Divina*, ki je ob mednarodni udeležbi potekal 9. in 10. marca 2023 v Kopru.

V tem zvezku so zbrani končni rezultati raziskav, v katerih avtorji obravnavajo različne tematike, ki temeljijo na njihovem raziskovanju kronik in kronikalnih virov. Vojko Pavlin predstavlja goriškega plemiča Mihaela Rabatta, ki je večino življenja deloval kot diplomat v službi padovanske rodbine Carrara, in njegov kronikalni dnevniški potopis *Iter sancti sepulcri*, v katerem je na 16 straneh popisal romanje v Sveto deželo, ki je potekalo med 27. avgustom in 28. novembrom 1396. Boris Golec v svojem prispevku obravnava problematiko, povezano z vprašanji v slovenskem prostoru redko ohranjenih zgodnjenovoveških analov s poudarkom na analih mesta Krško in analih mesta Kostanjevica. Matija Ogrin v svojem članku predstavlja nova spoznanja glede jezikovne podobe župnijskih kronik; ukvarja se z vprašanjem, kdaj je slovenščina kot jezik zapisovanja kronik začela izpodrivati nemščino. Osrednja tema prispevka Gregorja Pobežina je več kot 500 strani obsegajoče delo *Cerkveni krajepis* ali *Opis mesta in škofije Justinopolis, ljudsko Koper* (1700) koprskega škofa Paola Naldinija, ob katerem se pisec ob dejstvu, da se v Naldinijevem delu prepletajo različne literarne strategije, sprašuje, ali je *Cerkveni krajepis* zgodovinsko ali kroniško delo. Monika Deželak Trojar je obdelala ohranjene kronikalne zapise nekdanjega jezuitskega kolegija v Ljubljani: letopise, dnevnike, kongregacijske knjige, pogojno pa tudi prepis dokumentov ljubljanskega jezuitskega kolegija (*Historia annua Collegii Societatis Jesu Labacensis, Annua collegii Labacensis, Diarum p. ministri, Diarium praefecturae*

* Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana; matej.hribersek@ff.uni-lj.si.

scholarum, vpisne knjige (tj. matrikule) kongregacij, *Liber archivii collegii Labacensis S. I.*). Matjaž Grahornik v svojem prispevku predstavlja ruško latinsko kroniko pisca Jožefa Avguština Mezneriča, ki jo hrani Župnijski urad Ruše, z izvirnim naslovom *Notata Rastensia* (»Ruški zapis(k)i«) in njeno historično vrednost, obenem pa tudi pomen Ruš kot izobraževalnega središča, saj je bila ruška latinska šola pred ustanovitvijo jezuitskega kolegija in gimnazije v Mariboru leta 1758 najpomembnejša izobraževalna institucija na Spodnjem Štajerskem. Iz ruške latinske kronike *Notata Rastensia* v svojem prispevku izhaja tudi David Movrin, ki obravnava ruške verske (latinske) igre, kot so jih na pobudo duhovnika Luke Jamnika prirejali od leta 1680, prinaša pa poskus rekonstrukcije ene od predstav, sicer izgubljene igre o čudežni spreobrnitvi cesarja Jovinijana (*De Joviniano imperatore mire correcto*), ter predstavi obravnavo tega motiva v drugih izročilih. Sonja Svoljšak se je v svojem prispevku oprla na rokopis zgodovinsko-kronikalnega dela Mavra Fajdige *Bosna Serafska* (*Bosnia Seraphica*, 1777–1780), ki ga hrani Arhiv Slovenske frančiškanske province v Ljubljani; na podlagi Fajdigovih zapisov je predstavila bogato zapuščino frančiškanskih knjig in knjižnic. Tone Smolej in Tanja Žigon sta v teku projekta na osnovi podatkov iz kronikalne zbirke pisem Franca Franza pripravila niz prispevkov, v katerih odkrivata in raziskujeta gledališko zgodovino in odrsko ustvarjalnost Prešernovega obdobja; v prispevku orisujeta sezono 1833/1834 in dela, v tem letu uprizorjena na ljubljanskem stanovskem odru. Miha Preinfalk je k projektu »Latinske in nemške kronike na Slovenskem« prispeval prepis ohranjene korespondence med upokojenim oficirjem Francem Franzem in Jožefom Kalasancem baronom Erbergom, ki je potekala v obdobju med junijem 1832 in 27. avgustom 1840; v svojem prispevku predstavlja nastanek, historiat in pomen tega zbira pisem, ki je lep primer kronikalnega vira in obenem tudi bogat vir podatkov za lokalno zgodovino in kulturno zgodovino.

Slike med prispevki se ne navezujejo na posamezne prispevke, ampak so, ker gre za različne kronike in kronikalna dela, tematska povezovalna nit. Raznolike teme kažejo raznolik značaj kroniških in kronikalnih virov, hkrati pa nakazujejo, kakšen je njihov zgodovinski in kulturni pomen in potencial, kako zanimive in pogosto povsem nove teme prinašajo. To številko revije bo vsebinsko dopolnila še ena, v kateri bo podan splošni pregled latinskih in nemških kronik na Slovenskem ter delovni popis kronik in kronikalnih del, ki je nastajal ob raziskovanju.

Index Titulorum.

§. II. Antiquæ Inſcriptiones, quæ olim extabant Labaci, nunc latent. pag. 217.
§. III. Antiquæ Inſcriptiones Nauporti ſeu Hyperlabaci. pag. 218.
§. IV. Antiquæ Inſcriptiones Magni Vici, ſeu hodierni Iggij. pag. 218.
§. V. Antiquæ Inſcriptio. Crainburgi, Rattmanſtorffij, & aliorum locorum. p. 221.
§. VI. Antiquæ Inſcriptiones Gutkfeldi, & vicinorum locorum. pag. 222.
§. VII. Antiquæ Inſcriptiones in limitibus Carnioliæ. pag. 223.

PARS II. TOMI I.

Complectitur Annales ab Orbe Condito vſque ad Natalem Chriſti.

PARS III. TOMI I.

Complectitur Annales à nato Chriſto, vſque ad annum Milleſimum Æræ Chriſtianæ.

Syllabus MSS. quæ operi ſervierunt.

MS. Chronicon cujuſdam Martini, vel vt in margine corrigitur, Honorij cui adjecta ſeries Epiſcoporum & Archiepp. Salisburgenſium. Incipit à condito mundo, deſinit Anno 1277. fol.

MS. Chronicon Viennenſe conſcriptum ab aliquo Monacho Benedictino ab Anno Chriſti 973. vſque ad annum 1327. Notat author ad annum 1289. *quæ vidimus teſtamur.* fol.

MS. Alterum Chronicon Viennenſe Anonymi continuatum vſque ad annum Chriſti. 1233. fol.

MS. Hiſtoria Auſtriaca Thomæ Ebendorffer de Haſſelbach Canonici Viennenſis ab Anno Chriſti 928. vſque ad annum 1467. quo author vixit. fol.

MS. Chronicon Anonymi ex Bibliotheca Aurſpergica. 4.

MS. Chronicon breve Joannis Thomaſich Minoritæ Boſſnenſis ab anno Chriſti 1200. vſque ad annum 1562. quo author vixit, ex Bibliotheca Aurſpergica.

MSS. Collectanea parentis mei Ludovici Schönleben ex Archivo ſenatûs Labacenſis, vſque ad annum 1660.

MS. Chronicon Cileenſe Anonymi.

MSS. Varia ex diverſis Monaſteriis communicata.

Authorum impreſſorum nomina, qui operi ſervierunt, reperiuntur in marginibus annotata, ferè 200.

JOAN-

Janez Ludvik Schönleben,
Carniolia antiqua et nova, vsebina
2. in 3. dela I. knjige; vir: NUK

VARIO TI
P. NARBON
VET. LEG. XV.
- - - - - VENIX
P. EMONIÆ.

In penultima linea dubito an bene legam Venix, quia primæ literæ modicè apparent, & litera I. formata est instar inversæ litæræ T. (L.) vt suspicer fortè legendum AN. LX. Porrò lapis hic vel erutus è terra, vel ex ruderibus Armamentarij Archiducalis protractus est Labaci anno 1525. cum Armamentarium incendio absumptum, & penitus disjectum fuit, & eo loci nova vrbis porta (quam à domo vicina Equitum A. Teutonicorum, Teutonicam dicimus) exstructa est. Unde miror quod Lazius paucis annis posteà Labaci perquirens antiquitates, eum non observaverit, quià jam tunc immuratus fuit.

II. Altera inscriptio extat defacto in pariete Ecclesiæ B. V. Ordinis Teutonici, quam ego ipse legi, & descripsi correctius quam Lazius, qui eam promit in commentario Reipublicæ Romanæ. Laz. Comment. Reip. Rom. lib. 12. sect. 5. c. 6.

M. TITIO. M. F. CL. TI.
BARBIO. TITIANO. DE
CURIONI. EMONE. T.
LEG. II. ADJUTRIC. ITEM
LEG. X. FRETENS. HA-
STATO. IN. COH. LEG. II.
TRAIAN. EXCORNICULAR.
PR. PRO. LARCIA. VERA
FILIO. PIISSIMO. L. D. D. D.

Petrus Appianus, Bartholomæus Amantius, Janus Guiterus, Lazius, & B. post hos Petrus Lambecius habent cum diphtongo *Æmonæ* sed in lapide simpliciter est EMONE. Item apud illos est gemina vox EX CORNICULAR. Sed in lapide vna continua. Item apud illos PR. PR. sed in lapide PR. PRO. Verùm lapicidæ etiam errant: & de interpretatione hic non sum solicitus, sal-

Petrus Appian. Barth. Amant. Syntag. Antiq. Inscript. Jan. Grut.. Magn. Synt. Laz. Lambec.. Bibl. Cæs. l. 2. c. 8. fol. 681.

tem habemus Æmonæ nomen in secundo lapide:

III. Tertia inscriptio extabat olim in præfata Commenda Teutonica Labaci ante centum aliquot annos, quam descripsit Lazius. Recentibus annis per fordidam avaritiam illiteratorum, lapis ille in alium usum absumptus est, vti mihi domestici narrarunt cum inquirerem de illa. Apud Lazium ita legitur:

ENNIO SECCONIS F.
VIVUS F. CETETIUM
RUSTICO F. ☋. N. L.
ET FIL. VALENTIONI.
☋. AN. XXXV. EISECU
SECCO. EMONS. Y.
☋. AN. LI. EMON. Y.
Cætera legi nequiverunt.

Ecce iterum bis Æmonæ nomen in eodem lapide; atque adeo triplex ante centum annos Labaci extabat inscri- C. ptio, in qua nomen Æmonæ sive Emonæ expressum. Addi possent etiam aliæ inscriptinnes vicini *Magni Vici*, quem nunc

Janez Ludvik Schönleben, *Carniolia antiqua et nova*, str. 68 – primeri prepisanih rimskih epigrafskih spomenikov; vir: NUK

DOI: https://doi.org/10.4312/clotho.6.1.11-25

Goričan Mihael Rabatta, avtor potopisa *Iter sancti sepulcri*

Vojko Pavlin*

UVOD

Mihael Rabatta je že precej dobro znana osebnost v italijanski historiografiji. O njem so obširneje pisali Federico Seneca,[1] Pier Carlo Begotti[2] in pred kratkim Federico Vidic[3] v knjigi o goriških diplomatih. Toskansko poreklo njegove družine in dolgoletno delovanje na padovanskem dvoru je odvrnilo pozornost slovenskega zgodovinopisja. Dejansko pa je bil prav v letih pred in po potovanju v Sveto deželo zelo dejaven v svojem rodnem goriškem prostoru, na čemer je poudarek v tem prispevku.

ITER SANCTI SEPULCRI

Mihael Rabatta se je s svojim prijateljem Morandom Porcio leta 1396 odpravil k Božjemu grobu in zapustil kroniko potovanja.[4] Ta kulturni

* ZRC SAZU, Raziskovalna postaja Nova Gorica, Delpinova 12, SI-5000 Nova Gorica, vojko.pavlin@zrc-sazu.si. Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega projekta Latinske in nemške kronike na Slovenskem (J7-2604), ki ga financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost RS.

1 Seneca, »Un diplomatico goriziano e cavaliere dei secoli XIV e XV: Michele da Rabatta«, 138–74.

2 Begotti, »Periodo storico e i due personaggi del pellegrinaggio in Terra Santa«, 15–31.

3 Vidic, *Diplomatici Goriziani nel medioevo,* 17–63.

4 Rokopis sicer ni podpisan in atribucija ni povsem gotova, vendar je veliko verjetneje, da je nastal izpod peresa Mihaela Rabatte kot Moranda Porcie.

spomenik redke vrste je v 90-ih letih prejšnjega stoletja prišel na plano po zaslugi grofa Viljema Coronini-Cronberg. V sklopu njegove zapuščine se nahaja v Državnem arhivu v Gorici (*Archivio di Stato di Gorizia*).[5] Coroniniji so bili sicer dediči Rabattovih posesti po izumrtju rodbine leta 1794. *Iter sancti sepulcri* je bil že deležen podrobne obdelave in je bil v prepisu v celoti objavljen leta 2007 v Pordenonu pri Accademiji San Marco.[6]

Dnevnik na 16 paginah opisuje potovanje, ki je od odhoda iz Benetk trajalo tri mesece, od 27. avgusta do 28. novembra leta 1396. Pot je romarja na beneški trgovski galeji[7] vodila čez Jadransko morje do Rovinja, od tam prek Pulja čez Kvarner, mimo Zadra in Dubrovnika do Drača in naprej mimo grških otokov Krfa, Kefalonije in Zakintosa, ob Peloponezu in čez Egejsko morje prek Rodosa do Bejruta in Jafe v Sveti deželi. V Jeruzalem sta dospela 27. septembra in naslednjo noč prečula v molitvi pri Božjem grobu. Bilo je prav v dneh, ko so Turki praznovali prelomno zmago nad krščansko križarsko vojsko v bitki pri Nikopolju (25. septembra). Težko je verjeti, da novica ne bi sčasoma prišla tudi do njunih ušes, čeprav v potopisu o tem in podobnem ni nobenih sledi.

Dnevnik na kratko a skrbno beleži kraje, mimo katerih so pluli in kjer so prenočevali. Več pozornosti je Rabatta namenil relikvijam, ki so jih hranili v nekaterih cerkvah, na primer v središču ivanovcev v cerkvi sv. Janeza Krstnika na Rodosu. Ohranile so se tudi risbe in skice nekaterih krajev. Posebna pozornost pa je bila namenjena odpustkom, ki so jih romarji prejeli ob obisku svetopisemskih krajev, tako v Jeruzalemu kot drugih evangelijskih krajih, kot so Betlehem, Jordan, Nablus, Nazaret, Tabor, Kana in Damask.[8]

Romarja sta se v Sveti deželi zadrževala slab mesec, nakar sta se iz Bejruta prek Cipra po bolj ali manj isti poti vračala nazaj in nazadnje v Benetke priplula iz Poreča. Za tisti čas je potovanje, ki je potekalo ob precej ugodnih vremenskih razmerah, trajalo izredno malo časa, 32 dni v eno in le 28 dni v drugo smer.[9]

5 ASGo, Archivio Coronini Cronberg, Serie Atti e Documenti, b. 115, fasc. 219. Coronini je rokopis pridobil od Gaetana Perusinija iz graščine Rocca Bernarda.

6 Rabatta, Porcia, *Iter Sancti sepulchri.*

7 Dovoljenje za plovbo je po prošnji padovanskega gospoda Francesca Novella Carrara odobril beneški senat (Paschini, »Notizie friulane del 1408«, 220).

8 Rabatta, Porcia, *Iter Sancti sepulchri,* 39–57.

9 Časovna primerjava z nekaterimi drugimi potovanji v Sveto deželo pri Gherdevich, *Il diario del pellegrinaggio in Terra Santa di Michele da Rabatta (1396),* 97.

MIHAEL RABATTA IN PADOVA

Mihael Rabatta in Morando Porcia sta šla na pot kot podanika gospodov v Padovi iz rodbine Carrara. Oba sta se že izkazala na bojnem polju, Rabatta pa še prav posebej pri diplomatskih nalogah. Morando je izhajal iz furlanske kastelanske družine in je bil po materi v sorodstvu z družino Della Torre (Thurn).[10] Starejši Mihael, njegova rojstna letnica ni znana, se je morda polagoma že bližal 50. letu, saj je bil že dve desetletji in pol v službi Carrarcev. Padovanskim gospodom, najprej Francescu starejšemu nato njegovemu sinu Francescu Novellu, je ostal zvest v dobrem in slabem do padca Padove pod oblast Beneške republike leta 1405.[11]

V času romanja se je Rabatta že močno uveljavil v poslanskih krogih, ne le v severnoitalijanskem prostoru, pač pa tudi v prvi vrsti na ogrskem kraljevem dvoru, pa tudi pri avstrijskih Habsburžanih. Po njegovih diplomatskih veščinah so povpraševali tako grofje Goriški kot oglejski patriarhi. Ko se je Padova v notranjih spopadih v furlanski Patriji postavila na stran novoizvoljenega patriarha Filipa d'Alençona, je bil Rabatta leta 1384 imenovan za patriarhovega maršala, ki je moral skrbeti za red v kneževini. Čez dve leti, januarja 1386, so ga patriarhu nenaklonjeni Videmčani zajeli. Za njegovo izpustitev iz zapora so se zavzeli mnogi veljaki, predvsem z Ogrskega, tako esztergomszki nadškof kardinal Demetrij kot ogrski palatin Nikolaj Széchy (Seči) in celo sama ogrska kraljica Elizabeta (vdova Ludvika Anžujskega, hči bosanskega bana Štefana Kotromanića).[12]

V videmskem zaporu je Mihaelu med drugimi delal družbo prav Morando Porcia in morda je na mestu domneva, da sta prijatelja v času ujetništva sklenila zaobljubo romanja.[13] V zaporu je bil Rabatta bržkone celi dve leti. Leta, ki so potem sledila, pa so bila krizna tako za Padovo kot za kneževino oglejskega patriarha in tudi za goriško grofijo. Leta 1389 je Padova padla v roke milanskim Viscontijem in Rabatta je spremljal družino Francesca Novella v eksil. V naslednjem

10 Begotti, »Periodo storico e i due personaggi del pellegrinaggio«, 31.

11 O delovanju na padovanskem dvoru in v diplomatski ter vojaški službi padovanskih gospodov Seneca, »Un diplomatico goriziano«, 138–74. Mihael je diplomatske naloge opravljal od okoli leta 1370 (Vidic, *Diplomatici Goriziani nel medioevo,* 28).

12 Seneca, »Un diplomatico goriziano«, 140–60; glej tudi Czoernig, *Görz. Oesterreich's Nizza, nebst einer Darstellung des Landes Görz und Gradisca. Das Land Görz und Gradisca,* 667.

13 Begotti, *»Periodo storico e i due personaggi del pellegrinaggio«,* 38, 40; Vidic, *Diplomatici Goriziani nel medioevo,* 39.

letu so bile moči usmerjene v ponovno osvojitev Padove, ki se je zgodila ob odločilni podpori bavarskega vojvode Štefana III. Wittelsbacha pa tudi Novellovega zeta grofa Friderika III. Ortenburškega. Slednji je bil tedaj tudi eden od dveh skrbnikov mladoletnih goriških grofov. Mihael Rabatta je bil med glavnimi voditelji raznolike padovansko-furlansko-nemške vojske, ki se je iz Čedada odpravila v Padovo in uspešno vkorakala v mesto. Ob tej priložnosti je bil Rabatta povzdignjen v viteza (*miles*). Kot eden vodilnih svetnikov padovanskega gospoda je dejavno deloval pri utrjevanju carrarske oblasti ter bil deležen številnih privilegijev posestne in simbolne narave.[14] Svoj grb je lahko oplemenitil s carrarskimi insignijami in prejel celo privilegij dedovanja po padovanskih gospodih, če bi ti umrli brez zakonitih dedičev.[15]

V letih pred odhodom v Sveto deželo pa je imel Mihael Rabatta veliko opravkov tudi v goriški grofiji v zelo kočljivem obdobju njene zgodovine.

MIHAEL RABATTA NA GORIŠKEM

Svetnik grofov Goriških

Čeprav je Mihael večinoma deloval v Padovi, se je večkrat vračal v rodno Gorico. Njegova družina je bila po poreklu iz Toskane in je nosila ime po vasi Rabatta pri kraju Borgo San Lorenzo v pokrajini Mugello severno od Firenc. Mihaelov oče Anton se je priselil v Gorico, kjer je bil sredi 14. stoletja v mestu pod goriškim gradom lastnik gostišča.[16] Ta Anton »Tusk« je od cesarja Karla IV. leta 1360 prejel privilegij prejemanja fevdov v cesarstvu.[17] Na tej osnovi se je pred-

14 Seneca, »Un diplomatico goriziano«, 148–62; Czoernig, *Görz. Oesterreich's Nizza,* 667. Mihael je bil visoko rangiran med padovansko elito, kljub temu da je bil eden redkih, ki ni imel visoke izobrazbe v tem univerzitetnem mestu (Kohl, »The Paduan Elite under Francesco Novello da Carrara (1390–1405). A selected prosopography«, 239–40, 252).

15 Begotti, »Periodo storico e i due personaggi del pellegrinaggio«, 27; Vidic, *Diplomatici Goriziani nel medioevo,* 42.

16 Omenja se že leta 1337 (Della Bona, »Osservazioni ed aggiunte sopra alcuni passi dell'Istoria della Contea di Gorizia di Carlo Morelli di Schönfeld«, 17), tudi kot Anton *Tuscus* (Kos, »Iz arhiva grofa Sig. Attemsa v Podgori«, 73), 1341 kot imetnik goriškega gostišča (Kos, »Iz arhiva grofa Sig. Attemsa v Podgori«, 76; glej tudi. Kos, »K zgodovini Gorice v srednjem veku«, 5). Anton Rabatta se zadnjič omenja julija 1378 kot plačnik dote pri drugi poroki hčere Margarete (ASGo, Archivio Coronini Cronberg, Gorizia Comitale, n. 145, c. 84).

17 Seneca, »Un diplomatico goriziano«, 139 (op. 4).

vsem s pridobitvijo posesti plemičev iz Prvačine,[18] fevdnikov Ulrika v. Rihemberškega, uvrstil med vazale goriškega grofa Majnharda VI.

Anton je verjetno svojega sina Mihaela poslal na šolanje v Padovo, toda ta se je podal v vojaške in diplomatske vode.[19] Ovreči je sicer treba domnevo, da se je Mihael najprej zapisal duhovniškemu stanu.[20] Mihaelovo toskansko-goriško družinsko poreklo je lepo razvidno ob prejemu gradu Buia v Furlaniji novembra 1385, ko ga patriarh imenuje *natus viri nobilis Antonii de Rabbata natione patria Florentinus, sua vero origine Goriciensis*.[21] Poznosrednjeveško goriško okolje, v katerem je Mihael odraščal, je bilo močno prežeto tudi s slovenskim[22] in nemškim jezikovnim pečatom, kar je mnogim njegovim goriškim rojakom tudi v nadaljnje odpiralo vrata v diplomatske kroge. Padovanski kronist Nicoletto D'Alessio zanj pravi, da je bil *savio et molto customado, homo optimamente literado e ben savea la lingua schiava et la alemanna,* »moder in zelo izkušen, silno načitan mož, ki je dobro obvladal tudi slovenščino in nemščino«.[23]

Ni znano, da bi Mihael zapustil kakšno drugo delo poleg potopisa. Ohranjeno je nekaj korespondence s sorodniki, ki med drugim priča o pripravi na romanje in srečni vrnitvi domov.[24] Izpričana je njegova

18 ASGo, Archivio Coronini Cronberg, Gorizia Comitale, n. 144, c. 483. Šlo je za dve hubi in desetine od sedmih hub v Bukovici ter hubo v Brjah na Krasu, ki se jim je v korist Antona odpovedal Rupert iz Prvačine (glej tudi Kos, *Urbarji Slovenskega primorja,* 114). Od njega je Anton na začetku leta 1361 kupil posest v Prvačini (pet hub) in odvetništvo od dveh hub pod Marijino cerkvijo v Vitovljah (ASGo, Archivio Coronini Cronberg, Gorizia Comitale, n. 144, c. 486).

19 Vidic, *Diplomatici Goriziani nel medioevo,* 28.

20 Napaka je nastala na osnovi napačne letnice (1358 namesto 1398) pri Manzano, *Annali del Friuli*, 173. Prav tako se je v nekem drugem viru Mihaela Rabatto zamenjalo z istoimenskim Mihaelom, kaplanom beneficiatom pri cerkvi sv. Duha v Gorici, pri čemer se letnica 1365 ne nanaša na to imenovanje, ampak na beneficij pri oltarju sv. Ane in sv. Lenarta v cerkvi sv. Hilarija in Tacijana v Gorici, ki ga je dotirala goriška grofica Katarina in o čemer je govor v istem viru (ASGo, Archivio Coronini Cronberg, Gorizia Comitale, n. 144, cc. 531–32; prim. Begotti, »Periodo storico e i due personaggi del pellegrinaggio«, 18–19).

21 ASGo, Archivio Coronini Cronberg, Gorizia Comitale, n. 145, c. 147; Seneca, »Un diplomatico goriziano«, 140.

22 O tem, kako je to dejansko lahko veljalo tudi za družino Rabatta, posredno priča ime Mihaelove nečakinje, ki je bila poročena v briški Barbani. Imenovali so jo Neža Suhona (ASGo, Archivio Coronini Cronberg, Gorizia Comitale, n. 145, c. 325).

23 Seneca, »Un diplomatico goriziano«, 141.

24 O njegovem srečnem prihodu domov pričuje Mihaelov brat Peter v pismu tretjemu bratu Ivanu, tedaj glavarju goriških grofov v Gorici (Scalon, *Produzione e*

skrb za knjige; svojemu nečaku Bernardu je na primer v Firence pisal, naj mu priskrbi Petrarkovo delo *De vita solitaria*.[25] Pohval je bil Mihael deležen tudi s strani koprskega humanista Petra Pavla Vergerija starejšega. Jeseni 1394 je ta profesor na univerzi v Padovi v pismu poudaril Mihaelovo učenost in vsesplošno modrost, ki jo je pokazal tudi pri razrešitvi goriškega vprašanja.[26]

Že Mihaelov oče je sem pa tja opravljal kakšne posle v imenu goriških grofov.[27] Mihaelove diplomatske spretnosti pa so na Goriškem najbolj prišle do izraza v letih pred odhodom v Sveto deželo. Po smrti goriškega grofa Majnharda leta 1385 je bil namreč velik del grofije v nevarnosti zaradi zahtev bavarskih vojvod Wittelsbachov po dedovanju. Po Majnhardovi hčerki Katarini, poročeni z Ivanom II. Wittelsbachom, so zahtevali tretjino goriških posesti, a so se leta 1390 po posredovanju krškega škofa Ivana (Mayrhofna), skrbnika mladoletnih goriških grofov, zadovoljili z visoko odškodnino. Dogovorjena vsota je bila za Goriške visoka in za dobrotnike so se ponudili Habsburžani. Albreht III. Habsburški je izposloval še skrbništvo nad mladoletnima goriškima grofoma Henrikom IV. in Ivanom Majnhardom in tako laže dosegel, da je bila ob polnoletnosti starejšega junija 1394 preklicana dedna pogodba z Wittelsbachi izpred dveh let in sestavljena nova s Habsburžani.[28]

Pri teh dogovorih je imel Mihael Rabatta med svetniki grofov Goriških pomembno, morda celo odločilno vlogo. Habsburžanom

fruizione del libro nel basso Medioevo, 258), prav tako tudi Mihaelov sin Anton v pismu očetu iz Firenc (ASGo, Archivio Coronini Cronberg, Gorizia Comitale, n. 145, cc. 277–78).

25 Scalon, *Produzione e fruizione del libro,* 234–235. Na tej osnovi temeljijo domneve, da se po Mihaelovi zaslugi nahaja Petrarkovo delo *Canzoniere* v Semeniški knjižnici v Gorici (glej Tavano, »Rabatta Michele, diplomatico«, 715).

26 *Epistolario di Pier Paolo Vergerio,* 97–101. Podobno se je o njem leta 1400 izrazil Homobono iz Padove v pismu, naslovljenem nanj (ASGo, Archivio Coronini Cronberg, Gorizia Comitale, n. 145, cc. 318–319), pa florentinski humanist Coluccio Salutati (Seneca, »Un diplomatico goriziano«, 152, 161). Enakega mnenja je bil tudi padovanski kronist Nicoletto d'Alessio (Seneca, »Un diplomatico goriziano«, 141).

27 AT-HKA, Urkunden, 1366 XII 29 (monasterium.net). Anton se je v imenu goriškega grofa Majnharda pogajal s furlanskima kastelanoma iz Spilimberga in Cucagne glede izplačila denarja za uživanje gradu Soffumbergo.

28 Wiesflecker, »Die politische Entwicklung der Grafschaft Görz und ihr Erbfall an Österreich«, 352–54; Cusin, *Il confine orientale d'Italia nella politica Europea del XIV e XV secolo,* 111–13*; Cusin, »Le aspirazioni austriache sulla Contea di Gorizia e una pratica ignota del Consiglio dei X«,* 84–85; Baum, *I Conti di Gorizia,* 190–192; Kosi, *Spopad za prehode proti Jadranu in nastanek »dežele Kras«*, 104–6.

je bil že od prej dobro znan, saj se je večkrat kot padovanski odposlanec mudil na Dunaju. To je slej ko prej razvidno iz dejstva, da mu je Albreht Habsburški julija 1394 zaupal skrbništvo gradu Bruck pri Lienzu, rezidenci goriških grofov.[29] Goriški so se namreč morali za izplačilo posojene vsote začasno odpovedati gospostvu Lienz, jedru svojih posesti na severu grofije v Pustriški dolini.

Mihael Rabatta je bil torej sprejemljiva oseba za obe strani. To se vidi tudi iz prve listine v začetku julija 1394, ki jo je ob odhodu iz habsburškega skrbništva izdal mladi goriški grof Henrik.[30] Pri dosmrtni podelitvi gradu in gospostva Vovbre (Heunburg) na Koroškem svojemu skrbniku, krškemu škofu, so bili navzoči najpomembnejši grofovi svetniki. Mihael se omenja takoj za obema gradiščanoma (*purggraf*) v Lienzu oziroma Gorici. Pri tem pravnem aktu pa srečamo tudi Mihaelovega brat Ivana. Prav nanj se je grof Henrik pri obnovi oblasti v grofiji naslonil, saj ga je kmalu imenoval za svojega prvega človeka v južnem delu grofije. Ivan je službo glavarja v Gorici, kjer je tudi sicer bival,[31] morda s presledki opravljal do leta 1405.[32]

Kljub temu je treba odločilnejšo vlogo pri reševanju grofije pripisati Mihaelu. Na njegove zasluge goriški grofje niso pozabili, kar je razvidno iz fevdne investiture gradu Dornberk. Še prej pa je Mihaela doletela zelo kočljiva naloga. Po umoru oglejskega patriarha Ivana iz Moravske oktobra 1394 ga je oglejski kapitelj imenoval za vicedoma v Furlaniji. Mihael je težavno nalogo v nemirni Patriji uspešno opravil in poskrbel za miren prihod Antonia Caetanija na oglejsko stolico aprila 1395.[33] Za furlanskega maršala je Rabatta v času sedisvakance imenoval prav Moranda Porcio.[34] Končno sta prijatelja po teh velikih in na splošno priznanih Rabattovih uspehih lahko načrtovala potovanje v Sveto deželo k Božjemu grobu. K tej odločitvi je morda pripomoglo tudi razširjeno tovrstno čaščenje v oglejski baziliki.[35]

29 AT-HHStA, Allgemeine Urkundenreihe (1394 VII 13).

30 AT-KLA, Allgemeine Urkundenreihe, 418-B-C 2103 F St, 1394 VII 1 (monasterium.net).

31 Kos, »K zgodovini Gorice v srednjem veku«, 13; *Archivio Coronini-Cronberg. Gorizia Comitale,* 241.

32 Morda že leta 1395 (Paschini, »Il patriarca Antonio Caetani (1395-1402)«, 156; zagotovo od leta 1397 (prav tam, 83, 156, 174); za leto 1405: *Archivio Coronini-Cronberg. Gorizia Comitale*, 234.

33 Paschini, *Storia del Friuli,* 663–65; Seneca, »Un diplomatico goriziano«, 162–64.

34 Paschini, »Il patriarca Antonio Caetani«, 105.

35 Vidic, *Diplomatici Goriziani nel medioevo,* 46.

Gospod v Dornberku

Le nekaj mesecev po povratku z romanja, marca 1397, je Mihael prejel od goriških grofov Henrika in Ivana Majnharda *castrum vocatum Doremberg cum eius curia … iure feudi in perpetuum,* »grad imenovan Dornberk s pripadajočo posestjo … v fevd za vselej«.[36] Dornberški grad je tako postal jedro posesti družine Rabatta na Goriškem do izumrtja rodbine leta 1794. Ker je Mihael bival v ulici sv. Nikolaja v Padovi, kjer je bila manjša goriška kolonija,[37] je pooblastil brata Ivana, naj prejme fevd v njegovem imenu. Še v istem letu je Mihael bratu razkril namen o utrditvi gradu.[38] Ivan je očitno vodil tudi obnovitvena dela na gradu, ki so izpričana kmalu zatem.[39]

Vprašanje je sicer, koliko je bil tam novopečeni dornberški gospod sploh navzoč, ne le zaradi njegove še vedno aktivne službe v Padovi, temveč tudi ker je po poroki z Marijo Bello Lorenzaga leta 1384[40] prejel kot doto grad Castelpagano pri Tricesimu severno od Vidma in se tam po obnovi leta 1398 večkrat tudi zadrževal.

V tem letu je Mihaelu pripadla tudi čast, da je v Čedadu v imenu Carrarcev poskrbel za povrnitev odvetniške pravice nad oglejsko cerkvijo goriškim grofom. Odvetništvo je bilo namreč zaščitni znak goriške rodbine. V obdobju usihanja njihove moči so ga začasno izgubili, potem ko je patriarh Alençon to pravico

36 Joppi, »Documenti Goriziani del secolo XIV«, 209–10. Uveljavljeno je (napačno) mnenje, da so Rabatta prejeli v fevd dornberški grad (z mlinom in pripadajočim zemljiščem) leta 1407, vendar je tedaj šlo za novo podelitev po delitvi posesti goriških grofov med brata Henrika in Ivana Majnharda. Fevd je tedaj podelil le grof Henrik, prejemnik pa ni bil le Mihael, temveč tudi brat Ivan (Czoernig, *Görz. Oesterreich's Nizza*, 634; Cavazza, Ciani, *I Rabatta a Gorizia. Quattrocento anni di una famiglia toscana nella Gorizia dei conti e degli Asburgo*, 101). Namig za prejem fevda že desetletje prej najdemo tudi v obračunih goriških urbarialnih dohodkov za Rihemberk za leti 1398 in 1402 (Kos, *Urbarji Slovenskega primorja*, 121, 130).

37 Begotti, »Periodo storico e i due personaggi del pellegrinaggio«, 24.

38 Vidic, *Diplomatici Goriziani nel medioevo,* 58–59 (op. 195).

39 ASGo, Archivio Coronini Cronberg, Gorizia Comitale, n. 145, c. 311. Marca 1399 ga je čedajski gastald prosil, naj iz dornberškega gradu v Čedad dostavi orodje umrlega tesarja Brandana.

40 ASGo, Archivio Coronini Cronberg, Gorizia Comitale, n. 145, cc. 145–146; Vidic, *Diplomatici Goriziani nel medioevo,* 52.

podelil prav padovanskim gospodom.[41] Težko je verjeti, da pri vsem tem ob patriarhu, ki je želel biti v dobrih odnosih z Goriškimi, ne bi imel prstov vmes tudi Mihael Rabatta, ki se je v minulih letih izkazal na vseh treh dvorih.

Cerkev Svetega Duha

Nekaj mesecev prej, marca 1398, pa je izpričano še eno dejanje, ki je Goričanom sploh najbolj znano in je gotovo moralo biti nekako povezano tudi z Mihaelovim romanjem v Sveto deželo. Z bratom Ivanom je Mihael od papeža Bonifacija IX. izposloval dovoljenje za gradnjo cerkve sv. Duha pod goriškim gradom na Rabattovem zemljišču.[42] Cerkvica je bila namenjena tako družini, ki je imela patronat nad njo, kot prebivalcem mesta. Člani družine Rabatta so prejeli pravico imenovati beneficiata pri cerkvi, ki pa je moral tretjino dohodkov oddati župniku pri cerkvi sv. Štefana v Solkanu.[43] Ta daleč najdonosnejša župnija na Goriškem, pod katero je spadala tudi Gorica, pa je bila že naslednje leto dodeljena tretjemu bratu Rabatta, Petru.[44]

Peter ni rezidiral v Solkanu, temveč je tam nastavljal vikarje, zato tudi ni imel veliko opraviti pri poslih okoli cerkve Svetega Duha. Ves čas je bival v Padovi, kjer je bil od leta 1394 kanonik in od 1404 tudi zakristan tamkajšnje *ecclesiae maioris*. Tam je za razliko od Mihaela ostal tudi po padcu Padove pod beneško oblast.[45] Je pa nemara za Gorico že novembra 1396 priskrbel tri liturgične knjige po oglejskem obredu, potem ko so v Padovi prešli na rimski misal.[46]

Gradnja cerkvice se je zavlekla, morda tudi zaradi Mihaelovega angažiranja v zadnjih letih Padove pod svojimi gospodi. Nena-

41 Paschini, *Storia del Friuli,* 670–71; Paschini, »Il patriarca Antonio Caetani«, 159–60.

42 Cossar, »La capella di Santo Spirito di Gorizia e le sue vicende storiche«, 62–63; Valdemarin, »La chiesa e la parrocchia dei Santi Ilario e Taziano di Gorizia«, 202–4.

43 Tavano, *Santo Spirito a Gorizia,* 3–4.

44 *Epistolario di Pier Paolo Vergerio,* 13 (op. 1). Skoraj gotovo je bil Peter Rabatta solkansko-goriški župnik do smrti verjetno v začetku leta 1413 (Melchiorre, *»Ecclesia nostra«. La cattedrale di Padova, il suo capitolo e i suoi canonici nel primo secolo veneziano (1406–1509),* 75), saj se omenja v tej vlogi še leta 1412 (Valdemarin, »La chiesa e la parrocchia dei Santi Ilario e Taziano«, 184).

45 Melchiorre, *»Ecclesia nostra«. La cattedrale di Padova,* 75.

46 Scalon, *Produzione e fruizione del libro,* 258.

zadnje ga je močno bremenilo, ker je bil leta 1402 njegov mladi sin Ludvik[47] skupaj s sinovoma Francesca Novella in – zopet – s poveljnikom padovanske vojske Morandom Porcio,[48] ujet in nekaj časa zaprt v Milanu.[49] Do zadnjega je bil zvest gospodom Carrara v zadnjih letih neuspešnega boja proti močnejšim tekmecem. Po padcu Padove pod Beneško republiko leta 1405 je zapustil Padovo[50] in se pogosteje zadrževal v Gorici ali v Vidmu in vsaj občasno nadaljeval z opravljanjem diplomatskih nalog.[51]

Zaključni akt dotacije cerkve je izpričan šele v začetku leta 1414, ko je Mihael Rabatta poskrbel za tamkajšnjega beneficiata z dohodki iz očetove dediščine.[52] Patrocinij sv. Duha je bil redek, večkrat je bil povezan z mestnimi špitali.[53] Nenazadnje pa se ta patrocinij povezuje tudi s češčenjem sv. Trojice, ki ji je bila posvečena kapela v gradu Dornberk.[54] V cerkvi pa sta si Mihael in Ivan očitno omislila še stranska oltarja, posvečena svojima zavetnikoma.[55]

Mihael je umrl med letoma 1415 in 1422, ko se Marija Bella omenja kot vdova. Sin Ludvik je umrl še mlad, zato so Rabattov rod nadaljevali Mihaelovi nečaki.[56]

47 Mihael je Ludvika imel s prvo ženo Gianno de'Capezzalis (Cavazza, Ciani, *I Rabatta a Gorizia,* 105; Begotti, »Periodo storico e i due personaggi del pellegrinaggio«, 25).

48 Begotti, »Periodo storico e i due personaggi del pellegrinaggio«, 40.

49 Seneca, »Un diplomatico goriziano«, 166–68. Mihael je v tistem času sodeloval tudi v pogajanjih glede goriškega rečnega pristanišča Latisane, ki so ga hoteli za vsako ceno pridobiti Benečani.

50 Večina carrarskih visokih podanikov je sicer v Padovi ostala (Kohl, »The Paduan Elite«, 253).

51 Seneca, »Un diplomatico goriziano«, 171–74. Sodeloval je na primer pri pogajanjih med Vidmom in novoizvoljenim rimsko-nemškim kraljem Sigismundom Luksemburškim leta 1411.

52 ACAU, Chiese a parte Imperii, Arcidiaconato di Gorizia Salcano 1365-1607, fasc. 721; Cossar, »La capella di Santo Spirito«, 64. Med pričami je bil Mihaelov sin Ludvik, tedaj že miles in doktor prava, prav tako Nikolaj, sin pokojnega Nikolaja, Mihaelovega polbrata.

53 Tavano, *Santo Spirito a Gorizia,* 4.

54 Tavano, *Santo Spirito a Gorizia,* 4–5; Höfler, *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem*, 139.

55 Tako sledi iz vizitacije Bartolomeja Porcie iz leta 1570 (Quinzi, »Gorica v zrcalu Goriške: Prispevki k umetnostni podobi mesta v 14. in 15. stoletju«, 86).

56 Vidic, *Diplomatici Goriziani nel medioevo,* 62.

ZAKLJUČEK

Pri postavitvi tega malega gotskega bisera so torej tako ali drugače sodelovali vsi trije bratje, Mihael, goriški glavar Ivan in solkansko-goriški župnik Peter, kar priča o prestižu te družine v tedanji Gorici. Mihael pa je bil tisti, ki je bil za to najbolj zaslužen. Na protironu cerkve se je morda tudi ovekovečil s svojo podobo.[57] Možakar drži v rokah zvitek, ki nas vsaj simbolno spomni na njegov *Iter sancti sepulcri*.

BIBLIOGRAFIJA

Arhivski viri

Archivio della Curia Arcivescovile Udinese (ACAU)
Chiese a parte Imperii
Archivio di Stato di Gorizia (ASGO),
Archivio Coronini Cronberg, Gorizia Comitale
Archivio Coronini Cronberg, Serie Atti e Documenti
Kärntner Landesarchiv (AT-KLA)
Allgemeine Urkundenreihe. V: monasterium.net
Österreichisches Staatsarchiv (OeStA), Wien
Finanz- und Hofkammerarchiv (AT-HKA), Urkunden 1170–1894. Dostopno na monasterium.net
Haus-, Hof- und Staatsarchiv (AT-HHStA),
Allgemeine Urkundenreihe

Literatura

Baum, Wilhelm. *I Conti di Gorizia: Una dinastia nella politica europea medievale*. La Clessidra di Clio. Collana di testi e studi storici, 21. Prevod Massimo Dissaderi. Gorica: Libreria Editrice Goriziana, 2000.
Begotti, Pier Carlo. »Periodo storico e i due personaggi del pellegrinaggio in Terra Santa«. V: Michele (da) Rabatta in Morando (di)

57 Tako Tavano, *Santo Spirito a Gorizia,* 13–14; glej tudi Tavano, »Arte e artisti nordici nel Goriziano«, 281. Nasproti je kip ženske, ki naj bi upodabljal Mihaelovo ženo Marijo Bello Lorenzaga. Tavano predvideva, da sta delo Parlerjeve šole v Pragi. V skladu s tem je upodobitev grbov obeh rodbin v oboku protirona. Podobi obeh bi sicer lahko predstavljali dogodek oznanjenja (nadangel Gabrijel in Marija), a naj bi restavratorski posegi pokazali, da so zvitek dodali pozneje, da bi ustrezal simboliki oznanjenja. Kljub temu obstajajo tudi dvomi, da gre za upodobitev Mihaela in Marije Belle (Vidic, *Diplomatici Goriziani nel medioevo*, 54–55, op. 175).

Porcia (di), *Iter Sancti sepulcri*, ur. Pier Carlo Begotti in Pier Giorgio Sclippa. Pordenone: Accademia San Marco, 2007: 1–42.

Capitanio, Enrica, in Lucia Pillon, ur. *Archivio Coronini-Cronberg: Gorizia Comitale*. Gorica: Fondazione Palazzo Coronini-Cronberg – Edizioni della Laguna, 2001.

Cavazza, Silvano, in Ciani, Giorgio. *I Rabatta a Gorizia: Quattrocento anni di una famiglia toscana nella Gorizia dei conti e degli Asburgo.* Gorica: Centro Studi »Sen. Antonio Rizzatti« – Libreria Editrice Goriziana, 1996.

Cossar, Ranieri Mario. »La capella di Santo Spirito di Gorizia e le sue vicende storiche«. *Memorie storiche forogiuliesi* 38 (1942): 61–78.

Cusin, Fabio. »Le aspirazioni austriache sulla Contea di Gorizia e una pratica ignota del Consiglio dei X«. *Memorie storiche forogiuliesi* 33–34 (1937–38): 81–119.

———. *Il confine orientale d'Italia nella politica Europea del XIV e XV secolo*. Trst: Lint, 1977.

Czoernig, Carl (Freiherr von). *Görz Oesterreich's Nizza: nebst einer Darstellung des Landes Görz und Gradisca. Das Land Görz und Gradisca (mit Einschluss von Aquileja).* Dunaj: Wilhelm Braumüller, 1873.

Della Bona, Giuseppe Domenico. »Osservazioni ed aggiunte sopra alcuni passi dell'Istoria della Contea di Gorizia di Carlo Morelli di Schönfeld«. V: Carlo Morelli di Schönfeld, *Istoria della Contea di Gorizia*. Biblioteca istorica della antica e nuova Italia, 93, ur. Silvano Cavazza, Paolo Iancis in Donatella Porcedda. Mariano del Friuli: Edizioni della Laguna, 2003.

Gherdevich, Davide. *Il diario del pellegrinaggio in Terra Santa di Michele da Rabatta (1396).* Diplomska naloga (mentorica Donata Degrassi). Trst: Università degli studi, 2003/2004.

Höfler, Janez. *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem. Primorska: Oglejski patriarhat/Goriška nadškofija, Tržaška* škofija. Nova Gorica: Goriški muzej, Grad Kromberk, 2001.

Joppi, Vincenzo. »Documenti Goriziani del secolo XIV«. *Archeografo Triestino* 17 (1891): 293–324.

Kohl, Benjamin. »The Paduan Elite under Francesco Novello da Carrara (1390-1405): A Selected Prosopography«. *Quellen und Forschungen aus italienischen Bibliotheken und Archiven* 77 (1997): 206–58.

Kos, Franc. »Iz arhiva grofa Sig. Attemsa v Podgori«. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 12 (1902): 57–84.

———. »K zgodovini Gorice v srednjem veku«. *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* 2, št. 2–3 (1921–1923): 1–15.

Kos, Milko. *Urbarji Slovenskega primorja* 2. Viri za zgodovino Slovencev, 3. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1954.

Kosi, Miha. *Spopad za prehode proti Jadranu in nastanek »dežele Kras«: Vojaška in politična zgodovina Krasa od 12. do 16. stoletja.* Thesaurus memoriae, Opuscula 6. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2018.

Manzano, Francesco (conte di). *Annali del Friuli ossia raccolta delle cose storiche appartenenti a questa regione*, 5. Videm: Tip. Di Giuseppe Seitz Editrice, 1865.

Melchiorre, Matteo. *»Ecclesia nostra«: La cattedrale di Padova, il suo capitolo e i suoi canonici nel primo secolo veneziano (1406–1509).* Doktorska disertacija (mentorja Antonio Rigon, Giuseppe Del Torre). Benetke: Università Ca' Foscari, 2009/2010.

Paschini, Pio. »Notizie friulane del 1408«. *Memorie storiche forogiuliesi* 40 (1952–1953): 219–26.

———. »Il patriarca Antonio Caetani (1395-1402)«. *Memorie storiche forogiuliesi* 27–29 (1931–1933): 73–205.

Paschini, Pio. *Storia del Friuli*. Videm: Arti Grafiche Friulane, 1990.

Quinzi, Alessandro. »Gorica v zrcalu Goriške: Prispevki k umetnostni podobi mesta v 14. in 15. stoletju«. *Goriški letnik* 29 (2002): 83–94.

Rabatta, Michele (da), in Porcia di Morando. *Iter Sancti sepulchri*. Uredila Pier Carlo Begotti in Pier Giorgio Sclippa. Pordenone: Accademia San Marco, 2007.

Scalon, Cesare. *Produzione e fruizione del libro nel basso Medioevo: Il caso Friuli*. Padova: Antenore, 1995.

Seneca, Federico. »Un diplomatico goriziano e cavaliere dei secoli XIV e XV: Michele da Rabatta«. *Memorie storiche forogiuliesi* 40 (1952–53): 138–74.

Smith, Leonardo, ur. *Epistolario di Pier Paolo Vergerio.* Rim: Istituto storico italiano per il medio evo, 1934.

Tavano, Sergio. »Arte e artisti nordici nel Goriziano«. V: *Cultura tedesca nel Goriziano*, Fonti di cultura 4, ur. Liliana Ferrari, 265–351. Gorica: Istituto di storia sociale e religiosa – Forum, Editrice Universitaria Udinese, 2009.

———. »Rabatta Michele, diplomatico«. V: *Nuovo Liruti: Dizionario biografico dei friulani,* 1, ur. Cesare Scalon, 711–15. Videm: Forum, 2006.

———. *Santo Spirito a Gorizia: Le chiese nel goriziano*. Guide storiche e artistiche 1. Gorica: Istituto di storia sociale e religiosa, 1998.

Valdemarin, Igino. »La chiesa e la parrocchia dei Santi Ilario e Taziano di Gorizia«. *Studi Goriziani* 24, št. 2 (1958): 145–216.

Vidic, Federico. *Diplomatici Goriziani nel medioevo*. Gorica: Istituto di storia sociale e religiosa, 2020.
Wiesflecker, Hermann. »Die politische Entwicklung der Grafschaft Görz und ihr Erbfall an Österreich«. *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* 56 (1948): 329–84.

IZVLEČEK

Mihael Rabatta se je s svojim prijateljem Morandom Porcio odpravil k Božjemu grobu leta 1396 in zapustil kroniko potovanja, ki jo hrani Državni arhiv v Gorici. *Iter sancti sepulcri* je v prepisu leta 2007 v Pordenonu objavila Accademia San Marco.

Dnevnik opisuje potovanje, ki je trajalo tri mesece, od 27. avgusta do 28. novembra leta 1396. Ohranile so se tudi risbe in skice nekaterih krajev. Posebna pozornost je bila namenjena odpustkom, ki so jih romarji prejeli ob obisku Jeruzalema in drugih svetopisemskih krajev.

Mihael Rabatta je kot vojak in diplomat od začetka sedemdesetih let 14. stoletja služil padovanskim gospodom Carrara in jim ostal zvest do padca Padove pod oblast Beneške republike leta 1405. V poslanskih krogih ni bil znan le v severnoitalijanskem prostoru, pač pa tudi v prvi vrsti na ogrskem kraljevem dvoru. Po njegovih diplomatskih veščinah so povpraševali tako oglejski patriarhi v Furlaniji kot grofje Goriški. Mihaelov oče Anton je v Gorico prišel iz Toskane. Rodbina je nosila ime po vasi Rabatta pri Borgu San Lorenzo. Poznosrednjeveško trojezično goriško okolje, v katerem je Mihael odraščal, je botrovalo njegovemu poznavanju tudi slovenskega in nemškega jezika.

Kmalu po prihodu iz Svete dežele je Mihael od goriških grofov prejel v fevd grad Dornberk. Dornberški grad je tako postal jedro posesti družine Rabatta na Goriškem do izumrtja rodbine leta 1794.

Marca 1398 je Mihael skupaj z bratom Ivanom, ki je bil glavar goriškega grofa Henrika IV., od papeža Bonifacija IX. izposloval dovoljenje za gradnjo cerkve sv. Duha pod goriškim gradom. Pri postavitvi je bil posredno udeležen še tretji brat, solkansko-goriški župnik Peter, kar priča o prestižu družine Rabatta v tedanji Gorici.

KLJUČNE BESEDE: Mihael Rabatta, Gorica, Padova, Sveta dežela, Dornberk

Michele Rabatta from Gorizia, Author of the *Iter Sancti Sepulcri* Travelogue

ABSTRACT

Michele Rabatta went to the Holy Sepulchre with his friend Morando Porcia in 1396 and left a chronicle of their journey, which is preserved in the State Archives in Gorizia (Archivio di Stato di Gorizia). The transcription of his travelogue Iter sancti sepulcri was published in 2007 in Pordenone by the Accademia San Marco.

The travel diary describes a journey that lasted three months, from 27 August to 28 November 1396. Drawings and sketches of some of the places have been preserved. The text draws particular attention to the indulgences that were awarded to pilgrims visiting Jerusalem and other biblical sites.

Michele Rabatta served the Carrara lords of Padua as a soldier and diplomat from the early 1370s, remaining loyal to them until the fall of Padua to the Venetian Republic in 1405. He was known in diplomatic circles not only in the northern Italian area but also, and above all, at the royal court of Hungary. His diplomatic skills were in demand both by the Patriarchs of Aquileia in Friuli and by the Counts of Gorizia. Michele's father, Antonio, came to Gorizia from Tuscany. The family got its name after the village of Rabatta near Borgo San Lorenzo. The late medieval trilingual Gorizian environment in which Michele grew up gave him knowledge also of Slovene and German.

Shortly after he arrived from the Holy Land, Michele received Dornberk Castle as a fief from the Counts of Gorizia. Dornberk Castle thus became the core of the Rabatta family's estate in the county of Gorizia until the family's extinction in 1794.

In March 1398, Michele and his brother Giovanni, who was the governor of Henry IV, Count of Gorizia, obtained Pope Boniface IX's permission to build the Church of the Holy Spirit below Gorizia Castle. A third brother, Pietro, the parish priest of Solkan-Gorizia, was also indirectly involved. The Rabattas were therefore a prestigious family in Gorizia in their time.

KEYWORDS: Michele Rabatta, Gorizia, Padova, Holy Land, Dornberk

BIBLIOTEKA P.P. FRANCISKANOV LJUBLJANA

Annua Collegij Labacensis Anni 1722.

§. 1us. Numerus Personarum.

Collegium nostrum incoluêre hoc anno Sacerdotes sexdecim, inferiorum scholarum Magri sex, Praefectus ob senium addictus Coadjutores novem, universim uno plures triginta. Socij, qui industriâ omnem virumque, quas plerique ad finem usque, superis faventibus, integras firmasque servarunt, in id unicè collocatis voluêre, ut demum Sanctis sibi munijs eccacke insistendo, majorem Dei gloriam et proximi salutem impigrè promoverent, id gestorum series uberrimè edocebit.

§. 2dus. Sacramentum Poenitentiæ.

Et ut à principio juvandi proximos ministerio, Sacramentorum videlicet administratione, mihi duximus, in id singulari studio collimabant Sacerdotes omnes, ut populis ac nobilitatis frequentiâ, qua Templum nostrum hac domus quotidiè, non modo conservarent, verùm etiam suâ in excipiendis invictâ patientiâ et assiduitate confessariorum redderent majorem, et verè majori redundasse. visi sunt, diu vel ex eo, quòd dominicis festisque diebus ab aurorâ in altrum usque meridiem aures poenitentibus praebuerint, plures confluxêre, non sine solatio nostrorumque commendatione dicitur soliti: Se ideo ad Ecclesiam nostram libentius quàm ad alias devolare, quia in hac indefessi, semperque parati animarum medicos, qui ipsorum medelam languoribus, invenirent. Et hiet nec paucæ, nec contemnendæ curationes à sacris hisce archiatris secundissimo eventu facta reuuseri hoc loco possent, eas tamen sacri reverentiâ sigillo, consultò praetermittimus; unus duntaxat, pluribus fortasse documento futurum, insinuasse contenti: ne videlicet parvuli, rudes, dissolvi minis aut inficiis poenis ad excipiendam frequentius homologesi conscientiæ plus debito initentur; nam saepe usuvenit, ut gravior inde animæ ruina, quam fructus reportetur, ut cuivis personæ hic loci compertum, quæ dum status temporibus ad Poenitentiæ et Eucharistiæ frequentiam Sacramenta importunius cogerent, accepit illa quidem sacrum tribunal, sed verecundiâ in delegendis culpis inhaerendo, novo sacrilegij scelere se obstrinxit. Accesit etiam Angelorum mensa: ne tamen tanti criminis rea, gravior, ut rebantur, feraculo eucharistico injuriâ per ipsa inferret sumptione, accepta à Sacerdote particulam ad stomachum nunquam transmisit, sed ex ore excepta domum delulit, ubi eandem capsulæ inclusæ unà cum reliquis antehac sic servatis reverenter custodiuit. Tandem facinus ipsa suæ illapsa coelitus in animo Lucæ agnoscens execrandique, remotis Sacerdotis nostro delegit, eidemque tristi hostiâ consecratâ in loui debitu reponendâ, à quo etiam posti seriâ ad confessiones melius instituendas combachumque peccandi habitus per oppositas virtutis actiones excutiendum adhortatione, magno utinque solatio à maxis est absoluta.

§. 3ius. Sacramentum Eucharistiæ.

Numerus eorum, qui hoc anno in Ecclesia nostra refecti fuerunt sacrâ Synaxi ascendit ad quatuor milia ducentos quinquaginta sex; eorum verò Sacerdotes, qui alibunde accedentes memoratis missæ sacrificia in eadem peregerunt adaequat numerum bissmillesimum secundesimum quadragesimum.

§. 4tus. Congregatio Agoniæ.

Sacramentorum administrationi subiicimus Sodalitates, interquas ut principem locum obtineat Agonizantis in cruce Servatoris congregatio, primo etiam loco memoranda venit. Habuit hæc Dominicâ Passionis, suo nimirum Titulari Festo, ad Aras Panthæon. Illust. et Reverendiss. Dnus Archiepiscopus Sirmiensem, ad altare veri Lateranensis sacris privatim operantem. Celsis. et Reuss. Loci Ordinarium, ut hac saltem ratione, cum ob malè affecta valetudine missarum celebrare non posset, suæ erga Patientem Salvatorem indulgeret devotioni. Auxit nitidæ hujus festi solemnitatis Aræa majoris splendoremque novum illud, de quo jàm anno superiore aliqua facta mentio, conopæum sive tabernaculum, hac primùm die expositum, quod ob elegantiam, magnitudinem, artis inventum valoremque omnibus magnopere visum est admirabile. Aucta est etiam Congregationis ducentis quadraginta quinque virginensibus, ac insuper è cera virginea in brevium abundè suppeditura, facta provisio. Expunctis praeterea fuit 400 circiter virginensibus defunctis. Et quia Pij Proximi tam in agonijs, quam fervis sacris per vernijejunij tempus, finem, prospexerunt, populo uberrimi confluenti, appositè clarèque expositi, effecit, ut sodales veterani majore suæ congregationis aestimatione, ac erga Patientem Dnum amore indies concepernt et 863 novi eidem adlecti fuerint.

Eadem Congregatio Plebis.

Nec modo Labaci, verùm etiam Plebis suæ, quam semper habuit retinet ettammis in hominum animis aestimationem Agonizantis Salvatoris congregatio; nam in Festo titulari, quod more superioribus annis

Annua Collegii Labacensis, prva stran; vir: NUK, Rokopisna zbirka

DOI: https://doi.org/10.4312/clotho.6.1.27-59

Zgodnjenovoveški anali kranjskih mest

Boris Golec*

Tako kot se slovenski prostor ne more pohvaliti z obilico srednjeveških analov in kronik, je bera teh majhna tudi za zgodnji novi vek. Za mesta velja to zlasti, ko je govor o mestnih analih ali kronikah, ne pa o vseh tovrstnih dokumentih, ki so nastali v mestnih okoljih.[1] Neke vrste mestnih kronik v zelo širokem pomenu besede bi sicer lahko predstavljale privilegijske knjige, zbirke prepisov vladarskih in drugih privilegijev, ki jih je posamezno mesto hranilo kot dokaze svojih pravic.[2] Neprimerno bolj razširjen tip protoanalov so bili mestni zapisniki, praviloma hkrati sodni in sejni zapisniki (notranjega) mestnega sveta. O kontinuiranem vodenju zapisnikov v obliki rokopisnih knjig ni dvoma niti pri najmanjših mestih, njihova ohranjenost pa je, gledano v celoti, zelo slaba.[3] Tako privilegijske knjige kakor

* ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Novi trg 2, SI–1000 Ljubljana, boris.golec@zrc-sazu.si. Prispevek je nastal v okviru temeljnega raziskovalnega projekta Latinske in nemške kronike na Slovenskem (J7-2604) in raziskovalnega programa P6-0052 (Temeljne raziskave slovenske kulturne preteklosti), ki ju financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

1 Več je kronik in analov cerkvene provenience, med njimi nekatere že objavljene (tudi v slovenskem prevodu): prvi zvezek analov jezuitskega kolegija v Ljubljani od konca 16. do konca 17. stoletja (Baraga, *Historia Annua*; Baraga, *Letopis Ljubljanskega kolegija*), Dolničarjeva kronika o gradnji ljubljanske stolnice z začetka 18. stoletja (Dolničar, *Zgodovina ljubljanske stolne cerkve*) ter kroniki kapucinskih samostanov v Krškem in Novem mestu, nastali v drugi polovici 18. stoletja (Benedik in Kralj, *Kapucini na Slovenskem*, 427–726).

2 V osrednjeslovenskem prostoru je imela najbogatejšo zbirko privilegijskega prava Ljubljana. Tudi najobsežnejša privilegijska knjiga je ljubljanska (SI ZAL, LJU/0488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, Cod. XXV/1). Njen prvi sklop obsega 99 prepisov privilegijev, napisanih z isto roko, ki datirajo v čas med 1320 in 1566, drugi sklop pa vsebuje 40 prepisov, nastalih med letoma 1566 in 1744.

3 Za precej kranjskih mest tovrstnih knjig ne poznamo ali pa so se ohranili zgolj fragmenti. Dobro so ohranjene za Ljubljano od leta 1521 dalje (SI ZAL, LJU/0488,

zapisniki so imeli dolgo časa izključno praktični namen,[4] zato je skrb za njihovo ohranjanje upadala sorazmerno z zmanjševanjem takšne uporabnosti. Glede na to, kakšni razlogi so mestnim predstojništvom narekovali zapisovanje dogajanj, ne preseneča, da poznamo zelo malo sistematično nastalih zapisov o spomina vrednih dogodkih kot takih. Nastalo jih je vsekakor več, kot jih je preživelo do časa, ko so postali predmet zanimanja ohranjevalcev pričevanj o preteklosti in njenih preučevalcev, pri čemer je neugotovljivo količinsko razmerje med nastalim in ohranjenim gradivom.

Na obstoj nekaterih (proto)analov lahko sklepamo iz primerov njihove instrumentalizacije. Ko so mesta o svojih tegobah poročala višjim oblastem in nanje, vse do vladarja, naslavljala prošnje, so naštevala z letnicami in deloma tudi datumi podprte nesreče in druge dogodke. Črnomaljci so, denimo, leta 1744 ob vicedomovi vizitaciji zapisali, da je njihovo mesto med kugo leta 1691 skoraj povsem izumrlo in da je samo v zadnjih letih desetkrat zagorelo v predmestju, pri čemer naj bi ogenj v letih 1660 in 1730 pogoltnil celotno predmestje, 7. aprila 1740 pa je mesto v pol ure do tal pogorelo v požaru, ki je izbruhnil med 11. in 12. ponoči in ga je raznesel viharni veter.[5]

Neke vrste analov oziroma zapisov lokalnozgodovinskih dogodkov sta prejkone premogli tudi tisti dve kranjski mesti, ki sta se Valvasorju edini odzvali na njegovo tiskano okrožnico z dne 23. februarja 1680. Šlo je za polihistorjev poziv duhovnim in svetnim lastnikom ustanov, samostanov, gospostev, gradov in dvorcev ter mestom, trgom in drugim krajem na Kranjskem, naj mu do jurjevega, tj. v pičlih dveh mesecih pošljejo zgodovinske podatke ter obvestila o kakršnih koli znamenitostih in zanimivostih. Poziv je naletel tako rekoč na gluha ušesa, saj je bil odziv na okrožnico karseda skromen. Tudi Valvasorjeva poznejša pisanja posameznikom, ustne prošnje, posebni sli, ki jih je pošiljal

Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, Cod. I) in malo za Višnjo Goro, kjer se začenjajo leta 1573 (SI AS 166, Mesto Višnja Gora, šk. 2).

4 Valvasorju, denimo, mesto Kranj niti po številnih prošnjah nikakor ni dalo na vpogled svojih privilegijev, nazadnje pa je mestni sodnik njegovemu pisarju neformalno povedal, da imajo Kranjčani sicer lepe privilegije, a jih nočejo nikomur pokazati (Valvasor, *Die Ehre XI*, 112). Vsa praktična funkcija zapisanih mestnih pravic je bila v njihovi obrambi in po potrebi v dokazovanju. Valvasor je pripomnil, da nihče ne postavlja luči svojih lastnih pravic ali svoboščin pod mernik in da jim bo takšno ravnanje bolj v škodo kot v korist.

5 SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 279, I/142, lit. T II-5, prezentirano 22. maja 1744.

po deželi in vloge njegovega kopista in pisarja so, kot slikovito pravi polihistor sam, rodili samo cele vozove praznih obljub.[6]

Med vsega sedmimi pravnimi in fizičnimi osebami, ki so kaj prispevale, sta bili dve mesti, in sicer Novo mesto in Kamnik,[7] kar navsezadnje ni majhen delež, če upoštevamo, da je v slovenskem delu dežele ležalo 13 mest, v vsej deželi skupaj z avstrijskim delom Istre pa 20.[8] A tudi pri opisu omenjenih dveh mest v XI. knjigi *Slava vojvodine Kranjske* (1689) se Valvasor ni ali ni mogel kaj prida opreti na analistične podatke. Pri kamniških dogodkih, med katerimi je na zadnjem mestu požar na kresni dan leta 1660, lahko le s pridržki sklepamo na podlago v pisnem poročilu mesta, saj se Valvasor sklicuje na svojo zbirko podatkov (*Collect. mea*).[9] Podobno je tudi pri Novem mestu, kjer sicer trikrat citira »novomeški/e rokopis/e« (*MS Rudolph.*), kar koli naj že pod tem razumemo, gotovo tudi originalne listine.[10] Enak citat imata kratek opis uničujočega požara iz leta 1664 in kuge iz leta 1590, ki naj bi pomorila toliko ljudi, da je na glavnem trgu rasla visoka trava.[11]

Ko je govor o zavestnem ohranjanju zgodovinskega oziroma kolektivnega spomina, je Valvasor za kranjski prostor tako rekoč brezprizivna referenca. Na eni strani podaja nazorno splošno sliko o malomarnem odnosu Kranjcev do zapisov preteklosti in s tem do minulih časov nasploh,[12] na drugi strani pa lahko iz njegovih podatkov kroniške in analistične vrste sklepamo o obstoju tovrstnih rokopisnih predlog za njegovo delo. O teh je Valvasor praviloma edini pričevalec, pa še to največkrat samo posredno, saj se nanje sklicuje le izjemoma.

Ni dvoma, da je v njegovem času redko katero kranjsko mesto prakticiralo pisanje kronike ali analov, kot jih je poznal poznejši čas. Ohranil se ni noben tak zapis v obliki samostojnega dokumenta niti ni potrjen obstoj česa takega, na kar bi nedvoumno kazali viri. Tudi za Ljubljano imamo samo dve rokopisni kroniki, ki sta delo zasebnikov

6 Valvasor, *Die Ehre XI*, 3–4. Prim. Reisp, *Kranjski polihistor*, 155–156.

7 Valvasor, *Die Ehre XI*, 4.

8 Prim. Bajt in Vidic, *Slovenski zgodovinski atlas*, 112.

9 Valvasor, *Die Ehre XI*, 547.

10 Prvo sklicevanje na *MS. Rudolph*. (Valvasor, *Die Ehre XI*, 488) govori o podelitvi privilegija cesarja Friderika III., ki Novomeščanom dovoljuje pečatenje z rdečim voskom; Valvasor hkrati citira tudi Megiserja (ibid., 488).

11 Valvasor, *Die Ehre XI*, 488. Dejansko gre pri letnici 1590 za prepisovalsko ali tiskarsko napako; pravilna letnica je 1599, ko je na Kranjskem razsajala ena najhujših epidemij; Golec, »Kužne epidemije«, 31.

12 V IX. knjigi *Slave* Valvasor piše, kako so kranjski plemiči stara pisma pogosto zavrgli in kako je mnogokrat videl, da so se z dragocenimi starimi dokumenti igrali otroci (Valvasor, *Die Ehre IX*, 98; prim. Reisp, *Kranjski polihistor*, 235–236).

iz 17. in zgodnjega 18. stoletja. Po letu 1654 je z Nemškega priseljeni rezbar in ljubljanski župan Ludvik Schönleben sestavil zgodovino mesta, običajno imenovano *Kronika Ljubljane*, ki se sklene leta 1660. Pozneje jo je precej dopolnil njegov sin Janez Ludvik Schönleben, Valvasor pa dodobra izčrpal in iz nje veliko dobesedno prepisal.[13] Tam, kjer je Schönleben končal, je njegov vnuk Janez Gregor Dolničar konec stoletja nadaljeval s pisanjem lastne kronike Ljubljane z naslovom *Annales Urbis Labacensis* (1660–1718).[14]

Od kronik in analov, ki so nastali v mestni pisarni, poznamo samo anale enega mesta – Krškega, raztresene na več mestih po t. i. mestni knjigi, in izvlečke iz analov drugega mesta, prav tako dolenjskega – Kostanjevice. Oboji anali so iz 17. stoletja in v obeh primerih je šlo pretežno za osebno iniciativo in delo mestnih pisarjev, pri čemer je bil glavni pisec en sam, obakrat dolgoletni mestni pisar. Krška mestna knjiga je nazoren primer postopnega nastajanja analov v knjigi, ki ni bila namenjena samo tej zvrsti zapisov, kostanjeviški izvlečki pa so primer instrumentalizacije tovrstnih pisnih pričevanj. Ohranili so se v dveh različicah, namenjenih praktični rabi – nadrejeni oblasti prikazati razloge za slabo stanje mesteca.

ANALI MESTA KRŠKO 1601–1646

Anali mesta Krško je krovni naslov za zapise takšne vsebine, raztresene na različnih mestih t. i. krške mestne knjige,[15] ki je v skoraj dveh stoletjih večkrat spremenila namembnost. Prvotna funkcija danes 63 listov obsegajočega folianta, paginiranega šele pred nekaj leti v arhivu, je bila zapis mestnega prava (fol. 1r–9v) kot normativnega akta, po katerem bodo krški meščani posegali vsakič, ko se bo za to pokazala potreba. Pisava tega dela knjige kaže na čas okoli leta 1500, prej na 15. kakor na začetek 16. stoletja.[16] Šele od leta 1539 je bila knjiga namenjena tudi

13 Miklavčič, Schönleben (Schonlebl, Schonliebel) Ludvik, 241.

14 Glavnino besedila je v slovenskem prevodu objavil V. Steska (Steska, »Dolničarjeva ljubljanska kronika«). Prim. Lavrič, »Janez Gregor Dolničar«, 40–41.

15 SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, mestna knjiga. – Knjigo so že sodobniki imenovali mestna knjiga, o čemer pričajo tri oznake ob sprejemih meščanov med letoma 1558 in 1610: *In das Statt Puech* (fol. 48r), *In das Stadt Puech* (fol. 39r), 1610: *In das Statpuech* (fol. 33r), leta 1670 pa so jo ob enakem dejanju označili za matrikulo ali mestno spominsko knjigo: … *in dise Matricul oder Stattgedenkhbuch einverleibt* (fol. 17v).

16 Člene mestnega prava je Krškemu posredovalo mesto Celje (fol. 1r), ne prej kot leta 1477, ko je Krško s povzdignitvijo v mesto od cesarja Friderika III. prejelo

zapisovanju določenih sodnih zadev in od leta 1541 sprejemom novih meščanov. Od sodnih primerov so vanjo selektivno vpisovali tiste, za katere so mestni očetje ali pisarji presodili, da jih je treba ovekovečiti. Med zapisi iz mestne sodne prakse (od fol. 10r dalje), raztresenimi po knjigi brez kronološkega reda do vključno zadnje strani (fol. 63v), je tudi pet sklepov normativne narave, sprejetih med letoma 1539 in 1579 (fol. 13r, 44v–45r, 46r, 55r in 60r), od katerih bi kronološko zadnjega z datumom 6. marec 1579 (fol. 46r) pogojno lahko šteli med zapise analistične narave, saj ne gre za sklep mestnega sveta ali širšega meščanstva, ampak govori o tem, kaj so mestni odposlanci glede dvornega vina dosegli pri krškem graščaku baronu Krištofu Ungnadu.[17] Zapisov o sprejemih novih meščanov iz časovnega razpona 1541–1581 je skupaj devet in so prav tako raztreseni po knjigi.

Knjiga je mirovala od leta 1583, ko so vanjo zapisali zadnjo sodno odločitev, nato pa jo je v začetku 17. stoletja vzel v roke takratni mestni sodnik Luka Kunec in ji z zaporednimi vpisi na 40. listu določil novo namembnost: postane naj knjiga za vpisovanje volitev krških mestnih sodnikov. Že s svojim prvim vpisom, sestavljenim v prvi osebi (fol. 40r), je dal knjigi še dodatno funkcijo, in sicer da se vanjo vpisujejo tudi izredni dogodki in dogajanja. To drugo obdobje pisanja v mestno knjigo pokriva časovni razpon od leta 1601 do 1679, pri čemer se zapisi dogodkovne narave končajo leta 1646 – neupoštevaje tistih o volitvah sodnikov in sprejemih novih meščanov, ki se začenjajo leta 1610.

Kunčev prvi vpis (fol. 40r) vsebuje dve komponenti – sodniške volitve in spomina vredno dogajanje – in se v prevodu glasi:

»Leta 1601 sem bil jaz, Luka Kunec, izvoljen za mestnega sodnika tukaj v Krškem in ravno v tem letu so laški vojni najemniki, ki jih je njegova papeška svetost v Rimu [poslala] na pomoč pod Kanižo, ležali [bili nastanjeni] tukaj šest tednov, tudi šli so tod skozi po kopnem in po vodi.«[18]

Avtor je v nadaljevanju sočasno dodal, da je bil za sodnika izvoljen in potrjen tudi naslednje leto 1602, vpis pa zaznamoval z lastnoročnim podpisom (*Lucaß Khunez manu propria*). Glede na odtenek črnila,

mestne pravice štajerskih mest, posebej Celja (Mlinarič, »Krško in njegova gospoščina«, 39 in 42).

17 A. Dimitz je v skrajšani objavi krških mestnih analov leta 1860 kot prvi dogodek navedel kaznovanje mestnega sodnika Jurija Lašiča 12. januarja 1579 zaradi neprimernega vedenja ([Dimitz], »Annalen der landesfürstlichen Stadt Gurkfeld«, 84), pri čemer je šlo za sodni sklep (fol. 60r).

18 Zapis je iz leta 1602, saj je sestavni del z isto roko in črnilom napisanega vpisa, ki govori tudi o Kunčevi ponovni izvolitvi za sodnika leta 1602 in ima njegov lastnoročni podpis.

piščev duktus in vsebino skoraj ni dvoma, da so zapisi o naslednjih volitvah mestnih sodnikov do vključno leta 1608 nastali vsi sočasno, torej šele omenjenega leta in pred letom 1609, ko sledi zapis novega sodnika. Zaznamujeta jih prva oseba in na koncu vnovični Kunčev podpis (*Khunez Statrichter manupropria*), ki je tako kot zapis o zadnjih volitvah (1608) že na naslednji strani (fol. 40v), na prejšnji pa navodilo: *Herumb*.[19] Zapisu o Kunčevi izvolitvi in potrditvi leta 1607 zopet sledi kratka vsebina, ki ni povezana z volitvami (fol. 40r):

»V tem naslednjem letu 1608, dne 8. marca, je njegova knežja milost, gospod nuncij njegove papeške svetosti itd. bil tri dni tukaj in odpotoval v Celje«.

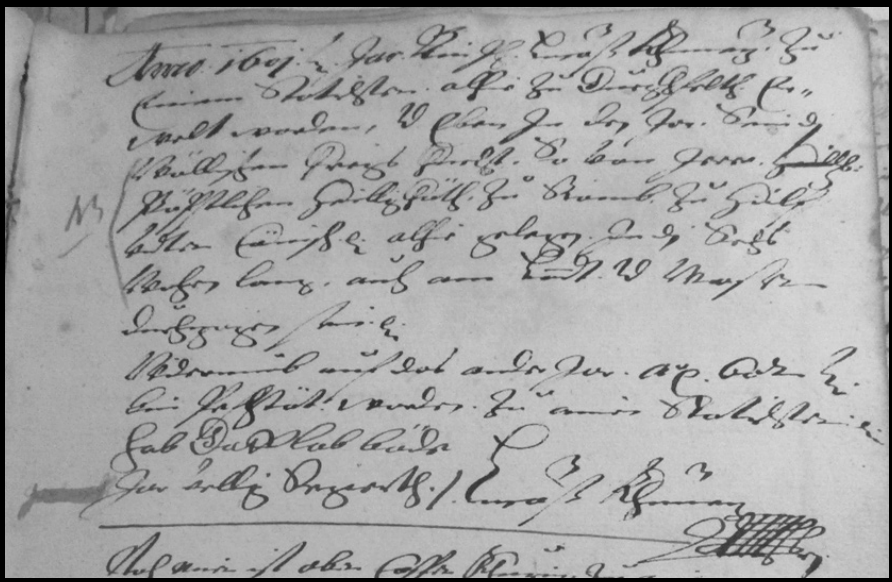
Za to navedbo pa najdemo željo oz. navodilo, naj vsak mestni sodnik zapisuje imena sodnikov. Popravljeno je tako, da je mestni sodnik nadomeščen z mestnim pisarjem in s tem je naloga prenesena na pisarje: »Schreib Jeder Hr. Statrichter [spodaj: Statschreiber] di Statrichter.« (fol. 40r)

Kunčevi nasledniki so se tega dokaj dosledno držali. Naslednji mestni sodnik Mihael Trojer je o volitvah in svoji potrditvi za sodnika prvi zapisal več kot le leto in sodnikovo ime. Tako kot njegov predhodnik je pisal v prvi osebi in se sam podpisal (fol. 40v):

»Dne 9. junija [1609] sem bil jaz Mihael Trojer, mestni svétnik v Krškem, po častitem [mestnem] svetu in celotni občini izvoljen za tukajšnjega mestnega sodnika in 22. junija po obeh potrjen. 1609.«

Trojer se je vodenja mestne knjige, kot si ga je zamislil Kunec, lotil resno in ji je poleg podatkovno nekoliko bogatejšega opisa izvolitve in potrditve sebe kot mestnega sodnika dodal še dve komponenti. V prvem delu knjige, ki je bil tedaj še malo popisan, je namenil posebej prostor za vpisovanje pomembnejših sklepov mestnega predstojništva in posebej za sprejeme novih meščanov. Njegovo lastnoročno delo je zapis sklepa o cenitvi in točenju vina (fol. 16r), medtem ko je drugega, o novosprejetih meščanih zapisala druga roka, verjetno mestnega pisarja (fol. 33r–33v), oba pa sta datirana v leto 1610. Zamisel za oboje je Trojer lahko dobil v vpisih v isti knjigi, nastalih v 16. stoletju. Vendar se zapisovanje pomembnih sklepov pod njegovimi nasledniki ni nadaljevalo, pač pa je v knjigi, začenši z letom 1613 in vse do konca (1679) najti vrsto zapisov o sprejemih novih meščanov; skupno s prvim iz leta 1610 jih je 29. Ni izključeno, da je z vpisova-

19 Zapis navaja, da je bil za Kuncem (*nach mier*) leta 1603 in ponovno leta 1604 izvoljen za sodnika Gašper Kurin, za njim (*nach ihm*) Jakob Sterniša za leto 1605, za slednjim pa trikrat zaporedoma zopet Luka Kunec (*bin ich …*), za leta 1606, 1607 in 1608.

Slika 1: Prvi vpis sodnika Luke Kunca v krško mestno knjigo za leti 1601 in 1602 z njegovim lastnoročnim podpisom (SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, mestna knjiga, fol. 40r).

njem novih meščanov začel šele naslednji zapisovalec leta 1613 in da je tedaj vpisal tudi imena meščanov, sprejetih leta 1610. Sprejemi sprva, do leta 1628, kronološko sicer ne povsem dosledno sledijo vpisu iz Trojerjevega časa (fol. 34r–38v) – vpis za leto 1613 je še delo zapisovalca novih meščanov leta 1610 –, nato pa so, ker je tu zmanjkalo prostora, raztreseni drugje po knjigi.

Vpisovanje volitev in potrditev mestnih sodnikov se je, nasprotno, nadaljevalo v kronološkem zaporedju tam, kjer ga je začel Kunec. Zapisa o Trojerjevih vnovičnih izvolitvah v letih 1610 in 1611 nista več Trojerjeva, ampak delo dveh nepodpisanih rok, od katerih je druga nadaljevala z vsakoletnimi klišejskimi vpisi v Kunčevem slogu do vključno leta 1616 (fol. 40v–41r). Od standardnega obrazca odstopa le navedba, da je bil Trojer na šentjanževo 1611 s sodniškega mesta z razlogom odstavljen in da ga je do naslednjih volitev zamenjal sodni upravitelj. Vsi zapisi iz let 1611–1622 (fol. 40v–42v) so v tretji osebi, pogojno delo iste roke, mestnega pisarja, in so za leta 1611–1616 sodeč po črnilu nastali hkrati. Avtor, pisar Nikolaj Holmberger, se je ovekovečil pri vpisu o volitvah leta 1615, kjer izjemoma pove, kdo je bil tega leta izvoljen za mestnega pisarja. Kot smo videli pri vpisu novih meščanov, je bil dve leti prej (1613) pisar očitno še njegov predhodnik. Tudi v letih 1618 in 1619 je Holmberger poročal ne le o izvolitvi in potrditvi sodnika, ampak tudi pisarja, samega sebe. Bodisi sočasno bodisi malce pozneje v istem letu je zapisal, da je sodnik že po enem kvartalu umrl in da je bil izvoljen drugi, nato pa imajo njegov rokopis še zapisi o treh izvolitvah v letih od 1620 do 1622. V razdelku, namenjenem novosprejetim meščanom, je nadaljeval z vpisovanjem le-teh v letih 1621 in 1622 in, sodeč po črnilu, sočasno zapisal kratko poročilo o draginji leta 1622. Temu sledi na isti strani zapis o nadaljevanju draginje jeseni istega leta (fol. 34v).

Novo poglavje v vodenju mestnih analov je odprl njegov naslednik Janez Rožič, čigar pisavo srečamo prvič leta 1625 in se nadaljuje do vključno leta 1654 (fol. 31r). Vmes srečamo drugo roko edino leta 1631 v zapisu imen treh novosprejetih meščanov (fol. 44r).

Ker so se na fol. 44r, do koder je Rožič prišel leta 1632, začenjali vpisi iz 16. stoletja, je vpisovanje nadaljeval na fol. 19r, in sicer že leta 1631. Po letu 1654, ko je v knjigi pustil zadnjo sled, je sledilo le še pet mlajših vpisov o volitvah in novih meščanih iz let 1668–1679, in sicer tam, kjer je še bil prostor.[20]

20 Zapisa o novosprejetih meščanih iz let 1668 in 1679 sta takoj za zadnjim Rožičevim (fol. 32r–32v) in pred enakimi vpisi od Trojerjevega iz leta 1610 dalje (fol. 33r), v prvem delu knjige pa zaporedoma trije: o volitvah leta 1669, novosprejetih meščanih 1670 in novih meščanih leta 1679 (fol. 17v–18v).

Janez Rožič je med svojim dolgoletnim službovanjem prispeval v knjigo večino zapisov, ki ne zadevajo dveh »standardnih« vsebin, tj. volitev in potrditev mestnih sodnikov ter sprejemov meščanov. To pomeni vse razen dveh kratkih notic sodnika Luke Kunca iz prvega desetletja 17. stoletja (1601 in 1608) in dveh zapisov o draginji pisarja Nikolaja Holmbergerja (1622). Glavni del analov, ki pokriva časovni razpon dveh desetletij od 1626 do 1646, bi tako po pisarju Janezu Rožiču lahko imenovali Rožičevi krški anali.

Preden si jih pobliže ogledamo, se bomo za ilustracijo pomudili pri dveh vpisih iz nabora »standardnih« vpisov, ker sta med zapisi te vrste zgovornejša. Eden govori o izvolitvi novega sodnika, drugi pa o sprejemu novih meščanov. V prevodu se glasita takole:

[fol. 30r–30v] »Na binkoštni torek, tj. 30. maja, 1651. leta sta bila častiti magistrat in celotna občina [meščanov] mesta Krško zbrana skupaj v tukajšnji mestni hiši (*am Rathhauß*), imela sta običajni sodniški volilni dan in za mestnega sodnika soglasno izvolila gospoda Janeza Adama Neapolitana med njegovo takratno odsotnostjo od doma. Bog Vsemogočni, daj mu pri njegovem vodenju (*in seinem Regiment*) veliko sreče, dolgotrajno zdravje in ljubi blagoslov Božji. Amen.

Ko se je omenjeni gospod Neapolitan ob naznanitvi teh volitev zaradi preštevilnih drugih skrbi in zato nezmožnosti opravljanja [funkcije] popolnoma odpovedal uradu [funkciji] mestnega sodnika in ga ni hotel sprejeti, sta častiti magistrat in celotna občina gospoda – z izrecno obljubo, da potem ko sprejme sodniški urad za eno leto, zavedajoč se njegovih drugih skrbi, nanj ne bosta več pritiskala, da bi moral to storiti ponovno – zoper njegovo voljo za tokrat prepričala in ga potrdila.«

[fol. 32r] »Leta 1668. dne 6. februarja so v mestni hiši (*am Rathhauß*) tukaj v Krškem v zbranem celotnem (mestnem) svetu in odboru občine [meščanov], ko je gospod Blaž De Urbani zaradi svoje na pretekli binkoštni torek srečno in soglasno opravljene potrditve sodniškega urada [mandata] omogočil častitemu svetu in odboru občine običajni obed, za tem navedeni mestni prebivalci (*Statt Inwohner*) sprejeli meščanske pravice in opravili meščansko prisego: Mihal Cerjak, Jožef Kovačič, Matija Miklavič in Mihel Gruse.«

Anali, ki govorijo o izrednih dogodkih in dogajanjih od leta 1622 dalje, so v krški mestni knjigi raztreseni na različnih mestih. Mestni pisar Nikolaj Holmberger je najprej v tistem delu knjige, kjer so sprva vpisovali sprejeme novih meščanov, zabeležil nekaj cen pridelkov v tem letu velike draginje 1622 (fol. 34v), in sicer pod zapisom o sprejemu meščanov 30. maja 1622, vendar ne pred jesenjo, ki jo izrecno omenja. Njegov naslednik Janez Rožič je v vmesnem času v tem delu knjige,

na prazni strani med zapisoma o sprejemu novih meščanov 17. marca (fol. 35r) in 22. septembra 1628 (fol. 36r), opisal potres v soboto po Sv. trojici (8. junija). Ne prej kot čez dobro leto je dodal, da je tresenje tal trajalo kar pet kvartalov (fol. 35v). O vseh drugih izrednih dogodkih in dogajanju iz časa med letoma 1626 in 1646 je poročal na praznem prostoru pod zapisi o volitvah in potrditvah mestnih sodnikov, vedno pri ustreznem letu, če je le dopuščal prostor, ali vsaj v neposredni bližini (fol. 19r–21v, 24r, 28r–28v, 35v, 42v–44r). Pri letu 1628 je še enkrat pisal o binkoštnem potresu in nanj v istem zapisu navezal poletno povodenj istega leta ter draginjo in njene posledice naslednje leto, 1629 (fol. 43r).

Pisar Rožič tako za razliko od sodnikov Kunca, Trojerja in Holmbergerja z začetka stoletja ni nikjer podpisan in nikoli ne govori v prvi osebi. Da je on avtor zapisov o izrednih, spomina vrednih stvareh, posredno razkriva več zapisov v knjigi. Njegovo ime omenja najprej zapis o sodniških volitvah 18. maja 1625, kjer je povedano, da je bil za mestnega pisarja sočasno izvoljen Janez Rožič (*Hanß Roschitsch*) (fol. 42v). Tedaj se v knjigi sploh prvič pojavi tudi njegova pisava. Nato je Rožič omenjen še petkrat, prvič leta 1631, ko se je pohvalil, da je bil krški mestni pisar Janez Rožič kot odposlanec mesta navzoč v Ljubljani pri dedni poklonitvi kranjskih deželnih stanov namestniku novega cesarja Ferdinanda III. (fol. 43v). Nato je pri sodniških volitvah 13. maja 1636 naveden kot mestni pisar, kar brez dvoma pomeni, da je bil takrat znova izvoljen (fol. 21r). Pri letu 1637 ga dvakrat srečamo kot pisarja v zvezi s poravnavo mesta in krškega gospostva glede stroškov za krvnega sodnika (fol. 21v), leta 1639 pa kot enega od nosilcev kamna ob začetku gradnje kapucinskega samostana (fol. 24r).

Dogodki, ki jih je uvrstil v mestne anale, so vsi zadevali Krško, nekateri sicer bolj kakor drugi. Tako govori za leti 1626 in 1627 samo o kugi v mestu (fol. 42v) in prav tako za leto 1634, ko poleg njenega trajanja sporoča še dragocen podatek o številu 22 umrlih, ki se mu je – pač glede na pretekle izkušnje – zdelo nizko (fol. 19v). V ospredju analov sta še dve nadlogi – potresi in povodnji, pri opisu katerih se poročevalec ne omejuje na Krško, ampak spregovori o dolgotrajnejših posledicah v širšem prostoru. Kot rečeno, opisuje potres iz leta 1628 na dveh mestih (fol. 35v in 43r). Drugi potres je sledil štiri leta pozneje, 1632 (fol. 44r), pri čemer izvemo za nekaj nazornih podrobnosti, kot sta udarjanje zvonov v Leskovcu in padanje ljudi v nezavest. Za potresom leta 1628 sta prišli povodenj in draginja, ki je trajala do leta 1630, njuni posledici pa sta bili množično umiranje in izseljevanje na tuje (fol. 35v in 43r). Nazorno, čeprav kratko je prikazana povodenj leta 1633 v samem mestu (fol. 19v), medtem ko je opis potresa leta 1635 zelo kratek in splošen (fol. 20r). Nasprotno se Rožič precej na široko razpiše

o velikem kmečkem uporu, ki se je istega leta začel v Savinjski dolini. Krško tu edinkrat ni v ospredju, omenjene so le obrambne priprave Krčanov, na koncu pa pisec izrazi sočutje s kmeti, ki jih je po zatrtju upora oropalo vojaštvo (fol. 20r–20v).

Povsem lokalne narave so vsi zapisi po letu 1635. Leta 1636 so Krčani objezdili in na novo zaznamovali mestno pomirje, lastniku gospostva Krško pa odpovedali nadaljnje plačevanje neupravičenih stroškov za t. i. krvne pravde.[21] Poravnava z baronom Mosconom je bila velika zmaga ne le za Rožiča, ampak za celotno mesto, zato so jo vsekakor morali primerno ovekovečiti – v mestnih analih s posebnim opozorilom zanamstvu, da od doseženega nikakor ne sme odstopiti. Moralno zadoščenje je mesto iskalo in ga dobilo tudi naslednje leto 1637, ko je prijelo gospoščinskega oskrbnika oz. upravitelja, ker je meščanom odtujil živino. Čeprav je razjarjenim Krčanom sprva ušel, je bil kasneje osramočen in se ni mogel izogniti denarni kazni. Rožič je to peripetijo opisal do podrobnosti (fol. 21r–21v). Prav tako se je razpisal o svečanem dogodku, postavitvi križa ob začetku gradnje kapucinskega samostana v Krškem leta 1639, za katerega mesto ni prispevalo samo zemljišča, ampak tudi zelo izdatno vsoto denarja (fol. 24r). Prav tako je obsežnejši opis delovanja prošta iz moravskega Mikulova v Krškem v letih 1645–1646 (fol. 28r–28v). S tem se krški mestni anali v ožjem pomenu besede končajo. Rožič je sicer še naprej ostal mestni pisar, a se mu nemara noben dogodek ni več zdel vreden omembe, čeprav jih ni manjkalo. Tako za razliko od Valvasorja ni poročal o kugi leta 1646 in postavitvi cerkve sv. Rozalije nad mestom naslednje leto.[22] Lahko pa tudi, da so se Rožičevi krški mestni anali nadaljevali v kakšni drugi, danes pogrešani (mestni) knjigi. Ne nazadnje je Janez Rožič izpregel kot mestni pisar šele med letoma 1662 in 1664, o čemer priča sprememba pisave v dopisih deželnemu vicedomu o izvoljenih mestnih sodnikih.[23]

21 O krvnem sodstvu kot takem govori urbar deželnoknežjega gospostva Krško iz leta 1575 (SI AS 174, šk. 114, RDA, N 141, št. 29, novoreformirani urbar gospostva Krško 1575 s. p., Fürderung des Malefiz Recht), o stroških, ki jih je bilo gospostvo dolžno plačevati mestu za krvnega sodnika in rablja (ki sta prihajala iz Ljubljane) – za vsako usmrtitev 3 goldinarje in 20 krajcarjev –, pa urbar iz leta 1570 (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, Lit. G VIII–4, novoreformirani urbar gospostva Krško 1570, pag. 581).

22 Valvasor, *Die Ehre XI*, 242; *Die Ehre VIII*, 744. Prim. Golec, »Kužne epidemije«, 40.

23 Kronološko zadnji dopis z Rožičevo pisavo je datiran 25. junija 1662, prvi z drugo pisavo pa 5. julija 1664 (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, I/97a, lit. G VIII–1).

Gledano v celoti so anali dragoceno pričevanje o dogajanju v mestu in širšem prostoru v prvi polovici 17. stoletja (1601–1646), pri čemer so zgoščeni v časovnem razponu 1622–1646. Na eni strani nam povedo, kaj je bilo za meščane majhnega mesta ob Savi in za pisca pomembno, na drugi strani pa sporočajo drobne, a včasih edine podatke za okoljsko zgodovino, zgodovino epidemij in potresov, kakor tudi podatke o mestni topografiji, denimo o lokaciji ječe za tatove blizu t. i. srednjega stolpa.

Ta del analov objavljamo v integralni obliki v kronološkem zaporedju in slovenskem prevodu, ki skuša ohraniti naracijo nemškega izvirnika.

Dogodkovni del krških analov (1622–1646) v slovenskem prevodu

[1622]
[fol. 34v] Leta 1622 se je tu vedro vina prodajalo najdražje po 4 goldinarje in 30 krajcarjev in celo po pet goldinarjev, četrtinka [bokal] pa točila po 12 krajcarjev. Prav tako se je mernik ali četrtinca (*Tschetertinzen*) mešanega [žita] prodajal po 1 goldinar in 36 krajcarjev, četrtinca pšenice pa po 2 goldinarja. Tudi nova [pšenica] v tem letu jeseni [po] 2, četrtinca prosa ali mešanega pa po 1 goldinar.

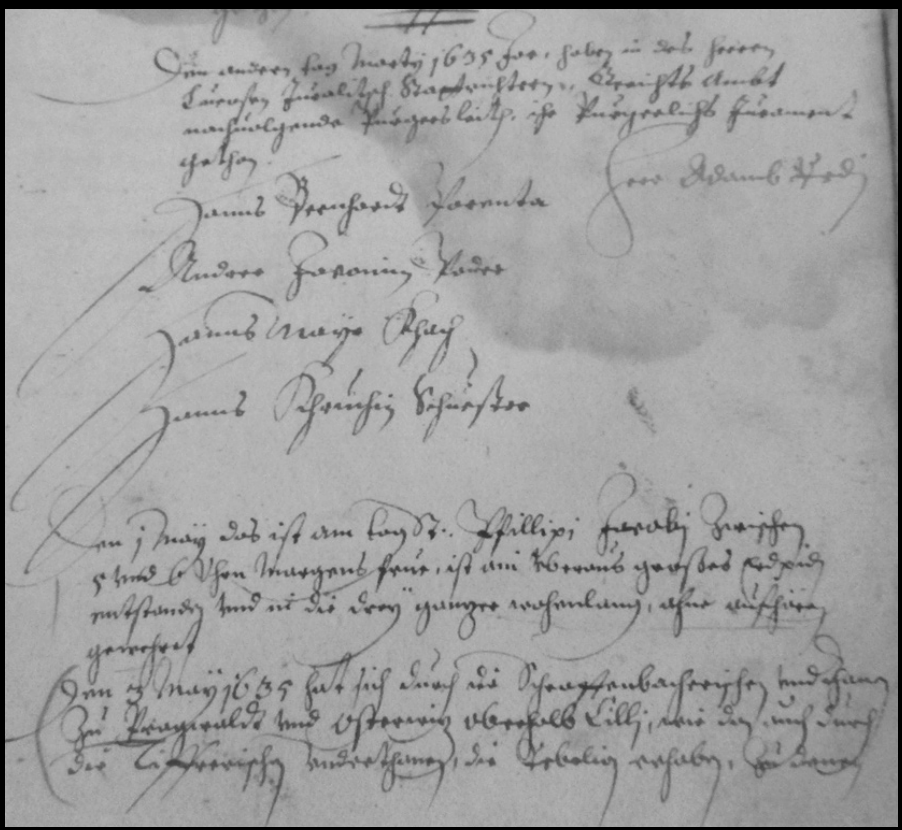
Četrtinca nove pšenice pa se je v tem letu prodajala po 1 goldinar in 40 krajcarjev.

Vsemogočni, odvrni takšno draginjo in nam daj boljše, srečno leto, tudi po tem življenju večnega življenja [milost] … [sledi neberljivo in odrezano besedilo].

[1626–27]
[fol. 42v] Tega leta 1626 je okoli vseh svetih nesrečna kuga (*Laidige infection*), pred katero naj nas Bog Vsemogočni milostno obvaruje, vdrla v mesto Krško in trajala do svetega novoletnega dne 1627. Bog najvišji kralj naj odslej célo omenjeno mesto in vse častite meščane milostno obvaruje in zaščiti pred to strahotno kaznijo. Amen.

[1628–29]
[fol. 35v] V tem 1628. letu na binkoštne kvatre, namreč v soboto pred Sv. trojico [8. junija], je med 6. in 7. zvečer nastal strahovit potres, trajajoč tri ure, in trajal do drugega kvartala, od tega se je porušilo veliko gradov, cerkva in hiš ter ljudem naredilo škodo. V avgustu tega leta je pridrvela še povodenj, ki je žalostno odnesla in utopila vasi, ljudi in govejo živino. Bog Vsemogočni naj svoje ljudstvo milostno obvaruje pred takšno in podobnimi žalostnimi kaznimi. Amen.

[Poznejši zapis:] Ta strahoviti potres je brez popuščanja trajal celih pet kvartalov.

Slika 2: Zapisi pisarja Janeza Rožiča iz leta 1635: o sprejemu novih meščanov, potresu in kmečkem uporu (SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, mestna knjiga, fol. 20r).

[1628–30]
[fol. 43r] Tega leta [1628] je na binkoštno kvatrno soboto [8. junija] med peto in šesto uro popoldne nastal nadvse velik potres, ki je brez prekinitve trajal do naslednjega dne, tako da so zvonovi pri Naši ljubi Gospe v Leskovcu udarjali drug ob drugega, in to je trajalo celo leto. Medtem pa se je okoli Janeza Krstnika [24. junija] večkrat utrgal oblak, iz tega nastala povodenj je cele vasi z živino in ljudmi žalostno odnesla in utopila. Naslednje poletje 1629. leta je nastala velika draginja, tako da je veliko tisočev ubogih ljudi zaradi lakote žalostno propadlo in pomrlo, veliko tisočev pa se jih je z ženami in otroki odselilo iz dežele na Ogrsko in v Turčijo in se moralo tam podvreči podložnosti. Bog Vsemogočni naj to [nesrečo] milostno odvrne in nam v prihodnje milostno podeli zdravo in rodovitno leto. Amen.

[Poznejši zapis z drugim črnilom:]

Ta strahovita draginja je trajala do leta 1630. Leta 1629 je tudi trta rodila zelo slabo, tako da so četrtinko [bokal] vina okoli binkošti točili po 8 krajcarjev in je bilo utrgane grozdne jagode treba mlatiti in drobiti z motikami in cepci.

[fol. 43v]
[1631] 26. maja leta 1631 je bil Janez Rožič, mestni pisar, poslan od tod s strani častitega magistrata tega mesta Krško k deželni dedni poklonitvi v Ljubljani, ki je potekala 2. junija letošnjega leta v gradu v Ljubljani, in sicer tako, da je njegova knežja milost gospod Janez Vajkard vojvoda Eggenberški in knez Krumlovski, namesto in v imenu presvetlega in premogočnega gospoda, gospoda Ferdinanda III., nadvojvode Avstrijskega in Kranjskega, prisegel častitim deželnim stanovom Kranjske, da jih bo neovirano pustil pri vseh njihovih starih običajih, tudi v moči [fol. 44r] njihovih predloženih svoboščin in privilegijev le-te, kolikor je mogoče, izvrševal, ščitil in varoval, potem pa so omenjeni stanovi skupaj z onimi [predstavniki] iz mest in trgov podali svojo prisego in obljubili, da bodo v vsem poslušni. Nato je njegova knežja milost dala obed na dvanajstih mizah. Potem so zapeli *Te Deum laudemus* in izstrelili nekaj kosov [krogel].

[1632]
[fol. 44r] 27. novembra, tj. v soboto pred prvo nedeljo v novembru 1632. leta je med osmo in deveto uro ponoči nastal strahovit potres, da so se ljudje zaradi tega tako prestrašili, da so tako rekoč popadali v nezavest. Gradovi, hiše in cerkve so na zidovih in obokih utrpeli

veliko škodo, brez prekinitve je trajalo celo noč in naslednji dan. Kaj bo sledilo, bo pokazal čas.

[1633]
[fol. 19v] Leta 1633 22. novembra je nenadoma narasla velika voda, tako da so se skozi komun [rotovž][24] (*durch den Camaun*) vozili z ladjami, morali izprazniti trgovine, sode v kleteh zaščititi in podpreti, drugi dan okrog poldneva pa je spet upadla.

[1634–35]
[fol. 19v] Tega 1634. leta je okoli dneva sv. Luka [18. oktobra] vdrla v mesto kuga (*die infection*) in trajala do Sv. treh kraljev [6. januarja 1635], zaradi Božje zaščite in dobre previdnosti pa za to boleznijo ni umrlo več kot 22 oseb, med njimi večinoma ubogi otroci.

Tega leta na božični praznik [25. decembra 1634] je nastal nadvse hud mraz, tako da je reka Sava toliko zmrznila in je zmrzal zaradi toplote tako naglo popustila, da je pošasten led drl vsevprek ter povzročal tak hrup, šumenje in bučanje, da česa takega ni bilo ne videti ne slišati, odkar ljudje pomnijo. Pri tem je uničil in odplavil tudi vse mline na omenjeni reki in ubogi meščani so utrpeli veliko stisko pri [žitni] meri.

[1635]
[fol. 20r] 1. maja, tj. na dan sv. Filipa in Jakoba[25] [1635], je med 5. in 6. uro zjutraj nastal izjemno velik potres in trajal brez prekinitve cele tri tedne.

3. maja 1635 so se Schrattenbachovi podložniki v Preboldu in na Ojstrici nad Celjem, potem pa tudi laški podložniki, dvignili v upor (*die*

24 Glede na povedano – da so se skozi komun vozili z ladjami – je bil ta tedaj zelo verjetno v srednjem stolpu (prvotnega) mestnega zidu, ki je potekal sredi mesta. Viri potrjujejo izročilo, po katerem naj bi v 18. stoletju še stal in imel tri stolpe, od katerih je srednji stal na štirih stebrih (Lapajne, *Krško in Krčani*, 35). Krško mestno predstojništvo je namreč leta 1788 poročalo, da ima mesto med drugim v lasti mestni stolp, ki stoji sredi mesta in je namenjen zaporu za meščane (*zum bürgerlichen Arrest gewidmete in der Mitte der Stadt gelegenen Stadtthurn*). Pri tem je poleg navedbe lege – sredi mesta – več kot pomenljiv podatek, da vodi skozi stolp pot iz enega dela mesta v drugega (*durch ihn geht der Weeg von einem Theil der Stadt in den andern*). Ko je šel stolp leta 1796 na dražbo in bil kmalu zatem porušen, je v poročilu okrožnega urada označen kot mestna vrata (*Stadt Thor*). SI AS 14, Gubernij v Ljubljani, II. registratura, šk. 117, fasc. 242, št. 3228/1790, 4. 11. 1788, Einlage A; III. registratura, šk. 305, fasc. 52, št. 2993/1796, 4. 9. 1796).

25 Praznik sv. Filipa in Jakoba.

Rebelion erhoben) [fol. 20v]. Pridružila so se jim tudi različna gospostva (*allerleÿ Herrschafften*) tako v deželi Štajerski kakor Kranjski in vdrli so [uporniki] v veliko gradov in samostanov, jih zavzeli in povsem izropali. Gospodje in deželani (*die Heren vnd Landt:*) so pobegnili in zapustili gradove; tam pa so kmetje dobili velik plen v srebru, denarju, mnogih dragotinah in oblačilih, kot tudi v žitu in vinu. Mesto (*die gemaine Statt*) je od občine [meščanov] (*die gemain*) zahtevalo obrambo in novo prisego, zato je bil izveden nabor (*die Musterung fürgenomben*) in dana prisega, da bodo skupaj živeli in umrli in da se bodo puntarjem in upornim kmetom, kolikor bo mogoče, uprli in se branili. Preden so zdaj ustavili to ljudstvo [ljudi, množico], ki je v celi deželi Štajerski in Kranjski postalo uporno in ga je bilo skupaj nekaj tisoč, so s privolitvijo njegovega cesarskega veličanstva vzeli [poklicali] v deželo Kranjsko na pomoč Uskoke in graničarje iz Karlovca, na Štajersko pa je bil poslan grof Schwarzenberg z nekaj tisoč haramijami, ki so uporno ljudstvo v obeh deželah sicer morali pomiriti z mečem, toda vojska je povsod, kjer je ležala [bila nastanjena] in bila [se zadrževala], tako izropala pravične in nepravične, da se morajo smiliti.

[1636]
[fol. 21r] Tega leta [1636] približno v juniju so [mestno] pomirje objezdili in zaznamovali z mejniki.

[1636]
[fol. 21v] Med sodnikovanjem gospoda [Mihaela] Koprive je bilo, kot je zgoraj omenjeno,[26] pomirje, ki je bilo med gospostvom in mestom pred 40 leti popravljeno [korigirane meje] (*berechtnet*), objezdeno in zaznamovano z mejniki.

Po tej opravljeni poravnavi (*Vergleich*) so gospodu Janezu Krstniku baronu Mosconu pisno odpovedali [oprostili] (*schrüfftlich abgesprochen*) tiste od mesta za krvno sodstvo (*auf das Schäff und Gschier*) neupravičeno dolga leta (*Vnschuldigerweiß*) plačane stroške in mora odslej gospod Moscon za malefične osebe, ki vstopijo v njegovo deželsko sodišče in jih privedejo v ječo, sam plačati sodne stroške ter krvnemu sodniku dati stanovanje (*sein Losament*) v proviantni hiši. Tega naj se mesto odslej strogo drži in od tega doseženega reda [pravila] (*ordnung*) na noben način ne odstopi.

Janez Rožič, mestni pisar, je naredil prošnjo v imenu mesta, gospod Moscon pa je samo njemu, mestnemu pisarju, dal pisni odgovor in mu

26 Zapis se, glede na sklicevanje na zapis iz leta 1636, vsekakor nanaša na junij 1636, čeprav sledi zapisu o vnovični izvolitvi Mihaela Koprive 2. junija 1637.

glede te stvari poslal tudi točko [določilo] iz svojega urbarja, iz katere izhaja (*darin befunden*), da je gospod Moscon s tem vzdrževanjem in plačevanjem krvnega sodstva (*in dieser schaff und Gschier Aushaltung vnd Zahlung*) naredil mestu veliko krivico in ga tako v dolgih letih spravil ob več tisoč goldinarjev.

[1637]
[fol. 21r] 7. junija 1637. leta je Adam Versetzenstein, oskrbnik (*Pfleger*) v Krškem, vso živino mesta odgnal na krško pristavo [gospostva Krško], nato pa je, ker je ni mogel vzdrževati, nekaj meščanom živino izpustil, preostalo, 26 glav, pa odgnal čez Krko. Zato so ga dvignili v njegovi hiši in ga hoteli vreči v ječo za tatove (*in die diebs Kheich*), preden pa se je to zgodilo, je takoj pri srednjem stolpu (*beÿ den Mitern Thurn*) pobegnil in ušel v Savo, šel z vodo [s tokom] po blatu in vpil v grad po pomoč. Potem so ga ponoči [fol. 21v] v majhnem čolnu (*in einer Ziltel*) skrivaj spravili na štajersko stran (*auf das Steÿerische*) in je tako ušel prijetju.

Medtem pa so gospod Jošt Jožef baron Moscon in njegovi gospodje pri mestnem sodišču prosili, toliko pisno in ustno posredovali, da je bil proti predložitvi reverznega pisanja (*einer Revers verschreibung*) in denarne kazni (znova) pomiloščen.

[1639]
[fol. 24r] Na sveti binkoštni torek, tj. 14. junija tega 1639. leta, so gospodje patri kapucini zaradi svojega nameravanega dela, namreč zgraditve samostana, postavili sveti križ. Pri tem je bilo [navzočih] 13 gospodov kapucinov, gospod Nikolaj Mrav (*Nicolaus Mrau*), protonotar, apostolski arhidiakon na Spodnjem Kranjskem [Dolenjskem], župnik v Cerknici in prošt v Novem mestu, skupaj z drugimi svetnimi in duhovnimi gospodi. Ta križ so nosili omenjeni gospodje kapucini, kamen pa gospod Mihael Kvartuh, Janez Rožič, mestni pisar, gospod Jurij Kvartuh in Luka Pregl.

Za ta samostan so častiti meščani tega mesta Krško prispevali skupaj s plačilom zemljišča, [tj.] poleg 400 goldinarjev, 1200 goldinarjev pomoči v gotovini. Bog Vsemogočni naj vsemu omenjenemu mestu in njegovemu dragemu potomstvu (*ihrer lieben posteritet*) dá to miloščino izdatno občutiti na njihovi dušni koristi (*an deren Seelen gewin*) in jo uživati na veke vekov. Amen.

[1645–1646]
[fol. 28r] V času sodnikovanja omenjenega gospoda [Gašperja] Kurina je sovražnik svete krščanske Katoliške cerkve začel tako močno prevladovati nad nadvojvodsko hišo Avstrijsko, da je veliko

krščanskih duš duhovnega in svetnega stanu zapustilo svoje imetje in posesti in se, [fol. 28v] da bi si rešilo telo in življenje, rešilo z begom in se moralo podati na tuje. Tako se je med njimi umaknil semkaj v deželo Kranjsko tudi prečastiti pobožni gospod, gospod Jurij Otislav iz Kopienice (*Georg Ottißlau von Copeinz*) v Šleziji,[27] prošt v Mikulovu (*Nicolsburg*),[28] z nekaj gospodi kanoniki, tukaj od 29. aprila 1645 do 12. aprila 1646 preživel svoj čas v pobožnih vajah, da je predvsem Bogu Vsemogočnemu in nato celotnemu častitemu meščanstvu zaradi teh svojih slovečih in hkrati svetih vaj (*Exerzieren*) prinesel zadovoljstvo in všečnost. V tem času je imel omenjeni gospod prošt hrano in lepo oskrbo pri omenjenem gospodu Kurinu, ki mu je zaradi njegovega pobožnega življenja izkazoval vso ljubezen in prijateljstvo.

Krški mestni anali 1601–1679 – v ožjem smislu 1601–1646 – so torej plod več zapisovalcev, med katerimi moramo izpostaviti tiste tri, ki niso beležili samo volitev mestnega sodnika, sprejemov novih meščanov in edinega sklepa normativne narave. Gre za začetnika vodenja mlajšega dela mestne knjige, mestnega sodnika Luko Kunca, mestnega pisarja Nikolaja Holmbergerja in dolgoletnega mestnega pisarja Janeza Rožiča, avtorja glavnine dogodkovnih zapisov, analov v ožjem pomenu besede.

Luka Kunec, mestni sodnik v letih 1601–1603 in 1606–1609 ter morda že kak mandat prej, ko imena sodnikov še niso dokumentirana,[29] je v starem mestnem jedru Krškega simbolno navzoč še danes. Leta 1609 se je namreč ovekovečil na vhodnem portalu t. i. Valvasorjeve hiše kot mestni sodnik in trgovec. Danes je znano, da kranjski polihistor ni imel ničesar s to hišo, ki bi jo morali v resnici imenovati Kunčeva, ne Valvasorjeva.[30] Lukovo ime zasledimo zadnjič v urbarju gospostva Šrajbarski turn leta 1652, kjer je naveden že kot nekdanji gospodar oštata v mestu,[31] po letu 1670, ko se začenja prva krška krstna matična knjiga, pa njegovega priimka tu ni bilo več.[32] Kunčevo rodbinsko ime se prvič pojavi leta 1562 z novosprejetim meščanom Mihaelom, po poklicu kovačem, čigar priimek Kočevar (*Khotscheuer*) je bil zamenjan

27 Danes mesto v poljskem delu Šlezije, prej Koppinitz.

28 Mesto na južnem Moravskem s kornim kapitljem, ustanovljenim leta 1625.

29 Imena novoizvoljenih mestnih sodnikov poznamo pred tem iz dopisov kranjskemu deželnemu vicedomu za let 1586, 1587, 1592, 1595, 1597 in 1600 (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, I/97a, lit. G VIII–1, 26. 6. 1586, 27. 6. 1587, 27. 8. 1592, junij 1595 (prezentirano 12. 6.), 27. 6. 1597, 27. 6. 1600).

30 Golec, *Valvasorjeva hiša*, 46–49.

31 SI AS 1074, Zbirka urbarjev, II/29u, urbar gospostva Šrajbarski turn in dvorca Globelo 1652, s. p., Hoffstetter in der Statt Gurkhfeldt.

32 NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729.

s Kuncem (*Khuenntz*).[33] Mihaela srečamo potem še v gospoščinskih urbarjih iz let 1570 in 1575 kot gospodarja oštata in treh vrtov.[34]

Drugi pisec mestnih analov v ožjem pomenu besede, mestni pisar Nikolaj Holmberger, je pisarsko službo nastopil leta 1615, ko je o izvolitvi poročal ob vpisu o izvolitvi mestnega sodnika. Na tem mestu je ostal vsaj do jeseni 1622 oz. najdlje do 19. maja 1625, ko so Krčani na mesto pisarja izvolili Janeza Rožiča. Priimka Holmberger v relevantnih virih iz 16. stoletja še ne najdemo. Prav tako ničesar ne vemo o Nikolaju po letu 1622, ko je prenehal vpisovati v mestno knjigo. Prejkone je bil njegov potomec, Janez Adam Hollenberger, vsaj štirikrat izvoljen za krškega mestnega sodnika dobrega pol stoletja pozneje (1673, 1674, 1675 in 1681).[35]

O Janezu Rožiču, glavnem piscu analov, vemo, da je njegov priimek izpričan v Krškem že daljši čas. Po krški mestni knjigi sta bila namreč med meščane sprejeta mesar Jurij Rožič leta 1558 in Andrej Rožič leta 1581.[36] Jurija srečamo leta 1570 v urbarju kot posestnika oštata, dela oštata, vrta ter mesnice.[37] Po drugem urbarju pet let pozneje, 1575, je imel le še mesnico, medtem ko mu je na preostali posesti sledil Blaže Rožič.[38] V mestni knjigi ni dokumentirano, kdaj je meščanske pravice prejel Janez, dolgoletni mestni pisar, čigar sodobnika sta bila še dva krška Rožiča, oba meščana in Mihaela; prvega so sprejeli med meščane

33 SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, mestna knjiga, fol. 51r.

34 V urbarju iz leta 1570 je pomotoma naveden kot Kurec (*Khuretz*), in s kovaškim poklicem, ki potrjuje njegovo istovetnost s Kuncem (SI AS, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII–4, novoreformirani urbar gospostva Krško 1570, pag. 511). V urbarju iz leta 1575 je na istem mestu pravilna oblika priimka (SI AS 174, šk. 114, RDA, N 141, št. 29, novoreformirani urbar gospostva Krško 1575 s. p., Hernach volgen die Hofzinss so die burger in dem Statl Gurkhfeld etc.).

35 O izvolitvah govorijo dopisi mesta kranjskemu deželnemu vicedomu (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, I/97a, lit. G VIII–1, 27. 6. 1673, 23. 8. 1674, 14. 8. 1675, 2. 4. 1682).

36 SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, mestna knjiga, fol. 41r in 39r.

37 SI AS, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII–4, novoreformirani urbar gospostva Krško 1570, pag. 492 in 520.

38 SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, št. 29, novoreformirani urbar gospostva Krško 1575 s. p., Hernach volgen die Hofzinss so die burger in dem Statl Gurkhfeld etc.; Fleisch Penkh zu Gurkhfeld.

leta 1619 in drugega 1652.[39] Kot vse kaže, tudi Rožičev v Krškem ni bilo več po letu 1670, ko se začenja prva krstna matica.[40]

Vrednost krških mestnih analov in mestne knjige nasploh je v njihovi sporočilnosti. Namenjeni so bili ohranjanju spomina vrednih dogodkov in podatkov, na katerih je temeljila tudi kolektivna zavest krškega meščanstva. Morda so bila kakšna dejstva nekoliko prikrojena in olepšana v korist mesta, vseeno pa imamo lahko anale za dovolj verodostojno pričevanje iz prve roke. Vsekakor ni šlo za zavestno pretiravanje z mislijo na učinek pri recipientih. Krški anali so tako ob upoštevanju drugih virov in širših okoliščin uporabni kot zgodovinski vir še danes.

Ni potrjeno, da bi podatke iz njih črpal in uporabil Valvasor v *Slavi vojvodine Kranjske* (1689). Vsaj pri opisu Krškega ni najti nobene povezave z navedenimi dogodki razen gradnje kapucinskega samostana leta 1639, kjer pa se polihistor sklicuje na drug vir, na svojo lastno zbirko (*Collect. mea*).[41] Po ukinitvi mestne samouprave je krški okrajni komisar Wilhelm Mack leta 1846 knjigo, tedaj označeno kot »Chronik der Stadt Gurkfeld aus dem 16ten und 17ten Jahrhundert«, skupaj s 24 drugimi dokumenti izročil Historičnemu društvu za Kranjsko v Ljubljani.[42] Krški anali so pritegnili pozornost že kmalu zatem, ko so se znašli v Kranjskem deželnem muzeju, predhodniku deželnega arhiva. A. Dimitz jih je v izvirniku, jezikovno posodobljene in z določenimi napakami – Rožič je, denimo, pri njem imenovan Požič oz. Božič (*Poschitsch*, *Boschitsch*), Kunec pa Kumer (*Khumer*) – večidel objavil leta 1860 v *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain*, pri čemer je v celoti izpustil poravnavo med mestom in gospostvom o stroških za krvnega sodnika ter peripetije z gospoščinskim oskrbnikom Versetzensteinom.[43] Neodvisno od njega je A. Koblar leta 1899 v *Izvestjih Muzejskega društva za Kranjsko* v slovenščini objavil prispevek, v katerem je po mestni knjigi priobčil imena krških sodnikov in pisarjev ter omenil nekaj sodnih primerov in zanimivosti, vsebino dogodkovnih zapisov pa le skrajšano povzel; tudi tu pogrešamo

39 SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, mestna knjiga, fol. 38r in 30r.

40 NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729.

41 Valvasor, *Die Ehre XI*, 242.

42 Tak naslov s signaturo je na ovitku arhivske mape. Prim. »Verzeichniss«, 71; Koblar, »Iz kronike krškega mesta«, 19.

43 [Dimitz], »Annalen der landesfürstlichen Stadt Gurkfeld«, 84–85.

zapisa o krvnem sodstvu in omenjenem oskrbniku, ki ga je Dimitz zgolj omenil z imenom in funkcijo.[44]

Podatki in posamezni odlomki iz krških analov se pojavljajo v historiografskih delih vsaj od Dimitzove *Geschichte Krains* (1875) dalje, kjer najdemo omembe potresov (1628, 1632 in 1634)[45] ter celoten opis kmečkega upora leta 1635.[46] Pozneje so bile objave – obe Dimitzovi in Koblarjeva – upoštevane v domoznanski literaturi[47] ter pri raziskavah kužnih epidemij in potresov.[48]

IZVLEČKI IZ ANALOV MESTA KOSTANJEVICA 1617–1686

Drugače kot krški mestni anali so kostanjeviški znani le iz izvlečkov, poslanih leta 1686 v dveh dopisih kranjskemu deželnemu vicedomu v Ljubljani.[49] Tako lahko samo ugibamo o obliki in integralni vsebini njihove predloge ali več predlog. Kostanjeviški mestni arhiv je namreč ohranjen fragmentarno, še slabše od krškega.[50]

Izvlečki analov, znani iz dveh različic, najverjetneje ne zajemajo celotne vsebine oz. vseh tedaj obstoječih zapisov o dogodkih in dogajanjih v zadnjih sedmih desetletjih. Glede na namen in ciljani učinek pri prejemniku, deželnem vicedomu za Kranjsko, vsebujejo samo tiste vsebine, s katerimi je bilo mogoče utemeljiti razloge za slabo gmotno stanje mesta. Izbrane so bile izključno negativne stvari, pri čemer lahko glede na izkušnje s krškimi anali sklepamo, da tudi v Kostanjevici niso zavestno beležili samo teh, ampak prav tako razne druge dogodke in dogajanja. Izvlečki iz kostanjeviških analov so torej primer instrumentaliziranih, selektivnih analov enega najmanjših kranjskih mest.

Drugače kot za Krško tudi ne vemo, kdo so bili avtorji analov. Glede na širok časovni razpon skoraj sedemdesetih let je jasno, da je šlo najmanj za dva, pri čemer ne poznamo imen mestnih pisarjev iz

44 Koblar, »Iz kronike krškega mesta«, 19–23.

45 Dimitz, *Geschichte Krains: Dritter Theil*, 435.

46 Ibid., 407–408.

47 I. Lapajne se je dogodkov iz analov v prvi monografiji o Krškem (1891) komajda dotaknil, vira pa niti ni omenil (Lapajne, *Krško in Krčani*, 32). Čeprav je poznal objavljene sezname mestnega arhivskega gradiva, ki ga je prevzelo Historično društvo (ibid., str. 44–45), je najobsežnejši in najpomembnejši dokument prezrl.

48 Travner, *Kuga na Slovenskem*, 103–104; Golec, »Kužne epidemije«, 39–40; Radics, »Erdbeben in Gurkfeld«, 60–61; Ribarič, *Potresi v Sloveniji*, 56–57.

49 SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 184, I/104, lit L II-1, 31. 3. 1686 in 9. 8. 1686.

50 Golec, »Glavni poudarki«, 145.

17. stoletja razen enega samega, tega že iz časa po letu 1686. Po analogiji s Krškim bi lahko anale poleg pisarjev pisali tudi sodniki kot predstojniki mesta. Ni znano, kdo je bil kostanjeviški mestni sodnik v prvem obdobju, ki ga izvlečki pokrivajo, v letih 1617 in 1618.[51] Iz drugega obdobja analov, med letoma 1662 in 1686, pa tega, kdo je načeloval mestu, ne vemo samo za tri leta. Znana so naslednja sodniška imena: Mihael Keberle (izvoljen 1662, 1669, 1672 in 1673), Janez Keberle (izvoljen 1664, 1665, 1679, 1680 in 1681), Andrej Engelher (izvoljen 1671), Janez Kašič (izvoljen 1674, 1675 in 1676), Martin Trdan (izvoljen 1677, 1678 in 1679), Jurij Bučič (izvoljen 1682), Janez Dulc (izvoljen 1683) in Jurij Košič (izvoljen 1684, 1685 in 1686).[52]

Oba dopisa iz leta 1686, ki vsebujeta izvlečke iz analov in pod katera sta podpisana N. sodnik in svet (*N. Richter, Vnndt Rath alda manu propria*),[53] je glede na izpiljeno pisavo napisal mestni pisar. Kdo je bil, ostaja torej neznanka. Iz 17. stoletja vemo samo za ime enega pisarja, in sicer Janeza Jurija Fabjana, ki je 28. julija 1691 v mestni pisarni datiral obsežno poročilo o stanju mesta.[54] Fabjanova pisava se v dopisih vicedomu o izvoljenih sodnikih prvič pojavi šele dobrega pol leta prej, 1. januarja 1691.[55] Dopisa z izvlečki iz analov je napisal njegov neznani predhodnik, čigar pisavo srečujemo kratek čas, in sicer v treh dopisih, datiranih 20. januarja 1686, 28. februarja 1687 in 29. februarja 1690.[56] Še leto poprej, v začetku leta 1685, je imela Kostanjevica drugega pisarja.[57] Naš »pisec« analov iz leta 1686 tako ni bil skoraj nič več kakor prepisovalec, ki je dodal nekaj svojih stavkov o stanju v tekočem letu. Zatem je v pisarski službi ostal le še kratek čas, največ do konca leta 1690.

Težko je soditi, kdo vse so bili dejanski avtorji kostanjeviških analov. Vsekakor je šlo za več oseb, tudi če so jih pisali izključno

51 Po letu 1598, ko je bil izvoljen protestant Ožbolt Hudiklin, je prvi sodnik znan šele iz leta 1627, tedaj izvoljeni Adam Esih (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 184, I/104, lit L II-1, 22. 6. 1598 in 3. 7. 1627).

52 Ibid., 26. 4. 1662, 1. 5. 1665 (J. Keberle izvoljen drugič), 6. 6. 1667, 4. 5. 1669, 31. 8. 1671, 10. 5. 1672, 28. 5. 1673, 21. 7. 1674, 15. 4. 1675, 12. 5. 1676, 15. 5. 1677, 26. 8. 1678, 4. 8. 1679, 9. 4. 1680, 28. 4. 1681, 4. 5. 1682, 12. 6. 1683, 29. 4. 1684, 7. 1. 1685, 20. 1. 1686, 28. 2. 1687). Do leta 1679 so bile volitve na jurjevo, 24. aprila, od leta 1679 pa zaradi smrti sodnika Martina Trdana sredi mandata vsako leto 31. decembra.

53 Ibid., 31. 3. 1686 in 9. 8. 1686.

54 Ibid., 29. 7. 1691.

55 Ibid., 1. 1. 1691.

56 Ibid., 20. 1. 1685, 28. 2. 1687 in 29. 2. 1690. Prvi dopis ima pomotoma letnico 1685, ker je imel pisar v glavi še prejšnje leto, vsebina pa se nanaša na volitve mestnega sodnika 31. decembra 1685.

57 Ibid., 7. 1. 1685.

pisarji. Pisave dopisov deželnemu vicedomu iz težiščnega obdobja analov, med letoma 1662 in 1686, izdajajo štiri pisce. Poleg pisarja, ki je leta 1686 sestavil oba dopisa z izvlečki iz analov, še tri, pri čemer sta bila dva dejavna zelo kratek čas; pisavo prvega srečamo v dopisih vicedomu samo leta 1683, v letu, ki ga anali ne omenjajo, drugega pa v letih 1684 in 1685.[58] Pred temi tremi je v Kostanjevici skoraj tri desetletja izpričana pisava istega pisca dopisov, prvič 24. julija 1651 – potem ko od leta 1633 ni ohranjenih tovrstnih dopisov – in zadnjič 4. maja 1682.[59] Mestni anali iz razpona 1662–1686, kot jih poznamo iz obeh izvlečkov, so razen vpisov za leti 1684 in 1686 skoraj brez dvoma delo tega po imenu neznanega mestnega pisarja. Pisati jih je začel najpozneje leta 1662, več kakor desetletje po nastopu pisarske službe. Tako kot pri krškem pisarju Janezu Rožiču gre tudi v tem primeru za človeka, ki je pisarsko službo opravljal več desetletij in je morda rasel z mestom.

Oba dopisa z izvlečki iz analov, ki ju je sestavil njegov naslednik,[60] sta po vsebini poročilo, nastalo na zahtevo deželnega vicedoma. Ta je z odredbo 9. februarja 1686 od deželnoknežjih mest na Kranjskem zahteval, naj poročajo o razlogih za svoje propadanje, kakor mu je 18. januarja 1686 naložila notranjeavstrijska dvorna komora v Gradcu. Zakaj je Kostanjevica poslala dve poročili, prvo datirano 31. marca in drugo 9. avgusta 1686, ne vemo. Razlog iz mlajšega od obeh poročil ni razviden. Najverjetneje je vicedom medtem pozval zamudnike, Kostanjevičani pa so izkoristili priložnost, da so poročali še enkrat, tokrat podrobneje in obsežneje kakor prvič.

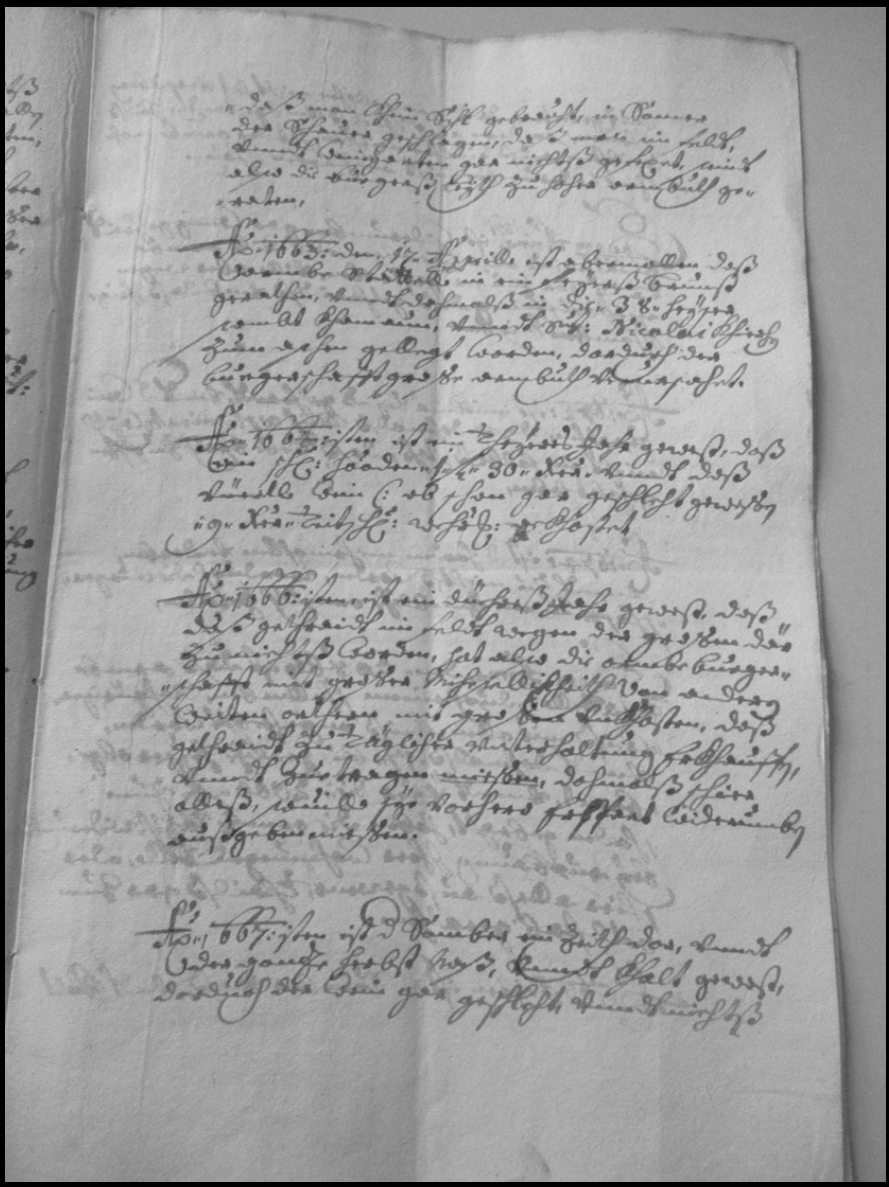
Uvodna dela obeh poročil sta skoraj do pičice enaka, le da pomotoma navajata različna datuma ukaza dvorne komore. Prvo poročilo govori o 18. januarju, drugo pa o 18. novembru. Poleg tega je v drugem poročilu med prepisovanjem iz predloge izpadla polovica stavka, s katero je avtor napovedal razloge, zakaj se mesto ne more pobrati (*sich nichtt Elleuieren khan*). Tako ima drugo, avgustovsko poročilo nekoliko nelogičen prehod v analski del.

Ker je poročilo z dne 9. avgusta v tem delu popolnejše, bomo v prevodu predstavili tega, na razlike s poročilom z 31. marca pa samo opozorili. Prevod skuša tako kot pri krških analih ohraniti naracijo izvirnika.

58 Ibid., 12. 6. 1683. 29. 4. 1684 in 7. 1. 1685.

59 Druga je samo pisava v dopisu vicedomu iz maja 1655. Ibid., 11. 6. 1633, 24. 7. 1651, 19. 8. 1652, maj 1655, 8. 5. 1656, 29. 7. 1658, 26. 4. 1662, 1. 5. 1665, 6. 6. 1667, 4. 5. 1669, 31. 8. 1671, 10. 5. 1672, 28. 5. 1673, 21. 7. 1674, 15. 4. 1675, 12. 5. 1676, 15. 5. 1677, 26. 8. 1678, 4. 8. 1679, 9. 4. 1680, 28. 4. 1681, 4. 5. 1682.

60 Ibid., 31. 3. 1686 in 9. 8. 1686.

Slika 3: Stran iz kostanjeviških mestnih analov v dopisu deželnemu vicedomu 9. avgusta 1686 (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 184, I/104, lit L II-1).

»Z najglobljim priporočilom sporočamo, da naše ubogo mestece Kostanjevica zdaj nima več kot 81 majhnih lesenih hišic,[61] v katerem [Kostanjevici] je 13. aprila 1617 nastal strahovit požar in je povsem pogorelo 67 hiš skupaj z uradno hišo (*Ambthauß*),[62] cerkvama sv. Miklavža in sv. Martina. Kar so ubogi meščani[63] tisto in mnoga naslednja leta s trudom pridelali in pridobili v žitu in vinu, so (znova) porabili za gradnjo in ponovno pridobitev različnih hišnih potrebščin poleg njihove vsakodnevne hrane.

Leta 1618, ko sta v celi Nemčiji nastala velika vojna in upor, v času Ferdinanda II., so tukajšnji meščani svoje imetje (*Ihr hab, vnndt gueth*), veliko ali malo, rešili na skrivne kraje, nato pa so jim ga odvzeli [odtujili] sosednji Vlahi ali Uskoki.

Leta 1662 je v mesecu decembru puhal (*geschniben*) samo led, da sta bila pšenica in oves prihodnjo pomlad povsem uničena, tako da ni bilo treba srpa, poleti pa je klestil naliv, tako da na polju in v vinogradu niso pospravili prav nobenega pridelka. Meščani so torej prišli (*geraten*) v hudo revščino.[64]

Leta 1663, 17. aprila, je ubogo mestece ponovno prizadel požar in tokrat upepelil 38 hiš skupaj z mestno hišo (*sambt khomaun*) in cerkvijo sv. Miklavža, kar je pri meščanih povzročilo veliko revščino.[65]

Leto 1664 je bilo drago leto [leto draginje], tako da je mernik ajde stal 1 goldinar in 30 krajcarjev, četrtinka vina pa, čeprav je bilo zelo slábo, 9 krajcarjev nemške veljave.

Leto 1666 je bilo suho leto, tako da je žito na polju šlo zaradi velike suše v nič,[66] ubogi meščani pa so ga torej morali z velikim trudom in visokimi stroški za vsakodnevno prehrano kupovati in nositi iz drugih, oddaljenih krajev, tako da so morali spet porabiti skoraj vse, kar so prej prihranili.

Leta 1667 je bilo poletje nekaj časa suho in cela jesen mokra in mrzla, zato je bilo vino zelo slábo in brez koristi, tako da ga ni bilo mogoče

61 Različica z dne 31. marca pravi: »… da ubogo mestece, kar pomnimo (*Vnseres gedenkhenß*), ni imelo več kot 81 majhnih lesenih hišic in jih je v njem še vedno toliko«. Sledi uvod v anale: »… ki se iz potem [tu] navedenih razlogov ne more dvigniti«.

62 Mestni grad, sedež gospostva Kostanjevica v mestu, poznejše župnišče (o tem Golec, »Glavni poudarki«, 153–159).

63 V marčni različici: »… kar je sámo [mesto]«.

64 Zadnjega stavka v marčni različici poročila ni.

65 Zadnjega dela stavka, ki govori o revščini, v marčni različici ni.

66 V marčni različici se zapis konča na tem mestu.

prodati,[67] temveč deloma pustiti propasti (*vmbstehen*) in deloma stočiti. Ubogi človek se spet ni mogel postaviti na noge.

Leta 1671 je spet uspelo zelo malo žita,[68] tako da je, kot rečeno (*wie obgemelt*),[69] veliko ubogih ljudi pomrlo od lakote, veliko pa jih je zaradi nakupa žita moralo priti ob svoje [imetje].

Leta 1672 sta žito in vino uspela dokaj slabo, tako da takrat ljudje, ki so veljali za bogate, niso imeli ljubega kruha za hrano (*zu Essen*) niti pol leta.

Leta 1674 je bila ajda večkrat uničena in je šla v nič, zato so meščani zapadli v precejšnjo revščino.

Istega leta 20. oktobra je neki zločinec (*durch einen schellmben*) iz maščevanja nalašč zažgal ubogo mestece in takrat je zgorelo 17 meščanskih hiš ter bilo za 2000 goldinarjev škode. Ubogi ljudje so za gradnjo svojih hiš zopet porabili veliko ali skoraj vse ter deloma prišli celo na beraško palico.[70]

Leta 1675 je bilo poletje mokro in mrzlo, tako da je vinska trta cvetela šele po šentjanževem poleti [po 24. juniju], jesen je bila mokra, da grozdne jagode niso mogle dozoreti, ampak so ostale povsem trde, podobno ni uspelo žito, tako da so bili ljudje deloma brez vsega (*ganz schworz*), deloma pa so celo umirali od lakote.

Leta 1681 je reka Krka nenadoma tako močno narasla, da je povsod po mestu tekla skozi okna v meščanske hiše in iz njih, povzročila veliko škode na hišnih premičninah, ugonobila veliko velike in majhne živine, na polju poplavila veliko žita, ga deloma zasula in deloma odnesla, tako da je veliko meščanov prišlo v revščino.[71]

Leta 1684 je tukaj v ubogem mestecu poginila skoraj vsa velika in nizka živina [drobnica],[72] kar je meščane deloma pahnilo v revščino.

Prav tako vodijo ubogo mestece v propad pogoste ponavljajoče se težke nastanitve vojakov, poleg tega, kar jim je treba dati, se vsakič toliko še odvzame in odtuji.

Prav tako vleče in žene ubogo mestece v propad obrt, ki jo opravljajo okoli mesteca živeči gospodje in deželani, ter zavračanje plačevanja mostnine in mitnine.[73]

67 V marčni različici se zapis konča tukaj.
68 V marčni različici se zapis s tem konča.
69 Poročilo se sklicuje na nekaj, česar v njem ni.
70 Zadnjega stavka v marčni različici poročila ni.
71 Ta zapis v marčni različici v celoti manjka.
72 V marčni različici se zapis konča na tem mestu.
73 Teh dveh odstavkov v marčni različici ni.

Nadalje sta vino in letos [1686] žito razen pšenice zelo slabo uspela,[74] tako da ubogi meščani ne morejo ničesar prislužiti za hišne potrebe, temveč morajo večinoma dati v usta.«

Od tu dalje se besedili precej bolj razlikujeta, zato navajamo posebej tekst avgustovske in nato še marčne različice.

Različica z dne 9. avgusta 1686:
»Prav tako Vlahi ali Uskoki na poljih vsako leto porežejo in uničijo še nezrelo žito, odtujijo vino iz vinogradov, zato morajo ubogi meščani trpeti veliko stisko.

Tu si ni mogoče predstavljati za trgovino (*zu trafficieren*) nobenih drugih sredstev, vsi letni sejmi so zaradi ropanja Vlahov ali Uskokov ugasnili, trgovci, kramarji ali drugi preprodajalci si zaradi njih sploh ne upajo sem.

Prav tako se moramo mi ubogi meščani, če imamo kakšno delo na svojih zemljiščih, odpraviti domov veliko pred sončnim zahodom, veliko dela zamudimo, če noče biti ta ali oni ubit, razsekan ali oropan s strani tiranskih Uskokov ali Vlahov, ki uporabljajo nasilje za pravico in ga vsakodnevno izvajajo.

Iz navedenih razlogov je ubogo mestece Kostanjevica prišlo v sedanji propad in nazadovanje, vendar je treba brez hvale povedati, da mi, tukajšnji ubogi prebivalci, ne dolgujemo v urad glavnega prejemnika ničesar na davku, kontribuciji in drugih dajatvah razen za letošnje leto 1686.«

Različica z dne 31. marca 1686:
»In blizu nas bi še to malo, kar raste na polju, s polja in pridelano vino iz vinskih kleti skoraj vse izmaknili sosednji Vlahi, če ne bi imeli močnih straž in nadzora, v kar dajemo vse naše zaupanje. Nobenih drugih sredstev nimamo tukaj, kajti vsi tedenski in letni sejmi so zaradi vlaških cestnih roparjev in prenarejevalcev (*Mauser*)[75] ugasnili in se morajo zato okoliški trgovci izogibati ubogemu mestecu. Prav tako želimo brez hvale povedati, da razen dajatev za leto 1686 ne dolgujemo ničesar v urad glavnega prejemnika in v urad deželnega vicedoma. Na vašo visoko grofovsko milost gre naša ponižna pokorna prošnja, naj milostno poskrbi, da bodo gospod grof Orfej Strassoldo itd., lastnik gospostva Krško, Peter Martyr Curti (*Khurtÿ*) itd., lastnik gospostva Šrajbarski turn, in gospod Janez, opat [cistercijanskega samostana] pri

74 V marčni različici se zapis o letu 1686 konča tukaj.

75 Morda so z izrazom *Mauser* mišljeni preoblečenci.

Naši ljubi Gospe pred Kostanjevico, ki imajo okrog in okrog mesta svoja deželska sodišča, morali v teh [krajih] poloviti (*auffischen*) te vlaške roparje, ki ne samo nam ubogim meščanom, temveč tudi okoličanom odjedajo od ust košček kruha, in jih postaviti pred cesarsko krvno pravdo za milostno omejitev tihotapstva.«

Primerjava obeh različic je pokazala, da je avgustovska precej bolj ekspresivna in ciljno naravnana, saj nenehno ponavlja mantro o revščini kot posledici slabih letin. Gre za premišljene dodatke, ki jih v predlogi vsekakor ni bilo. Marčna različica se torej vsebinsko veliko bolj ujema z anali, na katere se je oprla.

Vsebina izvlečkov je tudi veliko bolj enolična kakor pri krških analih. Govor je samo o slabih letinah in požarih (1617, 1663 in 1674), enkrat samkrat, in še to samo v avgustovski različici je opisana še povodenj leta 1681, ta od vseh nesreč najbolj plastično. Konkretnih podatkov v zvezi s slabimi letinami in draginjo skoraj ni, če izvzamemo ceno vina leta 1664. Pri požarih so dragocene navedbe o številu uničenih meščanskih hiš in o pogorelih javnih zgradbah, enkrat (1674) izvemo še za razlog požara in oceno škode. Razumljivo je, da zunanji dogodki ne morejo biti predmet tovrstnega dokumenta. Omenjen je samo izbruh tridesetletne vojne leta 1618, a še ta le zaradi povezave z domačim dogajanjem, uskoškim ropanjem v okolici poskritega imetja meščanov.

Po različici z 9. avgusta 1686 je same anale od leta 1617 do 1686, brez konteksta in brez ponavljajočih se »okrasnih« dodatkov o obubožanju, objavil A. Dimitz leta 1864 v *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain*, tako kot krške anale v nekoliko posodobljeni nemščini.[76] V skoraj enaki obliki in brez zapisov o letih 1617 in 1618 jih je nato priobčil še v svoji *Geschichte Krains* (1876), kjer je dal o njih naslednjo oceno: »Anali mesteca [Kostanjevica] so enolična žalostinka (*Klagelied*) o slabih letinah in draginji, požarih in poplavi, vkvartiranju vojakov in ropanju s strani Uskokov, turških prebežnikov, ki so slabo poplačali avstrijsko gostoljubnost.«[77]

Tudi kostanjeviški anali so uporabni predvsem kot vir za lokalno zgodovino in deloma za okoljsko. Za zgodovino mesta so tem pomembnejši zaradi deficitarnosti virov prve roke za celotno 17. stoletje. Tako, denimo, sploh edini poročajo o treh požarih, ki so mesto prizadeli v tem stoletju. Valvasor omenja samo požar leta 1663, a vsekakor ne po mestnih analih, saj je njegovo poročilo zelo splošno. Tako pravi, da je tega leta pogorelo vse, tudi grad, in da ni ostalo nič razen župnijske

76 Dimitz, »Zur Geschichte der Städte«, 79–80.

77 Dimitz, *Geschichte Krains: Vierter Theil*, 59–60.

cerkve.[78] Ni razloga, da kvantitativnim podatkom v zvezi s požari ne bi zaupali. Datacije požarov so tem dragocenejše, ker je na njihovi podlagi mogoče izračunati približen čas, ko je Kostanjevico uničil tretji veliki požar (med 1703 in 1714), po katerem si praktično ni več opomogla. Izjemno povedna je tudi navedba, ki ji gre prav tako verjeti, da je mesto leta 1686 imelo 81 hiš in da jih, kolikor pomni kolektivni spomin, nikoli ni štelo več. To je sploh najzgodnejši in zato tem pomembnejši numerični podatek o hišah, ki pove zelo veliko, ko ga primerjamo z občutno nižjim številom domov v 18. stoletju. Prav tako je pomemben podatek, da Kostanjevica leta 1686 še ni imela davčnih zaostankov, saj se je v naslednjem stoletju dušila v njih podobno kot večina drugih kranjskih mest.[79]

Uporabna vrednost kostanjeviških izvlečkov iz žal izgubljenih analov pride torej tem bolj do veljave ob slabi ohranjenosti virov iz obdobja, ki ga opisujejo. Brez mestnih analov, čeprav modificiranih in okrnjenih, bi bilo vedenje o kostanjeviškem mestu v zgodnjem novem veku neprimerno bolj omejeno, z veliko neodgovorjenimi ali le deloma odgovorjenimi vprašanji.

78 Valvasor, *Die Ehre XI*, 333.

79 Golec, »Glavni poudarki«, 164 in 167.

BIBLIOGRAFIJA

Arhivski viri

NŠAL = Nadškofijski arhiv Ljubljana
ŽA Krško
SI AS = Arhiv Republike Slovenije
SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko
SI AS 14, Gubernij v Ljubljani
SI AS 166, Mesto Višnja Gora
SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko
SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko
SI ZAL = Zgodovinski arhiv Ljubljana
SI ZAL, LJU/0488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige

Literatura in objavljeni viri

Bajt, Drago, in Marko Vidic, ur. *Slovenski zgodovinski atlas*. Ljubljana: Nova revija, 2011.

Baraga, France, ur. *Historia Annua Collegii Societatis Jesu Labacensis (1596–1691)*. Ljubljana: Družina, 2002.

——— , ur. *Letopis Ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove (1596–1691)*. Ljubljana: Družina, 2002.

Benedik, Metod, in Angel Kralj. *Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih: Nekdanja Štajerska kapucinska provinca*. Acta Ecclesiastica Sloveniae 16. Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani, 1994.

[Dimitz, August]. »Annalen der landesfürstlichen Stadt Gurkfeld«. *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain* 15 (1860): 84–85.

——— . *Geschichte Krains von der Ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813: Mit besonderer Rücksicht auf Kulturentwicklung. Dritter Theil: Vom Regierungantritte Erzherzogs Karl in Innerösterreich bis auf Leopold I. (1564–1637)*. Ljubljana: Ig. V. Kleinmayr & Fed. Bamberg, 1875.

——— . *Geschichte Krains von der Ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813: Mit besonderer Rücksicht auf Kulturentwicklung. Vierter Theil: Vom Regierungantritt Leopold I. (1657) bis auf das Ende der französischen Herrschaft in Illyrien (1813)*. Ljubljana: Ig. V. Kleinmayr & Fed. Bamberg, 1876.

———. »Zur Geschichte der Städte und Märkte in Krain«. *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain* 19 (1864): 79–80.

Dolničar, Janez Gregor. *Zgodovina ljubljanske stolne cerkve: Ljubljana 1701–1714*. Ur. Ana Lavrič. Ljubljana: Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU, 2003.

Golec, Boris. »Glavni poudarki k topografiji Kostanjevice v stoletjih mestne avtonomije«. V: *Vekov tek: Kostanjevica na Krki 1252-2002: Zbornik ob 750. obletnici prve listinske omembe mesta*, ur. Andrej Smrekar, 145–180. Kostanjevica na Krki: Krajevna skupnost, Organizacijski odbor za praznovanje 750. obletnice prve listinske omembe mesta, 2003.

———. »Kužne epidemije na Dolenjskem med izročilom in stvarnostjo«. *Kronika* 49, št. 1–2 (2001): 23–64.

——— . *Valvasorjeva hiša v Krškem – napačna in prava*. Ljubljana: Založba ZRC, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, 2013.

Koblar, A.[nton]. »Iz kronike krškega mesta«. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 9, sešitek 1 (1899): 19–24.

Lapajne, Ivan. *Krško in Krčani: Zgodovinske in spominske črtice*. Krško: Odbor za lepšanje mesta, 1894.

Lavrič, Ana. »Janez Gregor Dolničar in njegova zgodovina ljubljanske stolne cerkve«. V: *Zgodovina ljubljanske stolne cerkve: Ljubljana 1701–1714*, objavil Janez Gregor Dolničar, ur. Ana Lavrič, 11–62. Ljubljana: Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU, 2003.

Miklavčič, Maks. »Schönleben (Schonlebl, Schonliebel) Ludvik«. V: *Slovenski biografski leksikon 3, Raab – Švikaršič*, 240–241. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1960–1971.

Mlinarič, Jože. »Krško in njegova gospoščina v srednjem veku«. *Krško skozi čas 1477–1977: Zbornik ob 500-letnici mesta*, ur. Lado Smrekar, 25–44. Krško: Skupščina občine, Odbor za pripravo praznovanja 500-letnice Krškega, 1977.

Radics, P[eter]. »Erdbeben in Gurkfeld«. *Die Erdbebenwarte* 9, št. 1–2 (1909/1910): 60–61.

Reisp, Branko. *Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1983.

Ribarič, Vladimir. *Potresi v Sloveniji: Ob stoti obletnici velikega ljubljanskega potresa*. Ljubljana: Slovenska matica, 1994.

Steska, Viktor. »Dolničarjeva ljubljanska kronika od l. 1660 do l. 1718«. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 11 (1901): 18–32, 69–97 in 141–186.

Travner, Vlad.[imir]. *Kuga na Slovenskem*. Ljubljana: Življenje in svet, 1934.

»Verzeichniss der vom historischen Provinzial=Vereine für Krain im Laufe des Jahres 1846 erworbenen Gegenstände (Schluß)«. *Mittheilungen des historichen Vereins für Krain* 1, št. 12 (1846): 70–72.

IZVLEČEK

Tako kot se slovenski prostor ne more pohvaliti z množico srednjeveških analov in kronik, bera teh tudi za zgodnji novi vek ni velika. Za mesta velja to zlasti, ko je govor o mestnih analih ali kronikah, ne o vseh tovrstnih dokumentih, ki so nastali v mestnih okoljih. Glede na to, kakšni razlogi so mestnim predstojništvom narekovali zapisovanje dogajanj, ne preseneča, da poznamo zelo malo sistematično nastalih zapisov o spomina vrednih dogodkih kot takih. Nastalo jih je vsekakor več, kot jih je preživelo do časa, ko so postali predmet zanimanja ohranjevalcev pričevanj o preteklosti in njenih preučevalcev, pri čemer je neugotovljivo količinsko razmerje med nastalim in ohranjenim gradivom.

Na obstoj nekaterih (proto)analov lahko sklepamo iz njihove instrumentalizacije. Ko so mesta višjim oblastem poročala o svojih tegobah in nanje naslavljala prošnje, so naštevala z letnicami in deloma tudi datumi podprte nesreče in druge dogodke. Neke vrste analov oziroma zapisov lokalnozgodovinskih dogodkov sta prejkone premogli tudi tisti dve kranjski mesti, Novo mesto in Kamnik, ki sta se polihistorju J. V. Valvasorju leta 1680 edini odzvali na njegovo tiskano okrožnico. Ni dvoma, da je le redkokatero kranjsko mesto v njegovem času prakticiralo pisanje kronike ali analov, kot jih je poznal poznejši čas. Ohranil se ni noben tak zapis v obliki samostojnega dokumenta niti ni potrjen obstoj česa takega, na kar bi nedvoumno kazali viri. Tudi za Ljubljano imamo samo dve rokopisni kroniki, ki sta delo zasebnikov iz 17. in zgodnjega 18. stoletja.

Tako poznamo od mestnih analov, nastalih v mestnih pisarnah, le anale mesta Krško (1601–1646), raztresene na več mestih po t. i. mestni knjigi, in izvlečke iz analov mesta Kostanjevica (1617–1686). V obeh primerih je šlo pretežno za osebno iniciativo in delo mestnih pisarjev, obakrat dolgoletnega pisarja. Krška mestna knjiga je nazoren primer postopnega nastajanja analov v knjigi, ki ni bila namenjena samo tej zvrsti zapisov, kostanjeviški izvlečki pa so primer instrumentalizacije tovrstnih pisnih pričevanj. Slednji so se ohranili v dveh različicah, namenjenih praktični rabi – nadrejeni oblasti prikazati razloge za slabo stanje mesteca. Tako krški kot kostanjeviški mestni anali so pritegnili pozornost že sredi 19. stoletja. V pričujočem prispevku so v integralni obliki objavljeni v slovenskem prevodu.

KLJUČNE BESEDE: mestni anali, Krško, Kostanjevica, 17. stoletje, Kranjska

Early-Modern Annals of Carniolan Cities

ABSTRACT

Slovenian territory cannot boast a plethora of annals and chronicles dating to the Middle Ages, and the number of such sources is not large for the early modern period either. This is especially true for proper town annals or chronicles. Given the reasons that dictated the recording of events by city officials, it is not surprising that very few of them produced systematic records of memorable events. There were certainly more documents to begin with than those which survived to the point of becoming the object of interest for preservationists and researchers, but the ratio between the material produced and the material preserved remains unclear.

The existence of some (proto)annals can be inferred from their instrumentalization. When towns reported their troubles to higher authorities and addressed requests to them, they listed disasters and other events supported by years and, in some cases, dates. Two Carniolan towns, Novo mesto and Kamnik, might have had some kind of annals or records of local historical events; they were the ones to respond to polymath J. V. Valvasor's printed circular letter of 1680. But there cannot have been many Carniolan towns in Valvasor's time that were in the habit of writing chronicles or annals. No such record has survived in the form of a separate document, nor is its existence unambiguously indicated in other sources. Even for Ljubljana, there are only two extant manuscript chronicles, and they were made by private individuals from the 17th and early 18th centuries.

Thus, of city annals produced in city offices, one can only identify the Krško Annals (1601–1646), scattered in several places in the so-called city book, and extracts of the Kostanjevica Annals (1617–1686). Each was the result of the personal initiative and work of the city clerk, in both cases a long-standing scribe. The Krško City Book is a clear example of the gradual creation of annals in a book that was not intended solely for this genre of record, while the Kostanjevica extracts are an example of the instrumentalization of this type of written testimony. The Kostanjevica extracts have survived in two versions, their purpose being to show the authorities the reasons why the town was in such a poor state. The Krško and Kostanjevica town annals attracted attention as early as the mid-19th century. In the present paper, they are published in Slovenian translation in their integral form.

KEYWORDS: city annals, Krško, Kostanjevica, 17th century, Carniola

ANNALES DUCATUS STYRIAE,

CUM ADJECTA

FINITIMARUM PROVINCIARUM

BAVARIAE, AUSTRIAE, CARINTHIAE, SALISBURGI, AQUILEJAE, &c.

HISTORIA,

IN QUANTUM EA

AD RES STYRIAE ILLUSTRANDAS CONDUCERE VIDETUR;

EX ANTIQUIS

HISTORIAE MONUMENTIS

COLLECTI,

STUDIO ET OPERA

AQUILINI JULII CAESAR,

CANONICI REGULARIS VORAVIENSIS,

STYRI GRAECENSIS.

TOMUS I.

DE STYRIA VETERI,

ET

CHRISTIANAE IN EA RELIGIONIS INITIIS,

REBUSQUE

PER XII. SAECULA A CHRISTO NATO GESTIS.

CUM

QUATUOR DISSERTATIONIBUS PRAELIMINARIBUS,

ET PARVO QUODAM DIPLOMATARIO OTTOCARORUM,

GENEALOGIAM

VETERUM STYRIAE FAMILIARUM

CONTINENTE.

GRAECII,

TYPIS HAEREDUM WIDMANSTADII.

1768.

Aquilinus Iulius Caesar, Annales Ducatus Styriae, Tomus I (1768); vir: NUK

DOI: https://doi.org/10.4312/clotho.6.1.61-79

Župnijske kronike – kdaj slovenščina prevlada nad nemščino?

Matija Ogrin

TROJE KRONIKALNIH ZVRSTI IN TRI STOPNJE JEZIKOVNEGA PREHODA

Med raznimi zvrstmi kronikalnih besedil je vredno posebno pozornost posvetiti tudi župnijskim kronikam na Slovenskem, točneje, kronikalnim besedilom v župnijah, še zlasti z gledišča jezika, v katerem so pisana. Zato se ta članek loteva predvsem vprašanja, kdaj je v župnijskih kronikalnih besedilih nemščino nasledila slovenščina in nad njo postopoma prevladala ter v katerih kronikalnih zvrsteh se je to dogodilo prej, v katerih pozneje.

Po tipoloških kriterijih, ki jih je na podlagi dosedanjih raziskav predstavil Matej Hriberšek, lahko župnijska kronikalna besedila označimo »po štirih različnih kriterijih«: opredelimo jih kot (1) cerkvene kronike, namenjene raznim vidikom župnijskega pastoralnega življenja; (2) po časovnem kriteriju sodijo viri, ki izpričujejo prodor slovenščine in jih nameravamo osvetliti, deloma v 18. stoletje, zvečine pa v 19. stoletje; (3) glede na jezik so nekatera kroniška besedila nemško-slovenska, pozneje samo slovenska, čeprav denimo imena nedelj in praznikov še nadalje ostajajo latinska; (4) glede na zapisovalca so večinoma delo več piscev, ne le enega.[1] Te kriterije bi bilo v našem primeru moč dopolniti denimo še s tem, v kakšnem odnosu se pisec nahaja do opisovane resničnosti: ali besedilo opisuje neposredno sedanjost pisca oziroma njegovo zelo

* Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana, matija.ogrin@zrc-sazu.si.

1 Hriberšek, »Vpogled v latinsko ustvarjalnost na Slovenskem«, 252.

bližnjo preteklost; ali pa se, nasprotno, pisec ozira retrospektivno nazaj in, včasih tudi s pomočjo predhodnih virov zapisuje nekaj, kaj je bližje zgodovinskim zapisom ali celo memoarskemu pisanju kakor pa neposrednemu kroniškemu beleženju? Dodaten kriterij bi bil v našem primeru še ta, ali so besedila že primarno nastajala kot kronikalna, da je bilo torej beleženje dogodkov v času že primarni namen pisanja (to velja za kronike v ožjem pomenu besede), ali pa je bilo primarno pisanje namenjeno drugi, bolj pragmatični komunikaciji, in je šele pozneje retroaktivno zadobilo značaj ter status kronikalnega besedila (denimo oznanilne in oklicne knjige).

> Ker nas v cerkvenih kronikalnih besedilih zanima proces prehoda iz nemščine v slovenščino, moramo upoštevati tudi takšen širši nabor zvrsti: poleg župnijskih kronik v ožjem pomenu tudi razne vrste oznanilnih knjig, saj je tam predstavnik župnije neposredno sporočal svojemu občestvu vesti, ki so bile namenjene vsem in so jih morali razumeti vsi. Ker je velika večina vernikov razumela samo slovensko, so morale biti razne vrste oznanil dejansko vedno podane v slovenščini – seveda ustno, medtem ko je pisna podlaga tega ustnega sporočila še dolgo ostala zapisana v nemščini. Vsa ta oznanila in obvestila so namreč imela vsaj nekoliko uraden ali pol-uraden značaj, saj je moral župnik že od reformnih ukrepov Marije Terezije dalje oznaniti vernikom tudi nekatere razglase državnih oblasti, od Jožefa II. naprej pa je to bilo praktično obvezno. Zato so cerkvena oznanila specifična kronikalna zvrst, ki pogojno sodi v širše območje uradovalne slovenike. To področje je obširno raziskoval Boris Golec; iz njegovih ugotovitev sledi, da je bila raba slovenščine vse do sredine 19. stoletja neuradna, imela je spremljevalen in pojasnjevalen značaj poleg uradne nemščine; zato slovenščina v takšni rabi ni vedno imela tudi pravne veljave; poleg nemščine se je uveljavila slovenščina v (pol)uradnih zapisih zlasti zaradi potrebe po jasnem in nedvoumnem sporočanju vernikom.[2]

Naš prikaz prodora slovenščine v cerkvena kroniška besedila omogočajo in ilustrirajo tri vrste virov, ki hkrati predstavljajo tri stopnje prehoda od nemščine k slovenščini: to so ženitni oklici, župnijska oznanila in šele nazadnje župnijska kronika v ožjem pomenu besede. Pri vseh treh se potrjuje Golčeva ugotovitev, da je ta komunikacija potekala v slovenščini zaradi potreb naslovnika in da je bilo sporočilo

2 Golec, »Uradovalna slovenika od začetkov do prelomne srede 19. stoletja«, 215–18, 231.

vpeto v uradni kontekst države in Cerkve. To konstatacijo dopolnjuje Hriberškova ugotovitev:

> Če govorimo o latinskih in nemških kronikah na Slovenskem, potem je treba zgornjo časovno mejo, tj. datum, do katerega naj raziskava sega, postaviti v prvo tretjino 20. stoletja, ker so bile nekatere cerkvene kronike še tja do dvajsetih oz. tridesetih let 20. stoletja pisane v latinščini.[3]

Po drugi strani kaže upoštevati nesrečno okoliščino, da je bilo veliko kronikalnih besedil žal uničenih in izgubljenih. Ko obetaven župnijski kronikalni vir, kakor je denimo »Davča, kronika z zgodovinskimi zapiski 1630–1941« pregledamo neposredno v arhivu, ugotovimo, da gre za zvezek zelo zanimivih kroniških zapiskov, ki pa so vsi bili zapisani šele po letu 1900, ekscerpirani iz starejših virov; podobno velja denimo za kronike župnij Blagovica in Dol pri Ljubljani ter za šolsko kroniko župnije Krka na Dolenjskem.[4] Čeprav naslovi teh pomembnih kronik navajajo časovni obseg, ki se začenja že v 17. in 18. stoletju, je v resnici vse to pisanje veliko novejše: vpisi so bili po starejših virih in podatkih kompilirani okrog leta 1900 in še pozneje, med obema vojnama. Prvotni viri, iz katerih je vse to nastalo, pa so izgubljeni. Iz zgodnjih dob ni v teh knjigah ničesar prvotnega, niti izrezkov ali prilepljenih listov, ki bi preostali od originalnih dokumentov, razen, kar je bilo sodobnega iz časa nastanka kronike, tako npr. fotografije porušene Blagovice iz časa 2. svetovne vojne. Seveda je vse v slovenščini, kar pa citirajo dobesedno iz starejših, zdaj izgubljenih virov, je latinsko in nemško.

V tem kontekstu je primerno upoštevati, da so še zlasti samostanske knjižnice imele številna kroniška besedila, in četudi večina redov vse do poznega 18. stoletja ni imela župnij, so zaradi lastne pastoralne dejavnosti vendarle morali tudi redovniki imeti oznanilne knjige, iz katerih so denimo vernikom sporočali, kdaj in kje bodo potekale določene pobožnosti, kakor so križev pot, romarske poti, bratovščinski shodi, kdaj bo potekalo spovedovanje, nabirka (zlasti *zbirca,* t.j. nabirka naturalij, hrane) ipd. Tudi med temi kroniškimi besedili se je, kot smemo domnevati, morda tu in tam zaradi boljše razumljivosti pisno uveljavila slovenščina poleg nemščine (medtem ko je oralna oblika gotovo bila slovenska). Toda večina samostanskih knjižnic je žal propadla v dobi Jožefa II., ko so bile desetine samostanov razpuščene in je bilo redovništvo nasploh zatirano, in nato še nekatere v času Ilirskih provinc. Po razpustitvi samostanov so bile, kot sledi iz

3 Hriberšek, »O pomenu latinskih in nemških kronik na Slovenskem«, 139.

4 Primerjaj reference v seznamu Viri.

ugotovitev Luke Vidmarja, skupaj s knjižnicami uničene tudi njihove kronike: »Večji del knjig in rokopisov je bil razprodan in je končal v razrezu v papirnicah.«[5]

Na tem ozadju moramo razumeti, da so dokumenti, ki v nadaljevanju predstavljajo tri glavne zvrsti kroniških besedil kot zgodnjih nosilcev slovenščine v pisni cerkveni praksi, zgolj redki ohranjeni primeri, ki pomenijo okruške mnogo širše, izgubljene celote.

NAJSTAREJŠA OKLICNA KNJIGA V SLOVENŠČINI

Ko je Boris Golec objavil diplomatično izdajo knjige ženitnih oklicev ljubljanske stolne župnije sv. Nikolaja za obdobje 1737–1759,[6] je z njo prišlo na dan kar 2319 poročnih parov, oklicanih v slovenščini. Oklici so bili namenjeni najširši javnosti, eden od njihovih namenov pa je bilo tudi preprečevanje zlorab pri sklenitvah zakonskih zvez, piše Golec:

> [Z]ato so morale biti oklicane osebe iz oklica jasno prepoznavne. Tako so standardna vsebina oklicev tudi podatki, ki jih v poročni matici praviloma ni: natančno bivališče, poklic, očetovo ime in status, nedavne spremembe bivališča in navedbe, pri kom je oseba bila oziroma je še vedno v službi.[7]

Dolgo časa pozabljena oklicna knjiga ljubljanske stolne župnije v slovenščini tako z več tisoč imeni odpira barvito paleto osebnih imen, toponimov, poimenovanj služb in raznih socialnih razmerij – zaklad žive slovenske govorice baročne Ljubljane sredi 18. stoletja. Tako je bil denimo dne 22. septembra 1737 oklican par, opremljen s podrobnimi toponimi bivališč in služb:

> Mathias Redl ledig
> en kollarski gsell Sa Capucinarie
> isſt:[is stanovanjam] usame Mizzo ranzhega
> Andrea Shkoffeza Sakonsko hzer.
> poprei tudi Sa Capucinarie, Sedei
> Sunei piſsaneh vratt isſt:[8]

5 Vidmar, »Knjižnice na Slovenskem v zgodnjem novem veku«, 256.
6 Golec, *Najstarejša oklicna knjiga v slovenščini.*
7 Ibid., § 2653.
8 Ibid., § 43.

Oklicna knjiga sv. Nikolaja je eden najdaljših slovenskih rokopisov, predvsem pa, kot opozarja Golec, najobsežnejši primer poluradnega poslovanja pred razsvetljensko dobo. Ker je njena celotna vsebina dostopna v diplomatični izdaji, nas tu zanima samo vprašanje, kdaj se je v oklicnih knjigah kot kronikalni zvrsti slovenščina začela pojavljati, če se z letom 1737 začenja že v celoti in regularno v slovenščini izpisana knjiga? Golčeva raziskava tega in primerljivih virov daje odgovor, da je pred to oklicno knjigo morala obstajati vsej še ena, če ne več knjig, kjer se je vpisovanje v slovenščini že začelo:

> Knjiga je edina ohranjena, vsekakor pa ne tudi prva in edina, ki je nastala v 18. stoletju, saj že sama oblika in način vpisovanja pričata, da je samo ena v vrsti oklicnih knjig stolne župnije sv. Nikolaja.[9]

Točnega začetka slovensko pisanih oklicev torej ne poznamo; brez dvoma pa so oklicne knjige najzgodnejša kronikalna zvrst, kjer je imela slovenščina svoje ustaljeno mesto že v zgodnjem 18. stoletju. Tako je poroka kot sklenitev svetega zakona med možem in ženo bila – presenetljivo ali pač ne – historični nukleus zapisovanja slovenščine v pol-uradni cerkveni in posledično kronikalni rabi.

OZNANILNA KNJIGA PRI FRANČIŠKANIH V LJUBLJANI PO 1830

Ženitnim oklicem podobna sporočila s kroniško vrednostjo so redna nedeljska in praznična oznanila. Tudi pri oznanilih gre, kakor pri oklicih, za besedilno zvrst, ki primarno ni bila namenjena kronopisju, marveč pragmatičnemu sprotnemu sporočanju; vendar pa je v teku časa to pisanje pridobilo kroniški značaj. Kakor je oklicna knjiga v nekem smislu župnijska kronika porok in poročnih parov, tako je oznanilna knjiga posredna kronika pastoralnega in deloma celo upravnega življenja v župniji. V oznanilih je zabeleženo, katere pastoralne dejavnosti so kdaj potekale in za katere soseske, denimo krščanski nauk za odrasle, velikonočno spraševanje, spovedovanje, razne pobožnosti, po drugi strani pa so dokumentirani tudi uradni razglasi državnih oblasti, denimo omejitve gibanja ob kužnih boleznih, karitativne ustanove (npr. pomoč revnim mestnim dekletom pred možitvijo) ipd. Podoben vsebinski sestoj, kakor ga najdemo v oznanilih osrednje Slovenije, je opisal tudi Vinko Skitek za oznanilne knjige župnij jugovzhodne Koroške sredi 19. stoletja:

9 Golec, *Najstarejša oklicna knjiga,* § 7.

> Vsebinsko so podobno strukturirane: najprej je napoved svetih maš in raznih cerkvenih slovesnosti v domači in okoliških župnijah, sledijo povabila k darovanju za uboge in za cerkvene potrebe. Ob državnih praznikih ali dogodkih pa so duhovniki skozi oznanila skušali krepiti ljubezen do domovine. Oznanilne knjige so tako zelo zanimiv medij, sporočilo je temeljilo na pisani besedi oz. rokopisni kulturi, posredovano pa je bilo ustno. Pri oznanilih, podobno kakor pri pridigi in drugih oblikah cerkvenih besedil, se potemtakem povezujeta rokopisna in oralna oblika posredovanja besedil, so neke vrste hibridni medij. Iz njih so ljudje na podeželju izvedeli o dogodkih od blizu in daleč (v cesarstvu).[10]

In čeprav je šlo za tako aktualna sporočila, ki so zadevala vsakdanje življenje ljudi v župniji, je v primerjavi z zgoraj omenjeno oklicno knjigo sv. Nikolaja minilo kar celo stoletje do trenutka, ko se je za pisanje oznanil zares uveljavila slovenščina.

Po dosedanjih raziskavah gradiva najdemo najzgodnejša oznanila v slovenščini v oznanilni knjigi ljubljanskih frančiškanov, in sicer v vpisih iz let od 1831 do 1835, ko slovenščina popolnoma prevlada. V tem času je bil župnik pri Marijinem oznanjenju v Ljubljani pater Felicijan Rant (1790–1842).[11] Knjiga z naslovom *Quodlibet Parochiae B[eatae] V[irginis] M[ariae] Anunc[iationis] Labaci ab Anno 1830* vsebuje nedeljska oznanila, kjer je ime nedelje ali praznika dosledno v latinščini, vsebina oznanil pa sprva dosledno v nemščini, vmes pa se pojavi le kakšen drobec v slovenščini. Tako denimo leta 1830 oznanilo za Dominica 3. poſt Pentecoſt:[es] spregovori o hudi ujmi v Beli krajini in vabi k zbiranju pomoči za prizadete. Začne se z uvodnim drobcem v slovenščini: »Tozha pobila lansko lejtu«; nato sledi podrobnejši opis ujme in prizadetih krajev v Beli krajini v nemščini:

> Pfarr Möttling, Semitſch, Podſemel, Tſchernem l … ſind ob Mangel der Nahrungsmittel bei 800 Famil. mit ungefähr 5000 Menschen dem gröſſten Noth zuſtand ausgeſetzt …

10 Skitek, »Oznanilne knjige župnij v 19. stoletju na območju jugovzhodne Koroške«, 62.

11 Prim. šematizme ljubljanske škofije *Catalogus cleri dioecesis labacensis* za leta 1831, 1832, 1835 (stran 9 ali 10). Pomočnika župniku Felicijanu Rantu sta bila v teh letih patra Kastul Bobek in Benjamin Peer.

Oznanilo opozarja, da prizadeti ljudje že več tednov živijo v stiski, hranijo se le s tem, kar dobijo v dar, in bodo vse do žetve v čedalje večji nesreči; zato je nadškof odredil nabirko za zbiranje pomoči. Vodilno vlogo v pisni podlagi tega oznanila ima še vedno nemščina.[12]

Položaj slovenščine je že precej pomembnejši v isti oznanilni knjigi nekaj mesecev pozneje, 2. februarja 1831, na predpostno nedeljo (quinquagesima – sedemdesetnica), ko je bilo oznanjeno, da je Cerkev dobila novega papeža, Gregorja XVI. Župnik je to oznanilo scela zapisal v slovenščini: »To ſe vam sato osnani, de bote vedli moliti sa Naſhiga S. O. R. P. Gregorja, de bi ga Bog s Svetim duham napolnil […]«, v naslednji točki pa prav tako slovensko prosi za molitev za »Naſhiga Svetliga Zesarja Franza, de bi mirno ino pokojno shiveli v brumnosti ino zhiſtoſti.«[13]

Kmalu zatem je bil spomladi 1831 med daljšim oznanilom o zbiranju hrane za pomoči potrebne, kar je še zapisano v nemščini, oznanjen slovensko zapisan odlok cesarja Franca I. o omejitvah gibanja za zajezitev širjenja epidemije:

> Deb ſe kushna bolesen is ptujih deshela tud v' Kranſko Deshelo po nerodnoſt ne satroſila, tako ſo poſtavili naſh Svetli Zesar Franz gujſhne [gvišne] Strafinge vſim tiſtim, ktiri bodo sa Kugo napravlene poſtave nalaſh prelomili na Jeſenizah in Metlik […][14]

Postopoma se tako pojavljajo med nemško pisanimi oznanili čedalje daljša in bolj celovita slovensko pisana sporočila. Tako bilo v letu 1832 na 5. nedeljo po Gospodovem razglašenju (sv. Treh Kraljih) slovensko zapisano daljše oznanilo o socialni ustanovi za revne neveste:

> Se vam tud oznani, de je na Rotovsh /: Magistrat :/ 5 Shtifteng sa dobit: Ena sa 40 fl. – Ena sa 44 fl. – Ena sa 49 fl. – Ena sa 64 fl. – Ena pa sa 71 fl. – To de, te Stiftenge, so le sa Lublanske, Burgarske, Vboge revne Hzhere, ktire ſo ſe lanſko letu vmoshile; tedej she pred Vſim Svetniki, in pa, de ſo dobriga, lepga Sadershanja.[15]

Po takšnih daljših odlomkih v oznanilni knjigi ljubljanskih frančiškanov slovenščina naposled popolnoma prevlada kot edini jezik v velikonočnem času 1835. To povsem slovensko nadaljevanje je začel

12 *Quodlibet Parochiae B. V. M. Anunc.,* fol. 4v–5r.
13 Ibid., fol. 11r.
14 Ibid., fol. 29r.
15 Ibid., fol. 37r.

pater Felicijan Rant z oznanilom pred praznikom Jezusovega vnebohoda: »Prihodni teden je Krishov teden. Bodo tedej v'pondelk, v'tork, in v'ſredo navadne [običajne] prozeſje.« Neprekinjeno slovensko pisanje nato pater Felicijan nadaljuje, zanimivo, s poudarjeno frančiškanskim, krščansko-socialnim prizadevanjem:

> She sdavnej ſo gorezhe shelje duhovſke in deshelſke goſpoſke, deb' vſaka vaſ, vſaka ſoſeſka ſoje revne Siromake preshivela in preredila, – de kakor meſto ſkerbi sa ſoje meſtne berazhe, deb' rauno tako tud vſaka ſoſeſka sa potrebe ſojih revnih domazhih berazhov vſmileno ſkerb imela.
> Dolshni ſmo ſzer po navku Jesuſa Xtuſa vſim ljudem vſmileno kerſhanſko ljubesen ſkasati; sakaj vſaki zhlovk, zhe tud ni naſhe vere, in zhe tud ni is naſhe, ampak is ptuje deshele, je vender naſh blishen, kar naſ Jesuſ prov lepo poduzhi s' pergliho od vſmileniga Samaritana in od revniga zhloveka, kateri je od Jerusalema v' Jeriho doli ſhel, in je med rasbojnike perſhel; zhe ſmo pa dolshni vſim ljudem, tud Nevernikam, tud Ptujizam vſmileno kerſhanſko pomozh ſkasati, kolko vezh ſmo dolshni ſhe le sa ſoje domazhe revne brate in ſeſtre vſmileno ſkerbeti ino njem v' zhaſnih potrebah na pomozh priti; sato prav (S. Ap. Paul 1. Timoth. 5, 8): ‚Kdor kol sa ſoje Domazhe ne ſkerbi, ta je vero satajil, in je hujiſh ket Nevernik!' – Sato nam pove she Apoſt. Djanje, de ſo imeli pervi Xtjan gmejn Kaſo=dnarjov, med ſeboj, in is te ſo shivele ſoſeſke ſoje revne berazhe. (Act. 2,45) et (4,32.) Savoljo tega nej pridejo v' Sredo sjutrej ob 9h is Vizha in is Shiſhke k meni v zimer, is vſake teh dveh ſoſeſki 2 perseshena mosha in pa oba Rihtarja de ſe bomo savoljo tega med ſeboj kej vezh pogovorili, savoljo te Revſhnize al Naprave sa Vboge /: Armeninstitut :/[16]

Ta daljši odlomek iz oznanilne knjige ljubljanskih frančiškanov, ki ga je pater Felicijan Rant oznanil na nedeljo po Jezusovem vnebohodu 1835, je bilo vredno navesti v celoti. Zdi se namreč, da obstaja neka notranja vez med frančiškansko duhovnostjo in slovenščino: ta vez je naklonjenost Frančiškovih redovnih družin do ubogih in revnih, slovenščina pa je bila živo izrazilo, živa forma tega naklonjenega stika. Zato verjetno ni naključje, da so ravno oznanila, ki zadevajo pomoč revnim, še sredi nemško pisanih sporočil izstopajoči »otoki« slovenščine,

16 V knjigi *Quodlibet Parochiae B. V. M. Anunc.* so sprva oštevilčeni listi do fol. 106, od tam dalje so strani paginirane, tudi z napakami; zgoraj navedeni stavek o procesijah in strnjeno slovensko pisanje se začne na str. 117; oznanilo o ustanovi za socialno pomoč revnim je na str. 119–20.

ki postopoma prevladajo in s citiranim odlomkom uvedejo strnjeno slovensko pisanje oznanil ob vnebohodu leta 1835. Zanimivo bi bilo v frančiškanskih virih spremljati, kaj so prizadevanja patrov obrodila glede omenjene »Revſhnize al Naprave sa Vboge« precej desetletij pred kakršno koli socialno demokracijo. Toda takšna je bila dejansko njihova pastoralna dejavnost že stoletja; tu smo opozorili le na enega od zgodnjih pisnih virov o tem v slovenščini.

OZNANILNI KNJIGI PRI SV. DANIJELU NAD PREVALJAMI: 1836 IN 1840[17]

Za primerjavo je zanimivo upoštevati tudi katero od zgodnjih oznanilnih knjig župnij, ki so jih vodili škofijski duhovniki. Takšen zgoden in redek primer nudita ohranjeni knjigi oznanil župnije Sveti Danijel nad Prevaljami v tedanji lavantinski škofiji iz let 1836/7 in 1840. V teh letih je bil šentanelski župnik Simon Kramer.[18]

Oznanila iz let 1836/1837 so zvečine še pisana v nemščini, le občasno se za izrazito ljudske pobožnosti, kakor prošnje procesije, pojavi navodilo v slovenščini, povezano tudi z napotkom o kraju zbiranja, npr.: »Bittproceſion nach Stroina per Sherovnikovimo Kriſho ſe bodemo ſkupej ſeſbirali ob 8 Uhr.«[19] Izstopa pa tudi mesto, kjer župnik prepoveduje ljudsko vasovanje, pravzaprav florjanovsko koledovanje na vigilijo (*bilo*) pred godom sv. Florjana, ko so gospodinje (*hišnice*) fantom iz vasi nastavile v kuhinji jajc in masla za nočni obisk in vžig ognja iz blagoslovljenega lesa.[20] Tu se v oznanilih 5. nedelje po veliki noči leta 1837 pojavi daljši slovenski odlomek:

> Mitwoche, bila ſvetiga Floriana, ſe nima nobeni moshkji poſtopite po hiſhih okoli trush in nepokoÿ delati, in tudi hishnizhe nimajo njazhe ne mashla, ne puttra perloshiti, deb ti ponozhni potepuſhje perloshnoſt imeli iskati, zhe jeſt tega bodem ſbedov [zvedel], deb vender ktiri moshje, ſÿn, ali ta hlapezh kam shav, ali deb kata[katera] hishnizha moje fari kakje rezhi perloshila, tok bodem jeſt leto ſkofo pishal etc. Bila ſv. Floriana opomene, deb pa v'ſaki hishi imeli roſhenkranz.[21]

17 Za informacije o teh virih in poslane fotografije se lepo zahvaljujem dr. Vinku Skitku, arhivarju Pokrajinskega arhiva Maribor, Enota za Koroško v Ravnah na Koroškem.

18 Prim. *Schematismus des Bisthumes Lavant* za leti 1836 in 1840, 12. Župnija Šentanel je tedaj spadala v pliberški dekanat.

19 *Liber ordinis divinorum … pro anno 1836/7,* fol. 2v–3r.

20 Prim. Kuret, *Praznično leto Slovencev 1,* 287–302.

21 *Liber ordinis divinorum … pro anno 1836/7,* oznanilo 5. velikonočne nedelje.

Toda v oznanilih sv. Daniela za leti 1836/1837 je tako dolg slovenski zapis izjema. Položaj slovenščine pa se je v oznanilih župnika Simona Kramerja močno spremenil že do leta 1840: jezik večine zapisov v tej knjigi je, presenetljivo, slovenščina; vsa imena nedelj, praznikov in številnih svetih opravil ostajajo seveda latinska, redka obvestila so še zabeležena v nemščini, večina splošnih oznanil pa je slovenskih. Kot je v gornji navedbi že povzel Vinko Skitek, so ta oznanila jedrnato zbrana v nize praktičnih informacij o božji službi in pobožnostih ter drugi pastorali; po veliki noči 1840 se latinščina in slovenščina sprva še prepletata, npr. za teden po binkoštih:

> Podelik (sic), opravilo ob 9 hora. Quaterni teden, Sredo, Petik in Sabotho poſt.
> Podelik a meridie catecheſis, littaniae cum bened[ictione].
> Sejta (sic) [prav: sejtra – zejtra, jutri zjutraj] imajo Dolgoberzhani prozheſsio, ſe ſbirajo per Hruſtu, do ſv. Andreja.[22]

Vmes so omenjene tudi pragmatične informacije, npr. licitacija predmetov razprodane kmetije. Ponovi se opomin s prepovedjo običajev na vigilijo praznika sv. Florjana, napovedana pa je praznična procesija:

> Sajtra [jutri zjutraj] ſpomin ſv. Florjana, prozheſia ob 8 uri.
> Doneſ tedna pak je shegnanje v Strojni inu opravilo boshjo v Strojni ob 9 uri.
> Vſako ponozhnu vlazhenje je ojſtro prepovedano, ſhe bel je prepovedano nozhovſhno nozh okoli lejtati, ali njajzhe pobirati po hiſhih in truſhe delati etc.[23]

Za dan 10. junij 1840 pa je bil ponovno napovedan padar, ki je cepil proti ošpicam: »Sredo bo ſupet Pader vun perſhov ob 7 uri oſepenzhe naſtaulati inu tud pregledati etc.«

Tako se vrstijo oznanila o liturgiji, ljudskih pobožnostih, krščanskem nauku, spovedi, velikonočnem spraševanju in praktičnih opravkih. To ustaljeno življenje je spremljala neka trajna in ponavljajoča se karitativna prvina: mašo, darovano za pokojnika, vedno spremlja tudi darovanje kruha ubogim v vasi; »na domi« je pomenilo, da so

22 *Liber ordinis divinorum ad St. Danielis,* 1840, fol. 1r. Omenjeni »Dolgobrčani« so prebivalci vasi oziroma zaselkov Dolga Brda. Procesija po isti poti kot tu je spet napovedana nekaj listov naprej v dneh pred nedeljo Svete Trojice: »Prozheſia od Hruſta pak noter do Zerkle Sv. Andreja v spodnih Libuzhih.«

23 Ibid., fol. 4r.

kruh delili na domu teh, ki so darovali za mašo. Na mnogih mestih obeh oznanilnih knjig Sv. Danijela beremo takšne vpise, ki izpričujejo povezanost mašne daritve in dobrega dela za revne:

> Sa Neſho Trattnig in ſtarſhi ob 9 Uhr. Obhaile in tiha meſha in Kruh ſe bo dajal na domi Bogam.[24]
> Padelik, meſha sa rejno Mojzho Hovnik, meſha ob 8 Uhr, in vbogem na Domi kruh. […] Sreda sa Mathia Lesnaka meſha in vbogam kruh per zerkli ob 8 Uhr.[25]

ŽUPNIJSKA KRONIKA: PRIMER ŽUPNIJE DOVJE – MOJSTRANA

Za tri zgoraj predstavljene oznanilne knjige vidimo, da kot kronikalna besedila vsebujejo množico podatkov o verskem in socialnem življenju župnije; podatki so nanizani kronološko, njihova vsebina pa se nanaša na to, kar je bilo v danem trenutku predvidljivo vnaprej – in prav zato je bilo *oznanjeno*. Gramatikalni čas oznanil je prihodnjik. Govor o prihodnjih dogodkih ni izpolnjen s tem, kar je uresničitev dejansko prinesla. V tem je moč videti pomembno pomanjkljivost oznanilnih knjig kot kronikalnega vira.

Prav nasprotno pa župnijske kronike v pravem pomenu besede vsebujejo podatke o tem, kar se je dejansko zgodilo, predvideno in nepredvideno, nanašajo se na pretekle dogodke kot izvršena dejstva. Gramatikalni čas kroniških besedil je preteklik.

Ena od zgodnjih župnijskih kronik, kjer moremo opazovati prehod iz nemščine v slovenščino, je kronika župnije Dovje – Mojstrana, ki sta jo v letih 1878–1925 zapored pisala župnika Janez Ažman in Jakob Aljaž (žpk. 1889–1927).[26]

JANEZ AŽMAN, ŽUPNIK V DOVJEM 1873–1889

Vso kroniko pred dobo župnika Aljaža, t.j. pred avgustom 1889, je napisala ena sama roka, t.j. Janez Ažman. Skrbno je uredil in enotno prepisal raznolike zapiske o zgodovini in obsegu fare, o številu župljanov, posebej tudi o nraveh in slabostih moralnega življenja v župniji, sledijo seznam pomembnejših dogodkov do leta 1872, večidel po eden do dva

24 *Liber ordinis divinorum … pro a͡no 1836/7,* fol. 2r.

25 Ibid., zapisi v tednu pred 4. adventno nedeljo.

26 *Rerum memorabilium parochiae Lengenfeld brevis consignatio.* Kronika 1878–1925, shranjena v Nadškofijskem arhivu Ljubljana.

dogodka na leto, seznam župnikov od 1638 naprej, seznam kaplanov, nato spet farna kronika. Vse to je večinoma pisano v nemščini z nekaterimi krajšimi slovenskimi zapiski, v enotni pisavi župnika Ažmana, celo z istim črnilom in vsekakor retrospektivno. Po datiranem uvodu vemo, da je začel pisati julija 1878.

Mesto, kjer se v kroniki nenadoma in scela uveljavi slovenščina kot edini jezik pisanja, je razdelek z naslovom »Zgodovinske čertice faro na Dovjem zadevajoče, od nastopa župnika Janeza Ažman«.[27] Črtice, ki segajo od pomladi 1873 do konca junija 1889, vsebujejo obilico lepo razvrščenih informacij o domačih praznikih in obletnicah, o novih mašah, ujmah in povodnjih, o dejavnosti učitelja, šolarjev in pevcev. Za 21. junij 1880 je opisan izlet otrok, ki jih je župnik Ažman peljal k slapu Peričnik, kjer so se srečali še z otroki iz sosednjih župnij, si skupaj ogledali slap in veselo pomalicali. Te vedre dogodke župnije dopolnjujejo stvarni, z redkobesednim realizmom, a z dovolj podrobnostmi izpisani vpisi o temnih plateh človeških odnosov, denimo o namernih požigih (npr. 14. avgust in 6. september 1879) in smrtih, povezanih s konflikti v zakonu ali s hudimi strastmi in ljubosumjem (17. september in 2. oktobra 1879). Vpis o vdovcu, ki je opijanjal mlade fante in jih spolno zlorabljal (6. junij 1889), po drugi strani pa je kazal zelo neobičajno pobožnost, župnik Ažman realistično zaključi z vprašanjem: »Kdo razjasni ta nasprotja? Človek je res vganjka.«[28]

Toda Janez Ažman je bil ob dušnem pastirju tudi zavzet planinec in nekatere svoje vzpone je orisal v kratkih črticah, denimo na 2427 m visoko Kukovo Špico (29. julij 1880). Edina planinska pot na Kukovo špico (poleg znanih alpinističnih vzponov) je danes označena kot zahtevna pot; po mnenju župnika Ažmana pa je bila »težavna, vendar nikjer nevarna«. Dovška župnija je torej imela gorniško tradicijo in ko je tja prišel župnik Aljaž, jo je nadaljeval in stopnjeval.

JAKOB ALJAŽ, ŽUPNIK V DOVJEM 1889–1927

Dovška kronika je tudi zelo zanimiv, še ne izčrpan vir za zgodovino slovenskega gorništva, saj vsebuje dokaj obsežne lastnoročne zapise župnika Jakoba Aljaža z zanimivimi omembami gradnje Aljaževega stolpa in doma na Kredarici z mnogimi podrobnostmi.

27 *Rerum memorabilium parochiae Lengenfeld*, 14 (fol. 8v).

28 Ibid., 43.

Kronika Aljaževe dobe se začne na fol. 23v (do tod je rokopis še paginiran, str. 44, naprej ne). Sprva v krajših odstavkih, nato v daljših odlomkih, ki povzemajo nekoliko večje časovne intervale; na eni strani kronike je zajet čas po več mesecev, tudi po leto in več. Iz drobnim navedb je razvidno, da je prvi del tega besedila župnik Aljaž zapisal leta 1912 in morda pozneje, drugi del pa v letu 1923.

Prvi, glavni del Aljaževega obdobja kronike je napisan na listih od 23v (str. 44) do konca knjige na fol. 43v. Časovno sega od avgusta 1889 do konca 1. svet. vojne.

Drugi del je napisan na priloženem snopiču pol, listi od 44r do 53v. Časovno sega od 1918 do 1925. Priložena sta dva lista z izpiski Antona Koblarja iz vizitacijskih zapisnikov, datiranimi v Kranju, 16. 11. 1925. Morda je to gradivo župnik Aljaž želel pozneje uporabiti za kroniko. Pisava obeh delov se nekoliko loči, toda dejansko gre za eno samo, Aljaževo roko v daljšem časovnem obdobju. Temeljne razlike med pisavama ni moč dognati. Na fol. 50v je na dnu strani tudi župnikova datacija zapisanega in podpis: 3. 5. 1923, kar je ravno čas, ko je Aljaž v *Planinskem vestniku* objavil tudi svoje spomine.[29]

Zapisi o Aljaževi dobi nasploh niso kroniški v strogem pomenu, t.j., da bi bili zapisani dogodki, ki jih kronist vpisuje sproti ali kvečjemu ob koncu leta za opis tistega leta. Zapisi so bolj retrospektivni: ob dogodku v danem trenutku pove še, kaj se je dogajalo tudi več let pozneje. Ob dogodkih iz let po 1890 se tako pojavljajo v istih vrsticah letnice 1911 idr. Najpoznejši tak primer je v zapisu o nesreči turista Franza Holsta iz Berlina v letu 1895:

> [K]jer je zašel in čez skalo padel. Našli so ga 4. sept. in je pokopan na Dovjem pri mrtvašnici. – Do l. 1932 se mu je dovolilo, da se grob ne prekoplje. Vsaj bo kmalu moralo biti novo pokopališče.[30]

Zapisovalec sprva govori v tretji osebi: »Župnik Aljaž je v jeseni 1889 popravil in deloma prezidal Dovški farovž« (fol. 23v).

Posebej zanimivi so zapisi o stolpu na Triglavu:

29 To sta zlasti memoarska članka Aljaž, »Planinski spomini«, *Planinski vestnik* 22.3–4 (1922), 33–48; »Oris mojega življenja«, *Planinski vestnik* 23.10 (1923), 81–84.

30 Ibid., fol. 26r. Od pomišljaja naprej je pisava malo manjša, ker je pisec ta dva stavka dodal pozneje, ko je ostali tekst že bil zapisan, vendar je evidentno, da potekata iz iste roke. Župnik Aljaž pa je umrl 1927, zato je verjetno v letnici 1932 napaka in je hotel zapisati 1923, kar je smiselno, ker je večji del drugega dela kronike napisan takrat. Vsekakor ni mogoče pokazati neke smiselne razlike, ki bi dokazovala obstoj dveh rok.

> Avgusta 1895 je napravil Aljaž na Triglavu železen stolp (›Aljažev stolp‹), premer m 1,25, v katerem je panorama na steni okrog namalana, z imeni vseh vidnih gorskih vršacev – pa tudi je v turnu zavetje zoper mrzle vetrove (večidel pod ničlo). Stroški so bili 300 fl. Turn je podaril Aljaž slov. plan. društvu. – Pozneje so nastale pravde.[31]

V nadaljevanju pripoved preide v prvoosebno prav na mestu, kjer popisuje sodni proces, ki mu ga je naprtilo nemško planinsko društvo zastran stolpa, zapis odseva njegovo osebno prizadevanje in sodni boj:

> In tako sem slavno zmagal in ni bilo treba, kakor je prej žugal nemški drž. geometer, meni 1000 fl kazni plačati za komisijo. Ne vinarja nisem plačal, nemški denuncianti in tožniki so bili pa osramoteni.[32]

Poslej piše vse v prvi osebi. »Napravil sem tudi Staničevo zavetišče. To je mala sobica v živo skalo z dinamitom izstreljena in izsekana, 15 m pod špico Triglava na južni strani.«[33] Pomembni so še zlasti zapisi o Aljaževi gradnji koče in kapele na Kredarici:

> 1896. Naredil sem tudi Triglavsko hišo in Triglavsko kapelo.
> Z g. dekanom Novakom sva bila večkrat na Triglavu. Enkrat l. 1895 sva šla zjutraj ob treh iz Mojstrane gori, ob eni sva bila na vrhu, potem sem določil, kje bo stala nova Trigl. Koča, namreč na Kredarici, postavil iz kamna mejnike za kočo, molila sva brevir: ›Benedicite, montes et colles, Domino,‹ in ob 9h zvečer sva bila zopet v Mojstrani! (= v enem dnevu). Zanimiva je bila stavba [gradnja] Trigl. koče. Les (mecesne) sem kupil v Krmi od Zaspičanov in po snegu zvlekel z vrvjo in vretenom (20–25 delavcev) od višine 1600 m na Kredarico (2515 m). Vse delavce sem jest plačeval v imenu društva. Pozneje (l. 1908–1910) je bila Trigl. koča povečana in dozidana, da je skoraj celi Hôtel. – L. 1860–1865 je prišlo komaj 3–5 turistov v letu na Triglav, sedaj l. 1912 jih gre na leto 1000–1300. Naredil sem zraven Triglavske hiše tudi Kapelo, v kateri se lahko mašuje, ker pride veliko duhovnov na Triglav.[34]

31 Ibid., fol. 26r–26v.
32 Ibid., fol. 26v.
33 Ibid., fol. 26v.
34 Ibid., fol. 26v–27r.

SKLEP

Slovenski avtobiografski in spominski kroniški zapisi župnika Jakoba Aljaža o dogajanju na Triglavu v zadnjih letih 19. stoletja, zapisani v času tik pred in po prvi svetovni vojni, sodijo v vrh in sklep dolgega procesa uveljavljanja slovenščine v kronikalnih besedilih, kjer je na Slovenskem dolgo prevladovala nemščina.

Predstavili smo tri vrste virov v slovenščini: oklicno knjigo (sreda 18. stoletja), oznanilno knjigo (1830–1840) in župnijsko kroniko v pravem pomenu besede (okrog 1880 in pozneje).

Za prvi in drugi vir velja, da se je slovenščina uveljavljala neformalno in zaradi praktične potrebe po razumljivem sporočanju. Primer frančiškanskih oznanil daje misliti še zlasti na povezavo med posebno skrbjo Frančiškovih bratov za revne in rabo slovenščine kot njihovega jezika.

Tretja zvrst virov, župnijska kronika, je ostala najdlje nedostopna za slovenščino. Raba domačega jezika je bila v tem primeru odvisna od župnikovega domoljubja in kulturne osveščenosti, saj je uradni jezik poslovanja cerkvenih uradov bil skoraj do konca 19. stoletja nemški. V tem pogledu je kronika župnije Dovje Mojstrana eden najzgodnejših primerov: strnjeno zapisovanje v slovenščini se tam pojavi okrog leta 1880. Nedavno je bil odkrit še zgodnejši vir: kronika župnije sv. Danijel nad Prevaljami, kjer je njen vikar Jožef Skrbinc uvedel slovenščino kot edini jezik kronike že 15. avgusta 1873, kar je doslej najzgodnejši znani primer.[35]

Položaj slovenščine se je v župnijskih in sploh cerkvenih dokumentih v Ljubljanski škofiji bistveno spremenil, ko je leta 1898 škof Jeglič ukazal, da mora biti jezik uradnega poslovanja škofije slovenščina, kar je v Protokolih Nadškofije Ljubljana zabeležno tako:

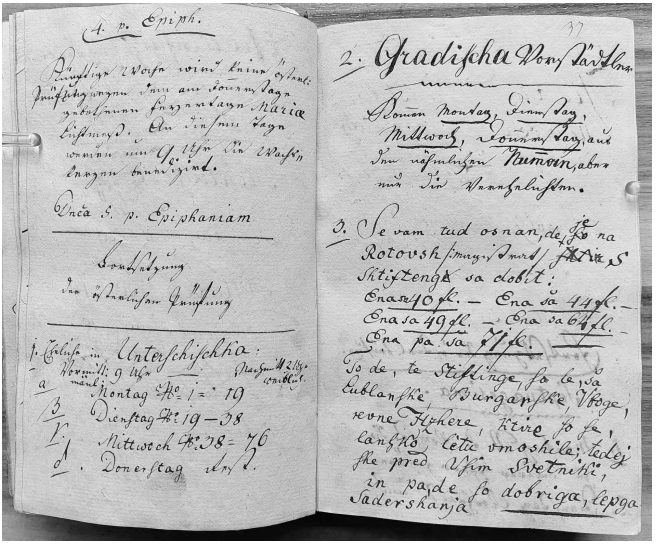
> Pri prvi seji Ljubljanskega Konzistorija dne 27. majnika 1898 so novoumeščeni knez in škof ljubljanski Dr. Anton Bonaventura glede službenega jezika v škofijski pisarni določili nastopno: 1. Škofijski službeni jezik je slovenski […][36]

Predstavljeni viri kažejo poleg časovne dinamike uveljavljanja slovenščine tudi zanimivo tipološko raznolikost: vsebujejo namreč različne moduse časovne relacije subjekta do pripovedovane resničnosti.

35 Dr. Vinku Skitku se lepo zahvaljujem za podatek in fotografijo tega poprej neznanega vira.

36 Protokol Nadškofije Ljubljana. NŠAL 5, Protokol 1898.

Oklicna in oznanilna knjiga govorita o dogodkih, ki so že načrtovani, vendar se bodo dopolnili ali uresničili šele v prihodnosti. Farna kronika pa, nasprotno, spregovori o dogodkih, ki so subjektu pisanja sočasni ali komaj minuli in je pripoved zato nekoliko fragmentarna; takšne so bile črtice župnika Janeza Ažmana. Lahko pa govori farna kronika tudi o dogajanju, ki je za subjekt pisanja že preteklost; v takšni retrospektivni luči so nastali zapisi župnika Jakoba Aljaža, prav zato pa so tudi nekoliko pripovedni in avtobiografski.

Oznanilo na 5. nedeljo po Gospodovem razglašenju leta 1832 o socialni ustanovi za revne ljubljanske neveste. Quodlibet Parochiae B. V. M. Anunc. Labaci – ab Anno 1830. Arhiv Frančiškanskega samostana, Ljubljana Tromostovje

BIBLIOGRAFIJA

Viri

Blagovica, kronika 1787–1909. ŠAL/Ž. Nadškofijski arhiv Ljubljana.

Catalogus cleri dioecesis labacensis anno MDCCCXXXI [1831]. Ljubljana: Blaznik.

Davča, kronika z zgodovinskimi zapiski 1630–1941. ŠAL/Ž. Nadškofijski arhiv Ljubljana.

Dol pri Ljubljani, kronika 1753–1936. ŠAL/Ž. Nadškofijski arhiv Ljubljana.
Krka, šolska kronika 1792–1927. ŠAL/Ž. Nadškofijski arhiv Ljubljana.
Liber ordinis divinorum: Verkünd-Büchel des zu haltenden Gottesdienſte and Sonn- und Feyertagen pro anno 1836/7 der Pfarr St. Daniel.
Liber ordinis divinorum ad St. Danielis Parochiam de anno 840. Arhiv župnije Sv. Danijel nad Prevaljami.
Protokol Nadškofije Ljubljana. NŠAL 5, Protokol 1898, šk. 23. Nadškofijski arhiv Ljubljana.
Quodlibet Parochiae B. V. M. Anunc. Labaci – ab Anno 1830. Ljubljana, Arhiv Frančiškanskega samostana na Tromostovju.
Rerum memorabilium parochiae Lengenfeld brevis consignatio. Kronika 1878–1925. ŠAL/ŽA Dovje, fasc. 2, razne knjige. Nadškofijski arhiv Ljubljana.
Schematismus des Bisthum Lavanter Kirchensprengels, 1836. Celovec: Johann Leon.
Schematismus des Bisthumes Lavant, 1840. Celovec: Johann Leon.

Literatura

Golec, Boris. *Najstarejša oklicna knjiga v slovenščini: Knjiga ženitnih oklicev ljubljanske stolne župnije sv. Nikolaja iz let 1737–1759; Elektronska diplomatična izdaja.* Ljubljana: Založba ZRC. Dostopno na spletu.
——— . »Uradovalna slovenika od začetkov do prelomne srede 19. stoletja«. *Jezik in slovstvo* 65.3–4 (2020): 215–35.
Hriberšek, Matej. »Vpogled v latinsko ustvarjalnost na Slovenskem od obdobja reformacije do prve polovice 19. stoletja«. *Jezik in slovstvo* 65.3–4 (2020): 237–68.
——— . »O pomenu latinskih in nemških kronik na Slovenskem«. V: *Naši duhovniki in njihova dela,* ur. Vili Rezman et al., 137–70. Ruše: Lira, 2020.
Kuret, Niko. *Praznično leto Slovencev 1.* Ljubljana: Družina, 1965.
Skitek, Vinko. »Oznanilne knjige župnij v 19. stoletju na območju jugovzhodne Koroške«. V: *Starejši mediji slovenske književnosti: rokopisi in tiski.* Obdobja 37, ur. Urška Perenič, Aleksander Bjelčevič, 55–63. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2018.
Vidmar, Luka. »Knjižnice na Slovenskem v zgodnjem novem veku«. *Jezik in slovstvo,* 67.1–2 (2022): 253–81.

IZVLEČEK

V članku se lotevamo vprašanja, kdaj je v župnijskih kronikalnih besedilih nemščino nasledila slovenščina in nad njo postopoma prevladala ter v katerih zvrsteh kronik se je to v slovenskih deželah dogodilo prej, v katerih pozneje? Za ta namen smo upoštevali širši nabor kroniških besedil, med njimi tudi oznanilne knjige. V oznanilih je župnik oziroma njegov namestnik neposredno sporočal svojemu občestvu vesti, ki so bile namenjene vsem in so jih morali razumeti vsi. Ker je velika večina vernikov razumela samo slovensko, so morale biti razne vrste oznanil dejansko vedno podane v slovenščini – seveda ustno, medtem ko je pisna podlaga tega ustnega sporočila še dolgo ostala zapisana v nemščini.

Naš prikaz prodora slovenščine v cerkvena kroniška besedila podpirajo tri vrste virov, ki hkrati predstavljajo tri stopnje prehoda od nemščine k slovenščini, to so: 1) Ženitni oklici v slovenščini ljubljanske stolne župnije sv. Nikolaja za obdobje 1737–1759. 2) Najzgodnejša župnijska oznanila v slovenščini najdemo po dosedanjih raziskavah v oznanilni knjigi ljubljanskih frančiškanov, in sicer v vpisih iz let od 1831 do 1835, ko slovenščina popolnoma prevlada. 3) Nasprotno kot oznanilne knjige, ki beležijo prihajajoče dogodke, pa župnijske kronike v pravem pomenu besede vsebujejo podatke o izvršenih dogodkih, ki so za pripovedovalca že preteklost. Ena od zgodnjih župnijskih kronik, kjer moremo opazovati prehod iz nemščine v slovenščino, je kronika župnije Dovje – Mojstrana, ki sta jo v letih 1878–1925 zapored pisala župnika Janez Ažman in Jakob Aljaž (žpk. 1889–1927). Še zgodnejši vir je kronika župnije sv. Danijel nad Prevaljami, kjer je vikar Jožef Skrbinc uvedel slovenščino kot edini jezik kronike že 15. avgusta 1873, kar je doslej najzgodnejši znani primer te vrste.

KLJUČNE BESEDE: poročni oklici, župnijske kronike, slovenščina, 18. stoletje, 19. stoletje

Parish Chronicles: When Was German Overtaken by Slovenian?

ABSTRACT

This article addresses the question of when German was replaced by Slovenian in parish chronicles. It also tries to show in which chronicle genres this happened earlier and in which later. For this purpose, a wider range of chronicle texts, including announcement books, has been considered. In the announcement books, the parish priest or his deputy communicated to his congregation messages that were intended for all and therefore had to be understood by all. Since the vast majority of the faithful understood only Slovenian, the various types of direct announcements had to be delivered in Slovenian; however, the written basis for these oral messages remained in German for a long time.

Three types of sources support our account of the gradual rise of Slovenian in church chronicles, and they simultaneously represent the three stages of the transition from German to Slovenian: 1) Slovenian marriage announcements of the Ljubljana cathedral parish of St Nicholas for the period 1737–1759. 2) Entries in the announcement book of the Franciscans in Ljubljana for years 1831–1835, where one finds the earliest parish announcements in Slovenian, according to current research. 3) The Dovje - Mojstrana parish chronicle, recorded successively by parish priests Janez Ažman and Jakob Aljaž between 1878 and 1925, where one can observe the transition from German to Slovenian. In contrast to announcement books, which speak about upcoming events, parish chronicles in the true sense of the word contain information about events that have already taken place and are situated in the narrator's past. An even earlier source of this kind – the earliest known example so far – is the chronicle of the parish of St Daniel above Prevalje, where the vicar Jožef Skrbinc used Slovenian as the only language of the chronicle from as early as 15 August 1873.

KEYWORDS: wedding announcements, parish chronicles, Slovenian language and literature, 18th century, 19th century

Laibach den 18ten Juni 833.

Privatbrief so beigegangen die traurige Nachricht über
den, dass Se. Erlaucht Graf von Wurmbrand-Stup-
-pach Hochbetrauerte Herr Majestät der Kaiserinn-Mutter
Witwe gestorben, – die Leiche ist in Laibach,
wohl schon angekommen seyn dürfte.

Auch vernahmen wir gestern hier in Laibach das Ge-
-rücht, dass Fürst Talleyrand zu London mit Be-
-ziehung der Abgesandten gegen Polen, welche Privatbriefe ge-
-bracht haben sollen.

Se. Excellenz der Hr Gouverneur sind gestern in Be-
-gleitung des Fräulein Eleonore – wie man hört, auf
10 Tage nach Tolmein und Idria gereist.

Ebenfalls gestern ist auch Frau Baronin v. Codelli –
mit Fräulein Victoire und Therese, in das
Bäder gereist.

Gestern hat Herr Lubernial Rath Hr v. Zeigler
mittelst Licitation alle ihre Meubles und andere

670

DOI: https://doi.org/10.4312/clotho.6.1.81-99

Naldinijeva *Corografia ecclesiastica* – kronika koprske škofije ali lokalna zgodovina?

Gregor Pobežin*

Leto 1685 je bilo za področje severne Istre in predvsem koprske škofije na svoj način prelomno: za koprskega škofa je bil imenovan in nato leta 1686 posvečen Paolo Francesco Naldini (15. 10. 1632 – 21. 10. 1713),[1] ki je koprsko škofijo vodil vse do svoje smrti. V tem prispevku ga obravnavamo kot literata: njegov miselni in teološki svet, njegova stališča do pastorale,[2] predvsem pa okoliščine, v katerih je deloval v Kopru, bi si sicer zaslužili še veliko pozornosti, a jih tu puščamo ob strani,[3] čeprav se bomo s stališča njegovega temeljnega dela, tj. njegove narave in strukture, nujno dotaknili vsaj njegovih literarnih in znanstvenih ambicij.

Leta 1700 je Naldini v Benetkah izdal svoj *magnum opus* – *Cerkveni krajepis ali Opis mesta in škofije Justinopolis, ljudsko Koper* (*Corografia ecclesiastica o sia descrittione della città e della diocesi di Giustinopoli detto volgarmente Capo d'Istria*). Delo je v resnici *magnum* – ne le po pomenu, pač pa tudi povsem dobesedno: z vsemi prilogami šteje več

* ZRC SAZU, Inštitut za kulturno zgodovino; Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije; gregor.pobezin@zrc-sazu.si & gregor.pobezin@fhs.upr.si.

1 Za temeljne biografske podatke gl. Darovec, »Naldini, Paolo«; Dolinar, »Naldini, Paolo«; Pucer, »Naldini, Paolo Francesco«. Nadaljnji pregled literature je mogoče najti pri Kamin Kajfež, »Vloga koprskega škofa Paola Naldinija«, 91, op. p. č. 2; tudi Kamin Kajfež in Pobežin, »Koprski škof Paolo Naldini (1632–1713), njegova oporoka in njegovo zadnje počivališče v cerkvi sv. Blaža v Kopru«.

2 Prim. Valenčič, »Podoba koprske škofije v času škofa Paola Naldinija«, 46–47; tudi Kamin Kajfež, »Vloga koprskega škofa Paola Naldinija«, 91–93.

3 Za razmere v Kopru/Justinopolisu pred Naldinijevim prihodom – zlasti o okoliščinah po Tridentinskem koncilu – gl. Žitko, »Škof Paolo Naldini med erudicijo, pastoralo in zavzemanjem za slovansko bogoslužje«.

kakor 500 strani. V tem monumentalnem obsegu je Naldini »raziskal bistvo, izvor, položaj, razmere in vsako pomembnejšo podrobnost Cerkve, ki [mu] jo je bilo Nebo naklonilo za sveto nevesto«,[4] pri čemer je dokumentiral tako sočasne oziroma avtorju znane dogodke kakor tudi sestavil zgodovinsko retrospektivo, za katero je moral uporabljati različne razpoložljive vire.

Šlo mu je, kakor sam pravi, najprej za to, da bi popisal zgodovino koprske škofije tako, da bi zapolnil vrzeli v delih drugih avtorjev, ki po njegovem mnenju niso »opisali koprske Cerkve tako, da bi uskladili vse njene raznolike strani. Prav to pa je moj glavni namen, cilj mojih želja in smer, v katero naravnavam vsak svoj korak …«[5] Ta je v tem času pokrivala skoraj celotno ozemlje sedanje občine Koper, z izjemo nekaterih vasi pod Kraškim robom, kot so župniji Osp in Loka ter vas Rakitovec, ki so do leta 1788 sodile pod tržaško škofijo. Delo prav tako zajema območje vasi Šterna južno od Dragonje, ki je spadala pod novigrajsko škofijo, ter izolsko in piransko občino, skupaj s Savudrijo in Kaštelom, ki sta pripadali koprski škofiji.[6]

Naldinijev *Cerkveni krajepis* tako sestavlja šest knjig, razdeljenih na številna poglavja in podpoglavja, katerih strukturo velja v duhu drugega dela pričujoče razprave strniti v naslednji seznam:[7]

- Prva knjiga – O koprski stolnici, o koprski škofiji, škofih in kapitlju: *Nastanek in struktura svete Cerkve v Kopru – Ustanovitev stolnice v Kopru – Posvetitev koprske stolnice in njene svete relikvije – Koprski škofijski dvorec – Seznam koprskih škofov – Stolni kapitelj – Najuglednejše osebnosti koprskega stolnega kapitlja in duhovščine*
- Druga knjiga – O škofijskih in redovnih cerkvah ter drugih nabožnih in dobrodelnih ustanovah v Kopru: *Škofijske cerkve v mestu – Cerkve in samostani dominikancev in servitov – Cerkve in samostani manjših bratov – Cerkve in priorat benediktinskih menihov – Cerkev in samostan redovnic sv. Klare – Cerkev in samostan avguštinskih redovnic – Oratoriji, bratovščine, špitala in Monte di Pieta*
- Tretja knjiga – O prvi primestni dekaniji, imenovani Piran: *Ustanovitev piranske cerkve, njen ustroj in slovesna posvetitev – Piranska kapiteljska cerkev, njen kapitelj in najuglednejše osebnosti – Cerkev in oratorij Filipa Nerija ter druge škofijske cerkve v Piranu – Samostana*

4 Naldini, *Cerkveni krajepis*, s. l.

5 Ibid.

6 Prim. Darovec, »Slovenski redakciji Naldinijevega krajepisa na pot«, xii.

7 Seznam povzet po: Naldini, *Cerkveni krajepis*, 344–346.

Slika 1: Vezni list Naldinijeve
Corografia ecclesiastica iz leta 1700.

in cerkvi manjših bratov – Župnija Savudrija in druge cerkve na piranskem ozemlju – Bratovščine, špital in Monte di Pieta v Piranu

- Četrta knjiga – O drugi primestni dekaniji, imenovani Izola: *Ustanovitev cerkve v Izoli, njena struktura in posvetitev – Izolska kapiteljska cerkev, njen kapitelj in najuglednejše osebnosti – Škofijske cerkve v Izoli – Cerkve in samostani senatov ter manjših bratov v Izoli – Škofijske cerkve na izolskem ozemlju – Izolske bratovščine in špital*
- Peta knjiga – O tretji primestni dekaniji, imenovani Kubed: *Župnija Kubed in njene vasi – Župnija Sočerga in njene vasi – Župnija Truške in njene vasi – Župniji Marezige in Sv. Anton – Župniji Tinjan in Dekani – Župnija Rižan s svojimi cerkvami*
- Šesta knjiga – O četrti primestni dekaniji, imenovani Krkavče: *Župnija Krkavče in njene vasi – Župnija Šmarje – Župniji Pomjan in Koštabona – Župniji Korte nad Izolo in Kaštel – Izvor in vera prebivalcev mesta in Škofije Koper – Oris svetnikov in blaženih koprske Cerkve*

Cerkveni krajepis ni prvi »krajepis« v severni Istri.[8] Pri rabi pisnih virov se je lahko torej Naldini naslonil na precejšnje število avtorjev, ki jih tudi vestno omenja in z njimi polemizira: že uvodoma razgrne sežet seznam starejših piscev, »ki so z dragocenim balzamom svojih izčiščenih črnil preprečili, da bi … zob pogoltnega časa uničil [starejša pričevanja]«.[9] Katalog teh starejših piscev zajema med drugim avtorje, kot so Pietro Paolo Vergerio (*De situ urbis Iustinopolitanae* – »O legi mesta Justinopolis«) in Ludovico Vergerio (*L'Istoria dell'Istria* – »Zgodovina Istre«), Pietro Coppo (*Tavola geografia dell'Istoria* – »Karta zgodovinske geografije«), Giovanni Battista Goineo (*De situ Istriae* – »O legi Istre«), *Girolamo Muzio* (pesnitev *L'Egida* – »Egida«), Nicolò Manzuoli (*La nuova descritione della Provincia dell'Istria, con le Vite, e fatti de Santi, e Beati di quella* – »Novi opis istrske pokrajine z življenji in deli njenih svetnikov in blaženih«), Ferdinando Ughelli (*Italia Sacra* – »Cerkvena Italija«), Pietro Morari, Giacomo Filippo Tommasini (*Commentarii* – »Komentarji«), Prospero Petronio (*Memorie sacre, e profane dell'Istria, e sua Metropoli* – »Cerkvena in posvetna pričevanja o Istri in njeni prestolnici«), Ireneo della Croce (*Historia antica, e moderna, sacra, e profana della Città di Trieste* – »Stara in

8 Gl. Darovec, *Stari krajepisi Istre*; gl. tudi Zudič Antonič, *Zgodovina in antologija italijanske književnosti Kopra, Izole in Pirana*, 54 in nasl.

9 Prevodi povzeti po izdaji: Naldini, *Cerkveni krajepis*; kjer kontekst to zahteva, so v opombah pod črto podani tudi daljši citati v izvirniku.

nova posvetna zgodovina Trsta«), pa tudi Janez Ludvik Schönleben (*Annales Ducatus Carnioliae Sacroprofani* – »Cerkveni in posvetni letopis vojvodine Kranjske«). Zlasti slednji nas s prisotnostjo med Naldinijevimi viri opominja, da je avguštinski eremit s seboj iz Padove prinesel svetovljansko širino, ki mu je odpirala pogled onkraj meja njegovega neposrednega miselnega sveta, izpričuje pa tudi nespregledljivo: s temi odlomki Naldini poleg široke izobrazbe izkazuje živahne stike z drugimi izobraženci svojega časa.

Med starejšimi viri se Naldini sklicuje tudi na številne rimske in grške pisce. Kjer se dotakne najstarejše zgodovine Kopra, omenja Gaja Valerija Flaka, ki je v času flavijske dinastije sestavil pesnitev o Argonavtih (*Argonautica*). Poleg njega izrecno omenja še poznoantičnega oz. zgodnjesrednjeveškega slovničarja Priscijana (ustvarjalni vrh ok. 500), oba pa posebej omenja v povezavi z omembami prebivalcev Kolhide in priljubljenim mitom o Kolhijcih kot ustanoviteljih Kopra, o čemer bomo spregovorili še v nadaljevanju. Omenja še rimskega zgodovinarja Tita Livija in preverja, koliko pozornosti je namenil Istri in Egidi.[10] Omenja tudi rimskega naravoslovca Plinija (in sicer kot geografa!) ter grškega astronoma, matematika in geografa Klavdija Ptolemaja. Vse te avtorje Naldini citira kar v jeziku, v katerem so sami pisali; če je bila to latinščina, se ni trudil s prevodom, pač z mislijo na občinstvo, ki je bilo latinskega jezika dovolj vešče, da z njim ni imelo težav. V *Cerkveni krajepis* je vključil nič manj kot 96 odlomkov raznovrstnih besedil v latinskem jeziku, nekatere tudi zelo obsežne.

Sicer pri Naldiniju spregovorijo številni neliterarni viri; pri tem hitro ugotovimo, da gre za avtorja, ki ima posluh za vire zelo različnih vrst, saj poleg literarnih del navaja številne javne in cerkvene listine, predvsem pa se nam kaže kot vesten zbiratelj epigrafskega materiala,[11] ki je bil lahko pri svojem delu natančnejši od avtorjev, na katere se ima navado sklicevati.[12]

* * *

Vendar pa si tu zastavljamo vprašanje, ki sega onkraj vsebinske eksegeze Naldinijevega dela in vprašanja njegovih virov, čeprav nas ta naloga kljub dobrim ocenam njegovega dela v resnici še čaka. Sprašujemo se namreč, ali gre v primeru *Cerkvenega krajepisa* za lokalno zgodo-

10 Naldini, *Cerkveni krajepis*, 4–6.

11 Gl. Pobežin, »Latine quae scripserit Paolus Naldini«.

12 Tako denimo v primeru »psevdonapisa« v koprskem statutu, ki ga navaja brez napak, značilnih za druge (starejše) avtorje.

vino ali za kroniko oziroma vsaj delo z elementi kronike? Naldini na dilemo na neki način pokaže kar sam: »Po tem orisu našega cilja bo lažje razbrati tudi namen tega dela. Jasno ga razodeva že njegov naslov *Cerkveni krajepis ali opis mesta in škofije Koper*. Gre torej za opis in ne za letopis ali zgodovino, samovšečni in veličastni poimenovanji, vendar preširoki za skromno vsebino tega dela, še veliko bolj pa za skromnost njegovih ciljev. Opis oziroma zapis, beležka v nekaj kratkih vrsticah.«[13]

Preden se poskusimo dokopati do odgovora, za kakšen diskurz pravzaprav gre v primeru Naldinijeve *Corografia*, si moramo zastaviti le na videz preprosto vprašanje:[14] kaj je kronika? Izraz je – skoraj brez vsakega dvoma pod vplivom javne rabe – celo v povsem zgodovinopisnem smislu pogosto uporabljen dokaj ohlapno.[15] Le v najširšem pomenu besede namreč pomeni neki kronološko urejen zapis, ki »tesno« sledi »naravnemu času«, vendar ima svoje vsebinske posebnosti. Pri kronikah si bomo dovolili slediti »kanonu« kriterijev: kaj je kronika kot žanr, kaj je funkcija kronike, kako se kronika odreže kot rekonstrukcija preteklosti – in kaj je prevladujoči jezik kronik.[16] Dovolimo si citirati – *in extenso* – eno uporabnejših definicij *kronike*:

> Kronike kot take … niso samo zgodovinska dela ali zgodovinski zapisi v ožjem pomenu besede, ampak dokumenti širšega značaja in pomena, tako da lahko zanje pogosto rečemo, da predstavljajo nekakšen polliterarni žanr. Sam izraz 'kronika' lahko opredeljujemo

13 Naldini, *Cerkveni krajepis*, s. l. V izvirniku: »Discoperto il fino dell'Operante, sarà facile risapere quello dell'Opera, e già il Titolo, che ella porta in fronte, chiaramente lo svela. *Corografia, o sia Descrittione Ecclesiastica della Citta e Diocesi di Giustinopoli*. Dice si *Descrittione*; non Annali, o Istoria, Titoli ampulosi, e magnifici, ma eccedenti la scarsezza della materia, e molto più la povertà de suoi talenti. *Descrittione* si, cioè uno sbozzo, ò sia scorcio di poche, e corte linee.«

14 Dumville, »What is a Chronicle?«, 1.

15 Že zelo kratek pregled v slovenskem Vzajemnem bibliografskem sistemu COBISS pokaže, kako razrahljana je raba izraza »kronika« v periodiki: poleg zgodovinske revije *Kronika* izhajajo ali so izhajali periodični naslovi, kot so *Šolska kronika*, *Šolska kronika Gimnazije Poljane*, *Gledališka kronika*, *Kronika Slavističnega društva Slovenije*, *Kočevska kronika* itd. Sodobne monografske kronike pa se skoraj praviloma osredotočajo na podatke, ki so kronološko razporejeni okoli ene same teme, kot so družinske kronike, kronike župnij, mest, ustanov ipd.

16 O problematiki izraza in njegovi pomenski nabitosti zelo dobro spregovori kratka obnova – napisal jo je organizator Erik Kooper – prve konference *Medieval Chronicle* (1996), ki je izšla v zvezku prispevkov *Medieval Chronicle 1* (1999).

> v ožjem in v širšem pomenu besede. Kronike v ožjem pomenu besede so dela, ki opisujejo zgodovinske dogodke (nacionalne, državljanske, politične, vojaške, cerkvene ...) v časovnem zaporedju in so skratka to, kar izraz kronika pomeni: zapis o času. Med kronike v širšem pomenu besede lahko uvrstimo vsa dela, ki imajo kronikalni (kroniški) značaj: anale, kronologije, zgodovinske zapiske, kataloge (papežev, cesarjev, kraljev itd.), genealogije, tudi biografska in avtobiografska dela, ki imajo kroniški značaj, kronike v obliki korespondence, samostojne kroniške zapise, kroniške zapise v drugih evidencah (npr. spomenicah) ali v različni dokumentaciji, dnevniške zapise in druge oblike kroniških del (npr. cehovske knjige itd.), poleg naštetega pa tudi dele (odlomke, daljše pasuse ali posamezna poglavja) v zgodovinskih delih in drugih delih, ki imajo kronikalni značaj.[17]

Kronike lahko potemtakem obravnavajo bodisi globalne bodisi lokalne teme, posvetne ali cerkvene teme, lahko so zaključene pripovedi ali deli pripovedi – in tako naprej. Lahko gre za rahlo literariziran seznam dogodkov, ki spominja na letopis (anale), vendar imamo lahko opraviti tudi z bolj integralno in kohezivno pripovedjo, ki je nastala z zbiranjem zapisov iz več letopisov.[18] Tu si moramo dovoliti droben medklic: zanimivo je, da Naldini za svoje delo pove, da ne gre za »anale in tudi ne zgodovino« (*non Annali, o Istoria*), češ da gre za skromno skico, za nekajvrstične zabeležke (*uno sbozzo, ò sia scorcio di poche, e corte linee*). Razlika med anali in kronikami je pravzaprav dvoumna predvsem zaradi antične perspektive in rabe izraza skozi srednji vek. Opremo se lahko na povsem jasno hierarhijo, ki izrazom vrača njihovo etimološko vrednost: če so lahko anali – letopisi, torej zabeležke zgolj posameznih let[19] – zrasli iz aglomeratov koledarskih vnosov, so potemtakem kronike konglomerati analov in literarno nujno vsaj nekoliko bolj ambiciozen žanr.[20]

Pomemben poudarek iz zgoraj podane definicije, ki daje pomemben poudarek tudi pričujoči razpravi, pa je, da gre v primeru kronik za »polliterarni žanr«, čemur ni mogoče ugovarjati, čeprav je tolažilna misel, da nekatere kronike in dnevniški zapiski predstavljajo prispevek svetovni književnosti.[21] Debata o tem, ali kronike veljajo za

17 Hriberšek, »O pomenu latinskih in nemških kronik na Slovenskem«, 140.

18 Barnes, *A History of Historical Writing*, 65.

19 Dumville, »What Is a Chronicle?«, 6.

20 Barnes, *A History of Historical Writing*, 64–65; Burrow, *A History of Histories*, 230; Dumville, »A Millenium of Gaelic Chronicling«, 104.

21 Burrow, *A History of Histories*, 230.

(ne)nativen žanr (»pripovedi«) – in če že, kakšne pripovedi sploh so – ni nova, vendar se bomo za potrebe te razprave vzdržali uporabe sicer mikavnih in na prvi pogled zelo prepričljivih vzvodov za razlikovanje med pravimi in nepravimi ali »pomembnimi« ter »običajnimi« pripovedmi, ki jih loči drža do (ne)pojasnjevanja preteklosti.[22] Ali lahko poleg ugotovitve, da razliko med kronikami in zgodovinskimi pripovedmi predstavlja razkorak med kvantitativnim in kvalitativnim zgodovinopisjem,[23] uvedemo še kak razlikovalni kriterij?

Tudi tu si moramo dovoliti medklic. Z izrazom »nativen žanr« se opiramo na vpeljavo pojma »nenarativno zgodovinopisje«,[24] s katerim se je mogoče strinjati samo, če povsem odmislimo vsak (vsaj malo strukturalističen) naratološki okvir.[25] Glede na obseg pričujoče razprave se moramo tu močno omejiti, in sicer na zgolj en aspekt naratoloških konceptov, povezanih s pripovedjo, namreč pojmom pripovedovalca in impliciranega avtorja. Kakor bomo videli, nam bo ta kriterij pri odgovoru na vprašanje o kronikah pomagal le delno.

Zelo preprosto izhodišče tega vmesnega razmisleka je: vsaka pripoved mora teči *o nečem*, in kadar je nekaj na kakršen koli način upovedeno, mora to nujno postati pripoved, ki je podrejena minimalnim pogojem narativnega kozmosa. Kjer koli in kadar koli teče neka pripoved, tudi če gre za eno samo izrečeno vrstico, mora biti prisoten *pripovedovalec*. Ta znotrajpripovedni agens je sicer lahko zamenjati z avtorjem (ali vsaj z »impliciranim avtorjem«, ki mu bomo v tem prispevku namenili nekaj pozornosti), kar neizogibno vodi v prisilna in naivna biografska branja (zgodovinskih) besedil. Čeprav nas je naratologija naučila emancipirati osebo pripovedovalca od avtorja, je to v primeru historiografije bistveno težje: v primeru dominantnih zgodovinopisnih osebnosti se nam pogosto zdi, da gre predvsem za »njihovo« zgodovino. Čeprav imaginaren, je pripovedovalec vseskozi navzoč, tudi v tistih pripovedih, ki dajejo vtis, da »niso pripovedovane«, kakor bi se lahko polemično izrekli o kronikah ali analih. Toda v resnici gre v takšnih

22 Walsh, *Philosophy of History: An Introduction*, 32–33. Čeprav je, kot že rečeno, ta distinkcija mikavna, pa je že zgodaj naletela na odpor: obe vrsti pripovedi namreč služita istemu temeljnemu namenu, saj pojasnjujeta, kaj se je zgodilo, bodisi s preprostim pripovedovanjem o dogodkih bodisi z razlago njihovih povezav (prim. Danto, *Narration and Knowledge*, 112–142).

23 Burrow, *A History of Histories*, 230.

24 Gl. Kellner, »Narativnost v zgodovini: poststrukturalizem in po njem«; Harryman, »Introduction: Non/Narrative«; Scholes, »Language, Narrative, and Anti-Narrative«.

25 Vendar vsaj Kellner to (implicitno) prizna: Kellner, »Narativnost v zgodovini«, 29.

primerih zgolj za pripoved, ki ni »eksplicitno pripovedovana«.[26] V tem smislu ugovora proti kronikam kot pripovedim v resnici ni: tudi če razpoznavna znamenja pripovedovalčeve prisotnosti niso raztresena vsepovsod po pripovednem polju, gre še vedno za *pripoved*, v kateri je pripovedovalec morebiti še najbolj zvest osnovnemu poslanstvu zgodovinskega diskurza: poročanju o dogajanjih in realijah iz preteklosti.

Več težav imamo, kakor bomo videli, z drugo pomembno narativno kategorijo (»persono«), ki ni povsem znotraj- in tudi ne povsem zunajbesedilna instanca; gre seveda za pojem *impliciranega avtorja*,[27] tj. osrednjo vodilno zavest oziroma »metafizično počelo«[28] nekega dela, ki je ni mogoče enačiti ne z avtorjem ne s pripovedovalcem. Kakopak jo je (hote ali nehote) ustvarila oseba, ki (in ko) je besedilo fizično ustvarjala: gre za navidezno celoto avtorjevih nazorskih potez. Ta avatar, ki je sicer nujno produkt razmerij med znotrajbesedilnim in zunajbesedilnim okoljem[29] (delno ga pomaga ustvariti tudi bralec), predstavlja, ohlapno rečeno, tisto kapaciteto, ki predstavi neki niz dogodkov tako, da »pripadajo istemu redu pomena … [in] s tem njihove razlike pretvori v podobnosti«,[30] pri čemer pride do produkcije pomena.[31] Čeprav kronike imajo neko osrednjo temo oz. subjekt, jih z anali druži to, da je osrednje načelo pripovedi kronologija,[32] ne pa »vzročnost«, »funkcionalnost«, »notranja logika« dogodkov ipd.[33]

Za potrebe pričujočega besedila smo razmišljanje o kategorijah pripovedovalca in impliciranega avtorja vpeljali predvsem zato, ker je v *zgodovinski* pripovedi pripovedovalec načeloma prisiljen zavzeti zelo specifično pripovedno perspektivo, namreč (pripovedno) gledišče, ki mu omogoča pregled nad neko *zgodovino* kot celoto.[34] Zgodba, ki jo pripoveduje, se – če je vse prav – nekje konča in daje vtis zaključene celote.[35] To nujno implicira tudi selekcijo gradiva, zajetega iz realij,

26 Chatman, *Story and Discourse: Narrative Structure in Fiction and Film*, 34.

27 Booth, *The Rhetoric of Fiction*.

28 White, *The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Representation*, 16.

29 Darby, »Form and Context: An Essay in the History of Narratology«, 839; Kindt, »Narratology and Interpretation: A Rejoinder to David Darby«, 418.

30 White, *The Content of the Form*, 16.

31 Helo, »Letting Go of Narrative History: The Linearity of Time and the Art of Recounting the Past«, 1.

32 Ibid.

33 Carr, *Kaj je zgodovina?*, 94–95.

34 Munslow, *Narrative and History*, 48.

35 Celo v primeru očitno nezaključenih pripovedi. Dober primer je Tukididova *Peloponeška vojna*, ki se konča tako rekoč sredi stavka; iz primerjave s Kseno-

ohlapno poimenovanih »preteklost«, ter seveda držo, ki jo implicirani avtor do teh realij zavzame, ko jih »uvršča v isti pomenski red«.

Prav kakovost (zgodovinske) pripovedi, da je »zaključena celota«, je s stališča narativnosti v kronikah največji problem. Smiseln je namreč pomislek, da ne gre za zaključeno pripoved, ker anali in kronike *de facto* nimajo konca oziroma vsebinskega zaključka: se ne končajo, pač pa se preprosto *nehajo*.[36] Tudi če imamo v tem primeru opravka z vsevednim pripovedovalcem z neomejenim pripovednim gledišèem, to krni vtis neomejene retrospektivne panorame, osredinjene okrog neke pomembne prelomnice.[37]

* * *

Kaj to kratko razmišljanje pomeni za opredelitev Naldinijevega *Cerkvenega krajepisa*? Naldiniju, kakor smo že povedali, ni manjkalo *metodoloških* ambicij: skliceval se je na starejše vire in sodobnike in zbiral tudi neliterarne vire, ki jih je znal, kakor bomo na kratko tematizirali v nadaljevanju, natančno povzeti in razmeroma kritično ovrednotiti. Vendar pa to njegovemu delu (še) ne zagotavlja nujno *historičnega* značaja. Prav nasprotno Naldini mestoma – morda najočitneje v pasusu, ki ga spodaj citiramo v daljšem odlomku – dokaj jasno namigne na analističen oziroma kroniški značaj svoje obravnave: »Kdor preskoči od prvega k tretjemu, od drugega k petemu in tako naprej, ne našteva urejeno, temveč ustvarja nered in napačno številčenje.«[38] Čeprav je citat vzet iz konteksta o vrstnem redu obravnave posameznih koprskih škofov, velja ugotoviti, da je ta princip uveljavljen v številnih pasusih *Cerkvenega krajepisa*.

Pri obravnavi literarnih virov je bil zelo natančen in kritičen: dober primer je njegova obravnava virov za starejšo zgodovino koprske stolnice, pri kateri primerja pisce, kot so Manzuoli, Carlo Sigonio (*Historia de regno Italiae*) in Ferdinando Ughello (*Italia sacra*), ter kritično pretresa – celo s filološko metodo – njihova poročila o nastavitvah prvih škofov. Njegova kritika zaide v malodane retoričen patos: »Kako drugače je s tem v zvezi ravnal kanonik Schönleben! Ko

fontovo *Grško zgodovino*, ki se vsebinsko očitno navezuje na Tukidida, je mogoče razbrati, da je avtor dal iz rok daljše delo, ki je bilo šele naknadno (fizično) okrnjeno.

36 White, *The Content of the Form*, 16.

37 White meni, da so zato kronike paradoksalno bolj »realistične« kot sodobne zgodovinske pripovedi, saj se bolj ujemajo s tem, kako se predstavlja resničnost – kot neprekinjen niz dogodkov brez jasnih začetkov in koncev; ibid., 24–25.

38 Naldini, *Cerkveni krajepis*, 51.

je ta ugledni pisec v svoji učeni *Zgodovini Kranjske* podrobno opisoval Koper, se je po seznanjenju s sicer resničnimi, vendar nezanesljivimi Manzuolijevimi opisi zakopal v najtemnejše noriške arhive in […] iz njih izluščil najstarejša pričevanja …«[39]

Kar zadeva Naldinijeve neliterarne vire, ne moremo mimo že omenjene rabe epigrafskih dokumentov, ki jih je videl bodisi na terenu bodisi v prepisih. Že v prvem poglavju prve knjige je v okviru kratkega toponomastičnega ekskurza o imenih za Koper[40] citiral dva napisa, oba povezana z »mitom« o ustanovitvi Kopra, pri čemer se je vsaj v enem primeru izkazal celo za najnatančnejšega prepisovalca,[41] kar si zasluži nekoliko obširnejšo razlago. Na osmi strani izvirnika[42] namreč najdemo vestno prepisan napis o ustanovitvi mesta Justinopolis z naslednjo dikcijo:

> D(ominus) n(oster) Caes(ar) Iustinus P. Sal. felix, pius, inclitus, ac triumphator semper. Augustus. Pont(icus) Max(imus), Franc. Got(thicus) Max(imus), Vandal(icus) Max(imus), Co(n)s(ul) IV, Tribun(us) VII, Imp(erator) V. Conspicuam ha(n)c Aegidis Insulam intima Adriatici Maris commodiss(ime) interiectam Venerandae Palladis Sacrariu(m) quondam, & Colchidum Argonautarum persecutor(um) quietem, ob gloriam propagandam Imp(erii) S(enatus) C(onsultu) in urbem sui no(min)is excellentiss(imi) nuncupandam honestiss(ime) P(ublica) P(ecunia) P(onendam) designavit, fundavit Civibus Ro(manis) Po(opulo)Q(ue) & gente honestiss(ima) refertam.[43]

39 Ibid., 20.

40 Ibid., 5–6.

41 Nasploh je Naldinijevo zanimanje za epigrafske dokumente za sodobne raziskovalce velika sreča. Čeprav do obeležij antike zavzema kulturno triumfalističen odnos (v četrtem poglavju prve knjige, denimo, spregovori o marmornatem podstavku za kip kot o »bednem ostanku poganstva, posvečenem lažnim božanstvom« (*nel luoco d'un marmo consacrato à falsi Numi, misero residuo del Gentilesimo …*), je bil vsaj skrben zbiratelj sočasnih dokumentov, ki so kasneje postali žrtev bodisi obrabe – tak je denimo primer nagrobne plošče za piranskega škofa Nicolója Caldano – ali vsi primeri nagrobnih napisov v koprski stolnici, ki so bili uničeni v kasnejših prenovah.

42 Naldini, *Corografia ecclesiastica*, 8.

43 V prevodu (Naldini, *Cerkveni krajepis*, 6): »Naš gospod, cesar Justin, srečni, usmiljeni in blagohotni, vedno vzvišeni zmagovalec nad pontskimi ljudstvi, Franki, Goti in Vandali, štirikrat konzul, sedemkrat tribun in petkrat imperator, je ta lepi Egidin otok, tako srečno umaknjen v skrajni zaliv Jadranskega morja, ki je bil nekoč Paladino svetišče in pribežališče Kolhijcev, preganjalcev Argonavtov, namenil po sklepu senata in v večno slavo imperija za mesto, ki

Napisa, ki ga je citiralo veliko avtorjev vsaj do leta 1611, ko je svoje delo izdal Manzuoli, ni bilo več mogoče prebrati v živo,[44] zato ne preseneča, da so se avtorji sklicevali na isto tradicijo prepisov (tudi Carli ga citira v napačni obliki, napačen pa je tudi v CIL, kjer je smiselno uvrščen med potvorjene napise) – razen Naldinija.[45]

Toda ali je vse to kriterij globljih historiografskih tradicij? Odgovor nam na neki način ponudi sam Naldini, ko v drugem poglavju prve knjige od (smiselne in temeljite) kritike virov preide k izvirni obdelavi historičnega gradiva: »Svoje trditve bomo dokazali s kronološkim prikazom, ki nas bo morda najbolj prepričal.«[46] Podobno v nadaljevanju – v petem poglavju – pri pregledu škofov:

> Kot uči dobra aritmetika, je nepravilno tisto številčenje oziroma označevanje s številkami, ki označuje brez reda. Kdor preskoči od prvega k tretjemu, od drugega k petemu in tako naprej, ne našteva urejeno, temveč ustvarja nered in napačno številčenje. Seznam, ki mora vsebovati vsa pravilno razvrščena imena koprskih škofov, kot so se vrstili na škofovskem sedežu, ne bo nikoli tak, če jih naštejemo s preskakovanjem in ne drugega za drugim.[47]

Tako seznam relikvij, ki ga prinaša tretje poglavje, kakor tudi pregled koprskih škofov sta po temeljnem literarnem principu izrazito kroniška pregleda, skoraj enako je mogoče trditi tudi za sedmo poglavje prve knjige (*Najuglednejše osebnosti koprskega stolnega kapitlja in duhovščine*), ki posamezne like lokalne zgodovine sicer pregleduje po notranji tematski logiki, obenem pa sledi izrazito kronološkemu principu.

Vendar pa ob zgoraj nanizanih ugotovitvah ne moremo mimo splošnega občutka, da vsaj prva knjiga – »O koprski stolnici, o koprski

ga je dal na javne stroške postaviti in po svojem presvetlem imenu imenovati; ustanovil ga je za prebivalce in ljudstvo Rima in ga namenil poštenim ljudem.«

44 Carli, *Delle antichità di Capodistria*, 104.

45 O podrobnostih gl. Pobežin, »'Napis' o ustanovitvi Kopra v koprskem statutu: kratka zabeležka«.

46 Naldini, *Cerkveni krajepis*, 21.

47 Ibid., 51. V izvirniku (Naldini, *Corografia ecclesiastica*, 72): »Per règola di buona Aritmetica è sregolata quella numeratione, o siasi numero numerante, che disordinatamente numera. Chi salta dal primo al terzo, dal secondo al quinto, e così degli altri numeri, non numera con ordine, ma disordina, e disnumera. Il Catalogo de Vescovi Giustinopolitani, che deve essere il numero regolatamente numerato, di quanti Prelati in questa Cattedra successivamente sederono, non riuscirà mai tale, se quelli si numerano per salto, e non per ordine.«

Compositioni . Il Volaterrano, l'Alberti , il Cluverio , il Manzioli , il Tomasini , il Petronio , lo Schonleben , ed il Triestino minutamente la riportano . Noi con essi la produremo quale anco nel Marmo fù anticamente incisa , ed oggi nello Statuto della Città impressa .

D. N. Cæs. Iustinus P. Sal. Fœlix , Pius , Inclitus , ac triumphator semper Augustus . Pont. Max. Franc. Got. Max. Vandal. Max. Cons. IV. Tribun. VII. Imp. V. conspicuam hanc Ægidis Insulam ad intima Adriatici Maris commodiss. interiectam Venerandæ Palladis Sacrarium quondam , & Colchidum Argonautarum persecutorum quietem , ob gloriam propagandam Imp. S. C. in Urbem sui nominis excellentiss nuncupandam honestiss. P. P. P. designavit , fandavit Civibus Ro. Po. Q. & gente honestissima refertam .

L'altra Inscrittione , che è Poetica nel metro , mà Istorica nel ristretto , aggiunge moderne notitie all'antiche della prima ; poiche ricanta la Città non solo quale fù , mà quale è . Leggesi scolpita à piedi della Statua giàdetta di Pallade , e poscia cangiata nel Simulacro della Giustitia riposto sul frontispicio del Palazzo Pretorio . E li Scrittori nationali Manzioli , e Petronio così la rilevano ne' suoi carmi .

Pal-

Slika 2: Prepis napisa o ustanovitvi Kopra.

maiora votis quoque expectamus. Interea timendus amatur, & amandus timetur.

Typographo ignoſce, Typi mendoſam habent naturam incredibili induſtria, qua carent Publica, corrigendam; Natalitios Iuſtinopolis Faſtus Lapis hiſce caracteribus inſcriptus tibi Lector ſignabit, & huius Prohemij amaritiem ſubſequentis Epigrammatis dulcedine compenſabis.

D. N. CAES: IVSTINVS P. SAL. FELIX. PIVS INCLITVS, AC TRIVMPHATOR SEMPER AVGVSTVS PON. MAX. FRANC. MAX. GOT. MAX. VANDAL. MAX. CONS. IV. TRIB. VII. IMP. V. CONSPICVAM HANC AEGIDIS INSVLAM AD INTIMA ADRIATICI MARIS COMODISS. INTERIECTAM VENERANDAE PALLADIS SACRARIVM QVONDAM ET COLCHIDVM ARGONAVTARVM PERSECVTORVM QVIETEM OB GLORIAM PROPAGANDAM IMP. S. C. IN VRBEM SVI NOMINIS EXCELLENTISS. NVNCVPANDAM HONESTISS. P. P. P. DESIGNAVIT FVNDAVIT CIVIBVS ROMANIS PO. Q. ET GENTE HONESTISSIMA REFERTAM.

Vide Vol. Sabel. Leand.

Slika 3: Napis o ustanovitvi Kopra v tiskani verziji Koprskega statuta iz l. 1668.

škofiji, škofih in kapitlju« – zaradi številnih ekskurzov in celih tematsko zaokroženih poglavij spominja na nekakšno polihistorsko lokalno zgodovino, ki nima večjih ambicij onkraj sicer globoko eruditske polemike s poprejšnjimi in sočasnimi viri. A že začetek druge knjige (»O škofijskih in redovnih cerkvah ter drugih nabožnih in dobrodelnih ustanovah v Kopru«), namreč poglavje *Škofijske cerkve v mestu*, po podobni shematski logiki kot v prvi knjigi najprej opravi kratko polemiko s starejšimi viri (v tem primeru Manzuolijem), nato pa preide na izrazito kroniški pregled s sicer zelo značilnim topografskim sosledjem, dragocenim za vsakega sodobnega preučevalca starejših urbanističnih faz v Kopru.

Še očitnejši je kroniški pristop k obravnavi snovi v tematsko tesneje zaokroženih poglavjih, kot je denimo šesto poglavje druge knjige (*Cerkev in samostan avguštinskih redovnic*), kjer po retoričnem uvodu in navajanju temeljnih listin sledi izrazito kroniški traktat, ki bi se lahko poljubno končal na kateri koli (kasnejši) časovni prelomnici – ali tudi poprejšnji, če bi bil avtor iz naključnega razloga prisiljen delo končati prej kakor pred izidom v letu 1700.

Enako lahko povemo o zgradbi vseh posameznih knjig, ki nam Naldinija razodevajo po skoraj nepremičnem vrstnem redu najprej kot nadarjenega topografa, nato erudita z dobrim bibliografskim uvidom, nazadnje pa kot eksegeta lokalne in predvsem institucionalne zgodovine. A – namesto zaključka – o vseh tistih njegovih pasusih, ki so rezultat njegovih izvirnih raziskav (in ne plod polemik s starejšimi avtorji in sodobniki), lahko postavimo (morda polemično) trditev, da ima njegovo delo vsaj v teh elementih prevladujoč kronikalni značaj.[48]

BIBLIOGRAFIJA

Barnes, Elmer Harry. *A History of Historical Writing*. New York: Dover, 1963.

Booth, Wayne C. *The Rhetoric of Fiction*. London: Penguin, 1983.

Burrow, John. *A History of Histories*. London: Allen Lane, 2007.

48 Članek je nastal kot plod raziskav v okviru projekta »Latinske in nemške kronike na Slovenskem« (J7-2604) in programa »(Nova) Kulturna zgodovina intelektualne dediščine: Slovenski historični prostor v evropskem kontekstu« (P6-0440), ki ju z javnimi sredstvi podpira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS).

Carli, Gian Rinaldo. *Delle antichità di Capodistria: Ragionamento, in cui si rappresenta lo stato suo a'tempi de'Romani, e si rende ragione della diversità de'suoi nomi*. Benetke: s. n., 1743.

Carr, Edward Hallettt. *Kaj je zgodovina?* Prevedel Tomaž Jurca. Ljubljana: Studia humanitatis, 2008.

Chatman, Seymour Benjamin. *Story and Discourse: Narrative Structure in Fiction and Film*. Ithaca: Cornell University Press, 1980.

Danto, Arthur C. *Narration and Knowledge*. New York: Columbia University Press, 2007.

Darby, David. »Form and Context: An Essay in the History of Narratology.« *Poetics Today* 22, št. 4 (2001): 829–52.

Darovec, Darko, ur. *Stari krajepisi Istre*. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko; Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije; Pokrajinski muzej, 1999.

———. »Naldini, Paolo (Paulus)«. V: *Istarska enciklopedija*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005; spletna izdaja 2024.

Dolinar, France M. »Naldini, Paolo.« V: *Enciklopedija Slovenije*, zv. 7, 282–83. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1997.

Dray, William H. »On the Nature and Role of Narrative in Historiography.« *History and Theory* 10, št. 2 (1971): 153–71.

Dumville, David. »A Millenium of Gaelic Chronicling.« V: *The Medieval Chronicle 1*, ur. Erik Kooper. Amsterdam – Atlanta: Rodopi, 1999: 103–115.

———. »What Is a Chronicle?« V: *The Medieval Chronicle 2*, ur. Erik Kooper. Amsterdam – New York: Rodopi, 2002: 1–27.

Harryman, Carla. »Introduction: Non/Narrative.« *Journal of Narrative Theory* 41, št. 1 (2011): 1–11.

Helo, Ari. »Letting Go of Narrative History: The Linearity of Time and the Art of Recounting the Past.« *European Journal of American Studies* 11, št. 2 (2016).

Hriberšek, Matej. »O pomenu latinskih in nemških kronik na Slovenskem«. V: *Naši duhovniki in njihova dela*. Ruše: Lira – Društvo za razvoj, 2020: 137–70.

Kamin Kajfež, Vesna. »Vloga koprskega škofa Paola Naldinija (1632–1713) v cerkvenem in kulturnem življenju Kopra v začetku 18. stoletja.« V: *Eremita doctus – episcopus Iustinopolitanus Paulus Naldini (1686–1713)*, ur. Vesna Kamin Kajfež. Koper: Škofija; Ognjišče; Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 2014, 91–123.

———, in Gregor Pobežin. »Koprski škof Paolo Naldini (1632–1713), njegova oporoka in njegovo zadnje počivališče v cerkvi sv. Blaža v Kopru«. *ZUZ* 48 (2012): 67–91.

Kellner, Hans. »Narativnost v zgodovini: poststrukturalizem in po njem«. *Filozofski vestnik* 16, št. 1 (1995): 21–52.

Kindt, Tom. »Narratology and Interpretation: A Rejoinder to David Darby«. *Poetics Today* 24, št. 3 (2003): 413–21.

Munslow, Alun. *Narrative and History*. New York: Palgrave Macmillan, 2007.

Naldini, Paolo. *Corografia ecclesiastica o' sia Descrittione della città, e della diocesi di Giustinopoli, detto volgarmente Capo d'Istria*. Benetke: Gierolamo Albrizzi, 1700.

——— , in Darko Darovec. *Cerkveni krajepis ali Opis mesta in škofije Justinopolis, ljudsko Koper*. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko; Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije; Škofija, 2001.

Pobežin, Gregor. »*Latine quae scripserit Paolus Naldini* – nekaj opažanj o prispevkih k Naldinijevi *Corographia ecclesiastica* v latinskem jeziku«. V: *Eremita doctus – episcopus Iustinopolitanus Paulus Naldini (1686–1713)*, ur. Vesna Kamin Kajfež. Koper: Škofija; Ognjišče; Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 2014, 75–89.

Scholes, Robert. »Language, Narrative, and Anti-Narrative.« *Critical Inquiry* 7, št. 1 (1980): 204–12.

Valenčič, Rafko. »Podoba koprske škofije v času Paola Naldinija (1632–1712)«. V: *Eremita doctus – episcopus Iustinopolitanus Paulus Naldini (1686–1713)*, ur. Vesna Kamin Kajfež. Koper: Škofija; Ognjišče; Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 2014, 37–48.

Walsh, William H. *Philosophy of History: An Introduction*. New York: Harper, 1960.

White, Hayden. *The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Representation*. Baltimore – London: Johns Hopkins University Press, 1987.

Zudič Antonič, Nives. *Zgodovina in antologija italijanske književnosti Kopra, Izole in Pirana*. Koper: Italijanska unija – Unione Italiana, 2014.

Žitko, Salvator. »Škof Paolo Naldini med erudicijo, pastoralo in zavzemanjem za slovansko bogoslužje«. V: *Eremita doctus – episcopus Iustinopolitanus Paulus Naldini (1686–1713)*, ur. Vesna Kamin Kajfež. Koper: Škofija; Ognjišče; Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 2014, 13–36.

IZVLEČEK

Koprski škof Paolo Naldini, ki je službo v Kopru nastopil leta 1686, je leta 1700 v Benetkah objavil delo z naslovom *Cerkveni krajepis ali Opis mesta in škofije Justinopolis, ljudsko Koper* (*Corografia ecclesiastica o sia descrittione della città e della diocesi di Giustinopoli detto volgarmente Capo d'Istria*), ki predstavlja eno najizčrpnejših študij območja koprske škofije. Delo, ki šteje nekaj več kakor 500 strani, ni edini krajepis v Istri, je pa posebno v tem smislu, da ima zelo jasno osrednjo temo: vlogo in zgodovino cerkve v severni Istri, natančneje znotraj meja koprske škofije. Naldinijevo delo priča o veliki erudiciji. Suvereno je polemiziral z drugimi avtorji, ki so se dotaknili prostora severne Istre, in kritično primerjal posamezna pričevanja iz starejših krajepisov. Imel je dober pregled nad neliterarnimi viri in skrbno zbiral tudi epigrafske dokumente. Toda vprašanje, ki si ga doslej še nismo zastavili, je, kakšna je pravzaprav literarna narava Naldinijevega krajepisa: gre za historično ali kroniško stvaritev? Odgovor ni preprost, kajti *Cerkveni krajepis* je preplet različnih literarnih strategij, tako da nas sprva zamika, da bi delo označili kot polihistorski pregled lokalne zgodovine. Kljub temu ne moremo mimo opažanja, da je v najbolj izvirnih pasusih princip obravnave snovi izrazito kroniški.

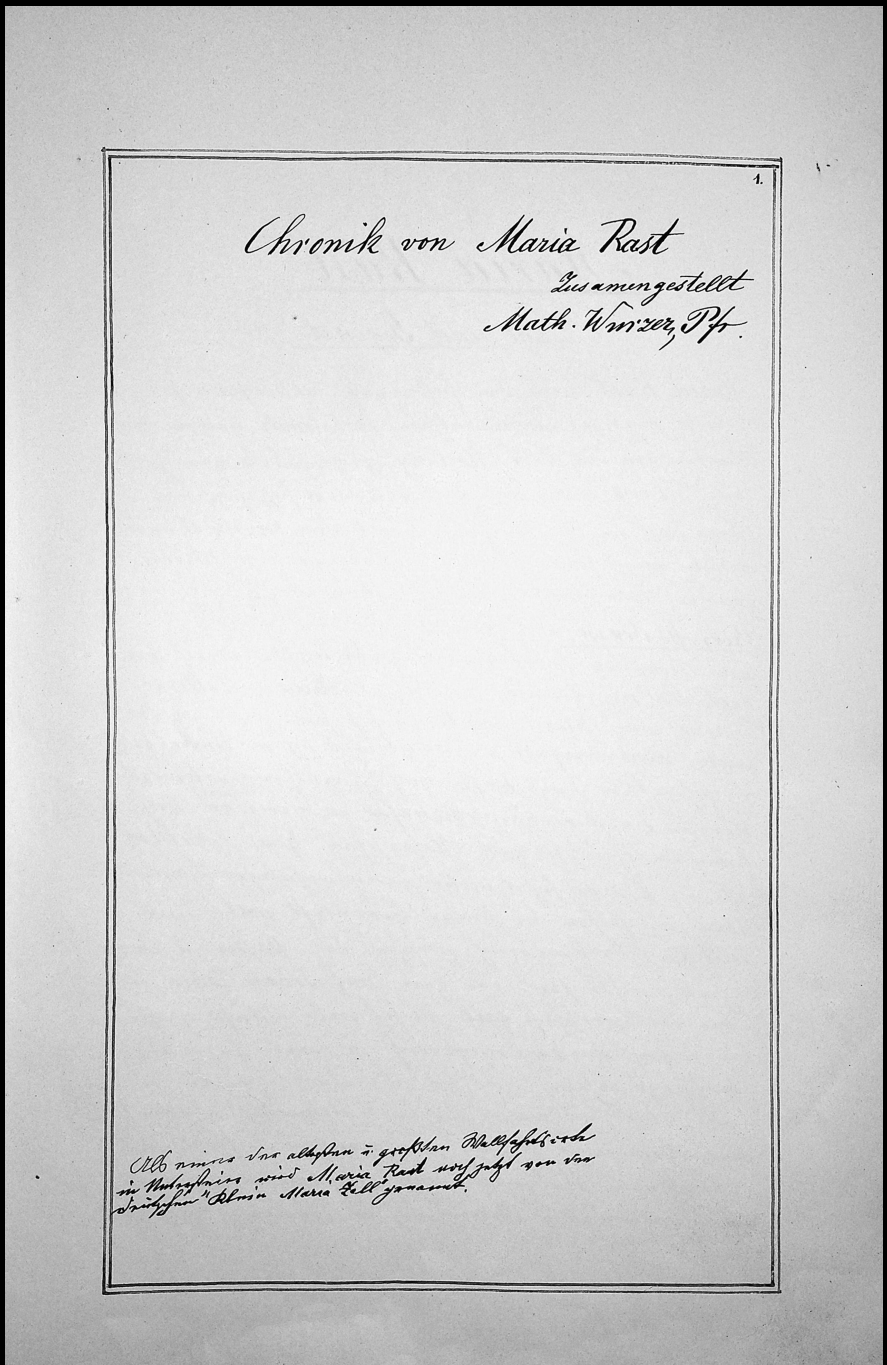
KLJUČNE BESEDE: Paolo Naldini, *Cerkveni krajepis*, zgodovinopisje, kronika, anali, pripoved, pripovedovalec, implicirani avtor

Naldini's *Corografia Ecclesiastica:* A Chronicle of the Koper Bishopric or a Local History?

ABSTRACT

The Bishop of Koper Paolo Naldini, who took office in 1686, published the work *Corografia ecclesiastica o sia descrittione della città e della diocesi di Giustinopoli detto volgarmente Capo d'Istria* (Ecclesiastic Local History or Description of the City and Diocese of Justinopolis, popularly Koper) in Venice in 1700. It is one of the most comprehensive studies of the area of the Koper Diocese. The work, which runs to just over 500 pages, is not the only local history of Istria, but it is particularly remarkable in the sense that it has a very clear central theme: the role and history of the Church in northern Istria, more specifically within the boundaries of the Diocese of Koper. Within the scope of his work, Naldini has drawn up a testament of great erudition. He was able to argue with other authors who had touched on the area of northern Istria, critically comparing individual testimonies from older local histories; he had a good overview of non-literary sources, and he also carefully collected epigraphic documents. A question that has not yet been asked, however, is whether Naldini's local history is a historical work (in the strict sense of the word) or a chronicle. The answer is not easy, because the *Corografia Ecclesiastica* is a mix of different literary strategies, so that one is initially tempted to label the work as simply a survey of local history authored by a polymath. Nevertheless, it cannot be overlooked that in the most original passages, the principle of treatment of the material is distinctly chronicle-like.

KEYWORDS: Paolo Naldini, *Corografia Ecclesiastica*, historiography, chronicle, annals, narrative, narrator, implied author

Chronik von Maria Rast
(Wurzerjeva kronika), naslovnica;
vir: Arhiv župnijskega urada Ruše

DOI: https://doi.org/10.4312/clotho.6.1.101-133

Ohranjeni kronikalni zapisi jezuitskega kolegija v Ljubljani

Monika Deželak Trojar*

O ZAČETKIH JEZUITSKEGA REDA IN PRIHODU PRVIH JEZUITOV NA KRANJSKO

Zametki jezuitskega reda segajo v začetek tridesetih let 16. stoletja, ko se je v Parizu ob Ignaciju Lojolskem začela zbirati skupina študentov. Ignacij je najprej srečal Petra Fabra (iz Savoje) in Frančiška Ksaverja (iz Baskije), pozneje (leta 1533) je k sebi pritegnil dva Španca, Diega Laíneza in Alfonsa Salmerona. Skupina se je zaokrožila na začetku leta 1534, ko sta se prvim petim pridružila še Španec Nicolás de Bobadilla in Portugalec Simão Rodrigues. Prvi se je dal julija 1534 v duhovnika posvetiti Peter Faber, pozneje pa so mu sledili še drugi. Na Ignacijevo pobudo so se zavezali, da bodo živeli v čistosti in uboštvu ter se odločili poromati v Jeruzalem. Z daljšim postankom v Benetkah so se odpravili v Rim in si pridobili papežev blagoslov za potovanje v Jeruzalem, do katerega pa ni prišlo. Leta 1539 so se odločili ustanoviti Družbo Jezusovo. V ta namen so sestavili poseben dokument, t. i. *Pet poglavij*, ki je bil osnutek poznejše *Ustanovne listine*. Čeprav so v papeški kuriji naleteli na ostre odzive in nasprotovanje, je papež Pavel III. naslednjo jesen, 27. septembra 1540, z bulo *Regimini militantis ecclesiae* podprl ustanovitev jezuitskega reda. Kmalu po ustanovitvi se je število redovnih članov več kot podvojilo. Razširjeno obliko *Ustanovne listine* je 21. julija 1550 potrdil še papež Julij III. (bula *Exposcit debitum*).[1]

* ZRC SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana; monika.dezelak@zrc-sazu.si.

1 Prim. O'Malley, *Prvi jezuiti*, 54–62; Societas Jesu, *Kostitucije Družbe Jezusove*, 27–35.

Delovanje jezuitskega reda so vodile *Konstitucije Družbe Jezusove*, v katerih je Ignacij zaobjel vsa glavna vodila in pravila. V tisku so prvič izšle leta 1559.[2] Srčiko njihovega poslanstva pa so predstavljale Ignacijeve *Duhovne vaje*, v katerih je zbral načela za lastno duhovno pot in za duhovno vodenje ter spremljanje drugih. S papeževim dovoljenjem so bile prvikrat natisnjene leta 1548. *Duhovne vaje* so usmerjale vse glavne jezuitske oblike služenja drugim: širjenje božje besede, podeljevanje zakramentov, dela usmiljenja, misijone in organiziranje šolstva. Zanimali so jih tako izrinjeni na rob družbe (jetniki, bolniki) kot plemstvo in mestno ter podeželsko prebivalstvo.[3]

Osnovne upravne enote jezuitskega reda so po zgledu drugih redov postale province, ki so jim načelovali provinciali. Nad njihovim delom je bdel vrhovni redovni predstojnik, imenovan general, ki je bival in deloval v Rimu. Prvi vrhovni predstojnik jezuitskega reda je bil Ignacij Lojolski. Na ravni provinc so jezuiti ustanavljali redovne hiše, ki so se imenovale kolegiji. Zanje so bili odgovorni predstojniki oz. rektorji. Za razliko od drugih redov jezuiti niso imeli rednih zborov redovnega članstva (t. i. kapitljev), ampak le občasne kongregacije (ob smrti vrhovnega predstojnika in izvolitvi novega ter ob sprejemanju pomembnejših odločitev).[4] Število jezuitov, provinc in kolegijev je naraščalo bliskovito hitro, še posebej potem, ko so sklenili, da v ospredje svojega delovanja postavijo šolstvo. Jezuitski kolegiji so tako postajali duhovna, kulturna in verska središča takratne Evrope.[5]

Prek ljubljanskega škofa Urbana Textorja (1543–1558), ki je bil kot visok državni uradnik na dunajskem dvoru v veliki meri zaslužen za prihod jezuitov na Dunaj, je bil naš prostor z jezuiti povezan že tako rekoč od začetka obstoja jezuitskega reda.[6] Škof Textor je bil v pisemskih stikih z Ignacijem in njegovimi prvimi sobrati, z nekaterimi izmed njih se je tudi osebno srečal.[7] V okviru prenove duhovniškega življenja v ljubljanski škofiji si je prizadeval, da bi jezuiti svojo skupnost ustanovili tudi v Ljubljani, kar pa v njegovem času še ni bilo izvedljivo. Čeprav za poznejše obdobje stiki jezuitov z našim prostorom niso tako dobro dokumentirani kot za čas Textorjevega škofovanja, pa gotovo niso povsem pojenjali, saj sicer škof Janez Tavčar (1544–1597) v začetku devetdesetih let 16. stoletja ne bi ponovil prošnje za ustanovitev kolegija

2 O'Malley, *Prvi jezuiti*, 28–29, 95.

3 Ibid., 62, 113, 121–22.

4 Ibid., 83–85.

5 Ibid., 85–86.

6 Dolinar, »Cerkveni in politični okvir«, 37; Kovačič, »Prvi stiki Slovencev«, 67, 71.

7 Ibid., 68–69.

v Ljubljani. Tavčarjeva prizadevanja so obrodila sad: prvi jezuiti so prišli v Ljubljano na začetku leta 1597 in istega leta ustanovili kolegij. Za svoje domovanje so izbrali prostor nekdanje ubožnice pri sv. Jakobu, papež pa jim je za preskrbo določil prihodke razpuščene kartuzije v Pleterjah.[8] Cerkev sv. Jakoba je tako postala srčika njihovega kolegija, ki so ga v naslednjih dveh stoletjih zaradi naraščajočega števila redovnih članov in učencev večkrat dograjevali. S svojim delovanjem jezuiti niso zaznamovali le kranjskega deželnega središča in njegove širše okolice, ampak so na širšem področju slovenskih zgodovinskih dežel kmalu ustanovili še druge postojanke, in sicer v Celovcu, Gorici in Trstu.[9]

Področja dejavnosti jezuitskega kolegija v Ljubljani so bila zelo široka. Bili so tesni sodelavci škofa Tomaža Hrena pri uresničevanju programa katoliške obnove na Kranjskem. Intenzivno so se posvečali šolstvu in znanosti. Veliko časa so namenjali poučevanju verskega nauka, podeljevanju zakramentov, pridiganju, ljudskim misijonom, vodenju duhovnih vaj in duhovni oskrbi jetnikov ter bolnikov. Pisali so knjige, gojili glasbo in spodbujali umetnost. Po zaslugi številnih kongregacij, procesij in drugih pobožnosti so poživili versko življenje vseh slojev prebivalstva, pri čemer so vključevali tudi ženske. Pomemben vidik njihove vzgojno-izobraževalne in pastoralne dejavnosti v Ljubljani je predstavljalo tudi gledališče.[10] O vseh naštetih dejavnostih jezuitov – in še o marsičem drugem – lahko veliko izvemo iz raznovrstnih ohranjenih virov nekdanjega jezuitskega kolegija v Ljubljani. Med vire kronikalnega tipa štejemo letopise, dnevnike in kongregacijske knjige, pogojno pa tudi prepis dokumentov ljubljanskega jezuitskega kolegija v t. i. arhivski knjigi (*Liber archivii collegii Labacensis S. I.*).

LJUBLJANSKI JEZUITSKI LETOPISI

Osrednjega pomena za razumevanje jezuitskega delovanja v prestolnici tedanje dežele Kranjske in njeni bližnji ter daljni okolici so letopisi. Do danes sta se ohranila dva rokopisna zvezka letopisa ljubljanskega jezuitskega kolegija (*Historia annua Collegii Societatis Iesu Labacensis*[11]

8 Dolinar, »Vloga in pomen jezuitskega kolegija«, 9; Ciperle, »Teološki študij v Ljubljani«, 15; Dovjak, *Ljubljanski jezuiti*, 13.

9 Dolinar, »Vloga in pomen jezuitskega kolegija«, 9.

10 Deželak Trojar et al., *Ko so nam zvezde naklonjene*, 4. pano.

11 ARS, SI AS 1073, 180r. Prvi del letopisa (1596–1691) je doživel kritično izdajo izvirnega latinskega besedila (France Baraga; prim. Baraga, *Historia Annua*) in prevod v slovenščino (Marija Kiauta; prim. Baraga, *Letopis Ljubljanskega kolegija*).

in *Annua collegii Labacensis*[12]) in en rokopisni zvezek letopisa jezuitskega seminarja (*Historia seminarii Labacensis*[13]).

1) Letopis jezuitskega kolegija v Ljubljani

Najširši nabor informacij o delovanju jezuitskega kolegija v Ljubljani nam prinaša letopis. Prvi del nosi naslov *Historia annua Collegii Societatis Iesu Labacensis*. V njem so popisani dogodki od leta 1596 do 1691. Danes ga hrani Arhiv Republike Slovenije. Rokopisni kodeks je vezan v belo usnje, ki skupaj s platnicami meri 21,4 × 15,5 × 4,5 cm.[14] Na zadnjo platnico sta prišita dva kratka usnjena paščka, na katerih sta dva kovinska zatiča. Ta se s kaveljcem pripenjata na dva majhna kovinska nosilca na prvi platnici. Na notranjo stran prve platnice je prilepljen listič z osnovnimi informacijami o provenienci rokopisa,[15] pod napisom pa je žig Rudolfinuma (spodnja polovica žiga je odrezana). Za prvo platnico sledita dva vezna lista. Dva vezna lista sta tudi na koncu kodeksa pred zadnjo platnico. Rokopisni kodeks vsebuje 276 foliiranih listov, besedilo letopisa je na folijih od 7 do 270, prvih šest (fol. 1–6) in zadnjih šest folijev (fol. 271–76) je (po večini) praznih.[16] Na *recto* strani prvega oštevilčenega folija je v zgornji tretjini strani precej obledel pripis s svinčnikom.[17] Na drugem foliju je v zgornji tretjini *recto* strani s črnilom napisano: »Historia Collegii Labacensis Societatis IESV«. Beleženje letopisa kolegija se začne na sedmem foliju, kjer je v zgornjem delu strani naslov *Historia annua Collegii Societatis IESV Labacensis*. Levo od naslova je žig Rudolfinuma, spodaj desno pa Erbergov ekslibris. Kodeks ni le foliiran, ampak tudi paginiran. Strani so oštevilčene s črnilom. Na *recto* straneh je paginacija napisana v zgornjem desnem, na *verso* straneh pa v zgornjem levem kotu strani. Številčenje se začne na foliju 7r in konča s folijem 270v (vseh oštevilčenih strani je 522).[18]

12 NUK, Ms 1544.

13 NUK, Ms 156.

14 ARS, SI AS 1073, 180r; Baraga, »Uvod«, 13.

15 Pripis z razvezanimi okrajšavami se glasi: »Manuscriptum hoc a Sigismundo Libero Barone Zois ab Edelstein Bibliothecæ Erbergianæ dono datum bene conservandum; et caute, non omnibus legendum.«

16 Žig Rudolfinuma je na straneh 1r, 2r, 7r in 276v.

17 Dimitzov prepis se glasi (Baraga, »Uvod«, 13): »Manuscriptum in honorem boni et sacri cordis Jesu, qui in Societate Jesu regnavit, non negligendum, nunc adscriptum bibliothecae Erbergi in Lustale.«

18 Opis rokopisa je nastal po ohranjenem kodeksu v Arhivu Republike Slovenije (ARS, SI AS 1073, 180r). Da pri navajanju letopisa v prispevku ne bo prihajalo do

Do folija 62 (oz. do strani 111) je besedilo napisano v za to pripravljene (s črnilom narisane) dvojne okvirje, v nadaljevanju rokopisa pa besedilo navzven ni več omejeno, zato tudi robovi niso več enotni. Glavnina besedila letopisa je estetska, najbolj kaligrafski so zapisi do strani 84. Upad kaligrafske zagnanosti je moč opaziti zlasti od strani 121 (od leta 1627) dalje, a pisava nikakor ni grda, le manj kaligrafska.[19] Nekaj strani v rokopisnem kodeksu je praznih,[20] nekaj pa jih je zaradi slabše kakovosti črnila precej obledelih.[21] Besedilo prvega dela letopisa ima v primerjavi z ohranjenim tretjim delom (1722–1773) manj pregledno zunanjo strukturo. Mestoma je sicer strukturirano v poglavja, vendar le-tem ob straneh niso pripisani opisni naslovi vsebinskih enot.[22]

Kakšna je bila usoda rokopisa takoj po razpustu jezuitskega reda in po požaru v ljubljanskem kolegiju leto pozneje, ne vemo. Sodeč po zgoraj omenjenem slabo berljivem pripisu s svinčnikom na foliju 1r, katerega vsebina se nam je ohranila zahvaljujoč prepisu Avgusta Dimitza, lahko predpostavljamo, da so imeli največ zaslug za njegovo ohranitev Erbergi. Domnevamo, da je rokopis pred uničenjem ali izročitvijo v dunajsko Dvorno knjižnico ubranil zadnji bibliotekar jezuitskega kolegija baron p. Jožef Erberg.[23] Kot priča napis na notranji strani prve platnice, je bil rokopis pozneje del Zoisove knjižnice. Kako je prišel v njegovo last, ni znano, nedvoumno pa je izpričano, da ga je Zois po letu

nejasnosti, strani vedno navajam glede na prvotno stanje v rokopisnem kodeksu. Tudi ko se sklicujem na Baragovo izdajo rokopisa (Baraga, *Historia annua*), besedilo navajam po prvotnih rokopisnih straneh in ne po straneh v tiskani izdaji. To je možno zato, ker je France Baraga pri pripravi tiskane izdaje ohranil prvotno delitev besedila po straneh. Številke strani v rokopisnem kodeksu je med besedilom tiskane izdaje navedel v oglatih oklepajih.

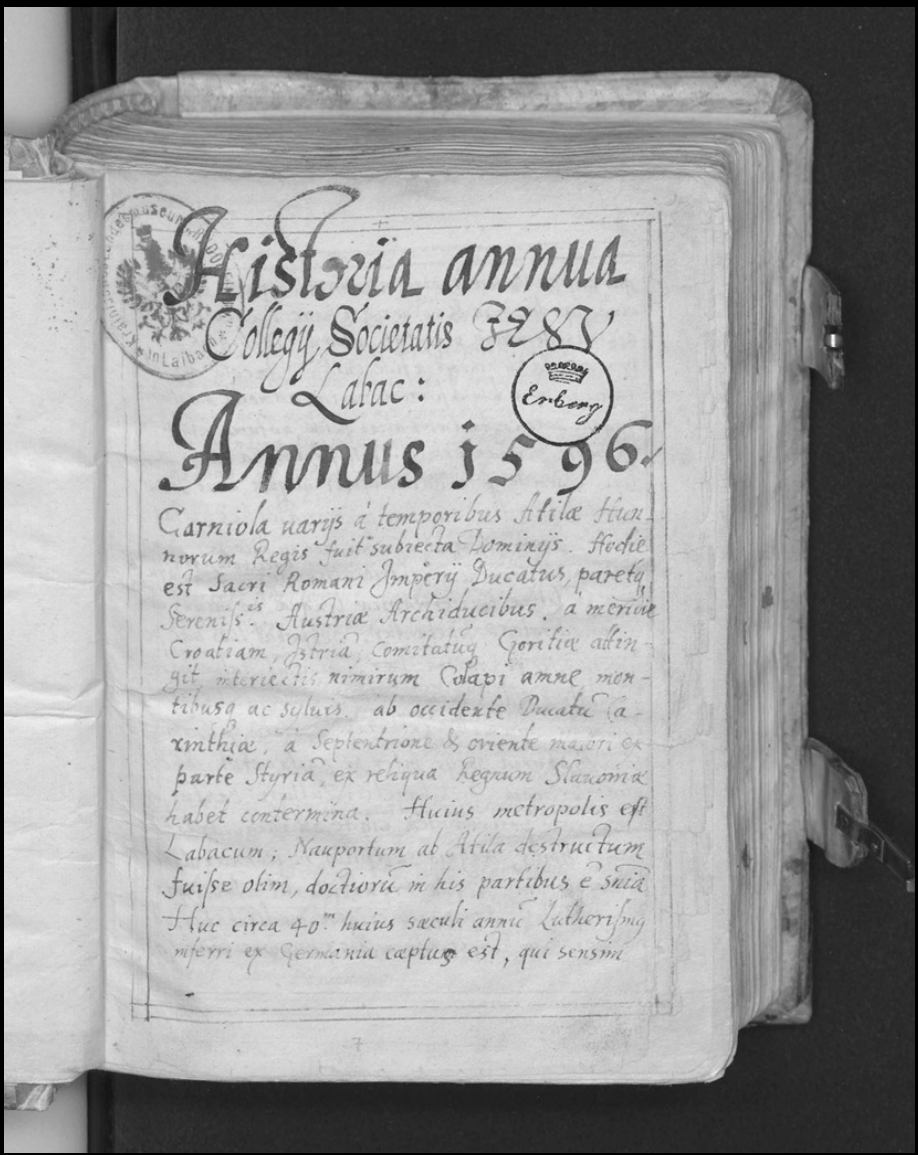
19 Od siceršnje estetskosti najbolj izstopajo naslednje strani: 349–64 (1664–1665), 394–96 (1672), 446–72 (1681–1683); 503–8 (1687, 1689).

20 Ker so oštevilčene samo popisane strani, prazne strani navajam glede na oštevilčene folije: fol. 130, 203v, 204r, 264r (očitno prihranjeni prostor za manjkajoči zapis za leto 1690).

21 Najbolj so obledele naslednje strani: 119–20, 245–52, 279–88, 399–416, 477–88.

22 ARS, SI AS 1073, 180r.

23 Baraga, »Uvod«, 13. O njem iz tretjega dela letopisa jezuitskega kolegija v Ljubljani izvemo, da se je rodil leta 1712, umrl pa 29. junija 1788. V njegovem nekrologu lahko med drugim preberemo, da je bil dolgoletni minister kolegija. Temu pritrjujejo beležke v *Diarium p. ministri*, iz katerih lahko razberemo, da je to službo opravljal v letih 1762 do 1771 (ARS, SI AS 1073, I/40r, str. 1777v, 1784v, 1793r, 1802v, 1810r, 1816r, 1824r, 1830v, 1836r, 1842r). To pomeni, da je najverjetneje avtor dnevniških zapisov iz zadnjih let obstoja kolegija v Ljubljani. Bil je tudi zadnji knjižničar kolegija: »In fine Bibliothecæ præfuit.« (NUK, Ms 1544, 430–31; ARS, SI AS 1073, I/40r, 1848v).

Slika 1: Naslovnica prvega dela letopisa jezuitskega kolegija v Ljubljani (vir: ARS, SI AS 1073, 180r)

1817 v zahvalo za pomoč pri reševanju finančnih težav podaril Jožefu Kalasancu Erbergu.[24] Erbergovo lastništvo[25] potrjuje ekslibris ob naslovu letopisa (fol. 7r oz. str. 1), s katerim se začne popis zgodovine kolegija. Erberg je Zoisov dar temeljito preučil in rokopis opisal tudi v svojem *Poskusu osnutka za literarno zgodovino Kranjske*. Označil ga je kot zelo poseben rokopis, ki pa ni primeren za tiskanje (»Ein aus 522 kleinen Quart Seiten bestehendes besonders merkwürdiges, wenn gleich zum Drukke nicht geeignetes Manuskript.«). Zdelo se mu je, da je zaradi nekaterih mest v njem, ki se nanašajo na deželo in na jezuitskih red, boljše, da rokopis ostane v varnih rokah (»/…/ dass dasselbe stets in guten Händen bleibe«).[26] Po razprodaji dolskega arhiva leta 1880 je rokopis prišel v tedanji Kranjski deželni muzej v Ljubljani,[27] pozneje pa v Arhiv Republike Slovenije. O lastništvu Rudolfinuma priča več odtisov pečata te ustanove znotraj kodeksa.

Letopis, za katerega so se v jezuitskem redu najbolj uveljavila poimenovanja »historia«, »historia annua« in »annales«, je posebna oblika kronike.[28] V obdobju nastajanja ni bil namenjen javnosti, ampak je šlo za dokument interne narave.[29] Beleženje dogajanja v ljubljanskem jezuitskem kolegiju se začne z letom 1596,[30] prvi patri pa so prišli v Ljubljano v začetku leta 1597. Letopis vsebuje najrazličnejše podatke: o patrih duhovnikih in patrih pomočnikih, ki so določeno leto delovali v kolegiju, o številu učencev, poteku njihovega šolanja in njihovih uspehih, poučevanju krščanskega nauka in katehezah, maševanju, pridiganju, podeljevanju zakramentov, vodenju duhovnih vaj, o ljudskih misijonih v širši in daljni ljubljanski okolici ter spreobrnitvah vidnejših posameznikov. Omenja dobrotnike kolegija in

24 Uršič, *Jožef Kalasanc Erberg*, 11, Umek, *Erbergi*, 66.

25 Teta Jožefa Kalasanca Erberga, Marija Ana Elizabeta (1710–1752), je bila poročena s Francem Henrikom Raigersfeldom (1697–1760). Zaradi tega je Arnold Luschin plemeniti Ebengreuth za precejšen del Erbergove zgodovinske zbirke predvideval, da je Raigersfeldove provenience, med drugim tudi za prvi del letopisa kolegija. Glede na to, da je bil letopis do leta 1817 v Zoisovi lasti, se zdi to predvidevanje za ta rokopis manj verjetno; Umek, *Erbergi*, 41–42.

26 Uršič, *Jožef Kalasanc Erberg*, 28, 39.

27 Prim. Umek, *Erbergi*, 41–43, 48–49.

28 Dovjak, 2010, 15.

29 Baraga, »Uvod«, 14.

30 Zapis za leto 1596 vsebuje popis dolge (»mitske«) predzgodovine kolegija in opisuje obdobje vse od hunskega kralja Atila dalje, z osrednjim poudarkom na obdobju protestantske kuge (»lues«) v Ljubljani, pa do začetka intenzivnih pogovorov o ustanovitvi jezuitskega kolegija v Ljubljani; ARS, SI AS 1073, 180r, 1–4.

navaja glavne dogodke v mestu. Posebej dragoceni so nekrologi (oz. življenjepisi) tistih patrov, katerih življenjska pot se je končala za časa delovanja v ljubljanskem kolegiju. Tako pridemo do zanimivih podatkov o osebah, ki so krajši ali daljši čas delovale v našem prostoru in bi nam sicer ostale popolnoma neznane. Letopis poroča tudi o delovanju posameznih kongregacij (omenja npr. naraščanje njihovega članstva, shode, nakupe opreme, skrb za cerkvene oltarje, tiskanje podobic in kongregacijskih knjig), o šolskih in verskih gledaliških predstavah ter procesijah in drugih pobožnostih. Opisuje obiske pomembnejših osebnosti v mestu in pri jezuitih ter številne druge zanimive podrobnosti. Prinaša vsakodnevne novice iz bližnje in daljne okolice: popisuje tako dogodke (požare, prihode večjih skupin vojakov, imenovanje novih cerkvenih in svetnih oblastnikov v domačem mestu (in deželi) ter menjave na cesarskem prestolu ipd.) kot nenavadne vremenske pojave (ujme, suše, poplave in potrese).

V različnih obdobjih delovanja jezuitskega kolegija so letopisci izpostavljali različne vidike dejavnosti. V prvih poročilih so poudarjali spreobračanje krivovercev in trud, ki so ga vlagali v gradnjo kolegija. Omenjali so dobrotnike kolegija, ki so zagotovili največ finančnih sredstev. Po uspešni vzpostavitvi gimnazije so vse več pozornosti namenjali uspešnosti jezuitskega šolskega sistema. V zapisih za posamezna leta je bila ločeno od preostalega besedila omenjena tudi rezidenca v Pleterjah, tj. posestvo nekdanje pleterske kartuzije, ki je predstavljala materialno osnovo jezuitskega kolegija v Ljubljani. V njej so navadno živeli trije patri in dva redovna brata.[31] V Pleterje so večkrat pošiljali na okrevanje tiste patre in brate, ki so bili šibkega zdravja.

Letopis je nastajal postopoma. Za pisanje je bil vsako leto zadolžen eden od patrov. Najverjetneje je to bila naloga tistih, ob katerih v letopisu najdemo zapisano oznako »historicus collegii« in »historiographus collegii«, včasih samo »historicus« ali pa tudi »scriptor Annuarum provinciae«.[32] Navajanje te funkcije posameznih patrov je bolj izjema kot pravilo, zato za večino let podatka o tem, kdo je pisal letopis, nimamo. Vemo pa, da je nastajal vzporedno s pripravljanjem letnega poročila za vodstvo Avstrijske jezuitske province na Dunaju (za t. i. *Litterae annuae*). Zapisi za posamezna leta so različno dolgi. Najkrajši obsegajo pol strani (npr. za leti 1629 in 1635), najdaljši pa po 10 strani in več (npr. leta 1622 zajema zapis 11 strani, 1686 pa 13 strani). Posamezni zapisi se razlikujejo tudi po natančnosti in vestnosti

31 Baraga, »Uvod«, 17.

32 Baraga, *Historia Annua*, npr. 335, 349, 358, 377, 442, 446, 488.

povzemanja glavnih informacij. Za leta 1668, 1688 in 1690 se nam ni ohranil noben zapis.[33]

Drugi del letopisa ljubljanskega kolegija, v katerem bi moralo biti zajeto časovno obdobje od leta 1692 do vključno leta 1721, je izgubljen.[34] Morda bi se lahko kdaj v prihodnosti našel v knjižnici frančiškanskega samostana v Ljubljani. To upanje izhaja iz dejstva, da je bil v tej knjižnici odkrit tretji del letopisa, ki ga sedaj hrani Rokopisna zbirka Narodne in univerzitetne knjižnice.[35] Sreča v nesreči je, da so se v Avstrijski narodni knjižnici ohranila letna poročila celotne avstrijske jezuitske province, t. i. *Litterae annuae*, ki so bila namenjena redovnemu vodstvu v Rimu. V njih so zbrani zapisi večine kolegijev omenjene province. Tako lahko vsaj delno rekonstruiramo dogajanje v jezuitskem kolegiju v Ljubljani tudi za obdobje 1692–1721, ki bi nam sicer ostalo povsem nepoznano.[36]

Tretji del letopisa, ki zajema popis dogodkov v letih 1722 do 1773, nosi naslov *Annua collegii Labacensis*. Sodeč po na več mestih odtisnjenem ekslibrisu (»Bibliotheca p. p. Franciscanorum Ljubljana«) se je do uvrstitve v fond današnje Narodne in univerzitetne knjižnice hranil v Frančiškanski knjižnici v Ljubljani. Kako je prišel do frančiškanov in kdaj potem na sedanje mesto, ni znano. Morda so ga frančiškani prejeli takoj po razpustu jezuitskega reda ali pa šele po požaru, ki je v noči z 28. na 29. junij 1774 opustošil kolegij. Vemo namreč, da so frančiškani po požaru v hrambo prevzeli nekaj jezuitskih slik. Prenos se je lahko zgodil tudi pozneje, preko katerega od nekdanjih jezuitskih patrov.

33 Neznani pisec je na manjkajoč zapis za leto 1668 opozoril s temi besedami: »Annus 1668 praetermiſsus est ab anteceſsoribus.« (ARS, SI AS 1073, 180r, 377). Za leto 1688 ni izrecno nakazano, da manjka opis. Predvidevamo pa, da je prazna stran 509 bila namenjena naknadni dopolnitvi rokopisa z glavnimi dogodki za leto 1690.

34 Doslej se je zmotno navajalo, da drugi del letopisa jezuitskega kolegija v Ljubljani obsega obdobje od 1692–1726, tretji pa od leta 1727 do razpusta reda 1773. Na podlagi ohranjenega tretjega dela letopisa v Rokopisni zbirki NUK je mogoče ugotoviti, da manjkajoči del zajema obdobje od leta 1692 do leta 1721.

35 Dolinar, »Spremna beseda«, 9–10; NUK, Katalog rokopisov (spletna različica).

36 Bolj in manj obsežne omembe dogajanja v jezuitskem kolegiju v Ljubljani lahko najdemo v naslednjih letnih poročilih (t. i. »Litterae annuae« oz. okrajšano LA) Avstrijske jezuitske province na Dunaju (navedeni so po kronološkem vrstnem redu): ÖNB, Cod. 12228 (LA 1690–1695), Cod. 12229 (LA 1696–1699), Cod. 12095 (LA 1700), Cod. 12096 (LA 1701), Cod. 12097 (LA 1702), Cod. 12098 (LA 1703), Cod. 12099 (LA 1704), Cod. 12100 (LA 1705), Cod. 12101 (LA 1706), Cod. 12102 (LA 1707), Cod. 12103 (LA 1708), Cod. 12104 (LA 1709), Cod. 12105 (LA 1710), Cod. 12230 (LA 1711), Cod. 12106 (LA 1712), Cod. 12107 (LA 1713), Cod. 12108 (LA 1714), Cod. 12109 (LA 1715), Cod. 12110 (LA 1716), Cod. 12111 (LA 1717), Cod. 12112 (LA 1718), Cod. 12113 (LA 1719), Cod. 12114 (LA 1720), Cod. 12115 (LA 1721).

Foliji v rokopisnem kodeksu prvotno niso bili oštevilčeni, poznejša paginacija je delo dr. Joža Glonarja,[37] ki je v predhodnici današnje Narodne in univerzitetne knjižnice[38] služboval med letoma 1919 in 1945. To posredno pomeni, da je rokopisni kodeks v fond te knjižnice prišel najpozneje v tem obdobju.

Tretji del letopisa jezuitskega kolegija v Ljubljani se je ohranil v rokopisnem kodeksu večjega formata. Nastajal je kontinuirano in obsega zapise za leta 1722–1773.[39] Način zapisa dogodkov po posameznih letih precej variira: posamezni zapisi so kaligrafski,[40] drugi malo manj.[41] Ponekod je pisava večja in večji razmik med vrsticami,[42] spet drugod je pisava drobna, vrstice pa zelo strnjene.[43] Tudi po dolžini so zapisi zelo raznoliki. Najkrajši obsegajo okoli tri strani (npr. zapisi za leta 1726, 1739 in 1740), najdaljši pa od trinajst do šestnajst (leta 1723, 1737, 1748, 1750, 1764), eden pa celo osemnajst strani (zapis za leto 1762). Večina zapisov ima zelo pregledno vsebinsko strukturo. Besedilo je razčlenjeno v medsebojno ločena poglavja, ki imajo v večini primerov ob levem ali desnem robu naveden kratek vsebinski oris.[44]

Z razpustom jezuitskega reda 1773 se konča ustaljeno beleženje dogajanja v ljubljanskem kolegiju (421–24), kljub temu pa zapisi od strani 424 dalje pričajo, da so nekdanji jezuitski patri s pisanjem letopisa očitno nadaljevali tudi po letu 1773, a so se tega lotili na drugačen način. Na straneh od 424 do 477 beremo nekrologe nekdanjih jezuitskih patrov, ki so umrli v letih 1773–1819. Dodani so tudi raznovrstni seznami: seznam jezuitskih generalov (478–79); imena prvih jezuitskih patrov, ki so prišli v Avstrijo (79); seznam provincialov avstrijske

37 To je pripisano na tretji strani rokopisnega kodeksa.

38 V letih 1919–1921 se je imenovala Državna študijska knjižnica, pozneje do leta 1945 pa Državna biblioteka.

39 V starejši literaturi se je zmotno navajalo, da vsebuje zapise od leta 1727 dalje (Dolinar, »Spremna beseda«, 9).

40 Npr. zapis za leta 1746 (NUK, Ms 1544, 191–96), 1751 (NUK, Ms 1544, 246–54) in 1754–1757 (NUK, Ms 1544, 277–309).

41 Npr. zapis za leta 1748–1750 (NUK, Ms 1544, 206–45).

42 Npr. zapis za leti 1723 (NUK, Ms 1544, 10–25a) in 1744 (NUK, Ms 1544, 171–81).

43 Npr. zapis za leta 1733 (NUK, Ms 1544, 94–101), 1739 (NUK, Ms 1544, 146–49) in 1740 (NUK, Ms 1544, 149–52).

44 Vsebinske oznake posameznih poglavij so, čeprav prinašajo podobno vsebino, precej raznoliko izražene. Zapis za leto 1733 ima npr. ob strani naslednje vsebinske zabeležke (NUK, Ms 1544, 94–101): »Elogium F. Premegg«, Elogium P. Franc, Gallenfels«, »Ellogium P. Franc. Xav, Göttner«, »Ellogium Fr. Georgij Altenfinger«, »Conciones«, »Operationes«, »Miſsiones«, »Res templi«, »Sodalitates«, »Scholæ«, »Magistri ſcholarum«, »Res domeſticæ«, »Res ſeminarii«.

province (480–84); imena prvih patrov, ki so prišli v Ljubljano (484); seznam rektorjev ljubljanskega kolegija (484–86); seznam jezuitskih gimnazijskih učencev (povzet po kongregacijski knjigi Marije Vnebovzete), ki so pozneje vstopili v jezuitski red (487–97); imena prvih patrov, ustanoviteljev jezuitskega reda (498–500); seznam kardinalov iz jezuitskih vrst (500–2) in imena ustanoviteljev jezuitskih kolegijev, rezidenc in misijonov Avstrijske jezuitske province (503–5).

2) Letopis ljubljanskega jezuitskega seminarja (1600–1758)

Oznako »historia« nosi tudi ohranjeni letopis ljubljanskega jezuitskega seminarja: *Historia Seminarii Labacensis in qua origo, progressus, benefactores, eiusdemque alumni continentur.* Ohranil se je v rokopisnem kodeksu dimenzij 30 × 20 cm, ki obsega 258 folijev, od tega jih je precej praznih.[45] Prvih 24 folijev ima dvojno številčenje, prvotno s črnilom in poznejše s svinčnikom, preostanek folijev je oštevilčen le s svinčnikom. Rokopisni kodeks hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani. Kako je prišel do nje, ni znano. Glede na to, da ima kodeks na naslovni in zadnji popisani strani žig Licejske knjižnice, je moral biti v njen fond uvrščen že zelo zgodaj, v obdobju od ustanovitve leta 1774 pa najpozneje do leta 1850, ko se je preimenovala v deželno Študijsko knjižnico.[46]

Preden se posvetimo vsebini letopisa oz. zgodovine seminarja, se na kratko ustavimo pri opisu same ustanove. Seminarji so bili nekakšni dijaški domovi za revne študente. Sprva so bili jezuitski učenci, kar se bivanja in osnovne oskrbe tiče, prepuščeni sami sebi, sčasoma pa so jezuiti začeli temu posvečati vse več pozornosti in v šestdesetih letih 16. stoletja odprli prve hiše, namenjene skupnemu bivanju, telesni in duhovni oskrbi revnejših učencev.[47] Ker je bil jezuitski kolegij v Ljubljani ustanovljen šele na prehodu iz 16. v 17. stoletje, mu pri iskanju možnosti oskrbe za revnejše študente ni bilo potrebno orati ledine, ampak se je lahko naslonil na že ustaljene zglede v bližnji in daljni okolici.

V Ljubljani so revni študentje sprva prebivali pri meščanih, leta 1600 pa je nadvojvoda Ferdinand ustanovil seminar in mu dodelil hišo pri pokopališču ob cerkvi sv. Jakoba, ki je bila nekoč v lasti opata cistercijanskega samostana v Kostanjevici. Poleg tega mu je leta 1601 namenil še dobrih 666 goldinarjev finančne podpore. Ustanovitev

45 Prazne so naslednje strani: NUK, Ms 156, 25r–57v, 59r, 61v–62r, 73v, 80v, 88v, 89v, 98v–144r, 145v, 164r, 165v, 240v–241r, 256r–258v.

46 NUK, Ms 156, str. 1r, 255v.

47 Mlinar, »Seminar za revne študente«, 77.

seminarja sta med prvimi izdatno gmotno podprla tudi dvorni tajnik Janez Weiss, doma iz Ljubljane, in novomeški prošt Polidor Montagnana.[48] Največji pritok dohodkov je sledil v letih 1604 do 1620, v tem obdobju se je seminar prostorsko zelo razširil. Do leta 1612 so kupili in za potrebe seminarja preuredili dve hiši: hišo nekdanjega mitničarja Janeza Metza in sosednjo hišo, ki je pripadala Sebastjanu Gassnerju. Spomladi leta 1616 so začeli z gradnjo nove stavbe in jo dokončali do jeseni 1617. Blagoslovili so jo na praznik sv. Katarine.[49] V naslednjih letih so sledila olepševalna dela v notranjosti stavbe in njeni okolici.[50] Po koncu gradnje nove stavbe so prihodki začeli usihati, zaradi davčnih pritiskov in inflacije pa se je dolg seminarja zelo povečal. Ker zapisi o seminarju po letu 1631 postajajo vse bolj skopi, ni mogoče izluščiti vseh podrobnosti njegovega nadaljnjega razvoja, razberemo pa lahko, da je sledilo še nekaj nakupov hiš in različnih posesti.[51] Zadnji dogodek, ki ga popisuje letopis seminarja, je pridobitev relikvij sv. Alojzija Gonzage leta 1770.[52] Seminar je končal svoje poslanstvo istočasno z ukinitvijo ljubljanskega kolegija leta 1773. Za njegovega začasnega skrbnika so določili nekdanjega dolgoletnega vodjo Maksimilijana Morautscherja.[53]

Bivanje dijakov v seminarju je bilo v glavnem financirano na dva načina: bivanje večine, tj. revnih gojencev, je bilo poravnano iz alumnatov. To so bila sredstva, ki so jih posamezniki v obliki gotovine ali beneficija namenili za vzdrževanje enega ali več dijakov. Glede na višino sredstev, ki so bila na voljo, so se alumnati delili v tri stroškovne stopnje (»primae«, »secundae« in »ultimae mensae«). Leta 1726 so zaradi višjih stroškov oskrbe najnižjo stroškovno stopnjo (»ultimae mensae«) alumnatov ukinili, temu pa se je prilagodilo tudi število oskrbovancev. Poleg revnih gojencev so v seminarju kmalu začeli prebivati sinovi iz premožnejših družin, plemiči in meščani, ki so se imenovali konviktorji (»convictores«). Ti so za bivanje plačevali stalen znesek, ki ga je določil provincial province. Poleg omenjenih dveh ustaljenih načinov financiranja bivanja dijakov v seminarju je od leta 1659 dalje obstajal še tretji način, ki pa je bil navadno le prehodne narave. Nekatere dijake so, do največ eno leto, dokler niso našli

48 Ibid., 78.
49 NUK, Ms 156, 13v–14r.
50 Mlinar, »Seminar za revne študente«, 79.
51 Ibid., 79–80.
52 NUK, Ms 156, 94v.
53 Prim. NUK, Ms 1544, 422: »Maximilianus Morautscher, Regens Seminarii«. Prim. tudi njegov nekrolog v istem kodeksu na str. 447–53.

drugega, stabilnejšega vira financiranja, vzdrževali iz sredstev kolegija (»ex fructibus industriae«).[54]

Rokopis na uvodnih straneh vsebuje popis zgodovine seminarja za leta 1600–1622 (1r–18v), 1631 (18v–19v), 1651–1660 (20r–23v), 1718, 1720, 1721 in 1723 (24r) in 1758 (24v). Sledijo prepisi kupoprodajnih pogodb in listin o ustanovitvi alumnatov (58v, 59v–61r, 62v–73r, 74r–80r, 81r–88r). »Zgodovina« seminarja vsebuje tudi seznam dobrotnikov seminarja[55] (89r–94v) in popis alumnatov (95r–98r). V drugi polovici kodeksa sledi imenski seznam gojencev seminarja v letih 1600–1625 (146r–162v), 1645 (162v–163v), 1647–1649 (164v–165r), 1651–1670 (166r–183r), 1672–1717 (183r–240r), 1729–1739 (241v–255v). Posamezne podatke o seminarju najdemo tudi v zgoraj obravnavanem letopisu kolegija, vedenje o njem pa lahko (kot bomo videli v nadaljevanju prispevka) nekoliko dopolnimo tudi s prepisi listin in dokumentov, ki so se ohranili v *Liber archivii Collegii Labacensis*.[56]

LJUBLJANSKI JEZUITSKI DNEVNIKI

Posebno vrsto jezuitskih kronikalnih virov predstavljajo dnevniki. Najobsežnejši je *Diarium p. ministri*, Dnevnik patra ministra, ki se nam je ohranil v devetih rokopisnih zvezkih, zajema pa obdobje od januarja 1651 pa vse do 29. julija 1772.[57] Jezuiti so pisali tudi Dnevnik šolske prefekture, *Diarium praefecturae scholarum*. Čeprav so ga najverjetneje vodili vse od leta 1650 pa do konca obstoja jezuitskega kolegija v Ljubljani, se nam je ohranil le njegov prvi del, ki zajema obdobje od začetka oktobra 1650 pa do 17. aprila 1718, v dodatku ob koncu kodeksa pa so popisani še dogodki za leta 1602–1638.[58]

1) Dnevnik patra ministra

Dnevnik patra ministra (*Diarium p. ministri*) so jezuiti začeli voditi 1. januarja 1651. Možno je, da so ga pisali že vse od ustanovitve kolegija dalje, a da se nam za prvo polovico 17. stoletja ni ohranil. Vezava vseh devetih zvezkov dnevnika je enotna. Gre za papir, vezan v polusnje.

54 Mlinar, »Seminar za revne študente«, 80–81.

55 NUK, Ms 156, 89r: »Elenchus eorum benefactorum, qui seminario quacunque ratione auxilio fuere.« Vsebuje popis dobrotnikov kolegija za leta 1600–1605, 1629–1632, 1649, 1652–1653, 1763 in 1770.

56 Prim. ARS, SI AS 1073, II/69r, 573–602.

57 ARS, SI AS 1073, I/32r–I/40r.

58 Ibid., I/31r.

Tudi format posameznih kodeksov se ujema skoraj do centimetra natančno in meri ok. 31 (oz. 32) × 21 cm. Listi v kodeksih so bili oštevilčeni naknadno, in sicer tako, da foliacija kontinuirano teče od prvega do zadnjega. Skupaj štejejo 1852 folijev oz. 3704 strani.[59] Prvi zvezek opisuje dogodke od 1. januarja 1651 do 25. oktobra 1671,[60] drugi od 1. novembra 1671[61] do 19. oktobra 1683,[62] tretji od 19. oktobra 1683 pa do 30. novembra 1694.[63] V četrtem sledijo zapisi od 1. decembra 1694 do 31. decembra 1706,[64] v petem od 1. januarja 1707 pa do 31. decembra 1711,[65] v šestem pa od 1. januarja 1712 do 31. decembra 1721.[66] V sedmem so popisani dogodki od 1. januarja 1722 do 31. oktobra 1736,[67] v osmem od 1. novembra 1736 do 31. decembra 1753,[68] v zadnjem, devetem, pa od 1. januarja 1754 ter do 29. julija 1772.[69]

Zunanja struktura zapisov je enotna v vseh kodeksih. Dogodki so razdeljeni po letih, znotraj let po mesecih, za vsak mesec pa so beleženi po dnevih. Za navedbo imena meseca so na skrajnem levem robu napisani datumi, desno od njih pa so krajši oz. daljši zapisi za posamezen dan. Na zunanjih robovih strani včasih naletimo na nekatere dodatne zabeležke. Nekaj zapisov nekoliko odstopa od ustaljene norme: zapisani so namreč v dveh stolpcih.[70] Zunanja struktura se nekoliko spremeni z letom 1707 (I/36r), ko so na začetek beležk za posamezno leto uvedli zapisovanje kataloga oseb in njihovih služb v navedenem letu (»Catalogus personarum et officiorum Collegii Labacensis«).

Dnevnik je pisal vsakokratni »minister kolegija«, ki je bil pomočnik rektorja. Beležil je glavne dogodke v kolegiju: prihode in odhode patrov, obiske, važnejše dogodke v šoli, pridiganje patrov v kolegiju in izven njega (npr. v cerkvah drugih redov), izvajanje duhovnih vaj za pomembnejšo kranjsko duhovščino in plemiče, odhode patrov na ljudske misijone ipd. Dnevnik je odličen vir za poznavanje dejavnosti

59 Kovačič et al., *Ignacijeva karizma na Slovenskem*, 19–21.
60 ARS, SI AS 1073, I/32r, 1–199.
61 Na začetku drugega kodeksa je na strani 200r napačno zabeleženo, da gre za november leta 1672. Leto 1672 se dejansko začne šele na strani 201v.
62 ARS, SI AS 1073, I/33r, 200–334.
63 ARS, SI AS 1073, I/34r, 335–524.
64 Ibid., I/35r, 525–762.
65 Ibid., I/36r, 763–871.
66 Ibid., I/37r, 872–1142.
67 Ibid., I/38r, 1143–419.
68 Ibid., I/39r, 1420–694.
69 Ibid., I/40r, 1695–852.
70 Npr. ibid., I/32r, 42r–56r, 57v–59r, 60v–65v.

kongregacij, ki so delovale v okviru jezuitskega kolegija.[71] V njem se občasno pojavijo tudi zelo posrečene in zabavne informacije. Za 19. marec 1657, praznik sv. Jožefa, lahko npr. preberemo, da je stolni dekan (in nekdanji jezuit) Janez Ludvik Schönleben svojemu prijatelju, patru Frančišku Harrerju, poslal steklenico vina.[72]

V prvem delu dnevnika najdemo pripis, da sta te zvezke – najverjetneje Jožefu Kalasancu Erbergu – podarila dva izmed zadnjih patrov jezuitskega kolegija v Ljubljani, p. Morautscher in p. Rozman.[73] Kdaj natančno se je zgodil prenos od jezuitov na Erberge, ne vemo.[74] Lahko le sklepamo, da je to zagotovo bilo pred smrtjo omenjenih dveh jezuitskih patrov, najpozneje leta 1819, ko je umrl zadnji izmed njih (p. Morautscher je umrl leta 1806, p. Rozman pa 1819).[75] Pod dolski arhiv so bili vknjiženi leta 1824. Jožef Kalasanc Erberg je *Diarium p. ministri* na kratko omenil v svojem *Verſuch eines Entwurfes zu einer Literatur-Gefchichte für Crain*. Poudaril je njegov pomen za zgodovino jezuitskega reda in izpostavil vrednost notic o deželi Kranjski.[76] Po razprodaji dolskega arhiva so rokopisni zvezki postali last Kranjskega deželnega muzeja,[77] nazadnje pa so zavetje našli v Zbirki rokopisov Arhiva Republike Slovenije.

2) Dnevnik šolske prefekture

V serijo jezuitskih dnevnikov uvrščamo tudi *Diarium praefecturae scholarum* (Dnevnik šolske prefekture), ki prinaša popis najpomembnejših dogodkov na jezuitski gimnaziji od začetka oktobra 1650 pa vse do velike noči, 17. aprila 1718. Ohranil se je v rokopisnem kodeksu, vezanem v pergament, ki meri 32,5 × 21,5 cm, in vsebuje 306 folijev, od

71 Prim. Lavrič, »Ljubljanske baročne bratovščine«.

72 ARS, SI AS 1073, I/32r, 54r.

73 Ibid., I/32r, pripis na prvem veznem listu: »Ab ultimis e Colegio Labacensi Sociis R. D. P. P. Morautscher et Rosman mihi donata 9 Volumina.« Temu sledi okrajšan podpis, ki najverjetneje pripada Jožefu Kalasancu Erbergu (prim. podpis v njegovem *Verſuch eines Entwurfes zu einer Literatur-Gefchichte für Crain* iz leta 1825). Pod podpisom je zapisano še: »Archivio Lustalensi adscripta 1824.«

74 Arnold Luschin plemeniti Ebengreuth je (kot za še nekatero drugo nekdanje jezuitsko gradivo) sklepal, da je Raigersfeldove provenience (Umek, *Erbergi*, 41–42).

75 NUK, Ms 1544, 477: omenjen je pater Karel Rozman, ki se je rodil leta 1748 v Ljubljani, umrl pa leta 1819.

76 Uršič, *Jožef Kalasanc Erberg*, 39.

77 Prim. Umek, *Erbergi*, 43, 49, 66.

tega je 297 popisanih.[78] Na naslovni strani dnevnika je žig Kranjskega deželnega muzeja (»Krainisches Landesmuseum«), ne vemo pa, kako in kdaj je prišel v njihovo last. Med nekdanjim Erbergovim gradivom ni posebej izpostavljen.[79]

Dnevnik je začel pisati Schönleben, ki je bil v tistem času gimnazijski prefekt oz. ravnatelj. Pisal ga je od konca oktobra 1650 do konca junija 1651. Na zadnje folije istega rokopisnega kodeksa je pripisal popis gimnazijskih dogodkov za leta 1602–1638 (*Collectanea Ex Annis Præteritis Spectantia Ad Gymnaſii Labacensis Hiſtoriam*)[80] in jih tako rešil pred uničenjem in pozabo (»Vindicata ab interitu«).[81] Ne vemo zagotovo, ali so dnevnik šolske prefekture jezuiti v Ljubljani vodili že pred tem ali ga je začel voditi šele Schönleben. Možno je dvoje: da je popis dogodkov naredil po fragmentarnem gimnazijskem dnevniku iz prejšnjih let ali pa ga je s pomočjo letopisa kolegija in po lastnih spominih (tudi sam se je namreč šolal pri jezuitih v Ljubljani) sestavil sam. Prav tako ne vemo, ali so dnevnik pisali tudi po letu 1718. Sodeč po vsebini in prostorski umestitvi zadnjega vpisa (na veliko noč, 17. aprila 1718) se zdi najverjetneje, da dnevnika niso prenehali voditi, ampak so s pisanjem nadaljevali v novem zvezku,[82] ki pa se nam ni ohranil.

Za vpise v dnevnik šolske prefekture so skrbeli vsakokratni šolski prefekti (tj. gimnazijski ravnatelji). Beleženje šolskega dogajanja je mestoma nepregledno, saj prefekti posamezna šolska leta zapisujejo vsak po svoje. Nekateri že ob začetku šolskega leta, ki se je začelo novembra, zapišejo letnico novega koledarskega leta in jo potem ponovijo še ob začetku novega koledarskega leta;[83] drugi ob novembru napišejo tekoče koledarsko leto, ob začetku novega pa pozabijo pripisati novo letnico.[84] Nekateri so natančnejši in ob začetku šolskega leta napišejo

78 ARS, SI AS 1073, I/31r; Kovačič et al., *Ignacijeva karizma na Slovenskem*, 19.

79 Prim. Umek, *Erbergi*. Med Erbergovim gradivom se omenjajo samo prvi del letopisa kolegija (1596–1691), devet jezuitskih dnevnikov (s čimer je mišljen Dnevnik patra ministra, 1651–1772) in kongregacijska knjiga Marije Vnebovzete (o njej pa več v nadaljevanju prispevka).

80 ARS, SI AS 1073, I/31r, 287r–297v.

81 Ibid., I/31r, 287r.

82 Ker je Schönleben zadnje strani kodeksa že na samem začetku vodenja dnevnika popisal z dodatkom o zgodovini jezuitske gimnazije v letih 1602–1638 (287r–297v), v kodeksu ni bilo več praznih strani. Pod zadnji vpis na str. 286v se je podpisal p. Frančišek Krasnik, šolski prefekt v letih 1717/18; ARS, SI AS 1073, I/31r, 280r, 286v).

83 Ibid., I/31r, 92v–93v (šolsko leto 1681/1682).

84 Npr. ARS, SI AS 1073, I/31r, 88v–89r (šolsko leto 1678/1679).

tekoče koledarsko leto, januarja pa pripišejo letnico novega;[85] spet drugi pa šolska leta zapisujejo na način, kot se uporablja v sedanjem času.[86] Popis dogajanja v novem šolskem letu se navadno začne z navedbo imena šolskega prefekta in celotne profesorske ekipe.

Dnevniški zapisi se med seboj razlikujejo po načinu in dolžini zapisa. Nekateri šolski prefekti so bili bolj vestni, drugi nekoliko manj. Nekateri so pisali kaligrafsko, drugi so zelo hiteli.[87] Nekateri zapisi so daljši, drugi krajši (skoraj telegrafski, npr. zgolj s ponavljajočimi zapisi »scholae«).[88] Nekateri so vezani zgolj na šolsko dejavnost, spet drugi pa vključujejo opis podrobnosti iz celotnega kolegija ter širše okolice.[89] Med šolskimi dejavnostmi so izpostavljene deklamacije, mesečne disputacije, dialogi in drugi javni nastopi učencev (npr. sodelovanje pri procesijah in dramskih predstavah). Omenjajo se tudi dejavnosti jezuitskih kongregacij (procesije, litanije in druge pobožnosti, slovesno obhajanje nekaterih praznikov, verski dialogi, inscenacije ipd).[90]

JEZUITSKE KONGREGACIJSKE KNJIGE

V poseben sklop kronikalnih besedil jezuitskega kolegija v Ljubljani uvrščamo ohranjene jezuitske bratovščinske oz. bolje rečeno kongregacijske knjige. Čeprav se poimenovanji »bratovščina« in »kongregacija« v slovenščini pomensko tesno prepletata, v našem prostoru uporaba izraza »bratovščina« prevladuje. Obe pomenita versko združenje z verskovzgojnimi nameni. Tudi v jezuitskih virih najdemo oba izraza: prevladujeta sicer »cogregatio« in »sodalitas«, a naletimo tudi na

85 Ibid., I/31r, 70v–88v (šolska leta 1675/1676–1677/1678).

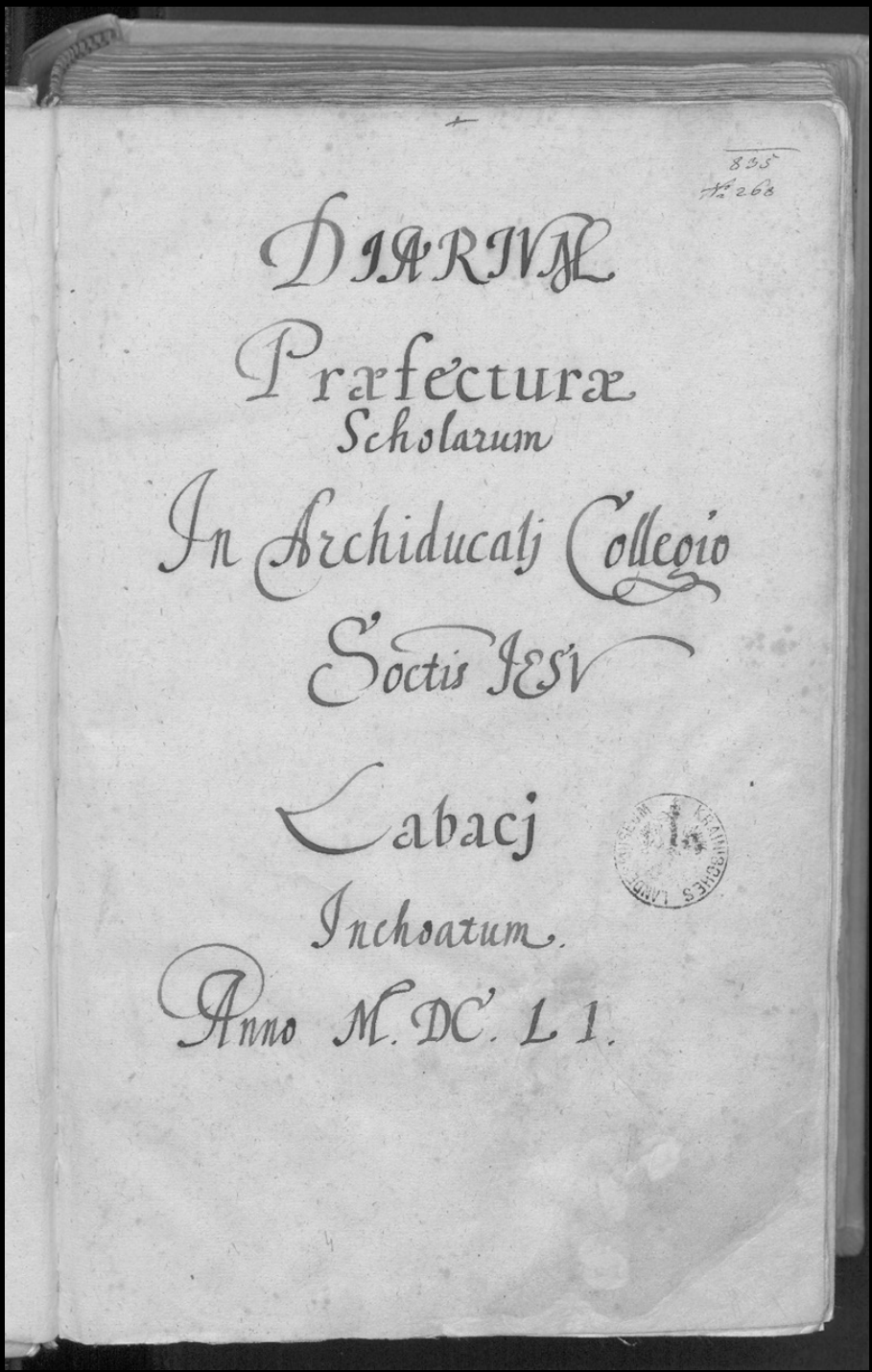
86 Ibid., I/31r, str. 40r–51r (šolski leti 1665/1666, 1666/1667).

87 Npr. ibid., I/31r, 249r–275r: zapisi za leti 1712 in 1713 so vestni in kaligrafski, za leti 1714 in 1715 pa so težko berljivi in ne preveč natančni.

88 Npr. ibid., I/31r, 108r–110r (šolski prefekt Erazem Spizigk je bil zelo redkobeseden: poročilo za celotno šolsko leto 1684/1685 je strnil na dobrih štirih straneh; le poredko je napisal več kot le eno besedo ali besedno zvezo); 235r (za april 1710 izvemo le, kdaj so imeli učenci pouk (»ſcholæ«) in kdaj proste dni (»festa paschalia«, »recreatio«).

89 Vsebinsko zelo skopo je poročilo za šolski leti 1661/1662 in 1662/1663 (Ibid., I/31r, str. 27r–v). Med zgovornejšimi popisovalci vsakodnevnega dogajanja v šoli in tudi širše (v kolegiju in mestu nasploh) pa je bil na primer Janez Ludvik Schönleben (Ibid., I/31r, 1r–6r: od konca oktobra 1650 do vključno junija 1651).

90 Npr. ARS, SI AS 1073, I/31r, 214v–217r: opisane dejavnosti v mesecih od marca do septembra leta 1707 lepo ilustrirajo tipično vsebino dnevniških zapiskov šolskega prefekta.

Slika 2: Naslovna stran Dnevnika šolske prefekture (vir: ARS, SI AS 1073, I/31r)

»confraternitas«. Če sodimo po tuji literaturi in mnenju poznavalcev jezuitske stvarnosti, je za ta del dejavnosti jezuitskega reda bolje uporabljati izraz kongregacija. Čeprav so jezuitske kongregacije sledile podobnim duhovnim ciljem kot bratovščine in jih v širšem smislu lahko štejemo mednje, so imele širši prostor delovanja in so šle v svojih zahtevah korak dlje od siceršnjih bratovščin: bolj so skušale urediti individualni način življenja vernikov, bile močneje pod duhovnim nadzorom patrov in bile ločene po stanovih ter spolih. Tesno so se naslanjale na duhovnost Ignacija Lojolskega: v ospredju je bila želja, da bi ljudje globlje zaživeli svojo osebno vero (meditacija, duhovne vaje, spraševanje vesti, sveta spoved, obisk svetih maš in prejemanje svetega obhajila), jo prenesli na vse ravni svojega delovanja in tako lažje ter pogumneje odgovarjali na konkretne potrebe bližnjih ter širše družbe (skrb za kapele in cerkve, karitativna dejavnost: skrb za uboge, pomoč v bolnišnicah ipd.). Pomemben vidik kongregacij je bila medsebojna povezanost in gradnja skupnosti.[91] Vse omenjene značilnosti jezuitskih kongregacij so še posebej lepo vidne na primeru njihovih Marijinih kongregacij.

1) Kongregacijska knjiga Marijinega vnebovzetja (t. i. višje oz. velike latinske kongregacije)

Kot prva jezuitska kongregacija v Ljubljani je bila leta 1605 ustanovljena in leto pozneje potrjena Kongregacija preblažene Device Marije Vnebovzete: *Sodalitas Beatissimae Virginis Mariae in Coelos Assumptae*, ki se je imenovala tudi višja oz. latinska kongregacija Marije Vnebovzete. Od vsega začetka je uživala naklonjenost škofa Hrena, ki je podaril matrikulo, tj. vpisno knjigo oz. album, in se leta 1606 vanjo vpisal kot prvi član. Naslovno stran matrikule je dal okrasiti s sliko Marije Zavetnice s plaščem. Ko si je leta 1651 kongregacija priskrbela novi album, so to naslovno Hrenovo podobo prilepili v novega, poleg nje pa tudi pergamentni folij z naslikanimi cvetličnimi venčki, kamor so se vpisovali najuglednejši člani. Med njimi je nadvojvoda Ferdinand, ki se je vpisal leta 1616.[92] Ostale do leta 1650 vpisane člane so v novi album prepisali iz starega. Pisava izdaja, da je za to poskrbel Janez Ludvik Schönleben, ki je v letih 1650–1651 deloval v Ljubljani. Bil je prefekt gimnazije, 22. januarja 1651 pa je postal še vodja kongregacije.[93]

91 Bizant, »Marijine kongregacije«, 137 (op. 1), 139–40.

92 Ibid., 143; Lavrič, »Ljubljanske baročne bratovščine«, 255.

93 ARS, SI AS 1073, I/31r, 196; Deželak Trojar, *Janez Ludvik Schönleben*, 79–80.

Kongregacijska knjiga je obsežnega formata (36 × 24 × 11,5 cm). Vezana je v zlatorjav žamet.[94] Listi prvotno niso bili oštevilčeni, pozneje pa so bili paginirani s svinčnikom (750 strani). Na notranji strani platnice je s svinčnikom pripisano »Iz dolskega arhiva«, na naslovni strani pa je v spodnjem desnem kotu Erbergov ekslibris.[95] Knjigo je v svojem *Poskusu osnutka za literarno zgodovino Kranjske* opisal njen tedanji lastnik Jožef Kalasanc Erberg. Omenil je, da je vezana v rdeč žamet in da je bila med gradivo dolskega arhiva uvrščena leta 1824.[96] Temu navajanju posredno pritrjuje tudi Karel Dežman, ki je zapisal, da jo je leta 1824 Erbergu podaril nekdanji jezuit p. Franc Anton Rozman.[97] Verjetneje je, da se je prenos na Erberge zgodil že prej, in sicer pred letom 1819.[98]

Članstvo kongregacije se je vodilo po stanovih. Na prvi straneh kongregacijske knjige so zavedeni člani iz vrst duhovščine (»Nomina Dominorum Sodalium Beatiſsimæ Virginis Mariæ Assumptae Ex Statu Eccleſiastico«, 5–25). Tem sledijo vpisi svetnih članov (»Ex statu Seculari«, 26–53), kjer najdemo imena plemičev, meščanov in vidnejših posameznikov. Najobsežnejši del kongregacijske knjige zavzemajo vpisi kongreganistov iz vrst dijakov (»Nomina Dominorum Sodalium Beatiſsimæ Virginis Mariæ Assumptæ Studioſorum«, 54–714). Posebnost te knjige so vpisi ženskih »neuradnih članic« oziroma verjetno bolje rečeno podpornic kongregacije (715–45). Vemo namreč, da so bile kongregacije namenjene le moškim in da jezuitski predstojniki s svojimi pobudami za ustanovitev ženskih kongregacij pri svojem redovnem vodstvu v Rimu niso bili uspešni.[99] Za to je še toliko bolj presenetljivo, da lahko vpisom ženskih podpornic sledimo že od ustanovitve kongregacije leta 1605 pa vse do leta 1740.

Kot je bilo omenjeno, osrednji del knjige obsegajo vpisi kongreganistov iz vrst mladine, ki se je šolala pri jezuitih. Podatke o njih

94 Kovačič et al., *Ignacijeva karizma na Slovenskem*, 21.

95 ARS, SI AS 1073, II/51r, 4.

96 Vezava v njegovem času se je očitno razlikovala od današnje (Uršič, *Jožef Kalasanc Erberg*, 44).

97 Umek, *Erbergi*, 66. Ta podatek je potreben dodatne preverbe.

98 V tretjem delu letopisa jezuitskega kolegija v Ljubljani smo, kot je bilo omenjeno zgoraj, našli le patra Karla Rozmana (leta 1772 je v kolegiju poučeval gramatiko; leta 1773, ko je bil red ukinjen, pa je ravno dobro začel v Gradcu študirati teologijo), ki je umrl že leta 1819 (prim. NUK, Ms 1544, 415, 477). Na patra Franca Antona Rozmana pa doslej v jezuitskih virih še nismo naleteli.

99 Čeprav so se ta prizadevanja začela že sredi 17. stoletja, je uradno papeško dovoljenje za ustanovitev Marijinih kongregacij za ženske bilo izdano šele leta 1751 za časa papeža Benedikta XIV.; Bizant, »Marijine kongregacije«, 140–41.

so skrbno vpisovali od leta 1605 dalje, vestno in pregledno pa so jih vodili vse do leta 1741 (54–621) in potem spet od leta 1761 do 1773 (622–49), najdemo pa tudi vpise za leti 1781–1782 (650–53). Kljub vrzeli v letih 1742–1760, za katera se nam ni ohranil popis kongregacijskih funkcij in novega članstva, lahko imena nekaterih novih članov najdemo v imenskem kazalu (»Nomina Sodalium â Novembri Anni 1726 insertorum Ordine Alphabetico«, 654–714), ki vsebuje podatke za leta 1726–1781. Podatki o študirajoči mladini so zelo dragoceni, saj je ob imenu napisan njihov krajevni in tudi stanovski izvor. Pogosto je pripisano leto študija (»poetae«, »rhetores«, »morales«), posebej so vodeni tisti člani, ki so prišli od drugod (»aliunde advenerunt«). Skrbno so beležili nosilce posameznih funkcij v kongregaciji (»praefectus«, »assistentes«, »secretarius«, »consultores«), ki so jih volili vsako leto znova. Sčasoma se je nabor služb še razširil (»monitores«, »procuratores«, »ceremoniarii«, »lectores«, »oratores« ipd.). Vodja kongregacije (»praeses«) je bil navadno iz jezuitskih vrst. Pogosto so kongreganiste spremljali še potem, ko so že zaključili študij pri jezuitih in k njihovim imenom pripisali njihovo poznejšo usodo (ali so vstopili v jezuitski ali kateri drugi red ali postali škofijski duhovniki; pri nekaterih so navedli vidnejše funkcije, ki so jih pozneje opravljali; ob imenih umrlih so narisali križ in pripisali letnico smrti ipd.).[100]

Kongregacija se je zavezala slovesno obhajati Marijine praznike. Še posebej slovesno so obeležili praznovanje svojega glavnega oz. naslovnega praznika, tj. Marijinega Vnebovzetja, in svečnico. V velikem tednu so molili ob božjem grobu in pripravili pasijonsko procesijo, sodelovali pa so tudi pri procesiji ob osmini praznika svetega Rešnjega telesa ter pomagali pripraviti dramsko predstavo, s katero se je zaključilo slovesno obhajanje tega praznika.[101]

Ker je članstvo kongregacije Marije Vnebovzete hitro naraščalo in je bilo zelo raznoliko (duhovščina, plemiči, meščani in mladi fantje, ki so se šolali pri jezuitih), vsi člani pa niso bili vešči latinščine, so na shodu kongregacije 2. julija 1624 sklenili, da ustanovijo novo kongregacijo. Ime je dobila po Brezmadežni Mariji. Ker so se v njej sporazumevali v nemščini, se je imenovala tudi nemška kongregacija. Vanjo so se vključevali predvsem meščani, trgovci in obrtniki.[102] Leta 1640 se je od matične latinske kongregacije Marije Vnebovzete odcepila še ena, ki so jo poimenovali po Mariji Kraljici angelov varuhov (»Sub

100 ARS, SI AS 1073, II/51r; Bizant, »Marijine kongregacije«, 144.

101 Ibid., 143; Lavrič, »Ljubljanske baročne bratovščine«, 258.

102 Bizant, »Marijine kongregacije«, 145–46; Lavrič, »Ljubljanske baročne bratovščine«, 262–63.

Titulo Natæ Reginæ Angelorum Cuſtodum«).[103] Vanjo so se vključevali učenci nižjih gimnazijskih razredov, zato se je imenovala tudi »nižja« oz. »mala« latinska kongregacija. Njen osrednji praznik je bil 8. septembra na praznik Marijinega rojstva, drugi pomemben praznik pa Marijino oznanjenje (25. marec).[104] To kongregacijo na tem mestu omenjam zato, ker se njen album z imeni članov ni ohranil, čeprav je, sodeč po zapisu v inventarju po razpustu jezuitskega reda, nekoč nedvomno obstajal.[105] Ker so imena članov nižje latinske kongregacije ob njihovem prestopu v višjo (kar se je navadno zgodilo v razredu poetike in retorike) zapisali v album višje latinske kongregacije, lahko na nek način kongregacijsko knjigo Marije Vnebovzete razumemo tudi kot album nižje kongregacije.[106]

2) Kongregacijska knjiga Marijinega brezmadežnega spočetja (t. i. nemška kongregacija)

Kongregacija Brezmadežne Device Marije (»Sodalitas B. V. Conceptæ ſine macula«) se je, kot je bilo že omenjeno, od matične kongregacije odcepila leta 1624. Na njen nastanek so slovesno opozorili tudi v njeni matični kongregaciji Marije Vnebovzete.[107] Nova kongregacija je dobila svojo vpisno knjigo: *Bruderschaft der unbefleckten Empfängnis unserer lieben Frauen alda zue Laybach*, ki je vezana v rdeč žamet, meri pa 42 × 28 × 12,5 cm.[108] Okovana je bila z ornamentalnimi ščitki, od katerih je danes ohranjen en sam. Vsebuje 387 strani, ki so bile paginirane naknadno. Na prvi strani knjige je frontispic, na katerem je upodobljena Brezmadežna Marija v nebeški slavi z ogledalom v rokah, pod njo pa so naslikani njeni častilci na zemlji. Naslovnici sledi prepis listin in njihov prevod v nemščino (2–12), njim pa kongregacijska pravila (»Regeln oder Satzungen der Löblichen Brüederſchafft«, 13–15). Posebnost knjige je devet heraldičnih iluminacij (16–24) najodličnejših članov kongregacije (vladarji, opati, plemiči), med katerimi izstopa vpis cesarja Ferdinanda III. Iz leta 1650 (22).[109] Na naslednjih straneh najdemo vpise članov od leta 1624 pa do leta 1783.

103 Na ta slovesni trenutek so jezuiti opozorili s posebno naslovnico v matični kongregacijski knjigi (ARS, SI AS 1073, II/51r, 153).

104 Bizant, »Marijine kongregacije«,147; Lavrič, »Ljubljanske baročne bratovščine«, 272.

105 Lavrič, »Ljubljanske baročne bratovščine«, 273.

106 Ibid., 273–74.

107 ARS, SI AS 1073, II/51r, 104.

108 Kovačič et al., *Ignacijeva karizma na Slovenskem*, 21.

109 ARS, SI AS 1073, II/52r; Lavrič, »Ljubljanske baročne bratovščine«, 263.

Iz zapisov za posamezna leta lahko razberemo, da so volitve na vodstvena mesta kongregacije (»rector«, »aſſiſtentes«, »secretarius«, »conſultores«, »caſsier«) navadno potekale 8. decembra, na naslovni praznik Marijinega brezmadežnega spočetja.[110] Enako kot v matični kongregaciji so tudi na koncu te knjige beležili ženske podpornice kongregacije (»Namen der Wohlthäterin diſer Löblichen Bruederſchafft«). Ob njihovih imenih so pogosto dopisani dekliški priimki in podatek o tem, čigave žene so. Najstarejši vpisi segajo v leto 1631, najmlajši pa v leto 1682.[111]

Kongregacijsko knjigo Brezmadežne Marije danes hrani Arhiv Republike Slovenije, predtem je bila najverjetneje del fonda Kranjskega deželnega muzeja. Karel Dežman je namreč ob opisu kongregacijske knjige Marije Vnebovzete iz Erbergove zbirke mimogrede omenil, da je muzej takrat (tj. okrog leta 1880) že imel v lasti eno kongregacijsko knjigo, vezano v rdeč žamet in bogato ilustrirano.[112] Več podrobnosti o njej ni navedel, a je očitno, da je imel v mislih knjigo t. i. nemške kongregacije. Inventar kongregacije, ki je nastal ob razpustu reda, priča še o bogatejši knjižni beri – omenja stari in novi dnevnik, knjigo za vpis članov, dve knjigi za sprejem članov, knjigo za vpis dobrotnikov in knjigo dobrotnic[113] – a hvaležni smo lahko, da se je ohranil vsaj ta, verjetno najreprezentativnejši pričevalec obstoja in načina delovanja kongregacije.

3) Kongregacijska knjiga Kristusovega smrtnega boja oz. na križu umirajočega Kristusa

Kongregacijska knjiga Kristusovega smrtnega boja je fragmentarno ohranjena. V Arhivu Republike Slovenije se je ohranila le naslovna ilustracija in 21 nevezanih pergamentnih folijev (II/53r). Na ilustraciji so v ospredju trije liki: na zgornjem delu slike Marija z Jezusom v naročju, ob strani pa sta sv. Primož in sv. Felicijan kot zavetnika Kranjske, ki vsak z ene strani varujeta prestolnico Ljubljano. V osredju slike je latinski naslov kongregacijske knjige: *Matricula illustrissimae congregationis procerum Carnioliae sub titulo Christi in cruce agonizantis*. Iz nadaljevanja naslova razberemo letnico 1620, pri kateri so jasno vidni sledovi popravkov, pred katerimi je na istem mestu stala letnica 1627.[114]

110 Npr. ARS, SI AS 1073, II/52r, 69.
111 Ibid., II/52r, 366–87.
112 Umek, *Erbergi*, 66.
113 Lavrič, »Ljubljanske baročne bratovščine«, 271.
114 ARS, SI AS 1073, II/53r; Lavrič, »Ljubljanske baročne bratovščine«, 274.

Na podlagi tega lahko sklepamo, da je vpisna knjiga prvotno pripadala plemiški evharistični kongregaciji Kristusa v evharistiji zmagovitega, ki je bila v jezuitskem kolegiju ustanovljena leta 1627. Zaradi nje so jezuiti prišli v spor s stolno cerkvijo in predvsem s škofom Hrenom. Najverjetneje zato, ker je ogrožala številčnost članov že obstoječe bratovščine sv. Rešnjega telesa v stolni cerkvi sv. Nikolaja. Članstvo evharistične kongregacije so jezuiti kmalu zamrznili in leta 1660 na njenih temeljih osnovali novo kongregacijo Kristusovega smrtnega boja oz. na križu umirajočega Kristusa, ki je združevala ljudi vseh stanov in kmalu postala najbolj množična med vsemi jezuitskimi kongregacijami.[115]

Naslovni ilustraciji sledijo pergamentni foliji, poslikani z grbi odličnih članov kongregacije, ki se časovno ujemajo tako z obdobjem obstoja prve evharistične kongregacije kranjskih odličnikov kot njene naslednice pasijonske kongregacije. Vpisi so nastali v letih 1628–1721. Mere nevezanih folijev variirajo, merijo ok. 38,3 × ok. 25,5 (oz. do 26) cm. To je verjetno odvisno od tega, kako je bil posamezen folij izvzet (izrezan oz. »odšit« iz prvotnega kodeksa). Sedanja arhivska ureditev pergamentnih folijev ne sledi prvotnemu številčenju.[116] Kako so od jezuitov prišli v svoje današnje hranilišče, ni znano, saj ne vsebujejo sledi prejšnjih lastnikov, ampak le oznako predhodnika današnjega Arhiva Republike Slovenije (»ODAS Ljubljana«).

Glede na mere in material se zdi zelo verjetno, da k ohranjenim folijem rokopisa II/53r spada tudi 23 pergamentnih folijev rokopisa s signaturo II/54r, ki v popisu fonda rokopisne zbirke Arhiva Republike Slovenije nosijo oznako »Bratovščinska knjiga neznane bratovščine«.[117] Ohranjene folije, ki merijo približno 38,3 × 25,8 cm, je (kot je razvidno iz dodanega zunanjega ovoja) 5. aprila 1918 arhivu podaril grof Gaston Pottickh pl. Pettenegg.[118] Foliji vsebujejo lepopisne vpise članov in članic od leta 1660 dalje. Zanimivo je, da so za razliko od prakse, ki smo je navajeni iz zgoraj predstavljenih kongregacijskih knjig, ženske navedene kot enakopravne članice, vzporedno z moškimi predstavniki. Vpisi kongreganistov so na ohranjenih folijih strukturirani v naslednje skupine (zapisani so ločeno po stanu in po spolu): redovniki (»Religiosi variorum ordinum«, 9r–v) in redovnice (»Religiosæ dominæ«, ki so navedene ločeno po posameznih redovih – klarise in dominikanke, 10r–v); plemiči (»Nobiles domini«, 11r–12v)

115 Ibid., 274.
116 ARS, SI AS 1073, II/53r, 1–22.
117 Arhivski popis, 7.
118 ARS, SI AS 1073, II/54r.

in plemkinje (»Illustrissimæ et nobiles dominæ«, 13r–19v); meščani (»Domini cives«, 20r–23v) in meščanke (katerih začetek vpisov ni označen s posebnim podnaslovom, 24r–31v). Na folijih so vpisi iz obdobja dobrih sto let: prvi vpisi so od leta 1660 dalje in vse do leta 1761 oz. 1776 (19v).

Članstvo v tej kongregaciji je naraščalo bliskovito hitro, že dve leti po ustanovitvi je štela 5000 članov in tako kmalu postala najštevilčnejša izmed vseh jezuitskih kongregacij. Naslovni praznik kongregacije je bila peta postna, t. i. tiha nedelja, na kvatrne dneve[119] pa so se spominjali rajnih članov in molili zanje.[120] Čeprav je imela ogromno članov in je sodeč po popisanem inventarju po razpustu reda razpolagala s kar dvema vpisnima knjigama s srebrnim okovjem, se nam je po doslej zbranih podatkih ohranilo vsega skupaj le 55 pergamentnih folijev (II/53r in II/54r).[121]

ARHIVSKA KNJIGA LJUBLJANSKEGA KOLEGIJA

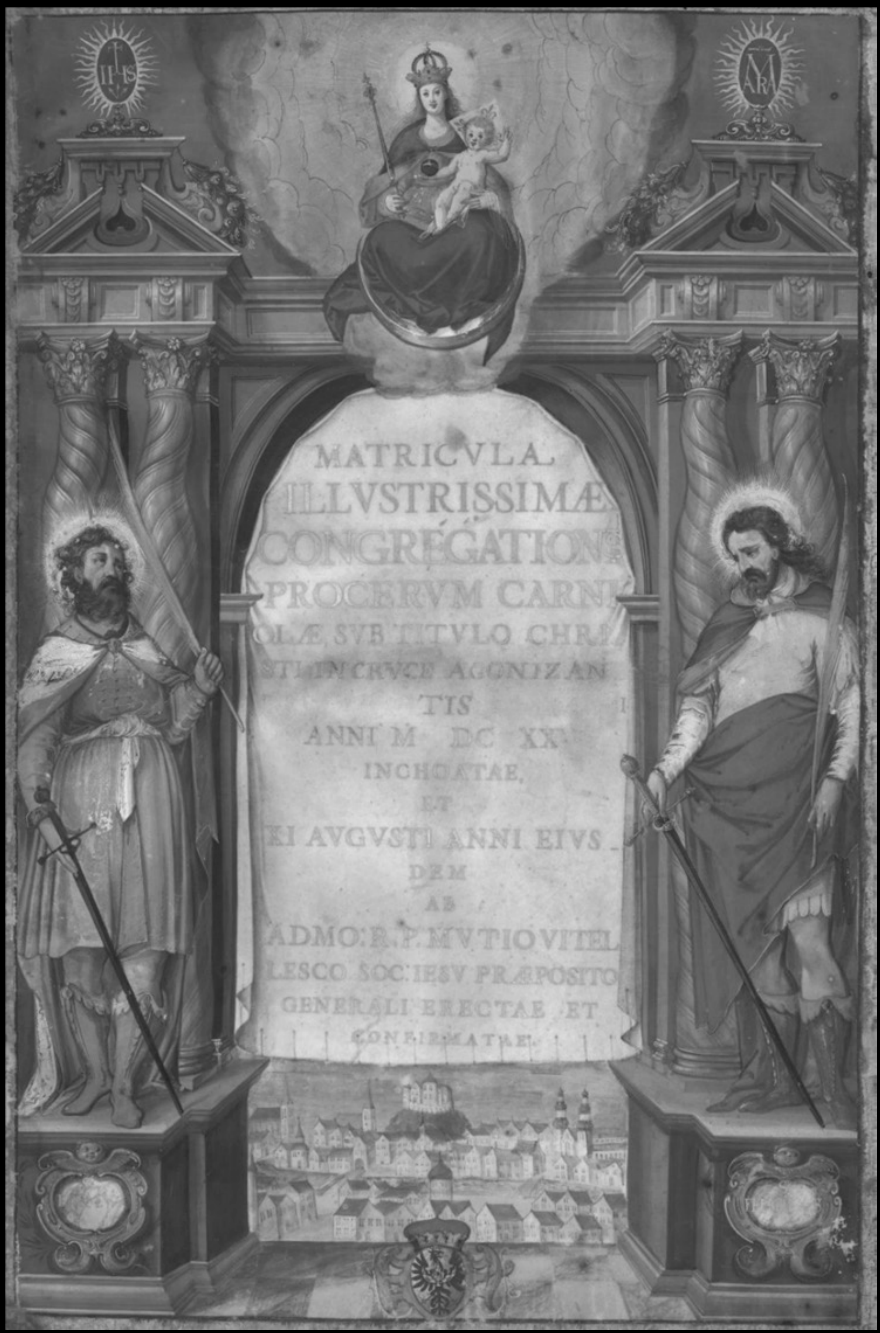
Rokopisni kodeks z naslovom *Liber archivii collegii Labacensis S. I.* lahko med kronikalna besedila štejemo le pogojno. Arhivska knjiga je dragocena zato, ker vsebuje prepis dokumentov in listin, ki so jih nekoč hranili v jezuitskem arhivu v Ljubljani, a so bili uničeni v požaru 1774. Po zaslugi prepisa imamo na voljo pripomoček, s pomočjo katerega lahko rekonstruiramo tudi gospodarski in upravni vidik delovanja kolegija. Dodatno vrednost ohranjene arhivske knjige vidim v tem, da je neke vrste vzporeden dokument, ki nam tisto, kar letopisi in dnevniki le omenjajo, izriše v konkretnih obrisih (privilegiji, dekreti, darovnice, računi, beneficiji, posestva, nepremičnine (cerkev, kolegij, seminar za revne študente, rezidenca v Pleterjah), sodne zadeve, spori ipd.).[122] Se pa v njej najde tudi nekaj mest, ki imajo povsem kronikalni značaj. Pri tem imam v mislih poglavja, ki povzemajo »literarno« preteklost prostora. Gre za zgodovinska in druga pričevanja, ki so povzeta po navajanju v nekaterih zgodovinskih in drugih knjigah, obravnavajo pa prostor,

119 Kvatrni dnevi se v Katoliški Cerkvi obhajajo štirikrat letno, povezani so s spremembami letnih časov in delov cerkvenega leta. Kvatrni dnevi so srede, sobote in petki po godu sv. Lucije (13. december) oz. v tretjem adventnem tednu, po pepelnični sredi, po binkoštih in po prazniku povišanja Sv. Križa (14. september).

120 Lavrič, »Ljubljanske baročne bratovščine«, 276–77.

121 Ibid., 281.

122 ARS, SI AS 1073, II/69r.

Slika 3: Naslovna stran kongregacijske knjige Kristusovega smrtnega boja (vir: ARS, SI AS 1073, II/53r)

kjer je pozneje nastal jezuitski kolegij v Ljubljani,[123] in posestva ter kartuzijo v Pleterjah.[124]

Ohranjeni rokopisni kodeks meri 36 × 24 × 4,1 cm. Za prvo platnico je en prazen vezni list, enako na koncu kodeksa pred zadnjo platnico. Sledita dva foliirana lista: na prvem je naslov knjige, na drugem uvod (»Praefatio«). Oštevilčene so tudi strani: paginacija se začne z začetkom dejanskega besedila in prepisa listin (za besedilom uvoda) in skupaj obsega 602 strani (od tega jih je veliko praznih, saj so hranili prostor za prepise novih dokumentov).[125] Arhivska knjiga je razdeljena v večje vsebinske sklope,[126] znotraj katerih si dokumenti večinoma sledijo po kronološkem vrstnem redu.

Po razpustu jezuitskega reda je rokopisni kodeks po nam neznani poti prišel na Dunaj in postal del tamkajšnje Dvorne knjižnice (Hofbibliothek Wien oziroma Bibliotheca Palatina Vindobonensis).[127] Sled njenega nekdanjega lastništva sta ekslibris na naslovni strani rokopisa in izpisana nekdanja signatura na notranji strani platnice (Cod. 11993). Po informacijah, pridobljenih od zaposlenih v Zbirki rokopisov in starih tiskov Avstrijske narodne knjižnice, je bil kodeks v Ljubljano vrnjen za časa nekdanje skupne države Jugoslavije, najverjetneje v drugi polovici osemdesetih let. Danes ga hrani Arhiv Republike Slovenije.

123 Ibid., II/69r, 23–32: »Locus, in quo Collegium et Templum ædificatum est«.

124 Ibid., II/69r, 165–70: »Instrumenta literaria concernentia Pletriam, priusquam ibidem monasterium Carthusianorum fundaret«; str. 173–225: »Instrumenta literaria concernentia Pletriam, postquam ibidem monasterium Carthusianorum inchoatum est«.

125 Ibid., II/69r.

126 Omenjeni sklopi vsebujejo dokumente, ki se navezujejo na naslednja področja: ustanovitev kolegija (str. 1–10); privilegiji, eksempcije in imunitete, podeljene kolegiju (str. 14–20); prostor, kjer sta bila zgrajena kolegij in cerkev (str. 23–32); stavba kolegija in cerkve (str. 33–48); šole (str. 57–67); posestvo »Podturn« (okolica današnjega Tivolskega gradu) in druga jezuitska posestva v okolici Ljubljane (str. 71–124); beneficij Sv. Trojice v župnijski cerkvi v Celju (str. 129–60); najrazličnejši dokumenti v zvezi z rezidenco v Pleterjah (str. 165–377); razne zadeve, povezane s plačevanjem desetine (str. 381–470); zapuščine in donacije v korist ljubljanskega kolegija (str. 477–509); kapital kolegija in cerkve namenjen za letni popis (str. 521–53); odloki dežele Kranjske o plačanih kontribucijah in davkih (str. 561–71); dokumenti, povezani s seminarjem za revne študente (str. 573–602).

127 Tabulae codicum manu scriptorum, Vol. VII, 81.

ZAKLJUČEK

Jezuitski kronikalni viri – letopisi, dnevniki in kongregacijske knjige (posredno pa tudi arhivska knjiga kolegija) – prinašajo širok spekter in bogat nabor podatkov, ki niso pomembni le za zgodovino jezuitskega reda pri nas, ampak za širšo zgodovino tedanjih slovenskih zgodovinskih dežel: tako cerkveno kot kulturno, literarno in umetnostno zgodovino kot tudi za zgodovino šolstva. Predstavljajo bogat vir biografskih informacij, zgovorno odslikavajo duh časa in pomagajo razumeti spoznavni svet tedanjega človeka. »Anonimna« zgodovina zgodnjega novega veka Ljubljane in njene bližnje ter daljne okolice se s pomočjo raznovrstnih podatkov o konkretnih osebah, ki jih najdemo v letopisih, dnevnikih in kongregacijskih knjigah, »personalizira« in s tem dobi jasnejše obrise. Na podlagi jezuitskih kronikalnih besedil ugotovimo, da je marsikdo od teh, ki se je šolal pri jezuitih v Ljubljani ali bil član njihovih kongregacij, pozneje odigral vidnejšo vlogo v domačem javnem in političnem življenju ali pa v tok zgodovine posegel tudi zunaj meja domače dežele. Poleg že znanih imen (npr. člani družine Auersperg (Janez Vajkard in Wolf Engelbert), Janez Ludvik Schönleben, Janez Vajkard Valvasor, Marko Pohlin, Ferdinand Avguštin Hallerstein, Jurij Vega idr.) najdemo v njih tudi mnoge druge, doslej spregledane, a nič manj pomembne osebnosti, ki so na osnovi pridobljene izobrazbe in trdnih nravstvenih temeljev krojile in usmerjale nadaljnji splošni kulturni in gospodarski razvoj slovenskih zgodovinskih dežel.

BIBLIOGRAFIJA

Viri

ARS – Arhiv Republike Slovenije
SI AS 1073:
I/31r: *Diarium praefecturae scholarum in Archiducali collegio Societatis Iesu* (1651–1718); *Collectanea ex annis praeteritis spectantia ad Gymnasii Labacensis historiam; Vindicata ab interitu anno M. DC. LI.* (1602–1638)
I/32r–I/40r: *Diarium p. ministri* (1651–1772)
II/51r: *Sodalitas Beatissimae Virginis Mariae in Coelos Assumptae in Archiducali Collegio Societatis Iesu Labaci Errecta et Incoata anno* M.DC.V.
II/52r: *Bruderschaft der Unbefleckten Empfängnis unserer lieben Frauen alda zue Laybach*
II/53r: *Matricula illustrissimae congregationis procerum Carnioliae sub titulo Christi in cruce agonizantis anni MDCXX inchoatae et XI. Augusti anni eiusdem ab. Admo. R. P. Mutio Vitelesco Societatis Iesu praeposito generali erectae et confirmatae*
II/54r: *Bratovščinska knjiga neznane bratovščine* (fragment vpisne knjige kongregacije Kristusovega smrtnega boja)
II/69r: *Liber Archivii collegii Labacensis S. I.*
180r: *Historia annua Collegii Societatis Iesu Labacensis* (1596–1691)
ÖNB – Österreichische Nationalbibliothek
Litterae annuae, 1690–1721: Cod. 12095, Cod. 12096, Cod. 12097, Cod. 12098, Cod. 12099, Cod. 12100, Cod. 12101, Cod. 12102, Cod. 12103, Cod. 12104, Cod. 12105, Cod. 12106, Cod. 12107, Cod. 12108, Cod. 12109, Cod. 12110, Cod. 12111, Cod. 12112, Cod. 12113, Cod. 12114, Cod. 12115, Cod. 12228, Cod. 12229, Cod. 12230
NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica
Ms 156 (HSL): *Historia seminarii Labacensis in qua origo, progressus, benefactores, eiusdemque alumni continentur* (1600–1770)
Ms 1544 (ACL): *Annua Collegii Labacensis* (1722–1773)

Literatura

Arhivski popis. SI AS 1073 Zbirka rokopisov (13. stol.–1941).
Baraga, France. *Historia Annua Collegii Societatis Iesu Labacensis (1596–1691)*. Ljubljana: Družina, 2002.

Baraga, France, ur. *Letopis Ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove (1596–1691)*. Prevod Marija Kiauta. Ljubljana: Družina, Provincialat Družbe Jezusove, 2003.

——— . »Uvod«. V: *Letopis Ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove (1596–1691)*. ur. France Baraga, 13–17. Ljubljana: Družina, Provincialat Družbe Jezusove, 2003.

Bizant, Milan. »Marijine kongregacije v ljubljanskem jezuitskem kolegiju«. V: *Jezuitski kolegij v Ljubljani (1597–1773): Zbornik razprav*, ur. Vincenc Rajšp, 137–56. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Provincialat slovenske province Družbe Jezusove, Inštitut za zgodovino Cerkve Teološke fakultete v Ljubljani, 1998.

Ciperle, Jože. »Teološki študij v Ljubljani pred ustanovitvijo univerze«. V: *Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani skozi čas in prostor*, ur. Jože Ciperle in Tatjana Deklev, 11–29. Ljubljana: Univerza v Ljubljani (Zgodovinski arhiv in muzej Univerze), 2008.

Deželak Trojar, Monika. *Janez Ludvik Schönleben (1618–1681): Oris življenja in dela*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2017.

——— , Dragica Motik, Andrej Nared, Ivo Piry in Silvo Šinkovec. *Ko so nam zvezde naklonjene: Zgodovina jezuitskega kolegija v Ljubljani (spletna razstava Arhiva Republike Slovenije)*. Arhiv Republike Slovenije: spletni vir, 2022.

Dolinar, France M. »Cerkveni in politični okvir delovanja jezuitov na Slovenskem v 17. in 18. stoletju«. V: *Jezuiti na Slovenskem: Zbornik simpozija*, 36–42. Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkve Teološke fakultete, Provincialat slovenske province Družbe Jezusove, 1992.

———. »Vloga in pomen jezuitskega kolegija v slovenskem prostoru«. V: *Jezuitski kolegij v Ljubljani (1597–1773): Zbornik razprav*, ur. Vincenc Rajšp, 9–13. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Provincialat slovenske province Družbe Jezusove, Inštitut za zgodovino Cerkve Teološke fakultete v Ljubljani, 1998.

———. »Spremna beseda«. V: *Letopis Ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove (1596–1691)*, ur. France Baraga, 9–11. Ljubljana: Družina, Provincialat Družbe Jezusove, 2003.

Dovjak, Rok. *Ljubljanski jezuiti in njihov odnos z laiki glede na Historio annuo (1596–1691)*. Ljubljana: diplomsko delo, 2010.

Kovačič, Lojze, France Baraga in Miha Žužek, ur. *Ignacijeva karizma na Slovenskem: Razstava pri sv. Jakobu, Ljubljana 1990; ob petstoletnici Ignacijevega rojstva (1491–1991) in štiristopetdesetletnici ustanovitve Družbe Jezusove (1540)*. Ljubljana: Slovenska provinca D.J., Arhiv Republike Slovenije, Narodni muzej, Semeniška knjižnica, 1990.

Lavrič, Ana. »Ljubljanske baročne bratovščine in njihovo umetnostno naročništvo. Jezuitske kongregacije«. *Arhivi: Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije* 33/2 (2010): 251–86.

Mlinar, Janez. »Seminar za revne študente pri ljubljanskem kolegiju«. V: *Jezuitski kolegij v Ljubljani (1597–1773): Zbornik razprav*, ur. Vincenc Rajšp, 77–91. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Provincialat slovenske province Družbe Jezusove, Inštitut za zgodovino Cerkve Teološke fakultete v Ljubljani, 1998.

O'Malley, John W. *Prvi jezuiti*. Prevod Anamarija Beniger. Ljubljana: Provincialat Slovenske province Družbe Jezusove, 2010.

Societas Jesu. *Konstitucije Družbe Jezusove z opombami 34. generalne kongregacije in Dopolnilne določbe, potrjene od iste kongregacije*. Prevod Anamarija Beniger. Ljubljana: Župnijski zavod Dravlje, 2007.

Tabulae codicum manu scriptorum praeter Graecos et orientales in Bibliotheca Palatina Vindobonensi asservatorum, ed. Academia Caesarea Vindobonensis. Volumen VII. Cod. 11501–14000. Dunaj: Caroli Geroldi filius, 1875.

Umek, Ema. *Erbergi in dolski arhiv*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1991.

Uršič, Milena. *Jožef Kalasanc Erberg in njegov poskus osnutka za literarno zgodovino Kranjske*. Ljubljana: SAZU, Razred za filološke in literarne vede (Dela 28), 1975.

IZVLEČEK

Članek prinaša podroben pregled kronikalnih zapisov, nastalih v okviru nekdanjega jezuitskega kolegija v Ljubljani, ki je deloval v letih 1597–1773. Med njimi so jezuitski letopisi, dnevniki in kongregacijske knjige, pogojno pa tudi prepis dokumentov jezuitskega kolegija v Ljubljani. V prvem delu prispevka so predstavljeni ohranjeni letopisi, in sicer prvi in tretji del letopisa jezuitskega kolegija v Ljubljani. Prvi del letopisa (*Historia annua Collegii Societatis Iesu Labacensis*) vsebuje zgodovino kolegija v letih 1596–1691, drugi del je izgubljen, tretji del (*Annua collegii Labacensis*) pa opisuje dogajanje v kolegiju v letih 1722–1773. V drugem delu so orisani ohranjeni jezuitski dnevniki, in sicer devet rokopisnih zvezkov Dnevnika patra ministra (*Diarum p. ministri*, 1651–1772) in en rokopisni zvezek dnevnika šolske prefekture, tj. jezuitske gimnazije v Ljubljani (*Diarium praefecturae scholarum*, 1650–1718). Tretji del sestavljajo ohranjene vpisne knjige (tj. matrikule) kongregacij, ki so delovale v okviru jezuitskega kolegija v Ljubljani (Kongregacija Marijinega vnebovzetja, Kongregacija Marije Brezmadežne in Kongregacija Kristusovega smrtnega boja). Sklepni del prispevka opozarja na pomen ohranjenih prepisov pri dokumentih nekdanjega jezuitskega arhiva v Ljubljani, ki so se ohranili v t. i. arhivski knjigi (*Liber archivii collegii Labacensis S. I.*).

KLJUČNE BESEDE: kronike, Družba Jezusova, jezuitski kolegij v Ljubljani, jezuitsko šolstvo, kongregacije

Chronicle Texts Preserved from the Jesuit College in Ljubljana

ABSTRACT

This article provides a detailed overview of the chronicle texts produced under the auspices of the former Jesuit College in Ljubljana, which was active in 1597–1773. These include Jesuit yearbooks, diaries, and congregational books; at a pinch, the transcription of documents of the Jesuit College in Ljubljana could also be included. The first part of the paper presents the surviving yearbooks, namely the first and the third part of the yearbook of the Jesuit College in Ljubljana. The first part of the yearbook (*Historia annua Collegii Societatis Iesu Labacensis*) contains the history of the college in the years 1596–1691, the second part is lost, and the third part (*Annua collegii Labacensis*) describes the events in the college in the years 1722–1773. The second part of the paper outlines the surviving Jesuit diaries, namely 9 manuscript volumes of the Diary of a College Minister (*Diarum p. ministri*, 1651–1772) and one manuscript volume of the diary of the school prefecture, i.e. the Jesuit gymnasium in Ljubljana (*Diarium praefecturae scholarum*, 1650–1718). The third part of the paper consists of the preserved registration books (i.e. matricula) of the congregations that operated within the Jesuit College in Ljubljana (*Congregation of the Assumption of Mary, Congregation of Mary Immaculate and Congregation of the Death Struggle of Christ*). The final part of the paper draws attention to the importance of the preserved transcriptions of the documents of the former Jesuit archives in Ljubljana, which have been preserved in the so-called archive book (*Liber archivii collegii Labacensis S. I.*).

KEYWORDS: chronicles, Jesuits, Jesuit College, Jesuit education, congregations

ANNALES DUCATUS STYRIÆ,

CUM ADJECTA

FINITIMARUM PROVINCIARUM

BAVARIÆ, AUSTRIÆ, CARINTHIÆ, SALISBURGI, AQUILEJÆ,

&c.

HISTORIA,

IN QUANTUM EA,

AD RES STYRIÆ ILLUSTRANDAS CONDUCERE VIDETUR;

EX ANTIQUIS

HISTORIÆ MONUMENTIS

COLLECTI,

STUDIO ET OPERA

AQUILINI JULII CÆSAR,

CANONICI REGULARIS VORAVIENSIS,

STYRI GRÆCENSIS.

TOMUS II.

RES STYRIÆ AB ANNO

MCXCII. AD ANNUM MCCCXXX.

SUB BABENBERGICIS PRINCIPIBUS, MOX VACANTIS,

TANDEM

SUB HABSPURGICO-AUSTRIACIS PRINCIPIBUS

ALBERTO I. ET FRIDERICO III. PULCHRO

CONSTITUTÆ

CUM DUABUS DISSERTATIONIBUS PRÆLIMINARIBUS

AC DIPLOMATIBUS CCVI.

GENEALOGIAM VETERUM STYRIÆ

FAMILIARUM CONTINENTIBUS.

K. K. LYCEAL BIBLIOTHEK ZU LAIBACH

GRÆCII, TYPIS HÆREDUM WIDMANSTADII, 1773.

Aquilinus Iulius Caesar, *Annales Ducatus Styriae*, Tomus II (1773); vir: NUK

DOI: https://doi.org/10.4312/clotho.6.1.135-165

Ruška latinska kronika (po 1764)

Matjaž Grahornik*

UVOD

Namen prispevka je predstavitev ruške latinske kronike, ki spada med najzanimivejše župnijske kronike in pomembnejše rokopisne vire na Štajerskem.[1] Kroniko iz časa po letu 1764 hrani župnijski urad v Rušah pri Mariboru. Leta 1779 so jo morali hraniti v tamkajšnji beneficiatni hiši, ki je po hudem krajevnem požaru tega leta (pri ruški cerkvi) ostala razmeroma nepoškodovana.[2] Zadnjih poglobljenih raziskav je bila ruška latinska kronika deležna v času malo po slovenski osamosvojitvi. Do danes je ostala aktualna zlasti za študente zgodovine in zgodovinarje, ki tako ali drugače analizirajo obširen seznam učencev tamkajšnje znamenite latinske šole v obdobju njenega delovanja.[3] Seznami učencev zavzemajo tudi največji del kronike. Iz njih izvemo, da se je v skoraj sto dvajsetih letih tam šolalo slabih šest tisoč devetsto otrok, ki jim je pridobitev osnovne izobrazbe odpirala pot k višjim študijem. Učenci ruške latinske šole so prihajali s celotnega ozemlja današnje Slovenije, iz vseh avstrijskih dežel, iz Hrvaške, Dalmacije, Furlanije, Italije, Ogrske in

* Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Novi trg 2, 1000 Ljubljana; matjaz.grahornik@zrc-sazu.si.

1 Raziskave za ta članek so potekale v okviru raziskovalnega projekta *Latinske in nemške kronike na Slovenskem* (J7-2604) ter v okviru raziskovalnega programa *Temeljne raziskave slovenske kulturne preteklosti* (P6-0052), ki ju financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS). Za dragoceno pomoč pri pripravi članka se lepo zahvaljujem Mateju Hriberšku, Moniki Deželak Trojar, Andreju Hozjanu, Viliju Rezmanu in Lilijani Urlep.

2 Wurzer, »Der Chronist von Maria-Rast«, *Südsteirische Post*, 25. junij 1890.

3 Gl. na primer Žnidar, *Celjani in ruška latinska šola (1645–1756)*. Seznam učencev ruške latinske šole, zajet v Mezneričevi latinski kroniki, je leta 1985 objavil Jože Mlinarič.

Češke. Ustanovitev latinske šole leta 1645 so omogočili (tudi) cerkveni dohodki tedanjih številnih romarjev k Marijini cerkvi v Rušah.[4]

Po legendi naj bi cerkev sv. Marije v Rušah nastala že v začetku 10. stoletja, vendar točni podatki o nastanku tamkajšnje cerkve ali prvotne kapele niso znani. Kraj Ruše se v arhivskih virih prvič omenja v ustanovni listini samostana Šentpavel iz leta 1091. Tamkajšnja cerkev je bila leta 1387 pozidana v gotskem slogu.[5] V zemljiškogosposkem oziru so Ruše spadale pod benediktinski samostan Šentpavel, cerkvenoupravno pa so sodile v okvir pražupnije Hoče. V srednjem veku Ruše zagotovo niso bile samostojna župnija. Kronika sicer navaja dolg seznam duhovnikov (rektorjev), ki naj bi tam delovali (vse) od leta 905, kar pa je potrebno jemati z veliko rezervo.[6] Ker je ruška cerkev hitro postala priljubljeno romarsko središče, je verjetno že od 14. stoletja imela stalnega duhovnika. Ob deželnoknežji vizitaciji v letih 1544/45 se Ruše omenjajo kot podružnica župnije Sv. Marije Magdalene na desnem dravskem bregu nasproti mesta Maribor, katere sedež je bil več desetletij pred to vizitacijo začasno prenesen k njeni podružnici Sv. Jakoba v Limbušu.[7] Po ruški kroniki (!) je vikariat v Rušah nastal (šele) leta 1625 in

4 Kolikšen delež je pri vzdrževanju ruške latinske šole nosila šentpavelska opatija, ni znano; Mlinarič, »Prispevek benediktincev«, 271–72. Wurzer navaja, da je bila ruška cerkev priljubljena med romarji iz celotne Srednje in Spodnje Štajerske; Wurzer, »Das Raster Gymnasium«, *Südsteirische Post*, 7. junij 1890. Nedaleč stran, pri trgu Lovrenc na Pohorju, je bila tudi stara romarska cerkev v Puščavi (*Maria in der Wüste*). Močan podpornik latinske šole je bil ruški vikar Luka Jamnik, ki je za lažje vzdrževanje šole po letu 1694 kupil neko Kresnjakovo posestvo, izprosil pa je tudi pravico, da se je lahko tretjina cerkvenih dohodkov od romarjev namenila za potrebe latinske šole; Wurzer, »Ruše, starodavna božja pot in nekdaj učenosti zibela«, 206; NŠAM, Župnija Ruše, MMK 1691–1745, 17.

5 Urlep, »Cerkvenoupravna ureditev v Dravski dolini«, 52; Mlinarič, *Gradivo za zgodovino Maribora, zvezek 5: listine 1371–1415*, št. 52; Koropec, »Ruše v srednjem veku«, 73; Orožen, *Das Bisthum und die Diözese Lavant*, 1:368–70.

6 Meznerič, *Notata Rastensia*, 2r–6v. Jurij Kozina, ustanovitelj ruške latinske šole, je na primer naveden kot 38. duhovnik ruške cerkve; ibid., 6v. O ruški župniji Mlinarič, »Ruška kronika«, 121, 131; Mlinarič, Cerar in Curk, Župnija svete Magdalene v Mariboru: 1289–1989, 12; Koropec, »Ruše v srednjem veku«, 68–69; prim. Mlinarič, »Prispevek benediktincev«, 271–72; Orožen, *Das Bisthum*, 364–65. Ruška župnija se je izločila iz župnije Limbuš, domnevno leta 1684. Patronat s prezentacijsko pravico je pripadal hoškemu nadžupniku, odvetništvo pa je bilo v rokah falske gosposke. Leta 1751 je v okvir ruške župnije prišel kraj Smolnik, ki je do tedaj spadal pod župnijo sv. Lovrenca; Urlep, »Cerkvenoupravna ureditev v Dravski dolini«, 52. Ugledni Luka Jamnik je ob smrti leta 1698 izpričan zgolj kot *vicarius loci*, vikar ruške cerkve (NŠAM, Župnija Ruše, MMK 1691–1745, 17).

7 Höfer, *Die landesfürstliche Visitation*, 238.

je poleg matičnega kraja obsegal še bližnjo Lobnico, Bezeno, Loko in Bistrico ob Dravi.[8] Orožen je ob preučevanju falskih urbarjev ugotovil, da leta 1638 v Rušah ni bilo župnišča, ampak je vikar živel na posesti šentpavelskega samostana.[9] Za 17. stoletje je tudi znano, da so mnogi duhovniki iz Ruš kasneje postali župniki ali kaplani v sosednjih župnijah (na primer v Limbušu, Hočah). Leta 1645 ustanovljena latinska šola je Rušanom predstavljala dodaten kamenček v mozaiku njihovih poskusov, da bi za kraj dobili trški privilegij. Pred 10. majem 1645 so svojo prošnjo predložili deželnoknežjim oblastem v Gradcu, a so bili 19. avgusta 1650 naposled dokončno zavrnjeni.[10] Latinska šola v Rušah je kljub temu delovala (vsaj) do leta 1764.[11]

Ohranjena latinska rokopisna kronika je manjšega formata, meri okoli 16 × 19 cm. Obsega dva vezna lista na začetku in enega na koncu, 187 listov besedila in tri strani indeksa,[12] ki ji je bil dodan v drugi polovici 19. stoletja, najverjetneje za časa dolgoletnega ruškega župnika, sprva tamkajšnjega kaplana, Matije Wurzerja (1832–1921; ruški kaplan

8 Meznerič, *Notata Rastensia*, 6r; Urlep, »Cerkvenoupravna ureditev v Dravski dolini«, 52; Rezman, »Tisočletje katoliške duhovnosti in katolicizma na 'Ruškem' območju«, 32–37.

9 Orožen, *Das Bisthum*, 365; Urlep, »Cerkvenoupravna ureditev v Dravski dolini«, 52. Leta 1685 je bila ob ruški cerkvi zgrajena kaplanija, štiri leta pozneje pa še župnišče za duhovnike in učence ruške latinske šole; Wurzer, »Ruše, starodavna božja pot«, 205.

10 Proti nastanku trga Ruše so od samega začetka bili tedanji šentpavelski opat Pavel Memminger (opat med 1638 in 1660), takratni vodilni meščani Maribora in tržani Lovrenca na Pohorju; Koropec, »Ruše in njihova latinska šola«, 11; Koropec, »Ruše v srednjem veku«, 79.

11 Do sedaj je veljalo, da je ruška latinska šola delovala samo do leta 1760. Med gradivom Avguština Mezneriča, ki ga hrani NŠAM, je številčni seznam na novo vpisanih ruških učencev do leta 1764 (NŠAM, Župnijski fondi, Župnija Hoče, šk. 52, gradivo beneficiata Avguština Mezneriča za ruško kroniko, št. 1). Jože Mlinarič je dokument poznal in ga v prispevku o ruški latinski kroniki tudi objavil, a o letnici ukinitve latinske šole ni polemiziral; Mlinarič, »Ruška latinska kronika«, 222. Ker se vpisi v ruški latinski kroniki z letom 1760 brez posebnega zaključka prenehajo, je verjetno, da zadnji listi v njej manjkajo. Glede na strukturo zapisov v preteklih letih, pri »zadnjem« letu manjkajo podatki o številu maš in obhajancih, o cerkvi in njeni opremi, personalijah duhovnikov ter o darovih oziroma nabrani miloščini; Meznerič, *Notata Rastensia*, 186v; Mlinarič, »Ruška latinska kronika«, 224–25. Morda je prišlo do kakšne težave pri prevezavi ali pa so se listi izgubili pri prepisu kronike (pred letom 1835).

12 Sočasna paginacija ima – za uvodnim nagovorom bralcu – 186 popisanih listov. Posebnega zaključka, kot omenjeno v zgornji opombi, ni.

1863–1867; ruški župnik 1877–1920).[13] Verjetno je na njegovo pobudo nastal tudi prepis kronike, ki ga v svoji rokopisni zbirki hrani Deželni arhiv v Gradcu.[14] Druga dva prepisa v svoji rokopisni zbirki hrani Univerzitetna knjižnica Maribor.[15]

Kronika nosi polni naslov *Notata Rastensia ex antiqvissimis documentis desumpta et varijs, fide humana dignis, autographis synopticè descripta*, kar bi lahko prevedli kot »Ruška kronika, povzeta po najstarejših dokumentih in spisana v kratki obliki na podlagi različnih verodostojnih rokopisov«. Njen avtor je bil kaplan in dolgoletni instruktor (učitelj) ruške latinske šole, Rušan Jožef Avguštin Meznerič (rojen do 1707, umrl po 28. juliju 1773). V kroniki je popisal kratko zgodovino cerkve, vrsto njenih rektorjev, vikarjev in župnikov, nekatere krajevne dogodke, po letu 1645, ko je bila ustanovljena latinska šola, pa tudi sezname učencev, podatke

13 Matija Wurzer je kot ruški kaplan na primer dal pobudo za ustanovitev bralnega društva (1865), ki se je pozneje razvilo v ljudsko knjižnico in postalo temelj za poznejše živahno gledališko ustvarjalnost v kraju. O Rušah je napisal tudi nekaj zgodovinskih člankov: »Ruše, starodavna božja pot«, »Nekdanje šole v Rušah«, »Das Raster Gymnasium« in »Der Chronist von Maria-Rast« (gl. Glaser, »Ustanovitev Bralnega društva v Rušah (1865)«, 160–63). Zdi se, da je Wurzer indeks k latinski kroniki sestavil leta 1890, v času objave članka »Das Raster Gymnasium«, kjer po abecednem vrstnem redu navaja plemiške rodbine z gojenci v ruški latinski šoli (gl. Wurzer, »Das Raster Gymnasium«, *Südsteirische Post*, 7. junij 1890, 2–3).

14 Prepis kronike iz [konca] 19. stoletja obsega 139 folijev (večjega formata od izvirnika). V zgornjem kotu je poleg odtisa posameznega folija pripis pagine po izvirniku. Tekst je prepisan po ohranjenem izvirniku in se zaključi z letom 1760. Sočasen indeks na koncu nima pripisanih številk strani. Nikjer ni zavedeno, iz katerega leta bi lahko bil prepis, čeravno se v oznaki rokopisa omenja letnica 1872. V rokopisni zbirki Deželnega arhiva v Gradcu je ta prepis označen kot *Abschrift nach dem im Pfarrarchive zu Maria Rast aufbewahrten Original* (StLA, Hs. 2, Notata Rastensia [prepis]; Zahn, *Kataloge des Steiermärkischen Landesarchives*, *Katalog der Handschriften*, 1–2). Za indeksom originalnega rokopisa zasledimo na vrhu naslednje strani pripis s svinčnikom: *Eine Abschrift der Raster Chronik befindet sich im Steiermärkischen Landesarchiv zu Graz;* Meznerič, *Notata Rastensia*.

15 Starejši prepis iz prve polovice 19. stoletja (UKM, Ms 77) obsega 80 listov (136 strani besedila [brez seznama na novo vpisanih učencev] in 18 strani indeksa), mlajši iz druge polovice 19. stoletja (UKM, Ms 78) pa samo 8 listov (besedilo do 17. rektorja, Tomaža Kreula).

o kaplanih-instruktorjih na šoli in o verskih igrah. Kronika se brez posebnega zaključka z letom 1760 konča.[16]

DOSEDANJE RAZISKAVE KRONIKE

Matija Wurzer beleži, da dolgoletni ruški župnik Marko Goličnik (župnik 1779–1820), ki je veliko pisal o Rušah, obravnavane kronike ni poznal. Očitno je bila dolgo spravljena med starejšimi dokumenti v tamkajšnji beneficiatni hiši.[17] Odkril jo je Marko Glaser (1806–1889),[18] poznejši kanonik in dolgoletni župnik pri Sv. Petru v Malečniku (župnik 1843–1889).[19] Glaser je dal kroniko na novo vezati in jo je prevedel v nemški jezik.[20] Leta 1835 je nanjo opozoril avstrijski arheolog, leposlovec, potopisec in zgodovinar Johann Gabriel Seidl (1804–1875),

16 Meznerič, *Notata Rastensia*, 186v; Mlinarič, »Ruška latinska kronika«, 153–54, 224. Prim. z opombo 11.

17 Beneficiatna hiša je bila zgrajena za časa župnika Štefana Jamnika (župnik 1702–1715), ki je zaslužen tudi za barokizacijo ruške cerkve in za izgradnjo novega župnišča leta 1714 (po požaru 1713). Štefan Jamnik je lastna finančna sredstva daroval še za ustanovitev beneficija ter za službi kaplana in učitelja (*Elementarlehrer*), ki sta morala delovati na latinski šoli. Ob smrti je skoraj celotno svoje premoženje (30.000 goldinarjev) zapustil ruški cerkvi in latinski šoli, ki je za časa njegovega župnikovanja dosegla največji razcvet; Wurzer, »Das Raster Gymnasium«; Wurzer, »Ruše, starodavna božja pot«, 188, 191–93, 207–9; NŠAM, Župnija Hoče, gradivo Mezneriča za ruško kroniko, št. 2. Štefana Jamnika kronist navaja kot »največjega dobrotnika ruške cerkve« (*Maximus hujus Eccle*[*si*]*æ Benefactor*; Meznerič, *Notata Rastensia*, 40r).

18 Wurzer nam ne postreže letnice odkritja kronike. Po mnenju avtorja prispevka je to bilo pred letom 1835. Rojeni Smolničan Marko Glaser je po končani gimnaziji v Mariboru nadaljeval s študijem filozofije in teologije v Gradcu ter bil leta 1829 posvečen za duhovnika. Duhovniška kariera ga je vodila v druge kraje, a se je pogosto vračal v rodno okolje, kjer je podeljeval zakramente, največkrat svojim sorodnikom (1835 na primer svojemu očetu sveto bolniško maziljenje). Kot mladenič se je preizkušal na literarnem področju. Zlasti v svojem zgodnjem obdobju, do leta 1840, je zlagal nabožne pesmi (pretežno v nemškem jeziku); Wurzer, »Der Chronist von Maria-Rast«; Rezman, »Ruški domoljubi«, 22; Grahornik, »Genealogija rodbina Glaser oziroma Glazer«, 55–56.

19 O Marku Glaserju gl. Rezman, »Marko Glaser (Rušan'c pri Svetem Petru)«, 20–25, 28; Rezman, »Ruški domoljubi«, 21–23; Urlep, »Škof Slomšek in njegov pomočnik Marko Glaser«, 47–48; Grahornik, »Genealogija rodbina Glaser oziroma Glazer«, 60–61.

20 Wurzer, »Ruše, starodavna božja pot«, 186. Konec 19. stoletja je bil nemški prevod spravljen v župnijskem uradu Sv. Petra pri Mariboru; Wurzer, »Der Chronist von Maria-Rast«, 2.

ko je v *Steyermärkische Zeitschrift* objavil o Rušah monografsko skico.[21] Slonela je na izvlečkih iz obravnavane kronike, s čimer je izpostavil dvoje zanimivosti iz ruške preteklosti: latinsko šolo, ki je delovala v obdobju med letoma 1645 in 1764,[22] in verske igre, ki so jih uprizarjali med letoma 1680 in 1722. Zanimanje za ruško latinsko kroniko vse od takrat ni zamrlo. O njej so do konca 19. stoletja na primer pisali Ignaz Kollmann,[23] Rudolf Gustav Puff,[24] Karl Weinhold,[25] že omenjeni Matija Wurzer, pa Josef Carl Hofrichter,[26] Ignacij Orožen,[27] Josef Andreas Janisch[28] in Fridolin Kavčič.[29] V prvi polovici 20. stoletja so jo denimo obravnavali Franc Kotnik,[30] Robert Baravalle,[31] Janko Glaser[32] in Filip Kalan.[33] V drugi polovici oziroma konec 20. stoletja so se ji bolj ali manj podrobneje posvetili Niko Kuret,[34] Leopold Kretzenbacher,[35] Drago

21 Seidl, »Maria Rast (Monographische Skizze)«, 23–40.

22 Seznam na novo vpisanih učencev je zajet le do leta 1760. Prim. z opombo 11.

23 Kollmann, »Maria Rast in Untersteyer, ein alter Wallfahrtsort und einst eine berühmte Academie«, 1–3.

24 Puff, »Geschichtliche Erinnerungen an die einstmalige Studienanstalt zu Maria Rast in Steiermark«; Puff, *Marburg*, 178; Puff, »Maria Rast bei Marburg«, 30–40.

25 Weinhold, *Weihnacht-Spiele und Lieder aus Süddeutschland und Schlesien*, 373.

26 Hofrichter, *Chronik der Pfarre Maria Rast in Untersteier.* Janko Glazer ima to delo za nekritično in nepopolno.

27 Orožen, *Das Bisthum*, 368–90.

28 Janisch, *Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark* (1885), s. v. »Maria Rast«, 225–26.

29 Kavčič, »Ruška gimnazija«.

30 Kotnik, »Nekaj črtic o slovenskih pasijonskih igrah na Koroškem«.

31 Baravalle, »Die geistlichen Spiele zu Maria-Rast«. Po mnenju Janka Glazerja je prispevek zaradi številnih napačnih podatkov neuporaben; gl. Glazer, »Verske igre v Rušah« [1985], 607, 616.

32 Glaser, »Verske igre v Rušah«, *Jutro*, 12. avgust 1932. Glaser je po drugi svetovni vojni priimek spremenil v Glazer. Njegov prispevek je v dopolnjenih izdajah izšel leta 1950, 1985 in 1995. V zadnjih dveh primerih sta bila prispevka (posthumno) dopolnjena s prevodi odlomkov iz ruške latinske kronike, ki se dotikajo ruške verske igre. Avtor prevodov je bil Jože Mlinarič; Marin, »Gledališka zastrtost ruških verskih iger«, 58–59. Razen kjer je označeno drugače, se sklici na članek »Verske igre v Rušah« nanašajo na izdajo iz leta 1985.

33 Kalan, »Obris gledališke zgodovine pri Slovencih«. Po mnenju Marina je Kalanovo gledanje na ruške verske igre izrazito gledališko zgodovinsko, ob tem je zaradi svojega esejističnega pristopa napravil vrsto faktografskih napak; Marin, »Gledališka zastrtost ruških verskih iger«, 58.

34 Kuret, »Ljudsko gledališče pri Slovencih: za 190-letnico rojstva Andreja Šusterja Drabosnjaka (* 6. maja 1768)«, 32.

35 Kretzenbacher, »Barocke Wallfahrtsspiele zu Maria Rast in Untersteiermark«.

Augustinovič,[36] Viktor Vrbnjak,[37] Jože Ciperle,[38] Jože Koropec,[39] Jože Mlinarič[40] in Marko Marin.[41] Zadnjih poglobljenih raziskav je bila kronika, kot že navedeno, deležna v času malo po slovenski osamosvojitvi.

O PISCU

Avtor ruške latinske kronike, domačin Jožef Avguštin Meznerič (*Mesnerizh, Mesneritsch*), se je rodil do leta 1707 v Rušah.[42] Matija Wurzer za kronistovega očeta navaja Janeza Feliksa,[43] ki se v ruški kroniki prvič omenja med učenci leta 1684.[44] Ta naj bi v Gradcu absolviral retoriko,[45] pozneje pa v Rušah kar 35 let služboval kot organist, zborovodja in učitelj (predvsem glasbe).[46] Njegov sin Jožef Avguštin

36 Augustinovič, »Ruška šola«, v: *Ruška latinska šola*, ur. Jože Mlinarič, Bernard Geršak in Vili Rezman, 43–126; Augustinovič, »Ruška šola«, v: *Ruška latinska šola – historični kontekst*, ur. Vili Rezman, 27–40.

37 Vrbnjak, »Vzgoja in izobraževanje do srede 17. stoletja«.

38 Ciperle, »Ruška latinska šola, 350 let (1645–1995), Ruše 1995«, *Šolska kronika* 5 (1996): 304–8.

39 Koropec, »Ruše in njihova latinska šola«.

40 Mlinarič, »Ruška kronika; Mlinarič, »Seznam imen iz latinske kronike; Mlinarič, »Ruška latinska kronika«; Mlinarič, »Cerkvene razmere na slovenskem Štajerskem v obdobju delovanja Ruške latinske šole«.

41 Marin, »Gledališka zastrtost ruških verskih iger«.

42 Najstarejša ohranjena krstna matična knjiga za župnijo Ruše je iz leta 1750, zato točnega datuma krsta oziroma rojstva avtorja ruške kronike ne poznamo (Wurzer, »Der Chronist von Maria-Rast«, 1). Kronist se je rodil do leta 1707, ker je moral biti ob duhovniškem posvečenju (1731) star 24 let (spregled za to potrebne starosti se ne omenja). Koropec njegovo rojstvo postavlja v leto 1705 (Koropec, »Ruše in njihova latinska šola«, 9). Podatek verjetno izhaja iz vizitacije leta 1760 (v Rušah 18. avgusta), ko se Meznerič omenja v starosti 55 let (*aettatis suae annorum 55*). Ob vizitaciji leta 1766 (v Rušah 6. julija) se sicer omenja v starosti 62 let (Attems, *Vizitacijski zapisniki savinjskega arhidiakonata goriške nadškofije 1751–1773*, 585, 732).

43 *Johann Felix Marin recte Mesnerizh* (Wurzer, »Der Chronist von Maria-Rast«). O Marinih gl. Urlep, »Naše kalvarije«, 52–59.

44 *Marin Jo[ann]es Felix Rast[ensis] Subinde Organœdus loci* (Meznerič, *Notata Rastensia*, 60r).

45 Meznerič, *Notata Rastensia*, 83v. V seznamu učencev graškega kolegija leta 1695 v razredu gramatike zasledimo nekega Janeza (*Joannes*) Marina, brez vsakršne posebne oznake (Andritsch, ur., *Die Matrikeln der Universität Graz,* 3. zvezek: 1663–1710, 137).

46 Wurzer je o kronistovem očetu upravičeno sklepal iz več detajlnih opisov v ruški kroniki. Tako izvemo, da je bil Janez Feliks krščen 18. junija 1676 in je dvajset let pozneje postal v Rušah organist. 21. avgusta 1702 se je poročil z Marijo Margareto

naj bi si ime Marian nadel kot vnet Marijin častilec.[47] Nižjo šolo je (seveda) opravljal v domačem kraju, v ruško latinsko šolo je vstopil leta 1715.[48] V času teološkega študija je 19. septembra 1728 prejel nižje redove.[49] Subdiakonat je prejel 10. marca 1731,[50] diakonat pa na praznik apostolov Filipa in Jakoba, 1. maja 1731.[51] Duhovniško posvečenje je prejel dva dni pozneje, 3. maja 1731.[52] Slab mesec dni zatem, 27. maja 1731, je v Rušah skupaj z 32 duhovniki in številnimi verniki pel novo mašo.[53] S poučevanjem na ruški šoli je začel leta 1730 kot *minorista instructor*, tj. najnižji instruktor ali instruktor začetnik. Tedaj je na njej poučeval še z enim duhovnikom, kaplanom Jožefom Veithom. Kot kaplan in redni instruktor je službo nastopil leta 1732. Od 6. januarja do konca avgusta 1734 je opravljal tudi službo administratorja ruške župnije. Službo kaplana in rednega instruktorja na latinski šoli je opravljal do 9. februarja 1742, ko je odšel za beneficiata v Vuzenico.[54]

Vute (*Wutte*). Umrl je po skoraj 35 letih službe organista in bil 16. februarja 1730 pokopan v kapeli sv. Dizme ruške cerkve; Meznerič, *Notata Rastensia*, 65v, 86v, 106v, 159v; NŠAM, Ruše, MMK 1691–1745, 75; ibid., PMK 1692–1737, 10; Wurzer, »Der Chronist von Maria-Rast«, 1.

47 Pri Marianu je verjetno šlo za izpeljanko iz hišnega družinskega imena Marin. Leto pozneje, 1716, v ruški kroniki med učenci latinske šole zasledimo domačina Janeza Mihaela Mariana (*Marian Joannes Michael Rastensis*), ki se je pozneje – podobno kot (oče?) Janez Feliks – ukvarjal z glasbo, in sicer kot pevec z najvišjim glasom (diskantist; *Discantista*); Meznerič, *Notata Rastensia*, 139r. Leta 1704 v ruški kroniki najdemo Rušana Sebastijana Marina (*Marin Sebastianus Rastensis*), ki je pozneje postal jezuit (ibid., 110v). Še desetletje prej v njej najdemo brata Marin iz Ruš, Janeza Krstnika in Sebastijana, od katerih je prvi pozneje postal duhovnik (ibid., 78v). Leta 1693 se še enkrat več omenja Janez Krstnik Marin iz Ruš, ki je pozneje prav tako deloval kot duhovnik (!) (ibid., 76r). Ob vizitaciji leta 1756 je kronist Meznerič označen kot *eximius promotor cultûs Mariani*; Attems, *Vizitacijski zapisniki 1751–1773*, 305.

48 Meznerič, *Notata Rastensia*, 136v.

49 Označen kot *Joannes Augustinus Memeristek, Styrus, Maria-Rastensis*; *Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini*, 2015, 42; Volčjak, *Ordinacijski zapisniki Oglejskega patriarhata za slovensko ozemlje v 18. stoletju*, Ljubljana 2020, 106.

50 Označen kot *Joannes Augustinus Memoretich, Styrus, Maria Rastensis*; *Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini*, 2019, 62.

51 Označen kot *Joannes Augustinus Memesitsch, Styrus, Marichaschensis*; *Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini*, 2019, 63; Volčjak, *Ordinacijski zapisniki Oglejskega patriarhata*, 114.

52 Volčjak, *Ordinacijski zapisniki Oglejskega patriarhata*, 114.

53 Meznerič, *Notata Rastensia*, 160r.

54 Beneficij (v Vuzenici) je ustanovil Štefan Jamnik, ki je bil najprej bistriški župnik, nato med 14. decembrom 1702 in 7. aprilom 1715 ruški župnik, naposled pa med

V tem času mu je pri delu verjetno pomagal resignirani ruški župnik Henrik Sigmund (tudi Žiga) Jamnik[55] ali pa supernumerarij, ki ga je občasno imela ruška župnija.[56] To je na primer bil upokojeni jezuit Matija Lavrenčič. Mravljak piše, da je bil Meznerič vuzeniški kaplan v letih 1737 in 1742–44.[57] Iz Vuzenice je odšel na gospostvo Ravno polje grofa Sauerja in se od tam 1. julija 1747 vrnil v Ruše kot beneficiat Jamnikovega beneficija,[58] a je kot nekdanji instruktor na šoli gotovo pomagal pri vzgoji in izobraževanju otrok. Kroniko je zagotovo napisal v zadnjem obdobju delovanja latinske šole. Meznerič je umrl po 28. juliju 1773, ko se zadnjič omenja v vizitacijskih zapisnikih.[59]

Za boljšo predstavo o piscu ruške kronike lahko dodamo, da o sebi in svoji družini piše kar precej, a bolj ali manj prikrito. Ko se je leta 1715 navedel med učenci ruške latinske šole, se je poimenoval *Mariophilum indignissimus* (tj. najnevrednejši med Marijinimi častilci).[60] Mezneričeva oporoka s 15. avgusta 1770 priča o njegovi skromnosti, pa tudi o veliki ljubezni do rodnih Ruš, tamkajšnje cerkve in o njegovih prizadevanjih na področju kulture. V oporoki je namreč določil, naj ga pokoplje en sam duhovnik brez odvečnih ceremonij in ob skromnem zvonjenju na najbolj oddaljenem mestu ruškega pokopališča

letoma 1715 in 1741 še nadžupnik v Vuzenici. Prvega oktobra 1741 se je preselil domov v Ruše, kjer je umrl slabo leto pozneje, 24. septembra 1742. Dan zatem je bil prepeljan v Vuzenico, kjer so ga pokopali pri glavnih cerkvenih vratih; Meznerič, *Notata Rastensia*, 106v, 135v, 137v, 175v–177v; Mravljak, *Nadžupnija in dekanija Vuzenica*, 30–32; Wurzer, »Das Raster Gymnasium«, *Südsteirische Post*, 18. junij 1890, 1. Z oporoko je Jamnik volil 300 goldinarjev cerkvi Device Marije na Kamnu in tam ustanovil omenjeni beneficij. Iz obresti od te vsote je uživalec beneficija pri tej cerkvi poleg običajnih maš vsako leto daroval še dodatnih dvanajst maš; Mravljak, *Nadžupnija in dekanija Vuzenica*, 87. O Štefanu Jamniku gl. še opombo 63.

55 Da so bile povezave med Rušami in Vuzenico v tem času zelo močne, priča med drugim tudi podatek, da je bil Henrik Sigmund Jamnik med letoma 1708 in 1711 vuzeniški kaplan; Mravljak, *Nadžupnija in dekanija Vuzenica*, 48.

56 Supernumerarij je bil v tem primeru nadštevilni duhovnik, na splošno pa je izraz označeval ljudi, ki niso imeli stalne zaposlitve.

57 Mravljak, *Nadžupnija in dekanija Vuzenica*, 49.

58 Meznerič, *Notata Rastensia*, 180r; Mlinarič, »Ruška latinska kronika«, 154; Koropec, »Ruše in njihova latinska šola«, 9.

59 Attems, *Vizitacijski zapisniki 1751–1773*, 840. Najzgodnejša ohranjena mrliška knjiga za župnijo Ruše je iz časa 1691–1745, za obdobje 1746–79 pa je izgubljena. Nadškofijski arhiv Maribor hrani prepis Mezneričeve oporoke, izdane 15. avgusta 1770 (NŠAM, Župnijski fondi, Župnija Hoče, šk. 50/51, testament beneficiata Avguština Mezneriča iz 15. avgusta 1770 [prepis], 1r–2v).

60 Meznerič, *Notata Rastensia*, 136v; Mlinarič, »Ruška kronika«, 116–17.

(*in abjectissimo cœmeterii loco*).[61] Celotno premoženje je zapustil domači cerkvi. Z naložbo kapitala v višini 6.000 goldinarjev je pri njej ustanovil beneficij, ki ga je namenil svetnemu duhovniku iz svojega sorodstva ali pobožnemu in učenemu Rušanu, veščemu slovenskega jezika (*sclavonici Idiomatis gnarus*), ki bi pri cerkvi hkrati služboval kot rentni mojster.[62] Veliko dobrega za Ruše pa je Meznerič naredil že za časa življenja. Leta 1740 je prispeval 500 goldinarjev za gradnjo dveh sob v beneficiatni hiši, eno namenjeno zanj, drugo pa za cerkveni arhiv in knjižnico.[63] To priča o tem, kako daljnosežen je bil njegov pogled in kako močno se je zavedal pomena ohranjanja dediščine svojega rojstnega kraja. Kot že omenjeno, so morali ruško latinsko kroniko sprva hraniti v beneficiatni hiši, ki je po hudem krajevnem požaru leta 1779 ostala razmeroma nepoškodovana.[64]

Kronist Meznerič v uvodu svojega dela zapiše, da ga je k pisanju kronike spodbudilo dejstvo, da je o preteklosti ruške cerkve tako malo zapisanega, čeprav nekdaj temu ni bilo tako, a so se beležke o tem izgubile. Pri delu ga je vodila tudi želja, da bi pomagal pri razširjanju Marijinega češčenja, ki je v njegovem domačem kraju (nekdaj) tako zelo cvetelo.[65]

Potrebno je še poudariti, da je ruška župnijska kronika nastala v času, ko so raziskave o »slavni« preteklosti mest in krajev doživljale razcvet. Predstavniki fevdalnega družbenega sistema, ki je prehajal v vse večjo krizo, so natančno preiskali svojo »zgodovino« in tako poskušali opozoriti na svoje stare pravice. Podobnega početja so se

61 NŠAM, Župnija Hoče, testament Mezneriča iz 1770, 1v.

62 Ibid. Beneficiat, uživalec Mezneričevega beneficija, je moral tedensko opraviti pet svetih maš, mesečno izpeljati križev pot, upravljati je moral gospodarstvo ruške cerkve in tamkajšnjemu mežnarju letno izplačati 4 goldinarje. Beneficij se je že leta 1786 prenesel na vzdrževanje kurata v Miklavžu na Dravskem polju, po ukinitvi tamkajšnje kuracije pa je bil leta 1794 združen z verskim skladom; Mlinarič, »Ruška kronika«, 117, 130; Wurzer, »Der Chronist von Maria-Rast«, 2; Orožen, *Das Bisthum*, 377–78. Rentni mojster je bil nekakšen blagajnik oziroma ekonom, ki je skrbel za pobiranje rednih davkov in poravnavo stroškov, v tem primeru na posestvih ruške cerkve.

63 […] *pro majore comoditate in domus Beneficialis superiore contiguo (ad cujus ædificationem Anno 1740 ex proprio quingentos florenos contribuci) duo cubicula, unum pro se, alterum pro Erectione Ecclesiæ Mariæ Rastensis Archivio, seu Bibliotheca jure merito assignare possum* (NŠAM, Župnija Hoče, testament Mezneriča iz 1770, fol. 2r).

64 Wurzer, »Der Chronist von Maria-Rast«, 1.

65 Meznerič, *Notata Rastensia*, nepaginiran uvodni list (nagovor bralcu); Mlinarič, »Ruška latinska kronika«, 154–55, 161.

lotevala mesta in tudi vsi drugi, ki so pričakovali, da bi lahko odkrili, dokazali in poudarili svojo slavno preteklost. V takšnih »raziskavah«, ki so največkrat nastajale v obliki kronik (latinskih in tudi nemških) ali popisih svetovne zgodovine, se je resnica pogosto pomešala s fantazijami.[66]

O DELU IN VSEBINI

V uvodu kronist poroča o uporabljenih virih. Snov je črpal iz »verodostojnih rokopisov«, zlasti iz rokopisov rektorja ruške cerkve Janeza Marije Liechtenheima (1500–1531) ter vikarjev Jurija Kozine (1644–1649) in Luke Jamnika (1676–1698).[67] Za podatke pred letom 1600 (prvih nekaj listov, do pagine 6r) velja ocena, da so manj verodostojni, za večino podatkov po tem letu (zlasti od srede 17. stoletja) pa lahko rečemo, da so (bolj) zanesljivi. Za obdobje 18. stoletja Meznerič ni imel več predlog in je snov najverjetneje črpal iz primarnih zgodovinskih virov ter zapisal to, kar je sam doživel. Poudariti velja, da se je s 17. stoletjem število primarnih virov zelo povečalo. Tako je lahko podatke izpisoval iz cerkvenih obračunov in gospodarskih knjig, o osebah pa tudi iz matičnih knjig,[68] vpisnic učencev in zapiskov o romarjih (kjer so bile beležke o njihovih darovih kot tudi o čudežih in milostih, ki naj bi jih prejeli na Marijino priprošnjo). Verjetno je Meznerič podatke iz omenjenih rokopisov in dokumentov izpisoval že v času pred svojim odhodom v Vuzenico (1742), kroniko pa začel pisati po vrnitvi leta 1747. Glede na precejšen upad na novo vpisanih učencev ruške latinske šole po letu 1756 (in ukinitvi šole po letu 1764) bi se lahko delu posvetil v svojem zadnjem življenjskem obdobju. Rokopis kaže, da je bila kronika napisana v kratkem časovnem obdobju, najverjetneje v razdobju nekaj let.[69]

66 Vrbnjak, »Vzgoja in izobraževanje do srede 17. stoletja«, 20.

67 Luko Jamnika kronist označi za »ruškega Romula« in »ruškega očeta«. V kroniki je ob koncu leta 1698, letu Jamnikove smrti, zabeleženo, da je po uprizoritvi verske igre na ruško nedeljo, ko so najboljši učenci dobili nagrade, svečanost zaradi smrti podelitelja [Jamnika] odpadla (*sine tamen distributione præmiorum, quorum huc usque elargitor in pace quiescit*); Meznerič, *Notata Rastensia*, 94v; Wurzer, »Das Raster Gymnasium«, *Südsteirische Post*, 18. junij 1890, 1.

68 Nekatere starejše ruške matične knjige je upepelil požar, ki je zajel ruško cerkev leta 1779; Orožen, *Das Bisthum*, 387. O požaru z 2. avgusta 1713, ki je izbruhnil v župnijskem domu in je z izjemo cerkve upepelil vse hiše v Rušah, beremo tudi v kroniki; Meznerič, *Notata Rastensia*, 132v.

69 Mezneričevi izpiski, ki jih je pripravil za kroniko, in njegova oporoka (v prepisu) kažejo na to, da je bil na stara leta sorazmerno dobrega zdravja (NŠAM, Župnija

Kroniko lahko glede na vsebino razdelimo na dva dela. Strogo cezuro predstavlja leto 1645, ko je bila pod Jurijem Kozino v kraju ustanovljena latinska šola. Po uvodu in legendi o zidavi ruške cerkve sledi navajanje 36 rektorjev cerkve in leta 1625 omemba prvega vikarja, Rušana Marka Pavriča (*Pauritsh*), skupaj z nekaterimi podatki iz njegovega življenja.[70] Dogodki v prvem delu kronike so predstavljeni po obdobjih posameznih rektorjev cerkve, v drugem delu pa se obravnavajo znotraj enoletnega časovnega okvirja. V obeh delih Meznerič snov obravnava po natančno predvideni shemi, ki zaradi raznolikosti dogodkov do večjega izraza prihaja v drugem delu kronike. V prvem delu (do pagine 6r) je splošna shema običajno takšna: nastop rektorja cerkve, njegov značaj (vsi so Marijini častilci), njegov dar cerkvi, zanimiv dogodek iz posvetne ali cerkvene zgodovine, povrnitev k osebi rektorja z navedbo njegove smrti, pokopa in števila duhovniških let. Z letom 1645, ko je ruški duhovnik Jurij Kozina pri cerkvi ustanovil latinsko šolo, postaja opis dogajanja vse bogatejši. Kronist zato oblikuje novo pripovedno shemo: obravnavanje dogodkov in naštevanje podatkov po letih. V ospredju zanimanja sta v tem obdobju latinska šola in dogajanje v zvezi s cerkvijo. Splošna shema po letu 1645 (od pagine 6r) je navadno takšna: leto; nedeljska črka (*Litera Dominicalis*); kdaj v letu nastopijo 1. januar, velika noč, binkošti, obletnica posvetitve cerkve, ruška nedelja in prva adventna nedelja; vikar ali župnik, kaplani-instruktorji in drugi duhovniki v župniji; primicije (prve maše, nove maše) v Rušah; seznam učencev (priimek in ime, kraj ali dežela rojstva, pri večini poznejši poklic); število opravljenih maš; število obhajancev; zidave in popravila na cerkvi in župnišču, nabava cerkvene opreme, bratovščine, čudeži, slavja; personalije župnikov in kaplanov (smrt, pokop, premestitev); darovi cerkvi; plemstvo, meščani in drugi pomembni ljudje (rojstva, krsti, poroke, pokopi); verske igre (v obdobju med letoma 1680 in 1722); organist, cerkovnik, cerkvena ključarja; cerkveni beneficiji; višina nabrane miloščine (od 1701 naprej). Nekateri podatki so pri kakšnem letu izostali, druge pa je kronist pričel beležiti pozneje ali samo v določenem obdobju (na primer o verskih igrah).[71]

Kronikalno delo je avtorju določalo slog. Stavki so preprosti in kratki, prevladuje priredje, zahtevnejših podrednih stavkov je zelo malo. Na podlagi daljših stavkov lahko sklepamo, da je bil Meznerič

Hoče, testament Mezneriča iz 1770, fol. 1r–2v; ibid., gradivo Mezneriča, št. 1 in št. 2; Mlinarič, »Ruška latinska kronika«, 155).

70 Meznerič, *Notata Rastensia*, 6r.

71 Mlinarič, »Ruška latinska kronika«, 155–56.

vešč latinskega jezika.[72] Sčasoma se mu je nabralo vse več podatkov, ki jih je moral podati na čim krajši možni način.[73] Besedilo je želel popestriti s sinonimi in se tako izogniti monotonosti. Vanj je vključeval zanimive in pomembne zgodovinske dogodke, pri čemer ni zašel v pretiravanje. Postreže pa tudi z zgodovinskimi netočnostmi in pogosto podaja le delne resnice.[74]

Prvi del kronike vsebuje legendo o začetkih ruške cerkve in njenih rektorjih, ki zgodbo o začetkih ruške cerkve (leta 900) in romarske poti (leta 905) postavi preglobоko v (fiktivno) preteklost. Intenzivna kolonizacija tega dela ozemlja se je dejansko pričela po letu 1091, po ustanovitvi benediktinske opatije Šentpavel na Koroškem. Tedaj je grof Engelbert Spanheimski samostanu med drugim podelil vas Ruše (*villam Rŏste*). Ruška Marijina cerkev je bila pozidana šele leta 1387 na pobudo opata Konrada III. Neuhoferja (1359–1391). Štirje najpomembnejši dogodki v obdobju srednjega veka so bili po kronistovem mnenju izum smodnika (okoli leta 1380), izum tiska in njegova uporaba (od okoli leta 1440), pričetek izdelave papirja (leta 1470) in izum ure (1480). Kot zadnji resnično pomemben dogodek za človeštvo v srednjem veku navaja Kolumbovo odkritje Amerike leta 1492. Za obdobje novega veka Meznerič izpostavlja izum optične leče in ga postavlja v leto 1544 (pripiše ga Jakobu Mazu iz holandskega Alkmaarja), uvoz tobaka v Evropo (ki ga pripiše Francozu Jeanu Nicotu leta 1550) in osmansko obleganje Dunaja leta 1683. Med cerkvenimi dogodki se mu je zdelo vredno omeniti tridentinski cerkveni zbor, ki ga umesti v leto 1554. Med dogodki na začetku 18. stoletja navaja upor Krucev ter njihovo plenjenje in uničevanje, ki naj bi povzročilo množične selitve prebivalcev Ljutomera, Ormoža, Velike Nedelje in Središča ob Dravi ter njihovo začasno naselitev v Rušah.[75] V drugem delu kronike navaja kronist poleg ustaljenih podatkov dragocene podatke o prezidavah cerkve in drugih cerkvenih stavbah, nabavi cerkvene opreme, vključuje pa tudi zgodbe, ki pripovedujejo o uslišanjih na Marijino priprošnjo (še

72 Dodaten dokaz za omenjeno trditev predstavlja njegova oporoka v latinskem jeziku, ohranjena v prepisu (NŠAM, Župnija Hoče, testament Mezneriča iz 1770, fol. 1r–2v).

73 Pri naštevanju učencev je uporabljenih veliko kratic in okrajšav, zlasti pri navajanju krajev(nega porekla).

74 Mlinarič, »Ruška latinska kronika«, 159–60; Mlinarič, »Ruška kronika«, 119–20.

75 Mlinarič, »Ruška latinska kronika«, 156–59; Mlinarič, »Ruška kronika«, 120. V povezavi z uporom Krucev velja izpostaviti podatek, da je bilo 16. septembra 1709 v Rušah preko 600 »beračev« (*Mendicantes … ultra 600*); Meznerič, *Notata Rastensia*, 124r; Mlinarič, »Ruška latinska kronika«, 196; Wurzer, »Ruše, starodavna božja pot«, 209; Koropec, »Ruše in njihova latinska šola«, 11.

posebej, če gre za rešitev ljudi iz dolgoletne sužnosti pod osmanskimi Turki). Omenja tudi znamenite osebe, ki so poromale v Ruše in cerkvi namenile dragocene darove. Poleg podatkov in dogodkov, ki zadevajo izključno cerkev, nam postreže z vrsto zanimivostmi: piše o poplavah, požarih, hudih zimah in epidemijah. Tako izvemo, da je 11. oktobra 1703 zaradi povodnji voda segala do stopnic glavnega oltarja ruške cerkve. 12. januarja 1709 je bil takšen mraz, da so na strehah zmrznile ptice, v hlevih živina in v kleteh vino. 2. avgusta 1713 je zgorelo župnišče in vse hiše, požar naj bi prizanesel zgolj cerkvi. Kronist pogosto omenja epidemije, ki so razsajale v Rušah in njeni okolici. Kot posebnost beleži pojav kometa 2. februarja 1679, ki naj bi se po sončnem zahodu prikazoval vse do 2. julija, in naj bi napovedoval vojno, lakoto in kugo.[76]

O VERSKIH IGRAH

Med podatki iz časa po letu 1645 so zagotovo med najzanimivejšimi tisti o verskih igrah. V obdobju štirih desetletij se je na šolskem odru zvrstilo okoli 80 iger. Verske igre, ki so jih v obdobju protireformacije gojili zlasti jezuiti in kapucini, so v Rušah slavile Marijo in so imele izrazit verskovzgojni namen. Najraje so posegali po zgodbah o čudežnih spreobrnitvah, zato so igre po vsej verjetnosti imele značaj miraklov.[77] Največkrat so jih uprizarjali na ruško soboto ali ruško nedeljo, ko je bil na prvo nedeljo po malem šmarnu v kraju glavni cerkveni shod ob prazniku Marijinega rojstva ali Marijinega imena (8. septembra). V prvi vrsti so bile verske igre namenjene številnim (domačim) ro-

76 Mlinarič, »Ruška latinska kronika«, 155, 157, 159, 177, 192, 196, 198.

77 Kronist imenuje gledališke igre »comoedia« in »actio comica«, kar pa ne pomeni, da je šlo za komedije. Z izrazom je želel zgolj poudariti, da ni šlo za tragedije. Jezuiti so poleg tragedije in komedije uvedli še mešani dramski zvrsti, t. i. tragikomedijo in tudi komitragedijo. Izraz »comoedia« je imel v različnih časovnih obdobjih in okoljih drugačen pomen kot danes. Španska književnost 16. in 17. stoletja si je pod »komedijo« predstavljala verzno dramo v treh dejanjih resne ali vedre vsebine, ki je bila (lahko) razdeljena na tri dni. Tematsko ozadje je lahko bilo zelo široko: od življenja visoke družbe do bibličnih in mitoloških tem. V romanskem prostoru je imela beseda poleg ožjega tudi širši pomen in je pomenila vsako vrsto dramske predstave nasploh. Najbližje današnjemu pomenu – kot »veseloigra« – se je izraz že od 16. stoletja dalje uporabljal v nemškem govornem prostoru; Deželak Trojar, »Teoretska opredelitev in vloga dramatike v jezuitskem redovnem ustroju«, 147–48; Ogrin, »Kodikološki opis rokopisa in besedilno izročilo pasijona«, 500.

marjem, ki so v kraj prihajali na božjo pot.[78] Prva predstava je bila uprizorjena leta 1680, za časa Luke Jamnika, ki je nad verskimi igrami bdel do svoje smrti (1698). Leta 1680 so »iz raznega zelenja na ruškem pokopališču napravili gledališki oder, na katerem so 14. septembra v popoldanskih urah domači igralci (tj. učenci) uprizorili v korist domače cerkve igro o mogočni zaščitnici Mariji«.[79] Zaradi vse večjega števila nastopajočih in hkratnega porasta števila učencev na latinski šoli ter vse bolj množičnega obiska predstav je bil devet let pozneje (1689) postavljen nov gledališki oder, ki je stal deloma na pokopališču in deloma izven njega.[80] Povečano število gledalcev je mogoče razbrati iz naraščajočega števila obhajanih, ki jih je leta 1689 bilo že 27.395, do leta 1697 pa je ta številka narasla na 35.593.[81] Večina (romarjev) je bila bržkone obhajanih v dneh ob prazniku Marijinega imena. Povečanemu številu gledalcev so se prilagodili z več ponovitvami iger.[82] Leta 1690 so »trikrat zaigrali dramo o Mariji, kar je zelo povečalo nabirko. Samo na ruško nedeljo se je nabralo 300 goldinarjev«.[83] Tudi za leto 1692 je znano, da je bila »trikrat izvedena igra, ki je prikazovala Marijino slavo. Zaslužnim učencem so po zadnji predstavi razdelili nagrade, ob velikem odobravanju občinstva in zvokih bobnov«.[84] Leto pozneje je bil »s

78 Deželak Trojar, »Zametki in razcvet duhovne dramatike v zgodnjem novem veku na Slovenskem«, 174; Glazer, "Verske igre v Rušah«, 614; Kretzenbacher, »Barocke Wallfahrtsspiele zu Maria Rast«, 104.

79 […] *in cæmeterio ex variis viridariis confectum pegma Theatrale, in quo hic loci prima actio comica die 14. Sept. horis pomeridianis de potentissimo Mariæ patrocinio à domesticis Actoribus ingenti cum Ecclesiæ fructu producta fuit* (Meznerič, *Notata Rastensia*, 53r–v). Prim. Glazer, »Verske igre v Rušah«, 608; Kretzenbacher, »Barocke Wallfahrtsspiele zu Maria Rast«, 107–8. Z »raznim zelenjem« so verjetno mišljena manjša drevesa, grmi in vejevje, morda listje, s katerimi so okrasili preprost lesen oder iz desk; Glazer, »Verske igre v Rušah«, 615; Kretzenbacher, »Barocke Wallfahrtsspiele zu Maria Rast«, 110–11.

80 […] *novum theatrum partim in- partim extra cæmeterium erectum* […] (Meznerič, *Notata Rastensia*, 69v).

81 Meznerič, *Notata Rastensia*, 69r, 89r.

82 Kretzenbacher, »Barocke Wallfahrtsspiele zu Maria Rast«, 109–11, 122.

83 *Comædia Mariana ternis producta vicibus offertorium multum adauxit ita, ut solumodo Dominica Rastense 300 fl. numerantur* (Meznerič, *Notata Rastensia*, 53r–v). Prim. Glazer, »Verske igre v Rušah«, 609.

84 *Actus Comici Marianum honorem exhibentes ternis producti Vicibus, ubi in ultimo actu præmia bene meritis è Scholastica juventute cum ingenti auditorum admiratione sub tympanorum clangore distribuebantur etc.* (Meznerič, *Notata Rastensia*, 76r). Prim. Glazer, »Verske igre v Rušah«, 609.

precejšnjimi stroški postavljen velik gledališki oder«.[85] Uporaba glasbil med uprizoritvijo se v kroniki izrecno omenja (tudi) leta 1716, tedaj so to bile trobente in bobni (*inter tubicinum clangorum, tympanorumque fragorem*).[86] Ruške verske igre so bile pretežno v latinskem jeziku. Posamezni vložki, zlasti komični prizori, so bili v govorjenem (ljudskem) jeziku, kar je bila praksa pri jezuitskih in še bolj v benediktinskih gledaliških igrah.[87] Leta 1700 se je na nedeljo, ko se je slavila obletnica posvetitve cerkve (13. junija), izvedla nemška deklamacija (*Germanica Declamatio*), ki jo je sestavil benediktinec p. Egidij.[88] Deklamacija je bila na soboto in ruško nedeljo ponovljena v slovenskem prevodu (*in linguam Sclavonicam versa*), »ogledalo pa si jo je zelo veliko ljudi«.[89] Tudi leto pozneje si je gledališke igre ogledala množica ljudi, takrat menda celo prek 20.000 (*ultra vinginti millia hominum*),[90] a podatku seveda ne gre zaupati. Uspeha verskih iger ne potrjujejo le opisi, kako so jih gledalci sprejeli z ginjenostjo, solzami in pohvalami, pač pa tudi bogati prihodki, ki so se zaradi darežljivosti romarjev stekali v cerkveno blagajno. Verske igre so vsekakor predstavljale pomemben vir dohodkov, saj so na leto prinesle med nekje 200 in 300 goldinarjev.[91] Domnevamo lahko, da je del tega denarja šel za domačo latinsko šolo. Tudi 11. septembra 1706 je versko igro (s prologom, »osrednjim motivom« [*intermedium*] in epilogom) sestavil benediktinec, p. Sigfrid, sicer profes šentpavelskega samostana.[92] Igra je bila o [rimskem] cesarju

85 *Sat amplum magnis sumptibus erectum Theatrum* […] (Meznerič, *Notata Rastensia*, 77r). Prim. Glazer, »Verske igre v Rušah«, 609, 615. Nov oder je verjetno bil prilagojen baročnemu času in bolj sofisticiran (Kretzenbacher, »Barocke Wallfahrtsspiele zu Maria Rast«, 110).

86 Meznerič, *Notata Rastensia*, 140v; Glazer, »Verske igre v Rušah«, 612.

87 Glazer, »Verske igre v Rušah«, 615; Kretzenbacher, »Barocke Wallfahrtsspiele zu Maria Rast«, 114.

88 Morda je šlo za Egidija Zenegga iz Admonta. Gl. Kretzenbacher, »Barocke Wallfahrtsspiele zu Maria Rast«, 115.

89 […] *coram numerosissimo populo producta fuit* (Meznerič, *Notata Rastensia*, 99r). Da je deklamacija pred romarji dosegla želeni uspeh, je torej bilo potrebno nemško pesem prevesti in se jo naučiti v slovenskem prevodu (Glazer, »Verske igre v Rušah«, 615).

90 Meznerič, *Notata Rastensia*, 103r.

91 Deželak Trojar, »Zametki in razcvet duhovne dramatike«, 174; Glazer, »Verske igre v Rušah«, 615.

92 Šlo je za Sigfrida Schreyerja, ki je prihajal iz južnotirolskega Brunecka ter je živel med letoma 1666 in 1731. Kot profes se omenja leta 1685, kot pridigar pa od leta 1692. V Šentpavlu je bil pridigar in zborovodja; Kretzenbacher, »Barocke Wallfahrtsspiele zu Maria Rast«, 117.

Jovianu (vl. 363–364), ki se je čudežno spreobrnil v krščansko vero.[93] V Rušah uprizorjene verske igre so torej uprizarjali na prostem, na cerkvenem dvorišču blizu pokopališča, kjer so zgradili oder. Okrasitev in scena sta bili (sprva) bržčas preprosti.[94] Igralci so bili (večinoma) domači učenci in učitelji brez kakšne posebne gledališke izobrazbe. Način igre je bil usklajen s takratnimi načini odrskega izražanja, po katerih se je moral igralec gibati vzporedno z rampo in neoporečno govoriti (deklamirati). Uspeh in sloves gledališkega igranja je bil odvisen od načina in kakovosti igralčevega govorjenja. Telesno izražanje je bilo omejeno z nošnjo kostuma in zunanjo patetiko. Osnovni kodeks položajev (pozicij) je bil povzet iz klasičnega baleta štirih položajev.[95] Občinstvo so sestavljali domačini, številni romarji iz bližnje okolice in svojci učencev.[96] Ugledni (plemiški) gledalci so verjetno lahko sedeli na stolih in klopeh, večina pa je predstavo spremljala stoje. Verske igre so največkrat izvajali zgodaj popoldan, trajale pa so do tri ure.[97] Leta 1707 je kronist posebej izpostavil dramo o vojvodi Viljemu Akvitanskem, ki je bila odigrana 10. septembra na soboto pred ruško nedeljo in je trajala okoli tri ure.[98] Zadnja novoveška gledališka predstava se je v Rušah odvila leta 1722. Zaradi hudega naliva na ruško nedeljo je bila

93 *Die 11. Septembris utpote Sabbato ante Dominicam Rastensem producta fuit actio Theatralis de Joviniano* (sic!) *Imperatore mirè correcto, Cujus Prologum, intermedium, et Epilogum composuit ARP. Sigefridus Ord. S. B. ad S. Paulum Professus* (Meznerič, *Notata Rastensia*, 116v). Prim. Glazer, »Verske igre v Rušah«, 611; Movrin, »Latinska šola v Rušah«, 167–256..

94 Za versko igro s 15. septembra 1709 je znano, da je kapucin p. German pekel prikazal z ognjem – čemur je ruški župnik nasprotoval – in si pri tem z ognjem ožgal desno oko, brado in obraz. Njegovo hitro okrevanje (v samo osmih dneh) so pripisali molitvi k čudodelni Devici, čeprav so velike zasluge šle k drugi Mariji, Mariji Jožefi [Eleonori] grofici Rabatta z Viltuša, ki je prispevala razna domača zdravila; Meznerič, *Notata Rastensia*, 116v; Glazer, »Verske igre v Rušah«, 612; Kretzenbacher, »Barocke Wallfahrtsspiele zu Maria Rast«, 118–19; Mlinarič, »Ruška latinska kronika«, 196. Zapis posredno kaže na to, da so pri ruških verskih igrah očitno občasno sodelovali tudi kapucini iz katerega od bližnjih samostanov (Deželak Trojar, »Zametki in razcvet duhovne dramatike«, 175).

95 Marin, »Gledališka zastrtost ruških verskih iger«, 63.

96 Zaradi slovesa, za katerega so poskrbeli jezuiti preko svoje organizacijske mreže, lahko domnevamo, da so obiskovalci njihovih predstav prihajali tudi iz sosednjih habsburških dežel ali držav (Ogrske, Hrvaške) (Baravalle, »Die geistlichen Spiele zu Maria-Rast«, 2; Marin, »Gledališka zastrtost ruških verskih iger«, 63).

97 Baravalle, »Die geistlichen Spiele zu Maria-Rast«, 2.

98 […] *Comœdia de Guilielmo Aquitaniæ Duce, quæ circiter tribus horis duravit* (Meznerič, *Notata Rastensia*, 119r).

prekinjena,[99] tako da so jo ponovili naslednjo nedeljo, 20. septembra, ko je bil praznik bratovščine žalostne Matere božje.[100]

Ruške verske igre so imele značaj jezuitskih šolskih iger, a so nanje močno vplivali benediktinci, ki so šolsko igro gojili v nekoliko drugačnem stilu. Benediktinski samostan Šentpavel na Koroškem ni bil samo zemljiški gospod v Rušah, ampak so tamkajšnji menihi pri ruških verskih igrah tudi aktivno sodelovali (p. Egidij leta 1700 [?]; p. Sigfrid leta 1706). Benediktince srečamo tudi med dobrotniki, ki so prispevali denar za nagrade najboljšim učencem (p. Ernest grof Schrattenbach leta 1716).[101] Za igre so skrbeli duhovniki, ki so kot instruktorji učili na domači latinski šoli. Po kroniki sodeč je veliko zaslug zanje imel Jožef Puepacher iz Brezna, ki je leta 1695 v Rušah nastopil službo cerkovnika in organista ter učitelja osnovnega razreda (*in elementaribus*), bil pa je tudi dober gledališki igralec (*bonus actor in comicis*). Leta 1720 se je zaradi starosti in bolezni odpovedal službi, 9. maja 1721 pa je »poln zaslug« (*meritissimus*) umrl. Morda ni naključje, da so kmalu po njegovi smrti verske igre v Rušah zamrle.[102] Po Marinovem mnenju to ni povsem nujno, saj da je malo verjetno, da bi bila takšna vnema uprizarjanja odvisna samo od aktivnosti enega človeka. Vsako gledališko delo, še posebej, če je bilo zasnovano spektakularno (kot v Rušah), je bilo namreč odvisno od številnih sodelavcev. Res pa je, da se v kroniki z letom 1722 navedbe o ruških verskih igrah prenehajo.[103]

99 […] *quam ultima hic loci theatraliter producta comica actio, quae ob pluvias ingruentes* (Meznerič, *Notata Rastensia*, 150r).

100 Meznerič, *Notata Rastensia*, 150r; Glazer, »Verske igre v Rušah«, 614. Bratovščina žalostne Matere božje je bila ustanovljena leta 1716; Wurzer, »Ruše, starodavna božja pot«, 200–201.

101 Glazer, »Verske igre v Rušah«, 612; Deželak Trojar, »Zametki in razcvet duhovne dramatike«, 175; Mlinarič, »Ruška latinska kronika«, 202.

102 Meznerič, *Notata Rastensia*, 83v, 147r, 148v; Glaser, »Verske igre v Rušah« [1932], 3; Glazer, »Verske igre v Rušah« [1985], 613–14; Kretzenbacher, »Barocke Wallfahrtsspiele zu Maria Rast«, 107–8.

103 Marin, »Gledališka zastrtost ruških verskih iger«, 65–66. Sodeč po Meznerič evih zapiskih za kroniko je »ruška cerkev« (*kirche zu Räst*) šele leta 1734 »izgubila« (prodala?) številne rokopise, gledališke igre, knjige, zvezke z glasbenimi deli in tudi instrumente (*seynd ville schrifften, comoedien, bucher, und musicalien, auch instrumenten verlohren gangen*). Leto pozneje so veliko gledališče pri cerkvi porušili, scene in klavzuro (morda zaprti del gledališča, za igralce) pa prodali na dražbi (*Ist d[a]s grosse theatrum abgebrochen, die scenen und clausur[en] außgepotten*) (NŠAM, Župnija Hoče, gradivo Mezneriča za ruško kroniko, št. 2). Prodaje so bile morda povezane s prekomernimi cerkvenimi stroški iz leta 1733, ko je bil »nepotrebno in nesmiselno povišan cerkveni stolp«. Stroški so znesli preko tisoč goldinar-

O LATINSKI ŠOLI

Največji del kronike obsegajo seznami učencev, ki so se šolali na ruški latinski šoli. Pred ustanovitvijo jezuitskega kolegija in gimnazije v Mariboru leta 1758 je to bil najpomembnejši javno dostopen šolski zavod na ozemlju Spodnje Štajerske.[104] Šola je delovala v obdobju med letoma 1645 in (vsaj še) 1764.[105] Prvo šolsko leto je pričela s sedemnajstimi učenci: sedem je bilo Rušanov, štirje so bili iz Kamnice, po eden pa je prihajal iz Fale, Limbuša, Maribora, Ptuja, Vitanja in Cmureka. Število učencev se je postopoma večalo in je leta 1698 doseglo rekordno število 220 na novo vpisanih otrok.[106] V skoraj 120 letih se je v Rušah šolalo 6.872[107] otrok iz vse tedanje Notranje Avstrije, deloma tudi iz Hrvaške, Dalmacije, Furlanije, Italije, Ogrske in Češke.[108] Največ otrok je prihajalo iz (spodnje)štajerskih mest,[109] veliko jih je bilo tudi iz koroških in kranjskih mest.[110] Zelo veliko otrok je prihajalo iz bližnjih

jev (*sine necessitate ædificius thuris absurdè in altius erectum sumptibus Ecclesiæ ultrò mille florennos constitit*; Mezneric, *Notata Rastensia*, 163v; Mlinarič, »Ruška latinska kronika«, 210).

104 Po mnenju Vlada Schmidta je zavod po svojem značaju imel stopnjo nižje gimnazije; Schmidt, *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem 1*, 116–17. Izraz »gimnazija« so uveljavili jezuiti v času katoliške prenove. Po Vrbnjaku za latinske šole ne moremo reči, da je šlo za gimnazije, ampak za elementarne šole. To je pomenilo, da za sprejem učenca v šolo ni bila zahtevana predizobrazba, ampak določena starost. Namenjena je bila vsakomur, ne glede na njegov bodoči poklic in razredno pripadnost, učni jezik v teh šolah pa je bila materinščina; Vrbnjak, »Vzgoja in izobraževanje do srede 17. stoletja«, 9.

105 Za učence, vpisane do leta 1764, gl. NŠAM, Župnija Hoče, gradivo Mezneriča za ruško kroniko, št. 1.

106 Mezneric, *Notata Rastensia*, 89v–93v.

107 V številko je zajetih tudi sedem učencev, ki so bili v šolo vpisani do leta 1764, pri čemer sam kronist za obdobje 1645–1750 navaja preko 6.600 učencev (*ad instructionem adducti juvenes ultrá – 6600*; NŠAM, Župnija Hoče, gradivo Mezneriča za ruško kroniko, št. 1). Gl. opombo 124. Augustinovič, »Ruška šola«, 52, navaja številko 6.681, zato podatki iz njegove analize, ki jih navajam v nadaljevanju, niso povsem zanesljivi.

108 Leta 1666 je izpričan tudi Anglež (*Dubliner Edvardus Anglus*), ki je pozneje služboval kot oficial oziroma nižji uradnik grofa Leslieja na Ptuju; Mezneric, *Notata Rastensia*, 30r.

109 Augustinovič na primer beleži 758 učencev iz Gradca, 594 iz Maribora, 188 iz Ptuja, 181 iz Radgone, 110 iz Slovenske Bistrice, 106 iz Slovenj Gradca in 78 iz Celja; Augustinovič, »Ruška šola«, 74. Glede njegove analize gl. opombo 106.

110 Po Augustinoviču jih je denimo 113 prihajalo iz Celovca, 53 iz Ljubljane, 28 iz Beljaka in 18 iz Škofje Loke; Augustinovič, »Ruška šola«, 74.

trških krajev[111] in vasi.[112] Zdi se, da so manj premožni prihajali iz bližnjih krajev. Družbeni izvor je mogoče določiti za okoli 85 % učencev.[113] Skupno število dečkov iz vrst višjega plemstva (grofje, baroni), ki so se tukaj pripravljali na jezuitske kolegije, je bilo 630 ali dobrih 9 %.[114] V času šolanja na latinski šoli je umrlo vsaj trinajst učencev; leta 1712 je na primer učenec utonil v Dravi.[115] Veliko ruških učencev je doseglo pomembne položaje tako v cerkvenih kot v svetnih poklicih.[116] Za zadnja leta obstoja šole kronist razumljivo ni mogel spremljati nadaljnje poti njenih učencev. Podobno je tudi pri nekaterih, ki so tja prišli od daleč.[117] Da so se kronistu pri beleženju podatkov o učencih primerile mnoge napake, je že leta 1875 opozoril Ignacij Orožen.[118]

Z ustanovitvijo jezuitskega kolegija (in gimnazije) v Mariboru leta 1758 se je večina učencev ruške latinske šole morda prepisala nanj(o). V letih 1759 in 1760 je bil v Rušah na novo vpisan le po en učenec. Velik

111 Največ jih je bilo iz Slovenskih Konjic (136), Lovrenca na Pohorju (89), Vuzenice (88), Laškega (69), Vojnika (59) ter Lipnice in Žalca (po 51); Augustinovič, »Ruška šola«, 76.

112 Od manjših krajev oziroma vasi so poleg domačih Ruš (353 učencev ali dobrih 5 % vseh) prihajali iz Kamnice (84), Selnice (64), Jarenine (62), Limbuša (54) in Ivnika (48); Augustinovič, »Ruška šola«, 77; Wurzer, »Nekdanje šole v Rušah«, 265.

113 Od tistih neoznačenega porekla poznamo za 206 učencev le pokrajinsko pripadnost, za 821 učencev pa ni nobenih podatkov. Iz Furlanije je bilo 86 učencev, iz Koroške 80, od teh 43 iz Labotske doline; Augustinovič, »Ruška šola«, 52–54, 74–76.

114 Avtor prispevka sem naštel 263 učencev iz grofovskih vrst (po Augustinoviču 258) in 367 učencev iz vrst baronov (po Augustinoviču 363). Pri tem predpostavljam, da v letih 1761–64 na ruško šolo ni bil vpisan noben učenec iz vrst visokega plemstva. Po Augustinoviču je ruško šolo obiskovalo 2.826 meščanskih otrok (ali okoli 43 %), 1.185 trških otrok (slabih 18 %) in 1.001 podložniških otrok (slabih 15 %); Augustinovič, »Ruška šola«, 52–54; gl. tudi Koropec, »Ruše in njihova latinska šola«, 12; Wurzer, »Das Raster Gymnasium«, *Südsteirische Post*, 7. junij 1890, 1.

115 *Stoper Antonius Marburg[ensis] in balneo Dravi submersus* (Meznerič, *Notata Rastensia*, 130r). V ruški in mariborski mrliški matični knjigi ni zaveden (NŠAM, Ruše, MMK 1691–1745, 43–44; Maribor – Sv. Janez Krstnik, MMK 1664–1762, 208–11).

116 Njihov kasnejši poklic je kronist navedel za 2.915 učencev (slabih 44 %). Največ je bilo članov nižje duhovščine (1.197) in redovnikov (833), sledili so uradniki (312) in umetniki (117); Augustinovič, »Ruška šola«, 119–20.

117 Augustinovič, »Ruška šola« [1996], 28.

118 Orožen, *Das Bisthum*, 387–89. Gl. tudi Wurzer, »Das Raster Gymnasium«, *Südsteirische Post*, 18. junij 1890, 3.

upad števila učencev je zaznati že v obdobju 1743–53, ko jih je bilo letno na novo vpisanih med pet in devet.[119] Mnogi učenci šolanja niso zaključili, najboljši pa so ob ruški nedelji dobili nagrade.[120] Verske igre in ruška nedelja so namreč časovno sovpadale z zaključkom šolskega leta. Ureditev latinske šole, pripravljanje šolskih iger in podeljevanje nagrad najboljšim učencem močno spominja na ureditev jezuitskih gimnazij.[121] Ker je bil velik del učencev slovenskega porekla, prav tako njihovi učitelji, se je slovenščina upoštevala vsaj v najnižjem razredu, kjer so učili organist, cerkovnik in še kak instruktor. O učnih predmetih na latinski šoli iz kronike izvemo zelo malo. Poleg nemškega in slovenskega jezika se je zagotovo poučevala geometrija. Domnevamo lahko, da so učni predmeti bili takšni, kot so jih poznale jezuitske gimnazije na nižji stopnji. Vsekakor se je poučeval tudi latinski jezik, ki je tedaj predstavljal osnovni predpogoj za nadaljnje višje šolanje. Verjetno je bil eden od namenov uprizarjanja verskih iger urjenje učencev v latinskem jeziku.[122]

119 Leta 1754 sta bila na novo vpisana samo dva učenca, kar se je ponovilo še v letih 1757 in 1758 (Meznerič, *Notata Rastensia*, 184r, 186r–v). Upad števila učencev ruške šole lahko povežemo s smrtjo Štefana Jamnika (1665–1742), velikega dobrotnika ruške cerkve in tamkajšnje šole (Meznerič, *Notata Rastensia*, 40r, 176v–177v; Mlinarič, »Ruška latinska kronika«, 215). Gl. tudi opombi 53 in 63.

120 Mlinarič, »Ruška kronika«, 123; Kretzenbacher, »Barocke Wallfahrtsspiele zu Maria Rast«, 104; Glazer, »Verske igre v Rušah«, 613. Svečana podelitev nagrad je med letoma 1680 in 1722 potekala po zadnji uprizoritvi gledališke igre. Odpadla je v letih, ko verske igre niso bile uprizorjene, tj. leta 1691, 1710, 1713 in 1719–21. Morda kronist v teh letih o gledaliških igrah ni zapisal ničesar zaradi pomanjkljivosti beležk, po katerih je sestavljal kroniko (Glazer, »Verske igre v Rušah«, 613). Leta 1713 uprizoritve zagotovo ni bilo, saj je 2. avgusta pogorelo župnišče s celotno vasjo, ostala je le cerkev. Na Štajerskem je tega leta divjala tudi kuga (*2. Augusti sub Cæna circa Septima exortum incendium in domo parochiali omnia devastans exceptâ Sola Ecclesiâ* […] *Audita præterea fuit varys in locis grassari truculenta Epidemiæ Pues, quam Deus hic loci misericorditer avertit*; gl. Meznerič, *Notata Rastensia*, 132v).

121 Deželak Trojar, »Zametki in razcvet duhovne dramatike«, 174–75; Glazer, »Verske igre v Rušah«, 613. Na možnost jezuitskega vpliva nakazujejo naslovi nekaterih dramskih predstav (o Florindi leta 1702; o Viljemu Akvitanskem leta 1707; o Janezu Nepomuku leta 1711), ki so jih pred tem igrali tudi v jezuitskem kolegiju v Ljubljani; Deželak Trojar, »Zametki in razcvet duhovne dramatike«, 175. O jezuitskem učnem programu gl. Ciperle, »Jezuitski učni program in njihovi študiji«; prim. tudi Deželak Trojar, »Ohranjeni kronikalni zapisi«, 111 in nasl.

122 Meznerič, *Notata Rastensia*, 94v; Glazer, »Verske igre v Rušah«, 615; Augustinovič, »Ruška šola« [1996], 27–28; Vrbnjak, »Vzgoja in izobraževanje do srede 17. stoletja«, 20–25. Jezik ruških verskih iger v kroniki zvečine ni opredeljen,

Kronist na seznam učencev vsako leto dodaja le nove učence, učencev višjih letnikov pa ne omenja. Uvodoma našteva učence iz vrst visokega plemstva (grofje, baroni), ostale pa po abecednem vrstnem redu. Nekajkrat v seznamu plemičev doda take, ki niso bili plemiškega stanu, a so pozneje v družbi dosegli visok položaj. Pri večini učencev je navedeno njihovo krajevno ali deželno poreklo in poznejši poklic, pri plemičih pa le položaj v državni ali cerkveni službi. Na zmanjšanje ugleda ruške latinske šole poleg splošnega upada števila na novo vpisanih učencev po letu 1742 kaže tudi število učencev iz vrst visokega plemstva. V letih 1728–30, 1733–35, 1742–46 in od leta 1749 naprej med njimi ni bilo nobenega učenca-plemiča, v letih 1713, 1732, 1737–39 in 1741 pa je bil med takimi samo po eden.

Ustanovitelj ruške latinske šole in njen prvi vodja je bil domači duhovnik, vikar Jurij Kozina. Funkcija vodje šole je pripadla tudi njegovim naslednikom, ki so za svoje pomočnike in učitelje izbirali sposobne kaplane, na katerih je slonelo glavno breme šolskega dela. Ker je bilo torej mesto ruškega vikarja (pozneje župnika) od tedaj povezano s posebno in izredno pomembno nalogo, so bili za to mesto primerni le sposobni in ambiciozni ljudje. To potrjuje tudi izobrazbena struktura ruških duhovnikov. Po letu 1645 so tukaj po večini delovali (zelo) izobraženi ljudje. Mnogi med njimi so pred službovanjem v Rušah ali po njem opravljali pomembne cerkvene službe ali pa zasedali večje župnije. Kar je veljalo za ruške vikarje (župnike), to smemo zapisati tudi za kaplane-instruktorje. Mnogi med njimi so namreč prav tako dosegli visoko izobrazbo in pozneje opravljali vidnejše cerkvene službe ter postali župniki v pomembnih župnijah. V času obstoja latinske šole je bila več kot polovica ruških duhovnikov (župnikov) domačinov, med njimi kar štirje iz nadarjene in podjetne družine Jamnik. To priča o tem, da so bili Rušani ponosni na svojo latinsko šolo in pri trudu zanjo zelo zavzeti. Predlagalno pravico za imenovanje ruškega vikarja (župnika) je imel hoški nadžupnik, ki je kandidate verjetno dobro poznal in je morda deloval na podlagi poznavanja svoje nadžupnije. Pri imenovanju je verjetno sodeloval še arhidiakon. Zdi se, da je šlo za temeljito domišljen sistem. Polovica ruških vikarjev (župnikov) je pred nastopom svoje duhovniške službe in službe vodje šole opravljala funkcijo instruktorja na latinski šoli. Tako jim je bilo zaupano delo že dobro poznano in so se zato lahko hitro znašli v tej vlogi. Zanimive so tudi ugotovitve o tamkajšnjih instruktorjih (učiteljih). Povečini so to bili mladi ljudje, veliko jih je službo v Rušah nastopilo takoj po končanih

zato lahko o tem zgolj ugibamo; Deželak Trojar, »Zametki in razcvet duhovne dramatike«, 175.

študijih. Največkrat so to službo opravljali le kratek čas, pogosto ne dlje kot leto dni. Mnogi med njimi delu zaradi pomanjkljive pedagoške izobrazbe niso bili kos, drugi pa do dela niso čutili posebnega nagnjenja in so ga raje opustili. Povprečno je službena doba na ruški šoli trajala okoli štiri leta (od tri do pet let). Najdlje je z mladino delal prav kronist Meznerič, ki je bil instruktor leta 1730 in nato med letoma 1732 in 1742. Domnevamo lahko, da je na šoli pomagal tudi v njenem zadnjem obdobju obstoja, ko se je vrnil iz Vuzenice, torej med letoma 1748 in (vsaj do) 1764.[123]

Po ustanovitvi jezuitskega kolegija in gimnazije v Mariboru (1758) je ruška latinska šola hitro zamrla.[124] Upadanje števila učencev je zaznavno od leta 1743 naprej, v letih 1759–61 se je v šolo na novo vpisal le po en učenec.[125] Posledično je upadlo tudi število obhajanih. Leta 1754 jih je še bilo 31.646. Samo šest let pozneje je njihovo število upadlo na 9.524, leta 1764 pa je splahnelo na vsega 3.401.[126]

ZAKLJUČEK

Župnijski urad v kraju Ruše (pri Mariboru) hrani rokopisno kroniko manjšega formata (okoli 16 × 19 cm) iz časa po letu 1764, ki jo je napisal domačin Jožef Avguštin Meznerič, imenovan Marian. Napisana je v latinskem jeziku in obsega 187 popisanih listov. Rokopis ruške latinske kronike kaže, da je bila zapisana v kratkem časovnem obdobju, morda v nekaj letih. Najverjetneje se je to zgodilo kmalu po ukinitvi tamkajšnje latinske šole. Konec 19. stoletja, za časa ruškega župnika Matije Wurzerja, je bil kroniki

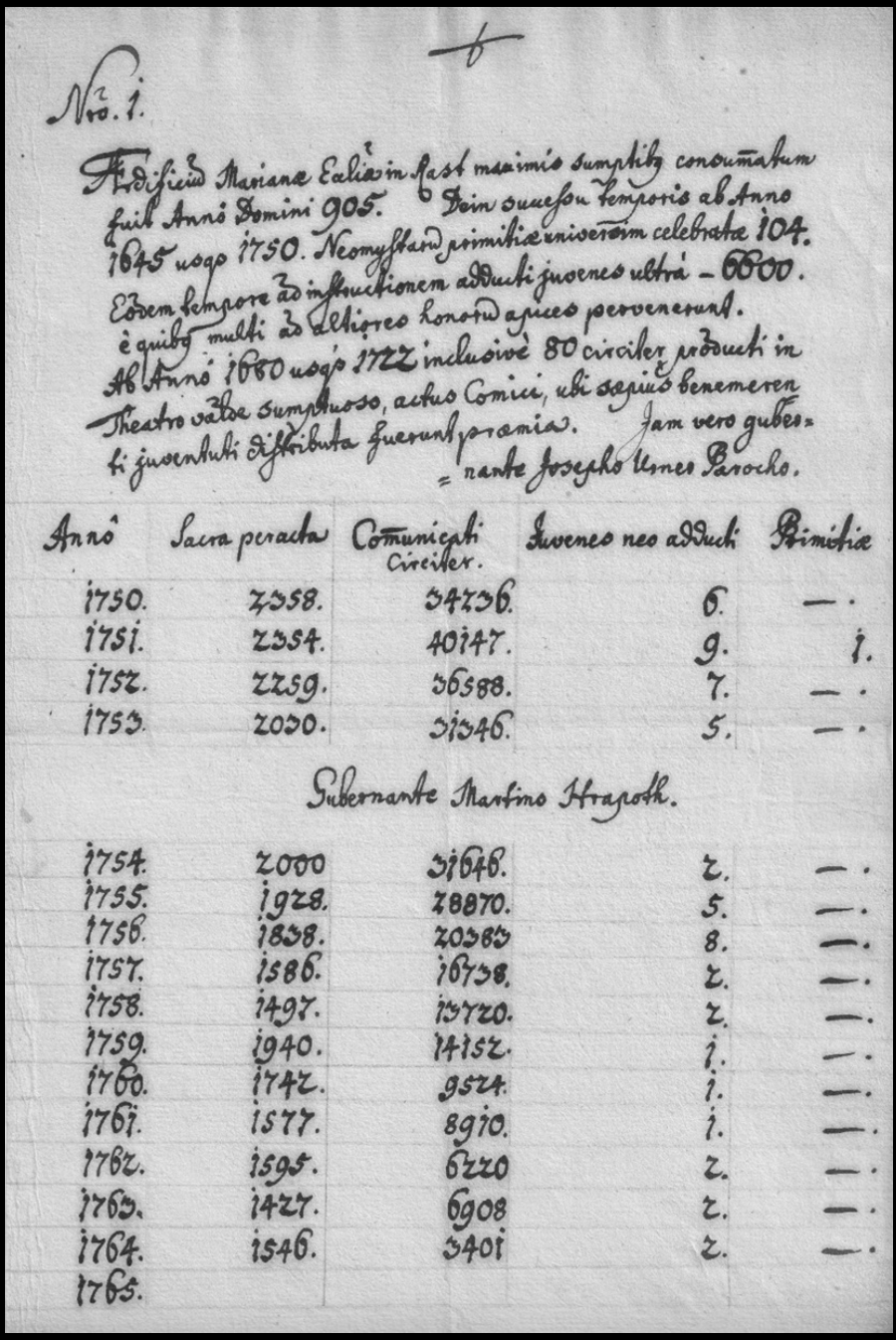
123 Augustinovič, »Ruška šola« [1996], 28–30.

124 Curk, »Nekdanji jezuitski kolegij v Mariboru in njegov gradbeni mojster Janez Fuchs«, 106; Semlič Rajh, Oman in Mlinarič, *Maribor*, 200.

125 Meznerič, *Notata Rastensia*, 177v–186v; Augustinovič, »Ruška šola«, 44, 53–54. Po Mezneričevem gradivu sodeč je bil leta 1761 na novo vpisan en učenec, v letih 1762–64 pa sta bila med na novo vpisanimi po dva. Podatkov od leta 1765 ni več, kar bi lahko pomenilo, da je latinska šola v Rušah prenehala z delovanjem (NŠAM, Župnija Hoče, gradivo Mezneriča za ruško kroniko, št. 1). Že predtem so v sredstva za vzdrževanje latinske šole močno zarezale terezijanske cerkvene reforme, s katerimi so bili na primer po letu 1753 postopoma odpravljeni številni (tudi Marijini) prazniki ter omejene božje poti in procesije; Ambrožič, »Posledice terezijanskih reform in ukrepov v Cerkvi na Slovenskem«, 222, 226–27. Najzgodnejše vpisnice za jezuitski kolegij oziroma gimnazijo v Mariboru niso ohranjene, tako da njenih učencev ne moremo primerjati z učenci na ruški latinski šoli.

126 NŠAM, Župnija Hoče, gradivo Mezneriča za ruško kroniko, št. 1.

dodan kratek indeks. Ruška kronika spada med najzanimivejše župnijske kronike in pomembnejše rokopisne vire na Štajerskem. Kronist Meznerič jo je napisal na podlagi »verodostojnih rokopisov«, zlasti iz rokopisov rektorja ruške cerkve Janeza Marije Liechtenheima (1500–1531) ter vikarjev Jurija Kozine (1644–1649) in Luke Jamnika (1676–1698). V njej je popisal kratko zgodovino cerkve, vrsto njenih rektorjev, vikarjev in župnikov, nekatere krajevne dogodke in podatke po letu 1645, ko se je ustanovila latinska šola, pa tudi sezname učencev, podatke o kaplanih-instruktorjih na šoli in o verskih igrah. Glede na vsebino lahko kroniko razdelimo na dva dela, pri čemer strogo cezuro predstavlja leto 1645, ko je bila v Rušah pod duhovnikom Jurijem Kozino ustanovljena latinska šola. Podatki pred letom 1600 veljajo za manj verodostojne, za večino podatkov po tem letu, zlasti od srede 17. stoletja naprej, pa lahko rečemo, da so (bolj) zanesljivi. Za obdobje 18. stoletja je Meznerič snov najverjetneje črpal iz primarnih zgodovinskih virov in zapisal to, kar je sam doživel. Največji del kronike obsegajo seznami učencev, ki so se šolali na ruški latinski šoli. Pred ustanovitvijo jezuitskega kolegija in gimnazije v Mariboru leta 1758 je to bil najpomembnejši javno dostopen šolski zavod na ozemlju Spodnje Štajerske. V obdobju med letoma 1645 in 1764 se je v Rušah šolalo 6.872 otrok, ki jim je pridobitev osnovne izobrazbe odpirala pot k višjim študijem. Učenci ruške latinske šole so prihajali iz celotnega ozemlja današnje Slovenije, iz vseh avstrijskih dežel, pa tudi iz Hrvaške, Dalmacije, Furlanije, Italije, Ogrske in Češke. Med podatki iz časa po letu 1645 so med najzanimivejšimi še tisti o verskih igrah, ki so jih v kraju uprizarjali med letoma 1680 in 1722. V obdobju štirih desetletij se je na šolskem odru ob domači cerkvi zvrstilo okoli 80 iger. Verske igre, ki so jih v obdobju protireformacije gojili zlasti jezuiti in kapucini, so v Rušah slavile Marijo in so imele izrazit verskovzgojni namen. Največkrat so jih uprizarjali na ruško soboto ali ruško nedeljo, ko je bil na prvo nedeljo po malem šmarnu v kraju glavni cerkveni shod ob prazniku Marijinega rojstva ali Marijinega imena (8. septembra). V prvi vrsti so bile namenjene številnim (domačim) romarjem, ki so prihajali v Ruše in bližnjo Puščavo na božjo pot.

Nro. 1.

Ædificium Marianæ Ecclesiæ in hast maximis sumptibus consumatum fuit Anno Domini 905. Dein successu temporis ab Anno 1645 usqo 1750. Neomystarum primitiæ universim celebratæ 104. Eodem tempore ad institutionem adducti juvenes ultrà – 6600. è quibus multi ad altiorem honorum apices pervenerunt. Ab Anno 1680 usqo 1722 inclusivè 80 circiter producti in Theatro valde sumptuoso, actus Comici, ubi sæpius benemeren ti juventuti distributa fuerunt præmia. Jam vero guber= = nante Josepho Venes Parocho.

Anno	Sacra peracta	Communicati circiter.	Juvenes neo adducti	Primitiæ
1750.	2358.	34736.	6.	—.
1751.	2354.	40147.	9.	1.
1752.	2259.	36588.	7.	—.
1753.	2020.	31346.	5.	—.
		Gubernante Martino Hrazoth.		
1754.	2000	31646.	2.	—.
1755.	1928.	28870.	5.	—.
1756.	1838.	20363	8.	—.
1757.	1586.	16738.	2.	—.
1758.	1497.	13720.	2.	—.
1759.	1940.	14152.	1.	—.
1760.	1742.	9524.	1.	—.
1761.	1577.	8910.	1.	—.
1762.	1595.	6220	2.	—.
1763.	1427.	6908	2.	—.
1764.	1546.	3401	2.	—.
1765.				

Slika 1: NŠAM, Župnijski fondi, Hoče, Ruška kronika gradivo Avguština Mezneriča, šk. 52.5

BIBLIOGRAFIJA

Viri

NŠAM – Nadškofijski arhiv Maribor
- Župnijski fondi, Župnija Hoče, šk. 50/51, testament beneficiata Avguština Mezneriča iz 15. avgusta 1770 (prepis), fol. 1r–2v.
- Župnijski fondi, Župnija Hoče, šk. 52, gradivo beneficiata Avguština Mezneriča za ruško kroniko, št. 1 in št. 2.
- Matične knjige, Župnija Ruše, mrliška matična knjiga (MMK) 1691–1745; poročna matična knjiga (PMK) 1692–1737.
- Matične knjige, Župnija Maribor – Sv. Janez Krstnik, MMK 1664–1762.

StLA – Steiermärkisches Landesarchiv, Gradec
- Handschriftensammlung (Hs.) 2, *Notata Rastensia* [prepis iz 19. stoletja].

UKM – Univerzitetna knjižnica Maribor
- Rokopisna zbirka, Ms 77, Meznerič, Jožef Avguštin, *Notata Rastensia ex antiquissimis documentis desumpta et variis fide humana dignis autographis synoptice descripta* [Ruška kronika. Sestavil Jožef Avguštin Meznerič. Prepis.] – [Ruše, 1. polovica 19. stoletja] 80 listov. Provenienca neznana. Dar pred 1925.
- Rokopisna zbirka, Ms 78, Meznerič, Jožef Avguštin, *Notata Rastensia ex antiquissimis documentis desumpta et variis fide humana dignis autographis synoptice descripta* [Ruška kronika. Sestavil Jožef Avguštin Meznerič. Prepis začetnih strani.] – [Ruše, 2. polovica 19. stoletja] 8 listov. Provenienca neznana. Dar pred 1925.

ŽA – Župnijski arhiv, Ruše
- Jožef Avguštin Meznerič (Marian), *Notata Rastensia ex antiqvissimis documentis desumpta et Varijs, fide humana dignis, autographis Synopticè descripta.* [Maria Rast, po 1764].

Objavljeni viri

Andritsch, Johann, ur. *Die Matrikeln der Universität Graz*. Zv. 3, 1663–1710. Gradec: Akademische Druck- und Verlagsanstalt, 1987.

Attems, Karel Mihael. *Vizitacijski zapisniki savinjskega arhidiakonata goriške nadškofije = Atti delle visite pastorali nell'arcidiaconato di valle Saunia della arcidiocesi di Gorizia = Die Berichte der Pastoralvisitationen im Archidiakonat Saunien der erzdiözese Görz: 1751–1773*, ur. Anton Ožinger. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, Inštitut za zgodovino Cerkve Teološke fakultete in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1991.

Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini. V letu 2014 zbrana dokumentacija o arhivskem gradivu v tujini, ki se nanaša na Slovenijo in Slovence. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2015.

Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini. V letu 2018 zbrana dokumentacija o arhivskem gradivu v zamejstvu in po svetu, ki se nanaša na Slovenijo in Slovence. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2019.

Höfer, Rudolf K[arl]. *Die landesfürstliche Visitation der Pfarren und Klöster in der Steiermark in den Jahren 1544/1545. Edition der Texte und Darstellung zu Nachrichten* über *das kirchliche Leben*. Zv. 14 dela *Quellen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark*. Gradec: Selbstverlag der Historischen Landeskommission für Steiermark, 1992.

Mlinarič, Jože. *Gradivo za zgodovino Maribora*. Zv. 5, *Listine 1371–1415*. Maribor: Pokrajinski arhiv, 1979.

Zahn, Joseph von. *Kataloge des Steiermärkischen Landesarchives. Katalog der Handschriften*, ur. Anton Mell. Gradec in Leipzig: Ulr. Moser's Buchhandlung (J. Meyerhoff), 1898.

Literatura

Ambrožič, Matjaž. »Posledice terezijanskih reform in ukrepov v Cerkvi na Slovenskem«. V: *Marija Terezija – med razsvetljenskimi reformami in zgodovinskim spominom*, ur. Miha Preinfalk in Boris Golec, 217–38. Ljubljana: ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Založba ZRC, 2018.

Augustinovič, Drago. »Ruška šola«. V: *Ruška latinska šola*, ur. Jože Mlinarič, Bernard Geršak in Vili Rezman, 43–126. Ruše: Občina Ruše in Župnijski urad, 1995.

——— . »Ruška šola«. V: *Ruška latinska šola – historični kontekst*: *Zbornik referatov s posveta ob 350-letnici ustanovitve*, ur. Vili Rezman, 27–40. Ruše: Občina Ruše, 1996.

Baravalle, Robert. »Die geistlichen Spiele zu Maria-Rast«. *Blätter für Heimatkunde* 9/10 (1924): 1–5.

Ciperle, Jože. »Ruška latinska šola, 350 let (1645–1995), Ruše 1995«. *Šolska kronika* 5 (1996): 304–8.

——— . »Jezuitski učni program in njihovi študiji«. V: *Ruška latinska šola – historični kontekst*: *Zbornik referatov s posveta ob 350-letnici ustanovitve*, ur. Vili Rezman, 43–54. Ruše: Občina Ruše, 1996.

Curk, Jože. »Nekdanji jezuitski kolegij v Mariboru in njegov gradbeni mojster Janez Fuchs«. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 54, št. 1–2 (1983): 105–24.

Deželak Trojar, Monika. »Teoretska opredelitev in vloga dramatike v jezuitskem redovnem ustroju«. *Primerjalna književnost* 43, št. 2 (2020): 141–69.

———. »Zametki in razcvet duhovne dramatike v zgodnjem novem veku na Slovenskem«. *Jezik in slovstvo* 67. št. 1–2 (2022): 151–81.

———. »Ohranjeni kronikalni zapisi jezuitskega kolegija v Ljubljani«. *Clotho* 6. št. 1 (2024): 101–133.

Glaser, Janko. »Ustanovitev Bralnega društva v Rušah (1865)«. Časopis za zgodovino in narodopisje 20, št. 2 (1925): 160–63.

———. »Verske igre v Rušah«. *Jutro*, 12. avgust 1930.

Glazer, Janko. »Verske igre v Rušah«. *Slavistična revija* 3, št. 1–2 (1950): 166–72.

———. »Verske igre v Rušah«. V: *Ruška kronika*, ur. Josip Teržan et al., 607–17. Ruše: Krajevna skupnost, 1985 (ponatis članka iz 1950).

———. »Verske igre v Rušah«. V: *Ruška latinska šola*, ur. Jože Mlinarič, Bernard Geršak in Vili Rezman, 133–47. Ruše: Občina Ruše in Župnijski urad, 1995 (ponatis članka iz 1950 in 1985).

Grahornik, Matjaž. »Genealogija rodbine Glaser oziroma Glazer«. V: *Ruški domoljubi*, ur. Vili Rezman, 43–86. Ruše: Lira – Društvo za razvoj, 2015.

Hofrichter, Josef Carl. *Chronik der Pfarre Maria Rast in Untersteier*. Marburg: Fr. Leyrer, 1872.

Janisch, Josef Andreas. *Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark*. Zv. 2, *L–R*. Graz: Leykam, 1885.

Kalan, Filip. »Obris gledališke zgodovine pri Slovencih«. *Novi svet* 3, št. 1–2 (1948): 456–57.

Kavčič, Fridolin. »Ruška gimnazija«. *Izvestje muzejskega društva za Kranjsko* VI (1896): 69–75.

Kollmann, Ignaz. »Maria Rast in Untersteyer, ein alter Wallfahrtsort und einst eine berühmte Academie«. *Der Aufmerksame* (priloga *Grätzer Zeitung*), 27. avgust 1835.

Koropec, Jože. »Ruše v srednjem veku«. V: *Ruška kronika*, ur. Josip Teržan et al., 68–81. Ruše: Krajevna skupnost, 1985.

———. »Ruše in njihova latinska šola«. V: *Ruška latinska šola – historični kontekst: Zbornik referatov s posveta ob 350-letnici ustanovitve*, ur. Vili Rezman, 9–14. Ruše: Občina Ruše, 1996.

Kotnik, Franc. »Nekaj črtic o slovenskih pasijonskih igrah na Koroškem«. *Dom in svet* 25, št. 1 (1912): 11–17.

Kretzenbacher, Leopold. »Barocke Wallfahrtsspiele zu Maria Rast in Untersteiermark«. *Österreichische Zeitschrift für Volkskunde* 54 (1951): 103–23.

Kuret, Niko. »Ljudsko gledališče pri Slovencih: za 190-letnico rojstva Andreja Šusterja Drabosnjaka (* 6. maja 1768)«. *Slovenski etnograf* 11 (1958): 11–48.

Marin, Marko. »Gledališka zastrtost ruških verskih iger«. V: *Ruška latinska šola – historični kontekst: Zbornik referatov s posveta ob 350-letnici ustanovitve*, ur. Vili Rezman, 57–66. Ruše: Občina Ruše, 1996.

Mlinarič, Jože. »Ruška kronika«. V: *Ruška kronika*, ur. Josip Teržan et al., 116–32. Ruše: Krajevna skupnost, 1985.

———. »Seznam imen iz latinske kronike«. V: *Ruška kronika*, ur. Josip Teržan et al., 133–246. Ruše: Krajevna skupnost, 1985.

———, Franc Cerar in Jože Curk. *Župnija svete Magdalene v Mariboru: 1289–1989*. Maribor: Župnijski urad sv. Magdalene, 1989.

——— . »Ruška latinska kronika«. V: *Ruška latinska šola*, ur. Jože Mlinarič, Bernard Geršak in Vili Rezman, 153–225. Ruše: Občina Ruše in Župnijski urad, 1995.

——— . »Cerkvene razmere na slovenskem Štajerskem v obdobju delovanja Ruške latinske šole«. V: *Ruška latinska šola – historični kontekst: Zbornik referatov s posveta ob 350-letnici ustanovitve*, ur. Vili Rezman, 17–23. Ruše: Občina Ruše, 1996.

——— . »Prispevek benediktincev k duhovnemu in gospodarskemu razvoju na območju severovzhodne Slovenije«. *Studia Historia Slovenica* 1, št. 2 (2001): 267–78.

Movrin, David. »Latinska šola v Rušah, ruški Romul Luka Jamnik, *Gesta Romanorum* in izgubljena igra *De Joviniano imperatore mire correcto*«. *Clotho* 6, št. 1 (2024): 167–256.

Mravljak, Josip. *Nadžupnija in dekanija Vuzenica*. Maribor: samozaložba, 1928.

Ogrin, Matija. »Kodikološki opis rokopisa in besedilno izročilo pasijona«. V: *Kapelski pasijon*, ur. Erich Prunč in Matija Ogrin, 457–507. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, Mohorjeva družba, 2016.

Orožen, Ignacij. *Das Bisthum und die Diözese Lavant*. Zv. 1, *Das Bisthum, das Domkapitel und die Dekanate: Marburg, Mahrenberg, Jaring, St. Leonhard in W. B., Kötsch und Zirkoviz*. Maribor: F. B. Lavant. Ordinariat, 1875.

Puff, Rudolf Gustav. »Geschichtliche Erinnerungen an die einstmalige Studienanstalt zu Maria Rast in Steiermark«. V: *Oesterreichische Blätter für Literatur und Kunst* 3, št. 21 (1846): 167–68.

——— . *Marburg in Steiermark: seine Umgebung, Bewohner und Geschichte*. Zv. 1. Gradec: Andr. Leykam'schen Erben, 1847.

——— . »Maria Rast bei Marburg«. *Steiermärkisches National Kalender* (1857): 30–40.

Rezman, Vili. »Ruški domoljubi«. V: *Ruški domoljubi*, ur. Vili Rezman, 5–27. Ruše: Lira – Društvo za razvoj, 2015.

Rezman, Vili. »Tisočletje katoliške duhovnosti in katolicizma na 'Ruškem' območju«. V: *Naši duhovniki in njihova dela: zbornik simpozija 21. marca 2019 v Rušah*, ur. Vili Rezman, 9–41. Ruše: Lira – Društvo za razvoj, 2020.

———. »Marko Glaser (Rušan'c pri Svetem Petru)«. V: *Marko Glaser (Rušan'c pri Svetem Petru)*, 5–39. Ruše: Lira – Društvo za razvoj, 2022.

Schmidt, Vlado. *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem 1.* Ljubljana: DZS, 1963.

Seidl, Johann Gabriel. »Maria Rast (Monographische Skizze)«. V: *Steyermärkische Zeitschrift*, zv. 2, 23–40. Graz: Verlage der Direction des Lesevereins am Joanneum, 1835.

Semlič Rajh, Zdenka, Žiga Oman in Lučka Mlinarič. *Maribor: Mesto, hiše, ljudje: Stavbna zgodovina starega mestnega jedra med sredino 18. stoletja in letom 1941.* Maribor: Pokrajinski arhiv, 2012.

Urlep, Lilijana. »Naše kalvarije«. V: *Kalvarije*, ur. Vili Rezman, 48–66. Ruše: Lira – Društvo za razvoj, 2019.

———. »Cerkvenoupravna ureditev v Dravski dolini«. V: *Naši duhovniki in njihova dela: Zbornik simpozija 21. marca 2019 v Rušah*, ur. Vili Rezman, 43–60. Ruše: Lira – Društvo za razvoj, 2020.

———. »Škof Slomšek in njegov pomočnik Marko Glaser«. V: *Marko Glaser (Rušan'c pri Svetem Petru)*, 41–63. Ruše: Lira – Društvo za razvoj, 2022.

Volčjak, Jure. *Ordinacijski zapisniki Oglejskega patriarhata za slovensko ozemlje v 18. stoletju (1701–1749)*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2020.

Weinhold, Karl. *Weihnacht-Spiele und Lieder aus Süddeutschland und Schlesien*. Graz: Damian & Sorge, 1853.

Wurzer, Matija. »Ruše, starodavna božja pot in nekdaj učenosti zibela«. V: *Slomšekove Drobtinice za leto 1865–1866*, 185–211. Maribor: Anton Martin Slomšek, 1866.

——— . »Nekdanje šole v Rušah«. V: *Slomšekove Drobtinice za leto 1865–1866*, 264–66. Maribor: Anton Martin Slomšek, 1866.

———. »Der Chronist von Maria-Rast«. *Südsteirische Post*, 25. junij 1890.

———. »Das Raster Gymnasium«. *Südsteirische Post*, 7. in 18. junij 1890.

Žnidar, Staš. »Celjani in ruška latinska šola (1645–1756).« Diplomsko delo, Univerza v Mariboru, 2012.

IZVLEČEK

Župnijski urad v kraju Ruše (pri Mariboru) hrani rokopisno kroniko manjšega formata, ki jo je napisal domačin Jožef Avguštin Meznerič, imenovan Marian. Napisana je v latinščini in obsega 187 popisanih listov. Konec 19. stoletja ji je bil dodan indeks. Ruško latinsko kroniko lahko glede na njeno vsebino razdelimo na dva dela, pri čemer strogo cezuro predstavlja leto 1645, ko je bila v kraju ustanovljena latinska šola. Ta je pred ustanovitvijo jezuitskega kolegija in gimnazije v Mariboru (1758) predstavljala najpomembnejši javno dostopen šolski zavod na ozemlju Spodnje Štajerske. Ruška kronika je nastala kmalu po letu 1764, ko je tamkajšnja šola (očitno) prenehala z delovanjem.

KLJUČNE BESEDE: kronika, latinščina, Meznerič, Ruše, latinska šola, novi vek

Latin chronicle from Ruše (after 1764)

ABSTRACT

The parish office in Ruše (near Maribor) keeps in its archive a manuscript chronicle in small format, written by a local Jožef Avguštin Meznerič, called Marian. It is in Latin and consists of 187 written double-sided pages. An index was subsequently added at the end of the 19th century. The chronicle can be divided into two parts according to its content, with the strict caesura being the year 1645, when the Latin school was founded in Ruše. Before the Jesuit College and Gymnasium were established in Maribor (1758), the Latin school in Ruše was the most important publicly accessible educational institution in Lower Styria. The chronicle was written shortly after 1764, when the Latin school in Ruše (apparently) ceased to function.

KEYWORDS: chronicle, Latin, Meznerič, Ruše, Latin school, modern era

ANNALES DUCATUS STYRIÆ,

CUM ADJECTA

FINITIMARUM PROVINCIARUM

BAVARIÆ, AUSTRIÆ, CARINTHIÆ, SALISBURGI, AQUILEJÆ,

&c.

HISTORIA,

IN QUANTUM EA,

AD RES STYRIÆ ILLUSTRANDAS CONDUCERE VIDETUR;

EX ANTIQUIS

HISTORIÆ MONUMENTIS,

COLLECTI,

STUDIO ET OPERA

AQUILINI JULII CÆSAR,

CANONICI REGULARIS VORAVIENSIS,

STYRI GRÆCENSIS.

TOMUS III.

DE

STYRIÆ REBUS SUB HABSPURGICO-AUSTRIACIS

PRINCIPIBUS AB ANNO M. CCC. XXX.

AD ANNUM M. D. XIX.

CUM

TRIPLICI CHRONICO CELEJANO MANUSCRIPTO HACTENUS NON

EDITO ET DIPLOMATARIO QUODAM

GENEALOGIAM VETERUM STYRIÆ

FAMILIARUM CONTINENTE.

K K
LYCEAL
BIBLIOTHEK
ZU
LAIBACH

VIENNÆ,

TYPIS JOSEPHI GEROLD, AULÆ IMPERIALIS TYPOGRAPHI, 1777.

Aquilinus Iulius Caesar, Annales Ducatus Styriae, Tomus IIII (1777); vir: NUK

DOI: https://doi.org/10.4312/clotho.6.1.167-256

Latinska šola v Rušah, ruški Romul Luka Jamnik, *Gesta Romanorum* in izgubljena igra *De Joviniano imperatore mire correcto*

David Movrin*

ZAČETKI DRAMATIKE NA SLOVENSKEM

Verske igre v Rušah so bile v povezavi z latinsko šolo (1645–1760) in osrednjim ohranjenim virom, latinsko kroniko Jožefa Avguština Mezneriča na 159 listih formata 25.7 × 29.2 cm z naslovom *Notata Rastensia antiquissimis documentis desumpta et variis fide humana dignis autographis synoptice descripta*,[1] doslej predmet vrste obravnav. Prvi je nanje opozoril nemški pesnik J. G. Seidl (1835),[2] v slovenščini pa že kmalu za njim ruški župnik M. Vurcer (1866).[3] Najbolj poglobljeno se jih je lotil Janko Glazer v večkrat ponatisnjeni razpravi »Verske igre v Rušah« (1950).[4] V zadnjem času se področju raziskovalno posveča Monika Deželak Trojar,[5] ki latinske igre v Rušah obravnava v kontekstu

* Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana; david.movrin@ff.uni-lj.si.

1 Teržan, *Ruška kronika*.

2 Seidl, »Maria Rast«: 30–31.

3 Vurcer, »Ruše, starodavna božja pot«: 206, 66.

4 Glazer, »Verske igre v Rušah« (1995); to je zadnji ponatis, pred tem je študija izšla že leta 1993 v Glazerjevem zborniku *Razprave – članki – ocene*, leta 1985 v zborniku *Ruška kronika* in leta 1950 v *Slavistični reviji*.

5 Deželak Trojar, »Zametki in razcvet duhovne dramatike«.

zgodnjenovoveške duhovne dramatike na današnjem slovenskem ozemlju. Te igre, ki jih v nemščini označujejo kot »geistliches Schauspiel«, v angleščini pa kot »religious drama« ali »Christian drama«, segajo v svojih zametkih že v 10. stoletje in v liturgijo, kasneje pa so se tako od cerkvenega obredja kot tudi od cerkvenega prostora počasi osamosvojile ter se v dobršni meri znašle v rokah laikov.[6]

Enega prvih odmevov tega dogajanja morda predstavlja kar drobec velikonočne pesmi, ki se je ohranil v Stiškem rokopisu s sredine 15. stoletja.[7] Indikativno je, da ohranjeno besedilo, »Nas gоſpud ye od ſmerti ſtwal / od nega brittke martre / nam ÿe ſe ve ſe liti / onam choczтſche troſti biti kyr[i]e [eleis]on«, temelji na izvirniku v drugem jeziku – in da je to nakazal že pisar z naslovom »Kryſt is hersondñ«. Že Ivan Grafenauer je opozoril na nemško vzporednico »Christ ist erstanden / von der marter alle; / deß solln wir alle froh seyn, / Christi will unser trost seyn. / Kyrie eleison.«[8] Teh vzporednic je bilo veliko, saj gre za eno najstarejših ohranjenih liturgičnih pesmi, nastala je okrog leta 1100, sam Martin Luther je o njej zapisal, da se človek vsake pesmi sčasoma naveliča, le »Christus ist erstanden« je treba zapeti vsako leto znova (»Aller Lieder singet man sich mit der zeit müde, aber das Christus ist erstanden, mus man alle jar wider singen«).[9] Philipp Wackernagel (za katerega se je Grafenauer v opombi pritožil, da mu v Ljubljani med vojno ni bil dostopen) je v svojem pregledu nemških cerkvenih pesmi naštel skoraj trideset inačic.[10]

Več podatkov je ohranjenih o naslednjih stoletjih. Najprej v obdobju protestantizma, verjetno takrat, ko je ljubljansko stanovsko šolo 1582–84 vodil Nikodem Frischlin, za katerega je znano, da je po odhodu izdal kar pet dram.[11] Sledil je razcvet šolskih iger pri jezuitih, ki so v dobrih dveh desetletjih od 1596 do 1619 na tem ozemlju ustanovili kar štiri kolegije, v Ljubljani, v Celovcu, v Gorici in v Trstu, in s svojo šolsko dejavnostjo[12] prostor povezali z dogajanjem v okviru jezuitskega gledališča po takratni Evropi.[13] Osrednja tematika njihovih predstav se je v večini primerov opirala na Sveto pismo in še posebej na evangelije, vendar

6 Ibid., 151–52. Podrobnejši pregled ponuja Kuret, *Duhovna drama*, 5–47.

7 Danes NUK Ms 141; prim. Glavan, *Stiški rokopis*.

8 Ivan Grafenauer, »'Ta stara velikanočna pejsen' in še kaj«.

9 Luther, *Tischreden oder Colloquia*, 590v.

10 Wackernagel, *Das deutsche Kirchenlied*, 2.726–37.

11 Deželak Trojar, »Zametki in razcvet duhovne dramatike«: 154, prim. tudi omembo v Baraga, *Historia annua*, 25.

12 Prim. Grendler, *Jesuit Schools and Universities*.

13 Deželak Trojar, »Jezuitska dramatika«: 180. Širšo regijo za nemške dežele obravnava Rädle, »Jesuit Theatre«, za francoske Loach, »Performing in Latin«.

se že pojavi tudi občasno delo z antično motiviko, denimo *De pomo Theodosii* iz leta 1660,[14] zgodba o cesarju Teodoziju II. in cesarici Ajliji Evdokiji. Zgodovinar Janez Malalas pripoveduje, kako je k Teodoziju nekoč ob obisku cerkve za praznik svetih treh kraljev (verjetno okrog leta 443) pristopil siromak in mu podaril nenavadno veliko frigijsko jabolko, tako ogromno, da mu je cesar v zahvalo plačal 150 zlatnikov. Jabolko, ki je v antiki od nekdaj predstavljalo ljubezensko darilo, je nato podaril cesarici. Toda ta ga je nato poslala enemu od dvorjanov, Pavlinu – ki pa ga je neprevidno podaril cesarju. Sumničavi cesar je takoj vprašal cesarico, kje ima njegovo jabolko, ona pa je zatrdila, da ga je pojedla, in zraven celo prisegla. To je bilo za Teodozija dovolj, da je postavnega in mladostnega Pavlina obsodil na smrt, Ajlija Evdokija pa se je iz Konstantinopla umaknila v Jeruzalem ter se predala molitvi.[15]

Ob istem času kot jezuiti so s svojim vzgojnim delom v Ljubljani začeli tudi kapucini, temeljni kamen za njihov samostan je bil položen leta 1607, prišli pa so morda že nekaj let prej. Začetnemu razcvetu je sledil upad, nato pa konec 17. stoletja ponoven razcvet. Ohranjeni so trije povzetki njihovih pasijonskih procesij, ki velikonočno motiviko dopolnjujejo z raznovrstnimi starozaveznimi prizori, na trenutke mednje vpletejo tudi priložnostno politično intonirano podobo. Bolj znane od ljubljanskih so kapucinske procesije v Škofji Loki, *Škofjeloški pasijon* patra Romualda je v zadnjem obdobju spet deležen znatne raziskovalne pozornosti.[16] Kapucini so podobne procesije prirejali tudi v drugih mestih, zelo verjetno v Radgoni, vsekakor tudi v Kranju.[17]

IGRE V RUŠAH

Podrobno razpravo o latinski šoli v Rušah je že pred časom objavil Drago Augustinovič.[18] Do sredine 18. stoletja je bil to edini študijski zavod na območju slovenske Štajerske (zametki pouka, ki jih Ruška kronika postavlja kar v leto 1187, so zgodovinsko vprašljivi, verjetno so bili neformalni in večkrat prekinjeni).[19] Šolo je ustanovil Jurij Koz-

14 Baraga, *Historia annua*, 212; prim. Deželak Trojar, »Ohranjeni kronikalni zapisi«: 101–33.

15 Malalas 14.8; podrobneje o zgodovinskem kontekstu Holum, *Theodosian Empresses*, 176, kjer je antično poročilo predstavljeno v kritični luči. Širši okvir tega motiva obravnava Braccini, »An Apple between Folktales«.

16 Prim. Ogrin, »Vprašanja tradicije Škofjeloškega pasijona«; članku je sledila nova kritična izdaja, Ogrin in Deželak Trojar, *Škofjeloški pasijon*.

17 Deželak Trojar, »Zametki in razcvet duhovne dramatike«: 172–73.

18 Augustinovič, »Ruška šola«; prim. tudi Grahornik, *Ruška latinska kronika*, 153.

19 Vrbnjak, »Osnovno šolstvo v Rušah«, 410.

ina, ruški župnik od 1645 do 1649, in je delovala od 1645 do ukinitve 1760. Prvo leto je imela 17 učencev, nato je število naraščalo in leta 1698 jih je bilo kar 214, po letu 1730 pa je sledil upad in zadnji dve leti pred zaprtjem je bil na šolo vpisan samo še en učenec. (Razlogov je bilo najbrž več – pomanjkanje sposobnih učiteljev, zastarel kurikul, predvsem pa konkurenca nove gimnazije, ki so jo leta 1758 v Mariboru ustanovili jezuiti.)[20] Skupaj je šolo obiskovalo kar 6681 učencev, ki so izhajali iz zelo raznolikih okoliščin, med njimi so bili tako plemiči kot meščani in podložniki.[21]

Igre je v Rušah uvedel domačin Luka Jamnik (1647–1698), ki ga Ruška kronika najprej navaja med učenci tamkajšnje šole, kasneje pa je leta 1676 postal župnik v Rušah in to ostal do smrti leta 1698. Zaradi vsestranske delavnosti ga kronika imenuje kar »ruški Romul«, po ustanovitelju Rima, ki je imel zasluge za vrsto novih mestnih ustanov. Jamnik je dal razširiti in opremiti cerkev, zgradil je novo kaplanijo in novo župnišče ter dal sredi vasi izkopati vodni izvir. Še večji premik je dosegel na področju vzgoje, latinska šola je v njegovem obdobju dosegla svoj vrh. Leta 1680 je uvedel vsakoletne verske igre po zgledu jezuitskih šolskih »komedij«, *actio comica*; samostalnik komedija je tu rabljen v svojem starejšem pomenu, podobno kot pri Danteju pomeni predvsem »zgodba s srečnim koncem«. Oder je stal ob cerkvi, nastopala pa je domača mladina, *domestica iuventus*.[22]

Časovno in vsebinsko so bile igre prilagojene lokalnemu prostoru. Prirejali so jih za romarje, ki so ravno v tem času, leta 1680, začeli množično romati k Mariji v Rušah. Odvijale so se na nedeljo po prazniku Marijinega rojstva 8. septembra, torej po malem šmarnu;[23] na ta dan, »ruško nedeljo«, so obhajali praznik Marijinega imena, včasih tudi prejšnjega dne na »ruško soboto«, *die Sabbathi Dominicam Rastensem antecedente*.[24] Oder je bil napravljen leta 1680 iz lesa in druge zelenine, *ex variis viridariis*,[25] sprva na pokopališču, leta 1689 pa so napravili novega, najbrž večjega, ker je bil že »deloma znotraj pokopališča, deloma zunaj njega« (*novum theatrum partim in partim extra coemeterim erectum*).[26] Razumljivo je, da so bile igre tudi vsebinsko prilagojene tem okoliščinam – večina je bila posvečenih Mariji, včasih

20 Ibid., 412; prim. tudi Grahornik, »Ruška latinska kronika«, passim.

21 Augustinovič, »Ruška šola«, 52; prim. Marin, »Gledališka zastrtost«, 57 in nasl.

22 Glazer, »Luka Jamnik«.

23 Deželak Trojar, »Zametki in razcvet duhovne dramatike«: 174.

24 *Notata Rastensia* 55a.

25 Ibid. 53a.

26 Ibid. 69b.

kar v povezavi s katerim od vzklikov v lavretanskih litanijah; leta 1680 kot mogočni zaščitnici (*de potentissimo Mariae patrocinio*),[27] leta 1681 o Marijinih milostih (*de gratiis Marianis*),[28] leta 1682, ko je v bližini razsajala kuga, o ruški Mariji kot zdravju bolnikov (*Maria Rastensis salus infirmorum*). Leta 1683[29] je ruška nedelja prišla na 12. september; v tem času so bili Turki pred Dunajem in v Ruše je v devetih tednih obleganja prišlo več kot petdeset procesij prosit pomoči. Prav na ruško nedeljo zvečer je Jan Sobieski s svojo vojsko Dunaj osvobodil in naslednjo nedeljo, 19. septembra, so v Rušah v igri gledalcem brez števila (*sine numero*) prikazali Marijo kot najmogočnejšo pomoč kristjanov (*potentissimum Christianorum auxilium*).[30] Naslednje leto, 1684, je ta dogodek še vedno odmeval, igra je prikazala Marijo kot vojsko v zastavah, po verzu iz Visoke pesmi 6,3 (*ordinata castrorum acies*).[31] Leta 1685 je igra upodobila Marijo kot zvezdo mornarjev (*navigantium sydus*),[32] leta 1686 kot pribežališče grešnikov (*de Mariano peccatorum refugio*),[33] leta 1687 kot zaščitnico sirot (*pupillorum tutrix*).[34] Mariji so bile posvečene tudi igre v naslednjih letih, kjer so vsebinski opisi v Ruški kroniki nekoliko bolj skopi (omenjajo pa dejstvo, da so ob tej priliki podeljevali tudi nagrade odličnjakom in da so nabirke ob igrah prinesle šoli znatno vsoto, leta 1689 npr. 300 goldinarjev).[35]

Čez čas se je začel ta vsebinsko zamejeni nabor širiti, zdi se, da tako vsebinsko kot jezikovno. Leta 1700 so na odru ob obletnici posvetitve cerkve predstavili deklamacijo v nemškem jeziku (*producta fuit in theatro Germanica declamatio*), ki jo je sestavil benediktinec pater Egidij – toda na soboto pred ruško nedeljo, ko je bilo obiskovalcev res veliko (*numerosissimo populo*), so jo prevedli tudi v slovenščino (*in linguam Sclavonicam versa*).[36] Če je ta elativ težko oprijemljiv, je že ob zapisu za naslednje leto napisana čisto konkretna številka ljudi, ki so prisostvovali predstavi – nad dvajset tisoč ljudi (*ultra viginti milia hominum*);[37] za takšno število obiskovalcev, katerih zadovoljstvo je bilo nenazadnje povezano tudi s prispevki pri nabirki, se je bilo očitno

27 Ibid. 53a.
28 Ibid. 55a.
29 Ibid. 57a.
30 Ibid. 59a.
31 Ibid. 61a.
32 Ibid. 62b.
33 Ibid. 64a.
34 Ibid. 65b.
35 Ibid. 71b.
36 Ibid. 99a.
37 Ibid. 103a.

vredno tudi jezikovno potruditi.[38] Določeno razširitev je zaznati tudi pri tematiki. V osrednji vlogi se poleg Marije začno pojavljati tudi drugi liki, katerih zgodba je z njo tako ali drugače povezana. Leta 1699 je bila predstava posvečena svetemu Dizmu, skesanemu razbojniku, ki mu je Jezus s križa obljubil, da bo še istega dne z njim v raju (*actio theatralis de s. Disma latrone poenitente*),[39] leta 1706 cesarju Jovinijanu, ki je bil čudežno napeljan k spreobrnitvi (*actio theatralis de Joviniano imperatore mire correcto*),[40] naslednjega leta Viljemu, vojvodi akvitanskemu (*de Guilielmo Aquitaniae duce*)[41] in leta 1711 svetemu Janezu Nepomuku (*actus comicus de s. Joanne Nepomuceno*).[42] Zadnja predstava (*ultima hic loci theatraliter producta comica actio*) je bila uprizorjena leta 1722.[43]

Glede podrobnejše vsebine teh iger so raziskovalci zadržani, nobeno od besedil se ni ohranilo, saj je ruško župnišče kasneje pogorelo. »To je tembolj škoda,« je napisal Janko Glazer, »ker sta prav ta doba in to področje zastopani posebno pičlo in bi vsak donesek bil dobrodošla dopolnitev.«[44] V luči tako iskrenega vzklika je o teh igrah vsekakor mogoče razmišljati še naprej.

IGRA O CESARJU JOVINIJANU

Kaj se da denimo še reči o edini igri z motiviko iz antičnega Rima, igri o cesarju Jovinijanu, ki so jo v Rušah priredili leta 1706? Latinski vpis v kroniki je skop, poroča, da je bila *actio theatralis de Joviniano imperatore mire correcto, cuius prologum, intermedium et epilogum composuit* ARP. *Sigefridus Ord. S. B. ad S. Paulum Professus*, torej »gledališka igra o cesarju Jovinijanu, ki je bil čudežno napeljan k spreobrnitvi«, prikazana 11. septembra 1706, na soboto pred ruško nedeljo, »njen prolog, osrednji del in epilog pa je sestavil prečastiti oče Sigefrid, benediktinec in profes [samostana] pri Svetem Pavlu [v Labotski dolini na Spodnjem Koroškem]«.[45] To je edina igra, pri kateri se je ime avtorja ohranilo; poleg njega vemo le še za benediktinca Egidija, avtorja deklamacije iz leta 1700.

Rimski cesar Jovijan, ki ga viri včasih omenjajo kot Jovinijana, je bil malo znan, nedavna študija obravnava njegovo vladavino

38 Več o poliglosiji na konkretnem primeru Kaminski, »Polyglossie, Polysemie«.
39 Ibid. 97a.
40 Ibid. 116b.
41 Ibid. 119a.
42 Ibid. 128b.
43 Ibid. 150a.
44 Glazer, »Verske igre v Rušah«, 147.
45 *Notata Rastensia* 116b.

celo kot »pozabljeno«, in je bil zato prikladna figura za literariziranje.[46] (Zmešnjavo je še povečevalo dejstvo, da so ga kasnejši pisci tu in tam zamešali s cesarjem Dioklecijanom, ki je imel vzdevek *Jovius*, ter z nekim heretičnim menihom Jovinijanom iz 4. stoletja, nasprotnikom askeze, ki mu je Hieronim posvetil dve knjigi *Adversus Jovinianum* in ga označil za »krščanskega Epikura«.)[47] Kot del telesne straže cesarja Julijana je bil z njim na vojnem pohodu zoper Perzijce in ko je cesar umrl, je izčrpana vojska za njegovega namestnika razglasila Jovijana. Ta je takoj sklenil za Rim neugoden mir ter se napotil nazaj v Konstantinopel. Med potjo je v Edesi sprejel odposlanstvo krščanskih škofov, med katerimi je bil tudi izgnani Atanazij; preklical je Julijanove protikrščanske edikte, razglasil nov tolerančni edikt ter vrnil Kristusov monogram, *labarum*, na vojaške prapore.[48] Umrl je še pred vrnitvijo v prestolnico, v bitinijskem mestu Dadastana, najverjetneje zaradi zastrupitve z ogljikovim monoksidom, star komaj 32 let.[49] Ohranilo se je nekaj ocen njegovega dela. Nekateri poganski pisci, kot je bil Evnapij, ga niso cenili;[50] toda Evtropij je zanj denimo napisal, da ni bil brez nadarjenosti in razuma (*vir alias neque iners neque imprudens*), ter dodal, da je bil prijetnega značaja in po naravi širokogruden (*civilitati propior et natura admodum liberalis*).[51] Anonimna *Epitoma o cesarjih* se ga spominja kot postavnega človeka vedrega značaja, ki da je bil celo literarno omikan (*hic fuit insignis corpore, laetus ingenio, litterarum studiosus*).[52] Za krščanske pisce je bil dober in širokogruden vladar, ki bi modro vladal imperiju tako v cerkvenih kot posvetnih rečeh, ko bi mu bilo le dano živeti dlje.[53]

Zgodba, v kateri se je ta pozabljeni cesar nenadoma znašel v središču pozornosti, je bila del priljubljene zbirke anekdot in pripovedi z naslovom *Gesta Romanorum*. Ta je nastala med koncem 13. in začetkom 14. stoletja in je hitro postala bestseller, iz katerega so črpali tudi Chaucer, Boccaccio in Shakespeare. Rokopise najdemo vsepovsod, celo v matičnem samostanu očeta Sigefrida se je vse do danes ohranil izvod iz

46 Drijvers, *Forgotten Reign*.
47 Tomkowiak, »Jovinian«, 663.
48 Drijvers, *Forgotten Reign* 90 in nasl.
49 Ibid., 109.
50 Eun. frg. 29.1.
51 Eutr. 10.17.3.
52 *Epit. de caes*. 44.3.
53 Ruf., *HE* 11.1; Socr., *HE* 3.26.4; Thdt., *HE* 4.5.1; vse navaja Drijvers, *Forgotten Reign* 111.

15. stoletja,[54] utemeljeno lahko domnevamo, da je bilo pred ukinitvijo samostana leta 1782, ko so tudi šentpavelsko knjižnico raznesli na vse konce, teh besedil še več. Vsekakor je v Sigefridovem času krožila množica tiskanih izdaj, prvi tiski so se pojavili okrog leta 1473, že leta 1489 je izšel tudi prvi nemški prevod. Pripoved o Jovinijanu, ki so jo *Gesta Romanorum* tako učinkovito raznesla po vsej Evropi in na osnovi katere je (vsaj posredno) nastala tudi uprizoritev v Rušah, ponuja dobro okvirno prestavo o dramskem zapletu, ki so mu bili prvo septembrsko soboto leta 1706 priča množice tamkajšnjih romarjev.[55]

De superbia nimia, et quomodo superbi ad humilitatem maximam sepe perveniunt; satis notabile.

Jovinianus imperator regnavit potens valde, qui cum semel in stratu suo jacuisset, exaltatum est cor ejus ultra quam credi potest, et in corde suo dixit: Estne aliquis alius deus quam ego? Hiis cogitatis sompnum cepit. Mane vero surrexit et vocavit milites suos et ait: Carissimi, bonum est cibum sumere, quia hodie ad venandum pergere volo. Illi vero parati erant ejus voluntatem adimplere. Cibo sumpto ad venandum perrexerunt. Dum vero Imperator equitasset, calor intollerabilis eum invasit, in tantum quod videbatur ei, quod moreretur nisi in aqua frigida balneari posset. Respexit a longe et aquam latam vidit, dixit suis militibus: Hic remaneatis,

O pretiranem ponosu in o tem, kako ošabni pogosto pridejo do največje ponižnosti; vredno pozornosti.

Živel je cesar Jovinijan, imel je silno oblast in ko je nekoč ležal v svoji postelji, se je njegovo srce nepojmljivo povzdignilo in v srcu si je rekel: »Ali obstaja kakšen drug bog razen mene?« V takih mislih je zaspal. Zjutraj je vstal, sklical svoje viteze in rekel: »Predragi, dobro je, da se najemo, kajti danes bi šel rad na lov.« In ti so mu bili pripravljeni željo izpolniti. Ko so se najedli, so se odpravili na lov. Med ježo pa je cesarju postalo neznosno vroče in zazdelo se mu je, da ga bo pobralo, če se ne bo mogel okopati v hladni vodi. Ko se je oziral naokoli, je zagledal vodno širjavo ter rekel svojim vitezom: »Ostanite tukaj, dokler se ne osvežim.«

54 Codex S. Pauli in Carinthia 8/4; katalog je dostopen na portalu Hill Museum & Manuscript Library.

55 Besedilo je povzeto po uveljavljeni izdaji, ki jo je objavil Oesterley, *Gesta Romanorum,* 360–66. Za podrobnosti glede tekstnokritičnih variant prim. Weiske, *Gesta Romanorum*, 2.50–104.

quousque fuero liberatus. Dextrarium cum calcaribus percussit, ad aquam festinanter equitabat, de equo descendit, omnia vestimenta deposuit, aquam intravit et tamdiu ibi remansit, quousque totaliter refrigeratus esset. Dum ibidem exspectasset, venit quidam homo ei per omnia similis in vultu et gestu, et induit se vestimentis ejus, dextrarium ejus ascendit, et ad milites equitavit, ab omnibus sicut persona imperatoris est receptus. Finito ludo ad palacium cum militibus perrexit. Post hec cito Jovinianus de aqua exivit, vestes nec equum invenit.

Nato je z ostrogami spodbodel konja in naglo odjezdil k vodi, razjahal, slekel vsa oblačila, šel v vodo in ostal v njej, dokler se ni povsem osvežil. Toda medtem ko je bil tam, je prišel nekdo, ki mu je bil povsem podoben po videzu in drži, si nadel njegova oblačila, zajahal njegovega konja in odjezdil k vitezom, kjer so ga vsi sprejeli kot cesarjevo osebo. Lova je bilo konec in z vojaki se je odpravil v palačo. Kmalu zatem je prišel Jovinijan ven iz vode, vendar ni našel ne oblek ne konja.

Admirabatur et tristatus est valde, quia nudus erat et neminem vidit, cogitavit inter se: Quid faciam? Ego miserabiliter sum ministratus. Tandem ad se reversus dicebat: Hic prope manet [44b] unus miles, quem ad miliciam promovi: ad eum pergam, vestes et equum acquiram et sic ad palatium meum ascendam, et videbo, quomodo et per quem sum confusus. Jovinianus totaliter nudus ad castrum militis perrexit, ad januam pulsavit, janitor autem causam pulsacionis quesivit. Ait Jovinianus: Januam aperite, et qualis ego sum videte! Ille vero januam aperuit et cum eum vidisset, obstupuit et ait: Qualis es tu? At ille: Jovinianus sum imperator, vade

Zelo se je čudil in razžalostil, saj je bil nag in ni videl nikogar. Pri sebi si je mislil: »Kaj naj storim? Kako slabo se mi streže!« Nato se je zbral in si rekel: »Tu v bližini živi neki vitez, ki sem ga v viteza povzdignil jaz; šel bom k njemu, dobil oblačila in konja ter šel nato v palačo in ugotovil, kako in s kom so me zamenjali. Jovinijan se je povsem nag odpravil do vitezovega gradu in potrkal na vrata, vratar pa je vprašal, zakaj trka. Jovinijan je rekel: »Odprite vrata in videli boste, kdo sem.« Oni je res odprl vrata in ko ga je zagledal, je presenečen rekel: »Kdo pa si?« Ta mu je odvrnil: »Cesar Jovinijan sem; pojdi k svojemu gospodu in mu reci,

ad dominum tuum, et dic ei, ut michi vestes accommodet, quia vestes et equum perdidi. Qui ait: Mentiris, pessime ribalde! Jam ante adventum tuum dominus imperator Jovinianus ad palacium suum cum militibus suis transivit, et dominus meus secum perrexit et rediit, et jam in mensa sedet; sed quia imperatorem te nominasti, domino meo nunciabo. Janitor intravit et domino suo verba ejus retulit. Ille hoc audiens precepit ut introduceretur, et sic factum est. Miles cum vidisset, noticiam ejus non habebat, sed imperator peroptime eum cognovit. Ait ei miles: Dic michi, qualis es, et quod est nomen tuum? Qui respondit: Ego sum imperator Jovinianus, et ego te ad miliciam promovi tali tempore. Ait ille: O ribalde pessime, qua audacia audes teipsum imperatorem nominare! Jam dominus meus imperator ante te ad palacium equitavit, et ego per viam ei associatus eram et jam sum reversus: et quia teipsum imperatorem nominasti, impune non transibis. Fecit eum egregie verberari et postea expelli. Ille vero sic flagellatus et expulsus flevit amare et ait: O deus meus, quid hoc esse poterit, quod miles, quem ad miliciam promovi, noticiam mei non habet, et cum hoc graviter me flagellavit.

naj mi priskrbi oblačila, saj sem izgubil obleko in konja.« Vratar je rekel: »Lažeš, podli potepuh! Že pred tvojim prihodom je gospod cesar Jovinijan odšel v svojo palačo s svojimi vitezi, moj gospod pa je šel z njim in se nato vrnil, zdaj sedi že pri mizi; ker pa si se imenoval cesarja, bom gospodu to sporočil.« Vratar je šel noter in povedal svojemu gospodu, kaj je rekel. Ko je ta slišal, je naročil, naj ga pripeljejo, in tako se je zgodilo. Čeprav ga je vitez videl, se ga ni spomnil, cesar pa je njega takoj prepoznal. Vitez mu je rekel: »Povej mi, kdo si in kako ti je ime?« Ta mu je odgovoril: »Cesar Jovinijan sem in jaz sem te takrat povzdignil v viteza.« Ta pa je rekel: »O podli potepuh, kako predrzen si, da si upaš imenovati se cesarja! Moj gospod cesar je že pred tvojim prihodom odjezdil v palačo, jaz pa sem ga po poti spremljal in se že vrnil; in ker si se imenoval cesarja, ne boš ostal nekaznovan.« Ukazal je, naj ga temeljito prešibajo in nato vržejo ven. Ta pa je prebičan in vržen ven bridko jokal in dejal: »O moj Bog, kako naj bo mogoče, da me vitez, ki sem ga sam povzdignil v viteštvo, sploh ne pozna in da me je dal poleg tega še tako neusmiljeno prebičati?«

Cogitavit autem apud se: Prope est quidam dux consiliarius meus, ad eum pergam et necessitatem ei ostendam, per quem potero indui et ad palacium meum reverti. Cum vero ad januam ducis venisset, pulsavit. Janitor audiens pulsacionem januam aperuit, et cum hominem nudum vidisset, admirabatur et ajebat: Carissime, qualis es tu, et quare sic totaliter nudus venisti? Et ille: Ego sum imperator, a casu equum et vestimenta perdidi, et ideo ad ducem veni, ut michi in hac necessitate succurrat. Ideo te rogo, ut negocium meum coram domino tuo facias. [45] Janitor cum verba ejus audisset admirabatur, aulam intravit et domino suo omnia retulit. Ait dux: Introducatur. Cum introductus fuisset nullus noticiam ejus habebat, et dux ad illum: Qualis es tu? Et ille: Imperator sum ego, et te ad divicias et honores promovi, quando te ducem feci et consiliarium meum te constitui. Ait dux: Insane miser! perrrexi parum ante cum domino meo imperatore versus palacium, et reversus sum, et quia talem honorem tibi appropriasti, impune non transibis. Confecit eum in carcerem includi et pane et aqua sustentari. Deinde ex carcere extraxit et egregie verberari et a tota terra post hoc ejici [fecit].

Nato pa se je spomnil: »Tu blizu je neki vojvoda, eden mojih svetovalcev, šel bom k njemu in pokazal, da sem v stiski; pri njem se bom lahko oblekel in se nato vrnil v svojo palačo.« Ko je prišel k vojvodi na vrata, je potrkal. Vratar je slišal trkanje in vrata odprl, ko pa je zagledal golega človeka, se je čudil in dejal: »Predragi, kdo si in zakaj si prišel tako povsem nag?« On pa: »Cesar sem, po naključju sem izgubil konja in oblačila, zato sem prišel k vojvodi, da mi pomaga v tej stiski. Prosim te torej, sporoči svojemu gospodu, da imam z njim opravka.« Ko je vratar slišal njegove besede, se je začudil, šel v dvorano in vse povedal svojemu gospodu. Vojvoda je rekel: »Pripeljite ga noter.« Ko so ga pripeljali, se ga ni nihče spomnil, vojvoda pa mu je dejal: »Kdo si?«
Ta je odvrnil: »Cesar sem, povzdignil sem te in ti dal bogastvo in časti, ko sem te naredil za vojvodo in za svojega svetovalca.« Vojvoda je rekel: »Norec nesrečni! Pred kratkim sem šel s svojim gospodom cesarjem v palačo in se nato vrnil; ker si si prilastil takšno čast, ne boš ostal nekaznovan.« Ukazal ga je vreči v ječo, kjer naj ostane ob kruhu in vodi. Kasneje ga je dal privesti iz ječe, ga temeljito prešibati in izgnati iz tistega kraja.

Ille sic ejectus ultra quam credi poterit gemuit et suspiria emittebat et intra se dixit: Heu michi, quid faciam, quia factus sum obprobrium omnium et abjectio plebis? Melius est michi ad palacium meum pergere et mei de palacio meo noticiam habebunt; saltem si non, uxor mea noticiam meam habebit per certa signa. Solus ad palacium accessit, ad januam pulsavit, audita pulsacione janitor januam aperuit; quem cum vidisset, dixit: Dic michi, qualis es tu? Et ille: Miror de te, quia non novisti me, quia per tot tempora mecum fuisti. Qui ait: Mentiris; cum domino imperatore diu steti. Et ille: Ego sum ille, et si dictis non credis, rogo te dei amore, ut ad imperatricem accedas et per ista signa illa michi vestes imperiales per te mittet, quia a casu perdidi omnia; ista signa, que per te ei mitto, nullus nisi nos duo novit sub celo. Ait janitor: Non dubito, quin insanus sis, quia jam dominus meus imperator in mensa sedet et juxta eum imperatrix; verumtamen ex quo dicis te imperatorem esse, imperatrici intimabo, et certus sum quod graviter punieris. Janitor ad imperatricem perrexit et omnia audita ei intimavit. Illa non modicum contristata ad dominum suum conversa est et ait: O domine mi, audite mirabilia! signa privata inter nos sepius acta unus ribaldus in porta michi per janitorem

Tako izgnan je ta nepojmljivo ječal in vzdihoval ter govoril sam pri sebi: »Gorje mi, kaj naj storim, ko me vsi zaničujejo in me je ljudstvo zavrglo? Bolje bi bilo, da grem v svojo palačo in sorodniki v palači se me bodo spomnili; če ne oni, pa me bo po določenih znamenjih zagotovo spoznala moja žena.« Sam je šel v palačo in potrkal po vratih; ko je vratar slišal trkanje, je odprl vrata, in ko ga je videl, je rekel: »Povej mi, kdo si?« Ta je odvrnil: »Čudim se ti, da me ne prepoznaš, saj si mi toliko časa služil.« Oni je rekel: »Lažeš, služil sem svojemu gospodu cesarju.« Ta je dejal: »To sem jaz; in če ne verjameš tem besedam, te za božjo ljubezen prosim, da greš k cesarici in po teh znamenjih naj mi ona po tebi pošlje cesarska oblačila, ker sem po naključju vsa izgubil. Teh znamenj, ki ji jih pošiljam po tebi, ne pozna pod nebom nihče razen naju dveh.« Vratar je rekel: »Brez dvoma si zmešan, kajti moj gospod cesar sedi zdajle za mizo in cesarica je ob njem; ker pa praviš, da si cesar, bom to povedal cesarici in prepričan sem, da boš strogo kaznovan.« Vratar je šel k cesarici in ji povedal vse, kar je slišal. Ta se je nemalo razžalostila, se obrnila k svojemu gospodu in rekla: »O gospod moj, prisluhnite tej čudni stvari! Za skrivna znamenja, ki si jih pogosto izkazujeva med seboj, je zdaj

recitat, et dicit se imperatorem et dominum meum esse. Ipse cum hoc audisset, precepit janitori ut introduceretur in conspectu omnium. Qui cum taliter nudus introductus fuisset, canis quidam, qui antea multum eum dilexerat, ad guttur suum saltabat, ut eum occideret, sed per familiam impeditus est, sic quod nullum ab eo recepit [45b] malum. Item quendam falconem habebat in pertica, qui cum eum vidisset ligaturam fregit et extra aulam advolavit. Ait imperator omnibus in aula sedentibus: Carissimi, audite verba mea, que de isto ribaldo dicam! Dic michi, qualis es tu et ob quam causam venisti? At ille: O domine, ista est mirabilis questio, imperator sum et dominus istius loci. Ait imperator omnibus sedentibus in mensa et circumstantibus: Dicite michi per juramentum vestrum, quod michi fecistis, quis nostrum imperator est et dominus? Aiunt illi: O domine, leviter respondemus per juramentum quod vobis fecimus, istum ribaldum numquam vidimus, sed vos estis dominus noster et imperator, quem a juventate novimus, et ideo rogamus una voce, ut puniatur, ut omnes exemplum ab eo capiant, et de tali presumpcione se non attemptent. Imperator ille conversus ad imperatricem ait: Dic domina michi per fidem qua teneris, nosti tu istum hominem, qui se dicit

na vratih povedal vratarju neki potepuh, ki zase pravi, da je cesar in moj gospod.« Ko je ta to slišal, je vratarju naročil, naj ga pripelje noter, da ga vsi vidijo. Ko so ga tako nagega pripeljali noter, mu je neki pes, ki ga je imel pred tem zelo rad, planil za vrat, da bi ga ubil, vendar so ga domači zadržali, tako da se mu ni zgodilo nič hudega. Imel je tudi nekega sokola na drogu in ko ga je ta zagledal, je strgal vez ter odletel iz dvorane. Cesar je rekel vsem, ki so sedeli v dvorani: »Predragi, prisluhnite besedam, ki jih bom povedal o tem potepuhu! Povej mi, kdo si in zakaj si prišel?« Ta je rekel: »O gospod, čudno vprašanje je to, cesar sem in gospod tega kraja.« Cesar je dejal vsem, ki so sedeli za mizo in stali okrog nje: »Povejte mi v skladu s prisego, ki ste mi jo dali, kdo od naju je cesar in gospod?« Oni pravijo: »O gospod, zlahka odgovorimo po prisegi, ki smo vam jo dali, da tega potepuha nismo nikdar videli, vi pa ste naš gospod in cesar, ki ga poznamo že izza mlada, in zato v en glas prosimo, naj bo kaznovan, da bodo po njem vsi dobili zgled in si ne bodo skušali domišljati kaj takega.« Tisti cesar pa se je obrnil k cesarici in rekel: »Gospa, povej mi pri svoji zvestobi do mene, ali poznaš tega človeka, ki zase pravi, da je cesar in tvoj gospod?« Ta je odvrnila: »Dobri gospod,

imperatorem et dominum tuum esse? At illa: O bone domine, cur talia a me queris? Nonne plus quam XXVI annis in societate tua steti et prolem per te genui? Sed unum est, quod miror, quomodo iste ribaldus pervenit ad nostra secreta inter nos perpetrata. Imperator ille dixit illi, qui introductus fuerat: Carissime! quare ausus fuisti teipsum imperatorem nominare? Damus pro judicio, ut ad caudam equi hodie sis tractus et si iterum sis ausus hoc dicere, te condempnabo morte turpissima. Vocavit satellites suos et ait: Ite est istum ad caudam equi trahite, sed nolite eum occidere. Et sic factum est.

zakaj me sprašuješ takšne reči? Ali te ne poznam že več kot šestindvajset let in ali ti nisem rodila potomcev? Čudim pa se eni stvari – kako je ta potepuh prišel do najinih skrivnosti, ki sva jih imela med seboj?« Tisti cesar je rekel temu, ki so ga privedli noter: »Predragi! Kako si drzneš, imenovati samega sebe cesarja? Obsojamo te, da te bo danes konj vlačil z repom in če si še enkrat drzneš reči kaj takega, te bom obsodil na najsramotnejšo smrt.« Poklical je svoje stražarje in dejal: »Pojdite in naj ga konj vleče z repom, vendar pazite, da ne bo ob življenje.« In tako se je zgodilo.

Post hec vero ultra quam credi potest commota sunt omnia interiora ejus et quasi de se ipso desperatus dicebat: Pereat dies in qua natus sum! Amici mei a me recesserunt, uxor mea et filii mei non noverunt me. Dum hoc dixisset, cogitabat: Hic prope manet confessor meus, pergam ad ipsum: forte ipse noticiam meam habebit, quia sepius confessionem meam audivit. Perrexit ad heremitam, ad fenestram cellule sue pulsavit. At ille: Quis ibi est? Et ille: Ego sum imperator Jovinianus, fenestram aperias, ut loquar tecum. Ille vero cum vocem ejus audisset, fenestram aperuit, cum eum vidisset, cum impetu fenestram clausit et ait: Discede

Nato pa se je v njem vse nepojmljivo premaknilo in kot bi obupal nad seboj, je rekel: »Naj bo pogubljen dan, ko sem se rodil! Moji prijatelji so se umaknili od mene, moja žena in moji otroci me ne poznajo.« Ko je to govoril, je pomislil: »Tu v bližini je moj spovednik, k njemu bom šel; morda se me bo spomnil on, saj je tolikokrat slišal mojo spoved.« Šel je k puščavniku in potrkal na okno njegove celice. Ta je rekel: »Kdo je tam?« On pa: »Jaz sem, cesar Jovinijan, odpri okno, da bom govoril s teboj.« Ko je oni slišal njegov glas, je odprl okno, ko pa ga je videl, je okno silovito zaloputnil in rekel: »Proč od mene, prekleti, ti nisi

a me, maledicte, tu non es imperator, sed diabolus in forma hominis. Ille hoc audiens ad terram pre dolore cecidit, crines capitis ac barbe [46] dilaceravit et dixit: Heu michi, quid faciam ego! Hiis dictis recordatus fuit quod in stratu suo exaltatum fuit cor ejus dicens: Estne deus alter preter me? Statim ad fenestram heremite pulsabat et dixit: Amore illius, qui pependit in cruce, confessionem meam audite fenestra clausa. At ille: Michi bene placet. Qui de tota vita sua cum lacrimis est confessus et precipue quomodo contra deum se erexit, dicens, quod non credidit alium deum esse quam seipsum. Facta confessione et absolucione heremita fenestram ejus aperuit et noticiam ejus habebat et ait: Benedictus altissimus, jam novi vos. Paucas vestes hic habeo, induas te et ad palacium perge, et ut spero noticiam tuam habebunt. Imperator induit se, ad palacium suum perrexit, ad januam pulsabat, janitor hostium aperuit et eum satis honorifice reeepit. At ille: Numquid noticiam meam habes? Qui ait: Eciam, domine peroptime, sed admiror quod per totum diem hic steti et vos exire non vidi. Ille vero aulam intravit, omnes eum videntes capita inclinabant.

cesar temveč hudič v človeški podobi.« Ta je to slišal in od žalosti padel na zemljo, si ruval lase in brado ter govoril: »Gorje mi, kaj naj storim!« Ob teh besedah se je spomnil, kako je ležal na postelji in se je njegovo srce povzdignilo ter reklo: »Ali obstaja kakšen drug bog razen mene?« Takoj je potrkal na puščavnikovo okno in rekel: »Iz ljubezni do njega, ki je visel na križu, prisluhnite moji spovedi ob zaprtem oknu.« Oni je odvrnil: »Prav.« Ta se je nato v solzah spovedal vsega svojega življenja in zlasti tega, kako se je dvignil zoper Boga, rekoč, da ni verjel v drugega boga razen vase. Ko se je spovedal in dobil odvezo, je puščavnik odprl svoje okno, ga prepoznal in rekel: »Blagoslovljen naj bo Najvišji, zdaj sem vas spoznal. Tu imam nekaj oblačil, obleci se in pojdi v palačo; in kot upam, te bodo prepoznali.« Cesar se je oblekel, šel v svojo palačo in potrkal na vrata, vratar jih je odprl in ga takoj spoštljivo pozdravil. Ta je dejal: »Kaj me poznaš?« In oni mu je odvrnil: »Seveda, predobri gospod, vendar se čudim, ker sem tu stal ves dan in nisem videl, da bi šli ven.« Ta pa je šel v dvorano in vsi, ki so ga videli, so se priklonili.

Alius imperator erat cum domina in camera. Quidam miles exiens de camera eum

Drugi cesar je bil z gospo v sobi. Neki vitez je prišel iz sobe, si tega natanko

intime aspexit et post hec in cameram est reversus ait: Domine mi, est quidam in aula, cui omnes capita inclinant et honorem faciunt, qui vobis in omnibus assimilatur, intantum quod quis vestrum est imperator penitus ignoro. Imperator ille hoc audiens ait imperatrici: Exeas et videas, si ejus noticiam habeas. Ille vero foras perrexit, et cum eum vidisset, admirabatur, statim cameram intravit et ait: O domine, vobis unum denuncio, quod quis vestrum est dominus meus penitus ignoro. At ille: Ex quo sic est, foris pergam et veritatem excutiam. Cum autem aulam intrasset, eum per manum cepit et juxta eum stare fecit, vocavit omnes nobiles in aula existentes cum imperatrice et ait: Per juramentum, quod michi fecistis, dicite, quis nostrum est imperator? Imperatrix primo respondit: Domine mi, michi incumbit primo respondere; testis est michi deus in celis, quis vestrum est dominus meus, penitus ignoro. Et sic omnes dixerunt. At ille: Carissimi, audite me! iste homo est imperator vester et dominus. Nam aliquo tempore contra deum se erexit, propter quod peccatum deus eum flagellavit et hominis noticia ab eo recessit, quousque satisfactionem deo fecit, ego sum [46b] angelus ejus custos anime sue qui imperium custodivi quamdiu

ogledal ter se nato vrnil v sobo in dejal: »Moj gospod, v dvorani je nekdo, ki se mu vsi priklanjajo in mu izkazujejo čast; v vsem vam je podoben, tako zelo, da sploh ne vem, kdo od vaju je cesar.« Ko je oni cesar to slišal, je rekel cesarici: »Pojdi ven in poglej, ali ga poznaš.« Res je šla ven in ko ga je videla, se je čudila, šla takoj nazaj v sobo in rekla: »O gospod, eno vam moram povedati, da niti približno ne vem, kdo od vaju je moj gospod.« Ta je rekel: »Ker je tako, bom šel ven in pojasnil resnico.« Ko je prišel v dvorano, ga je prijel za roko in postavil obse, nato pa sklical vse plemiče v dvorani s cesarico vred ter dejal: »V skladu s prisego, ki ste mi jo dali, povejte, kdo od naju je cesar?« Prva je odgovorila cesarica: »Moj gospod, name je padlo, da odgovorim prva: Bog v nebesih mi je priča, da niti približno ne vem, kdo od vaju je moj gospod.« In tako so rekli vsi. On pa je dejal: »Predragi, poslušajte me! Ta človek je vaš cesar in gospod. Nekoč se je dvignil zoper Boga in zaradi tega greha ga je Bog kaznoval ter povzročil, da ga ljudje niso prepoznali; nato pa je opravil zadoščevanje Bogu in jaz sem njegov angel varuh, skrbel sem za njegovo cesarstvo, medtem ko je opravljal pokoro. Njegove

fuit in penitencia. Jam ejus penitencia est completa et pro peccatis satisfecit, ammodo ei sitis obedientes, ad deum vos recommendo; statim ab oculis eorum disparuit. Imperator vero deo gracias reddidit et toto tempore vite sue in bona pace vixit et spiritum deo reddidit.

pokore je zdaj konec in za grehe je zadoščeno, odslej boste ubogali njega, jaz pa vas izročam v božje varstvo.« In naenkrat jim je izginil izpred oči. Cesar pa se je zahvalil Bogu ter nato mirno živel ves čas svojega življenja ter izročil duha Bogu.

Carissimi, iste imperator potest dici quilibet homo totaliter mundo datus, qui propter divicias et honores in superbia cordis erigitur, sicut alter Nabugodonosor, qui divinis preceptis non obedivit. Vocat milites i. e. sensus, pergit ad venandum mundi vanitates, Interim calor intollerabilis i. e. temptacio diabolica eum arripit, quod quiescere non potest, quousque in aquis mundanis sit totaliter refrigeratus, ista refrigeracio est detrimentum anime et sic milites i. e. sensus sine custodia hominem demittunt, quocienscunque in aqua mundana balneari intendit. Sed de equo primo descendit, i. e. a fide errat, quia in baptismo firmiter deo promisit adherere et pompis diaboli abrenunciare, sed quam cito totaliter se in aquis mundanis involvit, fidem frangit et hoc est de equo descendere. Deinde deposuit vestes i. e. virtutes, quas in baptismo recepit, et sic nudus miser in mundi vanitatibus jacet. Quid est faciendum? Certe ut alius scilicet prelatus,

Dragi moji, tega cesarja lahko primerjamo s katerimkoli človekom, ki se je popolnoma prepustil svetu in se zaradi bogastva in časti povzdiguje v ošabnosti srca kot drugi Nabukadnezar, ki ni ubogal božjih zapovedi. Pokliče viteze, to je čute, in se odpravi na lov za nečimrnostmi tega sveta. Preplavi ga neznosna vročina, to je hudičeva skušnjava, ki je ne more potešiti, dokler se popolnoma ne ohladi v vodah tega sveta. Ohladitev pomeni oslabitev duše in tako njegovi vitezi, to je čuti, pustijo človeka brez varstva, kadar se odpravi kopat v vodo tega sveta. Najprej stopi s svojega konja, to je, zablodi proč od vere, saj je pri krstu obljubil, da se bo trdno držal Boga in se odrekel hudičevim nečimrnostim, a takoj ko se ves potopi v vode posvetnosti, prelomi svojo obljubo – in to pomeni, da sestopi s svojega konja. Nato sleče svoja oblačila, to je kreposti, ki jih je prejel pri krstu, in tako nesrečnik leži gol v nečimrnostih tega

qui fidem et virtutes habet eum custodire, i. e. vestimenta recipere, quia prelato datur potestas solvendi peccatorem, quociens puro corde ad deum se convertit. Jovinianus cum de aqua exivit etc. Sic miser homo, cum de aqua mundana per dei graciam intendit exire, nullam virtutem inveniet, quia omnes per peccatum perdidit, ergo habet materiam dolendi. Quomodo debent ergo virtutes recuperari? Certe ad domum militis primo debet pergere. Miles iste est racio, que habet te flagellare, quia racio dictat, quod quantum contra deum perpetrasti, in corde tuo hoc emendes, et ideo non poteris teipsum dicere imperatorem i. e. christianum quia opera christiani per peccatum perdidisti; racio ergo te expellit ab omni vicio. Quid ergo est faciendum? Pergas ad castrum ducis scilicet ad conscienciam tuam propriam, que contra te graviter murmurat, donec reconciliatus deo fueris, immo in carcerem te ponit, hoc est in perplexitatem magnam, quomodo et per quam viam deo placere potes et [47] vulnera ab eo recipere i. e. cordis compunctionem, per quam sanguis i. e. peccatum exeat. Deinde ad palacium cordis tui pulsare, i. e. intime cogitare, quomodo et qua de causa contra deum deliquisti. Janitor i. e. voluntas, que est libera,

sveta. Kaj storiti? Nekdo drug, njegov predstojnik, ki ima vero in kreposti, s katerimi ga lahko varuje, torej prejme oblačila, saj je predstojniku dana moč, da pomaga grešniku, kadar se ta s čistim srcem obrne k Bogu. Jovinijan, ko je prišel iz vode, itd. Tako nesrečnež, ki sklene po božji milosti izstopiti iz svetne vode, ne bo našel nobene kreposti, ker jih je vse izgubil zaradi greha, ima torej snov za kesanje. Kako naj torej vrline ponovno pridobi? Vsekakor je treba najprej oditi v hišo viteza. Ta vitez je razum, ki te mora bičati, saj razum narekuje, da moraš vse, kar si storil proti Bogu, popraviti v svojem srcu, zato se ne moreš imenovati cesar, to je kristjan, saj si z grehom izgubil krščanska dela. Zato te razum izžene iz sleherne zablode. Kaj je treba torej storiti? Odpraviti se moraš v grad k vojvodi, to je k svoji lastni vesti, ki hudo godrnja proti tebi, dokler se ne spraviš z Bogom, saj te vrže celo v ječo, to je v veliko stisko glede tega, kako in na kakšen način bi lahko ugajal Bogu in od njega prejel rane, to je skesanost srca, skozi katero lahko izstopi kri, to je greh. Nato potrkaj na palačo svojega srca, to je temeljito premisli, kako in zakaj si grešil proti Bogu. Vratar, to je volja, ki je svobodna, mora odpreti vrata tvojega srca in te popeljati v

ostium cordis tui habet aperire et te ducere ad primum statum, quem in baptismo recepisti. Canis, qui saltat, ut te occidat etc. est caro tua propria, per quam homo sepius occiditur, nisi deus impediret. Et falco in partica extra fenestram volat etc. i. e. potencia divina non tecum manebit quamdiu in mala vita jaces, nec uxor i. e. anima noticiam habebit tue salutis. Quid ergo est faciendum? Certe ut sis tractus ad caudam equi. Trahi per caudam equi nichil aliud est quam a principio vite usque ad presens, quid et quantum fecisti tantum dolere et satisfactionem perpetrare. Deinde postquam ista feceris perge ad heremitam i. e. discretum confessorem in foresta sancte ecclesie, et de omnibus quibus contra deum deliquisti pure confitearis clausa fenestra i. e. private, non ad laudam hominum sed ad tuum solamen, et statim deus et omnes angeli noticiam tui habebunt. Deinde facta confessione vestimentis i. e. bonis virtutibus poteris indui et ad palacium cordis tui secrete accedere et omnes sensus tui cum uxore i. e. anima noticiam habebunt, quia verus imperator i. e. bonus christianus factus es, et per consequens vitam eternam obtinebis. Ad quam perducat …

prvotno stanje, ki si ga prejel pri krstu. Pes, ki skoči, da bi te ubil in tako dalje, je tvoje lastno meso, po katerem človek pogosto izgubi življenje, če tega ne prepreči Bog. Sokol na drogu, ki odleti skozi okno in tako dalje – to je božja moč – pa ne bo ostal s tabo, dokler boš živel hudobno življenje, in tudi žena, to je duša, ne bo vedela za tvoje odrešenje. Kaj je torej treba storiti? Treba te je vleči s konjskim repom. Biti vlečen s konjskim repom ni nič drugega kot trpeti in zadoščevati od začetka življenja vse do danes za to, kaj in koliko si storil. Potem ko to storiš, pojdi k puščavniku, to je k molčečemu spovedniku v gozdu svete Cerkve, in pri zaprtem oknu, to je zasebno, priznaj vse, kar si zagrešil proti Bogu in se očisti, ne zaradi človeške hvale, ampak zaradi lastne tolažbe, in takoj te bodo spoznali Bog in vsi angeli. Potem se lahko po spovedi oblečeš v oblačila, to je v plemenite kreposti, in se skrivaj približaš palači svojega srca, kar bodo spoznali vsi tvoji čuti skupaj z ženo, to je tvojo dušo, saj si postal pravi cesar, to je dober kristjan, in boš zato dobil večno življenje. Naj nas k njemu pripelje …

Motiv je bil svoj čas izredno razširjen, tako zelo, da ima svojo številko v mednarodnem indeksu pravljic, kjer je znan kot Aarne-Thompson--Uter 757, »Kazen za cesarjevo ošabnost«.[56] Poleg zapisa v *Gesta Romanorum* so izpričane številne druge variante, med drugim livonska, latvijska, litovska, karelijska, islandska, španska, nemška, madžarska, malteška, češka, slovaška, makedonska, bolgarska, poljska, ruska, beloruska, ukrajinska, judovska, kirgiška, sirska, indijska, kitajska, dominikanska in gvinejska. V osnovi izhaja iz svetopisemske zgodbe o kralju Nebukadnezarju (Dan 3,31–4,34), ki se je navduševal nad svojim bogastvom in slavo svojega veličastva, ko je nenadoma izgubil oblast, »od ljudi je bil pregnan, jedel je travo kakor govedo, rosa neba je močila njegovo telo« – nato pa je spet dobil svoj kraljevski položaj.[57] V judovskem izročilu so zgodbo o nenadnem vladarjevem padcu in kasnejši vrnitvi na prestol pripisovali tudi kralju Salomonu. V nekem midrašu je angel, ki je prišel iz nebes, prevzel njegovo podobo ter zavladal v Jeruzalemu, pravi Salomon pa je zaman prepričeval ljudi pred palačo, da je vladar on. Odgovarjali so mu, da se mu meša, saj vendar vidijo, da je Salomon ta, ki sedi na prestolu.[58] V Talmudu je pripoved spet nekoliko drugačna, tam namesto Salomona ne zavlada angel, temveč demon Asmodej.[59] Od tam se je motiv znašel celo v Koranu, kjer sura 38.34–35 mimogrede omeni: »Preizkusili smo Salomona in dali na njegov prestol privid, on pa se je skesano vrnil k Bogu in dejal: Gospod moj, odpusti mi.«

V kasnejših stoletjih je sledila vrsta literarnih obdelav. Štajerski plemič in pesnik Herrand Wildonski (zet Ulricha Lichtensteinskega, ki je ohranil slovenski verz »Buge waz primi, gralva Venus«), je sredi 13. stoletja spesnil *Minnesang* z naslovom *Von dem blôzen keiser* [O nagem cesarju]. Geoffrey Chaucer je okrog leta 1400 zgodbo vključil v »Menihovo pripoved« v *Canterburyjskih povestih*. Hans Sachs, mojster pevec iz Nürnberga, je leta 1549 pesem zgodbo natančno upesnil v eni svojih *Meisterlieder*, nato pa 1556 objavil še komedijo *Julianus, der Kaiser im Bad*, kjer je namesto Jovinijana nastopal njegov predhodnik

56 Uther, *Types of International Folktales*, 415.

57 Odmev motiva je tudi v noveli Draga Jančarja »Prerokba«, kjer se na stranišču jugoslovanske vojašnice nenadoma pojavi nespoštljiv grafit, usmerjen proti maršalu. Osrednji lik zgodbe, »Trule«, mladi profesor klasične filologije iz Beograda, je posnet po avtorjevem prijatelju Primožu Simonitiju, ki ga je neki oficir v JLA dražil, da je »profesor trulih jezika«; prim. Movrin, »Zmajski most Primoža Simonitija«, 35.

58 *Pesikta de-Rav Kahana* 26.2 iz 5. stol. po Kr.; Liptzin, »Solomon's Humiliation«, 11 in nasl.

59 Gittin 68b.

na prestolu, rimski cesar Julijan. V ruskem izročilu se Jovinijan pojavi kot Evinjan, kasneje je njegovo vlogo prevzel car Agej in še kasneje Dimitrij Rimski, v srbskem car Asa.[60] Tudi v slovanskem svetu je motiv pritegnil velika literarna imena; Rus Lev Tolstoj mu je posvetil dramo *Agej* (1886), Ukrajinec Vasil Ščurat pesnitev »Povisť pro carja Aggeja« (1894), njegov rojak Ivan Franko zgodbo »Opovidannja pro carja Aggeja« (1900).[61] Nemški pesnik August Friedrich Ernst Langbein je v začetku 19. stoletja objavil pesem »Pravljica o kralju Luthbertu«, »Märchen vom König Luthbert«, kjer mu je za model odstavljenega kralja služil kar Napoleon, ki je izgubil svoj cesarski prestol in se znašel na Elbi. William Morris, ki je s svojo rabo okvirne pripovedi kasneje vplival na J. R. R. Tolkiena, je zgodbo »Ponosni kralj« leta 1868 vključil v svoj ep *The Earthly Paradise* [Zemeljski paradiž]. (»Then swelled his vain, unthinking heart with pride / Until at last he raised him up and cried: / What need have I for temple or for priest? / Am I not God, whiles that I live at least?«) Njegov ameriški sodobnik Henry Wadsworth Longfellow je dal za protagonista kralja Roberta Sicilskega, brata cesarja in papeža (»Robert of Sicily, brother of Pope Urbane / And Valmond, Emperor of Allemaine / […] On St. John's eve, at vespers, proudly sat / And heard the priests chant the Magnificat«) ter zgodbo vstavil v svoje *Tales of a Wayside Inn* [Povesti iz obcestne krčme] (1863).

Kasneje je bilo predelav še več, pretresljiva je denimo izraelska opera *Asmodej* (1971) s temačnimi podtoni totalitarizmov 20. stoletja, ki sta jo napisala skladatelj Josef Tal in libretist Israel Eliraz. V njej se omikani vladar sam umakne demonu Asmodeju, ki trdi, da si ljudstvo bolj kot kulture, glasbe, vere in trajnega miru v resnici želi spopadov in zavojevanj. Kralj mu oblast prepusti za eno leto, češ da ga bo razvoj dogodkov postavil na laž. Asmodej takoj vzpostavi vojaško diktaturo, ljudje pa se hitro navadijo na vojno, okrutnost, umore, krivico in razvrat. Ko se pravi kralj čez leto dni vrne, ga vojska obtoži izdaje, filozofi in teologi jo podprejo – in miroljubnega kralja ubijejo. Asmodej navdušen odide, ljudstvo pa začne trditi, da demona nikoli ni bilo.[62]

Že proti koncu 19. stoletja so raziskovalci pokazali tudi na medsebojne vplive posameznih različic besedila.[63] V grobem jih delijo na vzhodno

60 Dahlke, *Das Sujet*; Vitić, »Tri varijante jedne stare priče«.

61 Dahlke, *Das Sujet*, 104–28.

62 Liptzin, »Solomon's Humiliation«: 12 in nasl., podrobnejšo bibliografijo k posameznim inačicam ponuja Tomkowiak, »Jovinian«, 663 in nasl. Še nekaj manj znanih paralel navaja Lee, »Pride, Queen of the Sins«.

63 Varnhagen, *Ein indisches Märchen*. Posebej o nemški recepciji Eichenberger, *Geistliches Erzählen*, 267–342, v obsežnem razdelku »Das Beispiel des Königs im Bad«.

in zahodno skupino, pri čemer je za vzhodno značilen cesarjev dvom v starozavezni odlomek iz 1 Sam 2,7, »Gospod deli uboštvo in bogastvo, ponižuje, pa tudi povišuje«, za zahodno pa njegov odpor do novozaveznega verza Lk 1,52, »Mogočne je vrgel s prestolov in povišal je nizke«.[64] Po tej razdelitvi spada dramsko razdelana verzija v *Gesta Romanorum* v vzhodno skupino. Kot primer latinskega teksta zahodne skupine se najpogosteje navaja zgodba, ki jo je ohranil dominikanec Antonin iz Firenc (1389–1459), spodnje besedilo je povzeto po Varnhagenu:

Unquam legitur de quodam tyranno superbo, qui, cum audisset pluries decantari in ecclesia illud »Dispersit superbos mente cordis sui; deposuit potentes de sede et exaltavit humiles«, vocavit clericos et mandavit eis, ut deberent radere de libris suis illos versus, quia falsi erant, dicens de sede sui dominii a nullo posse deponi. Cui cum econtra dicerent, non acquiescebat. Sed sic humiliatus fuit. Accidit ut quadam die iret ad balneandum, secum magna comitiva. Cumque dimissis vestibus solus fuisset balneum ingressus, inde ad modicum angelus domini apparuit in effigie illius domini, quasi exiens de balneis nudus. Cumque omnes estimarent illum dominum esse suum, reindutum associantes omnes cum eo redeunt ad civitatem et ad domum, vero domino remanente in balneis. Transactaque aliqua morula exiens de balneis nudus neminem invenit, nec etiam suos pannos, sed quosdam miseros et conscissos.

Bere se, da je nekoč neki ošabni vladar, ki je, ko je večkrat slišal v cerkvi, kako so peli odlomek »Razkropil je vse, ki so napuhnjenih misli; mogočne je vrgel s prestola in povišal je nizke«, poklical duhovnike in jim ukazal, naj te vrstice izbrišejo iz svojih knjig, češ da so lažne; rekel je, da ga nihče ne more vreči s prestola njegove oblasti. Ko so mu ugovarjali, se ni strinjal z njimi. Toda bil je ponižan, takole. Zgodilo se je, da je nekega dne šel kopat s številnim spremstvom. Ko je odložil oblačila in šel v kopel, se je v naslednjem hipu prikazal Gospodov angel v podobi tega gospoda, kot bi gol prihajal iz kopeli. Ker so vsi mislili, da je to njihov gospod, so ga oblekli in ga skupaj pospremili nazaj v mesto in domov, medtem ko se je pravi gospodar še vedno kopal. Čez čas je gol prišel iz vode in ni našel nikogar, tudi svojih oblačil ne, samo nekaj siromašnih in raztrganih cunj.

64 Tomkowiak, »Jovinian«, 661.

Cumque alios non haberet in promptu, illos indutus, furore repletus contra familiam suam quia eum dimiserant, revertitur ad civitatem et incipit interrogare janitores de familia sua, nominando nunc unum, nunc alium, conquerendo quomodo eum fuerant ausi ita dimittere solum. Illi vero qui viderant angelum in forma ejus reversum domum cum comitiva, quem dominum credebant, videntes hunc male indutum, reputant eum unum fatuum, qui faceret se dominum ex fatuitate, et sic deridendo loquebatur cum eo, sicut fit cum fatuis. Turbatur iste magis et miratur. Vadit ad palatium et multi cum eo deridendo. Cumque ab aliquibus maturioribus diceretur, quod dominus civitatis erat in palatio et quod ipse errabat, et ideo non diceret talia, ille attonitus et prae admiratione quasi alienatus dicit: »Quid est quod dicitis? Non cognoscitis me dominum vestrum, qui egressus paulo ante de civitate ivi ad balnea? Quomodo ergo dicitis, dominum esse in palacio? Qui est iste dominus alius quam ego?« Fiunt haec nota angelo, qui dominus putabatur. Qui ad sui humiliationem majorem fecit eum vocari, ut sic loquendo coram aliis irrideatur. Et ille dominus male indutus, videns angelum ab omnibus haberi ut dominum et se contemni, dicit quomodo ipse est dominus

Ker drugih ni imel pri roki, si je oblekel te in se besen na svoje, ker so ga zapustili, vrnil v mesto ter začel povpraševati pri svojih vratarjih, zdaj pri enem, zdaj pri drugem, ter se pritoževati, kako so si ga drznili kar tako pustiti samega. Ti pa, ki so videli angela v njegovi podobi, kako se je vrnil domov s spremstvom, in so ga pri tem imeli za gospodarja, so tega razcapanca imeli za nekakšnega norca, ki se v svoji norosti dela gospoda, zato so se z njim pogovarjali tako posmehljivo, kot se to počne z norci. Tako se je še bolj vznemiril in začudil. Šel je k palači, z njim pa vrsta teh, ki so se mu posmehovali. Ko mu je nekaj resnejših ljudi reklo, da je vladar te dežele v palači in da je sam blodnjav ter naj zato ne govori takšnih stvari, je osupel in zaradi začudenja malodane zmeden rekel: »Kaj sploh govorite? Me ne prepoznate kot svojega gospoda, ki sem se malo prej odšel iz mesta kopat? Kako torej lahko rečete, da je gospod v palači? Kdo je ta drugi gospod, če nisem jaz?« To je prišlo na ušesa angelu, ki so ga imeli za gospoda. Dal ga je poklicati, da bi ga še bolj ponižal, ko bi govoril vpričo drugih in bi se mu posmehovali. Ko je slabo oblečeni gospodar videl, da imajo angela vsi za gospoda, medtem ko njega zaničujejo, je povedal, da je vladar on, da so

civitatis et quomodo dimissus fuerat in balneis, ne etiam suas vestes invenerat, et quod miratur, quomodo ipse teneat dominium civitatis, quod suum erat. Omnesque in risum convertebat. Demum angelus vocavit eum solum in cameram et reduxit sibi ad mentem superbiam suam, qua usus pluries fuit in verbis dicens se non posse de sede deponi et ideo illos versus debere abradi, ostendens sibi manifeste per experientiam quomodo in brevi inperceptibiliter fuerat sede non solum privatus, sed fatuus a cunctis reputatus; et ideo disceret humiliari et non superbire. Qui recognoscens peccatum suum indutus ab angelo vestibus suis, ipso disparente, egressus de camera receptus est a suis ut dominus, narrans gesta per angelum.

ga zapustili med kopanjem ter da ni našel niti svojih oblačil – ter da se čudi temu drugemu, ki se je polastil oblasti v deželi, čeprav je bila njegova. Vsi so planili v smeh. Slednjič ga je angel poklical samega v sobo in mu priklical v spomin njegovo ošabnost, s katero se je tolikrat postavljal, češ da ga ni mogoče vreči s prestola in da bi bilo treba tiste vrstice zato izbrisati, ter mu z njegovo lastno izkušnjo jasno predočil, kako je bil v trenutku ne le prikrajšan za prestol, ampak so ga vsi imeli za norca; in da naj se zato nauči biti ponižen in ne ošaben. Ta je priznal svoj greh in ko ga je angel spet oblekel v njegova oblačila ter izginil, je prišel iz sobe, njegovi pa so ga sprejeli kot gospoda, ko jim je pripovedoval o tem, kar je storil angel.

Iz teh dveh besedil si je mogoče že ustvariti vsaj okvirno predstavo o igri, ki se je 11. septembra 1706 odvijala na odru v Rušah. Besedilo vzhodne različice, ohranjeno v *Gesta Romanorum*, ima velik dramski potencial. Dinamično dogajanje na dvoru, cesarjeva kopel in nato tavanje od enega do drugega vratarja, pa arhetipski prizori s cesarico, psom in sokolom ter slednjič s puščavnikom in angelom, vse to bi bilo z ustreznimi kostumi množicam gledalcev lahko v dobršni meri razumljivo celo brez natančnega razumevanja besedila. Zlahka si je mogoče predstavljati, kako bi prizor z golim cesarjem, ki se smuka po odru, občinstvo tudi nasmejal. Po drugi strani pa je iz zahodne različice, ohranjene pri Antoninu iz Firenc, povsem jasno, zakaj so se v Rušah odločili za uprizoritev tega motiva ravno ob Marijinem prazniku. Celotno dogajanje v tej različici temelji na odlomku Lk 1,52, torej na odlomku iz Marijine hvalnice Bogu, ko med nosečnostjo obišče svojo prav tako nosečo sestrično Elizabeto (Lk 1,46–55). Marijin *Magnificat*

gre v klementinski Vulgati, ki je bila dijakom v Rušah iz liturgije še kako domača, ter v njenem slovenskem prevodu takole:

Et ait Maria: Magnificat anima mea Dominum; et exsultavit spiritus meus in Deo salutari meo, quia respexit humilitatem ancillae suae. Ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes, quia fecit mihi magna, qui potens est, et sanctum nomen eius. Et misericordia eius a progenie in progenies timentibus eum. Fecit potentiam in brachio suo, dispersit superbos mente cordis sui. Deposuit potentes de sede, et exaltavit humiles. Esurientes implevit bonis et divites dimisit inanes. Suscepit Israel puerum suum, recordatus misericordiae suae, sicut locutus est ad patres nostros, Abraham et semini eius in saecula.	In Marija je rekla: »Moja duša poveličuje Gospoda in moj duh se raduje v Bogu, mojem Odrešeniku, kajti ozrl se je na nizkost svoje služabnice. Glej, odslej me bodo blagrovali vsi rodovi, kajti velike reči mi je storil Mogočni in njegovo ime je sveto. Njegovo usmiljenje je iz roda v rod nad njimi, ki se ga bojijo. Moč je pokazal s svojo roko, razkropil je tiste, ki so ošabni v mislih svojega srca. Mogočne je vrgel s prestolov in povišal je nizke. Lačne je napolnil z dobrotami in bogate je odpustil prazne. Zavzel se je za svojega služabnika Izraela in se spomnil usmiljenja, kakor je govoril našim očetom: Abrahamu in njegovemu potomstvu na veke.«

Fidel Rädle, izdajatelj in prevajalec neolatinske drame z Jovinijanovim motivom,[65] ki se je z integralnim besedilom ohranila iz 17. stoletja, izpostavlja, da gre za kompleksno besedilo, v katerem se prepleta vrsta antitetično zastavljenih motivov. Nasprotje med videzom in bistvom (*Schein und Sein*), med gledališčem in resničnostjo, je ves čas v samem jedru zgodbe. Potem je tu nasprotje med samoprevaro, zaslepljenost-

65 Rädle, *Georg Bernardt SJ: »Jovianus«*. Oblika *Jovianus* (kot je bilo rimskemu cesarju tudi v resnici ime) je v virih pogostejša kot *Jovinianus*.

jo, in spoznanjem; pa med zablodo in krivdo ter spreobrnjenjem. In slednjič gre za nasprotje med ničevostjo, *vanitas*, in tistim, kar res šteje; ter med izmuzljivostjo posvetnega, kjer vlada izdajalska Fortuna, ter trajnostjo presežnega, ki jo določata Bog in njegova skrb za človeka.[66]

Glede na trenutno dostopne vire je še nemogoče reči, kako je bila uprizoritev v Rušah zastavljena v podrobnostih. Perioha – torej gledališki list z vsebino in seznamom nastopajočih – se ni ohranila in vsebine ni mogoče rekonstruirati v enaki meri kot denimo pri ljubljanskih jezuitskih predstavah v Dolničarjevi zbirki.[67] Pač pa se je ob kreativnem razmišljanju o tem mogoče vsaj opreti na periohe šolskih predstav o Jovinijanu iz južnonemškega prostora, ki sodijo v podoben časovni okvir. Kar šest – iz Dillingena leta 1642,[68] iz Freiburga leta 1649,[69] iz Halla leta 1653,[70] iz Konstance leta 1697[71] ter iz Mindelheima[72] in Ingolstadta[73] leta 1716 – je v reprodukciji navedenih spodaj in ponujajo čisto konkretne primere za uprizoritev, razdelitev na prizore in posamezne vloge.[74] Čeprav se med seboj v marsičem razlikujejo, je iz tega, kar jim je skupno, mogoče sklepati tudi na okvirno vsebino odrskega dogajanja v Rušah v septembru leta 1706.

Ohranjeni so celo podatki za nekaj uprizoritev v relativni bližini Ruš. V Zagrebu so spomladi 1636 na oder postavili igro *Jovinianus Imperator:*

66 »Der Sturz zum Heil«, 60 in nasl.

67 Deželak Trojar, »Vloga perioh ali sinops«.

68 *Joviani superbia castigata et comica periphrasi in scenam producta* (Dillingen: Typographia academica, 1642).

69 *Ironia vitae humanae, in welcher der Fehler und Irrthumb der verloffenen und jetzigen Zeitten in Joviano einem Ubermuehtigen Koenig / zu Schaw: und Beyspil Hochen und Nideren Staenden / wie man sich vor Gott solle demuetigen / fuergestellt* (Freiburg: Theodor Meyer, 1649).

70 *Superbia correcta oder Gedempte Hoffart* (Innsbruck: Michael Wagner, 1653).

71 *Fortunae summa in ima, imaque in summa volventis lusus, sive, exhibitio autumnalis miram metamorphosin in Iovinano imperatore expressam tractans* (Konstanca: Franz Xaver Straub, 1697).

72 *Superbia humilitate correcta in Joviano rege exhibita* (Mindelheim: Adolph Joseph Ebel, 1716).

73 *Jovinianus, in einem Schauspil vorgestellet von den studierenden Jugend deß Churfürstlichen Academischen Gymnasii der Gesellschaft Jesu zu Ingolstatt* (Ingolstadt: Thomas Graß, 1716).

74 Zbirka perioh, ki jo je objavila Elida Maria Szarota, *Das Jesuitendrama*, navaja v zvezku 1.2, 1323–1361 drame, uprizorjene leta 1642 v Dillingenu, leta 1653 v Hallu in leta 1716 v Ingolstadtu ter Mindelheimu; periohi iz Freiburga in Konstance sta dostopnI v digitalnih zbirkah knjižnic v Zürichu in Münchnu.

> Sub initium veris in publicum theatrum productus *Imperator Jovinianus*, qui ob nimium fastum hominum divumque contemptor, dum in balneo lavaret, Angelo in simili Caesaris forma ejusque personam simulante, Imperio privatus, pro deliro habitus, ostiatim mendicare coactus est, donec agnosceret omnipotentem esse, qui deponit potentes de sede. Tandem mendicitate contritus, ab eodem Angelo divinae sententiae seriem exponente in thronum repositus didicit humiliter de se sentire.
>
> V začetku pomladi so v javnem gledališču igrali predstavo *Cesar Jovinijan*. Ta je zaradi pretirane ošabnosti preziral ljudi in bogove. Ko je bil v kopeli, ga je angel, ki je prevzel podobo in osebnost cesarja, odstavil z oblasti. Imeli so ga za blaznega in bil je prisiljen beračiti od vrat do vrat, dokler ni spoznal, da je vsemogočen Tisti, ki je mogočne vrgel s prestola. Ko se je slednjič kot berač spokoril, mu je isti angel razložil potek božje sodbe in ga znova posadil na prestol, saj se je naučil o sebi razmišljati s ponižnostjo.[75]

V jezuitskem kolegiju v Celovcu so igro *Joviniani superbia caelitus humiliata* predstavili leta 1674.[76] Predstavi s podobnim naslovom sta izpričani še v danes slovaških mestih Skalica (*Jovinianus rex* leta 1738) in Košice (*Jovinianus* leta 1746).[77] In leta 1762 so predstavo *Punita Joviniani arrogantia* igrali v Varaždinu.[78]

Reči je torej mogoče nekaj drugega – tudi za igre, o katerih poroča Ruška kronika, velja, kar je Ivan Grafenauer opozoril pri drugačnem drobcu porajajočega se dramskega izročila, omenjenem že zgoraj v uvodu: »Ta stara velikanočna pejsen«, torej »Nas goſpud ye od ſmerti ſtwal« iz Stiškega rokopisa, bi ostala nerazumljena brez upoštevanja evropskega konteksta – več ducatov inačic istega besedila, ki jih je mogoče najti onkraj slovenskih narodnostnih meja.[79] Požar v župnišču v Rušah je imel za današnje razumevanje tamkajšnjih dramskih predstav uničujoče posledice, vendar to ne pomeni, da se je treba preprosto sprijazniti z mislijo, da o takratnih predstavah ne vemo ničesar. Ruška šola in njen oder nista delovala v izolaciji, njun samoumevni kontekst je bila evropska *res publica literaria* z razvejano mrežo šol, odrov in

75 Staud, *A magyarországi jezsuita iskolai*, 3.217.

76 Drozd, *Schul- und Ordenstheater*, 216. Na to in ostale igre v regiji me je prijazno opozoril Neven Jovanović; *isthoc officio gratiam iniit apud me maximam*.

77 Staud, *A magyarországi jezsuita iskolai*, 4.126.

78 Ibid., 3.302.

79 Grafenauer, »'Ta stara velikanočna pejsen' in še kaj«: 89 in nasl.

predvsem knjig. Odgovor na Glazerjevo resignirano razmišljanje o tem, kako »sta prav ta doba in to področje zastopani posebno pičlo in bi vsak donesek bil dobrodošla dopolnitev«, se zato ne skriva več le v Rušah ali v njihovi okolici, temveč v mejah te prostrane literarne skupnosti.[80]

80 Glazer, »Verske igre v Rušah«, 147; prim. tudi Bloemendal, »Central and Eastern European Countries«.

JOVIANI

SVPERBIA CASTIGATA

ET

COMICA PERIPHRASI

In Scenam producta

A

IVVENTVTE ACADEMICA

DILINGANA

ANNO

M. DC. XLII.

XV. Octob.

EX TYPOGRAPHIA ACADEMICA.

Dillingen 1642

IOVIANVS Rex omni fortunæ apparatu inſtructiſſimus, paulatim, vt aſſolet, ex affluxu caducæ felicitatis in amorem ſui, & Numinis contemtum defluxit immodicum. Sacra omnia perinde habuit, riſit, dedit peſſum. Et huius impietatis ſuæ heredes etiam filios voluit, quos in omnem licentiam improbè finxit. Ædes ſubinde præteruectus ſacras cùm audiſſet in cantico illo Mariano, *Depoſuit potentes de ſede, & exaltauit humiles*; exclamat cum cachinno profanus ſcurra, Viderim Herculem, qui Iouiano clauum regni ſui extorqueat? Verùm non multò pòſt cùm ſui ſecurùs balneatum conceſſiſſet, Genius cœleſtis mores, veſtitum, & vultus indutus regios Iouianum ſe aulæ exhibuit ipſiſſimum. Deducitur in regiam, imperat. Redit interea balneator ille improbus ex thermis ſeminudus, deſertus, incognitus, nec minando nec blandiendo perſuaſurus ſe aulæ Iouianum. Ita infelix patrimonio ſuo excidit, & tamdiu calamitoſiſſimè exulauit, donec impietatem & ſuperbiam dedoctus reum ſe Numini & orbi ſtitit, & poſtliminium regni ſui impetrauit.

Eil Jouianus der König gar zu groß vnd glückſeelig war / hat er ſich / wie mehrmalen geſchihet / ſein groſſe Macht / vberhäuffte Reichthumb / vnd langwürigen Wolſtand dahin verleiten laſſen / daß er ſich zwar ſelbſten auß blinder Lieb ſehr hoch gehalten / Gott aber vnd alle andere Menſchen verachtet. Maſſen er dann alle Göttliche vnd Weltliche Recht vnd Satzungen für ein Geſpött gehalten / vnd mit Füeſſen getretten. Vnd damit ſeine Kinder nit etwan auß dem Geſchlecht ſchlagen möchten / lieſſe er dieſelbige auch zu aller Boßheit zeitlich vnd gleich in der Jugendt abrichten. Einsmahls begab ſich daß er in einer Kirchen / im fürüber Reiſen / diſen Verß auß dem Magnificat ſingen hörte: Depoſuit potentes de ſede, & exaltauit humiles. Er hat abgeſetzt die Gewaltige von dem Stuel / vnd erhaben die Demütige. Warauff er mit hefftigem Gelächter gegen ſeinen Auffwartern ſich höniſch verlauten laſſen: Er möchte den jenigen Helden ſehen / der jhn Jouianum auß dem Königlichen Thron heben vnd abſetzen kundte. Vnlangſt hernach gehet er ins Bad / vnd weiln er daſelbſt die Königliche Kleider ab- vnd von ſich gelegt / nimbt ſolliche ein Engel ſambt der Geſtalt Jouiani an ſich / vnd richtet ſich in alle ſeine Geberden ſo meiſterlich / daß er von meniglich für den Jouianum angeſehen vnd gehalten / in die Königliche Reſidenz begleitet / vnd als der König bedient worden. Inzwiſchen hette der ander Gottloſe Spöttler außgebadet / vnd weilen die Königliche Kleider hinweg / kombt er halb nackendt gen Hof / kan aber in ſo ſchlechtem Auffzug einigen Menſchen nit bereden / daß er Jouianus der König wäre. Wird demnach ſeines Königreichs entſetzt / vnd muß in höchſter Armſeligkeit hin vnd wider ſtreiffendt deſſen ſo lang beraubt ſeyn / biß er ſein ſtoltzen Sinn gelegt / ſein Hoffart vnd Vbermut vor Gott vnd der Welt bekennt / vnd alſo widerumb zum Reich erhaben

PROLOGVS

IN compendio denarrat rei geſtæ ſeriem.

BRinget kürtzlich für/ warumb in gegenwertiger Comœdi ſolle gehandlet werden.

ACTVS I.

SCENA I.

GEnius ſtygius ſub decrepiti ſenis habitu in perniciem regiæ ab Orco mittitur, quem tamen Turbilus itidem cacodæmon adoleſcentem indutus prouinciâ eijcit tanquam imparem muneri, in quo ipſe Turbilus ſuccedit ad aulicorum indolem & interitum amuſſitatus nequam.

EIn hölliſcher Geiſt kombt in Geſtalt eines alten Greiſen in den Königlichen Hof/ ſolchen zuuerkehren/ weil ihn aber Turbilus ein anderer Teuffel der Sachen nit gewachſen zuſeyn erachtet/ iagt er jhn hinweg/ vnd will ſolche Stell ſelbſt/ alß ein vnder den Hofleuten gewanderter vnd aufgemachter Schalck/ in eines Adelichen Jünglings geſtalt weit beſſer vertretten.

SCENA II.

Iouianus coram Phaniſco & Charino alijsq; aulicis ſe & potentiam ſuam immodicè iactat, applaudente aula, & flammæ oleum ſuggerente.

Iouianus macht ſich vnd ſein Königliche Macht bey Phaniſco/ Charino/ vnd anderen Hofleuten ſehr groß/ deme ſie hingegen das Hälmlin auch meiſterlich durch das Maul ſtreichen/ vnd machen den tollen König mit jhrem Schmaichlen noch ſtoltzer.

SCENA III.

Diogenes Chriſtianus Phaniſcum ſanguinis, veſtium, & diuitiarum prærogatiuâ tumidum ludos facit, docétque hæc omnia ſi virtute & doctrinâ deſtituantur eſſe quidem Iubas, ſed Leonem tegere Arcadicum.

Diogenes ein Chriſt treibt mit Phaniſco/ der ſich ſeines Geſchlechts/ Kleider/ vnd Reichthumb halber gar groß beduncke/ das Geſpött/ vnd gibt jhm zuuerſtehen/ daß diſes alles ohne Tugend vnd Weißheit jhme Phaniſco nit anderſt als einem Eſel ein Löwenhaut anſtuende.

SCENA IV.

SCENA IV.

Charinus eiuſdem farinę Thraſo vlteriori ſarcaſmo à Diogene vapulat, adductâ in medium vaniſſimâ quorundam aulicorum viuendi ratione.

Noch beſſer macht es gemeldter Diogenes mit dem Charino / der auch Phariſæi Haaren war / vnd gibt jhm die beſte / in dem er etlicher Hofleuten lächerliche Sitten / liederliches Leben / vnd Eitelkeit / durch etliche Muſter fein meiſterlich beſchreibet.

SCENA V.

Angelus Cuſtos ſuperbiam ex ignorantiâ ſui profectam ait aulicis eſſe perquam familiarem, quia hi frequentiùs ſe intuentur non quà latent, ſed quà patent ornati ſplendidè. Iouiano inde Clienti ſuo ob faſtum & diuorum contemtum ruinam ominatur.

Jouiani Schutzengel lehrt daß die Hoffart auß dem / daß man ſich ſelbſt nit erkennen will / entſpringe / vnd demnach bey den Hofleuten / als welche gemeinglich öffter auff jhre Kleider vnd Herkommen / als in das Gewiſſen ſehen / ſehr gemein ſeye / deutet darbey ferner an / es dörffte mit Jouiani Regierung in die harr keinen Beſtand haben.

SCENA VI.

Hegio ebrius cum Tyndaro viarum duce luculentam exhibet ſcenam; ſalubrem tamen Iouiano ſi ex huius vitij fœditate metiri turpitudinem ſuam vellet, quâ Hegione etiam ebrio non erat inferior.

Hegio blindt voll helt mit Tyndaro ſeinem Wegweiſer ein wunderbarliches Spil / vnd legt die Art der Trunckenheit meniglich für die Augen / welches Jouiano Gelegenheit ſein eigne Blind- vnnd Thorheit zuerkennen an die Hand hette geben können.

SCENA VII.

Iouianus dum denuo ſui encomiaſten agit in Hegionem adhuc crapulam in via digerentem incidit, cuius etiam vigilantis ſomnia aliquamdiu arbitratus, iubet denique hominem, ita vt erat, ebrium regio ornatu excoſi, & denuo ſobrium pro Imperatore accuratiſſimè haberi, illuſurus deinde temporario regi, ipſe de ſe, & ſui regni æternitate ſecurus.

In dem ſich Jouianus widerumb ſelbſten dapffer herfür ſtreicht / ſihet er vngefahr Hegionem den vollen Zapffen auff dem Weg ligen / hört ein weil ſeinen Phantaſeyen zu / vnd befilcht endlich / daß man

jhn alſo voll vnd voll Königlich kleiden/ vnd / nach dem er außgemächtert / in allem gleicher Geſtalt tractieren ſolle / damit er hernach auß deſſen ſo kurtzer Regierung das Geſpött treiben möchte / gleich als wann er ſeines Königreichs auff ewig verſichert wäre.

ACTVS II.

SCENA I.

Hegio ſui ignarus, extemporarius Imperator aulâ proreptat, & ſeipſum in examen vocat. Inde vbi totius aulæ erga ſe obſeruantiam & conſtantia officia deprehendit, credit Hegionem ſe vel nunquam fuiſſe, vel quocunque tandem fato non ampliùs eſſe; itaque foro ſeruit, & per Palæſtrionem & Ligurionem regiam ad ſeruitia publica imperio ſus euocat.

Hegio der newgebachne vbermächtige König kan ſich ſelbſt in der newen Königlichen Tracht nicht kennen / ſchleicht allgemach auß der Reſidentz herfür / beſihet vnd beſinnet ſich hin vnd wider / nach dem er aber vermerckt / daß alles Hofgeſind jhme gehorſambiſt auffwartet / bedunckt er ſich endtlich auch keinen Bawren / ſchickt ſich derhalben in Boſſen / vnd laßt allen Hofleuten durch Palæſtrionem vnd Ligurionem ernſtlich zum Dienſt anſagen.

SCENA II.

Prodeunti aulæ Hegio Homagium offert: inde muſicè ſalutatus vocem & pedes ad numeros ſoluit. Regni inſignia elegans recipit. Deducitur in regiam pompâ ſpectabili, vbi Menalcam & Malchum obuios ruſticos de priſtina notitia & cõſuetudine interpellantes cum ſtomacho repellit.

Hegio nimbt den gantzen Hofſtab in Pflichten / worauff ein anſehliche Muſic gehalten wird / darein auch Hegio ſinget / vnd weilen jhm die Füeß hupffend werden / thut er ein höfliches Täntzlein. Empfangt darauff die Königliche Cleinodien / vnd in dem man jhn mit groſſem Gepräng widerumb in die Reſidentz begleittet / werden vnder weegs zween Bawren Menalcas vnd Malchus / die viel von alter Kundtſchafft ſagen wolten / von jhm hefftig vnd mit Zorn abgewiſen.

SCENA III.

Sceparnio, Trachalio, cum Lucio, & Iulio liberis proſcriptiâ Iouiano per ſummum nefas, iniuriam ſuam DEO queruntur, cùm

aures

aures regias faſtus & impietas iam pridem occluſiſſet. Exulant deinde non admodùm inuiti, quia DEO patientiâ ſuâ propinqui, & remoti à corruptelis regis & regiæ.

Seeparnio vnd Trachalio / welche Jouianus ſambt jhren Kindern Lucio / vnd Julio ins Ellend verlagt / klagen GOtt jhr Noth / allweilen ſie bey dem ſtoltzen vnnd Gottloſen König kein Gehör haben möchten. Tröſten ſich doch in jhrem Ellend deſſen / daß ſie gehabter Gedult halber bey GOtt in Gnaden zu ſeyn verhoffen / zumahl auch deß Königs vnd gantzen Hofs ärgerliches Leben nicht länger anſehen müßten.

SCENA IV.

Palæſtrio narrat Hegionis elegantias domi & in menſa exhibitas, quas cùm Sardonio riſu perſequutus eſſet Iouianus, iubet miſellum denuo inebriari, & veſtitum ruſticè vico publico reſtitui. Inde more ſuo ex pauperum contemtu in ſuæ maieſtatis & potentiæ cõſurgit encomium.

Palæſtrio erzehlt die ſchöne Hofweiß / deren ſich Hegio ob der Tafel vnd ſonſten gebraucht hette. Als nun Jouianus der König genug darab gelacht / wird auff ſeinen Befelch der vermummete König wider voll angefüllet / vnd in ſeinen alten Kleidern / an das Orth / da ſie jhn newlichſt voll gefunden / getragen. Warauß dann Jouianus mehrmalen Gelegenheit genommen / die Arme zuuerachten / ſich ſelbſt aber vnd ſein Macht prächtig herfür zuſtreichen.

SCENA V.

Iouianus cum à Phaniſco intellexiſſet exules nuperos DEVM pro regis incolumitate precatos eſſe, vehementer indignatus, præter multa in ſuperos conuitia, ait, regnum ſuum abundè Iouiano fulciri, nec precario indigere tibicine. Templum inde prætergreſſus cùm audiret illud Mariani cantici oraculum, Depoſuit potentes de ſede, & exaltauit humiles, riſit infelix momus lepidam ſcilicet cataſtrophen, certè in ſe non poſſibilem: Ephebium deinde Turbilo deprauandum commendat.

Daß die newlich Vertribene dannoch vmb Jouiani beſtändige glückliche Regierung GOtt angeruffen / vernimbt er von Phaniſco in höchſten Vnmuaden / ſagt neben andern Gottesläſterungen: Sein Reich were an ſich ſelbſt ſtarck gnug / vnd alſo beſchaffen / daß alle frembde / auch Göttliche Hülff / ſolches weiter zuunderbawen gantz vnvonnöthen.

vonnöthen. Hört bald hernach / bey einer Kirchen fürgehendt / darinnen ſingen / Depoſuit potentes de ſede, & exaltauit humiles. Er hat abgeſetzt die Gewaltige von dem Stul / vnd die Demütige erhaben Zieheres ſchimpfflich in ein Gelächter / vnd laßt ſich beduncken / daß ſolches an jhm vnd ſeiner Regierung ja nimmermehr wahr gemacht werden kundte / befilcht darauff dem Turbilo / ſolte jhm die Edelknaben zu aller Büeberey auffs fleiſſigſte abrichten.

SCENA VI.

Angelus Cuſtos hactenus lusâ in Cliente operâ, ſeueriora prædicit, quæ improbum tumorem elidant, futurum ſcilicet regis exilium, & inclutabiles calamitates.

Weil alle vom Schutzengel biß daher angewendte Mühe an dem Joulano verlohren / will er ins künfftig etwas ſchärpffers gegen jhme verfahren. Sagt vor / daß Joulanus vom Reich außgeſchloſſen / vnd in vilfältige Trübſalen gerathen / dardurch auch ſein ſtoltzer Muth gebrochen / vnd er andere mores gelehrt werden ſolte.

ACTVS III.

SCENA I.

Turbilus perſonatus cacodæmon ex imperio regis ephebos omnem pietatem dedocet, & ſub prætextu aulicæ venuſtatis ſacrorum omnium contemtum animis ingenerat, & ad vltima flagitia ſtudioſus erudit.

Turbilus der vermummete Teuffel bringt es mit den Edelknaben / deß Königs Befelch nach / bald dahin / daß ſie aller Gottsforcht vergeſſen / vnd vnder dem Schein der Höflichkeit alle Andacht vnd Frombkeit meiſterlich verſchimpffen können / ja auch in den grewlichſten Laſtern dem Lehrmeiſter nit vil beuor geben.

SCENA II.

Nicander præfectus ephebij pueros anxiè nequicquam conquirit, comperit inde ex Aſcanio omnes ephebos cum Turbilo regi aſtare, & Nicandri in ſeruitio regio ſegnitiem ſtrenuè accuſare; vnde indignatio regis, & carceres Nicandro immerito.

Nicander der Edelknaben Hofmeiſter ſihet nach jhnen ſorgfeltig vmb / wird von Aſcanio berichtet / daß ſie alle neben Turbilo dem Kö-

nig

nig auffwarten / vnd Nicandrum als wann er in Königlichen Dienſten ſehr ſaumſelig / hefftig verklagen / warüber er dann in deß Königs Vngnad gerathen / vnd vnuerſchuldt in Verhafft genommen worden.

Scena III.

Palæſtrio Hegionem in platea inter validos adhuc rhonchos repertum excitat, & multa ſuper amiſſo regno quiritantem, & ſordes modernas nauſeantem denuo ruri & ſtiuæ reſtituit.

Palæſtrio hört Hegionem auff offener Gaſſen noch ſchnarchen / wecket jhn auff / vnd obwolen jhm das ſo bald verlohrne Königreich noch ſtarck im Kopff vmbgienge / der ſchmutzige Bawrenkittel aber vbel in die Naſen riechen wolte / wird er doch widerumb zu ſeinem Pflueg vnd Hacken gewiſen.

Scena IV.

Dromus vindictæ diuinæ ſeriem recenſet, Iouianum ſcilicet in balneis regni feciſſe naufragium: dum Genius cæleſtis perſonam, mores, & veſtes regias indutus aulæ ſe regem ipſiſſimum exhibet, proſcripto Iouiano.

Dromus erzehlt wie artig Jouianum die Straff Gottes getroffen / vnd er ſein Königreich ſo geſchwind verbadet hette / in deme ein Engel in deſſen Geſtalt / Geberden / vnd Kleidern bey dem Hofgeſindt für den König ſelbſt ſich angegeben / vnd Jouianum im Bad ſitzen vnd ſchwitzen laſſen.

Scena V.

Antiſouianus Angelus feſtiuè ex balneis domum deducitur, iubet regiam Hilaria hodie viuere. Dum autem Palæſtrio & Ligurio dentes calceant, & orexin ad nocturnum ſympoſium excitant, prorumpit Iouianus ſemitectus ex thermis moram, & fugam aulicorum acerrimè inſectatus. Ridetur, repellitur vt ſcurra inſanus.

Anti Jouianus der Engel wird auß dem Bad in die Königliche Reſidenz ſtattlich begleitet / vnd befilcht man ſolle diſen Tag zu Hof menigklich anſehlich tractieren. In dem ſich nun Palæſtrio vnd Ligurio auch darzu ſtaffieren / jhre Zähn weſen / vnd ein appetit machen wöl-

len / wiſcht Iouianus in einem zerlumpten Kleidlin auß dem Badher-für / tobet ſehr wider ſeine Hofleut / daß ſie jhn ſo lang allein ſitzen laſſen / tragt aber nichts als Spott darvon / wird für einen wanwitzigen Lottersbuben ſchimpfflich abgewiſen / vnnd muß den Spott zum Schaden haben.

SCENA VI.

Iouianus ad regiam peruolans ingentes iras in famulitium vomit, imperat fores palatinas domino reſerari; recipit à Milphio Ianitore conuitia & verbera, tandem ægrè impetrat Phaniſcum foras.

Iouianus laufft eylendts gen Hof / ſchittet vor der Porten all ſein Zorn vnd Gall auß wider die Hofdiener / will mit Gewalt / als König vnd Herr im Hauß / eingelaſſen werden / wird aber von Milphio dem Thorwarten mit Schmachworten vnnd Stretchen vbel empfangen / bringt endlich kaum ſoviel zu wegen / daß Phaniſcus zu jhm herauß geruffen wird.

SCENA VII.

Phaniſcus ſtomachatus à ſordido Lurcone de audientia ſe compellari, acerbè multat hominem: Inde vbi etiam de regno & de repetundis controuerti intelligit, Inſanum exſecratur; & deiniceps adhuc moleſtum pugno abigit.

Phaniſcus aller vnwürſch daß diſer ſo zerlumpte Schliffel bey jhm audienz haben wolte / fahrt jhm häßlich mit / vnd weil er hört / daß er auch das Königreich anzuſprechen ſich geluſten laſſe / hält er jhn gar für vnſinnig / will jhm auch endlich auff noch ferneres aubringen das Fauſtrecht weiſen.

ACTVS IV.

SCENA I.

Nicander ex carceribus redux furit in Turbilum calumniatorem, & iuuentutis regiæ deſtructorem. Ille poſt carecta latens omnem bilem in Nicandrum reuomit. Denique vtrinque ad gladios, fruſtra inter-

intercedente Philtone & Palæſtrione. Ludificatur Nicander etiam altera vice à præſtigiatore Turbilo.

Nicander ſeines Verhaffts beſchwert laßt ſeinen Zorn mit Worten auß wider Turbilum / als welcher jhn zwar fälſchlich verklagt / die Adeliche Jugendt aber zu Hof ſchandtlich verführt hette / Turbilus hört in allem alles vnd macht es mit Schmachworten hingegen noch ärger / kommen demnach beede zum Degen / vnangeſehen ſich Philto vnd Palæſtrio ſtarck / aber vergeblich / darein legen / Nicandro aber wird zum zweyten mahl vom Tauſentkünſtler Turbilo ein krumms im Fechten gemachet.

Scena II.

Milphius Iouianum denuo fores ſollicitantem vt canem abigit, tandem ex furore nonnihil mitigato Charinum euocat, à quo tamen præter fuſtuarium impetrat nihil, licet minis & blanditijs exquiſitis vrgeret.

Der reformierte König Joulanus meldet ſich widerumb an bey der Porten / wird aber von Milphio dem Thorwarten nit anderſt als ein Hund angefahren vnd abgetriben / welcher doch endtlich nach geſtilltem Zorn / Charinum zu jhm herauß laßt kommen / kan aber auch diſem Joulanus mit vilem trohen vnd ſchmeichlen anders nichts als ein gute Brigelſuppen abgewinnen.

Scena III.

Charinus & Palæſtrio maniam impudentiſſimi rogatoris mirantur, qui præter regni pretium nullam ſtipem admitteret. Cauſam huius tam deliri ambitus ſuſpicantur eſſe morum & vultus analogiam aliquam cum rege.

Charinus vnd Palæſtrio können ſich vber das vnſinnige Begehren diſes vnuerſchambten Beutlers / der das gantze Königreich zum Pfennſen haben wolte / nicht genugſamb verwunderen / machen jhnen die Gedancken / es müſſe diſe vnbeſunnene Regierſucht auß dem / daß er dem König an Geſtalt vnnd Geberden etwas ähnlich wäre / herrüeren.

Scena IV.

Dromus caſum Iouiani, & ſuccreſcentes inde calamitates expli-

explicat, & miſerum ad vlteriora cordis vulnera præparat.

Dromus erzehlt den laidigen Fahl Jouiani / vnd zeigt an was auß demſelbigen jhme weiter für Vnglück vnd Gefahr zu wachſen könne / damit er ſich auff alle ſolche Fähl zeitlich gefaßt mache.

SCENA V.

Rudolphus & Fernandus, regia ſoboles, cum Antiſouiano parente ſuo exiſtimato multa blandè, dulciter, & piè fabulantur, ſpectante Iouiano extremè afflicto mutui amoris furta, & in crudeli hoc theatro contabeſcente.

Rudolphus vnd Fernandus beede Königliche Prinzen / halten mit Anti Jouiano jhrem vermeynten Herrn Vattern ein gutte Zeit ein Gottſeelig freundt- vnd liebliches Geſpräch / welches Jouiano der alles ſehen / vnd beederſeits erzeigte Freundtlichkeit vermercken können / ein Stich ins Hertz geben / vnd ſein todt hette ſeyn mögen.

SCENA VI.

Filij principes hodierni parentis modeſtiam & pietatem demirati, imò etiam exſecrati, ad ſolitam petulantiam, Iouiano olim conſuetam reuertuntur, dicunt, cantant ea cum ſuæ tribus conſortibus, quæ ſolent vaniſſimi, & improbiſſimi hiſtriones; parente ſubinde flebili ſuſpirio profanum carmen intercalante, & liberos ad pœnitentiam adhortante ſcelerum, quorum ipſe author ipſis extitiſſet.

Den jungen Prinzen kompt jetzige jhres vermeynten Herrn Vatters Demut vnd Gottſeeligkeit frembd für / will jhnen aber nicht gefallen / kehren ſich derhalben zu dem was ſie von Jouiano geſehen vnd gelehrnet hatten / ſatzen vnd ſingen mit jhres gleichens was ſolche liederliche vnd verkehrte Geſellen im Brauch haben / vnder jhrem Geſang aber ſeufftzet Jouianus etlich mahl kläglich / vnd wolte ſie gern von den Laſtern / die er ſie zuuor ſelbſt gelehrt / zur Buß bekehren.

ACTVS V.

SCENA I.

Iouianus fame victus poſt non modicam luctam etiam regiæ ſuæ

ſuæ ſupplicat auguſtus rogator. Nihil obtinet. Colloquium tamen Rudolphi iunioris principis enixè obteſtanti promittitur.

Jouianum treibt der Hunger / daß er endtlich / wie ſchwer es jhm auch fallen wolte / bey ſeinem Königlichen Hof das Allmuſen heiſchen müßte / bekombt doch nichts / als nach langem Anhalten / Vertröſtung daß jhme mit Rudolpho dem jungen Printzen Sprach zuhalten vergunt werden ſolle.

Scena II.

Voluulus, Trochilus, Pernio, Tranio, ephebi, præceptori ſuo Turbilo penſum recitant, regulas videlicet vitæ tranſactæ & tranſigendæ. Superuenit Nicander pueros ad officium aulæ debitum compellens. Exploditur, & à Turbilo per extemporaneum faſcinum ad indecora fœdera adigitur.

Volulus / Trochilus / Pernio / Tranio / Edelknaben / ſagen jhrem Lehrmeiſter Turbilo auff die von jhme fürgeſchribne Reglen / nach denen ſie jhr Leben anzuſtellen / Nicander kombt darzu / vnd will jhnen zum Dienſt anſagen / wird aber auffgerauſcht / vnd von Turbilo durch ein behende Zauberey zu einer Bündtnuß / die jhme nicht vaſt rühmlich / genöthigt.

Scena III.

Rudolphus paucis ephebis comitatus Iouiano ſe ſiſtit: cuius calamitoſa facundia ſentit ſibi pectus micare ad aliquem miſericordiæ affectum, quem etiam inopi exhibet, ſed filij nomen vultuoſus non ſuſtinet.

Rudolphus der Printz kombt mit wenig Edelknaben zu Jouiano / durch deſſen kläglich vnd flehentliches Anhalten er ſich zwar zu mitleidentlicher Hülff bewegen laſſt / ſihet aber gar ſaur darzu / wann jhn Jouianus ſeinen Sohn will nennen.

Scena IV.

Turbilus regiâ in vertiginem datâ ad Orcum reuertitur, reuerſurus ſubinde in aliorum perniciem.

Nach dem Turbilus für diß mahl bey Hof Vbels genug geſtifftet / fährt er gen Höll / verhofft aber / zu mehrerem Vnheil / bald widerumb bey Hof zu ſeyn.

SCENA V.

Iouianus comeſſanti & tripudianti regiæ adhuc afflictiſſimus patientiam ſuam locat, & præteritæ voluptatis memoriam cum gemitu refricat. Tandem miſerijs ſatur reditum melioris fortunæ deſperat, & reum vindictæ diuinæ ſe modeſtus ſubmittit.

Weil ſich das Hoffgeſindt mit Eſſen vnd Trincken / Tantzen vnd Springen luſtig macht / muß Iouianus mit hungerigem Bauch traurig zuhören / vnd bey jhme patientia das beſt thun / warbey jhm dann die Gedächtnuß vorigen Wollebens manchen tieffen Seufftzer außtreibet / legt endtlich voll Vnmuths alle Hoffnung glücklicheren Zuſtands hinweg / vnd will ſich der Göttlichen Straff vnnd Ruthen demütig vndergeben.

SCENA VI.

Genius cuſtos vltimè iam affecto antiqua vitia exprobat, præſertim inſolentiam erga Superos, & impiam dicacitatem erga Marianum Canticum. Denique fatentem reum abſoluit, & inter veros gemitus pœnitentem reddit priſtinæ felicitati.

Der Schutzengel gibt Iouiano / nach dem er zimblich lang am Hungertuch genagen / vnd jhme nunmehr das Ellend genug vnder die Augen geſchlagen / ſeiner vilfältigen vorigen Laſter / vnd fürnemblich deß auß dem Magnificat getribnen Geſpötts halber einen ſtarcken verweiß / vnd weil er ſolches auch ſelbſten demütig bekennet / vnd mit vilem hertzlichen Seufftzen bereuwet / ſetzt er jhn widerumb in vorigen Wolſtand.

EPILOGVS

Hegionis & Iouiani imperia ait eſſe perinde caduca & vana, adeóque paria, niſi virtus & doctrina diſcrimen faciant.

Schlieſſt dahin daß Iouiani Reich vnd Regierung eben ſo eytel / kurtz / vnd vergänglich / alß deß Hegionis / vnd demnach zwiſchen beeden kein Vnderſchid erſcheine / es mache jhn dann die Tugendt oder Weißheit.

PER-

PERSONÆ COMICÆ.

Prologus & Epilogus. Franciſcus Winecker. Syntax. Maior.
Sathan. D. Ludouicus Theodoricus Bildſtein. Theologus & Canoniſta.
Turbilus. D. Georgius Guilielmus Mangolt. Metaphyſ.
Iouianus. D. M. Caſparus Kirmair. Theol. & Canon.
Phaniſcus. D. M. Franciſcus Lohr. Theologus & Canoniſta.
Charinus. D. Ioannes Luxenhofer. Metaphyſicus.
Diogenes. D. M. Ioannes Zacherer. Theol. & Canon.
Angelus. D. Albertus Hueber. Phyſicus.
Hegio. D. M. Ludouicus Theodoricus Bildſtein. Theologus & Canoniſta.
Tyndarus. Simon Sautter. Poëta.
Palæſtrio. D. Franciſcus Apronianus Pappus. Phyſicus.
Ligurio. Ioannes Henricus Winter. Synt. Maior.
Menalcas. Remigius Schrall. Poëta.
Malchus. D. Bernardus Hailandt. Phyſicus.
Sceparnio. D. Matthias Faber. Metaphyſicus.
Trachalio. Maximilianus Linder. Poëta.
Lucius. Iacobus Grizer. Rudimentiſta.
Iulius. Felix Brenzer. Grammatiſta.
Volvulus. Ioannes Sigiſmundus Rees. Poëta.
Crochilus. Simon Sautter. Poëta.
Granio. Ioannes Ludouicus Pfiffer. Poëta.
Pernio. Wolfgangus Ludouicus à Neyenſtein. Grämatiſta.
Nicander. D. Emmeramus Haſenloch. Metaphyſicus.
Dromus. Ignatius Carolus à Seiboltſtorff. Synt. maior.
Milphius. D. Bernardus Hailandt. Phyſicus.
Philto. D. Michael Guggenlocher. Phyſicus.
Anti Iouianus. D. M. Ioannes Settelin. Theologus & Canoniſta.
Aſcanius. Franciſcus VVinecker. Syntaxiſta maior.
Rudolphus. Franciſcus Maier. Syntaxiſta maior.
Fernandus. Ioannes Guilielmus VVinter. Rudimentiſta.

FINIS.

IRONIA
VITÆ HVMANÆ,
In welcher
Der Fehler vñ Irr-
thumb der verloffenen vnd jetzigen Zeitten
In
IOVIANO
Einem Vbermühtigen König/ zu Schaw: vnnd Beyspil Hochen vnd Nideren Ständen/ wie man sich vor GOtt solle demühtigen/ fürgestellt/ von der

Ertzhertzogischen Vniuersitet zu Freyburg im Breyßgaw/ den 5. Septembris/ Anno M. DC. XLIX.

Getruckt zu Freyburg im Breyßgaw/ durch Theodorum Meyer.

Freiburg 1649

IOuianus Rex, extra fortunæ ictum ſe reputans, & inacceſſum Numinis iræ, vt aſſolet, ex affluxu rerum in ſui amorem & contemptum Dei diffluxit: Sacra omnia, partim riſit, partim peſſum iuit habuitque; filios pariter ſuos, & Aulicos malitiæ ſuæ hæredes eſſe voluit. Is ex Mariano aliquando Cantico [*Depoſuit potentes de ſede, & exaltauit humiles.*] attonitus, cum cachinno, acidè exclamat, Vlyſſem viderim, qui mihi mea Pergama igniat, aut Herculem qui Iouiano fulmen torqueat: Verùm non multò poſt, Iouiangelus Regni cuſtos, & Cæleſtis Genius cum Iouianus in Balneis eſſet, ſe in Iouianum ſumptis habitu & veſtibus, tranſmutat, regiè & perſonaliter imperat. Hic enim verò ille ad ſiculas inuitatus Veſperas lymphato ſimilis ex balneo prorumpit, ſed domi incognitus infelix patrimonio excidit, crudelia vadimonia cum omnibus Aulicis, & ipſis liberis inſtituens, donec tandem depoſita ſuperbia Angelus metamorphoſin in Regem repoſuit, iuſſum perſonam, nec comicè nec tragicè ſed Chriſtianè agere.

IOuianus ein König/ vermuhtmaßte auß Hochmůht ſeines Standts vnnd Reichthumb/ weder GOtt noch dem Wexelglück vnderthänig zuwerden: Dahero dann erfolgt/ daß er Gott vnd Göttliche Sachen auß blinder Lieb ſeiner ſelbſt/ beyſeits geſetzt: wolte auch zugleich ſeines irrigē Wandels/ ſowol ſeine Söhnlin als auch die Hoffleůth Nachtkömbling haben. Diſer hörte einsmal auß dem Magnificat [Er hat abgeſetzt die Mächtigen von dem Stuel/ vnd erhöcht die Demůhtigen:] Setzt aber diſem Verſicl gleich ſein Antiphon vnd Geſpött entgegen: Ich will/ ſpricht er/ ſehen/ wer mich auß dem Seſſel hebe. Vnlängſt hernacher/ als Iouianus in ſeinem Luſtweyer alletnig badet/ legt der Schutzengel deß Iouiani Kleyder vnd geſtalt an/ tritt in die Königlich Reſidenz, vnd wirdt als der König bedienet. Da wardt Iouiano das Bad geheitzt: Er aller wůttend/ bricht halb vnd ſchimpfflich angekleydet herfür/ thut manchen Zorn/ Schimpff/ Bitt- vnd Bettelgang/ wirdt doch von einigem Menſchen/ auch ſeinen eygenen Söhnlin nit erkennet. Wie jhme letſtlich ſein Vbermuht wol außgeſchwitzt/ denſelben vor Gott vnnd der Welt hertzlich bereuet/ iſt er von ſeinem Engel wider eingeſetzt worden.

ACTVS PRIMVS.

Scena I.

IRonia mundi à duobus Philoſophis deploratur, & irridetur.

Die Jrrende vnd Spöttiſch Welt/ wirdt von Zwen Weltweiſen verlachet vnd beweinet.

II.

Gigas & Puppus, pro loco honoris diſputant.

Ein Riß vnnd Zwerg/ huldigen auch der Welt/ vnnd reiſſen vmb den Ehrenſitz.

III.

Ironicus & Cathegoricus rei gerendæ ſeriem explicant.

Zwen/ ein Verſtellter/ vnnd ein Warhaffter Teutſcher bringen den Jnnhalt vor.

IV.

Iouianus coram Aulicis ſuam Maieſtatem jactat.

Iouianus der König rühmet vor den Hoffherren ſein Pracht.

V.

Democritus ſtatum Aulicorum, qui virtute carent, explodit.

Democritus verlacht den vnnöhtigen Pracht der vbermühtigen Hoff-Rähten.

VI.

Theſſalus Magus, regios Ephæbos naſo ducit.

Theſſalus ein Künſtler bethört mit Warſagen die Hoff-Jugendt.

VII.

Heraclitus aulæ Conſiliarios ſuperbos nihili habet.

Heraclitus beweinet was dem Democrito im lachen iſt vberbliben.

VIII.

Theſſalus Iouianum à Choro (qui *Depoſuit potentes, &c.* intonuit) attonitum eleuat.

Theſſalus befleißt ſich Iouianum zubeherßigen/ welchen das Geſang *Depoſuit, &c.* ein wenig erſchröckt.

CHORVS.

Iouiano ſiſtitur Laruatus Nabuchodonoſor, in Superbiæ corrigendæ exemplum.

Dem Iouiano wirdt fürgeſtellt Nabuchodonoſor, in Todten geſtalt vermumbt.

ACTVS SECVNDVS.

Scena I.

IOuiano, Ruſticus ebrius obijcitur ſpectaculo futurus & documento.

Iouiano dem König wirdt ein Voller Bawr für ein Schawſpil fürgeſtellt.

II.

Iouianus Hegionem Ruſticum in Regiam imperat transferri eum ludibrio facturus.

Diſen in den Pallaſt zuliferen gibt der König Befelch/ willens mit ihm vil Hoffkurtzweil anzuſtellen. III.

Hegio regijs adornatus veſtibus, regiè & egregiè imperat.

Hegio der Bawr/ nachdem er außgenüchtert/ verwundert ſich erſtlich ſeines gähen Glücks. IV.

Ciues interea æqui & recti amantes, exilio mulctantur.

Hingegen werden die Burger/ welche Trew vnd Ehr in werth gehalten/ in das Ellend geſtoſſen. V.

Hegio intercalaris Rex choreas diſcit & agit; tum conſeſſui Iuridico præſidet.

Hegio ſchickt ſich fein in den Plan/ lehrt vnnd treibt etlich kurtzweilige Gagliard vor ſeinem Dantzmeiſter/ vnd ſtellt ein Bawrengericht an. VI.

Alij Regni Status patriâ proſcripti, Iniuſtitiam in ius vocant queſtibus.

Hingegen werden wider etlich Ständ/ welche der Gerechtigkeit beygeſtanden/ von Hauß geſchafft. VII.

Hegio helleboro laborans, Medici vtitur operâ & balneo.

Hegio, als wans jhme traumete/ daß er König ſey/ pflegt ſich deß Hoff-Doctors Raht. VIII.

Iouianus Satur ſpectaculo ebrium ruſticum iubet vico & riſui exponi, & ex aula trudi.

Nach diſen Bawren-Spectacten gibt Iouianus Befelch/ daß Hegion anzufüllen/ vnd wider außzuführen. IX.

Iouianus multa ſuper Ruſtici vrbanitate heteroclita ſciſcitatus, ſe iactat.

Iouiano wirdt erzehlt/ die Höfflichkeit/ welche der Bawr ſich bey der Tafel gebraucht/ auß welchem er in ſein altes Laſter (die Armen vndertrucken) gerahtet.

X. Pa-

Pupilli regno excluduntur, qui nouercalem fortunam deplorant.

Stoßt vber diß etliche Weißlin in das Ellend/ welche den Hochmuht Iouiani bedawren. XI.

Iouianus Thermas ingreditur, temperaturus curas.

Nach ſolchem fügt er ſich in das Bad/ willens/ das *Depoſuit*, welches er vnder wegs gehört/ außzudämpffen.

CHORVS.

Balneanti ſiſtitur Nabuchodonoſor in bouem tranſmutandus, & cum feris habitaturus.

In diſem wirdt der Nabuchodonoſor widerumb vermumbt fürgehalten/ lehret Iouianum, es werde jhm auch die larua an oder abgelegt werden.

ACTVS TERTIVS.

Scena I.

IOuiangelus futuras Iouiano calamitates prædicit, & ſe in Regem transformat.

Iouiangelus der Schutzengel ſagt vor/ Iouianus werde inn vilfältige Trübſalen gerahten/ nimbt vnder deſſen an die Geſtalt deß Königs/ vnnd wirdt gen Hoff geführt. II.

Paraſiti ſe ad Helluationem parant, & Iouianum ex Thermis reducem verbis deuorant.

Zwen Tichbråht grüſſen zum erſten maht mit jhrem vngewaſchenen Maul den Iouianum grob. III.

Iouianus, dum famulitium verbis affligit, ab aulæ cuſtode repellitur.

Weil Iouianus ſchwerlich vber die Diener ſchmähet/ wirdt er von einem Thorwart grob abgewiſen. IV.

Idem à Conſiliario Regni primario, ceu lurco & inſanus contemnitur.

Nach ſolchem wirdt er von einem Hoffraht/ als ein zerlumpter Landleuffel zum Fauſtrecht gewiſen/ muß doch die Biſſen vnder wehrender Tafelmuſic verdewen. V.

Ab altero Regni purpurato ad audientiam euocato graue ſupercilium ſuſtinet.

Baldt darauff wirdt er von einem andern Hoffherren/ als ein vnverſchämbter vnd vnſinniger Bettler abgeſchafft.

VI.

Vtrique Conſiliarij impudentiſſimum rogatorem, licet cum Rege vultum habeat analogum, ab aula reijciunt.

Beede Hoffherren zugleich/ fahren jhm vber Maul vnd Haut/ vnnd weil er dem König in Leibs geſtalt nit vngleich/ verſpotten ſie jhn.

VII.

Iouiangelus regiam prolem (ceu ſuam) in via virtutis regia inſtruit.

Iouiangelus ſein Schutzengel vnnd jetzt König/ zeigt vnnd lehret den jungen Königlichen Söhnlen den Weeg zur Tugendt.

VIII.

Iouianus fortunæ Candidatus, filios cum Iouiangelo videt & audit ſuauiter fabulantes, cum acerbo dolore.

Iouianus nunmehr auff deß Glücks Wexelbanck/ höret vnnd ſihet zu einem freündtlichem Geſpräch/ welches der eingeſetzte König mit ſeinē Söhnlin gehalten.

IX.

Iouianus cum Aulæ præſide congreſſus, vt canis repellitur.

Iouianus thut mit ſeinem Haußmeiſter auch ein Gängle/ wirdt aber als wie ein Kuchehundt abgetriben.

X.

Idem cum filio regio congreditur, qui tamen filij nomen vultuoſus non ſuſtinet.

Gleich darauff klagt er ſein Nohte dem älteren Printzen/ diſer aber ſicht ſawr darzu wann jhn Iouianus ſein Sohn will nennen.

XI.

A tribus denuò filijs alternatis iniurijs eluditur, & craſſis verborum & ciborum bolis paſcitur.

Nach ſolchem Anſtandt wirdt er von allen dreyen jungen Kindern mit groben Worten vnd Almußbißlen geſpeiſet.

XII.

Iouiangelus eidem vltimam Dicam ſcribit, fatentem reum abſoluit, pœnitentem Regno reſtituit.

Iouiangelus der Schutzengel halt Iouiano die letſte Predig/ vnd weil er ſein Schuld demühtig bekennt/ ſetzt er jhn wider ins Reich.

CHORVS.

Iouianus in priſtinum ſtatum redactus, expulſos è patria reuocari iubet ad præmia.

Iouianus jetzt wider Herr/ vnd König/ ruefft die Actores, vertribene Burger vnd Waiſen/ zu Gnaden.

SYLLA-

SYLLABVS ACTORVM IN SCENIS.

Iouianus. *Dominus Io: Philippus Bapſt, Nob. à Staffelfelden, Iurium Studioſus.*
Rudolphus, Iouiani filius maior. *Illuſt. & Generoſ. Dn. Ignatius Guilhel. Caſimirus Baro de Leen. Grammatiſta.*
Bellifandus, Regius Conſiliarius. *Dn. M. Franc. Xauer. Mang, SS. Theol. St.*
Orpheus Regius & Medicus. *Dn. Io: Conradus Reichlin, Iurium Studioſus.*
Pharmannus, Conſiliarius Regius. *Dn. Fran. Derr, Metaph. & Inſtitut. St.*
Anti-Iouianus ſeu Iouiangelus & Ironia. *Dn. Marcus Iacob. Feinlin, Rhetor.*
Anti-Iouianus Ruſticus ſeu Hegio. *Dn. Abrahamus Scheüble, Metaph. Stud.*
Heraclitus Mundi Deplorator. *Dn. Ioannes Chriſtophorus Bechtle, Metaphyſ.*
Democritus, Mundi Riſor. *Dn. Abrahamus Scheüble.*
Fuſius & Choraules. *Dn. Franciſcus Lambertus Hering, Iurium Studioſus.*
Dromo Ruſticus. *Dn. Raphaël Khuen, Phyſ. Studioſus.*
Minos Iudex & Theſſalus. *Dn. Ioan. Caſparus Frickhardt, Phyſ. Studioſus.*
Paleſtrio Regiæ, Nuntius, Olympio Ciuis exul, & Scaturio Paraſitus. *Dn. Franciſc. Fantz, Metaphyſ. Studioſus.*
Syluinus Prologus. *Ioannes Fridericus Frecht, Rhetor.*
Aulædus ſeu Aulæ Præfectus. *Franciſcus Chriſtophorus Bapſt, Nob. à Staffelfelden, Poëta.*

Damocles. *Ioannes Bapt. Syfferer, Rhetor.*
Themiſtocles. *Ioannes Sebaſt. König, Rhetor.*
Ariſtoteles. *Ioſephus Keller, Poëta.*
Diogenes. *Michaël Bader, Poëta.*
} Status Exules.

Legatus. *Iacobus Beck, Maior Synt.*

Filij Regis minores. { Ioſibianus. *Ioan. Georgius Nob. ab Opſer, Rud.*
Mariandinus. *Henricus Fießlin, Maior Syntax.*

Mimallon Gigas. *Michaël Molventer, Poëta.*

SYLLABVS ACTORVM IN CHORIS.

Choragus primarius. *Dn. Ioan. Conradus Reichlin.*
II. *Dn. Franciſ. Lambert. Hering.*
Nabuchodonoſor. *Dn. Franciſcus Derr.*
Vates. *Dn. Ioan. Chriſtophorus Bechtle.*
Sedecias. *Iacobus Beck.*
Fatum Nabuchodonoſoris. *Ioannes Frider. Stürtzel, Nob. à Bucheim,* Pindarus & Ephœbus, *Syntax. Maior.*

Salij

Salij Mortuales.
- *Ignatius Wieſt, Rhetor.*
- *Ioan. Fidelis Blumenegger, Rhetor.*
- *Ioan. Flatz,* & Haſtifer, *Rhetor.*
- *Laurentius Birckli,* Haſtifer, *Poeta.*
- *Iacob. Philippus Dornbluet, Poeta.*
- *Ioan. Ignat. Henric. Rinck, Nob. à Baldenſtein,* Ephœ. *Synt. Maior.*
- *Albanus Rieſcher, Synt. Maior.*
- Vermis Conſcientiæ, Ephœb. & Venator. *Ioan. Beatus Nob. à Rockenbach, Grammatiſta.*

Ephœbi Aulici maiores & Venatores.
- *Alban. Rieſcher, Syntax. Maior.*
- *Simon Gebelin, dictus Finck, Synt. Maior.*
- *Georg. Adamus Wex, Synt. Maior.*
- *Ioan. Ignatius Henricus Rinck à Baldenſtein, Synt. Maior.*

Sirenes.
- Arbor Echonica, & Vox. *Ioſephus Keller.*
- *Henricus Fieſlin.*
- *Theodoricus Miller, Grammatiſta.*
- *Iacob. Zenger, Gramm.*
- *Ioannes Winter, Rud.*
- *Antonius Meyer, Rud.*

Ephœbi Aulici & Syrenes minores.
- *Rudolphus Henric. Bapſt, Nob. à Staffelfelden, Synt. minor.*
- *Georgius Henric. Fantz, Synt. minor.*
- *Franciſc. Sebaſt. Stürtzel, Nob. à Bucheim, Gramm.*
- *Franciſcus Ignatius Prothaſius Willig.*
- *Michaël Henric. Schmidlin, Rud.*
- *Georgius Franciſc. Schmidlin, Rud.*

Serui Magici. *Lambertus Heini: Michaël Molventer, Poëta.*
Nomenclator & Haſtifer. *Carolus Curlin, Rhetor.*
Nanulus, perſona omnium minima. *Burchardus Hânlin, Rud.*
Mors, vltima linea rerum, & Paraſitus. *Simon Schmid.*

Omnia ad Maiorem Dei Gloriam.

SVPERBIA CORRECTA

Oder

Gedempte Hoffart

Von der Jugend

deß Ertzfürstlichen Gymnasij der Societet Jesu zu Hall fürgestelt.

Im Jahr Christi 1653.

Den dritten vnd fünfften Septembris.

Getruckt zu Ynsprugg bey Michael Wagner.

Hall 1653

Argumentum.

REgem proponimus ſpectandum non alio quàm ſuperbiæ nomine notiſſimum. Qui cùm in Cantico Mariano audiviſſet potentiâ magnos de Majeſtatis ſede deturbatos, ſeipſo major ſibi viſus blaſphemis vocibus in Deum auſus eſt exſurgere. Sed brevi ruinâ ſuâ didicit infelici fulcro nixam ſuperbiam; nam cœleſti Genio regiam ſuſcipiente fortunam, dum ipſe balneo ſe lavaret, eo uſque regno exul potentiam Numinis expertus eſt, dum agnitâ divinâ in omnem humanam potentiam vi, ſe Deo denuò conciliavit, eò dein clarior quò ſe obſcuriorem eſſe vidit. S. Antoninus. 2. parte Summæ tit. 3. c. 2. §. 4.

Inhalt.

EJnen König ſtellen wir auff den Schawplatz/ mehr dan vil der überſchwencklichen Hoffart/ dem Namen aber nach zwar nit bekandten. Welcher da er auß dem Magnificat vernoſſen / das mächtige Potentaten auch ſeyen von jhrem Thron abgeſetzt worden/ nur vmb ſovil mehr jetzt am Gemüt auffgeblaſner in Gottsläſterung außgebrochen / aber gar gſchwind darauff mit der That erfahren/ das die Hoffart auff zerbrechlichen Steltzen herein gehet: in dem ein Engel deß Königs gſtalt/ vnterweilen diſer badete/ an ſich genommen/ vnd jhm ein vrſach worden ſeiner auß verhängnuß Gottes vom Reich erfolgter würcklicher verſtoſſung/ ſo lang/ biß er den Gwalt der Göttlichen Majeſtet über alle der Menſchen Macht baß erkennet/ vnnd nach eingenommen Schaden witziger vnnd herrlicher bekennet. S. Antoninus in parte Summæ tit. 3. c. 2. §. 4.

Prologus.

BEllona Paci è cœlo reduci obviam ſit in aëre, eíque reſtitutâ palmâ, etiam ablatum iterum cedit regnum. Quod cùm ſe malorum neque dum ſatis credit eſſe ſecurum, à Nemeſi & Miſericordia inſtruitur, quidquid ſit quod metuat, felici tamen id quoque fine (Regis fortunam proximè imminentem ſignificando,) eſſe terminandum.

Dem vom Himmel widerkehrendem Friden ſein altes Reich vnn newem zubeſitzen/ wird ſolches von der in den Lüfften jhme begegnenden Kriegs-Göttin neben erſtattung deß Palmenzweigs trewlich widerumb abgetretten vnd übergeben. Welches Reich nichts deſto minder ſorgfältig / ſamb auch bey ſo ernewerter Fridenszeit waiß nit was widerwertiges ſeye zubeförchten/ von der Gerechtig: vnnd Barmhertzigkeit vertröſtung erlangt/ das ſelbiges was es ſeyn mög (nemblich ſo dem König ſolle begegnen /) eines ſchon auch zuguetem außſchlagen/ vnd ein glückhafftes End werde gewinnen.

Actus

REx inſigni provehitur triumpho; Regem captivum Fortunæ inconſtantiam objectantem linguari mandat. Inſonante è cœlo ad hoc factum verſiculo: Depoſuit potentes de ſede, &c. Deum blaſphemis vocibus deſpicit, & ſtatuam, quâ Fortuna ſibi ſubacta exhibeatur, erigi jubet.

Der König ob einem Triumphwagen daher prangend gibt Befelch / einen anderen König den er gefangen / aber jhme die vnbeſtändigkeit deß Glücks fürzuropffen darumben ſich nit ſcheyhet / ſeiner Zungen zuberauben. Hört darneben der ſtoltze Kopff auch vom Himmel ein Stim̃ alſo lautend: **Er hat abgeſetzt von jhrem Stuel die Gewaltigen** ꝛc. Welcher aber bey jhm auch nichts würcket / dann das er mit ſchimpflichen Worten Gott verachtet / vnd verſchmähet: vnd ein Bildnuß auffſetzen laßt / in dero zuſehen / wie das Glück jhme ſeye vnterworffen.

Scena II.

Ejectæ ex aula Religio & Humilitas Deum in vindictam concitant.

Gottes Dienſt vnd Demuet werden von Hof verjagt / vnnd ſuechen Rach bey dem Allmechtigen.

Scena III.

Rex inopinâ triſtiti à confuſus ſomno ſe dat.

Der König von gäher Trawrigkeit überfallē begibt ſich in den Schlaff.

Scena IV.

Chriſtus Themide & Aſtræâ ſtipatus, iride curuli prodit. Hæc Chriſti mandato Balthaſarē fragilis potentiæ ludibriū: illa Holofernē Superbiæ lusū exhibet Regi.

Chriſtus auff einem bewöglichen Regenbogen ſitzend vnd herfür beglaitet von der Themide vnd Aſtræâ als Himmels Gericht-Göttinen / gebietet der einen den Caldaiſchen König Balthaſer als einen Spiegel der zergänclichen Macht / der anderen aber den Holofernem als ein Spilpallen der Hoffart / diſem König vor Augen darzuſtellen.

Scena V.

A Nemeſi evocatur Nabuchodonoſor & Cereticus ſub ferarum ſpecie: pari vindictâ Regem plecti à Chriſto judice expoſtulant.

Von der Gerechtigkeit werden herauß beruffen Nabuchodonoſor / vnd Cereticus ein Engellendiſcher König in geſtalt wilder Thieren. So beede von Chriſto dem Richter begehren das er mit jhres gleichen Straff auch gegen diſem König verfahre.

Scena VI.

A Parcis excitæ occiſorum ab hoc Rege Regum umbræ ſub mortualibus choreis inſanam & à Deo puniendam ſuperbiam Regi demonſtrant.

Die Höll-Göttinen/ſo den Faden deß Menſchlichen Lebens ſpinnen/ erwecken nit weniger jetzt auß der tieffe die Geiſter deren von mehr ermeltem König vmbgebrachten andern Königen/ ſo durch einen Todtentantz jhme vorbilden ſein vnſinnige Hoffart/ vnd wie ſie von Gott belohnet ſolle werden.

Scena VII.

Imperatores Divinitatis æmuli hunc Regem ſuperbiâ parem ad non impar ſupplicium efflagitant.

Etliche verſtorbne Kayſer ſo zumal für Götter wolten gehalten ſeyn/ fordern zur Geſellſchafft einer jhrer gleichmäſſigen Straff diſen in dem übermuet ſo ähnlichen Nachfolger.

Scena VIII.

Complectitur chorum, in quo quodlibet Elementum ſibi munus ultionis ſumendæ ambit. Primæ Igni, ſecundæ aquæ deferuntur. Redeunte ergo in cœlum Chriſto, tonitrua Regem è ſellâ ſternunt & ſuæ potentiæ ſimulacra confringunt.

Mit ſingendem Chor begünnt jedweders auß den 4. Elementen / die abſtraffung an diſem König zuverüeben. Dem Fewr gſtattet man hierinn den vorzug/darnach dem Waſſer. Warauff Chriſtus widerumb gen Himmel kehret / von herunter ſchieſſenden Fewrſtralen aber auß den Wolcken wird der König ab ſeinem Seſſel zu Boden geſchlagen / vnnd alles verſchmettert/was ein Zaichen ſein ſolt ſeines Prachts vnd ſeiner Herrlichkeit.

ACTVS II. Scena I.

Turbatum tot terroribus regem aulici rationibus & choreis ſublevant.

Den ertatterten König durch ſo ſchröckliche Zuſtänd/befleiſſen ſich die Hofherrn thails mit mündlichen zuſprechen / thails mit angeſtelten kurtzweilligen Täntzen zuermuntern.

Scena II.

Rex erectus denuo in hortum mentem relaxaturus pergit. Ibi à Diana & Satyris ad ſyluas & venationem: à Syrenibus ad aquas invitatur, hiſque ſe concedit.

Der König ſich erholend ſuecht noch weitere erfriſchung in ſeinen Luſtgärten. Alwo er von der Göttin der Wälder vnd wilden Männern abgeſetzt/ zu luſtigen Gejagt wird geladen / von den Waſſer-Göttinen aber in das Bad; welches er jhme beydes auch laſt belieben.

Scena III.

Superbia cum Thraſone, Arrogantiâ, Faſtu, & Fuco Triumphum ſibi adornat.

Die Hoffart/ein hochtrabender Gockelhanß / Vermeſſenheit/Stoltz/ vnd Betrug richten jhnen ſelbs ein Triumph zu.

Scena

Scena IV.

Juſtitia & miſericordia Superbiam compeſcunt: & Genium Regni in vindictam Superbi Regis excitant.

Die Gerechtig: vnd Barmhertzigkeit ziehen den Zaum der Hoffart etwas an ſich. Treiben hergegen den Schutz-Engel deß Reichs/ den ſich zu ſehr auffbäumenden König zu demüetigen.

Scena V.

Superbia cum comitibus in miſericordiam & Juſtitiam detonant.

Die Hoffart mit jhrer Gſpanſchafft doüert vnd blitzt wider die Barmhertzigkeit vnnd Gerechtigkeit.

Chorus.

Fiducia ab inſperatâ ruinâ obruitur: abundantia à Penuriâ capitur: proſperitas ab Infortunio ſuiſmet retibus involuitur: Majeſtas Regia à Squalore ſupprimitur.

Scena VI.

Würd ein Chor gehalten/darunter das guete verthrawen von vnverhofftem Vnfall übereylet wirdt: der überfluß von der mangelhafftigkeit gefangen: Gueter Wolſtand von dem vnſeeligen mit ſeinen aignen Netzen verſtricket/vnnd die Königkliche Hochheit in den Sack der Niderträchtigkeit geſchoben.

ACTUS III. Scena I.

Genius Regis indutus formam comitatu Procerum ad aulam reducitur.

Der Engel in angenommer gſtalt deß Königs würd von den Hofherrn in die Königkliche Reſidenz haimbgefährt.

Scena II.

Rex ab Hortulano horto nudus ejectus à notiſſimo nobili veſtes petit; lacetas & mendico convenientes acquirit, quas horrens licet induit.

Dem nackenden König wird vom Hofgärtner das Bad mit ſeltzamen Neßlen geſegnet biß gar zum Thor deß Gartens hinauß. Welcher doch von einem ſeiner anderen verthrawteſten Herrn Klayder erhaiſchet/erhalt aber nur lauter Bettlerlumpen / in die ſchliefft er gleichwol nit ohne grauſen/weil jhme deren kein andere Wahl jetzt übrig.

Scena III.

Superbia cum comitibus ſibi gratulatur, Regem nec dum ſapere.

Die Hoffart mit jhrem Glait ſchmaichlet jhr ſelbſt jhres glücklichen fortgangs halber.

Scena IV.

Humilitas & Religio obvio Regi ſe inſinuare conantur, ſed fruſtra.

De-

Demuet vnd Gottsforcht vermainen ſich bey dem König angenemb zumachen / aber vmbſonſten.

Chorus.

Sub quo Rex à contumaciâ & Honore variè animatus, iter ad aulam licet diu hæſitans inſtituit.

Der König von Halßſtärrigkeit vnd übermuet mit mehreren angehetzt trachtet nach ſeim alten Hof wiewol was lengers zweyfelhafftig.

ACTVS IV. Scena I.

AUla admonetur ab Eubuliâ & Eunomiâ ne peregrinum ſe Regem jactantem recipiat.

Durch Himmeliſche Warnung wird man bey Hofe vrnahmet/ acht zuhaben/ das man den Frembdling ſo ſich für den König außgebe / nit auffnemme.

Scena II.

Ingredienti Regi aulam illuditur à Satellitibus.

Weil ſich der König dannoch dahin wagt / wird er ſpöttiſch von der Quardi empfangen vnd tractiert.

Scena III.

Genius Legationem excipit inſpectante Rege.

In deß Königs beyſein vnd vor ſeinen Augen erthailt der Engel offentliche Audientz einem Geſandten.

Scena IV.

Victus dolore Rex in Geniũ invehitur, ut regni invaſorẽ, ſed hujus juſſu vincitur.

Ab diſem Act des Engels ſamb eines gwalthätigerweiß eingetrungnen Tyrañens ergrimbt der König/ vnd ſchüttet ſein Gall wider jhn zugniegen auß; wird aber durch deſſen Gehaiß mit Banden verhafft vnd als gefänglich angenommen.

Scena V.

Eubuliæ & Eunomiæ è cœlo Dei potentiam illis verbis: Exaltavit humiles, prædicantium erectus Rex ſe Deo ſubmittit.

Dem König durch Himliſch erſchallenden anderen Spruch: Er hat erhöcht die Demütige/ kombt ein beſſerer Sinn/ erkennt Gottes Macht/ vnd vnderwürfft ſich deroſelben.

Scena VI.

Pœnitentia, Humilitas, Religio Regis pœnitentiam exhibentes, Chriſtum Judicem in miſericordiam inflectunt.

Die Bueßfertigkeit/ Demuet vnd Gottsforcht ſtellen Chriſto vor die bekehrung deß Königs/ vnd bewegen diſen Göttlichen Richter zur Barmhertzigkeit vnd Gnad.

Scena

Scena VII.

Rex capite jamjam plectendus ſuperveniente nuncio conſervatur.

Der König ſolte eben jetzt den Kopff vnnd das Leben verliehren / da kombt zwiſchen die Bottſchafft/ das es jhme geſchenckt ſeye.

Scena VIII.

Genius, redditis Regi veſtibus, ſuâque denuo ſpecie aſſumptâ in cœlum evolat.

Der Reichs-Schutzengel ſtelt dem König ſeine Klayder haimb / vnnd nun in aigner Engliſcher gſtalt fährt er gen Himmel.

Chorus.

Adverſitatem in ſalutem mutatam Symbolis exhibet.

Dergleichen verwerlung der Widerwertigkeit in alten ruhigen Stand wird vō Chor mit vnterſchidlicher Manier auff die Baan gebracht vnd klarer herfür gezaiget.

ACTVS V. Scena I.

AVlæ concitæ Rex beneficium à Deo ſibi præſtitum denuntiat. Confirmat id Genius è cœlo.

Der König eröffnet ſeinen Hofleuthen wie es Gott mit jhme ſo gütlich geſchafft/ vnd was maſſen er vom Reich jhn zwar ab/durch newe Guethat vnnd Gunſt aber abermals auff vnnd eingeſetzt habe; deme vom Himmel herunder beyſtimbt auch der vorige Engel.

Scena II.

Erigitur juſſu Regis ſtatua, in qua ipſe cum Fortunâ Deo ſubijcitur.

Auß deß Königs Befelch wirdt jetzundt ein anders Bild dann vorher auffgericht / in deſſen Figur repræſentiert wirdt/ wie ſich der König mit ſeinem Glück dem groſſen Gott/als nunmehr wol gewitzigt/gutwillig vnderwerffe.

Scena III.

Expellitur ab aulâ Superbia cum comitibus.

Der Fraw Hoffart ſambt jhrem Anhang wird auch ein vnerwarter Abſchid von Hof erthailt / deſſen ſie ſich gar nit verſehen.

Scena IV.

A Genio omnia ob Regem converſũ in lætitiã concitantur; hæc lætitia tandẽ in diſtributionem præmiorum, Munificentiâ Reverendiſſimi & Illuſtriſſimi S.R.I. Principis ac Epiſcopi Brixinenſis laudabiliter impertitorum, à quatuor Elementis inſtituendam terminatur.

Von vil gedachtem Engel wirdt alles zur Frewd vnd frolockung auff vnd angetriben wegen deß Königs bekehrung; ſolche Frölichkeit aber iſt leſtlich verwendet in die außthailung der Prœmiorum (welche auß freygebigen Willen Jhr Fürſtl. Gn. Biſchoffen zu Brixen jährlichen löblich ſpendiert werden) vnnd dem gantzen Weſen dardurch von den vier Elementen ein End gemacht worden.

Genius & Regia Majeſtas. *Adamus Augenler. Rhetor.*
Rex. *Ioannes Banziera Rhetor.*
Alexander Magnus, & Præfectus Aulæ. *Zacharias Leichartinger, Rhetor.*
Caligula, & Dux Satellitum. *Michaël Peiſſer, Rhetor.*

Aulici & Imperatores.

Commodus. *Carolus Pilati, Rhetor.*
Heliogabalus. *Bernardus Eſpamiller, Rhe.*
Domitianus. *Iacobus Tapparellus, Rhetor.*
Cereticus. *Iacobus Graſſinger, Rhetor.*
Nabuchodonoſor. *Elias Kerbler, Rhetor.*
Ferdinandus Huls. Aulicus. *Poeta.*
Marcus Antonius Scholars. Aulicus. *Poët.*
Franciſcus Pichler. Aulicus. *Maior Synt.*

Ephæbi.

Perilluſtris. D. Comes Iacobus Fux. Gram.
Perill. D. Com. Io. Bap. à Wolckenſtain. m. S.
Illuſtr. ac Gen. D. Baco Iacob⁹ Khuen Gram.
Ill. ac Gen. D Baro Io. Chriſtoph. Trapp. Rud.
Ill. ac G. D. B. Io. Emmannel ab Artz. Princ.
Dominicus Ferdinandus à Khiebach, Gram.
Chriſtus. *Franciſcus Ingram, Rhetor.*
Miſericordia. *Io. Anton. de Hieremiis, Poët.*
Miſericordiæ Comes. *Andr. Feigebuz Pr.*
Juſtitia. *Ioan. Franciſcus Guella min. Synt.*
Juſtitiæ Comes. *Martinus Henricus à Schneeburg. Grammat.*
Religio. *Martinus Warellus. Poëta.*
Humilitas. *Ioan. Ant. Trentin min. Synt.*
Bellona & Themis. *Barthol. de Albertis Poe.*
Pax & Aſtræa *Ioan. Bapt. de Hieremiis.*
Pœnitentia. *Vigilius Petrus Scutellius. mi. S.*
Ignis. *Vitus Cablaner Maior Syntax.*
Neptunus & Abundantia. *Nicol. Reſch.*
Aër. *Georgius Pizneiner, Rhetor.* (*Rhetor.*
Terra, & adverſitas in ſalutem mutata. *Ioannes Dorner, Rhetor.*

Satyri.

Chriſtianus Staub. Rhetor.
Balthaſarus Mitterſtetter, Maior Syntax.

Sattellites, ſeu, Milites.

Michaël Hueber, Rhetor.
Georgius Empacher, Rhetor.
Iacobus Philippus Söll, Rhetor.
Petrus de Bernardis, Rhetor.
Chriſtianus Staub, Rhetor.
Sebaſtianus Widenmann, Poëta.
Iacobus Weſing, Poëta.
Ioan. Baptiſt. Peſco, Poëta.
Vdalricus Hinna. Maior Syntax.
Balthaſarus Mitterſtetter, Maior Synt.
Ioan. Antonius Gaudentius, Minor Synt.
Venator, *Iacobus Engelmor, Maior Synt.*
Hortulan⁹. *Chriſtophorus Zenni. min. Sy.*

Reges Captivi & Umbræ.

Cornelius de Paule Rhetor.
Baltaſarus Mayrhofer, Poëta.
Elias Sauter. Poëta.
Vitus Gall, Maior Syntaxiſt.
Marcus Antonius Gazzan, Min. Synt.
Legatus Indicus *Nicolaus Reſch. Rhet.*
Ephæbi. *Martin⁹ Perckhofer. Maior Sy.*
Chriſtophorus Perckhofer, Minor Synt.
Aula, *Perill. D. Comes Iacobus Fux, Grā.*
Superbia. *Raimundus Fieger, Poëta.*
Arrogantia. *Martinus Müller, Poëta.*
Juſtus. *Maximilianus Pardeller, Poëta.*
Fucus. *Franciſcus Bevinello, Maior Synt.*
Thraſo. *Ioſephus Franck Poëta.*

Sirenes.

Georgius Fenner, Minor Syntax.
Balthaſarus Anreiter, Gram mat.
Squalor. *Chriſtianus Staub, Rhetor.*
Penuria. *Chriſtophorus Iegler. Rhetor.*
Proſperitas. *Georgius Fenner, min. Synt.*
Ruina Inſperata. *Chriſtophorus Stetner Minor Syntaxiſt.*
Honor & Infortunium. *Franciſcus Bauman, minor Syntaxiſt.*
Contumacia. *Matthæus Reiffer, Poëta.*
Fiducia & Regnum. *Matthias Viz Poët.*
Fiduciæ Comes. *Bartholomæus Cegler.*

Parcæ.

Ioannes Dorner. Nicolaus Reſch. Rhetores.
Martinus Sargent. Humaniſta.

FINIS.

34.

FORTUNÆ SUMMA IN IMA,
IMAQUE IN SUMMA VOLVENTIS LUSUS.
SIVE
Exhibitio Autumnalis miram Metamorphoſin
IN

IOVINIANO

Imperatore expreſſam tractans.

Das iſt,

Ein Spil deß Glücks / welches das Hoche nidersich / und das Nidere widerumb übersich kehrt.

Oder

Ein Herbſt-Spill / ſo da von einer wunderlichen Veränderung die in

Joviniano

Dem Kayſer geſchehen / handlet.

Vorgeſtölt von einer neuen Rethoric und Humanitet, wie auch einer gantzen löblich ſtudierenden Jugent der Stadt Weyl.

Auff den 9. und 12. Herbſtmonat 1697.

Coſtantz getruckt bey Frantz Xav. Strauben.

Konstanca 1697

3

COMPENDIUM EXHIBITIONIS.

FOvinianus ein prächtiger Potentat (von dem etliche ſchreiben/ daß er Kayſer/ andre aber/ daß er ein Konig geweſen) bildet ſich ein unmöglich zu ſeyn auß ſeinem Thron gehebt zu werden: Weſſentwegen er zur Straff ſeines Hochmuths wunderlicher Weiß der Kron beraubt wird: Weilen er aber ſolche urplötzliche Verenderung mit rewmütigem Hertzen endtlich annimbt/ gelangt er widerumb zur alten Kron/ ut fusè tractant Acroam: Bid. P. Abrahæ Judas & Hiſt. P. Cochem.

PRO

PROLOGUS.

David zeigt an / wie daß zwey geſehen den Gottloſen erhöcht: ſorget aber / er werd ihn im zuruckgehen nit mehr antreffen.

Actus I. *Chorus.* Scena I.

Joviniani Geiſt redet von dem Glücks-Stand / in deme ſich Jovinian befindt / Adulatio die Schmeüchlung und Superbia die Hoffart mit ihren Gefährtinen thun ihne ſecundieren.

Sceua II.

Jovinianus übernimbt ſich umb ſeines Glücks wegen: ſein Hoff erfrewet ſich mit ihme. Er reſolviert ſich endtlich ein Panquet anzuſtellen / hier wird ein wunderſeltzame Mahlzeit exprimirt.

Scena III.

Der Hoff intonirt nach vollendter Mahlzeit das Magnificat, da man aber zum depoſuit &c. kombt / heiſſet ſie Jovinian ſtillhalten und ſagt mit villem Zorn / es ſeye Niemand mächtig gnug ihne zu deponieren.

Scena IV.

Superbia und Adulatio ſtärcken den Kayſer in ſeiner Boßheit.

Scena V.

Der Hoff bittet den Jovinian diſem weiber Geſchwätz kein Glauben zu geben.

Scena VI.

Scena VI.

David und Paulus erdemütigen ſich was ſtarcks/ diſer zwar mit Anzeügen / daß er ein Wurm und kein Menſch / jener aber / daß er der Wenigeſte under den Apoſtlen ſey.

Actus II. *Chorus.* Scena I.

Aſtræa die Himliſche Jungfrau proponiert, wie daß ſie den Vbermuth Joviniani nit länger vbertragen köne / bringt ihm deßwegen für den Königlichen purpur, eine rauche bauren zwilchen ꝛc.

Scena II.

Jovinian begibt ſich ins Bad mit vorgehendem befelch an ſeine Hoff-Herrn / ſie ſollen ſeiner erwarten / biß er ſeinen Leib nach Luſt erfriſchet habe.

Scena III.

Sirenes, als Schmeichlende meer Singerinen Flatieren Joviniano in deſſen ziecht ein Engel ſeinen hindan gelegten purpur an/ geth in Käyſers geſtalt nacher Hoff.

Scena IV.

Jovinianus kombt auß dem Bad / fünd nichts mehr als ein bauren Kleid/ er nimbt jhm vor / wie peinlich er mit ſeinem Hoff verfahren woll.

Scena. V.

Scena V.

Jovinian kombt nacher Hauß / ſeyn Leibguardi aber falt jhn als einen Bauren gantz rauch an.

Scena. VI.

Jovinian fart den Engel mit rauchen wortten an / um weil er jhme ſeyn Kron wider alle billigkeit entzogen.

Scena VII.

Man Conſultirt, was mit Joviniano als einem der Crimen læſæ Maieſtatis begangen / an zufangen / man Concludiert entlich jhn in daß Elend zuverjagen.

Actus III. *Chorus.* Scena I.

Iſaias der Propheth ermahnet zur Buß.

Scena II.

Jovinian erkent ſeinen fählen / glaubt Feſtiglich / daß diß ein Straff ſeines Hochmuots ſeye / geht darum willig ins Elend.

Scena III.

Er kombt zu einem fromen Eremit / ein H. Almuſen zu heiſchen / wird aber erkönt mit andeitung der vrſachen ſeines Ellends / und verſprechen / daß er zu voriger Kron werde gelangen.

Scena IV.

Der

Der Engel Gottes ermahnet Jovinianum ernſtlich / eh er jhme die Kron widerum Reſtituirt.

EPILOGUS.

David mahnet ein löbliches Auditorium zur H. Demuot.

Nomina Actorum.

D. Marcus Antonius Müller, *David.*
D. Jo. Georg. Kienberger, Dialecticus *Iovinianus.*
D. Leuthenambt Adelricus Müller, *Angelus.*
D. Anton. Ledergeryv. *Coquus.*
D. Jo. Georgius Müller. *Aulicus.*
Philippus Jacobus Greſſer, Humaniſt. *Aulicus*
Joſephus Benedictus Gallatin. Humaniſt. *Aulicus.*
Pancratius Straus. Humaniſt. *Aulicus*
Joan. Joachimus Muller, Rhetor; *Interpres Scen. Mut.*

Joſeh-

Joſephus Pancratius Hug. Rhetor. *Interpres Scen. Mut.*

Franciſcus Müller. Rhetor. *Aſtræa* idem. *Iſaias.*

Prænob. Joſephus Melchior Tſchudi â Grepplan. Humaniſta *Genius Joviniani.*

D. Joan. Melchior VVinckler. Logicæ Baccal. *Superbia.*

Balthaſarus Baſilius Senn. Humaniſta *Eremita.*

Marcus Anton. Haffner. Syntaxiſta *Adulatio.*

Joan. Hug. Rudim. *Victoria.*

Franciſ. Haffner. Rudim. *Tranquillitas.*

Joſ. Antonius Seiller Princip. *Opulentia.*

D, Geminian Seu. *Miles.*

Bernhard Riſſi. *Miles.*

Joan. Rudolphus. Müller. Syntaxiſta. *Siren.*

Carolus Baumgartner Syntaxiſta. *Siren.*

Joſ. Antonius Harder. Syntaxiſta *Eph & ſtudioſus.*

Praenob. Fidelis Tſchudi â Grepplan. *Eph.*

Sebaſtianus Renner Syntaxiſta. *Eph.*

D. Amandus Baumgartner *Eph. & ſtudioſus.*

Joachimus Dominicus Schovvinger. *Paulus.*

JOVINIANUS

In einem Schauſpil

Vorgeſtellet

Von der ſtudierenden Jugend deß Churfürſtlichen Academiſchen Gymnaſij der Geſellſchafft JEſu zu Ingolſtatt

Den 2. und 4. Tag Herbſtmonats

Ingolſtatt/
Gedruckt bey Thomas Graß.

ANNO M. DCCXVI.

Ingolstadt 1716

ARGUMENTUM.

REx Jovinianus, cùm fortè illud Mariani Cantici: *depoſuit potentes de ſede, & exaltavit humiles*, ſub re divina decantari audiret, ſibi, ſuísque viribus eò usque confidebat, ut penitus perſuaſum ſibi haberet, neminem reperiri poſſe, qui regias ſibi fortunas eriperet. Tantum animi faſtum juſta Numinis vindicta paulò pòſt ſecuta eſt. Cùm enim pridie natalis ſui ex urbe cum aula egreſſus, balneò ſe recrearet, adeſt inopinatò cœleſtis Genius, & aſſumpto Regis ſuperbi habitu, & perſona, inter undantem Aulicorum turbam in palatium reverſus, Regem ſe gerit. Jovinianus interea centonem, quem ægrè in vicino pago obtinuit, indutus, mutato vultu, ac voce, poſtridie palatium repetit, nemini cognitus, omnium ludibrio expoſitus. Has inter ærumnas tandem reſipiſcens, meliora ſapere doctus, ſuis, & regno eſt redditus. *P. Jac. Biderman. lib. 1. acroam. 6.*

Inhalt.

KÖnig Jovinian, da Er einſtens unter dem GOttsdienſt jene Wort deß Marianiſchen Lobgeſangs hörete: GOtt hat die Mächtige von jhren Thron abgeſetzt / und die Demütige erhöhet / wurde von ſeinem Hochmuth dergeſtalt auffgeblaſen / daß er gantz gewiß darvor hielte / niemand könnte ihne ſeines Throns und Würde entſetzen. Aber Er muſte gar bald das Widerſpil erfahren: dann da er ſich am Vorabend ſeines Geburt-Tags auſſer Hof allein mit Baden erluſtiget / hat indeſſen der von GOtt ihm verordnete Schutz-Engel die Königliche Kleider / und Perſohn angezohen; und in Begleitung aller Bedienten den Thron deß Jovinians beſtigen. Jovinian hingegen / deſſen Geſtalt / und Stimm ſich unvermerckt verändert / muſte mit einem ſchlechten Kleid bedeckt nach Hof zuruck kehren; allwo ihne niemand erkennet / wohl aber alle als einen einbilderiſchen König verlacht haben. In diſem armſeeligen Stand hat er endlich beſſere Gedancken gefaſſet / die Göttliche Allmacht erkennt / ſeinen ſträfflichen Hochmuth bereuet / und alſo auß Gütigkeit GOttes widerumb ſein Reich erhalten.

PROLOGUS

AUla ad feſtiviùs celebrandum Regis natalem ſe accingit.
Der Hof haitet ſich berait / den Königlichen Geburts-Tag herꝛlich zu begehen.

PARS I.

SCENA I.

Dum Satellitium regium ſtationem ſuam occupat,
Da die Königliche Leib-Wacht ſich rüſtet / ihre Dienſt zuverſehen /

SCENA II.

Jovinianus è balneo redux aulam intrat; ubi tum à juventute,
Kommet Jovinian auß dem Bad nach Hof zuruck; allwo er theils von der Jugend /

SCENA III.

Tum ab Aulicis deluſum ſe videns,
Theils von denen Höfflingen hart verſchimpffet wird.

SCENA IV.

Miſeræ ſorti ſuæ indolet.
Bedauret derohalben ſeinen elenden Stand.

SCENA V.

Creſcit Joviniani dolor, dum à proprijs liberis, Berintho, & Chlorindo, non agnoſcitur;
Sein Layd wachſet noch mehr / da er von ſeinen aignen Printzen nit erkennet;

SCENA VI.

Et paulò pòſt juſſu Chryſanti in arctiorem cuſtodiam abducitur.
Ja wohl gar auß Befelch Chryſanti in Verhafft genommen wird.

SCENA VII.

Rex perſonatus Jovinianum examini mandat ſubijci.
Der verſtellte König gibt Befelch / Jovinian auff die ſtrenge Frag zuführen.

SCENA VIII.

Quod Officium Theoctiſtus in ſe ſuſcipit.
Welches zu vollziehen Theoctiſtus übernimet.

CHORUS I.

Rex Manaſſes in Captivitate, *2. Paralip. 33.*
Gefangenſchafft deß Jüdiſchen Königs Manaſſis.

PARS

PARS II.

SCENA I.

Theoctiſtus, habito cum Joviniano Sermone, illius cauſam apud Regem agere ſtatuit;

Theoctiſtus, nachdem er Jovinian auff die Frag geführt / entſchlieſſet ſich / ſelbigen bey dem König zuvertheidigen.

SCENA II.

Atque, dum juventus aulica ad celebrandum Regis natalem ſe parat, occaſionem captat per juniores Principes captivo libertatem procurandi.

Die Hof-Jugend iſt beſchäfftiget den Königlichen Geburts-Tag zu ehren: bey welcher Gelegenheit Theoctiſtus durch die zwey Printzen das Heyl Jovinians zubefördern ſuchet.

SCENA III.

Licèt conatibus hiſce aula ſe multùm opponat.

Welchem beginnen der Hof ſich mächtig widerſetzt.

SCENA IV.

Chryſanto Jovinianus ex mutuo alloquio magis adhuc ſuſpectus redditur.

Chryſantus, da er mit Jovinian Anſprach haltet / wird in ſeiner übler Meinung geſteiffet.

SCENA V.

Juniores Principes Regi pro incolumitate Joviniani ſupplicant,

Die Königliche Printzen tragen vor Beſchützung Jovinians bey dem König ihr möglichiſtes bey.

SCENA VI.

Theoctiſto eorum preces ſtrenuè promovente.

Auch Theoctiſtus nimmet ſich ſeiner bey dem König eyfrig an.

SCENA VII.

Rex, diſſuadente nequicquam aula, Jovinianum ad alloquium vocat;

Der König / wider alles Einrathen der anderen / rufft Jovinianum vor ſich.

SCENA VIII.

Cui, remotis arbitris, dum loquitur; Jovinianus plectentem Numinis manum agnoſcit:

Auß deſſen Anſprach er die gerechte Straff Gottes gantz wohl erkennet;

SCENA IX.

Quam mox ſeveriorem ſentit, dum exilij in ſe pœnam decerni audit.

Die er auch erfahret / da ihme wider alles Vermuthen das ſchmächliche Elend angeſaget wird.

CHORUS II.

Rex Manaſſes è captivitate libertati, & ſolio reſtitutus.

Der Jüdiſche König Manaſſes wird auß dem Kercker widerumb zum Thron erhoben.

PARS III.

SCENA I.

Rex Jovinſano, in exilium jamjam raptando, ſe manifeſtat, causámque tanti ſupplicij, à Deo immiſſi, aperit.

Der König deutet Jovinian an / daß er von GOtt geſchicket ſeye / ſeinen Hochmuth abzuſtraffen.

SCENA II.

Unde hic lubens plebis ludibrium, pœnámque commeritam excipit.

Dahero Jovinian gantz willig alle Schmach/und das Elend ſelbſten annimet.

SCENA III.

Aula interim, dum Regem ſubitò diſparuiſſe intelligit, turbata, omnem culpam in Jovinianum reijcit.

Da man bey Hof verſpüret / daß der König unverſehens verſchwunden / kommt Jovinian in noch ſchwerern Argwohn.

SCENA IV.

Theoctiſtum res hæc habet multùm ſolicitum.

Welches dann Theoctiſto billiche Sorg verurſachet.

SCENA V.

Jovinianus à ſuis demum agnoſcitur.

Jovinian wird endlich von denen Seinigen erkennet.

SCENA VI.

Quare alij gaudio, alij timore, omnes admiratione implentur.

Da dann bey Hof einige in Forcht / andere in Freud / alle aber in Verwunderung gerathen.

SCENA VII.

Jovinianus ad Sceptrum redit, & peractis divinæ Providentiæ gratiis, ad Feſtum Natale ſe convertit.

Jovinian gelanget wider zum Reich / und zuvor er das herꝛliche Geburts-Feſt anfangt / wird der Göttlichen Vorſichtigkeit ſchuldiger Danck abgeſtattet.

Modu-

Modulos Muſicos compoſuit, Ornatiſſimus ac Doctiſſimus D. Franc. Anton. Kumpf, J. U. Studios.

SYLLABUS ACTORUM.

Illuſtr. ac Gen. D. Jo. Mart. Joſ. L. B. de Rauber, Rhet. *Salius.*
Illuſtr. ac Gen. D. Ludov. Adam. L. B. de Stinglheim, Hum. *Salius.*
Illuſtr. ac Gen. D. Franc. Georg. L. B. de Stinglheim, Hum. *Salius.*
Illuſtr. ac Gen. D. Deochar. Lotar. Franc. L. B. de Weickel, Gramm. *Salius.*
Illuſtr. ac Gen. D. Wilhelm. Franc. Bern. L. B. de Pechman, Gramm. *Salius.*
Ornatiſſ. ac Doctiſſ. D. M. Joſeph. Ant. Schmizperger, SS. Theol. & SS. Can. Stud. *Jovinianus.*
Ornatiſſ. ac Doctiſſ. D. Joan. Rudolph. Denis, J. U. Candidat. *Theoctiſtus.*
Ornatiſſ. ac Doctiſſ. D. Petrus Anton. Neymayr, Theol. Mor. & Inſtit. Imper. Stud. *Tribunus.*
Ornat. ac Perdoct. D. Joſeph. Schneider, Phil. Stud. *Rex perſonatus.*
Ornat. ac Perdoct. D. Jo. Evang. Fertl Phil. Baccal. & Stud. *Philiſius.*
Prænob. D. Maurit. Ignat. Dominic. Verlohner, Phil. Stud. *Chryſantus.*

Rhetores.

Andreas Hercker, *Philindus.*
Nob. Car. Ludov. Mayr, *Berinthus Princeps.*
Deocharus Schreiner, *Comicus.*
Georg. Henric. Böll, *Rabirius.*
Georg. Lidl, *Excubitor.*
Ign. Jac. Veldhofer, *Chlorindus Princeps.*
Martin. Raith, *Venator.*

Humaniſtæ.

Prænob. Ant. Erneſt. Jac. de Prugg, *Roſinus.*
Ferdin. Sebaſt. Ott, *Excubitor.*
Nob. Joan. Jac. Caſsl, *Salius.*
Joſeph. Necker, *Excubitor.*
Wolfg. Mart. Barſt, *Riamondus.*

Syntaxiſtæ Majores.

Nob. Franc. Ant. Sebaſt. Muggenthal, *Comicus.*
Franc. Xav. Hercker, *Venator.*
Georg. Wolfg. Empl, *Excubitor.*
Joan. Andr. Caſpar, *Excubitor.*
Joſeph. Ignat. Flemmiſch, *Muſicus.*

Syntaxiſtæ Minores.

Andreas Meſſig, *Salius.*
Ant. Mayr, *Draculus.*
Prænob. Joſeph. Ignat. Henric. Sibenhärl, à Schoren, *Salius.*
Wolfg. Urban. Wagner, *Criſpulus.*

Grammatiſtæ.

Prænob. Frider. Ant. Caſimir. Fuchshueber, *Fuſculus.*
Prænob. Joan. Ant. Ign. de Stengel, *Licydas.*
Prænob. Joan. Frideric. de Pongraz, *Tityrus.*
Prænob. Franc. Jac. Theod. Miller à Zweyraden, *Salius.*

Rudimentiſtæ.

Prænob Amadeus Mart. de Chlingenſperg, *Amyntas.*

Præ-

Prænob Joan. Ant. Ardolph. de Hagen, *Daphnis.*
Prænob. Joan. Levinus de Pongraz, *Adonis.*
Prænob Joſeph Georg. Dominic. de Siggenhauſen, *Dorilus.*
Prænob Joſeph Ign. de Prugg, *Morellus.*

Perſonæ Muſicæ.

Ornatiſſ. ac Doctiſſ. D. M. Franc. Ign. Drexl, SS. Theol. Stud. *Rex Aſſyr. Ezechias, Venator.*
Ornatiſſ. ac Doctiſſ. D. Franc. Anton. Kumpf, J. U. Stud. *Miniſter Aul. Manaſſes.*
Ornatiſſ. ac Doctiſſ. D. Petr. Ant. Neymayr, Theol. Moral. & Inſtit. Imper. Stud. *Iſaias, Venator, Aulicus.*

Rhetores.

Adamus Victor Lidl.
Franc Xav. Mamelzhauſer.
Michaël Wieſter.
Mart. Waſſerman.

Humaniſtæ.

Aloyſius Maurit. Franck.
Joan. Georg. Degler, *Aulicus.*
Joan. Marc. Fux.

Syntax. Majores.

Adam. Rupert. Krebs.
Ant. Aurbach.
Franc. Ant. Rauſcher.
Franc. Xav. Andr. Oberpaur.
Joan. Caſp. Deiſer.
Joſ. Ant. Krafft.

Syntax. Minores.

Auguſtin Fux, *Muſicus, Princeps Aſſyr.*
Bernard. Joſeph Heiſs, *Comicus.*
Georg. Mart. Böll.
Joan. Caſp. Beürle, *Genius Solimæ.*
Joan. Euſebius Baur.
Joan. Geislmair.
Joan. Georg. Kling.
Philipp Jac. Biſchldorffer.

Grammatiſtæ.

Balthaſ. Reichenbacher.
Caſpar. Reichenbacher.
Ferd. Balthaſ. Eckher.
Maximil. Ant. Schifflholz.

Rudimentiſtæ.

Joan. Georg. Adam. Vogler, *Salius.*
Joan Georg. Obermair.
Prænob. Joan. Ign. de Lorme.
Joan. Math. Kopp.
Joan. Mich. Lops.

Principiſtæ.

Joan Frideric. Rauch.
Joan Mich. Dorſch.
Joſeph Franc. Rauch.

Omnia ad Majorem DEI Gloriam.

44
48.

SUPERBIA HUMILITATE CORRECTA IN JOVIANO REGE EXHIBITA.

Die durch die Demuth gezüchtigte

Hoffarth

In

JOVIANO dem König

Auff

Der Schau-Bühne vorgestellt

Von der studirenden Jugend deß Chur-Fürstl. Gymnasij
Der Soc. JESU in Mindelheim
Den 2. und 4. Herbst-Monats 1716.

Mindelheim / Gedruckt bey Adolph Joseph Ebel

Mindelheim 1716

ARGUMENTUM.

Rex (quem Jovianum nominare placuit) cùm verba Cantici Mariani: Depoſuit Potentes de ſede &c. *in Sacello decantata, ùt veritati minùs conformia, riſiſſet, paulò pòſt ſolio depoſitus, riſui totius aulæ expoſitus eſt. Fortè enim venatu plus ſolito incaluerat, cùm abluendi corporis, æſtusq; minuendi deſiderio ardens, in aquam deſcendit, regio ornatu depoſito, cujus loco Angelus egeni habitum ſubſtituit, & formam, purpurámq; Regis indutus, à Satrapis in aulam reductus fuit. Jovianus inauſpicatis balneis egreſſus, cùm nihil, niſi ſubuculam ſibi relictam conſpicatus eſſet, evocatis nequidquam famulis, diris omnes increpare, ac deſertoribus ſupplicium minari cœpit. Verùm his nihil proficientibus ad Dynaſtæ arcem eminus conſpectam ſe contulit, ubi ab oſtiario, & Toparcha ùt Rex jocularis, dimiſſus ad Aulam Regiam contendit in qua ceu mentis impos, jocis, & ſarcaſmis exceptus, & ùt ſicarius Regij ſtemmatis, ob arma in centonibus inventa, ab Angelo intruſa ad mortem condemnatus, datâ tandem miſſione ægrè cum vita evaſit, demum ab Angelo verbis ſeverè ob ſuperbiam caſtigatus, avita Regni ſede, cum Aulæ admiratione, repoſitus eſt.* S. Anton. Archiep. Florent. parte 2. ſummæ Tit. 3. c. 2. §. 4.

PROTASIS.

Scen. 1. Dum Jovianus in ſacello audit cantata verba: *Depoſuit Potentes de ſede &c.* Ea miram in animo intemperiem excitant; ſed ab Aulicis inflatus, jubet verba Canticj, ceu aliena à veritate è libris eradi.

Scen 2 Ad recreandum Regis animum venatio indicitur.

Scen 3. Triſtia in Aula nova.

Scen. 4. Parantur ad venandum neceſſaria.

Scen. 5. Rex ad captandam liberiorem auram cum Aula urbe egreditur.

Scen. 6. Nobilis juventus, cùm Regem non amplius aſſequi poſſet, aliter animum relaxare ſtatuit.

CHO-

CHORUS. 1.

Virtus ab Aula expulſa, à Cæleſti Genio erigitur.

EPITASIS.

Scena 1. Jovianus è venatione corpus ſudore perfuſum in rivo abluit.

Scena 2. Angelus interim, relictâ ſubuculâ, ſuſpenſas ex arbore Regis veſte induit.

Scena 3. Certamen duorum venatorum ob inventum in venatione marſupium auro pingue.

Scena 4. Rex Perſonatus egreditur, et magno honore exceptus ad Aulam deducitur.

Scena 5. Jovianus è balneis egreſſus, & ſubuculâ indutus dum fruſtra aulam convocat, à Ruſtico, in ſylva tunc lignum cædente, ceu mendicus habitus eſt. At rejectâ ſtipe ad propinquam Dynaſtæ arcem contendit.

Scena 6. Ad Dynaſtam ægrè per Oſtiarium admiſſus, importunè ad Regiam ſe reduci mandat; ſed & hîc porrectâ ſtipe repulſam patitur.

Scena 7 Ruſticus aulæ Æthiopem adverſus inimicum ſuum, in auxilium vocat.

Scena 8. Ephebus ob corruptos mores aulâ pellitur.

CHORUS. 2.

Virtus à cæleſti Genio in Aulam reducitur.

CATASTROPHE.

Scena 1. Jovianus ad Aulam ingreſſum molitur; ſed à ſuperveniente Nobili juventute ceù Rex Ludicrus exſibilatur.

Scena 2. Venientibus Proceribus fruſtrà ſe Dominum perſuadere nititur.

Scena 3. Dum per Ariſtobulum alloquium Regis efflagitat, ultrò comparet Perſonatus Rex ad majorem Joviani confuſionem.

Scena 4. Repulſam à Perſonato paſſus Filios ſuos alloquitur, quem ut Patrem averſantur, & inventis armis in centonibus ab Angelo intruſis, in carcerem, ùt perduellis, detruditur.

Scena 5. Jovianus carceri incluſus humanam deplorat miſeriam.

Scena 6. Jovianus ſiſtitur judicio, & ad mortem damnatur;

Scen. 7 Cui tamen Regis gratia, & vita offertur, ſi ſtultam regni ſpem abjiceret.

Scen. 8. Abeunti Joviano Angelus occurrit, & depoſito regio habitu ejus contra Deum ſuperbiam ſeverè caſtigat, convocatis dein ſatrapis dolum pium aperit, ac Jovianum à Deo ſic admonitum, pro vero Rege agnoſci jubet.

Scen. 9. Veniam precantur ſatrapæ, totaq; aula; Jovianus verò, jam ſolio omnium veneratione, & plauſu reſtitutus Deum verum, Regumq; Regem agnoſcit, eiq; ſe ſe ſubmittit.

Innhalt.

IN gegenwärtigem Schau-Spihl ſtellen wir vor unter dem Namen Jovianus einen König / der wegen übermüthiger Hoffart von GOtt durch ungewohnliche Demüthigung gezüchtiget worden. Dann / nachdem er jene Wort: **GOtt hat die Mächtige von dem Thron gehebt / ꝛc.** als unwarhaffte aus der heiligen Schrifft auszukratzen befohlen: hat ein Engel ihme / da er durch Jagen gantz erhitzt / in einem Waſſer badete / ſeinen abgelegten Königl. Purpur hinweggenommen: und an deſſen ſtatt ein ſchlechtes Klaid hinderlaſſen / welches er / nach vergeblicher Zuſammenruffung ſeiner Hoff-Bedienten / angelegt / erſtens einem ihme vorhero zugehörigen Schloß / hernach der Königlichen Burg zugeeilet / aber als ein unſinniger Bettler / und Meuchelmörder von allen abgetriben. Hingegen aber iſt der Engel / ſo mit ſambt der Kleydung die völlige Leibs-Geſtalt Joviani angezogen hatte / als warhaffter König / von denen Bedienten nacher Hof beglaitet worden. Welcher endlich den alſo von Gott gezüchtigten Jovianum, nachdem diſer / wegen bey ihm geſundenen Waaffen in Verhafft genommen / ja ſchon zum Tod verurtheilt ware / mit ſcharffen Worten ſeines Hochmuths halber beſtrafft / mit höchſter Verwunderung deß gantzen Hoffs in den Königlichen Thron widerumb erhoben hat.

Proſaſis, oder Anfang deß Spihls.

Erſter Aufftritt.

Der König höret in einer Capellen ſingen jene Wort: **GOtt hat die Mächtige von dem Thron gehebt.** Und weilen ihm ſolche das Gemüth zimlich verwirret / laſſet er ſie / von dem Hochmuth / und ſeinen Höffling bethöret / als unwarhaffte aus dem Buch kratzen.

2. Das verwürte Gemüth deß Königs in etwas zuerquicken / wird ein Jagd angekündet.
3. Traurige Zeitung zu Hof.
4. Es wird alles zu der Jagd zubereitet.
5. Der König ſambt dem gantzen Hoffſtaab gehet auff die Jagd.
6. Weilen die Adeliche Jugend den König zu beglaiten zu ſpath kommen / ſuchet ſie ſich auf ein andere weis zuergötzen.

Erſter Chor.

Die von Hof verſtoßne Tugend wird von dem Engel getröſtet.

Epitaſis, oder Fortgang deß Spihls.

Erſter Aufftritt.

Jovianus der König von der Jagd gantz erhitzt / kühlet ſich ab in einem nächſtgelegnen Bächlein.
2. Underdeſſen verwechslet ihme ein Engel den Königlichen Purpur mit einem ſchlechten Klaid.
3. Zween Jäger zancken under einander umb einen Säckel Gelts / ſo ſie gefunden.
4. Der verſtellte König wird mit groſſer Ehr-Bezeugung von denen Bedienten nacher Hof begleitet.
5. Jovianus kombt von dem Baad zuruck / befindet ſich aber von ſeinen Hof-Beambten verlaſſen; wird demnach von einem Bauren / als ein Bettler zu dem nächſten Schloß abgewiſen;
6. Allwo er mit harter Mühe endlich vorgelaſſen / und da er gantz ungeſtüm begehrte in die Königliche Burg geführt zu werden / wird er mit Darwerffung wenigen Allmoſens abgetriben.
7. Der Bauren Veitl ſtellts mit einem Mohren an / den Neid-Teuffel zu agiren / umb einen aus ſeinen neidigen Mit-Bauren vom Neid abzuſchrecken.
8. Ein Königlicher Edel-Knab wird wegen ſeines Ubelverhalten von Hof verjagt.

Anderter Chor.

Die verſtoſſene Tugend wird widerumb nacher Hof geführet.

Cataſtrophe, oder Ausgang deß Spihls.

Erſter Aufftritt.

Als Jovianus bey Hof eingelaſſen zu werden begehrt / wird er von der Adelichen Jugend als ein Thor verſpottet.
2. Es kamen etliche Hof-Herrn darzu / die er nit bereden kan / daß ſie ihn als ihren König erkennen.

3. Und weilen er nichts ausrichten kan / begehrt er von Ariſtobulo wenigſt umb die Verlaſſung zu dem König / welcher zu Joviani gröſter Beſchämung hervor tratte.
4. Da Jovianus auch von ihme verſtoſſen / nimbt er ſein Zuflucht zu ſeinen Printzen / von welchen er aber ebnermaſſen nit erkennet wird / ſonder wegen bey ihme gefundenen verborgenen Waaffen als ein Meuchel-Mörder zum Kercker verdambt.
5. Allwo er die menſchliche armſeeligkeiten Beweinet.
6. Jovianns wird zu dem Todt verurtheilt.
7. Als er die Traur-Bühne beſteigete / und ſeinen Kopff dem Scharpffrichter darreichte / wird ihm durch Ariſtobulum deß Königs Gunſt / und Gnad deß Lebens angetragen / wann er ſich aller Hoffnung deß Reichs entſchlagen wolte: welches auch geſchehen.
8. Da er ſchon Abſchid von Hof nemmen wolte / begegnete ihme nach abgelegtem Königlichen Purpur der Engel / und beſtraffet mit kräfftigen Worten den Hochmuth Joviani. Worauff er den gantzen zuſamm beruffenen Hof ſolches ſeltzambes Geheimnus eröffnet / und befihlt / Jovianum für den wahren König zuerkennen.
9. Welcher von gantzen Hof mit demüthiger Entſchuldigung ihrer Erkandtnus freudig angenommen. Jovianus beſteiget mit iedermänniglicher Frolockung ſeinen Thron / und genugſam gewitziget erkennet GOtt für den König aller Königen.

SYLLABUS ACTORUM.

Dominus Joſephus Bluem. *Theol. Moral. Stud. Jovianus Rex.*

CASISTÆ.

D. Antonius Riederer. *Novarins. Huſſarus. Ruſticus.*
D. Joan. Georg. Rid. *Angelus. Rex Perſonatus.*
D. Joſephus Mayr. *Germanus. Ruſticus*
D. Petrus Georg. Hagg. *Salius.*
D. Sebaſtianus Mayr. *Salius.*

LOGICI.

D. Joan. Jacob. Brandt. *Salius.*
D. Joannes Kramer. *Salius.*

RHETORES.

Andreas Kloz. *Sal.*
Antonius Widman. *Venator.*
Conſtant. Petrus Valent. Welz. *Arvaldus.*
Franc. Ant. Beringer. *Rinaldus. Sal.*
Franc. Ant. Roth. à Reuthen. *Sal.*
Franc. Joach. Scherrich ab Aurdorff *Robertus Princeps.*
Joan. Bapt. Maldoner. *Oſtiarius.*
Joan. Carol. Demler *Mopſius. Sal.*
Joan. Caſp. Strobl. *Venat.*

Joannes de Lille. *Gallus.*
Joannes Franc. Ferdin. de Mohr. *Philindus.*
Joannes Georgius Funck. *Sal.*
Joannes Georg. Widmann. *Venator.*
Joan. Ignat. Wunibaldus Franciſcus Xav. Renz. *Melindus Princeps.*
Joan. Mart. Danner *Sal.*
Joan. Michaël Hell. *Sal.*
Joannes Philip. Ant. de Brandenburg. *Sal.*
Joannes Sigismundus Münch. *Sal.*
Joſeph. Franc. Xav. Riedinger. *Porphyrius.*
Joſ. Maria Euſeb. Schaz de Liebenfeld *Alaricus.*
Joan. Maximil. Euſtach. Kracker. *Lycas.*
Mathias Dornach. *Ariſtobulus.*
Nicolaus Baur. *Clytus.*
Sebaſtianus Mayr. *Eubertus.*
Stanislaus Mayr. *Cleander.*
Vrbanus Aman. *Sal.*

POETÆ

Auguſtinus Widman. *Sal.*
Benedictus Geiger *Decurio.*
Conradus Joſephus Boch. *Superbia.*
Chriſtianus Laſſner. *Sal.*
Joſephus Humel *Dynaſta. Theander.*
Maximil. Joſ. Oëlhoffen. *Sigebertus Princeps.*
Maximil. Joſ. Wibner *Sal.*
Michaël Schenmezler. *Æthiops.*

SYNTAXISTÆ MAJORES.

Franc. Ant. Oëlhoffen. *Dynaſta Filius.*
Hieronymus Eberhardus de Brandenburg. *Sal.*
Joſephus Fidelis Roller. *Sal.*

SYNTAXISTÆ MINORES.

Ant. Chriſtaller. *Prætorianus.*
Antonius Ziegler. *Florindus.*
Franc. Huttler *Funumbrius Moſulus.*
Ignat. Wöber. *Prætorianus.*
Joan. Caſpar. Luxenhofer *Prætorianus.*
Joan. Baptiſta Staader. *Berillus.*

GRAMMATISTÆ.

Antonius Julius Frideric. Carol. Joſ. im Thurn *Leopoldus*
Auguſtinus Hanckh. *Venat.*
Ignatius Haug. *Virtus. Venat.*
Joannes Petrus Grenauer. *Angelus.*
Joannes Sebaſt. Schmid. *Aſcanius.*

RUDIMENTISTÆ.

Illuſt. ac Gen. D. Sigismundus Joſ. Wilhelm. Ant. Euſeb. L. B. de Stozing. *Julius.*
Illuſt. ac Gen. D. Bern. Fidel. Wilhelm. Amadæus L. B. de Stozing. *Camillus.*
Franc. Ignat. Kircher. *Aſtyanax.*
Ignat. Ant. Paumann. *Florianus.*
Joannes Hueber. *Æneas.*
Joannes Chriſtoph. Dreyer. *Landulphus.*
Joannes Jacob. Sebaſt. Staader *Ephebus.*
Mathias Ant. Mayr. *Hector.*

PRINCIPISTÆ.

Andreas Felbinger. *Alexander.*
Franc. Ant. Herz. *Paris.*

Omnia ad majorem DEI. DEI parag; honorem & gloriam.

BIBLIOGRAFIJA

Augustinovič, Drago. »Ruška šola«. V: *Ruška latinska šola: 350 let, 1645–1995*, ur. Jože Mlinarič, Bernard Geršak in Vili Rezman, 43–130. Ruše: Občina Ruše in Župnijski urad Ruše, 1995.

Baraga, France, ur. *Historia annua Collegii Societatis Jesu Labacensis (1596–1691)*. Ljubljana: Provincia Sloveniae Societatis Iesu, 2002.

Bloemendal, Jan. »Central and Eastern European Countries«. V: *Neo-Latin Drama and Theatre in Early Modern Europe*, ur. Jan Bloemendal in Howard B. Norland, 633–56. Leiden: Brill, 2013.

Braccini, Tommaso. »An Apple between Folktales, Rumors, and Novellas: Malalas 14.8 and its Oriental Parallels«. *Greek, Roman, and Byzantine Studies* 58, št. 2 (2018): 299–323.

Dahlke, Manfred. *Das Sujet vom stolzen Kaiser in den ostslavischen Volks- und Kunstliteraturen: Ein Beitrag zur vergleichenden Motiv- und Stoffgeschichte*. Amsterdam: Hakkert, 1973.

Deželak Trojar, Monika. »Jezuitska dramatika in gledališče na Slovenskem«. *Jezik in slovstvo* 65, št. 3/4 (2020): 167–82.

———. »Ohranjeni kronikalni zapisi jezuitskega kolegija v Ljubljani«. *Clotho* 6, št. 1 (2024): 101–33.

———. »Vloga perioh ali sinops za rekonstrukcijo dramske ustvarjalnosti ljubljanskih jezuitov v zgodnjem novem veku«. V: *Starejši mediji slovenske književnosti: rokopisi in tiski*, ur. Urška Perenič in Aleksander Bjelčevič, 139–47. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2018.

———. »Zametki in razcvet duhovne dramatike v zgodnjem novem veku na Slovenskem«. *Jezik in slovstvo* 67, št. 1/2 (2022): 151–81.

Drijvers, Jan Willem. *The Forgotten Reign of the Emperor Jovian (363–364): History and Fiction*. Oxford: Oxford University Press, 2022.

Drozd, Kurt Wolfgang. *Schul- und Ordenstheater am Collegium S. J. Klagenfurt (1604–1773)*. Celovec: Landesmuseum für Kärnten, 1965.

Eichenberger, Nicole. *Geistliches Erzählen: Zur deutschsprachigen religiösen Kleinepik des Mittelalters*. Berlin: De Gruyter, 2015.

Fortunae summa in ima, imaque in summa volventis lusus, sive, exhibitio autumnalis miram metamorphosin in Ioviniano imperatore expressam tractans. Konstanca: Franz Xaver Straub, 1697.

Glavan, Mihael, ur. *Stiški rokopis*. 2. izd. Monumenta Slovenica. Ljubljana: Slovenska knjiga, 1999.

Glazer, Janko. »Luka Jamnik«. V: *Slovenski bijografski leksikon 3 (Hintner–Kocen)*, ur. Izidor Cankar. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1928.

Glazer, Janko. »Verske igre v Rušah«. V: *Ruška latinska šola: 350 let, 1645–1995*, ur. Jože Mlinarič, Bernard Geršak in Vili Rezman, 133–50. Ruše: Občina Ruše in Župnijski urad Ruše, 1995.

Grafenauer, Ivan. »'Ta stara velikanočna pejsen' in še kaj«. *Čas* 36 (1942): 89–138.

Grahornik, »Ruška latinska kronika (po 1764)«. *Clotho* 6, št. 1 (2024): 135–65.

Grendler, Paul F. *Jesuit Schools and Universities in Europe, 1548–1773*. Leiden: Brill, 2019.

Holum, Kenneth G. *Theodosian Empresses: Women and Imperial Dominion in Late Antiquity*, The transformation of the classical heritage. Berkeley; London: University of California Press, 1982.

Ironia vitae humanae, in welcher der Fehler und Irrthumb der verloffenen und jetzigen Zeitten in Joviano einem Ubermuehtigen Koenig / zu Schaw: und Beyspil Hochen und Nideren Staenden / wie man sich vor Gott solle demuetigen / fuergestellt. Freiburg: Theodor Meyer, 1649.

Joviani superbia castigata et comica periphrasi in scenam producta. Dillingen: Typographia academica, 1642.

Jovinianus, in einem Schauspil vorgestellet von den studierenden Jugend deß Churfürstlichen Academischen Gymnasii der Gesellschaft Jesu zu Ingolstatt. Ingolstadt: Thomas Graß, 1716.

Kaminski, Nicola. »Polyglossie, Polysemie: Zum konfessionspolitischen Standort von Nicodemus Frischlins *Phasma*«. V: *Das lateinische Drama der Frühen Neuzeit: Exemplarische Einsichten in Praxis und Theorie*, ur. Reinhold F. Glei in Robert Seidel, 165–81. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 2008.

Kuret, Niko. *Duhovna drama*. Vol. 13, Literarni leksikon. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1981.

Lee, Brian S. »Pride, Queen of the Sins: Pious Legends; and 'The Metamorphosed Monarch'«. *The Southern African Journal of Medieval and Renaissance Studies* 19 (2009): 1–40.

Liptzin, Sol. »Solomon's Humiliation«. *The World Jewish Bible Society* 9, št. 1 (1980): 11–22.

Loach, Judi. »Performing in Latin in Jesuit-run Colleges in Mid- to Late-17th-Century France: Why, and with What Consequences?«. V: *The Early Modern Cultures of Neo-Latin Drama*, ur. Philip Fort in Andrew Taylor, 113–40. Leuven: Leuven University Press, 2013.

Luther, Martin. *Tischreden oder Colloquia Doct. Mart. Luthers*. Eisleben: Urban Gaubisch, 1566.

Marin, Marko. »Gledališka zastrtost ruških verskih iger«. V: *Ruška latinska šola – historični kontekst: Zbornik referatov s posveta*

ob 350-letnici ustanovitve, ur. Vili Rezman, 57–66. Ruše: Občina Ruše, 1996.

Movrin, David. »Zmajski most Primoža Simonitija (1935–2018)«. *Zvon* 21, št. 5 (2018): 34–36.

Oesterley, Hermann, ur. *Gesta Romanorum*. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1872.

Ogrin, Matija. »Vprašanja tradicije Škofjeloškega pasijona: ekdotična perspektiva«. *Slavistična revija* 56, št. 3 (2008): 289–304.

——— , in Monika Deželak Trojar, ur. Škofjeloški pasijon: znanstvenokritična izdaja. Celje; Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, 2009.

Rädle, Fidel. »Der Sturz zum Heil und der Bauer als König: Georg Bernardts Jovianus castigatus (Ingolstadt 1623 / Dillingen 1642)«. V: *Der Sturz des Mächtigen: Zu Struktur, Funktion und Geschichte eines literarischen Motivs*, ur. Theodor Wolpers, 249–62. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2000.

——— , ur. *Georg Bernardt SJ, Dramen 3: »Jovianus« 1623/1642 – Ein Spiel vom Sturz des Mächtigen und vom Bauern als König*. Amsterdam: Holland University Press, 2006.

——— . »Jesuit Theatre in Germany, Austria and Switzerland«. V: *Neo-Latin Drama and Theatre in Early Modern Europe*, ur. Jan Bloemendal in Howard B. Norland, 185–292. Leiden: Brill, 2013.

Seidl, Johann Gabriel. »Maria Rast: Monographische Skizze«. *Steiermärkische Zeitschrift* 2 (1835): 29–40.

Staud, Géza. *A magyarországi jezsuita iskolai színjátékok forrásai*, 1561–1773. Budimpešta: MTA, 1984–1994.

Superbia correcta oder Gedempte Hoffart. Innsbruck: Michael Wagner, 1653.

Superbia humilitate correcta in Joviano rege exhibita. Mindelheim: Adolph Joseph Ebel, 1716.

Szarota, Elida Maria, ur. *Das Jesuitendrama im deutschen Sprachgebiet: Eine Periochen-Edition: Texte und Kommentare*. München: W. Fink, 1979–1987.

Teržan, Josip, ur. *Ruška kronika*. Ruše: Krajevna skupnost, 1985.

Tomkowiak, Ingrid. »Jovinian«. V: *Enzyklopädie des Märchens 7*, ur. Rolf Wilhelm Brednich, Hermann Bausinger, Wolfgang Brückner, Lutz Röhrich, Klaus Roth in Rudolf Schenda, 660–66. Berlin: de Gruyter, 1993.

Uther, Hans-Jörg. *The Types of International Folktales: A Classification and Bibliography: Based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson*. 3 zv. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica, 2011. Reprint.

Varnhagen, Hermann. *Ein indisches Märchen auf seiner Wanderung durch die asiatischen und europäischen Literaturen*. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1882.

Vitić, Zorica. »Tri varijante jedne stare priče: O snu i javi cara Ase«. *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor* 87, št. 87 (08/30 2021): 107–18.

Vrbnjak, Viktor. »Osnovno šolstvo v Rušah do leta 1918«. V: *Ruška kronika*, ur. Josip Teržan, 405–530. Ruše: Krajevna skupnost, 1985.

Vurcer, Matija. »Ruše, starodavna božja pot in nekdaj učenosti zibela«. *Slomšekove Drobtinice* 19 (1865–1866): 185–211, 64–66.

Wackernagel, Philipp. *Das deutsche Kirchenlied von der ältesten Zeit bis zu Anfang des XVII. Jahrhunderts: mit Berücksichtigung der deutschen kirchlichen Liederdichtung im weiteren Sinne und der lateinischen von Hilarius bis Georg Fabricius und Wolfgang Ammonius*. Leipzig: B. G. Teubner, 1867.

Weiske, Brigitte, ur. *Gesta Romanorum*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1992.

IZVLEČEK

Verske igre v Rušah, naselju zahodno od Maribora, o katerih v povezavi z latinsko šolo (1645–1760) poroča latinska kronika Jožefa Avguština Mezneriča z naslovom *Notata Rastensia antiquissimis documentis desumpta et variis fide humana dignis autographis synoptice descripta*, sodijo med danes izgubljene začetke dramskega dogajanja na Slovenskem. Uvedel jih je nadarjeni Luka Jamnik, krajevni duhovnik in spodbujevalec kulturnega dogajanja, v kroniki imenovan kar »ruški Romul«. Leta 1680 je začel prirejati vsakoletne igre po zgledu jezuitskih šolskih »komedij«, *actio comica*. Redne letne predstave na čast Devici Mariji so vsak začetek septembra, ob prazniku Marijinega imena, potekale vse do leta 1722, vendar se zaradi kasnejšega požara ni ohranilo nobeno besedilo.

Članek prinaša prvi poskus rekonstrukcije za eno od takratnih predstav, izgubljeno igro z dozdevno antičnim motivom o cesarju Jovinijanu, čudežno napeljanem k spreobrnitvi, *De Joviniano imperatore mire correcto,* iz leta 1706. Na podlagi dveh literarnih virov, enega iz zbirke *Gesta Romanorum* in drugega iz dela *Summa theologica* dominikanca Antonina iz Firenc, predstavi okvirno dramsko dogajanje; nato pa z zbirko kar šestih perioh, »gledaliških listov«, ohranjenih od primerljivih šolskih predstav tistega časa, zariše tudi horizont možnih variacij, kot so jih takrat igrali po evropskih odrih.

Hkrati prikaže obravnavo tega motiva, znanega kot ATU 757, »Kazen za cesarjevo ošabnost«, v vrsti drugih izročil, od njegovih korenin iz svetopisemske zgodbe o kralju Nebukadnezarju (Dan 3,31–4,34) prek avtorjev, kot so bili Herrand Wildonski, Geoffrey Chaucer, Hans Sachs, William Morris in Henry Wadsworth Longfellow, vse do sodobne opere iz 20. stoletja, ki sta jo napisala Josef Tal in Israel Eliraz. V tej luči je uprizoritev v Rušah leta 1706 mogoče razumeti kot enega vsakoletnih vrhuncev kulturnega življenja v regiji, s katerim so mladi izobraženci množico več tisoč gledalcev seznanili s kompleksnim in duhovno ter družbeno provokativnim motivom iz zakladnice evropskega literarnega izročila.

KLJUČNE BESEDE: latinska šola v Rušah, Ruška kronika, šolsko gledališče, barok, *Gesta Romanorum*, cesar Jovinijan, ATU 757

Latin School at Ruše, Luka Jamnik, "the Romulus from Ruše," *Gesta Romanorum*, and the lost play *De Joviniano imperatore mire correcto*

ABSTRACT

The Ruše school plays, which are described in the Latin chronicle of Jožef Avguštin Mezneric titled *Notata Rastensia antiquissimis documentis desumpta et variis fide humana dignis autographis synoptice descripta* in connection with the Latin school (1645–1760), are frequently seen as an early attempt of theatrical production, lost in Slovenian literary history. They were introduced by the remarkable Luka Jamnik, a local priest and talented impresario, called the "Romulus of Ruše" in the chronicle. In 1680, he began organizing annual plays modelled after Jesuit school "comedies" (*actio comica*). Regular annual performances in honour of the Virgin Mary took place every early September, on the feast of Mary's name, until 1722, but due to a later fire, no texts have been preserved.

This article undertakes a unique task – the first attempt to reconstruct one of the performances from that time, a lost play from 1706 with a supposedly ancient motif about Emperor Jovinian who was miraculously led to conversion, *De Joviniano imperatore mire correcto*. It outlines the dramatic plot based on two literary sources, one from the *Gesta Romanorum* collection and the other from the *Summa Theologica* by a Dominican writer called Antoninus of Florence. With a collection of six *periochae*, "theater programs" preserved from similar school performances of the time, it also sketches the *Erwartungshorizont* of possible variations, just as they were presented on different European stages at the time.

Furthermore, the paper presents the treatment of this motif, known as ATU 757, "The Emperor's Haughtiness Punished," in a series of other traditions, starting from its roots in the biblical story of King Nebuchadnezzar (Dan 3:31–4:34) through the authors such as Herrand of Wildonie, Geoffrey Chaucer, Hans Sachs, William Morris, and Henry Wadsworth Longfellow, to the contemporary 20th-century opera by Josef Tal and Israel Eliraz. In this light, the 1706 performance in Ruše emerges as a significant annual highlight of cultural life in the region, with young intellectuals introducing their audience of several thousand viewers to a complex motif from European literary tradition that was both spiritually and socially provocative.

KEYWORDS: Latin school at Ruše, *Notata Rastensia*, school theatre, the Baroque, *Gesta Romanorum*, emperor Jovinian, ATU 757

J. M. J.

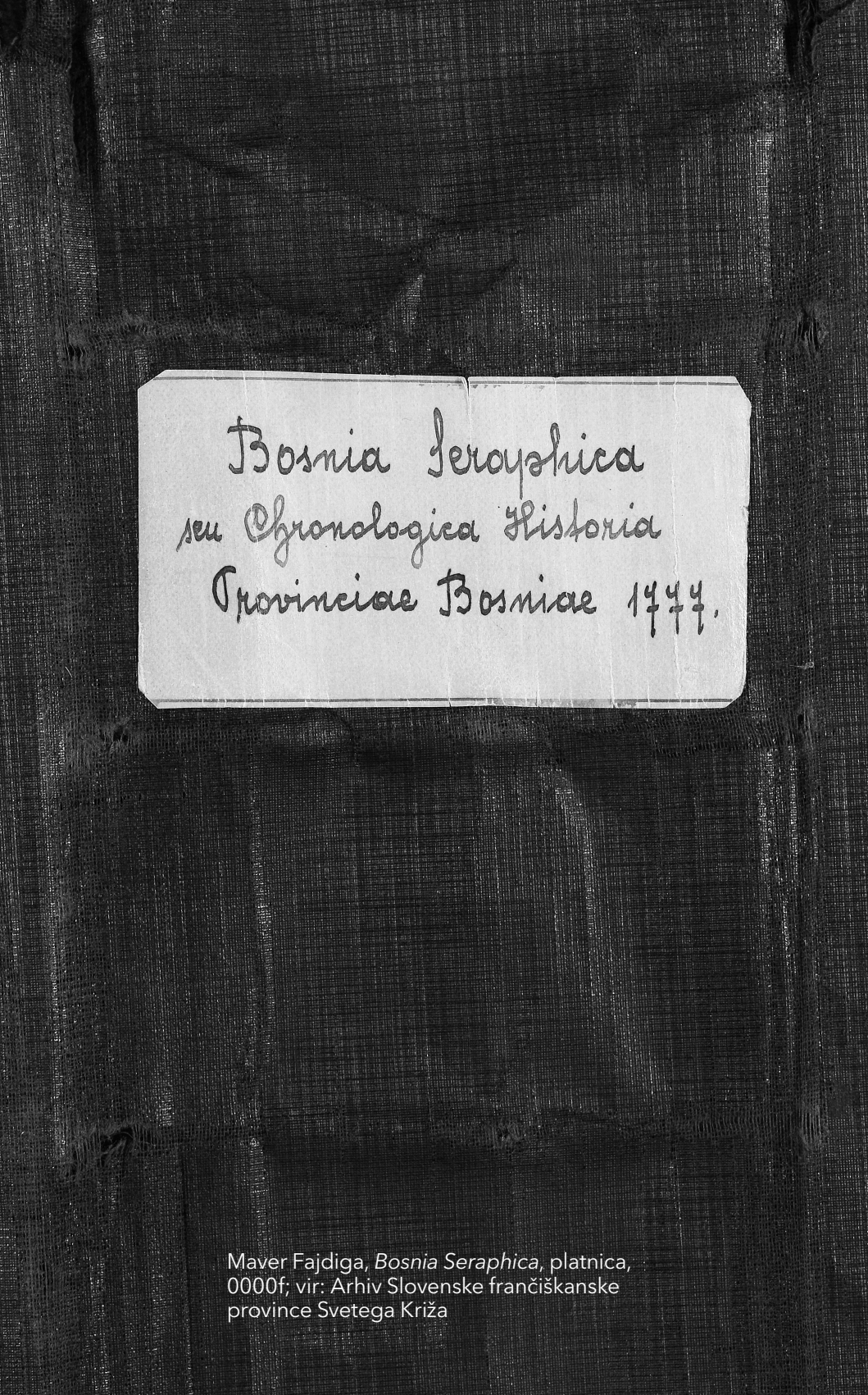
Annua Collegij Labacensis Anno 1723.

Habuit hoc anno Collegium Labacense Personas 34. Nempe Sacerdotes 17. Magistros Scholarum 6. Coadjutores in temporalibus 11. quorum nomina cum officijs hic subnecto.

Sacerdotes erant:

P. R. Benedictus Quadri. Rect. gubernat. à 23 Aug. octob. A. 1722.
P. Philippus Paulini. Minist. Prof. Cæles. et Sanit. Prof. Casus.
P. Adamus Kunitz. Procur. Cons. 3tio
P. Antonius Starecher. Prof. Theol. Hist. et Congr. Dom. Catech. apud Ursulin.
P. Carolus Enders. Biblioth.
P. Gaspar Jgl. Concion. Domin. Carniol. in nostr. templo. habet Curam Cleri. et hosp. oper.
P. Ferdinandus Schuppert. Concion. fest. Germ. Cath. Domus. dat examen 3tio
P. Franciscus Cobalius. Prof. Spir. Minist. Exam. Candid.
P. Franciscus Krasnig. Concion. Carniol. in Cathedr. facit confer. 3tio. Cons. 3io
P. Franciscus Casperg. Prof. Log. Math. Acad. Congr. Semin.
P. Franciscus Crenegg. Regens Semin.
P. Gaspar Schurbj. Concion. fer. Carniol. et Cathech. in nostro templo. Procur. Congr. Agon. oper. Congr. Semin.
P. Georgius Hauberthaber. juvat Concion. Carniolicum.
P. Georgius Lozek. Concion. Domin. et Quadrag. Germ. Procur. Congr. Germ. Exhort. Domus et apud Ursulin. Confess. Sect. mens. 2do. Cons. 3io
P. Joannes Bapt. Mayr. Prof. Metaph. Cath. Domus.
P. Joannes Turchitsch. Prof. Cas. Procur. Congr. major. Stud. Prof. inferior. Scholar. Cath. Dom. Congr. Convict. apud Ursulin.
P. Petrus Buzzi. Prof. Canon. Cath. Acad. Instruct. Cas. et Congr. Dom. Prof. ultior. Schol. Cons. 3io

Annua Collegii Labacensis, str. 13
(seznam gojencev kolegija l. 1723);
vir: NUK, Rokopisna zbirka

Maver Fajdiga, *Bosnia Seraphica*, platnica, 0000f; vir: Arhiv Slovenske frančiškanske province Svetega Križa

DOI: https://doi.org/10.4312/clotho.6.1.259-279

Diarium patra Žige Škerpina: Kronika potovanja iz Ljubljane v Valladolid leta 1740

Luka Vidmar*

Žiga Škerpin se je rodil 5. aprila 1689 v ugledni meščanski družini v Kamniku in dobil pri krstu ime Jurij Friderik (Georgius Fridericus).[1] Leta 1703 je v samostanu Nazarje stopil v frančiškanski red, kjer si je nadel ime Žiga (Sigismundus). Po uspešno končanem študiju na frančiškanskih visokih šolah je bil leta 1712 ordiniran. Kot lektor filozofije in teologije je predaval bogoslovcem, na primer v samostanih na Trsatu pri Reki in v Ljubljani. Za pouk je napisal več filozofskih del v latinščini, med njimi komentarje Aristotelove *Fizike*, ki so ostala v rokopisu. Najvišje službe v frančiškanskem redu je opravljal v tridesetih in štiridesetih letih 18. stoletja. Dvakrat (1732–35 in 1745–48) je bil provincial hrvaško-kranjske province, poleg tega pa vizitator samostanov v madžarski (1730), avstrijski (1732), beneški (1736), rimski (najbrž 1737) in bavarski provinci (1738). Prišel je v vrhovno upravo frančiškanskega reda: leta 1736 ga je papež Klemen XII. imenoval za generalnega prokuratorja, pozneje pa je postal član generalnega definitorija. Užival je tudi zaupanje posvetnih oblasti habsburške monarhije, saj sta mu cesarja Leopold I. in Karel VI. podelila naziv cesarskega teologa, pojavil pa se je celo med kandidati za škofa v Dunajskem Novem mestu. Umrl je 26. januarja 1755 v Ljubljani.[2]

* Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana, luka.vidmar@zrc-sazu.si.

1 Nadškofijski arhiv Ljubljana, Župnija Kamnik, 00706, Krstna knjiga, 1685–1699, 47.

2 Greiderer, *Germania franciscana*, 240; *Mittheilungen des historischen Vereines für Krain*, 59–60; *Analecta franciscana*, 318; Bren, »Za zgodovino akademije ljubljanskih operozov«, 216–7; Furlan, »Pisatelji frančiškanske hrvatsko-kranjske

Najvidnejše sledove svojega delovanja je zapustil v samostanu v Ljubljani, ki ga je dal prezidati in povišati v letih 1733–35. Posebej lep poslikan prostor je dal urediti za knjižnico. Zanjo je – s pomočjo donatorjev, na službenih potovanjih in z lastnimi sredstvi – načrtno kupoval tako novejše kot starejše knjige vključno z inkunabulami, pa ne le s področja teologije, temveč tudi s področja prava, zgodovine, medicine in naravoslovja. Ker je za nekajkrat povečal knjižni fond, velja za ustanovitelja knjižnice. Samostanski cerkvi je leta 1737 iz Rima prinesel relikvije sv. Deodata.[3]

Leta 1740 se je Škerpin kot predstavnik hrvaško-kranjske province udeležil generalnega kapitlja frančiškanskega reda v Valladolidu,[4] kjer je sodeloval pri volitvah novega vodstva in obravnavi drugih vprašanj. Ves čas potovanja, ki je trajalo dobrih sedem mesecev, je očitno natančno beležil svoja doživetja, po vrnitvi pa je na podlagi popotnih zapiskov v lepopisu dokončal delo z naslovom *Diarium oder Kurze beschreibung der Raiß*. Namenil ga je, kot je pojasnil na naslovni strani, uporabi tistih, ki bi v prihodnosti potovali na generalni kapitelj v Valladolid. Podobne popotne dnevnike in poročila so sestavljali tudi drugi frančiškani, ki so se udeleževali generalnih kapitljev, med njimi poljski frančiškan Protazy Neverani, ki je prav tako kot Škerpin opisal svoje potovanje v Valladolid leta 1740.[5] Škerpinov rokopis, ki se je do danes ohranil v knjižnici frančiškanskega samostana v Kamniku,[6]

pokrajine sv. Križa«, 35–6; Miklavčič, »Skerpin (Škrpin) Žiga (Sigismund)«; Hoško, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, 313; Škofljanec, *Observanti province sv. Križa in slovenske pokrajine*, 94, 95; Preinfalk, »Družina Škerpin pl. Oberfeld - primer kamniškega plemstva«, 87–8, 90.

3 Tominec, »Ob 700 letnici prihoda oo. frančiškanov v Ljubljano (1233–1933)«, 49–50; Potočnik, »Procesije v stari in novi Ljubljani«, 26; Mlinarič, »Frančiškanski samostan od ustanovitve okoli leta 1240 do preselitve leta 1784«, 132–3; Škofljanec, *Observanti province sv. Križa*, 160; Svoljšak, »Knjižna zbirka p. Žige Škerpina v ljubljanskem frančiškanskem samostanu«; Južnič, »Vakuum razsvetljenske Ljubljane v frančiškanski knjižnici«, 18; Vidmar, »Knjižnice na Slovenskem v zgodnjem novem veku«, 258.

4 Greiderer, *Germania franciscana*, 240.

5 Rok, »Interpersonal Contacts of Polish Traveling Clergyman in the 18th Century«, 201.

6 Knjižnica Frančiškanskega samostana Kamnik (KFSK), A.f.31.R2, *Diarium oder Kurze beschreibung der Raiß, welche A. R. P. Sigismundus Skerpin Diffinitor Gñlis von Laÿbach aus, bis nacher Valladolid in Hispanien zu dem aldorth gehaltenen General Capitul in dem Jahr Christi 1740. berichtet, undt zu nuzlicher unterrichtung deren, so zum künftigen General Capitl dahin raisen sollen, außführlich beschriben hat.*

so raziskovalci doslej le omenjali, niso pa ga podrobneje analizirali.[7] Kodeks, vezan v rjavo usnje, vsebuje dvesto šestdeset gosto popisanih strani (in še nekaj praznih strani). Besedilo je nemško, le posamezni izrazi in pasusi, na primer izreki ter prepisi cesarjevega patenta in napisov na spomenikih, so v latinščini.[8] Približno polovico rokopisa je napisala ena roka, nadaljevanje pa druga. Besedilo je jasno strukturirano z datumi in imeni krajev, ki so izpisana v večji pisavi.

Škerpin se je na potovanje dobro pripravil. Na prvi pogled je presenetljiva njegova izbira poti v Španijo – ob meji med Svetim rimskim cesarstvom in Švico ter skozi Alzacijo in Burgundijo proti jugu. Pot čez severno Italijo bi bila namreč krajša, hitrejša in manj naporna, saj bi večinoma potekala po ravnini in v milejših vremenskih razmerah. Res je sicer, da je lahko Škerpin na habsburških ozemljih na severu, na primer na Tirolskem in v Porenju, pričakoval posebej naklonjen sprejem, vendar bi tudi na jugu prečkal dežele pod oblastjo habsburške hiše – milansko in parmsko vojvodino. Tako se zdi, da je na izbiro poti ključno vplivala želja po ogledu čim večjega dela Francije in tamkajšnje mreže frančiškanskih samostanov. To domnevo potrjuje tudi smer vrnitve: Škerpin se ni vrnil po isti ali najkrajši poti, ampak je iz Valladolida odpotoval proti jugozahodni Franciji, se za več dni ustavil v Parizu in se šele nato usmeril proti Svetemu rimskemu cesarstvu.

Škerpin se je po načrtovanju poti posvetil finančnemu vprašanju. Ker mu provinca – po njegovih besedah – ni mogla zagotoviti zadostnih sredstev, je skušal stroške potovanja čim bolj zmanjšati s podporo posvetnih oblasti. S pomočjo grofa Johanna Friedricha von Seilerna, drugega dvornega kanclerja na Dunaju,[9] si je priskrbel patent cesarja Karla VI., datiran 2. januarja leta 1740, ki je njemu in njegovemu spremljevalcu v celotnem cesarstvu zagotavljal prosto pot, pa tudi brezplačen prevoz, prenočišče in prehrano. Za potovanje po Franciji je Škerpin pridobil potni list, ki ga je podpisal markiz Gaston-Pierre de Lévis-Mirepoix, francoski ambasador na cesarskem dvoru na Dunaju. *Diarium* sicer ne omenja nalog spremljevalca, vendar je bil ta gotovo zadolžen za Škerpinovo varnost.

Škerpin je iz Ljubljane odpotoval 24. januarja leta 1740. Zimske razmere so prve tedne večinoma omogočale vožnjo s sanmi z vprego.

7 Furlan, »Pisatelji frančiškanske hrvatsko-kranjske pokrajine«, 35; Miklavčič, »Skerpin (Škrpin)«, 329; Dolar, »Knjižnica frančiškanskega samostana v Kamniku«, 47.

8 Za prepis nemškega dela pasusov, objavljenih v tem prispevku, se zahvaljujem Vojku Pavlinu.

9 Hutterer, Seitschek in Theimer, *300 Jahre Karl VI. (1711–1740)*, 251.

Pozneje je Škerpin uporabljal predvsem koleselj z vprego, včasih čoln ali ladjo, nekajkrat pa je moral pešačiti. V habsburških dednih deželah je vse potekalo gladko: Škerpin je jedel in prenočeval v frančiškanskih in drugih samostanih, pogosto še v hišah plemičev, meščanov in drugih prijateljev frančiškanskega reda, prijazno pa so ga sprejemali tudi posvetni oblastniki, ki so mu – v skladu s cesarjevim patentom – na stroške posameznih dežel organizirali prevoz na svojem teritoriju. Škerpin je po prečkanju Ljubelja dosegel Celovec, kjer se je med drugim poučil o starodavnem obredu ustoličevanja koroških vojvod, nato pa je potoval ob Dravi proti zahodu, med drugim skozi Špital ob Dravi, Greifenburg in Oberdrauburg. 5. februarja je zapustil Koroško in prišel v tirolski Lienz, naslednjega dne pa v Innichen, kjer so ga sprejeli v frančiškanskem samostanu. Nekaj dni pozneje je zaradi pomanjkanja snega pot nadaljeval s kolesljem. V Innsbrucku sta mu bili všeč znamenita »Zlata streha« in zbirka čudes v gradu Ambras. Potem ko je prečkal prelaz Brenner, je 17. februarja prišel v Innsbruck.

Med 25. februarjem in 9. marcem, ko je potoval ob Bodenskem jezeru in Renu oziroma ob meji med Svetim rimskim cesarstvom in Švico, se je pogosto znašel v politično in versko precej drugačnem okolju, saj je potoval tudi skozi protestantske kraje na ozemlju konfederacije. Kljub temu je lahko še marsikje uveljavljal cesarjev patent oziroma se zanesel na osebne zveze. Tako ga je v benediktinski opatiji Sankt Gallen tri dni, od 26. do 29. februarja, gostil knez in opat Joseph von Rudolphi, ki je bil po rodu Kranjec, iz Ljubljane.[10] Gostitelj je bil sicer resno bolan in je umrl samo nekaj dni pozneje, 7. marca. Škerpina so lepo sprejeli tudi v habsburških mestih: 29. februarja sta mu, na primer, mestna svétnika v Konstanci za domači samostan izročila regal za osemdeset funtov rib, mesa in kruha, v Laufenburgu pa ga je 4. marca pozdravil slovesno oblečen župan s srebrnim orlom na palici, ki mu je v imenu mesta podaril veliki kositrni posodi z najboljšim rdečim in belim vinom, »welche, wie die Hydriae beÿ d[er] Hochzeit zu Cana Galilee gestaltet waren [ki sta bili oblikovani kot posodi na svatbi v Kani Galilejski]«.[11] Počastitve so se še istega dne nadaljevale v samostanu Säckingen ob Renu, kjer je popotnika veličastno sprejela in obdarovala kneginja in opatinja Maria Josefa Regina von Liebenfels. Škerpin je večerjal skupaj z njo in redovnicami, za katere je zapisal, da so oblečene na pol cerkveno, na pol posvetno. Celo v kalvinskem Baslu je bil popotnik od 6. do 9. marca v hiši in pod zaščito avstrijs-

10 Prim. Duft, Gössi in Vogler, »St. Gallen«, 1340–2.

11 KFSK, A.f.31.R2, *Diarium oder Kurze beschreibung*, 68.

kega ambasadorja Giovannija Antonia Turinettija, markiza de Priéja.[12] Najzahtevnejše preizkušnje so ga čakale šele v Franciji.

Škerpin se je v Francijo pripeljal 9. marca. Naslednjega dne je prispel v utrjeno obmejno mesto Belfort, kjer se je nastanil v kapucinskem samostanu. Zelo je bil vesel, da se mu je tam pridružil pater Benjamin Elbel iz Strasbourga, ki je s še dvema frančiškanoma prav tako potoval na generalni kapitelj. Moralni teolog Elbel[13] je namreč v nasprotju s Škerpinom govoril francosko. Ko je 11. marca družba prišla v Arcey in si tam v krčmi privoščila kosilo, je Škerpin spoznal, da je res, o čemer je prej le slišal: v Franciji morajo tudi člani mendikantskih redov vse plačati. Odtlej se je redno pritoževal nad visokimi cenami in skromnimi obroki v francoskih krčmah.

Nato so se 15. marca začele kopičiti težave. Popotniki so morali po cesti, ki je vodila skozi močvirje in je bila razmočena zaradi dežja, nadaljevati peš in bosi. Naslednjega dne sta se izgubila dva strasbourška patra, Škerpin zaradi neznanja jezika ni mogel vprašati za pot, vrh vsega pa je voz s prtljago zvečer obtičal v globokem blatu. Potem ko so jim mimoidoči kmetje pomagali izvleči voz, so Škerpin in sopotnika v trdi temi, »mit blutigen füssßen, undt ganz Kraftloß [z okrvavljenimi nogami in popolnoma brez moči]«,[14] prišli v vas Saint-Maurice. Tamkajšnjega župnika je Škerpin (očitno v latinščini) s francoskim potnim listom in darilom več lepih podobic komaj prepričal, da jim je odprl vrata in jih prenočil. Nato so se 17. marca stvari obrnile na bolje: skupina se je lahko odpeljala naprej na vozu, v Damereyju je našla izgubljena sobrata, v mestu Chalon-sur-Saône pa so jih za tri dni sprejeli frančiškani (kordeljerji).

Škerpinova skupina se je 20. marca zjutraj vkrcala na kraljevo ladjo, ki je po Saôni plula v Lyon. V Tournusu se je ustavila, tako da so se popotniki napotili k tamkajšnjim frančiškanom (rekolektom), ki so jih povabili na kosilo. Toda ladja je prehitro odplula naprej skupaj z njihovo prtljago, zato je Škerpin s spremljevalcem tekel za njo. Za silo se je že lahko sporazumeval po francosko, zato je v neki vasi – spet s pomočjo podobic – preprosil poštnega mojstra, da je z njim odjahal do Mâcona. Tam je ujel ladjo, ki je izplula 21. marca po polnoči, vendar na njej ni zatisnil očesa: »[…] es waren nemblich sehr vill leüth, undt soldaten darauff, welche theils mit karten gespillet, theils unterschidliche Posßen mit weibern getriben[15] [[…] na njej je

12 Prim. Ochs, *Geschichte der Stadt und Landschaft Basel*, 559, 598, 601.

13 Prim. Hurter, *Nomenclator literarius recentioris theologiae catholicae*, col. 1549.

14 KFSK, A.f.31.R2, *Diarium oder Kurze beschreibung*, 92.

15 Ibid., 99.

bilo namreč veliko ljudi, vojakov, ki so delno kartali, delno preizkušali različne poze z ženskami]«.

Med 21. in 26. marcem se je Škerpin s sopotniki zadržal v Lyonu. Pohvalil je kraljevi trg (Place Bellecour), za katerega je ocenil, da je večji in lepši od Trga sv. Marka v Benetkah. Še bolj ga je navdušila mestna oskrba bolnikov, onemoglih, revežev in sirot.[16] Najprej je dve uri preživel v Hôpital de la Charité, kjer so po njegovih besedah vzdrževali več kot tri tisoč revnih dečkov in deklic, ki so bili zaposleni v svilarskih in volnarskih manufakturah. Nato se je napotil v Hôtel-Dieu, v katerem so zdravili več kot tri tisoč bolnic in bolnikov: »Eß ist sich zu Verwundern über die grosße Pollitez, und sauberkheit deren wohnungen, undt betther, deren iedes einen grüenen fürhang hat. [Presenetljiva je velika urejenost in čistost teh bivališč in postelj, od katerih ima vsaka zeleno zaveso.]«[17] Škerpin si je ogledal tudi lyonske samostane in cerkve. V jezuitskem kolegiju je občudoval knjižnico, ki je tedaj hranila približno 40.000 zvezkov.[18] Ocenjeval je, da so imenitnejše knjižnice le še v Italiji. V stolnici se mu je zdela ogleda vredna predvsem znamenita astronomska ura, rekonstruirana v drugi polovici 17. stoletja,[19] na kateri je opazoval točen čas ter položaj sonca, lune, planetov in zvezd, ob polni uri pa tudi premikanje figuralne skupine Marijinega oznanjenja z glasbeno spremljavo.

29. marca so popotniki prišli v Avignon, v katerem je Škerpin opazil vrsto posebnosti, povezanih z njegovo pripadnostjo papeški državi. Ugotovil je, da deluje v mestu huda inkvizicija, naperjena proti krivovercem, posebej hugenotom. Zabeležil si je tudi, da morajo tamkajšnji Judje enkrat na teden poslušati pridigo; možje morajo nositi rumen klobuk, ženske pa rumen trak okrog glave. Pater si je v Avignonu za lažje potovanje kupil muli. V samostanu frančiškanov (rekolektov) je spoznal mladeniča iz Piemonta, ki si je želel postati frančiškan. Dogovorila sta se, da bo mladenič potoval skupaj s Škerpinom in njegovim ljubljanskim spremljevalcem v Španijo ter skrbel za muli, v zameno pa bo dobil hrano in par čevljev.

Škerpin je v naslednjih dneh na jugu Francije opažal veliko število »krivovercev«. 1. aprila je ocenjeval, da živi v Nîmesu približno 40.000 duš, od tega polovica kalvincev, hugenotov, privržencev Pasquiera Quesnela in janzenistov. Od rimskih spomenikov je omenil amfiteater in tako imenovani Dianin tempelj, najbolj pa se je navdušil

16 Prim. Bouchet, *Les Hospices Civils de Lyon: Histoire de leurs hôpitaux*.

17 KFSK, A.f.31.R2, *Diarium oder Kurze beschreibung*, 105, 106.

18 Jocteur-Montrozier, »Des jésuites et de la bibliothèque municipale de Lyon«.

19 Desmarquest, »L'horloge astronomique«.

nad akveduktom (Pont du Gard). Naslednjega dne je v Montpellieru ugotavljal, da je nekatoličanov za eno tretjino prebivalstva. Zapisal je, da je mesto znano po posebej lepih ženskah, ki pa se predajajo brezdelju, saj jih je sam videl bodisi posedati pred hišami bodisi se sprehajati. Opozoril je na znamenito univerzo, posebej na medicinsko fakulteto, kjer je študiral François Rabelais. Škerpin si je zabeležil, da si mora vsak študent medicine v Montpellieru pred zaključkom študija nadeti Rabelaisevo obleko.[20] Preden je zapustil tamkajšnji samostan frančiškanov (rekolektov), je za sto šestdeset liver kupil koleselj in dal vanj zapreči muli, saj ni več mogel jahati.

Že 7. aprila je Škerpin v mestu Salses-le-Château ugotavljal, da so ženske podobne Španкam. Tudi naslednjega dne je v Perpignanu opažal špansko kulturo: »[A]lhier gehet d[a]s MansVolk auf Francoschisch, d[a]s FrauVolk aber auf Spanisch gekleidet. [Tod so moški oblečeni po francosko, ženske pa po špansko.]« [21] 9. aprila zjutraj so začeli popotniki prečkati Pireneje: hodili so peš, muli pa sta le stežka vlekli koleselj. Po dveh urah so prišli do francoske obmejne trdnjave Bellegarde, kjer so morali vojakom pokazati potne liste, podpisane v Perpignanu. Ob 11. uri so bili že v katalonskem mestu La Jonquera. Po maši so dobili zastonj kosilo (kar so v Franciji zunaj frančiškanskih samostanov doživeli le izjemoma), Škerpin pa je ugotavljal: »[…] die Franzosen, beÿ welchen selten eine betten zu sechen ist, und gar keinen respect, weniger eine affection gegen die geistlichkeit bezeigen, dahingegen die spanier sondrlich gegen den Habit S. Francisci grose Veneration tragen. [[…] Francozi, ki jih vidiš le redko moliti, ne kažejo nobenega spoštovanja, še manj naklonjenosti do duhovščine, Španci pa posebej globoko cenijo habit sv. Frančiška.]«[22]

Škerpin je nato več kot mesec dni potoval po Španiji: šel je skozi Girono, Barcelono, Frago, Guadalajaro, Madrid in Segovio. V Barceloni je občudoval veličastje postnih procesij, posebej pa ga je navdušilo razkošje kraljevih rezidenc El Escorial in La Granja, v zadnji predvsem zakladnica z zlatarskimi izdelki iz kolonij ter vrtovi z vodometi, kaskadami in kipi. V Valladolid je prišel 18. maja zvečer. Nastanil se je v frančiškanskem samostanu, ki je v času generalnega kapitlja gostil približno devetsto redovnikov. Za to priložnost so postavili štirideset oltarjev, uredili pet refektorijev in najeli dvajset glasbenikov. Po končanem zasedanju je Škerpin 13. junija z obema spremljevalcema odpotoval proti Pamploni, 24. junija pa se je začel vzpenjati po pobočju Pirenejev.

20 Prim. Gordon, *F. Rabelais a la Faculté de Médecine de Montpellier*, 7.

21 KFSK, A.f.31.R2, *Diarium oder Kurze beschreibung*, 139.

22 Ibid., 141.

25. junija se je v vasi Roncesvalles spomnil junaštva frankovskega poveljnika Rolanda, na ravnici pred mejo pa, da so tu leto prej Francozi Špancem predali princeso Luizo Elizabeto, hčerko francoskega kralja Ludvika XV. in nevesto infanta Filipa, sina španskega kralja Filipa V.[23]

Škerpin se je po prečkanju meje spustil v Saint-Jean-Pied-de-Port, kjer so se začele ponavljati težave prvih dni potovanja po Franciji: negostoljubnost domačinov, drage krčme, slabe ceste in nesreča na poti: »[…] und weillen beÿ denen Franzosen kleine liebe zu erhalten, haben wir in einen wirts haus logiern, und d[a]s nachtesen theüer Zahlen müsen. [[…] in ker smo bili od Francozov deležni prav malo ljubezni, smo se nastanili v krčmi, kar smo morali drago plačati.]«[24] 26. junija je ena od Škerpinovih mul obtičala v globokem blatu, iz katerega so jo po poldrugi uri prizadevanj komaj izvlekli štirje možje.

Naslednjega dne so popotniki prispeli v Bayonne, kjer so ostali skoraj tri dni. Kot po navadi se je Škerpin podrobno poučil o lokalni zgodovini, med drugim o srečanju francoske kraljice Katarine Medičejske, francoskega kralja Karla IX., španske kraljice Elizabete in vojvode Albe, ki so leta 1565 v Bayonnu obravnavali načrte za izkoreninjenje protestantizma na Nizozemskem in v Franciji.[25] In kot drugod je Škerpin tudi tu pozorno opazoval vsakdanje življenje. Ugotavljal je, na primer, da ženske ljubkujejo in nosijo v naročju psičke, čisto podobne bolonjskim. Škerpin je v teh dneh bival v samostanu frančiškanov (kordeljerjev), kjer ga je že prvi večer s posebnim namenom pogostil tamkajšnji provincial: »Es wolte nemblich gemelter P. Provincial, d[er] mit dem spanischen esen beÿ den Capitl gahr nicht zu friden ware, den unterschid zwischen der französchischen, und spanischen taffl beweisen. [Omenjeni pater provincial, ki ni bil prav nič zadovoljen s špansko kuhinjo na kapitlju, je namreč hotel pokazati razliko med francosko in špansko gostijo.]«[26] Škerpin je v Bayonnu spremenil način potovanja: oslabeli muli je prodal, za svoj koleselj pa je do konca potovanja po Franciji najemal po dva konja na poštnih postajah, kar se je izkazalo za cenovno ugodno rešitev.

Škerpin je 2. julija prišel v Bordeaux. V pregledu lokalne zgodovine je poudaril, da je mesto veliko pretrpelo, na primer osvojitev Gotov, plenitev Normanov in upore proti kraljevi oblasti. Opazil je močne trgovske vezi z Anglijo in Nizozemsko ter cvetočo trgovino s francoskim vinom. Med ustanovami je omenil univerzo in akademijo znanosti,

23 Prim. Noel, »'Bárbara succeeds Elizabeth …'«, 171.

24 KFSK, A.f.31.R2, *Diarium oder Kurze beschreibung*, 207.

25 Prim. Ribera, »L'entrevue royale de Bayonne (1565)«.

26 KFSK, A.f.31.R2, *Diarium oder Kurze beschreibung*, 211.

leposlovja in umetnosti, ki jo je leta 1712 ustanovil Ludvik XIV.,[27] med znamenitostmi pa t. i. Galienovo palačo (rimski amfiteater) in gotsko stolnico. Zunaj mesta so Škerpina prijazno sprejeli frančiškani (rekolekti). V samostanu je srečal znance – sobrate iz madžarske province, med njimi Capistrana Seebacha,[28] ki je želel odpotovati skupaj z njim. Ker pa zaradi nevarne otekline na prsih ni smel na pot, je ostal v bolniški sobi in tam čez čas umrl.

V Cubzacu se je Škerpin 3. julija sprl s poštnim hlapcem, ki je od njega zahteval napitnino deset soujev, čeprav mu jih je po predpisih pripadalo samo pet. Škerpina je podrl na tla in mu poškodoval koleselj, vendar se je nato vse uredilo. V Cavignacu je popotnika čakalo lepše presenečenje, ki je po njegovih besedah mejilo na čudež: tamkajšnji župnik ga je, takoj ko ga je zagledal, povabil na dobro kosilo. 5. julija je Škerpin prišel do Poitiersa, za katerega je ugotavljal, da kljub velikosti ni dobro zgrajen in vsebuje veliko praznega prostora. Popotnik je med ogleda vredne stavbe uvrstil (gotsko) stolnico, palačo grofov Poitou in ruševine rimskega amfiteatra. Kot zanimivost si je zabeležil, da pripada naziv opata pri cerkvi sv. Hilarija kralju, zato se ljudje šalijo, da je ta opat zaposlen pri kraljici. Morda si je Škerpin zunaj mesta ogledal dolmen (*Pierre levée*). Vsekakor se je seznanil z legendo, po kateri je to strukturo na štirih stebrih postavila sv. Radegunda, prekratki peti steber pa je postavil hudič. Škerpin je zgodbo z napako vred (svetnica je pomotoma preimenovana v Adelgundo) očitno prepisal iz topografskega priročnika, ki ga je sestavil Paul Ludolph Berckenmeyer.[29]

Ko se je Škerpin 7. julija peljal skozi La Haye, se je spomnil, da se je tu rodil Descartes. V Lochesu je obiskal cerkev Notre-Dame, slovečo po relikviji Marijinega pasu, in videl grob Agnès Sorel, metrese kralja Karla VII.[30] Naslednjega dne se je pripeljal v Blois, kjer je prenočil v samostanu frančiškanov (kordeljerjev). Med zgodovinskimi dogodki v mestu je izpostavil dve zasedanji generalnih stanov – leta 1576, ko je bila sprejeta odločitev o boju proti hugenotom, in leta 1588, ko so umorili vojvodo Guisa in njegovega brata, kardinala Guisa. Najbolj je občudoval lep, širok in dolg most z obeliskom (delo Jacquesa Gabriela). Zelo je pohvalil tudi prebivalce: sloveli naj bi po prijaznosti, med njimi naj bi bilo veliko umetnikov, posebej urarjev, na območju Bloisa in Orléansa pa naj bi bila doma najlepša izgovorjava francoščine.

27 Prim. Courteault, »Listes des membres, des protecteurs, des directeurs«, 353.

28 *Schematismus Provinciae Hungariae Reformatae*, 15.

29 Prim. Berckenmeyer, *Neu-vermehrter Curieuser Antiquarius*, 128.

30 Prim. Charlier, »Qui a tué la Dame de Beauté?«.

V Orléansu so Škerpina 9. julija lepo sprejeli frančiškani (rekolekti). Popotnik je v pregledu zgodovine mesta največ pozornosti namenil Ivani Orleanski: »[D]ie Franzosen erheben dises Magdlein himmel hoch alß eine Prophetin, die Engeländ hingegen stasen sie alß eine hex in die unterste Hölle. [Francozi povzdigujejo to dekle v nebo, Angleži pa jo – nasprotno – kot čarovnico postavljajo v najgloblji pekel.]«[31] Na mostu (Pont des Tourelles) si je ogledal spomenik v njeno čast, ki so ga sestavljali kipi Marije z mrtvim Kristusom v naročju ter klečečih Karla VII. in Ivane Orleanske.[32] Sicer pa je Škerpin ugotavljal, da je dežela Orléanais žitnica Francije in da rastejo tu najboljše trte.

Škerpin se je 11. julija približal Parizu. Navdušen je bil nad urejeno okolico francoske prestolnice. Zapisal je, da ime za nekdanje rimsko mesto (Lutetia) izpeljujejo iz latinskega izraza za blato (lutum), ki pa ga danes tod ni več veliko; ceste so bile namreč še približno štirideset milj zunaj Pariza tlakovane s kamni in obrobljene z drevoredi, tako da je bila okolica bolj podobna lepo okrašenemu vrtu. Popotnik se je v Parizu nastanil v frančiškanskem samostanu (kordeljerjev) v bližini Sorbone. Tam si je ogledal novi del, v katerem je bil avditorij za disputacije in v katerem so živeli študenti teologije skupaj s svojim vikarjem, in stari del, v katerem so živeli patri – sorbonski bakalavri in doktorji. Nato je kritično ocenil (poznogotski) refektorij in hrano, ki so jo tam stregli. Zapisal si je, da je v lepo okrašeni kapiteljski dvorani pokopan teolog Nicolas de Lyre, v veličastni, toda pretemni (gotski) cerkvi pa teolog Alexander de Hales. Všeč mu je bil vrt, v katerem so se po prijetni senci sprehajali tako študenti teologije kot odlični gospodje.[33]

Gvardijan je Škerpina obravnaval kot visokega gosta. Poleg posebnih jedi in vina mu je dodelil tudi posebnega vodnika – sorbonskega bakalavra. Vsak dan ob petih zjutraj in ob dveh popoldne se je Škerpin skupaj s pariškim spremljevalcem odpeljal iz samostana v udobni štirisedežni kočiji in si ogledoval znamenitosti. Od javnih ustanov je naredila nanj največji vtis univerza. Za znamenje njenega visokega ugleda je imel, da ima rektor pri javnih promocijah prednost pred nuncijem, kardinali in peri, pri pogrebu kraljice pa hodi skupaj s pariškim nadškofom.[34]

Škerpin je od pariških znamenitosti opisal predvsem mestna vrata in mostove, s katerih si je prepisoval latinske napise. Všeč mu je bila serija monumentalnih mestnih vrat, ki jih je dal postaviti

31 KFSK, A.f.31.R2, *Diarium oder Kurze beschreibung*, 232.

32 Prim. Jarry, »L'érection du monument de Jeanne d'Arc«.

33 Prim. Beaumont-Maillet, *Le Grand Couvent des Cordeliers de Paris*.

34 Prim. Lusignan, *»Vérité garde le roy«*, 225–91.

Ludvik XIV.[35] Za vrata sv. Martina, zgrajena za proslavitev zmag v francosko-nizozemski vojni, je pravilno ugotovil, da so zasnovana »gleich einer triumphporten [kot slavolok]«.[36] Za najlepša je razglasil vrata sv. Dionizija, na katerih je občudoval mojstrsko izklesane vojne trofeje, prizora *Prečkanje Rena* in *Zavzetje Maastrichta* ter posvetilo kralju (*LVDOVICO MAGNO*), izpisano s pozlačenimi črkami. Na obeh straneh mostu Notre-Dame si je ogledal lepe hiše in kipe kraljev, s posebnim zanimanjem pa tudi distih, vklesan v enega od lokov, ki je govoril o mojstrstvu glavnega arhitekta – veronskega frančiškana Giovannija Gioconda. Ob mostu je Škerpin videl črpalki, ki sta dovajali vodo pariškim fontanam. Noben most pa se po njegovem mnenju ni mogel kosati z mostom Pont-Neuf, na katerem je občudoval bronasti konjeniški spomenik Henrika IV., dokončan do leta 1635.[37]

Škerpin se je 14. julija odpeljal v Versailles, kjer se je nastanil v samostanu frančiškanov (rekolektov). Ugotovil je, da ni v Evropi nobene stavbe, ki bi bila kraljevi palači v Versaillesu enaka po simetriji. Najlepša se mu je zdela vrtna fasada. Opozoril je, da je na tej strani ena sama dvorana (Galerie des Glaces), ki vzbuja v vseh tujcih občudovanje: obložena je z marmorjem ter okrašena s pozlato, slikami najboljših mojstrov in prekrasnimi ogledali. Škerpin se je še bolj navdušil nad Herkulovo dvorano, dokončano leta 1736, ki jo je označil za najsijajnejšo v Evropi. V njej je občudoval sliki Paola Veroneseja, *Rebeko pri vodnjaku* in *Večerjo v Simonovi hiši*, za katero je pravilno zapisal, da je prišla kot darilo Beneške republike.[38] Na koncu je ponosno poudaril, da je obiskal »auch die königß zimmer, beÿ desen abwesenheit [tudi sobo kralja v njegovi odsotnosti]«, [39] s čimer je mislil na kraljevo stanovanje vključno s paradno spalnico v prvem nadstropju osrednjega dela palače.

Škerpin je nato obiskal še vrtove, ki jih je označil za eno od čudes novega sveta. Zabeležil si je, da so odprti dan in noč, da dovajajo vodo zanje posebne in drage črpalke (Machine de Marly) in da delujejo nekatere fontane ves čas, nekatere pa le določen čas. V bližini oranžerije si je popotnik ogledal znameniti Le Nôtrov Labirint s fontanami in kiparskimi skupinami, ki so upodabljale Ezopove basni.[40] Ob vélikem kanalu je obiskal še palačo Trianon, vso obloženo z belim marmorjem in stebri iz rdečega marmorja. 16. julija se je

35 Prim. Burke, *The Fabrication of Louis XIV*, 19, 78.
36 KFSK, A.f.31.R2, *Diarium oder Kurze beschreibung*, 238.
37 Dubost, »Henri IV au Pont-Neuf: Genèse«.
38 Prim. Lemoine, *Versailles and Trianon*, 38.
39 KFSK, A.f.31.R2, *Diarium oder Kurze beschreibung*, 253.
40 Prim. Thompson, *The Sun King's Garden*, 137, 141.

vrnil v Pariz, naslednjega dne pa odpotoval naprej. Dneve, preživete v Parizu in Versaillesu, je imenoval »UnVerglichlichen Paris urlaub [nepozabne pariške počitnice]«.[41]

Od Pariza naprej je *Diarium* vedno bolj redkobeseden: opisi krajev in znamenitosti so kratki, ponekod nadomeščeni samo z omembami, večinoma manjkajo celo datumi. Očitno je Škerpinova vnema za zapisovanje popotnih vtisov tedaj popustila. Vsekakor je pater 17. julija potoval skozi Charenton-le-Pont, kosil v Mormantu in prenočil v Provinsu. Zabeležil si je, da slovi to mesto po vrtnicah, okolica pa daje veliko žita in lesa. Nato je šel skozi Nogent-sur-Seine in Troyes. Opazil je, da ima to veliko in utrjeno trgovsko mesto dobro zgrajeno (gotsko) katedralo ter veliko drugih cerkva in samostanov. Pot ga je nato vodila skozi Montiéramey in Bar-sur-Aube, kjer si je zabeležil, da daje okolica dobra vina.

Skozi Vesoul in Belfort se je pripeljal v Basel, kjer je bil spet gost markiza de Priéja, 30. julija pa je odpotoval naprej. Od tega mesta naprej *Diarium* samo še našteva kraje (brez datumov), skozi katere se je Škerpin vračal domov, med drugim Säckingen, Sigmaringen, Riedlingen, Ulm in Ichenhausen. Popotnik se je od Augsburga po reki Lech spustil do Raina, nato pa po Donavi do Dunaja. V Ljubljano se je – kot čisto na koncu poroča *Diarium* – srečno vrnil 10. septembra 1740.

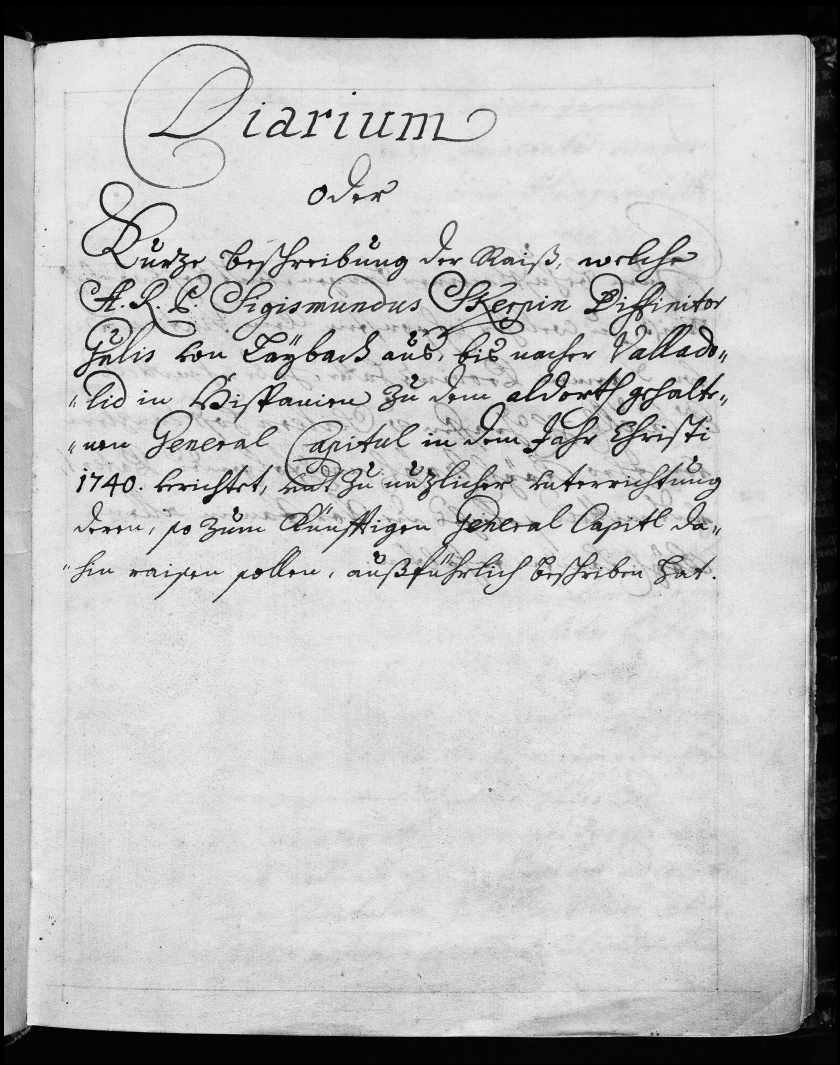
41 KFSK, A.f.31.R2, *Diarium oder Kurze beschreibung*, 251.

Slika 1: Portret Žige Škerpina, po 1740, knjižnica Frančiškanskega samostana Ljubljana – Center. (Foto: Luka Vidmar.)

Slika 2: Kodeks s Škerpinovim potopisom *Diarium oder Kurze beschreibung der Raiß*, 1740, knjižnica Frančiškanskega samostana Kamnik. (Foto: Marko Zaplatil.)

Diarium
oder
Kurtze Beschreibung der Reis, welche
H. P. C. Sigismundus Skerpin Definitor
Salis von Lazbach aus, bis nacher Palladi,
lich in Bistanien zu dem allhorth gehalte,
nen General Capitul im Jahr Christi
1740. beschehen, Gott zu unzlicher Unterrichtung
denen, so zum Künftigen General Capitl da,
hin reisen sollen, aufrichtig beschrieben hat.

Slika 3: Naslovna stran Škerpinovega potopisa, 1740, knjižnica Frančiškanskega samostana Kamnik. (Foto: Marko Zaplatil.)

Slika 4: Cestna zapora pri Lienzu, ki jo je Škerpin prečkal 6. februarja 1740 in opisal v potopisu. (Foto: Luka Vidmar.)

BIBLIOGRAFIJA

Viri

Knjižnica Frančiškanskega samostana Kamnik (KFSK), A.f.31.R2, Diarium oder Kurze beschreibung der Raiß, welche A. R. P. Sigismundus Skerpin Diffinitor Gñlis von Laÿbach aus, bis nacher Valladolid in Hispanien zu dem aldorth gehaltenen General Capitul in dem Jahr Christi 1740. berichtet, undt zu nuzlicher unterrichtung deren, so zum künftigen General Capitl dahin raisen sollen, außführlich beschriben hat.

Nadškofijski arhiv Ljubljana, Župnija Kamnik, 00706, Krstna knjiga, 1685–1699.

Literatura

Analecta franciscana sive Chronica aliaque varia documenta ad historiam Fratrum Minorum spectantia 1. Quaracchi: Typographia Collegii S. Bonaventurae, 1885.

Beaumont-Maillet, Laure. *Le Grand Couvent des Cordeliers de Paris: Étude historique et archéologique de XIIIe siècle à nos jours*. Pariz: Champion, 1975.

Berckenmeyer, Paul Ludolph. *Neu-vermehrter Curieuser Antiquarius*. Hamburg: Herold, 1738.

Bouchet, Alain. *Les Hospices Civils de Lyon: Histoire de leurs hôpitaux*. Lyon: Editions Lyonnaises d'Art et d'Histoire, 2003.

Bren, Hugo. »Za zgodovino akademije ljubljanskih operozov«. *Carniola* 9 (1919): 205–17.

Burke, Peter. *The Fabrication of Louis XIV*. New Haven, London: Yale University Press, 1992.

Charlier, Philippe. »Qui a tué la Dame de Beauté? Étude scientifique des restes d'Agnès Sorel (1422-1450)«. *Histoire des sciences médicales* 40, št. 3 (2006): 255–63.

Courteault, Paul. »Listes des membres, des protecteurs, des directeurs et présidents, des secrétaires perpétuels et secrétaires généraux de l'académie de 1712 à 1912«. *Actes de l'Académie nationale des sciences, belles-lettres et arts de Bordeaux* 4, št. 1 (1913): 327–57.

Desmarquest, Éric. »L'horloge astronomique«. V: *Lyon, primatiale des Gaules*, ur. Jean-Dominique Durand, Didier Repellin in Nicolas Reveyron, 247–53. Strasbourg: La Nuée Bleue, 2013.

Dolar, Jaro. »Knjižnica frančiškanskega samostana v Kamniku«. V: *Petsto let frančiškanov v Kamniku*, ur. Emilijan Cevc, 45–48. Kamnik: Kulturni center, 1993.

Dubost, Jean-François. »Henri IV au Pont-Neuf: Genèse, hésitations sémantiques et détournements d'une effigie royale (1604-1640)«. V: *Henri IV: Art et pouvoir*, ur. Colette Nativel, 129–59. Tours: Presses universitaires François-Rabelais, Presses universitaires de Rennes, 2016.

Duft, Johannes, Anton Gössi in Werner Vogler. »St. Gallen«. V: *Helvetia Sacra* III, 1, ur. Elsanne Gilomen-Schenkel, 1180–369. Bern: Francke Verlag, 1986.

Furlan, Alfonz. »Pisatelji frančiškanske hrvatsko-kranjske pokrajine sv. Križa«. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 21, št. 1–2 (1926): 29–57.

Gordon, R. F. *Rabelais à la Faculté de Médecine de Montpellier: Autographes, documents et fac-simile*. Montpellier: Coulet, 1876.

Greiderer, Vigilius. *Germania franciscana, seu Chronicon geographo-historicum Ordinis S. P. Francisci in Germania* 1. Innsbruck: Trattner, 1777.

Hoško, Franjo Emanuel. *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2002.

Hurter, Hugo. *Nomenclator literarius recentioris theologiae catholicae theologos exhibens* 2. Innsbruck: Libreria academica Wagneriana, 1893.

Hutterer, Herbert, Stefan Seitschek in Gerald Theimer, ur. *300 Jahre Karl VI. (1711–1740): Spuren der Herrschaft des »letzten« Habsburgers*. Dunaj: Generaldirektion des Österreichischen Staatsarchivs, 2011.

Jarry, Eugène. »L'érection du monument de Jeanne d'Arc sur le pont d'Orléans«. *Mémoires de la Société archéologique et historique de l'Orléanais* 33 (1911): 501–13.

Jocteur-Montrozier, Yves. »Des jésuites et de la bibliothèque municipale de Lyon«. V: *Les jésuites à Lyon: XVIe-XXe siècle*, ur. Étienne Fouilloux in Bernard Hours, 95–109. Lyon: ENS Éditions, 2005.

Južnič, Stanislav. »Vakuum razsvetljenske Ljubljane v frančiškanski knjižnici«. *Vakuumist* 31, št. 1 (2011): 15–29.

Lemoine, Pierre. *Versailles and Trianon*. Pariz: Réunion des musées nationaux, 1990.

Lusignan, Serge. *»Vérité garde le roy«: La construction d'une identité universitaire en France (XIIIe-XVe siècle)*. Pariz: Éditions de la Sorbonne, 1999.

Miklavčič, Maks. »Skerpin (Škrpin) Žiga (Sigismund)«. V: *Slovenski biografski leksikon* 10, ur. Alfonz Gspan, 329. Ljubljana: SAZU, 1967.

Mittheilungen des historischen Vereines für Krain 18, št. 9 (1863).

Mlinarič, Jože. »Frančiškanski samostan od ustanovitve okoli leta 1240 do preselitve leta 1784«. V: *Frančiškani v Ljubljani: Samostan, cerkev in župnija Marijinega oznanjenja*, ur. Silvin Krajnc, 81–148. Ljubljana: Samostan in župnija Marijinega oznanjenja, 2000.

Noel, Charles C. »'Bárbara succeeds Elizabeth …': The Feminisation and Domestication of Politics in the Spanish Monarchy, 1701–1759«. V: *Queenship in Europe 1660–1815: The Role of Consort*, ur. Clarissa Campbell Orr, 155–85. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

Ochs, Peter. *Geschichte der Stadt und Landschaft Basel 7*. Basel: Schweighauser, 1821.

Potočnik, A. »Procesije v stari in novi Ljubljani«. *Kronika slovenskih mest* 7 (1940): 13–20, 25–35.

Preinfalk, Miha. »Družina Škerpin pl. Oberfeld – primer kamniškega plemstva«. *Kamniški zbornik* 25 (2020): 85–92.

Ribera, Jean-Michel. »L'entrevue royale de Bayonne (1565), d'après la correspondance de Jean Ébrard de Saint-Sulpice, ambassadeur du roi de France à Madrid«. *Annales du Midi* 118 (2006): 181–201.

Rok, Bogdan. »Interpersonal Contacts of Polish Traveling Clergyman in the 18th Century«. *Saeculum Christianum* 24 (2017): 200–16.

Schematismus Provinciae Hungariae Reformatae nunc Sanctae Mariae nuncupatae Ordinis Minorum S. P. Francisci. Bratislava: Shreiber, 1863.

Svoljšak, Sonja. »Knjižna zbirka p. Žige Škerpina v ljubljanskem frančiškanskem samostanu«. *Knjižnica* 53, št. 1–2 (2009): 7–31.

Škofljanec, Jože. »Observanti province sv. Križa in slovenske pokrajine od konca 15. do srede 18. stoletja«. Doktorska disertacija. Ljubljana: Jože Škofljanec, 2008.

Thompson, Ian. *The Sun King's Garden: Louis XIV, André Le Nôtre and the Creation of the Gardens of Versailles*. New York: Bloomsbury, 2006.

Tominec, Angelik. »Ob 700-letnici prihoda frančiškanov v Ljubljano (1233–1933)«. *Kronika mestne občine ljubljanske* 1, št. 1 (1934): 47–52.

Vidmar, Luka. »Knjižnice na Slovenskem v zgodnjem novem veku«. *Jezik in slovstvo* 67, št. 1–2 (2022): 253–81.

IZVLEČEK

Leta 1740 se je oče Žiga Škerpin (Sigismundus Skerpin, 1689–1755) kot predstavnik hrvaške in kranjske province frančiškanskega reda udeležil generalnega kapitlja frančiškanskega reda v Kastilji. Med potjo iz Ljubljane v Valladolid in nazaj, ki je trajala od 24. januarja do 10. septembra, je svoje doživljaje zapisoval. Po vrnitvi je nato dokončal rokopis *Diarium oder Kurze beschreibung der Raiß*, ki ga hranijo v frančiškanskem samostanu v Kamniku. Besedilo je nemško, le nekateri odlomki so v latinščini. Škerpin je potoval po Kranjski, Koroški in Tirolski, vzdolž meje med Svetim rimskim cesarstvom in Švicarsko konfederacijo, nato pa po Alzaciji in Burgundiji proti jugu, saj je želel videti čim več Francije. V Franciji se je zadržal tudi na poti domov: iz Valladolida je potoval skozi jugozahodno Francijo ter se za nekaj dni ustavil v Parizu in Versaillesu. Po habsburških dednih deželah je potovanje potekalo brez težav: Škerpin je prenočeval v frančiškanskih in drugih samostanih, prijazno pa so ga sprejele tudi posvetne oblasti. Ko je potoval ob Bodenskem jezeru in Renu, se je pogosto znašel v politično in versko drugačnem okolju, na primer na protestantskih območjih Švicarske konfederacije (npr. v Baslu). Na največje težave je naletel v Franciji, deloma tudi zato, ker ni znal francosko. Redno se je pritoževal nad Francozi in njihovim pomanjkanjem spoštovanja do duhovščine, splošno negostoljubnostjo in visokimi cenami. Kljub temu pa sta ga navdušili urejenost francoskih cerkvenih, državnih in mestnih ustanov, zlasti samostanov, univerz in bolnišnic, ter veličina arhitekturnih in inženirskih dosežkov, kot so ceste, mostovi, utrdbe, vodne črpalke in kanali. V Španiji, kjer je opazil veliko spoštovanje do duhovnikov, zlasti do frančiškanov, se je počutil bolj sprejetega.

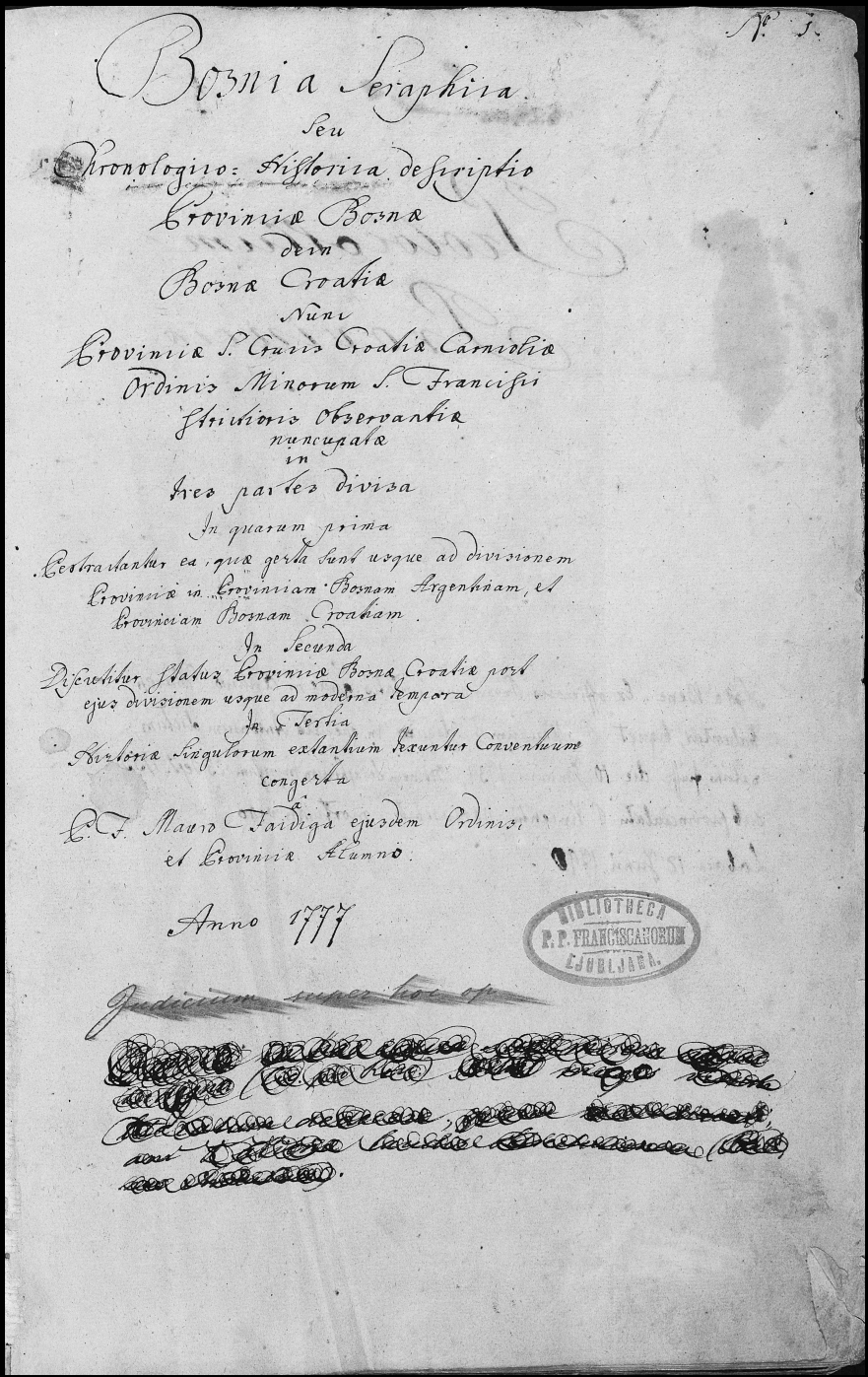
KLJUČNE BESEDE: potopis, frančiškani, 18. stoletje, Francija, Španija, Švica

Father Žiga Škerpin's *Diary*: Chronicle of the Journey from Ljubljana to Valladolid in 1740

ABSTRACT

In 1740, Father Žiga Škerpin (Sigismundus Skerpin, 1689–1755) attended the General Chapter of the Franciscan Order in Castile as a representative of the Croatian and Carniolan Province of the Franciscan Order. During the journey from Ljubljana to Valladolid and back, which lasted from 24 January to 10 September, he recorded his experiences. After the return, he completed the manuscript *Diarium oder Kurze beschreibung der Raiß*, which is kept in the Franciscan Monastery in Kamnik. The text is in German, except for a few passages in Latin. Škerpin travelled through Carniola, Carinthia, and Tyrol, along the border between the Holy Roman Empire and the Swiss Confederation, and then through Alsace and Burgundy to the south, as he wanted to see as much of France as possible. He also stayed in France for a long time on his way home: from Valladolid he travelled through southwestern France and stopped for several days in Paris and Versailles. In the Habsburg hereditary lands, the journey went smoothly: Škerpin spent the night in Franciscan and other monasteries, and he was also received kindly by the secular authorities. When he travelled along Lake Constance and the Rhine, he often found himself in a politically and religiously different environment, for example in the Protestant areas of the Swiss Confederation (e.g. Basel). He encountered the greatest difficulties in France, partly because he did not know French. He regularly complained about the lack of respect of the French towards the clergy, their general inhospitality and high prices. Regardless, he was taken by the orderliness of French ecclesiastical, state, and city institutions, especially monasteries, universities, and hospitals, and the grandeur of architectural and engineering achievements, such as roads, bridges, forts, water pumps, and canals. He felt more accepted in Spain, where he noticed a great respect for priests, especially the Franciscans.

KEYWORDS: travelogue, Franciscans, 18th century, France, Spain, Switzerland

Maver Fajdiga, *Bosnia Seraphica*, naslovnica, 0000i; vir: Arhiv Slovenske frančiškanske province Svetega Križa

DOI: https://doi.org/10.4312/clotho.6.1.281-294

Knjige in knjižnice v Fajdigovi *Bosnia seraphica* (1777)

Sonja Svoljšak*

UVOD

P. Maver Fajdiga[1] (tudi Faidiga, Faitiga)[2] je bil provincialni prokurator in arhivar, ki je okoli leta 1780[3] dokončal kroniko Hrvatsko-kranjske province sv. Križa, v kateri je povzel njeno zgodovino, upravne reforme, zgodovino naselitve frančiškanov ter zgodovino posameznih samostanov in cerkva ter nekaterih drugih redovnih ustanov. Besedilo kronike se opira in navezuje tudi na deželno zgodovino in zgodovino posameznih mest. Posebej obravnava ljubljanski, trsatski, svetogorski, novomeški, senjski, kamniški, pazinski, samoborski, brdovaški, klanješki, nazarski, karlovški, brežiški, jastrebarski in kotarski samostan sv. Leonarda, sklene pa se s krajšim pregledom posameznih hospicev, samostanov klaris in nekaterih drugih samostanov, v katerih so občasno prebivali frančiškani. Temu se pridružuje še nekaj poglavij, ki obravnavajo pomembne osebnosti, kot so generalni definitorji, vizitatorji in cesarski teologi.[4]

Med Fajdigovimi viri so Valvasorjeva *Die Ehre dess Hertzogthums Crain*, Schönlebnova *Carniolia antiqua et nova*, Megiserjevi *Annales Carinthiae*, druge starejše in sočasne kronike, ki obravnavajo Kranjsko in sosednje dežele ter redovne kronike, na čelu z Waddingovimi *Annales minorum*, vsebuje pa tudi številne prepise za red in zgodo-

* Narodna in univerzitetna knjižnica, Turjaška 1, SI-1000 Ljubljana, sonja.svoljsak@nuk.uni-lj.si.

1 Obsežnejši opis kronike je v prispevku z naslovom »Rokopis frančiškanske kronike Mavra Fajdige (1777)« podal dr. Matej Hriberšek, ki se mu zahvaljujem za pomoč pri nastanku pričujočega prispevka.

2 *Nekrologij Slovenske frančiškanske province sv. Križa*, 72.

3 Hriberšek, »Rokopis frančiškanske kronike Mavra Fajdige (1777)«, 96.

4 Fajdiga, *Bosnia seraphica*.

vino samostanov pomembnih dokumentov.[5] Mestoma se dotakne tudi knjig in knjižnic ter nekaterih pomembnih redovnikov, ki so k razvoju province prispevali s svojimi avtorskimi deli ali urednikovanjem. Pri tem navaja posamezne podatke iz obstoječih virov,[6] dodaja pa tudi nekatere nove informacije. V prispevku bo podan pregled oziroma povzetek tistih segmentov kronike, ki omenjajo knjige in knjižnice oziroma avtorsko in uredniško delo posameznih bratov. Dopolnjen bo z nekaterimi primarnimi in sekundarni viri, ki bi, skupaj z obravnavanimi odlomki, lahko koristili nadaljnjim raziskavam na tem področju.

BIBLIOGRAFIJA PROVINCE

Najdaljši zapis o knjigah najdemo v šestem poglavju drugega dela kronike.[7] Gre za neke vrste redovno oziroma provincialno bibliografijo z naslovom *O pisateljih, ki so svoja dela priobčili v tiskani obliki*. Uvodoma Fajdiga pove, da so iz province izšli številni odlični učenjaki, katerih (znanstvene in teološke) razprave, ki so bile izdane kot knjige, lahko občudujemo še danes. V nasprotju z naslovom, ki omenja le uradno izdana oziroma natisnjena dela, Fajdiga v nadaljevanju besedila pri posameznih avtorjih navaja tudi (nekatera) besedila, ki so ostala zgolj v rokopisu oziroma osnutku. Poglavje vključuje 17. in 18. stoletje, začenši z dvajsetimi leti 17. stoletja oziroma obdobjem po rekatolizaciji. Čeprav kronika nosi letnico 1777, je zadnji podatek iz leta 1778. V bibliografiji so našteti naslednji avtorji in njihova dela:

P. Franciscus Glavinich[8] je v tiskani obliki izdal naslednja besedila: *Manus Christi amoris divisa in 5. libros* (Benetke, 1625), *Confessionario cattolico diviso in tre parti nelle quali si dichiara quello, che appartiene alla sagramental confessione, con un modo facile d'essaminar bene la conscienza sopra ogni peccato* (Videm, 1642) in *Origine della Provincia Bosna Croatia, ê come fù divisa dalla Provincia di Bosna Argentina, col numero de Monasterii si antichi, come moderni* (Videm, 1648). Uredil je

5 Hriberšek, »Rokopis frančiškanske kronike Mavra Fajdige (1777)«, 4.

6 Morda je nekatere podatke črpal tudi iz Pohlinove *Bibliotheca Carnioliae* in Dolničarjeve *Bibliotheca Labacensis publica Collegii Carolini Nobilium*.

7 Fajdiga, *Bosnia seraphica*, 149–53.

8 Frančišek Glavinič (u. 6. 12. 1650), iz plemenite družine Glamoč iz Kanfanarja v Istri, je bil redovni jubilant, večetletni gvardijan samostana in rektor svetišča na Trsatu, za katerega pravice se je odločno potegoval. Trikrat je bil provincial, generalni komisar in vizitator province Bosne Srebrene. Bil je tudi odličen teolog: papež Gregor XV. ga je imenoval za apostolskega pridigarja. Odklonil je škofijo v Senju. *Nekrologij Slovenske frančiškanske province sv. Križa*, 136.

zgodovino trsatskega samostana v italijanskem jeziku. Nekaj njegovih del, vključno z več prevodi v hrvaščino, je ostalo v rokopisu.[9] Med neizdanimi deli Fajdiga navaja tudi *De 4. Novissimis*, *Legendarium sanctorum Illyrice* in *Summa animae christianae*.

P. Raphaël Levaković iz Jastrebarskega je bil po Fajdigu zaslužen za zagrebško in hrvaško cerkveno književnost, vendar njegovega opusa ne navaja.[10]

P. Maxentius ab Arco[11] je leta 1653 v Innsbrucku izdal knjigo z naslovom *Missa cruenti Sacrificii pio-cruenta mysteria ad seriem passionis Domini applicata.*

P. Paulus de Tauris[12] je leta 1654 v Rimu izdal delo z naslovom *Anthologia Mariana*.

P. Antonius Lazari[13] je leta 1680 izdal panegirik Antonu Padovanskemu z naslovom *Vitis*. Istega leta je dal v Ljubljani natisniti govor ob preobleki Doroteje Gallenberg 25. februarja z naslovom *Sittliche lehrreiche Revanche, in welcher, als die Hoch- und Wohlgeborne Fräule Fräule Sidonia Dorothea, Gräfin und Herrin von Gallenberg in dem löblichen von ihren hochadeligen Voreltern gestifften uralten Münkendörfischen Clarissen-Klosters Gotteshause den h. Ordenshabit den 25. Februarii dieses 1680ten. Jahrs höchst auferbaulich annahm* etc. Ob podobni priložnosti, t. j. preobleki Ane Katarine Walderich 19. januarja leta 1681, je prav tako v Ljubljani izdal govor z naslovom *Hysteron Proteron oder hinter sich, für sich Verstellte menschen Einbildungen,*

9 Verjetno gre za glagolska liturgična dela. Sodeč po podatkih iz *Hrvaškega biografskega leksikona* in Kataloga Hrvaške akademije znanosti in umetnosti je nekaj teh del kasneje vendarle izšlo tudi v tiskani obliki. Ćošković, »Glavinić, Franjo«.

10 Cerkveni pisatelj in zgodovinar (Jastrebarsko, ok. 1590–?, Zadar, 1650). Deloval je tudi v Rimu v Kongregaciji za širjenje vere. Viri navajajo deset njegovih del. »Levaković, Rafael«.

11 Frančišek Maksencij Maturelli (u. 1670) iz kraja Arcus je bil svetovalec kongregacije svetega oficija, sinodalni izpraševalec v Trbižu, teolog in svetnik rimskega cesarja Ferdinanda III., generalni komisar za nemško področje, od leta 1640 za triletje tudi minister province. Zavrnil je škofovsko čast. *Nekrologij Slovenske frančiškanske province sv. Križa*, 6.

12 Pavao de Tauris oziroma Jančić (u. 1667), karlovški *lector iubilatus*, je bil vsega skupaj petkrat provincial, in sicer Bosne Srebrene, madžarske province sv. Marije in avstrijske province. Poleg tega je bil odličen govornik (govoril je sedem jezikov), narodni komisar za Nemčijo in generalni definitor. Sprva je bil sirmijski škof, nato škof Pićana v Istri. Ibid., 15.

13 Anton Lazari (1642–1705) je bil lektor, generalni definitor, trikratni provincial, generalni komisar in vizitator petih provinc ter prvi začetnik in pospeševalec reforme v provinci. Ibid., 96; Tominec, »Lazari, Anton (1642–1705)«.

Erkenntnissen und Begierlichkeiten: so als die wohl-edln Freüln Anna Catharina Waltreichin von Ehren-Porten in löbl. Laybacherischen Hl. Clarae Gotteshauss des Hs. Ordens Habits den 19. Januarij 1681.ten Jahrs bewürdigt, und Maria Antonia benammt etc. durch P. F. Antonium Lazari, der Mündern Brüdern S. Francisci Ordens regelmässiger Observanz des Hl. Schrifft lect. gener. verfasst und vorgetragen worden. Za natis je pripravil Boetijevo *De consolatione philosophiae*, ki je izšla leta 1682 v Ljubljani pri Janezu Juriju Mayru.[14] Pripravil je tudi filozofsko razpravo z naslovom *Philoponema tetrateuchum Scotici acuminis acu phrygiatum, hoc est: Universae Philosophiae rationalis, et naturalis, moralis, et transnaturalis corpus apharmacum*.[15]

P. Franciscus Scalettari[16] je uredil delo z naslovom *Condotta navale, è vera relazione del viaggio da Carlistadt â Malta del Sigr. Conte d' Herberstein*, ki je leta 1688 izšlo v Gradcu.

Sigismund Sigonius[17] je leta 1697 v Benetkah izdal *Summulae spirituales*.

P. Leander Wolff[18] je (podatka o kraju in letu izida nista znana) izdal deli *Caeremoniale secundum Ordinem Sacrae Romanae Ecclesiae usui fratrum observentiae accomodatum* in *Ceremoniale Ordinis*.

Anonimni oziroma neznani avtor s Kranjskega je neznanega leta uredil delo *Altariolum Thymiatis*.

P. Jacobus Hoffstetter[19] je napisal razpravo z naslovom *Controversias canonico-Theologicae ad mentem Joannis Duns Scoti*, ki je bila izdana leta 1716 v Ljubljani, uredil pa je tudi dva zvezka dela z naslovom *Decret. de Sponsalibus, et Matrimonio*.[20]

14 Svoljšak, »Mayrova ljubljanska izdaja Boetijeve *De consolatione philosophiae*«, 197–201.

15 Pa tudi več panegirikov o Antonu Padovanskem. Tominec, »Lazari, Anton (1642–1705)«.

16 Frančišek Scaletari, goriški dejanski gvardijan, je umrl v Gradcu. *Nekrologij Slovenske frančiškanske province sv. Križa*, 20.

17 Sigismund Sigonius (u. 1711) je bil lektor in kustos province. Ibid., 83; Miklavčič, »Sigonius, Sigismund, oče (okoli 1644–1711)«.

18 Leonard Wolf (u. 1716) je bil gvardijan kamniškega samostana. *Nekrologij Slovenske frančiškanske province sv. Križa*, 49.

19 Jakob Hoffstetter (u. 1737) je bil lektor, kustos, generalni vizitator in komisar češke province. Ibid., 56; Tominec, »Hoffstetter, Jakob (1679–1737)«.

20 *Slovenski biografski leksikon* navaja tudi *Liber IV. decretalium Gregorii Papae IX per controversias celebriores concordatus seu Quaestiones selectae de sponsalibus et matrimoniis* (Ljubljana, 1713, s posvetilom Jakobu Schellenburgu in njegovim grbom) in *Statuta provincialia almae provinciae S. Crucis Croatiae-Carnioliae* (Ljubljana, 1719). Ibid.

P. Maximus Ruesch[21] je leta 1717 v Ljubljani izdal teološko razpravo z naslovom *Distinctio ex natura rei formalis actualis Scotistica contra novos ejus impugnatores vindicata, et defensa*.

P. Petrus Francetich[22] je uredil in leta 1718 v Benetkah izdal zgodovino Trsata z naslovom *Tersactum coronata Deipara Virgine insigne*, ki jo je kasneje prevedel tudi v nemški jezik in jo leta 1723 pod naslovom *Das schön wundertragerisch Tersacth* izdal na Dunaju.

P. Clarus Pasconi[23] je uredil zgodovino trsatskega samostana in cerkve z naslovom *Triumphus Coronatae Virginis Tersatensis* in jo leta 1731 izdal v Benetkah. Uredil je še eno knjigo s podobno vsebino in naslovom *Historicus progressus Mariani triumphi, et Frangepanae Aniciae Prosapiae*, ki je bila izdana v Benetkah leta 1744.

P. Joannes Nepomucenus Tropper[24] je objavil razpravo o predestinaciji z naslovom *Aeterna divini amoris idea*. Natisnjena je bila leta 1740 v Ljubljani. Uredil je tudi *Tractatus de impedimentis dirimentibus Matrimonii in specie*, ki je izšel leta 1743 v Ljubljani. Kasneje ga je še razširil in dopolnil, ga razdelil v dva zvezka ter ga pod naslovom *Tractatus duo, in quibus impedimenta Matrimonii contractum impedientia, et dirimentia ex Theologiae, et juris fontibus ad utriusque fori usum explanantur* leta 1753 ponovno izdal v Münchnu.

P. Casparus Pasconi[25] je dal leta 1746 v Benetkah natisniti zgodovino cerkve in samostana na Sveti gori z naslovom *Historiam Conventus, et Ecclesiae Montis Sancti D. V. Gratiarum*.

P. Franciscus Suppanchig[26] je v Vidmu leta 1748 izdal zbirko postnih pridig v italijanščini.

21 Maksim Rueš (u. 1750) je bil lektor, oče province, generalni vizitator obeh madžarskih provinc, reformator, dvojni jubilant. *Nekrologij Slovenske frančiškanske province sv. Križa*, 26.

22 Peter Francetič (u. 15. 7. 1728) je bil generalni lektor, bivši provincial, trikrat definitor ter generalni komisar in vizitator provinc sv. Ladislava v Slavoniji, presv. Odrešenika na Madžarskem, sv. Leopolda na Tirolskem ter sv. Venčeslava na Češkem, bil je tudi dvojni jubilant. Ibid., 82.

23 Klar Pasconi ml. (u. 8. 12. 1787) je bil trsatski gvardijan, odličen italijanski pridigar in zaslužni lektor. Ibid., 138.

24 Janez Nepomuk Tropper (u. 1765) je bil pridigar, generalni lektor, dvakrat provincial, bivši kustos, komisar in generalni vizitator province sv. Ladislava. Ibid., 30.

25 Gašper Pasconi (u. 1754) je bil goriški lektor, bivši provincial, sicer pa dvakrat kustos, prav tako generalni komisar in vizitator bavarske province. Ibid., 34.

26 Frančišek Zupančič (u. 1751) je bil pridigar. Ibid., 36; Golia, »Suppanzig, Frančišek (okoli 1683–1751)«.

P. Godefridus Pfeiffer[27] je umrl, preden je lahko izdal svoja številna dela. Spisal je daljšo moralno-teološko razpravo, zgodovino novomeškega in nazarskega samostana ter delo z naslovom *Dissertatio in casus reservatos Diocesis Goritiensis*.

P. Otho Sprug[28] je dal natisniti številna dela, o izdaji nekaterih pa je v času nastanka kronike še razmišljal. Leta 1762 je v Ljubljani izdal *Theses deductas ex universa Theologia tum scholastico-dogmaticas, tum historico-criticas, principiis Mariani Doctoris Venerabilis Joannis Duns Scoti, et elencho per universum ordinem evulgato ex mandato R'mi Patris Clementis â Panormo conformatas*, leta 1769 *Dissertationes dogmaticas de Paradiso terrestri de immortalitate hominis innocentis, de statu animae post mortem, de judicio particulari, de resurrectione mortuorum, de universali judicio, de supernaturali beatitudine hominis, de inferno, purgatorio, et Indulgentiis*, leta 1766 pa še *Sacri Montis Alverniae cum suis Sanctuariis: ac Sacrorum stigmatum â Filio Dei Seraphico Patriarchae Francisco mirabiliter impressorum*. *Dissertationes dogmaticas* je kasneje še dopolnil in jih leta 1774 v dveh zvezkih izdal v Benetkah. V Salzburgu so leta 1770 izšle tudi *Dissertationes dogmaticas de exteriori Dei cultu, adoratione Eucharistiae, Sacrificio, de adoratione S. Crucis, et aliorum Dominicae Passionis instrumentorum, mediatione, et oratione Christi, de invocatione, cultu, et veneratione B. V. Mariae, Angelorum, et aliorum Sanctorum, de Sacris caerimoniis, variis benedictionibus, jejuniis, et festis*, v Benetkah pa sta leta 1776 in 1778 izšli še *Dissertationes dogmaticae de vera Christi Ecclesia Romano Pontifice, Conciliis, ac reliquis theologicis locis* in *Dissertatio dogmatica de Verbo Dei scripto, et tradito*.

P. Castulus Weibl[29] je leta 1772 v Ljubljani izdal *Propositiones ex universa mentis sensuum, et morum Philosophia*. V letu 1777 je prav tako v Ljubljani objavil še razpravo z naslovom *Dissertatio dogmatica de Sacramentali confessione a Jesu Christo instituta,*

27 Godfrid Pfeiffer (u. 1775) je bil generalni lektor, trikrat provincial in dejanski kustos. *Nekrologij Slovenske frančiškanske province sv. Križa*, 35. *Slovenski biografski leksikon* navaja še več njemu pripisanih del. Tominec in Sodnik, »Pfeifer, Gotfrid (1707–pred 1780)«.

28 Oton Sprug (u. 1781) je bil kustos, pridigar, generalni lektor, definitor. *Nekrologij Slovenske frančiškanske province sv. Križa*, 41; Golia in Miklavčič, »Sprug, Oton (1724–1781)«.

29 Kastul Weibl (u. 1805) je bil pridigar, zaslužni lektor, provincial iz Novega mesta. *Nekrologij Slovenske frančiškanske province sv. Križa*, 120. Viri navajajo še štirinajst njegovih del, ki so ostala v rokopisu. Dolinar, »Weibl, Kastul (1741–1805)«.

ejusque necessitate adversus Calvinianos. Za izdajo je pripravil še *Institutiones Philosophiae Ecclesiasticae*, razdeljeno na štiri dele, od katerih je prvi del obsegal razpravo o logiki, drugi o ontologiji, tretji o kozmologiji, četrti pa o psihologiji.

Fajdiga v bibliografijo ni vključil besedil, ki jih je napisal dvakratni provincial, generalni definitor, generalni komisar in vizitator p. Žiga Škerpin. Čeprav tudi opusi Godfrida Pfeifferja in nekaterih drugih avtorjev obsegajo neizdana dela, bi bila to lahko posledica dejstva, da so prav vsa Škerpinova besedila ostala v rokopisu. Kasnejši viri mu sicer pripisujejo avtorstvo štirih del: *Commentaria in Aristotelis Stagyritae octo libros Physicorum* (dve knjigi iz let 1714 in 1718), *Tractatus in quatuor libros Sententiarum* (1718?), *Tractatus de Anima* ter *Diarium Hispanicum* (1740).[30] Prav tako kronika nikjer ne omenja posameznih danes ohranjenih teoloških tez, ki so si jih dali natisniti nekateri študenti.[31]

LJUBLJANSKA FRANČIŠKANSKA KNJIŽNICA

Izgradnji knjižnice ljubljanskega frančiškanskega samostana ter nakupu gradiva zanjo je v kroniki posvečen del poročila o večjih povečavah in popravilih samostana.[32]

Fajdiga v zvezi s knjižnico piše, da je bila ta elegantna, poslikana in založena z izbranimi knjigami, ki jih je zanjo priskrbel p. Žiga Škerpin. Kratko omembo vloge slednjega pri vzpostavitvi knjižnice najdemo tudi pri naštevanju generalnih definitorjev iz province, kjer Fajdiga zapiše, da je p. Škerpin: »promotor ljubljanske knjižnice […], v kateri je shranil veliko knjig, prinesenih z raznih koncev sveta (*promotor*

30 *Nekrologij Slovenske frančiškanske province sv. Križa*, 13; Miklavčič, »Skerpin, Žiga (1689–1755)«.

31 V Narodni in univerzitetni knjižnici so se ohranile štiri take teze, ki so bile v letih 1750, 1752, 1754 in 1755 natisnjene pri Adamu Frideriku Reichardu v Ljubljani. To so *Theses ex universa theologia menti doctoris subtilis Joannis Duns Scoti conformatae* Atanazija Kavčiča (u. 1774) in Norberta Pacassija (u. 1792), *Theses theologicae ex quatro Sententiarum libro de septem sacramentis st. virtute poenitentiae* Lamberta Fabiana (u. 1784) in Gavdencija Irliča (u. 1805), *Theses theologicae dogmatico-scholasticae de deo uno et trino* Inocenca Jesenka (u. 1774) in Liebharda Stefla (u. 1765) in *Theses theologicae de utraque creatura rationali, angelica et humana, de hujus item lapsu, actibus, peccatis ac reparatione facta par verbi Incarnationem* Honorata Vadlaua (u. 1826) in Gala Miheliča (u. 1775). *Nekrologij Slovenske frančiškanske province sv. Križa*, 30.

32 Fajdiga, *Bosnia seraphica*, 299.

bibliothecae Labacensis […] *ad quam multos ex variis partis mundi allatos libros repusuit*)«.[33]

Izgradnja, opremljanje in poslikava nove knjižnice so, sodeč po Fajdigovih navedbah, potekali med letoma 1733 in 1735. Med izvedbo del je prišlo tudi do težav s statiko, saj so prvotni zidovi komajda podpirali novi obok, zaradi česar je po sredini nastala razpoka, ki jo je dal leta 1758 sanirati tedanji provincial p. Vincenc Marjašič. 17. februarja 1734 je anonimni donator daroval 1000 goldinarjev posebej za nakup knjig, zapis pa omenja tudi številne druge donatorje, ki so za gradnjo knjižnice in obnovo samostana prispevali skupno več kot 3500 goldinarjev.[34]

Eden epitafov na zunanjem pročelju cerkve vsebuje zahvalo ljubljanskemu knjigovezu Joannesu oziroma Hansu Jacobu Webru, ki je (v prvi polovici 17. stoletja) za samostan brezplačno zvezal veliko število knjig in tudi prispeval donacije za njihov nakup.[35]

V zvezi z darovalci so morda zanimive še posamezne omembe, ki kažejo na to, da je ljubljanski samostan že v času Viljema Auersperga oziroma cesarja Friderika III. večkrat prejel različne darove (vključno s knjigami) tako od generalnega ministra province Avstrije kot tudi od samega Viljema Auersperga.[36]

V poglavju z naslovom *De restitutione Conventus Labacensis Fratribus Minoribus Provinciae Bosnae Croatiae, et turbulentiis huic â Patribus Provinciae Austriae causatis* najdemo podatek, da so ljubljanski frančiškani po vrnitvi v samostan, v katerem je bil med letoma 1596 in 1602 cesarski špital, z restitucijo Ferdinanda II. zahtevali nazaj tudi cerkev, zakristijo, pokopališče, pa tudi knjige, listine in vodnjak, ki si jih je v času njihove odsotnosti prisvojil špitalski upravnik Jakob Vidotius.[37]

V seznamu gvardijanov ljubljanskega samostana (poglavje o ljubljanskem samostanu) je še kasnejši pripis neznanega avtorja z informacijo, da je p. Lenart Košar, ki je bil gvardijan med letoma

33 Ibid., 157. P. Škerpin je sicer med pogosteje omenjenimi osebami v kroniki, tako glede svojih funkcij kot tudi glede različnih vlog, ki jih je kot provincial in generalni definitor imel pri prenovah samostanov in razvoju province.

34 Med drugim tudi opat cistercijanskega samostana v Kostanjevici, Michelangelo Zois in grof Adam Anton Auersperg. Ibid., 299. Med njimi je bil skoraj zagotovo tudi tedanji deželni glavar Wolf Vajkard Gallenberg (1723–33). Glej tudi: Svoljšak, »Mayrova ljubljanska izdaja Boetijeve *De consolatione philosophiae*« in Svoljšak, »Knjižna zbirka p. Žige Škerpina v ljubljanskem frančiškanskem samostanu«, 7–31.

35 Fajdiga, *Bosnia seraphica*, 317.

36 Ibid., 241, 243, 258 in 264.

37 Ibid., 265.

1814 in 1823, dal zgraditi nove knjižnične prostore oziroma razširiti obstoječe.[38] To je eden redkih podatkov o knjižnici iz obdobja, ko so frančiškani že prebivali na današnji lokaciji na Prešernovem trgu.

DRUGE OMEMBE KNJIG IN KNJIŽNIC V KRONIKI

Pri pregledu sodobne ljubljanske zgodovine Fajdiga omeni, da mesto krasijo sijajne plemiške palače, nemalo pa k njegovemu okrasu prispeva tudi javna, leta 1700 odprta, knjižnica [Akademije operozov], za katero pravi, da je pripomogla k sijaju tedanjih plemiških palač. Pri opisih posameznih ljubljanskih cerkva je tudi krajša omemba ukinitve ljubljanskega jezuitskega kolegija leta 1773 in požara, ki je 28. junija zajel poslopje kolegija in cerkve skupaj z gimnazijo, pri čemer je bila uničena tudi dragocena knjižnica.[39]

V opisu vloge kneza Martina Frankopana pri gradnji trsatskega samostana in cerkve Blažene Device Marije ter njegovih donacij je v prepisu darilne listine iz leta 1468 zapisano tudi, da ta z dovoljenjem in po posebni milosti papeža [Nikolaja v.] samostan in cerkev, ki je bila prej kapela, skupaj s paramenti, kelihi, knjigami, križi, kadilnicami in okrasjem podarja bratom frančiškanom. Omenjena je tudi donacija za oskrbo prej omenjene cerkve s svetilkami, oljem in knjigami.[40]

Pri zgodovini trsatskega samostana Fajdiga zapiše, da je 5. marca leta 1629 ob treh zjutraj v samostanu zagorelo. Burja je v naslednjih treh urah razpihala velik požar, v katerem sta bila samostansko poslopje in njegova znamenita knjižnica skupaj s številnimi dragocenostmi nepopravljivo poškodovana. Med uničenimi knjigami je bilo tudi poročilo s potovanja v Galilejo, ki ga je po naročilu Nikolaja III. Anicijskega Frankopana opravil župnik Aleksander Jurić oziroma Alexander de Georgio s sobrati, da bi raziskal resnični prenos nazareške svete hiše. V nadaljevanju je še podatek, da so bili bratje ob tej nesreči sicer neutolažljivi, vendar so se s pomočjo številnih dobrotnikov nemudoma lotili prenove in popravila.[41]

Pri pregledu zgodovine novomeškega samostana je podatek, da je bila zadnja njegova pridobitev v dvajsetih letih 18. stoletja profesorij oziroma klerikat s knjižnico.[42]

38 Ibid., 378.

39 Ibid., 226 in 229.

40 Ibid., 407.

41 Ibid., 504.

42 Ibid., 753. Glej tudi Pevec, *Drobtinice iz knjižnice frančiškanskega samostana v Novem mestu*, 15.

Pri opisu inventarja cerkvene zakristije kamniškega samostana je podatek, da sta bila tam med drugim hranjena inventar omenjene cerkve in železna priprava za obrezovanje hostij, poleg tega pa opis navaja, da je bilo iz knjižnice odnesenih nekaj knjig.[43] V okviru poglavja o izgradnji samostana je opisana lega in razporeditev njegovih prostorov. Tam lahko preberemo, da je mogoče v pritlično knjižnico priti po obokanem hodniku s trinajstimi celicami.[44]

V zvezi z obnovo samostana v Jastrebarskem, ki je od leta 1730 dalje potekala pod nadzorom provincialov p. Maksima Rueša in p. Žige Škerpina, Fajdiga zapiše, da je bil kvadratast samostan, ki je obdan z vrtom in v katerem je poleg delovnih prostorov, konservatorija in knjižnice dvaindvajset celic, leta 1734 dokončan.[45]

ZAKLJUČEK

Podatki v Fajdigovi kroniki, ki se nanašajo na knjige in knjižnice oziroma pisno dediščino in redovno intelektualno zapuščino, se v primerjavi s celotnim delom, ki obsega 1209 strani, morda zdijo obstranski. Odlomki se večinoma nanašajo na posamezne prelomne dogodke, kot sta gradnja in opremljanje ljubljanske knjižnice, ki sta potekala sočasno z obnovo samostana, nesreče in druge dogodke v povezavi s posameznimi samostani in njihovimi knjižnicami. Eden daljših zapisov se nanaša na znanstveno in literarno udejstvovanje številnih redovnikov, saj je vrsta posameznikov s svojim delom presegla provincialne in redovne okvire. Večinoma so se ukvarjali s teologijo, filozofijo, liturgiko in pravom, občasno pa tudi z zgodovinopisjem in potopisjem. Ostale omembe knjig in knjižnic so podane v drugih kontekstih ali kot obrobni podatki. Vendar dejstvo, da so v kroniko občasno vključene tudi takšne informacije, vendarle posredno priča o razgibani intelektualni zgodovini reda, ki sprva knjigi ni posvečal tolikšne pozornosti kot na primer starejši meniški redovi. Nesreča, ki je prizadela trsatski samostan in njegovo knjižnico, je tamkajšnjim redovnikom prizadela nenadomestljivo izgubo, česar so se tudi zavedali. Knjižnica ljubljanskega frančiškanskega samostana, ki ji Fajdiga namenja največ pozornosti, se je zagotovo lahko postavila ob bok številnim drugim tedanjim samostanskim zbirkam, pa tudi preostalim na širšem območju. O tem posredno priča tudi Linhartov predlog za

43 Fajdiga, *Bosnia seraphica*, 853.
44 Ibid., 864.
45 Ibid., 1160.

njeno vključitev v prvo javno študijsko knjižnico na Kranjskem iz leta 1784.[46]

Fajdiga je v kroniko vključil tudi posamezne omembe pomena in usode drugih tedanjih pomembnih knjižnih zbirk in knjižnic, predvsem knjižnic Akademije operozov in ljubljanskega jezuitskega kolegija. Nekaj odlomkov v kroniki, ki obravnavajo knjige, tako vendarle prispeva k skupni sliki znanstvenega in duhovnega udejstvovanja frančiškanov v Provinci svetega Križa oziroma nekdanji Bosni Srebreni.

46 Linhart je v predlogu o frančiškanih in o knjižnici med drugim zapisal: »Ti možje so bili zmerom v primeri z drugimi menihi bolj učeni. Pokorni kresijski urad jim ni nikdar nameraval iztrgati iz rok sredstva za prosveto in učenost, ker so ti možje določeni, da bodo skrbeli za dve fari glavnega mesta. Toda ker na eni strani v tako majhnem in tesnem avguštinskem samostanu ne morejo namestiti svoje znatne knjižne zaloge, na drugi strani pa ker se bodo mogli okoriščati kakor vsak drug s splošno knjižnico, če bo ustanovljena, misli pokorni kresijski urad, da ne bi smeli, če nočejo poznati le sami sebe, odtegovati prispevka s svoje strani splošno koristnemu namenu.« Kodrič-Dačić, »A. T. Linhart in ustanovitev prve javne znanstvene knjižnice na Kranjskem«, 360.

BIBLIOGRAFIJA

Ćošković, Pejo. »Glavinić, Franjo«. *Hrvatski biografski leksikon*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. Dostopno na spletu.

Dolinar, France Martin. »Weibl, Kastul (1741–1805)«. *Slovenski biografski leksikon*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. Dostopno na spletu.

Dolničar, Janez Gregor. *Bibliotheca Labacensis publica Collegii Carolini Nobilium*. V: *Trubar, Hren, Valvasor, Dolničar. O slovstvu na Kranjskem. Znanstvenokritična izdaja*, ur. Luka Vidmar. Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU in Fundacija dr. Bruno Breschi, 2013. Dostopno na spletu.

Fajdiga, Maver. *Bosnia seraphica seu cronologico-historica descriptio provinciae Bosnae dein Bosnae-Croatiae nunc s. Crucis Croatiae-Carnioliae* [rokopis]. Ljubljana, 1777.

Golia, Modest. »Suppanzig, Frančišek (okoli 1683–1751)«. *Slovenski biografski leksikon*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. Dostopno na spletu.

——— , in Maks Miklavčič. »Sprug, Oton (1724–1781)«. *Slovenski biografski leksikon*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. Dostopno na spletu.

Hriberšek, Matej. »Rokopis frančiškanske kronike Mavra Fajdige (1777)«. V: *Obdobja 37: Starejši mediji slovenske književnosti: rokopisi in tiski*, ur. Aleksander Bjelčevič in Urška Perenič, 95–103. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2018.

Kodrič-Dačić, Eva. »A. T. Linhart in ustanovitev prve javne znanstvene knjižnice na Kranjskem«. V: *Anton Tomaž Linhart*, ur. Francka Slivnik, Ivo Svetina in Verena Štekar-Vidic, 351–77. Ljubljana: Slovenski gledališki muzej, 2005.

»Levaković, Rafael«. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Dostopno na spletu.

Miklavčič, Maks. »Sigonius, Sigismund, oče (okoli 1644–1711)«. *Slovenski biografski leksikon*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. Dostopno na spletu.

——— . »Skerpin, Žiga (1689–1755)«. *Slovenski biografski leksikon*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. Dostopno na spletu.

Pevec, p. Felicijan. »Drobtinice iz knjižnice frančiškanskega samostana v Novem mestu: od začetkov do danes«. V: *Flores in colores:*

barviti dokumenti kulturne dediščine 16. stoletja na Dolenjskem: knjige iz Frančiškanskega samostana Novo mesto, ur. p. Felicijan Pevec, Ines Vodopivec in Jedert Vodopivec, 13–41. Ljubljana: Brat Frančišek, 2010.

Pohlin, Marko. *Bibliotheca Carnioliae, in qua reperiuntur scriptores, qui vel ipsi, vel eorum opera in Carniolia primam lucem aspexerunt; vel alias in, vel de Carniolia scripserunt* […]. Uredil August Dimitz. Ljubljana: I. v. Kleinmayr und F. Bamberg, 1862.

Svoljšak, Sonja. »Knjižna zbirka p. Žige Škerpina v ljubljanskem frančiškanskem samostanu«. *Knjižnica* 53, št. 1–2 (2009): 7–31.

———. »Mayrova ljubljanska izdaja Boetijeve *De consolatione philosophiae*«. V: *Boetij, dediščina in izziv: zbornik prispevkov s simpozija, ki je potekal v Narodni in univerzitetni knjižnici dne 11. 12. 2012*, ur. Gorazd Kocijančič in Vid Snoj, 197–201. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, 2013.

Špelič, Miran, ur. *Nekrologij Slovenske frančiškanske province sv. Križa*. Ljubljana, 2011. Dostopno na spletu.

Tominec, Angelik. »Hoffstetter, Jakob (1679–1737)«. *Slovenski biografski leksikon.* Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. Dostopno na spletu.

——— . »Lazari, Anton (1642–1705)«. *Slovenski biografski leksikon.* Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. Dostopno na spletu.

———, in Sodnik, Alma. »Pfeifer, Gotfrid (1707–pred 1780)«. *Slovenski biografski leksikon*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. Dostopno na spletu.

IZVLEČEK

Članek podaja pregled tistih delov kronike patra Mavra Fajdige *Bosnia seraphica seu cronologico-historica descriptio provinciae Bosnae dein Bosnae-Croatiae nunc s. Crucis Croatiae-Carnioliae,* ki omenjajo knjige in knjižnice. V prvem poglavju je predstavljena provincialna bibliografija oziroma seznam frančiškanskih avtorjev ter njihovih znanstveno-literarnih dosežkov v tiskani in rokopisni obliki. Drugo poglavje predstavlja zapis o zgodovini ter gradnji in opremljanju ljubljanske frančiškanske knjižnice, tretje poglavje pa našteva preostale omembe knjig oziroma knjižnic v kroniki. V zaključkih je kratka analiza odlomkov, posvečenih pisni dediščini in redovni intelektualni zapuščini v Fajdigovi kroniki.

KLJUČNE BESEDE: frančiškani, knjižnice, knjige, Hrvatsko-kranjska provinca sv. Križa, kronike, Maver Fajdiga

Books and Libraries in *Bosna Seraphica* (1777) by Maurus Fajdiga

ABSTRACT

The article presents an overview of those segments of Brother Maurus Fajdiga's chronicle *Bosnia seraphica seu cronologico-historica descriptio provinciae Bosnae dein Bosnae-Croatiae nunc s. Crucis Croatiae-Carnioliae* which mentions books and libraries. The first chapter presents the provincial bibliography or a list of Franciscan authors and their scientific and literary achievements in print and manuscript. The second chapter presents a record about the history, building and furnishing of the Ljubljana Franciscan library, and the third chapter lists the rest of the mentions of books or libraries in the chronicle. A short analysis of the segments dedicated to written heritage and the order's intellectual legacy in Fajdiga's chronicle follows in the conclusions.

KEYWORDS: Franciscans, libraries, books, Croatian and Carniolan province of the Holy Cross, chronicles, Maurus Fajdiga

† Provincia hac non vocabatur Bosna Chrovatiæ seu dumtaxat Provincia Chrovatiæ apparet præprimis ex eo, quod vicaria Bosnæ-Chrovatiæ (1339–1514) divisa est anno 1514 in Provincias: Chrovatiæ S. Crucis et Bosnæ missionariæ et deinde ex testimoniis a) Provincialis Ministri P. Maxentii Matuselli ab anno b) vicarii generalis P. Antonii a Prejo vide pag. 267 hujus 1325. γ) Caroli Arcimboldi pag. 612 hujus ms. δ) Ferdinandi II. regis in Sept. 1176 sq. hujus ms. nec non ε) ex Fajdiga hujus ms. auctoris, qui in additam. ad pag. 93, 95. num. 1. dicit eam [illegible] Chrovatiæ provinciam.

Pe titulo Jesus Bosniæ Ordinis Minorum Regularis Observantiæ Provinciæ S. Crucis in Bosnia Argentina ab anno 1514 pag. 162 ms.

Pars Secunda

De statu Provinciæ Bosnæ Croatiæ post ejus divisionem a Provincia Bosnæ Argentinæ generatim

Caput I.

De divisione Provinciæ Bosnæ, causis divisionis et Conventibus Provinciæ Bosnæ Croatiæ adjudicatis.

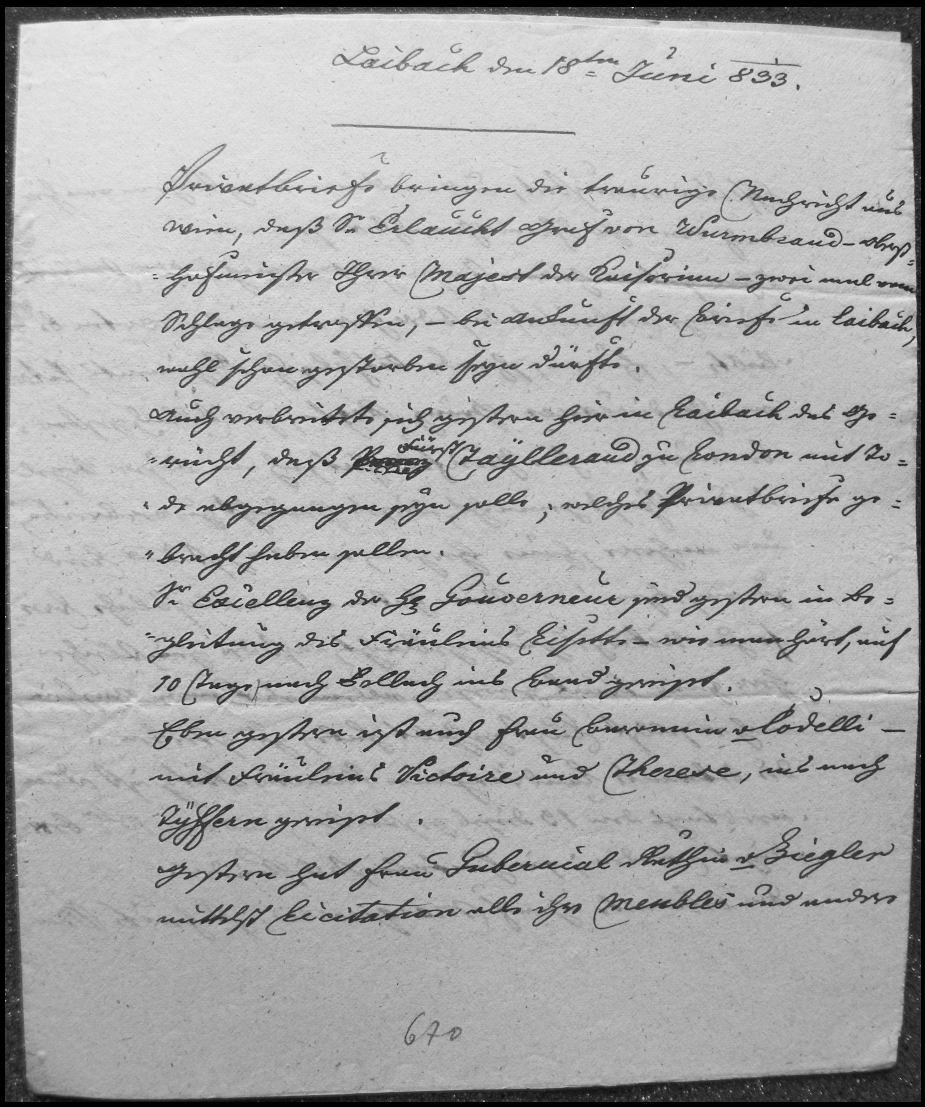
§. I.

De anno divisionis Provinciæ, ejusque divisionis causis, et conditionibus.

I. Dum anno 1463. immanissimus Turcarum Tyrannus Mahometes II. Regnum Bosnæ semper cupiendæ cladis Suæ Subjecisset imperio, multi Fratres unacum non paucis nobilibus familiis Turcicum jugum exulantes et in partes Catholicas Suæ libertatis prosperaturi, transmigrarunt. Videns Mahometes jactam populi emigrationem timebat, ne sibi terra inanis, et vasta relinquatur, præsertim si et Fratres Minores, qui unice fideles in religione continebant, eis prædicando Verbum Dei, et Ecclesiastica administrando Sacramenta, suis terris necessarios valedicerent: unde eis potestatem fecit in Bosna sub Suo patrocinio manendi, et religionis officia secundum prout antehac consueverunt, peragendi, quos etiam contra quoscumque adversarios tutari promisit. Et hac securitatis gratia donati Fratres Minores in Regno Bosnæ semper remanserunt, et manent adhuc hodiedum, quamvis semper eos asperi, et duri, ac Christiano nomini infensissimi ingenii crudelitatem experiri et convincat.

II. Quia Provinciæ Bosnæ multi Conventus sibi erant in partibus Christianorum in Dalmatia, et Croatia, quas Turcarum Imperator non subjugaverat, et remanentes unitæ Provinciæ, necessario erat communicatio inter Fratres utriusque ditionis, tam quoad mutationes Fratrum, quam quoad visitationes eorumdem a superioribus quotannis instituti solitas. Turca vero homo suspitiosissimus multum timere cœpit, ne ex hac Fratrum communicatione regno Bosnensi, quod tot solide nondum firmaverat, aliquid sinistri eveniat: Fratribus Minoribus, quorum animi Principibus Catholicis propensiores erant, confingat omnem communicationem Fratrum sub sua ditione existentium, cum Fratribus alterius ditionis haben-

Maver Fajdiga, *Bosnia Seraphica, Pars secunda*, prva stran, str. 0078; vir: Arhiv Slovenske frančiškanske province Svetega Križa

Laibach den 18ten Juni 833.

Seine Exzellenz der Herr Graf Franz von Wurmbrand-Stuppach, Hochfürstlich Seiner Majestät des Kaisers von Österreich – wirklicher Kämmerer, – bei Ankunft der Reise in Laibach, mehl schuldigst Aufwartung machte.

Auch wurde mir gestern hier in Laibach bekannt, daß Herr Graf Caillerand zu London mit Tode abgegangen sein soll, welche Freudenbotschaft zu brauchen haben soll.

Ihr Exzellenz der Herr Gouverneur wurden gestern in Begleitung der Herrlichen Equipage – wie man sieht, mit 10 Pferden und Vorreiter und Bedienten gesehen.

Eben gestern ist auch Herr Commissär Lodelli – mit Familie Victoire und Therese, mit uns Essen gewesen.

Gestern hat Herr Judicial Rath v. Ziegler mittelst Licitation alle sein Mobilien und andere

670

Pisma Franca Franza (18. 06. 1833); vir:
Arhiv Republike Slovenije (Dolski arhiv)

DOI: https://doi.org/10.4312/clotho.6.1.297-340

Iz gledališke zgodovine: *Liebe kann alles* oziroma sezona 1833/34 na ljubljanskem stanovskem odru

Tone Smolej in Tanja Žigon*

Zgodovina gledališča na Slovenskem, še posebej ko gre za nemški oder v Ljubljani, do danes še ni bila celovito predstavljena. Medtem ko se Hrvati lahko pohvalijo s pregledno znanstveno monografijo o zgodovini nemškega gledališča na Hrvaškem,[1] podobne raziskave na Slovenskem še nimamo. Seveda je potrebno poudariti, da so tako na odru Stanovskega gledališča v Ljubljani (*Ständisches Theater in Laibach*) kot tudi na drugih odrih v monarhiji uprizarjali tako glasbena, predvsem opere, kot tudi dramska dela, poleg tega pa so bile pri občinstvu priljubljene tudi burke in čarobne igre ali parodije s petjem, torej nekakšna kombinacija dramskega in glasbenega gledališča.[2] Glasbeno gledališče[3] je bolje raziskano kot dramska produkcija, s katero so se doslej, resda precej fragmentarno, ukvarjali večinoma

* Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana; tone.smolej@ff.uni-lj.si; tanja.zigon@ff.uni-lj.si. Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega projekta Latinske in nemške kronike na Slovenskem (J7-2604) in raziskovalnega programa Medkulturne literarnovedne študije (P6-0265), ki ju financira ARIS iz državnega proračuna. Citat v naslovu *Liebe kann alles* (slov. *Ljubezen zmore vse*) je naslov Holbeinove komedije, ki so jo na stanovskem odru v Ljubljani uprizorili 9. septembra 1833.

1 Batušić, *Geschichte des deutschsprachigen Theaters in Kroatien*.

2 Dramska in glasbena produkcija sta bili povezani. Pevci so nastopali kot igralci v dramskih delih in igralci kot pevci, večinoma v zboru.

3 Prim. Sivec, *Opera v Stanovskem gledališču v Ljubljani*; Sivec, *Opera na ljubljanskih odrih*; Škerlj, *Italijansko gledališče v Ljubljani*, Motnik, »Glasbeni utrip Ljubljane v tridesetih letih 19. stoletja«.

germanisti.[4] Slovenska literarna zgodovina se je v preteklosti bistveno bolj posvečala raziskovanju slovenskega gledališča, čeravno ne moremo mimo dejstva, da sta se prav ob predstavah na ljubljanskem stanovskem odru oblikovala tudi gledališki okus in intelektualna razgledanost slovenskih izobražencev,[5] ki so takrat seveda govorili tako nemško kot slovensko; o nacionalnih trenjih v prvi polovici 19. stoletja namreč še ne moremo govoriti.[6]

Po drugi strani je nemški oder slabše raziskan tudi zaradi nepoznavanja arhivskih virov, ki poleg posameznih objavljenih časopisnih kritik, na katere se večinoma naslanjajo dosedanje raziskave, pomembno dopolnjujejo sliko o dramski produkciji na ljubljanskem odru. Mednje sodijo ohranjeni gledališki žurnali, t. i. *Theaterjournali*, to so tiski, ki so jih dali ob koncu gledališke sezone ali za novo leto za svoje oboževalce in prijatelje gledališča natisniti bodisi igralci sami bodisi bolj ali manj spregledani, »nevidni« člani gledališkega ansambla, največkrat šepetalci.[7] V teh publikacijah je bil popisan spored preteklih mesecev. *Theaterjournali* so tako eden najzanesljivejših virov o predstavah v Stanovskem gledališču. Za sezono 1833/34, ki jo bomo obravnavali v nadaljevanju, sta ohranjena oba *Theaterjournala*, prvi za jesenski in drugi za zimski del sezone. Drugi pomemben vir, ki omogoča rekonstrukcijo gledališkega programa, pa so ohranjeni gledališki listi oz. lepaki, ki so jih natisnili pred vsako predstavo ter tako Ljubljančane ob večerih vabili v gledališče. Obsežno zbirko le-

4 Ludvik, *Nemško gledališče v Ljubljani do leta 1790*; Birk, »'[...] es flogen Äpfel, Eier und andere Gegenstände [...] auf die Bühne'«, 185–194; Birk, »Die deutschsprachige Dramenproduktion am Ständischen Theater Ljubljana (Laibach) im Vormärz«, 213–226; Birk, »Die deutsche Bühne in Ljubljana (Laibach) im Spiegel der vormärzlichen Wiener Literaturpublizistik«, 11–22. Omeniti velja še, da sta Motnik in Žigon pripravila podrobno rekonstrukcijo repertoarja Stanovskega gledališča v Ljubljani v tridesetih letih 19. stoletja (Motnik in Žigon, »Pregled repertoarja Stanovskega gledališča v Ljubljani«, v tisku).

5 Za Franceta Prešerna (1800–1849) vemo, da je često zahajal v ljubljansko stanovsko gledališče, tedaj edino gledališko hišo v mestu. Slodnjak zanj piše, da je pozimi 1834/35 Primicovi Juliji v gledališču in na kazinskih plesih nekoliko očitneje izkazoval svojo naklonjenost, »vendar se je tudi zdaj vedel tako, da ni spravljal ne nje ne sebe v zobe radovedne družbe« (Slodnjak, »Prešeren«).

6 Vošnjak, *Spomini*, 15–16.

7 Več o tem Žigon, »Souffleure sind die große Feder in [jeglicher] Theateruhr«, 229–247; Kovács in Ulrich, »Die Souffleure im deutschsprachigen Theater des 19. Jahrhunderts«, 148–176; Ulrich, »Eine statistische Untersuchung des Repertoires deutschsprachiger Theater im Vormärz«, 105–125; Ulrich, *Deutschsprachige Theater-Journale*, 270–280.

pakov hrani Narodni muzej Slovenije (NMS) v tako imenovani zbirki *Comedien-Zettel-Sammlung*. Tudi lepaki za obravnavano sezono so ohranjeni. Včasih med podatki v *Theaterjournalih* in na lepakih prihaja do razhajanj, a je to povezano s tem, da so morali zaradi višje sile, npr. bolezni igralca ali igralke, že napovedano predstavo tik pred zdajci odpovedati. V takšnih primerih je bolj zanesljiv vir gledališki žurnal, ki je bil natisnjen ob koncu sezone. Katera predstava je bila dejansko izvedena, pa lahko preverimo še v delovodnikih posameznih impresarijev, ki jih hranijo v Arhivu Slovenije.[8] Nadalje so pomemben vir ne le za gledališko zgodovino, temveč tudi za slovensko kulturno zgodovino na splošno še pisma stotnika Franca Franza (1779–1840)[9] Jožefu Kalasancu baronu Erbergu (1771–1843). Franc Franz je od leta 1832 do svoje smrti 1840 baronu Erbergu, ki je živel na dvorcu Dol pri Ljubljani, proti plačilu dnevno poročal o dogajanju v mestu, tudi v gledališču. Barona je ažurno seznanjal, katere predstave se bodo zvrstile v tekočem tednu, po uprizoritvah pa je o posameznih predstavah bolj ali manj podrobno tudi poročal. Njegovo navdušenje nad gledališčem smemo povezati s tem, da se je že v dvajsetih letih 19. stoletja na stanovskem odru preizkusil tako kot igralec kot tudi prireditelj del za nemški oder. Leta 1828 je v času enterprize Carla Waidingerja nastopil v stranski vlogi mestnega pisarja v romantični viteški veseloigri o mojstru Martinu in njegovih pomočnikih (*Meister Martin der Binder und seine Gesellen*),[10] ki jo je po E. T. A. Hoffmanu (1776–1822) za nemški oder priredil Franz Ignaz von Holbein (1779–1855), jeseni 1829, ko sta gledališče vodila brata Franz (1779–1832) in Joseph Glöggl (1799–1858), pa je Franz za ljubljanski oder priredil francosko dramo v treh dejanjih z naslovom *Ob štirih ali Prekinjeno poročno slavje* (*Vier Uhr, oder Das unterbrochene Hochzeit*).[11] Poleg tega si je Franz večino predstav verjetno tudi sam ogledal, saj mu je baron Erberg sredi septembra leta 1833 izročil ključ svoje lože, kot beremo v korespondenci z Erbergom.[12]

8 SI AS 13 (Višja gledališka direkcija v Ljubljani), TE 10, predvsem facs. 15 in 17. Podrobnejše podatke navajata Motnik in Žigon, »Pregled repertoarja Stanovskega gledališča v Ljubljani«, v tisku.

9 Več o njem v monografiji, ki je v pripravi, Preinfalk, *Podobe bidermajerske Ljubljane*; prim. tudi Preinfalk, »Korespondenca« in *Pisma Franca Franza*.

10 NMS, *Comedien-Zettel-Sammlung* 1827/28, št. 114, 13. april 1828.

11 NMS, *Comedien-Zettel-Sammlung* 1829/30, št. 27, 11. oktober 1829. Franzeva priredba ni bila nikoli natisnjena, igralcem je bila na voljo v rokopisu, kot je zabeleženo na gledališkem lepaku. Ker rokopisa priredbe danes ni mogoče najti, saj se je najverjetneje izgubil, tudi ne moremo ugotoviti, za katero izvirno francosko delo gre. Oktobrska premiera ponovitve ni doživela.

12 SI AS 730, pismo št. 41 z dne 17. septembra 1833.

Ker je Franz predvsem v prvih letih svoje korespondence z Erbergom precej izčrpno poročal o posameznih predstavah, je v nadaljevanju tudi v luči tega *ego dokumenta*[13] predstavljeno dogajanje na ljubljanskem odru v sezoni 1833/34.

Pričujoči prispevek torej predstavlja drobec iz gledališke zgodovine. Najprej obravnava dogajanje v Stanovskem gledališču v Ljubljani v sezoni 1833/34, predstavi enterprizo Amalije Mašek, ki je v tem času vodila ljubljanski oder, ter obravnava repertoar omenjene sezone. Pri tem se osredotočamo zgolj na dramsko produkcijo in se ne posvečamo opernim predstavam, pri repertoarju pa se razprava opira na rekonstrukcijo sporeda Stanovskega gledališča, ki je nastala na podlagi že omenjenih virov in bo objavljena v obsežni monografiji o Francu Franzu in njegovih pismih.[14]

AMALIJA MAŠEK PREVZAME VODENJE GLEDALIŠČA

V prvi polovici 19. stoletja je v ljubljansko gledališče, kjer je bilo prostora za okoli 650 ljudi,[15] zahajal predvsem premožnejši sloj: plemstvo, meščanstvo, uradništvo, ki je imelo nemalokrat v gledališču zakupljene lože ali vsaj sedeže, ter v mestu stacionirano vojaštvo, medtem ko so preostalo prebivalstvo, kot piše Ludvik, v gledališče »pritegnile le posebno znamenite predstave in glasbene igre ali taki špektakli, ki so bili preračunani predvsem za oko«.[16] To so bile največkrat tiste uprizoritve, nad katerimi se je občinstvo pred tem že navduševalo na Dunaju, v Gradcu ali na kakšnem drugem odru v monarhiji. Poleg tega so ljudje zahajali v gledališče tudi zaradi znanih pevk in pevcev, ki so v posameznih sezonah gostovali na ljubljanskem odru; v sezoni 1833/34 npr. operni pevec avstrijskega rodu Franz Jäger (1796–1852), ki je več let živel in deloval v Stuttgartu,[17] dobro obiskane pa so bile še dobrodelne predstave, katerih izkupiček so namenili bodisi honorarjem posameznih igralcev, igralk, pevk in pevcev, režiserja, šepetalca ali drugega gledališkega osebja[18] bodisi različnim ustanovam v mestu, npr. mestnim revežem.[19] Franz je namreč Erbergu ob takšnih priložnostih

13 Več o tem Motnik, »Eine Stadtchronik oder ein Ego-Dokument?«, 25–48.

14 Motnik in Žigon, »Pregled repertoarja Stanovskega gledališča v Ljubljani«, v tisku.

15 Ludvik, »O stanovskem gledališču v Ljubljani«, 139.

16 Ibid., 140.

17 SI AS 730, pismo št. 115 z dne 17. septembra 1833.

18 SI AS 730, prim. npr. pisma št. 58 z dne 8. oktobra 1833, št. 120 z dne 9. decembra 1833, št. 8 z dne 13. januarja 1834.

19 SI AS 730, pismo št. 46 z dne 4. marca 1834.

skoraj vedno pisal, da se je v ljubljanski Taliji trlo obiskovalcev. V tridesetih letih se je v Ljubljani zvrstilo nekaj gledaliških impresarijev, ki jih Franz v poročilih zgolj našteva in se ne dotakne njihovega biografskega ozadja, če že, potem pa večinoma poroča le o težavah, s katerimi se spopadajo, kar je še posebej značilno za enterprizo Amalije Mašek, ki je Stanovsko gledališče vodila dve sezoni, in sicer 1833/34 in 1834/35, nato pa je krmilo Stanovskega gledališča prevzel Franz Anton Zwoneczek,[20] ki je bil pred tem impresarij zagrebškega gledališča.[21]

Amalija Mašek, roj. Horny, je bila operna pevka in se je poročila s skladateljem in dirigentom Gašparjem Maškom (1794–1873). Leta 1820 sta prišla v Ljubljano, kjer je Mašek postal kapelnik Stanovskega gledališča. V času ljubljanskega kongresa leta 1821 je bil vodja opernih predstav in koncertov Filharmonične družbe,[22] zatem pa je dobil mesto učitelja za glasbo na državni javni glasbeni šoli.[23] Njegova soproga Amalija je vodenje ljubljanskega stanovskega gledališča je prevzela v sezoni 1833/34, in sicer po Eduardu Neufeldu (?–1852), ki je bil skupaj s Heinrichom Börnsteinom (1805–1892) impresarij v Ljubljani v sezoni 1832/33. Oba omenjena sta po ljubljanski izkušnji odšla v Linz in tam nekaj sezon delovala kot impresarija deželnega gledališča,[24] nato pa ju srečamo tudi na drugih odrih po monarhiji.

Kot ugotavlja Sivec, je bil pri podeljevanju enterprize za leto 1833/34 protikandidat Amaliji Mašek salzburški impresarij Franz Glöggl (1779–1832), ki je bil z bratom Josephom Glögglom (1799–1858) impresarij ljubljanskega stanovskega gledališča že konec dvajsetih in v začetku tridesetih let, v sezoni 1831/32 pa je gledališče v Ljubljani vodil sam. Gledališka direkcija se je na koncu z le enim glasom večine odločila za Amalijo Mašek, kvalitetno pevko z izkušnjami v gledališki praksi, ki je v mestu delovala že dvanajst let in je poznala okus občinstva in razmere v mestu. Prav tako se je v dvajsetih letih, kot povzema Sivec, skupaj z možem izkazala pri predstavah diletantov, v njen prid pa je govorilo tudi dejstvo, da je bil njen svak Franz von Marinelli (1792–1849) direktor in lastnik dunajskega Leopoldstädtertheatra in ji je bil pripravljen nemudoma posredovati pomembna komična dela za uprizoritve v Ljubljani. Kar se tiče finančnih sredstev,

20 Več o sezoni 1835/36 prim. Žigon in Smolej, »Gledališke predstave na ljubljanskem stanovskem odru v tridesetih letih 19. stoletja«.

21 Batušić, *Geschichte des deutschsprachigen Theaters*, 69–70.

22 Kuret in Weiss, »Glasbeno dogajanje v času ljubljanskega kongresa«, 93–94.

23 Mantuani, »Mašek, Gašpar«.

24 Wurzbach, »Börnstein, Heinrich«, 487; Bachleitner, »Heinrich Börnstein als Übersetzer«, 27–45.

Maškova za zagon gledališkega podjetja ni imela lastnega kapitala in ni mogla položiti niti kavcije. Če bi se karkoli zalomilo in ne bi izpolnjevala obveznosti do gledališke direkcije, bi ji premoženje tako preprosto zasegli. Že na začetku si je morala pri znancih in sorodnikih izposojati denar, poleg gledališča pa je skrbela še za veliko družino. Njeni otroci so včasih nastopali v gledališču, sama pa se je morala obvezati, da v predstavah ne bo nastopala, saj je že vodenje gledališča od nje zahtevalo ogromno časa, dela in truda. Če je Maškova prvo sezono še nekako izpeljala, se je že v drugi znašla pred finančnim polomom in januarja 1835 ni več mogla izplačati honorarjev. Denar si je sicer izposodila, a njenim prizadevanjem za izhod iz krize je dokončni udarec 2. marca 1835 zadala vest o smrti cesarja Franza I. (1768–1835). Maškova je morala 3. marca 1835, torej dobrih šest tednov pred zaključkom sezone, gledališče zaradi splošnega žalovanja zapreti.[25]

Četudi je na začetku kazalo, da bo dvoletna entepriza Amalije Mašek uspešna, o njenih težavam izvemo posredno tudi iz pisem Franca Franza. Če je Franz še 30. septembra 1833 Erbergu pisal, da je bilo gledališče nabito polno, da si je gledališka blagajna mela roke ter da je premierna uprizoritev Nestroyevega *Lumpacivagabunda* občinstvo očarala,[26] je že dober teden pozneje, 9. oktobra 1833 zapisal, da so bili gledalci sicer navdušeni nad Kotzebuejevo štiridejanko *Die Unvermählte* (*Neporočena*), a obisk je bil skromen.[27] Podobno slabo obiskana je bila tudi predstava konec novembra 1833, ko so na oder postavili Grillparzerjevo žaloigro *Die Ahnfrau* (*Prababica*).[28] Decembra, ko so igrali Holbeinovo romantično veseloigro v petih dejanjih *Der Fürst und der Minnesänger* (*Knez in minezenger*), katere izkupiček je šel v dobrodelni namen, in sicer režiserju Rosenschönu, je Franz Erbergu potožil, da se nekateri igralci svojega besedila niso dobro naučili, da pa je predstava kljub vsemu požela aplavz, tako da sta režiser in glavni igralec na koncu predstave ob ploskanju občinstva še nekajkrat prišla na oder.[29] Amaliji Mašek so poleg tega precejšnje skrbi povzročali tudi igralci, saj se je med drugim zgodilo celo, da so morali napovedano veseloigro *Dominik ali Obsedeni* (*Dominik oder Der Besessene)*,[30]

25 Natančneje o tem Sivec, *Opera v Stanovskem gledališču v Ljubljani*, 102–105.

26 SI AS 730, pismo št. 50 z dne 30. septembra 1833.

27 SI AS 730, pismo št. 59 z dne 9. oktobra 1833.

28 SI AS 730, pismo št. 109 z dne 28. novembra 1833.

29 SI AS 730, pismo št. 116 z dne, 5. decembra 1833.

30 Naslov francoskega izvirnika je *Dominique ou Le possédé*, prav tako se francosko ime pojavi tudi v Campejevi nemški priredbi, ki je v knjižni obliki izšla leta 1831. Na gledališki lepak pa so natisnili nemško različico imena, torej Dominik.

za katero je bil že natisnjen gledališki lepak, tik pred zdajci odpovedati, saj je bil Gustav Treumann, ki je nastopal v glavni vlogi, tako opit, da so ga morali z odra odnesti.[31] Ker občinstva niso želeli razočarati, so improvizirati tako, da so na hitro uprizorili drugo predstavo, ki jo je izbrana zasedba v danih pogojih lahko bolj ali manj uspešno izvedla. To je bila tisti večer veseloigra v enem dejanju *Der Freund in der Noth* (*Prijatelj v stiski*), ki jo je napisal Adolf Bäuerle (1786–1859).[32] Veseloigro *Dominik*, o kateri več v nadaljevanju, pa so nato uprizorili dober teden dni pozneje, in sicer 30. novembra 1833.[33] O predstavi je Franc Franz Erbergu na dolgo poročal in na koncu zapisal, da »številni šaljivi prizori sicer res poskrbijo za zabaven večer, a ker je Treumann v vlogi Dominika močno pretiraval, pa tudi drugi igralci v svojih vlogah niso bili dovolj prepričljivi, je predstava izzvenela medlo in zdelo se je, kot da vse skupaj sploh ni povezana celota«.[34]

Dejstvo je, da je imela Amalija Mašek precej težav s svojo pevsko in igralsko zasedbo, kajti jeseni 1834 se je Franzu v enem izmed pisem zapisalo, »da se zdi, da publika ni zadovoljna z izborom igralcev« in da naj bi se vodja gledališča odpravila v Gradec in na Dunaj, da bi poiskala nove člane in članice ljubljanskega ansambla.[35] Januarja je bil še bolj jasen in je Erbergu pisal, da se je gledališka podjetnica znašla v nezavidljivem položaju in da ji verjetno ne bo preostalo drugega kot vreči puško v koruzo.[36] Dejansko se, kot že povedano, ni več mogla izkopati iz finančnih težav in v sezoni 1835/36 je krmilo Stanovskega gledališča prevzel Franz Anton Zwoneczek.[37] A ne glede na finančne težave in zagate Amalije Mašek je sezona 1833/34 ponudila raznovrsten spored, ki je poskušal zadovoljiti okuse ljubljanskega občinstva, rdeča nit, ki se je vlekla iz predstave v predstavo pa je bilo najglobje čustvo v vseh njegovih odtenkih – ljubezen.

31 SI AS 730, pismo št. 106 z dne 24. novembra 1833.

32 NMS, Radicseva gledališka mapa, Theater-Journal des Ständischen Theaters zu Laibach für das Jahr 1833, 8.

33 Ibid.

34 SI AS 730, pismo št. 112 z dne 1. decembra 1833.

35 SI AS 730, pismo št. 194 z dne 7. septembra 1834; prim. tudi Sivec, Opera v Stanovskem gledališču, 102–105.

36 SI AS 730, pismo št. 10 z dne 9. januarja 1835.

37 SI AS 730, pismo št. 161 z dne 15. septembra 1835.

LIEBE KANN ALLES – LJUBEZEN V GLEDALIŠČU PREMAGA VSE

Sezona 1833/34 se je začela 1. septembra 1833 in je trajala do cvetne nedelje 1834.[38] Kot je Erbergu konec avgusta poročal Franz, je gledališka zasedba počasi prihajala v mesto in da nameravajo sezono otvoriti z dramo v dveh dejanjih *Die Königin von sechzehn Jahren oder Christinens Liebe und Entsagung* (*Šestnajstletna kraljica ali Kristinina ljubezen in odrekanje*) Theodorja Hella (1775–1856), »ki je doslej na vseh odrih, kjer so jo igrali«, kot je zapisal, »požela aplavz«.[39] V tej sezoni so na mesec v povprečju uprizorili okoli 20 del. Natisnili so 135 lepakov, ki so vabili v gledališče, predstav pa je bilo še več, saj so v skladu s tedanjo prakso na isti večer na oder velikokrat postavili po dve predstavi, navadno je bila to najprej enodejanka, ki ji je sledila operna ali dramska predstava v več dejanjih. Ker so gledališčniki stremeli k temu, da bi bil obisk gledališča čim boljši, so se trudili, da iste predstave niso uprizorili prevečkrat.[40] Tako so nekatere igre dejansko odigrali le enkrat, spet druge, ki so bile bolj priljubljene (in zato tudi donosnejše), pa večkrat. Impresariji so pogosto sledili »preizkušenemu receptu« in na spored uvrstili tista dela, ki so jih pred tem na oder postavili že kje drugje in so bila pri občinstvu dobro sprejeta. Prvič je to pomenilo, da so se izognili težavam s cenzuro, drugič pa je bilo to tudi zagotovilo za številčen obisk.[41] Repertoar za posamezno sezono je bil izjemno raznolik in v primerjavi z današnjimi gledališkimi repertoarji neverjetno obsežen.

Kot študijo primera si bomo natančneje ogledali del repertoarja sezone 1833/34. Gre za leti, ki sta v slovensko literarno in kulturno zgodovino zapisani z zlatimi črkami, saj je tedaj France Prešeren v Ljubljani ustvaril »Sonetni venec«,[42] na odru Stanovskega gledališča pa se je zvrstilo več kot deset opernih predstav[43] in – za današnji čas

38 Otvoritev jesenskega dela sezone je bila 1. septembra, trajala je do 31. decembra (NMS, Radicseva gledališka mapa, Theater-Journal des Ständischen Theaters zu Laibach für das Jahr 1833), drugi, zimski del sezone pa se je pričel s 1. januarjem in se zaključil teden pred veliko nočjo, in sicer 22. marca 1834 (NMS, Radicseva gledališka mapa, Theater-Journal des Ständischen Theaters zu Laibach für das Jahr 1834).

39 SI AS 730, pismo št. 29 z dne 29. avgusta 1833.

40 Ulrich, »Eine statistische Untersuchung«, 107.

41 Ibid.

42 Kidrič, »Vodnik za čitanje Prešernovih pesnitev v približni časovni zapovrstnosti«, VI.

43 Operne predstave, četudi jih je bilo zaradi zahtevnosti in razpoložljivosti pevcev in pevk na sporedu mnogo manj kot dramskih uprizoritev, so bile magnet za

nepredstavljivo – okoli petdeset dramskih del. V nadaljevanju se bomo ukvarjali zlasti nemškimi veseloigrami, francoskimi komedijami ter z dunajsko burko in parodijo.

Četudi je sezono 1833/34 še najbolj zaznamovala lahkotnost komedije, so uprizarjali tudi druge zvrsti. Tako se je na sporedu znašel nemški klasik Heinrich von Kleist (1777–1811),[44] občinstvo pa si je lahko v gledališču ogledalo tudi romantične in historične igre in tragedije. Že novembra 1833 so na oder postavili Grillparzerjevo *Ahnfrau* (*Prababica*), ki je le šestnajst let poprej doživela praizvedbo v dunajskem Theater an der Wien. Mladi Franz Grillparzer (1791–1872), ki je marca 1819 na kratko bival tudi v Ljubljani,[45] je pri pisanju sledil navodilom svojega mentorja Josepha Schreyvogla (1768–1832). *Prababica* velja za šolski primer usodnostne tragedije (nem. *Schicksalstragödie*), ki ima svoje začetke že v antiki. V takšni drami neka nadmočna veličina poseže v človeško ravnanje in ga usmerja proti nameram protagonista.[46] Sigmund Freud (1856–1939) je sicer menil, da v *Prababici* in drugih usodnostnih tragedijah ni takšne neizprosne moči usode kot v Sofoklovem *Kralju Ojdipu*.[47] Grillparzerjev prvenec pa je obenem tudi igra duhov (nem. *Gespensterstück*), saj se že v seznamu oseb navaja prababičin duh.[48] Družina moravskega grofa Borotina je obremenjena s prekletstvom, ker je v preteklosti njihov prednik v navalu ljubosumja ubil svojo ženo, ki bo kot prababica našla svoj mir šele, ko bo izumrl zadnji potomec. Ker naj bi se njegov sin utopil kot otrok, se grof kot zadnji predstavnik boji

občinstvo in so doživele največ ponovitev: romantično opero *Zampa* Ferdinanda Hérolda (1791–1833) so izvedli kar osemkrat, opero Saveria Mercadanteja (1795–1870) *Eliza in Klavdij* (*Elise und Claudio*) so uprizorili sedemkrat, sledile pa so še Auberjeva (1782–1871) *Mutavka iz Porticija* (*Die Stumme von Portici*) in Héroldova komična opera *Dvoboj* (*Der Zweikampf*), ki so ju izvedli vsako po štirikrat, *Die weiße Frau* (*La dame blanche*) Andriena Françoisa Boieldieuja (1775–1834) je bila na sporedu trikrat, dvakrat pa so uprizorili Rossinijevo (1792–1868) heroično opero *Tankred* (*Tancred*). Med novitetami sezone pa je bil najpomembnejši Rossinijev *Giullame Tell* (*Wilhelm Tell*), izvrsten primer francoske velike opere, ki so jo uprizorili dvakrat januarja 1834 (Sivec, *Opera v Stanovskem gledališču v Ljubljani*, 99).

44 Njegova romantična viteška igra *Katica iz Heilbronna* (*Das Kätchen von Heilbronn*) je bila v tej sezoni na sporedu dvakrat, večkrat pa so jo nato uprizorili tudi v naslednji sezoni, kar kaže, da je med občinstvom požela aplavz (več o tem Žigon in Smolej, »Gledališke predstave na ljubljanskem stanovskem odru v tridesetih letih 19. stoletja«).

45 Janko, »Grillparzer in Slowenien«, 161.

46 Schneilin, »Schicksalstragödie«, 834–836.

47 Freud, *Interpretacija sanj*, 286. O tem tudi Politzer, *Franz Grillparzer*, 58–61.

48 Bobinac, *Austrijski kazališni klasici*, 63.

usode, skrbi pa ga tudi za hčer Berto, ki nosi isto ime kot prababica in jo vznemirjajo skrivnostna videnja.[49] Dekle ljubi Jaromirja, ki ji kmalu prizna, da je del roparske tolpe, a mu je Berta kljub temu pripravljena slediti. S tem motivom se je Grillparzer navezal tudi na motiviko razbojniških iger (nem. *Räuberstücke*).[50] V boju Jaromir nehote rani grofa z istim bodalom, s katerim je bila pred leti ubita prababica. Vodja roparjev Jaromirju nato prizna, da je umirajoči grof Borotin njegov pravi oče, saj je bil kot otrok ugrabljen, Berta pa se spričo novic ubije. Na koncu Jaromir, zdaj zadnji predstavnik družine, v grobnici ogovarja prababico, misleč da je Berta, nato pa se ob krsti svoje neveste zgrudi, medtem ko se prababica zadovoljna vrne v svojo grobnico. Konec igre, v kateri se pojavi obsežna motivika različnih dramskih zvrsti (pošteni zločinec, družinsko prekletstvo, duh, naključni očetomor), je obarvan s posebno avstrijsko baročno religioznostjo.[51] V *Prababici* vsako posamezno dejanje določa naključje, ki pa temelji na izvirnem grehu človeštva, ki ne pozna izjem, kar pomeni, da se človek ne more izogniti njegovim posledicam.[52] *Prababica* pa je določila tudi Grillparzerjevo literarno usodo. Ko je proti koncu življenja bival v Rimskih Toplicah, je dramatik tožil, da ga ljudje poznajo le po njegovi *Prababici*.[53]

Februar 1834 se je na ljubljanskem odru odvil v znamenju romantičnih iger Johanne Franul von Weißenthurn (1772–1847), dolgoletne članice Hofburgtheatra, ki jo je občudoval sam Napoleon.[54] Igra *Johann, Herzog von Finnland* (*Johan, vojvoda Finske*) se dogaja leta 1566 v Stockholmu. Tako kot nekateri poznejši dramatiki (npr. August Strindberg) je Weißenthurnova ubesedila temo kralja Erika XIV., osredinila pa se je na kraljev konflikt z mlajšim polbratom Johanom, ki je uspešno vladal Finski, hkrati pa je bil poročen s poljsko princeso Katarino Jagelonsko. Ko je Erik zaradi številnih nesoglasij brata skupaj z njegovo družino zaprl, je sprožil upor plemstva. V drami Johana pred usmrtitvijo reši posredovanje kraljice, ki poskrbi tudi za spravo med bratoma, kar je zgodovinsko netočno, saj se je Erik šele pozneje poročil s Karin Månsdotter, svojo ljubico kmečkega porekla. Avtorica je že na naslovnici opozorila, da so v igri pač potrebne teatralične spremembe.

49 Kraft, *Das Schicksalsdrama*, 73.

50 Bobinac, *Austrijski kazališni klasici*, 63.

51 Schneilin, »Schicksalstragödie«, 836.

52 Kraft, *Das Schicksalsdrama*, 75–76.

53 Janko, »Grillparzer in Slowenien«, 164.

54 Johanna Rachel Theresia, roj. Grünberg, se je leta 1791 poročila z Aloisem Franul von Weißenthurnom. Iz iste reške patrciijske družine je izviral Vincenc Franul von Weissenthurn (1771–1871), avtor prve slovnice kranjskega jezika za Italijane in prirejevalec Linhartovega *Matička*.

Johan, vojvoda Finske je ena najstarejših dramskih ubeseditev Erikove teme, ki se bolj ukvarja s političnimi odnosi ter (tako kot nekatere druge) povsem zanemarja znake kraljeve duševne bolezni.[55] Omeniti velja tudi pomenljiv spravni konec, saj bi dunajski Hofburgtheater in za njim manjši odri v monarhiji, tudi ljubljanski, verjetno le težko uprizorili delo, v katerem bi umrl eden od bratov. Bistveno manj pa je z resničnimi dogodki povezana igra iste avtorice *Die Bestürmung von Smolensk* (*Napad na Smolensk*). Mesto, ki ga brani izkušeni knez Svetoslav, napada samozvani car Aleksander Petrovič. Ker je bil knez priča smrti kraljeviča Aleksandra kot dojenčka, je za samozvanca glavna tarča, ogrožena pa je tudi njegova hči Fedrovna, s katero bi se lažni car rad poročil. Ker ga s studom zavrne, jo Aleksander poroči s preprostim kozaškim podčastnikom, kar mora sprejeti, da bi rešila očetovo življenje. Ker pa Uskov kot časten mož pomaga Fedrovni in knezu, ga ta po zmagi posinovi.

Istega meseca so uprizorili tudi znano romantično igro Weißenthurnove *Der Wald bei Hermannstadt* (*Gozd pri Hermannstadtu / Sibiuju*), ki je med letoma 1807 in 1840 na odru Hofburgtheatra doživela kar 117 uprizoritev.[56] Bolgarska princesa Elizena bi se morala poročiti z Almarihom, sedmograškim vojvodo, a jo roparji ugrabijo in pobijejo njeno spremstvo. V ozadju zarote je Dobroslav, ki jo hoče zamenjati s svojo sestro, saj vojvoda prave Elizene še ni videl. Toda roparji, ki bi morali na Dobroslavov ukaz umoriti mlado princeso, se je usmilijo, sama pa najde – kot že prej Fedrovna – zavetišče pri preprostih ljudeh. Na koncu zmaga dobro in vojvoda poroči pravo Elizeno. *Gozd pri Hermannstadtu* je eden prvih primerov t. i. igre reševanja (nem. *Rettungstück*).[57]

Igra reševanja je deloma tudi *Fridolin*, uspešnica avstrijskega dramatika Franza Ignaza von Holbeina (1779–1855), ki je bil tedaj ravnatelj hannovrskega gledališča. Holbein je v Fridolinu, ki so ga v Ljubljani uprizorili 19. marca 1834, dramatiziral znano Schillerjevo pesem »Der Gang nach dem Eisenhammer« (*Pot pod železno kladivo*, 1797), tridesetkitično balado v jambskem verzu. Schiller je snov za svojo pesem našel v noveli »La fille-garson« izpod peresa Réstifa de la Bretonna (1734–1806), v kateri se omenja čedni, a bogaboječi Champagne, služabnik kontese K., katere mož v Bretanji poseduje fužine. Zaradi klevete grof pošlje Champagna v gotovo smrt, a se na koncu vse

55 Frenzel, »Erich XIV.«, 203.

56 Vestli, »Nun schrieb ich und schrieb glücklich – daß heißt meine Stücke gefielen.«, 182.

57 Hacks, *Das Theater des Biedermeier*, 150.

dobro izteče.[58] Tako kot Schiller, ki se je zvesto držal predloge in samo preimenoval osebe, je tudi Holbein ohranil večino likov, spremenil je le njihove plemiške nazive. Paž s simboličnim imenom Fridolin (starovisokonemški »fridu« pomeni varstvo, pokoj)[59] je vdan grofici Heleni, kar moti grajskega oskrbnika Roberta, ki spodbuja grofovo ljubosumje. Holbein je dodal še plemenito Luitgardo, ki bi se morala bogato poročiti, zato se ji revni Fridolin iz vdanosti do grofa odpove. Ker oskrbnik z darili, ki jih je grofica podarila Fridolinu, grofa prepriča o njegovi krivdi, ga ta pošlje v kruto smrt. Knapom ukaže, naj prvega, ki jih bo povprašal, če so storili tisto, kar jim je grof naročil, vržejo v peč pod železnim kladivom. Ko pa grofica dokaže Fridolinovo nedolžnost in mu opiše njegovo ljubezen do Luitgarde, grof zaukaže reševanje. Ker so knapi dejansko nekoga vrgli v peč, se skuša Luitgarda utopiti. Na koncu se izkaže, da je Fridolin živ in zdrav, saj se je zamudil pri molitvi, v peči pa je končal grajski oskrbnik, ki je kot prvi spraševal po izpolnjenem grofovem ukazu. Grof Fridolinu, ki se zdaj lahko poroči z Luitgardo, podari polovico svojega premoženja. Tako kot *Gozd pri Hermannstadtu* pripada tudi *Fridolin* zvrsti viteških iger (nem. *Ritterschauspiel*), ki je bila izjemno popularna v nemški dramatiki v prvih desetletjih 19. stoletja. V gradovih, stolpih, vinskih kleteh in ruševinah se pojavljajo grofi, hudobni svetovalci in zasledovani nedolžneži, ki s svojo stanovitno podložniško pokorščino in ljubezensko krepostjo vsakomur vzbujajo ganjenost.[60] Holbein je kot dober poznavalec srednjega veka odlično obvladal pristno starovisokonemško skladnjo in način izražanja, ki se kaže tudi v njegovi »romantični viteški veseloigri« (nem. *ein romantisches Ritter-Lustspiel*) *Das Turnier zu Kronstein* (*Turnir v Kronsteinu*). Skladno z oporoko pokojnega grofa morajo organizirati viteški turnir, katerega glavna nagrada je roka njegove vdove Elsbeth. Grofica skuša svoje snubce čim bolj odvrniti od sebe – radoživega s pobožnostjo, učenega z idiotizmi in patriota z nedomoljubnostjo. Naklonjena je le vitezu Konradu, ki jo prezira, ker je dedinja njegove posesti. Na koncu pa se vse srečno izteče.

Če si pogledamo še nekaj najzanimivejših nemških oziroma italijanskih veseloiger, smemo začeti že z jesenskim delom repertoarja. V septembru 1833 so namreč najprej uprizorili veseloigro Franza Ignaza von Holbeina *Der Verräther* (*Izdajalec*), v kateri se pojavlja lik komičnega skrbnika.[61] Glavni junak Berger je dolgo časa vzgajal

58 Kurscheidt, Oellers, »Anmerkungen zu Band 1«, 637–638.

59 Ibid., 639.

60 Hacks, *Das Theater des Biedermeier*, 150.

61 Ibid.

Klarico, zdaj pa bi jo rad kar sam poročil. Ko ga ta zavrne, saj bi se rajši poročila z mladim kmetom Jakobom, ji zagrozi s samostanom. Namesto k opatinji pa Berger zavije v mlin k stari prijateljici mlinarici. Ko Jakob razkrije njegov podvig, mora osramočeni skrbnik Klarici dovoliti poroko. Istega meseca je bila na sporedu še ena Holbeinova komedija, in sicer *Liebe kann Alles oder die bezähmte Widerspenstige* (*Ljubezen zmore vse ali Ukročena upornica*), ki je pravzaprav predelava predelave. Že konec 18. stoletja je namreč Johann Friedrich Schink (1755–1835) moderniziral Shakespearovo klasično komedijo *Taming of the Shrew* (*Ukročena trmoglavka*), kar je bila podlaga Holbeinu, ki je prav tako opustil zgodbo o Biancinih snubcih in se osredinil samo na razmerje njene problematične starejše sestre Catarine s Petrucciom. Veronskega odličnika zamenja polkovnik von Kraft, trmoglavo Catarino pa Franciska, katere sestri sta že zdavnaj poročeni z zdravnikom oziroma z dvornim svetnikom. Tako kot Petruccio podomači ime svoje neveste (»Vsi kličejo vas Kata, / pa Kata najbolj čedna izmed kristjank, / pa Kata iz Katigrada, sladka Kata, / prijazna, mila Kata […]«),[62] tudi polkovnik svojo Francisko spremeni v Francko (»Schön Fränzchen, gut Fränzchen, sanft Fränzchen, Fränzchen aller Fränzchen.«).[63] Obema ženinoma se zelo mudi domov, kjer trmoglavko čakajo nove preizkušnje. Holbein je ohranil Catarinino moledovanje za hrano, ko ji služabnik Grumio ponuja ali gorčico ali pa govedino, ne pa obojega skupaj.[64] V Holbeinovi veseloigri je ohranjena tudi trojna stava, katera žena se bo prva odzvala moževemu klicu. Catarina na koncu igre povsem kapitulira in poudarja, češ da je žena dolžna pokorščino možu kot podložnik knezu, hkrati pa se sramuje naivnosti žensk, ki nudijo boj, a hočejo oblast.[65] Franciska pa dvesto let pozneje svetuje dekletom, da le pokornost osvoji pravega moža ter da le s popustljivostjo in blagostjo lahko postanejo vladarice vladarja. Nihče od moških se namreč ne bo spustil v vojno z žensko trmoglavostjo, kajti ženske bi zmagale v vseh bojih, če na strani moških ne bi stala njihova velika zaveznica, torej ljubezen, kajti »Ljubezen zmore vse«, »Liebe kann Alles«.[66]

Prav tako septembra 1833 je bila na sporedu veseloigra *Der Traum* (*Sanje*) Johanne Franul von Weißenthurn, ki ni le avtorica romantičnih iger, temveč je bila tudi plodna komediografinja. Kot v drugih svojih komedijah, ki so prišle na spored v Ljubljani v naslednjih sezonah (npr.

62 Shakespeare, *Ukročena trmoglavka*, 56.

63 Holbein, *Liebe kann Alles*, 36.

64 Shakespeare, *Ukročena trmoglavka*, 106; Holbein, *Liebe kann Alles*, 50–51.

65 Shakespeare, *Ukročena trmoglavka*, 146.

66 Holbein, *Liebe kann Alles*, 67–68.

Radikalkur, slov. *Radikalna kura*, v sezoni 1835/36)[67], se avtorica tudi v tem delu poigrava z motivom bolestne moške ljubosumnosti: Winkler je sanjal, da je neznani moški objemal njegovo ženo, s katero je poročen komaj dva tedna, zato naroči služabniku, da mora v njegovi odsotnosti strogo nadzorovati domače dogajanje. Ženo res kmalu obišče nek moški, ki pa zaradi služabnikove nenavadne nezaupljivosti z užitkom še stopnjuje ljubosumje. Na koncu se izkaže, da je ženo obiskal njen brat, ki je svojega svaka le preizkušal.

Poleg Johanne Franul von Weißenthurn se je na odru pojavil še Eduard Bauernfeld (1802–1890) s komedijo *Leichtsinn aus Liebe* (*Lahkomiselnost iz ljubezni*), ki je komaj dobri dve leti poprej doživela praizvedbo na odru dunajskega Hofburgtheatra. Bauernfeld je bil mojster konverzacijske veseloigre, tipične za dunajsko okolje, za katero je značilno, da se zna izobraženo dekle svojemu morebitnemu ljubimcu približati sicer s sramežljivo odkritostjo, a tudi z očitno superiornostjo.[68] Friderika se mora zelo namučiti, da nase opozori svojega mladostnega prijatelja zdravnika Heinricha, ki še vedno žaluje za svojo pokojno ljubeznijo. Očita mu, da je bil do nje skrben samo, ko je bila zelo bolna, očitno bi si morala želeti smrtne bolezni, da bi ga spet videla prijaznega.[69] Šele ko se zanjo ogrevata polkovnik in njegov študijski kolega, Heinrich spozna, da je slabo ocenil svoja čustva do Friderike in da se bo moral zdaj zanjo bolj potruditi, kar mu tudi uspe.

Novembra so uprizorili izvirno veseloigro *Der Hausdoktor* (*Hišni zdravnik*) Friedricha Wilhelma Zieglerja (1758–1828), ki ga je v Hofburgutheatru zaposlil še cesar Jožef II. Težave v Zieglerjevi igri nastopijo, ko želi grof von Sonnenschild, ki nima potomcev, nečakinjo Amalio poročiti s svojim agnatom, da bi ohranil obsežno premoženje. Ne ve pa, da se je Amalia pred kratkim skrivoma poročila z grofom St. Mierom, ubožnim francoskim emigrantom. Da je lahko v njeni družbi, ga predstavlja kot hišnega zdravnika. Zadeve se začnejo zapletati, ko se v domnevnega zdravnika zaljubi še hčerka grajskega oskrbnika. Ob prihodu stričevega agnata se Amalia pretvarja , da je spletična in tako izve, da si mladi major sploh ne želi poroke. Na koncu tudi grof prizna poroko Amalie s plemičem, ki je med francosko revolucijo izgubil tako očeta kot premoženje (igra je bila napisana leta 1798), in ustrezno razdeli imetje.

67 Več o tem Žigon in Smolej, »Gledališke predstave na ljubljanskem stanovskem odru v tridesetih letih 19. stoletja«.

68 Hacks, *Das Theater des Biedermeier*, 116.

69 Bauernfeld, *Leichtsinn aus Liebe*, 28.

Oktobra 1833 je stanovske deske zaznamovala znana veseloigra *Il servitore di due padroni* (*Sluga dveh gospodarjev*). Čeprav je bil Carlo Goldoni (1707–1793) v Ljubljani dobro poznan, saj je svoj obisk mesta leta 1727 omenil v svojih *Mémoires* (*Spomini*) in so v deželnem gledališču še za njegovega življenja uprizorili komedijo *La Contadina in corte* (*Kmetica na dvoru*),[70] je občinstvo opazilo, da se njegova komediografija razlikuje od preostalih uprizorjenih veseloiger, saj je šlo za prenovljeno *commedio del'arte*. V izvirniku se pojavljata Pantalone in Dottore, vendar zdaj kot očeta zaročencev Clarice in Silvia, ki se bosta po nenadni smrti Federiga, dekletovega prvotnega zaročenca, poročila. V Benetkah pa se pojavi Beatrice, preoblečena v svojega pokojnega brata Federiga. Osrednji lik komedije pa je Truffaldino; ta služi dvema gospodarjema, in sicer Beatrice, vzporedno pa tudi njenemu nekdanjemu zaročencu Florindu, ki ji je v dvoboju ubil brata Federiga in se je pred preganjalci zatekel v Benetke, kar povzroča številne zaplete. V Ljubljani so uprizorili priredbo neznanega prevajalca, v kateri so – kot je razvidno iz gledališkega plakata – imena ponemčena, celo Pantalone je postal »Kaufmann Isidor«, torej »trgovec Izidor«, kar pomeni, da se je povsem izgubil beneški lokalni kolotit, *couleur locale*.

Tako kot v drugih sezonah je tudi v sezoni 1833/34 opazen del repertoarja predstavljala sodobna francoska dramatika v nemškem prevodu oz. priredbi. Novembra 1833 so uprizorili Kochovo[71] predelavo drame *Testament einer armen Frau* (*Oporoka revne ženske*) Victorja Ducangea (1783–1833), ki v restavracijski Franciji zaradi svojih liberalnih idej ni veljal za posebej zaželenega avtorja. Tudi igra s paradoksalnim naslovom *Oporoka revne ženske* ima družbeno kritične tendence, saj spremljamo osirotela brata in sestro Morin, ki pripadata nižjemu sloju. Karl požrtvovalno skrbi za sestro Amalio, ki ima skrivnostnega občudovalca Edmonda. V istem času mirovni sodnik preda Karlu materino oporoko, ki je morala biti zapečatena do Amaliinega dvajsetega leta. Iz dokumenta je razvidno, da je prava Amalia umrla kot dojenčica, mati pa je posvojila deklico, ki jo je našla zapuščeno na cerkvenem dvorišču. Pred mnogimi leti se je mirovnemu sodniku v zvezi s tem izpovedala prava mati, ki je zdaj premožna Mme Delaunay. Z njeno drugo hčerko pa bi se moral poročiti Preval, ki se Amalii izdaja za revnega Edmonda.

70 Kos, »Goldoni na Slovenskem«, 189–190. Goldoni je bil skupaj z očetom gost bolehnega grofa Lantherija v Vipavi, ki jo omenja v svoji komediji *Il cavaliere di buon gusto* (*Kavalir dobrega okusa*), kjer se služabnik hvali, da je služil v mestu Vipava. Ko gospodar med brskanjem po leksikonu ugotovi, da gre pri Vipavi le za trg, ga prežene s svojega posestva.

71 Karl Wilhelm Koch (1785–1860) je bil dunajski juvelir in gledališčnik.

Čeprav je gospa do dvojne identitete bodočega zeta dokaj strpna, pa Karl pozove Prevala, naj ponudi roko njegovi sestri, kar se tudi zgodi. A Amalia je ljubila Edmonda, ne pa Prevala. Na koncu Karl razkrije vsebino oporoke in Amalii izpove svojo ljubezen, Mme Delaunay pa se razkrije kot njena mati. Ljubljansko občinstvo verjetno kljub srečnemu koncu ni spregledalo kritike dvoličnosti v aristokratskih krogih in hvalnico proletarski poštenosti, ki je slednjič nagrajena.

V obravnavani sezoni se med francoskimi dramatiki večkrat pojavi tudi Eugène Scribe (1791–1861). Že septembra 1833 je bila v prevodu Ignaza Franza Castellija (1781–1862) na sporedu komedija *Valérie*, ki je bila med letoma 1823 in 1866 v Hofburgtheatru uprizorjena kar devetinpetdesetkrat.[72] Ker se igra, ki jo je Scribe napisal z Mélesvillom, kar je psevdonim za plodovitega komediografa Anne-Honoré-Josepha Duveyriera (1787–1865), dogaja v majhnem nemškem mestu, se je prevajalcu zdelo, da mora imena in priimke popolnoma ponemčiti: Valérie je postala Gabriele (kar je oblikovalo Castellijev naslov, in sicer *Gabriele*), Caroline de Blumfeld se je preimenovala v Caroline von Salden, comte de Halzbourg (zveni podobno kot priimek tedaj vladajoče avstrijske dinastije) pa je bil degradiran zgolj v barona von Norderose. V nasprotju z izvirnikom se v Castellijevem prevodu junaki med seboj brez zadržkov tikajo.[73] Čeprav Carolino ljubi Henri, se mora mlada vdova poročiti z določenim grofom, da bi končala pravni spor okoli svoje dediščine. Pri njej biva njena slepa sestrična Valerija, ki jo je nekoč ljubil revni Ernest. Mladostna simpatija je zdaj bogati grof Halzbourg, ki bi se moral poročiti s Carolino. Ker je zaslovel z zdravljenjem slepih, bo pomagal svoji nekdanji in bodoči nevesti Valeriji, Caroline pa se bo omožila s Henrijem. Zanimivo, da je Castelli Scribovo komedijo označil kot »dramo«, kar je pomembna žanrska sprememba.

Novembra 1833 je bil v Ljubljani uprizorjen *Le Valet de chambre* (*Sobar*), s katerim sta se Scribe in Mélesville vrnila k francoski rokokojski komediografski tradiciji. Sobar Germain je ljubljenec grofa Edmonda, ki pa od njega zahteva neporočenost, zato mora skrivati svoj zakon z ljubko Denise. V času grofičine daljše odsotnosti se grof zagleda v vaško lepotico, ki je v resnici Germainova žena. Grof povabi Denise na večerjo na grad, medtem pa se nepričakovano vrne grofica, ki jo zmede prisotnost mlade lepotice. Da bi grofa rešil škandala, jo Germain predstavi kot svojo ženo. Ko jima grofica, ki Denise sprejme kot svojo sobarico, dodeli posebno zakonsko sobo, postane grof ljubosumen in skuša Germaina pred ženo razkriti kot prevaranta. Ko pa mu sobar

72 Tumfart, *Ignaz Franz Castelli als Übesetzer französischer Theaterstücke*, 50.

73 Ibid., 53–57.

pokaže poročno potrdilo, mora sprejeti dejstvo, da bo njegov sobar odslej poročen. V izvirniku je delo označeno za *opéra-comique*, za katero je leta 1823 glasbo napisal Michele Carafa (1787–1872), na gledališkem plakatu ljubljanskega gledališča pa kot »Lustspiel«, glasba pa se ne omenja, kar pomeni, da je prevajalka Friederike Krikeberg (1770–1842) arije in duete bodisi prevedla v prozi bodisi jih je izpustila. Podoben problem se pojavlja tudi pri igri *Le Quaker et la danseuse* (*Kveker in plesalka*), ki je praizvedbo doživela marca 1831 v pariškem Théâtre du Gymnase Dramatique. Scribe in Nicolas-Paul Duport (1798–1866) sta jo označila za *comédie-vaudeville*, prevajalec Strawinsky, naveden na gledališkem lepaku, pa jo je razumel kot veseloigro. Vsebina je preprosta: slavna plesalka Georgina je obljubila zakon bogatemu markizu, a le pod pogojem, da v letu dni ne bo spoznala prave ljubezni. V trenutku, ko bi se morala odločiti, v njeno stanovanje vstopi Morton, proseč pomoči za prijatelja, ki ga je poškodovala markizova kočija. Plemstvo preseneti obiskovalčeva preprosta obleka in iskreno izražanje, saj vse tika in jih ogovarja z besedo brat. Morton je namreč pripadnik kvekerjev, ki Georgino najprej označi za površinsko, sama pa mu odvrne, da v njenem stanovanju pač vsak igra svojo vlogo in tudi sam ni izjema. Kmalu se izkaže, da je Morton sin bogatega trgovca, ki v Londonu skrbi za berače. Počasi se tudi kveker nekoliko odtaja, zlasti ko mu Georgina prizna, da je sirota, ki ji je neznan dobrotnik omogočil šolanje v nekem dekliškem penzionatu, kjer pa so jo zaradi revščine poniževali, zato je po treh letih pobegnila s svojim učiteljem plesa. Kot dobrotnik se seveda razkrije Morton, ki je svojo varovanko dolgo neuspešno iskal po vsej Angliji. Ko se Morton prepriča, da je kljub številnim preizkušnjam Georgina ostala stanovitna, se z njo poroči.

Marca 1834 so si obiskovalci ljubljanske Talije lahko ogledali tudi *comédie-vaudeville* dvojice Scribe in Mélesville, in sicer *La demoiselle à marier ou La première entrevue* (*Gospodična, godna za poroko ali Prvi pogovor*), kar je Louis Schneider (1805–1878) prevedel kot *Lustspiel* z naslovom *Der erste Eindruck* (*Prvi vtis*). V družini Dumesnil se vsi pripravljajo na prihod morebitnega zeta, Camillin boter pa ima s svojo krščenko drugačne načrte. Ko se prvo srečanje Camille in Alfonza zaradi starševskih vplivov povsem sfiži, boter predlaga poroko s sinom generalnega inšpektorja, s čimer se starša strinjata. Medtem pa se Camille in Alfonz bolje spoznata in zaljubita. Ko izve, da je bil Alfonzov stric njegov ljub tovariš, na njuno stran stopi tudi boter, vendar oče Dumesnil noče razdreti obljubljene poroke. Zadeva se razreši sama, saj je služabnik pozabil odposlati pismo za generalnega inšpektorja.

V januarju 1834 so v prevodu Louisa Schneiderja odigrali še komedijo Mélesvilla in Pierra Carmoucha (1787–1868) *La Séparation* (*Ločitev*), ki vzbuja zanimanje predvsem zaradi naslova. Francija je imela zelo liberalen zakon o ločitvah, na Avstrijskem pa se je v zgodnjih tridesetih letih 19. stoletja zaradi sklenitve konkordata obetalo zmanjšanje državnih zadržkov, s pomočjo katerih se je lahko zakonsko zvezo razglasilo za neveljavno.[74] Inteligentna Delphine, ki izvira iz pravniške družine in se je brati naučila z Državnim zakonikom, je poročena s povprečnim odvetnikom Aubryjem, ki skuša hitro napredovati. Za pomoč jo prosi njena mladostna prijateljica Clarisse, ker se želi – pod vplivom ultrakonzervativnega strica in njegovega jezuitskega spovednika – ločiti od svojega preveč liberalnega moža Victorja, ki naj bi imel afero. Po naključju pa Victorja sprejme za klienta tudi njen mož Aubry. Delphine je na strani žene, Aubry pa zagovarja moža. Zadeve se nenavadno hitro spremenijo, ko se na odru pojavi Victor, ki ga je kot mladeniča pod drugim imenom ljubila Delphine. Da bi odvetniška pisarna ohranila ugled, Delphine predlaga poravnavo, češ da je geslo vsakega zakona *union et oubli*. Ker se žena nekoliko preveč domače vede do Victorja, ljubosumni Aubry postane osoren in zdaj tudi sam grozi z ločitvijo. Victor in Clarisse bi se poravnala, če ne bi stric odkril ljubezenske korespondence, ki ogroža tudi Delphinin zakon. Na koncu Delphine vrže stara pisma v kamin, ostane le pesem, ki jo je Victor posvetil svoji ženi in je dokaz njegove ljubezni. Para se spravita, jezuit pa mora zapustiti posestvo.

Mélesville je uspešno sodeloval tudi z nekaterimi skladatelji in med drugim ustvaril libreto za *opéra-comique* z naslovom *Zampa, ou la Fiancée de Marbre* (*Zampa ali Zaročenka iz marmorja*) skladatelja Ferdinanda Hérolda (1791–1833), ki je bila jeseni 1833 v Ljubljani uprizarjana vsak mesec. Libreto se dogaja na Siciliji v 17. stoletju, ko Camille med pripravo na poroko s častnikom Alfonzom zmoti prihod gusarja Zampe, ki je zajel njenega očeta. V zameno za njegovo življenje pirat zahteva roko Camille, ki se mora odreči Alfonzu. Lokalno prebivalstvo časti marmorni kip Alice de Manfredi, ki jo je pred leti zapeljal in zapustil zaročenec, zato je od žalosti umrla. Predrzni Zampa da kipu v roke dragocen prstan, ki ga ta na grozo vseh sprejme. Gre za znano literarno temo zaroke s kipom, ki ima v evropski književnosti tega obdobja številne različice.[75] Alfonz se odloči maščevati Zampi, toda v trenutku, ko bi ga lahko zabodel do smrti, v njem prepozna svojega starejšega brata, ki je nekoč onečastil Alice in postal pirat. Camille

74 Cvirn, *Boj za sveti zakon*, 10–22.

75 Frenzel, »Statuenverlobung«, 748–751.

pa slednjič reši marmorni kip, s katerim izgine Zampa v plamenih, potem ko je Alice prosil odpuščanja. Ko rešeni oče objame hčerko in bodočega zeta, lahko pade zavesa.

Že kmalu po dunajski praizvedbi Héroldove opere maja 1832 je eden od kritikov zapisal, da *Zampa* kar kliče po Nestroyevi parodiji.[76] In res, v dobrih petdesetih dneh je mojster dunajskega ljudskega gledališča ustvaril parodijo *Zampa der Tagdieb oder Die Braut von Gyps* (*Zampa, tat dneva ali Nevesta iz gipsa*). Nestroyeva igra se sicer dogaja nedaleč od morja, a osebe imajo izrazito italijansko zveneče priimke. Camillerl je hčerka Guckana, izdelovalca makaronov, njen zaročenec Paphnuzi de Salamucci pa sin sicilskega tovarnarja salam. Poglejmo si nekaj primerov Nestroyevega parodiranja. V prvem dejanju libreta Camille pouči Alfonza, da je kip posvečen Alice, ubogemu dekletu, ki je na koncu živelo odmaknjeno od sveta, polno globoke žalosti, njena edina sreča je bila delitev bogastva med revne.[77] Pri avstrijskem avtorju pa se razvije naslednja parodija:

PAPHNUZI. Wer stellt denn das G'wachs vor?
CAMILLERL. Ihr unglückliches Stubenmädl Bianca.
PAPHNUZI (*heftig ergriffen*). Biancka!? – Stübnmädl!? Stübnmädl!? Biancka!? und noch einmahl Biancka!? und wiederum Stubnmädl!?
CAMILLERL. *(erschrocken*). Was ist dir denn?
PAPHNUZI. Biancka hat sie geheißen und Stubenmädl war sie? Wär's möglich!?
CAMILLERL. Ja –
PAPHNUZI. Oder hat sie vielleicht nur Stubenmädl geheißen und war Biancka?
CAMILLERL. Red' nicht so dumm.[78]

76 Hein et al., »Anmerkungen«, 227.

77 Mélesville, *Zampa*, 12.

78 Nestroy, *Stücke 3*, 16–17. Dialog bi se v slovenskem prevodu glasil (spodnji odlomek in nekatere nadaljnje citate sta iz nemščine v slovenščino, če ni navedeno drugače, prevedla avtorja prispevka):
PAPHNUZI: Koga predstavlja ta stvar? / CAMILLERL: Njihovo nesrečno sobarico Bianco. / PAPHNUZI (silno ganjen): Biancko!? – Sobarico!? Sobarico!? Biancko!? In še enkrat Biancko!? In spet sobarico!? / CAMILLERL. (prestrašeno): Kaj pa ti je? / PAPHNUZI: Imenovala se je Biancka in bila je sobarica? Ali je bilo to mogoče!? / CAMILLERL: Da – / PAPHNUZI: Ali pa se je imenovala le Sobarica in je bila Biancka? / CAMILLERL: Ne govori takih neumnosti.

Medtem ko pri Mélesvillu oče zelo na kratko sporoči Camille, da je v ujetništvu (»Captif sur les vaisseaux du terrible Zampa / Du plus cruel destin rien ne me sauvera.«),[79] pri Nestroyu napiše dolgo pismo z iteracijami: »Geliebte Tochter, ich bin im Wirthshaus, *sie lassen mich nicht nach Haus*, Zampa der Tagdieb ist da mit seinen Cameraden, und *sie lassen mich nicht nach Haus*, denck dir dein Vater sitzt da, es wird ihm schon übel, und *sie lassen mich nicht nach Haus*, es ist dein Hochzeitstag und sie *lassen mich nicht nach Haus*.«[80] Če v operi grozi očetu strašna smrt, ga bo Nestroyev Zampa z žganjem opil do smrti. Tudi konec je v parodiji radosten za vse, čarobna bitja oživijo Biancko – očitno je Nestroy s »ck« imenoma parodiral tudi ime –, s katero se mora za pokoro poročiti Zampa.

Po večmesečnem uprizarjanju Héroldove opere so januarja 1834 na ljubljanski oder – komaj pol leta po dunajski praizvedbi – postavili še Nestroyevo parodijo, kar je sicer že drugi primer, da sta se na istem odru skoraj sočasno soočila izvirnik in njegova parodija. Že tri leta pred tem, v torek, 2. marca 1830, so na stanovskem odru namreč uprizorili dramo *Dreißig Jahre aus dem Leben eines Spielers* (*Trideset let iz življenja igralca na srečo*) Johanna Wenzla Lemberta (1780–1851),[81] naslednjega dne pa še Nestroyevo parodijo *Dreißig Jahre aus dem Leben eines Lumpes* (*Trideset let iz življenja nekega lumpa*).[82] Januar 1834 je bil sploh v znamenju dunajskega predmestnega gledališča, saj so uprizorili še Nestroyevo čarobno burko *Lumpacivagabund* ter dve pravljici Karla Meisla (1775–1853), znanega komediografa, ki se je rodil v Ljubljani in tu končal tudi gimnazijo. Poleg čarobne pravljice *Arsenius, der Weiberfeind* (*Ženskomrzi Arsenij*) si je ljubljansko občinstvo ogledalo še Meislovo pravljico (nem. *Märchen*) *Der lustige Fritz, oder Schlafe, träume, stehe auf, kleide dich an und bessere dich* (*Zabavni Fritz ali Zaspi, sanjaj, vstani, obleci se in poboljšaj se*). Vsebina je preprosta. Starša sta zgrožena nad zapravljivostjo in zadolženostjo svojega radoživega edinca, zato ga skušata ozdraviti s pomočjo čarovnika, ki ga pahne v sen o tem, kako bo izgledala njegova prihodnost. V takšnih sanjah obubožanega Fritza, poročenega z Lottchen, obiskujejo alegorije Kaprice, Mode in Luksuza, ki povsem osvojijo njegovo soprogo. A življenje na veliki nogi ju pahne v še hujšo revščino. Ko se zbudi iz sanj, očeta takoj poprosi za delo.

79 Mélesville, *Zampa*, 23.

80 Nestroy, *Stücke 3*, 16–17.

81 NMS, *Comedien-Zettel-Sammlung* 1829/30, št. 121, 2. marec 1830.

82 NMS, *Comedien-Zettel-Sammlung* 1829/30, št. 122, 3. marec 1830.

Meisl se je s tem delom uveljavil kot eden utemeljiteljev dunajske igre poboljšanja (nem. *Besserungsstück*).[83]

Med historičnimi komedijami izstopa v uvodu omenjena komedija *Dominik*, pri kateri se je zaradi močno opitega igralca zapletlo že na premieri, ki so jo morali za nekaj dni prestaviti. Nedvomno se je moralo občinstvo ob nenavadnem dogodku tako zabavati kot tudi zgražati. Komedijo *Dominique ou Le possédé* (*Dominik ali Obsedeni*) so v prevodu Ignaza Campeja uprizorili novembra 1833. Violet D'Épagny (1787–1868) in Jean-Henri Dupin (1791–1887) sta jo postavila v Pariz Ludvika XIII., v zadnje leto vladavine kardinala Richelieuja. Le pet let pred praizvedbo je Alfred de Vigny (1797–1863) napisal prvi francoski zgodovinski roman *Cinq-Mars*, ki tematizira upor istoimenskega markiza zoper kardinala. Cinq-Mars se omenja tudi v komediji *Dominik*, saj je v predzgodbi kardinal po plemiški zaroti preganjal grofa de la Heaumerieja, njegovo premoženje pa prepustil polkovniku Laubardemontu, katerega brat je leta 1642 v resnici vodil proces zoper Cinq-Marsa, kar opisuje tudi Vigny. Ko se obubožani grof po dveh letih (dramski anahronizem) vrne v Pariz, se zateče k svoji stari dojilji Genovefi, katere sin Dominik je medtem dezertiral iz vojske, ker na Laubardemontov samovoljni ukaz ni želel ubiti ujetnika. To pa je bil grof de la Heaumerie, Dominikov mlečni brat. Dominik je razočaran nad svetom, ki ga ne uravnava ljubi Bog, marveč demon. Reveže, ki so ukradli kruh, se obeša, poplemeniti pa velike tatove.[84] V trenutku, ko kliče satana, vstopi neznanec, ki mu ponuja za njegovo kamižolo in čepico veliko denarja ter svoja gosposka oblačila. Dominik je prepričan, da ga je obiskal demon in da je zdaj tako obseden kot župnik iz Loudona.[85] Gre za aluzijo na (v literaturi večkrat omenjene) loudonske obsedenke in njihovega župnika Urbana Grandiera, ki ga je dal resnični baron Laubardemont na kardinalov ukaz živega sežgati. Tudi ta proces je opisan v Vignyjevem romanu, saj mu prisostvuje mladi Cinq-Mars. Kmalu se izkaže, da je bil skrivnostni prišlek vitez Des-Arcis, ki je bežal pred polkovnikovimi možmi, saj je obiskal svojo ljubezen, grofovo sestro Blanche, ki jo hoče njen varuh Laubardemont zapreti v samostan. Ker se Dominik sprehaja po Parizu v vitezovih oblačilih, ima zdaj težave z Des-Arcisovimi možmi, kar še stopnjuje njegovo (tudi komično prikazano) obsedenost. Še svoji zaročenki ne verjame, da je Des-Arcis zaročenec njene gospodarice Blanche. Ker je Dominik shranil polkovnikov tajni ukaz z latinskim dodatkom (»Et

83 Winkler, »Besserungsstück«, 142.

84 D'Epagny, *Dominique*, 15.

85 Ibid., 19, 37.

postea numquam appareat miles«; v slov.: »In potem se vojak nikoli več ne prikaže«),[86] s katerim lahko grof in vitez razkrinkata Laubardemonta, se proti njemu obrne tudi njegova četa. Zvonovi naznanjajo smrt kardinala Richelieuja, ljudstvo se veseli konca tiranije, polkovnik se vrže s Pont au Change, Blanche se bo poročila z Des-Arcisom, ozdravljeni Dominik pa bo vzel Denise. Zanimivo, da je Campe omilil izvirni konec, ki ga je gotovo navdahnila julijska revolucija v Franciji, saj v prevodu ni omenjeno, da je ljudstvo končno osvobojeno ministrove tiranije (»enfin délivré de la tyrannie d'un ministre coupable«)[87] ter da se je polkovnik vrgel v Seno.[88]

V prvih mesecih leta 1834 so nato uprizorili dve komediji Johanna Ludwiga von Deinhardsteina (1790–1859), in sicer dramsko pesem *Hans Sachs* in komedijo *Garrick in Bristol* (*Garrick v Bristolu*). Obe sta povezani z biografijo slavnega umetnika in v obeh se pojavlja konflikt s skrbnikom. Medtem ko imamo v *Hansu Sachsu* motiv trmoglavega skrbnika, bogatega zlatarja, ki pesniku preprečuje poroko s svojo hčerko, se v Garricku pojavlja motiv komičnega skrbnika.[89] Revni dramatik Frondham bi se rad poročil s Saro, hčerko bogatega bristolskega trgovca Hilda, ki javno kritizira gledališča. Prijatelju priskoči na pomoč slavni igralec David Garrick, ki Hilda obišče zamaskiran v Samuela Johnsona. Čeprav javno nasprotuje gledališču, pa je Hild sam spisal igro, ki bi jo rad uprizoril, a pod Frondhamovim imenom, kar bi zapečatilo njegovo usodo dramatika. Garrick in druščina Hildu napovejo, da bodo razkrili njegovo avtorstvo, če bo preprečil poroko zaljubljencev. Konec je nadvse spravljiv, saj Hild sam nastopi kot služabnik v svoji igri, ki jo je Garrick precej predelal. Slavni igralec dobi vabilo, naj postane ravnatelj kraljevega gledališča Drury Lane, drama mladega Frondhama pa je v Londonu doživela lep uspeh. Ob tem velja poudariti, da David Garrick v Ljubljani ni bil znan le kot gledališki lik ali igralec, marveč tudi kot dramatik. Najbrž ni naključje, da je leta 1840 Andrej Smole (1800–1840) prevedel njegovo komedijo *The Guardian* (*Varh*), v kateri se pojavi nekoliko spremenjen motiv skrbnika, saj se tokrat vanj zaljubi njegova varovanka.

Prispevek zaključujemo s serijo uprizoritev del Augusta von Kotzebueja (1761–1819), ki je bil poldrugo desetletje po smrti očitno še vedno zelo priljubljen dramatik, saj so njegova dela v sezoni 1833/34 znova in znova navduševala ljubljansko občinstvo. Novembra 1833 so

86 Ibid., 56.

87 D'Epagny, *Dominique*, 71.

88 Campe, *Dominique*, 405.

89 Hacks, *Das Theater des Biedermeier*, 41.

na stanovskem odru najprej odigrali igro *Die Corsen* (*Korzičani*), ki se dogaja na Ogrskem v času bojev princa Eugena s Turki. Na posestvu ogrskega magnata živita njegova hčerka Natalia in njegova snaha Otilia, ki je odraščala brez staršev v Franciji. Natalija se zaljubi v Felixa, sina grajskega upravnika, ki ji je rešil življenje, zanj pa se zanima tudi Otilia, s katero se je poročil grofov sin Franz brez privoljenja njenega odsotnega očeta. Ker se Felix s svojim očetom pogovarja v korziškem narečju, se Otilii sčasoma (pravzaprav pa nenavadno pozno) zazdi, da bi bil lahko njen izginuli brat. V ljudomrznem grajskem upravitelju pa prepozna svojega očeta Pompilianija, korziškega junaka. Ker se na Korziki pripravlja nov boj z Genovežani za samostojnost, se Franz, ki se je bil pod princem Evgenom odlikoval v boju s Turki, da bi se prikupil tastu, ker ga ni prosil za blagoslov, priključi družini Pompiliani, ki bo podprla korziškega voditelja Luigija Giafferija. Kotzebue je snoval svojo igro v zadnjih letih 18. stoletja, ko so francoski revolucionarji spet zasedli otok, kar pomeni, da delo ni brez političnega prizvoka.

Istega meseca so uprizorili tudi dramo *Die Unvermählte* (*Neporočena*), ki je odpirala nekatera zanimiva družbena vprašanja. Amalia von Seelenkampf je kot rejnica vzgajala Loringa in Leopoldino. Nekoč je ljubila Leopoldininega očeta, ki jo je zapustil zaradi premožnejše neveste, s katero je bil nesrečen. Ko je zapustil Evropo, je njegova žena umrla, skrb za njuno hčer pa je prevzela Amalia, ki je sčasoma podedovala veliko premoženje. Ko se iz bitke, v kateri je rešil prestolonaslednika, vrne Loring, napove poroko z Leopoldino, čemur pa Amalia nasprotuje, saj ne more dati privoljenja namesto očeta, ki je najbrž še živ. Kot je pri Kotzebueju v navadi, se kmalu prikaže Leopoldinin oče, grof von Rabenstein, ki si kot visok diplomat želi aristokratskega zeta. Ker se je Loring izkazal v bitki, bi ga knez lahko poplemenitil, a se je mladenič zapletel z ministrovim sinom v prepovedani dvoboj. Ko knez izve, da ni šlo za ljubezenski dvoboj, marveč je Loring branil čast svoje rejnice, ki so se ji posmehovali kot stari devici, dovoli Amalii, da ga posvoji. Ob vsesplošni sreči knez izrazi veselje, da je lahko vsaj enkrat naraven človek med ljudmi.[90] Hkrati pa prepove kakršnokoli norčevanje iz neporočenih plemkinj, ki tudi lahko vodijo rodbino.

Novembra 1833 je bila na sporedu Kotzebuejeva drama *Die deutsche Hausfrau* (*Nemška gospodinja*), ki se prav tako ukvarja z ženskim vprašanjem. Amalia von Wertheim se ne razume s svojim obubožanim soprogom, zlasti ko v njihovi hiši zaradi vojne domuje general, s katerim

90 Gebhardt, *August von Kotzebue*, 68.

je bila nekoč v ljubezenski zvezi. Sovražna ji je tudi tašča, ki spodbuja poroko vnukinje Julije z generalovim adjutantom. Amalia pa zaradi skrivnih razlogov poroki ostro nasprotuje. Ko general Wertheima obtoži veleizdaje, se Amalia, ki bi se zdaj lahko ločila, postavi na stran svojega moža. Družinska skrivnost pa se razkrije, ko bi moral kot glavni tožnik nastopiti adjutant, ki mu je Amalia preprečila zaroko s svojo hčerko. Adjutant je nezakonski sin Wertheima in neke nesrečnice, ki je kmalu po porodu umrla, zato je zanj skrivoma skrbela Amalia. Tožnik ne more pričati zoper očeta, Amalia pa iz generalovih rok iztrga obremenjujoče dokumente in jih zažge. Ko obljubi, da se bo z možem umaknila na družinsko posestvo, ki ga je skrivoma obvarovala propada, se general vpraša, ali morda ne obstaja odlikovanje za plemenite gospodinje.[91] Igra se zaključi z verzom iz Schillerjeve »Würde der Frauen« (*Čast žensk*): »Ehret die Frauen! Sie flechten und weben / Himmlische Rosen in's irdische Leben!«[92] To bi se v slovenskem prevodu glasilo: »Častite ženske, saj spletajo in tkejo nebeške vrtnice v zemeljsko življenje.«

Novembra 1833 so uprizorili tudi eno najbolj znanih Kotzebuejevih veseloiger *Die beiden Klingsberg* (*Oba Klingsberga*), ki jo je dramatik napisal med svojim ravnateljevanjem v Hofburgtheatru, kjer je leta 1799 doživela praizvedbo.[93] Po doslej znanih podatkih je bila v Ljubljani na sporedu že 19. avgusta 1801, še preden je bila v nemščini objavljena v knjižni obliki, kot nam izdaja gledališki lepak.[94] Na nastanek veseloigre je vplivala tedaj zelo znana »erotična kolizija« očeta Franza (1746–18181) in sina Klemensa von Metternicha (1773–1859) v stanovanju bogate trgovke Marie Anne Spöttl na Kohlmarktu.[95] Opazni pa so tudi vplivi angleškega restavracijskega komediografa Georgea Farquharja (1677–1707).[96] Grof in grofič Klingsberg sta znana dunajska babjeka, ki občasno hodita drug drugemu v zelje. Ko se oče

91 Kotzebue, *Die deutsche Hausfrau*, 128.

92 Ibid. Schiller, »Würde der Frauen«, 240. Pesem je med nemški romantiki vzbudila tudi polemike, ko sta jo kritizirala Ludwig Tieck (1773–1853) in Friedrich Schlegel (1772–1829). Njegov brat August Wilhelm Schlegel (1767–1845) pa je napisal celo parodijo pesmi: »*Ehret die Frauen! Sie stricken die Stümpfe. / Wollig und warm, zum durchwaten die Sümpfe. / Flicken zerrißene Pantalone aus; /Kochen dem Manne die kräftigen Suppen*.« (prim. Kurscheidt, Oellers, »Anmerkungen«, 235–236). V slovenskem prevodu bi se besedilo glasilo: »*Častite ženske, pletejo nogavice, / volnene in tople, da se prebrodijo močvirja. / Krpajo raztrgane hlače, / možu pa kuhajo močne juhe.*«

93 Gebhardt, *August von Kotzebue*, 117.

94 NMS, *Comedien-Zettel-Sammlung* 1800/1801, št. 17, 18. avgust 1801.

95 Prav tam, 116–117.

96 Jenny, »Die beiden Klingsberg«, 1443.

zagleda v zapuščeno Amalio, ga z obiskom pri njej že prehiti sin Adolf. Amalia zavrne dvorjenje starega grofa, Adolf pa obiskuje tudi ljubko snažilko Henrietto, pri kateri je naročil nov telovnik. Ko noče sprejeti treh dukatov miloščine, jih Adolf vrže skozi okno. Ker je s tem užalil čast njegove sestre, ga Stein pozove na dvoboj. Brat Adolfa poprosi, da v primeru njegove smrti poskrbi za njegovo sestro in ženo. Revni poročnik Stein je namreč baron, njegova sestra Henrietta pa baronica, ki jo (v hipu spreobrnjeni) Adolf nemudoma zasnubi. Ko Adolf zaloti svojega očeta na obisku pri Henrietti, mora ta dovoliti poroko. Steinova izgubljena žena pa je Amalia. Osramočeni grof, ki spozna, da se je njegov čas galantneža iztekel,[97] povabi oba para na svoj dvor.

Januarja 1834 so uprizorili še znano Kotzebuejevo burko (nem. *Posse*) *Wirrwarr oder Der Mutwillige* (*Zmešnjava na zmešnjavo*). V predzgodbi gospa von Langsahm poneveri oporoko svojega brata z zahtevo, da se mora njegov sin Fritz poročiti z njeno hčerko, sicer da bo izgubil tretjino premoženja. Fritz ljubi drugo, Babett, revno nečakinjo gospoda von Langsahma, katerega *nomen est omen*. Fritz uganja vse mogoče šale, zlasti s svojim ujcem, ki ga prestraši s požarnim alarmom, zato stari graščak skoči skozi okno in pomendra ženine rastline. Ko se vrne Babettin oče, ki hčerke in brata že dolgo ni videl, ga Fritz družini predstavi kot Babettinega snubca, saj bi se rad znebil nadležne konkurence. Teti pa tvezi o duhu prababice, ki jo slednjič v nočni zmešnjavi tako prestraši, da prizna poneverbo. Na koncu teta Fritzu zabrusi, naj pobere denar, poroči Babett, a naj nikdar več ne prestopi njenega praga.

Kotzebue je spremljal ljubljansko občinstvo tudi še februarja 1834, ko so najprej odigrali njegove *Pagenstreiche* (*Paževske norčije*). Čeprav kar trije poročniki klečijo pred njihovi nogami, jih Annelieschen, Trudchen in Kätchen, baronove hčerke, zavrnejo, saj jim je zmešal glavo njihov bratranec, paž Paul, ki uganja strašne norčije. Baron se odloči, da bo zato dal hčerke v zamož trem starim junkerjem, ki jim seveda nadene tudi pomenljiva imena. Heldensinn (slov. Junaštvo) napove, da ga bo njegova »rekrutinja« Annelieschen spremljala na njegovem življenjskem maršu, ta pa mu zabrusi, da se ji zdi, da že zelo dolgo maršira.[98] Kreuzquer (slov. Križemkražem) svoji izvoljenki obljubi, da ji bo vsak dan po več ur pripovedoval o svojem potovanju po Pomorjanskem, kar Traudchen označi za »res mikaven obet«.[99] Brennessel (slov. Kopriva) pa sprašuje nevesto Kätchen, torej Katico,

97 Kraft, »Identifikatorisches Verlachen – distanziertes Mitlachen«, 216.

98 Kotzebue, *Pagenstreiche*, 93.

99 Ibid., 95.

če se spozna na hlevsko krmo, ta pa mu odvrne, da je doslej imela bolj malo posla z voli. Ker ne razume dovtipa, ji postarani ženin razloži, da bo imela vsak dan opraviti s čvrstimi voli. Kätchen na to pripomni, da po njunem prvem srečanju o tem sploh ne dvomi.[100] Dekleta pažu sporočijo, da se rajši ubijejo, kot da bi se poročile s starci. Ko preoblečeni paž usmeri ženine v spalnico baronove sestre, baron sklene, da ima norčij dovolj, zato odžene nečaka. Da bi preprečil zaroke sestričen, se Paul zdaj obrne na poročnike, ki jih je prej pomagal odsloviti. Nezaupljivi ga sprašujejo, če želi z njimi igrati komedijo, sam pa odvrne, da lahko začnejo kar s četrtim dejanjem, ki se s tem v Kotzebuejevi igri tudi začne. Prvi poročnik se predstavi kot poslanec kneza Tschuktschukmutschutschega, ki bi »gospodina« Brennessla rad najel kot strokovnjaka za krmo živine, drugi kot kurir prinaša kraljev ukaz, da mora Heldensinn prevzeti pomembno poveljstvo, tretji pa Kreuzqueru kot založnik ponudi objavo njegovih popotnih spominov. Razočaran nad junkerji, baron hčerkam dovoli poroko s poročniki, svojemu nečaku pažu pa podari 100 dukatov, samo da ne bi več uganjal norčij.

Konec februarja so nato postavili na oder še burko (nem. *Schwank*) z nenavadnim naslovom *u. A. w. g. oder Die Einladungskarte* (*RSVP ali Vabilo*), v kateri je Ferdinand zgrožen, da se utegne njegov ovdoveli oče zdravnik poročiti z Amalio, ki bi bila kot mačeha mlajša od njega. Amalia sicer ljubi poročnika Schwana, ki mu je njen oče Vierling v šali svetoval, naj napne vse zvijače, da mu bo sam v noči in megli pripeljal hčer v njegovo stanovanje, potem ko bo javno razglasil njuno poroko. Ferdinand in Schwan ponaredita vabilo in Amaliinemu očetu natvezita, da kratica u. A. w. g. pomeni »und Abends wird getantz« (slov. »in nocoj se bo plesalo«) ter organizirata zabavo, na katero povabita tudi zdravnika, ki kmalu zasluti prevaro. Vierlingu razloži, da kratica u. A. w. g. pomeni »um Antwort wird gebeten« (slov. »prosimo za odgovor«) in da sam s plesom nima nič. Schwan pa ponosno sporoči, da je Amaliinega očeta z zvijačo pripravil do tega, da mu je ponoči v megli sam pripeljal hčer v stanovanje, potem ko je policiji naznanil poroko. Besni zdravnik izdavi, da je zanj kratica u. A. w. g. »und Alle werden gehangen« (slov. »in vsi bodo viseli«), sin pa očetu svetuje, naj jo rajši razume kot »und Amen wird gesagt« (slov. »in Amen bo izrečen«).[101] Zdaj popusti tudi Vierling. Ko Ferdinand izve, da ima Vierling še eno hčerko, ga prosi za pravi u. A. w. g., oče pa odvrne, da nocoj kratica

100 Ibid., 96–97.

101 Kotzebue, *u. A. w. g.*, 167.

pomeni »und Abends wird geschlafen«, torej »zvečer se bo spalo«, naslednjega dne pa bo zaroka.[102]

Nazadnje so 5. marca 1834 na stanovskih deskah odigrali še Kotzebuejevo enodejanko *Landhaus an der Heerstraße* (*Podeželska hiša ob vojaški cesti*), v kateri se služabnik Baltazar in sobarica Nettchen trudita odkupiti hišo s posestvom, ki bi lahko družini njunih gospodarjev povezalo s poroko. Ker sedanji lastnik Lorch trmasto vztraja, da hiše ne bo prodal, saj rad z vrta opazuje mimoidoče ljudi, se Nettchen domisli načrta, kako bi mu posestvo zagabila. Nettchen se pojavi v podobi nadležne in jezične sosede Lumpenfeldove, ki da je prejšnjemu sosedu vsak dan delala družbo, Baltazar pa kot berač, ki Lorchu razlaga, da pravzaprav vsi beračijo, le eni na cesti, drugi pa pri vladarjih in ministrih. Lastnikov mir nato zmoti Nettchen kot perica, ki z obešanjem perila moti njegov pogled na cesto, ter Baltazar, preoblečen v vojaškega nabornika trobentača. Ker Lorch podkupi domnevnega rekruta, si nakoplje obisk korporala, ki mu napove, da bo njegovo hišo spomladi zasedla vojska s častnikom, podčastnikom in dvajsetimi vojaki. Nettchen se Lorchu ponudi še kot kuharica s petimi otroki, Baltazar pa napove veliko lovsko srečanje na njegovem posestvu. Ko se obeta še obisk poljske grofice, ki se ji je na poti v Pariz pokvarila kočija, Lorch popusti in je pripravljen prodati hišo pod ceno, Baltazar in Nettchen pa slavita uspeh potegavščine. Kotzebuejeva enodejanka, v kateri simpatije gledalca preidejo od služabnikov k Lorchu, je nastala kot pustna burka.[103]

SKLEP

Večina dramskih del, ki smo jih obravnavali v pričujoči sezoni, je povezana z ljubezensko motiviko, le avtorice se ukvarjajo z bolj junaškimi igrami. Ljubezensko srečo največkrat onemogočajo očetje ali skrbniki. V Holbeinovem *Izdajalcu* želi skrbnik svojo rejenko poročiti kar sam, čeprav ta ljubi drugega, v Deinhardsteinovem *Garricku v Bristolu* pa premožni oče prepove hčerki zvezo z revnim umetnikom. Neporočenost svojega služabnika zahteva grof v Scribovem *Sobarju*. V Zieglerjevem *Hišnem zdravniku* pa mora Amalia pred bogatim stricem, ki ima z njo drugačne namene, skrivati svojega plemenitega moža, francoskega emigranta. Ljubezensko zvezo ogrožajo tudi stanovske ali verske razlike, ki niso nepremostljive. Ko se Holbeinov paž Fridolin izkaže, lahko zasnubi plemenito gospo, Scribov kveker pa

102 Kotzebue, *u. A. w. g.*, 168.

103 Gebhardt, *August von Kotzebue*, 15.

se poroči z lepo plesalko, šele ko prepozna v njej dobro dušo. In celo Kotzebuejev Klingsberg takoj ponudi roko snažilki Henrietti, ko izve, da je obubožana baronica. Da bi vzbudile ljubezen, se morajo nekatere osebe zelo potruditi – kot Bauernfeldova Friderika z melanholičnim Heinrichom ali Holbeinov polkovnik von Kraft s trmoglavo Francisko, ki na koncu prizna: »Liebe kann Alles.«

Četudi je sezona 1833/34 minila v znamenju ljubezni in skorajda v luči ideje, da ljubezen lahko premaga vse, se Amalija Mašek ni mogla in znala izvleči iz težav in finančnih zagat, v katerih se je znašel ljubljanski stanovski oder v času njenega vodenja. K temu je na eni strani bistveno prispevalo dejstvo, da ni imela začetnega kapitala, ki bi ga sama lahko vložila v gledališko dejavnost, na drugi strani pa je k temu pripomogla še njena manj srečna roka pri izbiri gledališke zasedbe. Velikokrat pevci, s katerimi se je pogodila, nazadnje niso prišli v Ljubljano, če pa so, niso vedno zadovoljili okusa občinstva, kar se je odražalo v praznih ložah in nezasedenih sediščih. A ne glede na vse smemo sezono 1833/34 vsaj po vsebinski zasnovi repertoarja označiti kot uspešno. Po eni strani je za to je verjetno zaslužen izbrani glasbeni repertoar, kar se tiče dramskih del, pa je Maškovi izdatno pomagal njen svak z Dunaja Franz von Marinelli, ki ji je, kot se zdi, dejansko pošiljal komična dramska dela, ki jih je njena zasedba lahko dokaj hitro postavila na oder. Manj kot dve leti za dunajsko praizvedbo so tako uprizorili Deinhardsteinovega *Garricka v Bristolu* in Nestroyevo parodijo *Zampa*. Prav tako sta bila *Dominique* ter *Kveker in plesalka* na ljubljanskem odru igrana malo več kot dve oziroma le tri leta po pariški praizvedbi.

Kako pomembno je bilo obiskovanje predstav v kontekstu družbenega in družabnega življenja v kranjski prestolnici, pa nam najbolje oriše Franc Franz v pismih, kjer je ena osrednjih tem prav gledališka umetnost. Pričujoči prispevek, ki na podlagi doslej spregledanih virov rekonstruira eno gledališko sezono, je le segment iz teatrološke zgodovine na Slovenskem in ponuja vpogled v dogajanje na ljubljanskih deskah v začetku tridesetih let 19. stoletja. Iz prispevka je razvidno, da dogajanje na lokalnem ljubljanskem odru ni zaostajalo za dunajskimi in celo za pariškimi uprizoritvami ter da si je ljubljansko občinstvo predstave pri domači Taliji velikokrat lahko ogledalo kmalu po premierah. Žal pa se je, kot je to v življenju, zapletlo pri denarju. Amalija Mašek že svoje druge sezone zaradi spleta nesrečnih naključij in pomanjkanja finančnih sredstev ni mogla izpeljati, kljub vsemu pa je njen izbor repertoarja že v prvem letu vodenja gledališča, torej v sezoni 1833/34, pustil pomemben pečat pri ljubljanskem občinstvu.

Siebente Vorstellung.

STANDT. THEATER ZU LAIBACH

7. Heute Samstag den 14. September 1833,

wird im hiesigen ständischen Theater,

unter der Leitung der Amalie Maschek,

aufgeführt,

zum ersten Male:

Gabriele.

Drama in 5 Aufzügen, nach der Valerie der Herren Scribe und Melesville, von Castelli.

(Für das k. k. Hoftheater in Wien.)

Personen.

Caroline von Saldern, Witwe	Mad. Ney.
Gabriele	Mad. Rosenschön.
Graf Ernest von Nordrose	Hr. Rosenschön.
Heinrich Stollner, Rath	Hr. Julius.
Ambros, Carolinen's alter Diener	Hr. Bürger.

Die Handlung geht in einer kleinen Stadt in Deutschland vor.

Zwischen dem ersten und zweiten Akte:

Das Bewußtseyn, komponirt von H. Lachner, Kapellmeister am k. k. Hoftheater nächst dem Kärnthnerthore, gesungen vom Herrn Hölzel.

Zum Schlusse:

Variationen für die Violine, über einen österreichischen Tanz, komponirt und vorgetragen vom Herrn Carl Till, Orchester-Direktor und Solospieler der h. st. Bühne.

Herr Treumann Gustav ist unpäßlich.

Preise der Plätze:

Ein Sperrsitz 10 kr. — Parterre-Entree 20 kr. — Gallerie 7 kr. — Kinder bis 9 Jahren zahlen auf das Parterre die Hälfte.

Logen und Sperrsitze sind im Theatergebäude bei Hrn. Usidig, zu haben.

Der Anfang ist um 7 Uhr.

Gedruckt bei Joseph Blasnik.

102.

Eilfte Vorstellung

102.

Heute Donnerstag de

wird im hiesigen stä

unter der Leitung d

zum ersten Male

Zam

der T

oder

Die Braut

Parodie in 3 Aufzügen, von Joh. Nestroy, Verfasser des „*Lumpacivagabundus*“ 2c. (Für
k. k. priv. Theater

		Perso
Zamperl, Capo der Tagdiebe	Hr. Rosenschön.	
Paphnuzzi de Salamuzzi, Sohn eines sizilianischen Salami-Fabrikanten	Hr. Gläser.	
Gukano, ein reicher Maccaronimacher	Hr. Bürger.	
Kamillerl, seine Tochter	Dlle. Perechon.	
Damian, Privat-Geschäftsführer der Tagdiebe	Hr. Baumann.	
Ritti, Vertrautes Stubenmädl der Kamillerl	Dlle. Elsner.	
Dandolo, erster Gesell der Maccaroni-Fabrik	Hr. Julius.	
Brigitte, ein Milchmädchen	Dlle. Wranitzky.	
Clarina, Königin des Tages, eine Fee	Mad. Ney.	
Obscurus, Beherrscher der Nacht	Hr. Hölzel.	

Die Braut

Die Handlung spielt nicht weit vom Meere, und fällt in das

Hr. Lehma

Die Kasse wird nach 5 Uhr eröffnet.

Gedr
be
Jos. Bl

Vorstellung
mit Dutzendbillets.

LAIBACH

n 30. Jänner 1834,

dischen Theater,

er Amalie Maschek,

aufgeführt:

pperl,

agdieb,

von Gips.

das k. k. priv. Theater an der Wien). Musik von Adolf Müller, Kapellmeister des s an der Wien.

nen.

Ein dienstbarer Geist Clarinen's	—	—	Hr. North.
Amenaidel,	Kamillerl's Freundinen	—	Dlle. Bernardi.
Rosa,		—	Mad. Rosenschön.
Laura,		—	Dlle. Sedlak.
Thunitgut,	Tagdiebe	—	Hr. Kunz.
Kannnix,		—	Hr. Treumann F.
Schwindel,		—	Hr. Hüttl.
Ein Gesell der Maccaroni-Fabrik		—	Hr. Ritzegg.

Freundinen der Kamillerl. — Freunde des Paphnuzzi. — Tagdiebe. — Gesellen der Maccaroni-Fabrik. — Genien und Nymphen Clarinen's. — Dienstbare Geister des Obscurus.

von Gips.

Zeitalter der Feindseligkeiten zwischen Clarine und Obscurus.

n ist krank.

Der Anfang ist um halb 7 Uhr.

ii.

Heute Samstag den

wird im hiesigen

unter der Leitung d

aufg

ZA M

od

Die Map

Grosse romantische Oper in 3 Aufzügen, nach dem Fra

Mit neuer Garderobe und n

PERSO

Zampa, Seeräuberhauptmann	—	Hr. Hölzel.
Alphonso de Monza, sizilianischer	Offizier	Hr. Hüttl.
Camilla, Tochter des Wechselhern	Lugano	Dlle. Perechon.
Daniel Capuzzi, Steuermann au	Zampa's Raubschiffe	Hr. Bürger.
Ritta, Beschließerin bei	Lugano	Mad. Ney.
Dandolo, Diener auf	Lugano's Villa	Hr. Gläser.
Felicio,		Toni
Antonio,		Rosa } Maschek.
Giuseppo,		Tini
Lorenzo,	Pagen	Jeni } Ney.
Eugenio,		Lina
Rinaldo,		Dlle. Scheber.

Die Mar

Seeräuber. Bauern. Bäueri

Die Handlung geht in Sizilien, i

PREISE DE

Ein Sperrsitz 10 kr. — Parterre-Entree 20 kr. — Gallerie 7 kr.

Logen und Sperrsitze sind im Theaterg

Der Anfang i

Gedr
bri
Jos. M

LAIBACH

21. September 1833,

ndischen Theater,

er Amalie Maschek,

ihrt:

l PA,

:

norbraut.

öfischen von Kupelwieser. Die Musik von Herold.

u gemalter Schlußdekoration.

NEN.

Eusebia,	Camilla's Freundinen	—	—	—	—	—	Mad. Rosenschön.
Margaritta,		—	—	—	—	—	Dlle. Bernardi.
Amanda,		—	—	—	—	—	Dlle. Klein.
Rosa,	Bäuerinen	—	—	—	—	—	Dlle. Sedlak.
Leonora,		—	—	—	—	—	Dlle. Wranitzky.
Asto,	Seeräuber	—	—	—	—	—	Hr. Barta.
Leonardo,		—	—	—	—	—	Hr. Baumann.
Wello,		—	—	—	—	—	Hr. Schwarz.
Conrado,		—	—	—	—	—	Hr. North.
Pilippo,		—	—	—	—	—	Hr. Treumann F.
Reggio,		—	—	—	—	—	Hr. Ritzegg.

norbraut.

n. Diener. Wachen. Volk.

n sechszehnten Jahrhunderte, vor.

R PLÄTZE.

— Kinder bis 9 Jahren zahlen auf das Parterre die Hälfte.

gebäude bei Hrn. Usidig, zu haben.

st um 7 Uhr.

uckt
asnik.

60. Vorstellung.

STANDI THEATER ZU LAIBACH

60. Heute Mittwoch den 27. November 1833,

wird im hiesigen ständischen Theater,

unter der Leitung der Amalie Maschek,

aufgeführt:

Die Ahnfrau.

Dramatisches Gedicht in 5 Aufzügen, von Franz von Grillparzer.
(Für das k. k. Hofburgtheater).

Personen.

Graf Zdenko von Borotin	Hr. Rosenschön.
Bertha, seine Tochter	Mad. Rosenschön.
Jaromir	Hr. Treumann G.
Boleslav	Hr. North.
Günther, Kastellan	Hr. Bürger.
Ein Hauptmann	Hr. Hölzel.
Ein Soldat	Hr. Julius.

Mehrere Soldaten.

Die Ahnfrau des Hauses Borotin.

Die Glasharmonika im 5. Akte, wird von Dlle. Renata Maschek, gespielt.

Preise der Plätze:
Ein Sperrsitz 10 kr. — Parterre-Entree 20 kr. — Gallerie 7 kr. — Kinder bis 9 Jahren zahlen auf das Parterre die Hälfte.

Logen und Sperrsitze sind im Theatergebäude beim Logenmeister Usidig zu haben.

Die Kasse wird um halb 6 Uhr eröffnet.

Der Anfang ist um 7 Uhr.

Die P. T. Herren Theaterfreunde, welche noch Dutzendbillets besitzen, mögen sich gefälligst deren heute bedienen, weil für den Monat Dezember neue Dutzendbillets auf 12 Vorstellungen ausgegeben werden.

Gedruckt bei Joseph Blasnik.

Vierte Vorstellung.

STÄNDI. THEATER ZU LAIBACH

4

Heute Montag den 9. September 1833,

wird im hiesigen ständischen Theater,

unter der Leitung der Amalie Maschek,

aufgeführt:

Liebe kann Alles,

oder:

Die bezähmte Widerspenstige.

Lustspiel in 4 Abtheilungen, frei nach Shakespeare und Schink, von Holbein.

Personen.

Baron von Grommer	Hr. Bürger.
Franziska, } seine Töchter	Mad. Rosenschön.
Elise, } seine Töchter	Dlle. Wranitzky.
Julie, } seine Töchter	Dlle. Sedlak.
Doktor Dolfing, Julien's Gatte	Hr. North.
Hofrath von Wärlitz, Elisen's Gatte	Hr. Julius.
Oberst von Kraft	Hr. Rosenschön.
Ein Musiklehrer	Hr. Ritzegg.
Caroline, Franziska's Kammerfrau	Dlle. Bernardi.
Crispin, ein Bauernbursche	Hr. Gläser.
Müller, Corporal, nun des Obersten vertrauter Diener	Hr. Baumann.
Johann, Bedienter im Hause des Hofraths	Hr. Treumann F.
Ein Schuhmacher	Hr. Barta.

Die Handlung geschieht in der Stadt und auf dem nahe gelegenen Gute des Obersten.

Zwischen der ersten und zweiten Abtheilung:

Arie aus der Oper: Der Freischütz, von C. M. Weber.

Zwischen der dritten und vierten Abtheilung:

Arie aus der Oper: Das Fräulein am See, von J. Rossini. Beide gesungen von Dlle. Perichon.

Herr Treumann Gustav ist krank.

Preise der Plätze:

Eine Loge 1 fl. — Ein Sperrsitz 10 kr. — Parterre-Entree 20 kr. — Gallerie 7 kr.
Kinder bis 9 Jahren zahlen auf das Parterre die Hälfte.

Der Anfang ist um 7 Uhr.

Gedruckt bei Joseph Blasnik.

STANDI… THEA…

84.

Heute Mittwoch d…

wird im hiesigen …

unter der Leitung d…

aufge…

NEUJAHR…

Vorspiel in einem Aufzuge, nach A. Klingemann, fü…

Pers…

Der Krieger	— — — —	Hr. Hölzel.
Der Bürger	— — — —	Hr. Kunz.
Der Bauer	— — — —	Hr. Bürger.

Dann folgt zu…

Garrik i…

Lustspiel in 4 Aufzügen und in…

Pers…

Thomas Hild	— — — — — —	Hr. Rosenschön.
Sara, seine Tochter	— — — — — —	Mad. Rosenschön.
David Garrik, Schauspieler	— — — —	Hr. Treumann G.
Heinrich Frondham, Dichter	— — — —	Hr. Julius.
William Lyrd, Hild's Neffe	— — — —	Hr. Bürger.

Die Handlung spielt im Jahre 1749 i…

Preise der Plä…

Die Kasse wird nach 5 Uhr eröffnet…

Dutzendbillets und freier E…

Wegen Vorbereitungen und Proben zur Oper: „Wilhelm Tell",…

Samstag den 4…

Wilhel…

Dutzendbillets für den Monat Jänner sind von heute an, in der Wohnung der H…

Gedr…
bei …
Jos. …

…en 1. Jänner 1834,

…ständischen Theater,

…er Amalie Maschek,

…führt:

…S-FEIER.

… die hies. Bühne eingerichtet von Carl Rosenschön.

…nen.

Der Astrolog — — — — Hr. Gläser.
Eine alte Frau — — — — Dlle. Klein.
Die Gesellschaft.

…n ersten Male:

…n Bristol.

…Versen, von Deinhardstein.

…men.

Georg, Bedienter Hild's — — — — — Hr. Gläser.
1ter / 2ter } Aufwärter im Kaffeehause — — — — Hr. Treumann F. / Hr. North.
Ein Theaterdiener — — — — — Hr. Nitzegg.
Kaffeehausgäste. Bediente.

…der Stadt Bristol, in Süd-England.

…e sind bekannt.

… Der Anfang ist um halb 7 Uhr.

…intritt sind heute ungültig.

…bleibt Donnerstag den 2. und Freitag den 3., die Bühne geschlossen.
…Jänner 1834:

…m Tell.

…ternehmerin, Gradischa-Vorstadt Nro. 4, oder: Abends an der Kasse zu haben.

BIBLIOGRAFIJA

Arhivski viri

SI AS 730, Graščina Dol, fasc. 46–47, pisma Franca Franza Jožefu Kalasancu baronu Erbergu.

NMS, Radicseva gledališka mapa: *Theater-Journal des Ständischen Theaters zu Laibach für das Jahr 1833: Einem hohen gnädigen Adel, und den verehrungswürdigen Schauspielgönnern zum neuen Jahre 1834 ehrfurchtsvoll gewidmet vom Souffleur Schäber*. Ljubljana: Joseph Blasnik, 1834.

NMS, Radicseva gledališka mapa: *Theater-Journal des Ständischen Theaters zu Laibach für das Jahr 1834: Einem hohen, gnädigen Adel, und den verehrungswürdigen Schauspielgönnern zum Abschiede ehrfuhrtsvoll gewidmet vom Souffleur Schäber*. Ljubljana: Joseph Blasnik, 1834.

NMS, Comedien-Zettel-Sammlung, sezone 1800/1801, 1827/28, 1829/30, 1833/34.

Primarni viri

Bauernfeld, Eduard. *Leichtsinn aus Liebe oder Täuschungen*: *Gesammelte Schriften 1*. Dunaj: Braumüller, 1871.

Campe, Ignaz. *Dominique*. Berlin: Hayn, 1831.

Deinhardstein, Johann Ludwig. *Garrick in Bristol*. Dunaj: Wallishausser. 1834.

D'Épagny, Violet, in Jean-Henri Dupin. *Dominique ou Le possédé*. Bruselj: Neirinckx et Laruel, 1835.

Franul von Weissenthurn, Johanna. *Johann, Herzog von Finnland: Neue Schauspiele*. Dunaj: Kaulfuß und Armbruster, 1817.

———. *Der Traum*. Dunaj: Wallishausser, 1826.

———. *Die Bestürmung von Smolensk*. Dunaj: Wallishausser, 1833.

———. *Der Wald bei Herrmannstadt*. Dunaj: Wallishausser, 1833.

Garrick, David. *Varh*. Prestavil Andrej Smole. Ljubljana: Blaznik, 1840.

Goldoni, Carlo. *Sluga dveh gospodarjev*. Prevedel Srečko Fišer. *Gledališki list* MGL 47/3 (1999/2000).

Grillparzer, Franz. *Die Ahnfrau*. Dunaj: Wallishausser, 1844.

Holbein, Franz Ignaz von. *Fridolin*. Dunaj: Wallishausser, 1812.

———. *Das Turnier zu Kronstein oder Die drey Wahrzeichen*. Pešta: Hartleben, 1820.

———. *Liebe kann Alles oder Bezähmte Widerspenstige*. Pešta: Hartleben, 1822.

Holbein, Franz Ignaz von. *Der Verräther*. Dunaj: Wallishausser, 1845.
Koch, Karl. *Testament einer armen Frau (nach Ducange)*. Dunaj: Wallishausser, 1836.
Kotzebue, August von. »Die Corsen«. *Theater 9*. Leipzig: Kummer; Dunaj: Klung, 1840.
———. »Die beiden Klingsberg«. *Theater 12*. Leipzig: Kummer; Dunaj: Klang, 1840.
———. »Wirrwarr oder der Mutwillig«. *Theater 15*. Leipzig: Kummer; Dunaj: Klang, 1841.
———. »Die Pagenstreiche«. *Theater 17*. Leipzig: Kummer; Dunaj: Klang, 1841.
———. »Die Unvermählte«. *Theater 22*. Leipzig: Kummer; Dunaj: Klang, 1841.
———. »Landhaus an der Herrnstraße«. *Theater 23*. Leipzig: Kummer; Dunaj: Klang, 1841.
———. »Die deutsche Hausfrau«. *Theater 29*. Leipzig: Kummer; Dunaj: Klang, 1841.
———. »u. A. w. g. oder Die Einladungskarte«. *Theater 36*. Leipzig: Kummer; Dunaj: Klang, 1841.
Meisl, Carl. *Der lustige Fritz, oder Schlafe, träume, stehe auf, kleide dich an und bessere dich*. Dunaj: Wallishausser, 1819.
Mélesville, Carmouche. *La séparation*. Berlin: Schneider, 1831.
———. *Zampa, ou la Fiancée de marbre*. Pariz: Barba, 1831.
Nestroy, Johann. »Zampa der Tagdieb oder Die Braut von Gyps.« V: *Stücke 3*: *Historisch-kritische Ausgabe*, ur. Jürgen Klein et al., 5–82. Dunaj: Deuticke, 2004.
Schiller, Friedrich. »Würde der Frauen«. V: *Schillers Werke Erster Band*, ur. Julius Petersen in Friedrich Beißner, 240–243. Weimar: Hermann Böhlaus Nachfolge, 1943.
———. »Der Gang nach dem Eisenhammer«. V: *Schillers Werke: Erster Band*, ur. Julius Petersen in Friedrich Beißner, 392–398. Weimar: Hermann Böhlaus Nachfolge, 1943.
Scribe, Eugène, in Mélesville. *Valérie*. Pariz: Ladvocat, 1822.
———, in Mélesville. *Le valet de chambre*. Pariz: Quoy, 1823.
———, (in M. Mélesville). *La demoiselle à marier ou La première entrevue: Œuvres complètes; Comédies vaudevilles*. Pariz: Dentu, 1878.
———, in Paul Duport. *Le Quaker et la danseuse*. Pézenas: Théâtre-documentation, 2019.
Shakespeare, William. *Ukročena trmoglavka*. Prevedel Milan Jesih. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2000.
Ziegler, Friedrich Wilhelm. *Der Hausdoktor*. Dunaj: Wallishausser, 1802

Sekundarni viri

Bachleitner, Norbert. »Heinrich Börnstein als Übersetzer und Vermittler französischer Lustspiele«. V: *Übersetzen im Vormärz*, ur. Bernd Kortländer in Hans T. Siepe, 27–45. Bielefeld: Aisthesis-Verlag, 2008.

Batušić, Nikola. *Geschichte des deutschsprachigen Theaters in Kroatien*. Dunaj: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2017.

Birk, Matjaž. »Die deutschsprachige Dramenproduktion am Ständischen Theater Ljubljana (Laibach) im Vormärz«. *Sprachkunst* 30, št. 2 (1999): 213–26.

———. »Die deutsche Bühne in Ljubljana (Laibach) im Spiegel der vormärzlichen Wiener Literaturpublizistik«. *Sprachkunst* 33, št. 1 (2002): 11–22.

———. »'[...] es flogen Äpfel, Eier und andere Gegenstände [...] auf die Bühne': Zu einigen Merkmalen der Nestroy-Rezeption in einer südslawisch-österreichischen Provinz im Vormärz und darüber hinaus«. *Nestroyana* 24, št. 3 (2004): 185–94.

Bobinac, Marijan. *Austrijski kazališni klasici*. Zagreb: Leykam international, 2020.

Cvirn, Janez. *Boj za sveti zakon: Prizadevanja za reformo poročnega prava od konca 18. stoletja do druge svetovne vojne*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev, 2015.

Frenzel, Elisabeth. »Erich XIV«. V: *Stoffe der Weltliteratur*, ur. Eisabeth Frenzel, 202–4. Stuttgart: Kröner, 1992.

———. »Statuenverlobung«. V: *Stoffe der Weltliteratur*, ur. Eisabeth Frenzel, 748–51. Stuttgart: Kröner, 1992.

Freud, Sigmund. *Interpretacija sanj*. Prevedla Zdenka Erbežnik. Ljubljana: Studia humanitatis, 2021.

Gebhardt, Armin. *August von Kotzebue: Theatergeni zur Goethezeit*. Marburg: Tectum Verlag, 2003.

Hacks, Peter. *Das Theater des Biedermeier (1815–1840)*. Berlin: Aurora Verlag, 2011.

Hein, Jürgen et al., ur. »Anmerkungen«. V: Johann Nestroy, »Zampa der Tagdieb oder Die Braut von Gyps«. *Stücke 3*, 195–341. Dunaj: Deuticke, 2004.

Janko, Anton. »Grillparzer in Slowenien mit besonderer Berücksichtigung der Rezeption«. V: *Mariborer Grillparzer-Symposion*, ur. Mirko Križman, 159–76. Maribor: Univerza v Mariboru, 1993.

Jenny, Urs. »Die beiden Klingsberg«. V: *Kindlers Literaturlexikon 1 (A–Cn)*, 1443–44. Zürich: Kindler Verlag, 1965.

Kidrič, France. »Vodnik za čitanje Prešernovih pesnitev v približni časovni zapovrstnosti«. V: France Prešeren, *Pesnitve – Pisma*, v–viii. Ljubljana: Tiskovna zadruga, 1938.

Kos, Milko. »Goldoni na Slovenskem«. *Kronika* 30 (1982): 189–90.

Kovács, Estzer, in Paul S. Ulrich. »Die Souffleure im deutschsprachigen Theater des 19. Jahrhunderts, unter besonderer Berücksichtigung der Souffleure im Raum des heutigen Rumäniens und Ungarns«. V: *Polen und Europa: Deutschsprachiges Theater in Polen und deutsches Minderheiten-Theater in Europa* (Thalia Germanica 6), ur. Horst Fassel et al., 148–76. Łodz: Lodz University Press, 2005.

Kraft, Herbert. *Das Schicksalsdrama: Interpretation und Kritik einer literarischen Reihe*. Tübingen: Niemeyer, 1974.

Kraft, Stephan. »Identifikatorisches Verlachen – distanziertes Mitlachen: Tendenzen in der populären Komödie um 1800«. V: *Das Unterhaltungsstück um 1800: Literaturhistorische Konfigurationen – Signaturen der Moderne*, ur. Johannes Birgfeld in Claude D. Conter, 208 –29. Hannover: Wehrhahn, 2007.

Kuret, Primož, in Jernej Weiss. »Glasbeno dogajanje v času ljubljanskega kongresa«. V: *Kongres po kongresu: Ob dvestoletnici ljubljanskega kongresa*, ur. Gregor Antoličič, 91–106. Ljubljana: Slovenska matica, ZRC SAZU, 2022.

Kurscheidt, Georg, in Norbert Oellers. »Anmerkungen zu Band 1«. V: *Schillers Werke Zweiterband: Teil II A*. Weimar: Hermann Böhlaus Nachfolge, 1943.

Ludvik, Dušan. *Nemško gledališče v Ljubljani do leta 1790*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1957.

———. »O Stanovskem gledališču v Ljubljani«. *Jezik in slovstvo* 3, št. 3 (1957): 139–40.

Mantuani, Josip. »Mašek, Gašpar (1794–1873)«. *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013. Dostopno na spletu.

Motnik, Marko. »Glasbeni utrip Ljubljane v tridesetih letih 19. stoletja«. V: *Podobe bidermajerske Ljubljane*, ur. Miha Preinfalk. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (v pripravi).

———, in Tanja Žigon: »Pregled repertoarja Stanovskega gledališča v Ljubljani od sezone 1833/34 do sezone 1839/40«. V: *Podobe bidermajerske Ljubljane*, ur. Miha Preinfalk. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (v pripravi).

———. »Eine Stadtchronik oder ein Ego-Dokument? Die Schilderungen des Musiklebens im Ljubljana der 1830er Jahre in den Berichten von Franz Franz«. V: *Studien zur Musikwissenschaft: Beihefte der Denkmäler der Tonkunst in Österreich* 62 (2024): 25–48.

Politzer, Heinz. *Franz Grillparzer oder das abgründige Biedermeier*. Dunaj, Darmstadt: Paul Zsolnay Verlag, 1990.

Preinfalk, Miha. »Korespondenca kot kronikalni vir – primer pisem Franca Franza«. *Clotho* 6, št. 1 (2024): 343–62.

———, ur. *Pisma Franca Franza baronu Erbergu*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2024. Dostopno na spletu.

———, ur. *Podobe bidermajerske Ljubljane*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (v pripravi).

Sivec, Jože. *Opera na ljubljanskih odrih od klasicizma do 20. stoletja: Izbrana poglavja*, ur. Metoda Kokole in Klemen Grabnar. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2010.

———. *Opera v Stanovskem gledališču v Ljubljani od leta 1790 do 1861*. Ljubljana: Slovenska matica, 1971.

Schneilin, Gérard. »Schicksalstragödie«. V: *Theaterlexikon: Begriffe und Epochen, Bühnen und Ensembles*, ur. Manfred Brauneck in Gérard Schneilin, 834–36. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 1986.

Slodnjak, Anton. »Prešeren, France (1800–1849)«. V: *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013. Dostopno na spletu.

Škerlj, Stanko. *Italijansko gledališče v Ljubljani v preteklih stoletjih = Il teatro italiano a Ljubljana nei secoli passati*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1973.

Tumfart, Barbara. *Ignaz Franz Castelli als Übesetzer französischer Theaterstücke: Ein Beitrag zum österreichischen Übersetzungswesen im 19. Jahrhundert*. Diplomsko delo. Dunaj: Universität Wien, 1996.

Ulrich, Paul S. »Eine statistische Untersuchung des Repertoires deutschsprachiger Theater im Vormärz in Agram, Arad, Fünfkirchen, Hermannstadt, Laibach, Ödenburg und Temesvár«. V: *Deutsche Sprache und Kultur im Banat: Studien zur Geschichte, Presse, Literatur und Theater, sprachlichen Verhältnissen, Wissenschafts-, Kultur- und Buchgeschichte, Kulturkontakten und Identitäten*, ur. Wynfrid Kriegleder et al., 105–33. Bremen: edition lumiere, 2015.

——— . *Deutschsprachige Theater-Journale / German-Language Theater Journals (1772–1918): Bibliographie/Bibliography*. Dunaj: Hollitzer Verlag, 2022.

Vestli, Elin Nesje. »Nun schrieb ich und schrieb glücklich – daß heißt meine Stücke gefielen: Johanna Franul von Weißenthurn und das Lustspiel um 1800«. V: *Das Unterhaltungsstück um 1800: Literaturhistorische Konfigurationen – Signaturen der Moderne*, ur. Johannes Birgfeld in Claude D. Conter, 166–85. Hannover: Wehrhahn, 2007.

Vošnjak, Josip. *Spomini*, ur. Vasilij Melik. Ljubljana: Slovenska matica, 1982.

Winkler, Jean-Marie. »Besserungsstück«. V: *Theaterlexikon: Begriffe und Epochen, Bühnen und Ensembles*, ur. Manfred Brauneck in Gérard Schneilin, 141–42. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 1986.

Žigon, Tanja. »Souffleure sind die große Feder in [jeglicher] Theateruhr: Wie sich Souffleure, Zettelträger, Requisitoure und Billeteure in der Laibacher Theaterlandschaft ihren Platz sicherten und das Publikum eroberten«. V: *Provinz als Denk- und Lebensform: Der Donau-Karpatenraum im langen 19. Jahrhundert*, ur. Harald Heppner in Mira Miladinović Zalaznik, 229–47. Frankfurt am Main: P. Lang, 2015.

——— , in Tone Smolej: »Gledališke predstave na ljubljanskem stanovskem odru v tridesetih letih 19. stoletja«. V: *Podobe bidermajerske Ljubljane*, ur. Miha Preinfalk. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (v pripravi).

IZVLEČEK

Prispevek predstavlja drobec iz slovenske gledališke zgodovine, pri čemer se osredotoča na dogajanje na odru nemškega Stanovskega gledališča v Ljubljani v sezoni 1833/34. Najprej je predstavljeno Amalija Mašek, operna pevka z mnogimi izkušnjami tudi v gledališki praksi, ki je v tem času vodila ljubljanski oder, nato pa je natančneje obravnavan repertoar omenjene sezone. Pri tem se osredotočamo zgolj na dramsko produkcijo in se ne posvečamo opernim predstavam. Iz prispevka je razvidno, da ljubljanski repertoar, v katerem so bile romantične igre reševanja, klasične komedije, vodvilske komedije (comédie-vaudeville) in čarobne pravljice, ni zelo zaostajal za dunajskimi in celo za pariškimi uprizoritvami v prvi polovici 19. stoletja ter da si je občinstvo v Ljubljani predstave velikokrat lahko ogledalo samo nekaj let po praizvedbah.

KLJUČNE BESEDE: Stanovsko gledališče v Ljubljani, sezona 1833/34, repertoar, impresariji, Amalija Mašek

From Theatre History: *Liebe kann Alles*, or the 1833/34 Season of Ljubljana's Theatre of the Carniolan Provincial Estates (Ständisches Theater in Laibach)

ABSTRACT

This article presents a fragment of Slovene theatre history, focusing on performances on the stage of the German-language Theatre of the Carniolan Provincial Estates (*Ständisches Theater*) in Ljubljana during its 1833/34 season. The introductory part describes Amalie Maschek, an opera singer with extensive experience in theatre practice, who was then directing the Ljubljana stage, followed by a detailed description of the season's repertoire. The focus is exclusively on the dramatic productions, and not on the opera performances. The article shows that the theatre's repertoire, which included romantic rescue plays, classic comedies, vaudeville comedies (*comédie-vaudeville*), and magical fairy tales, was not far behind the Viennese and even Parisian productions of the first half of the nineteenth century and that the audience in Ljubljana could often see the plays just a few years after their premiere.

KEYWORDS: Theatre of the Carniolan Provincial Estates, 1833/34 theatre season, repertoire, impresarios, Amalie Maschek

1.

Maria Rast

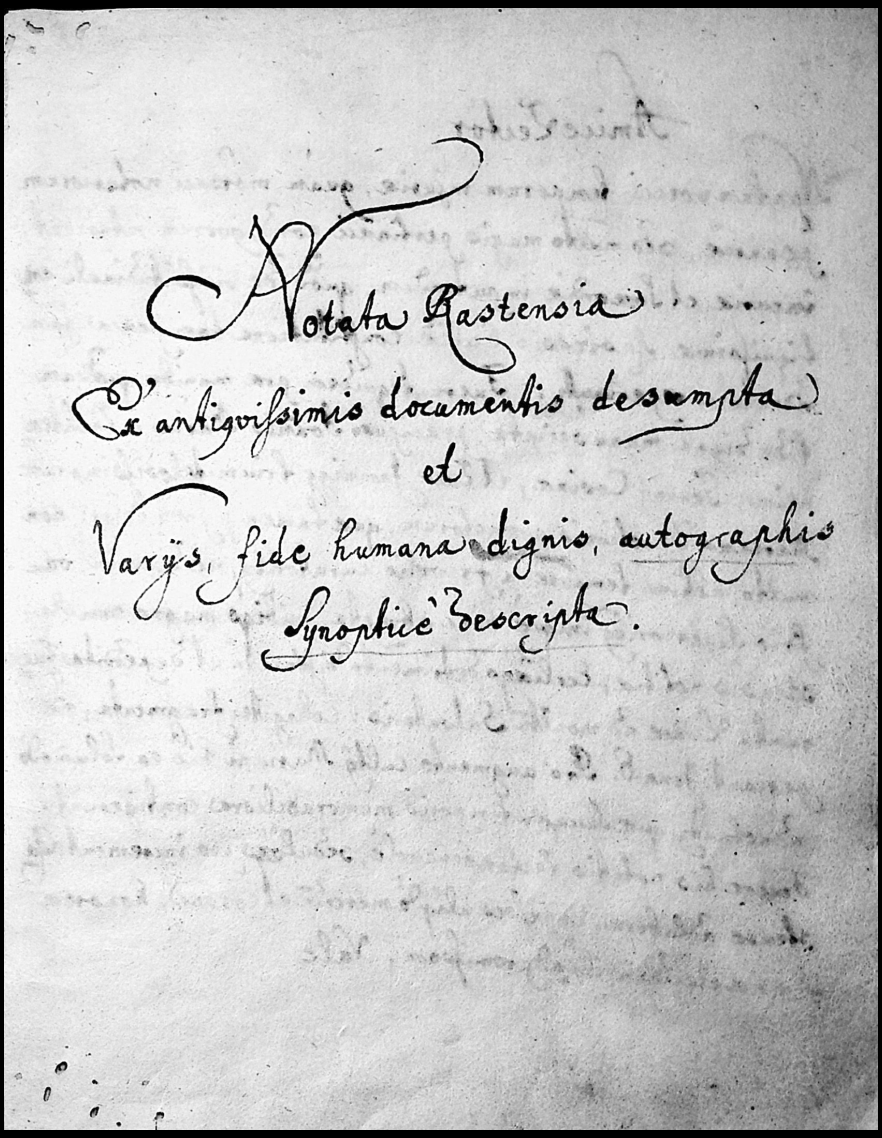
Lage und Gegend

Maria Rast liegt am Fuße des Pachergebirges (Pohorje, pogorje) im Draußtale, 12 Kilometer gegen Nord Westen von der Karl Marburg, gegenüber von Zellnitz (Selnica, selo). Das Thal erweitert sich zwischen Maria Rast und Zellnitz und bildet nur bei 1/4 Stunde breite freies Land, die fast in der Mitte von der Drau (drava) durchschnitten wird.

Bezirksstrasse.

Von Marburg führt nun Bezirksstraße durch Lembach, Lobnig (Loznica), Feistritz (Bistrica), Hollern (Bezena) nach Maria Rast, die sich hier rechts zu der Westen verlaufenden abgezweigt und sich in Unter-Zellnitz mit der Reichsstraße nach Kärnten vereinet. Von Rast geht die Bezirksstraße in gerader Richtung im Thale bis zum Glaserschen Hause. (Viktor Glaser). Von da führt weiter ein gewölbter Laufweg neben den Felsen bis zu der Gemeinde Saal, und stellt die Verbindung zwischen der Reichs- u. Bezirksstraße her. Der Herr Graf Johan Zabeo, Inhaber der Gemeinde Saal, hat sich viele Mühe gegeben, diesen Verbindungsweg zu einer Bezirksstraße zu machen, und hat zu diesem Zwecke ein Felsen mit vielen Bossen (Kalkstein & Tabenstein) eine gerade Straße durchgegangen lassen, somit aber keine Unterstützung von der umgegangen Gemeinde u. Thaler, noch die Kirchen-Gemeinde.

Chronik von Maria Rast (Wurzerjeva kronika), str. 1; vir: Arhiv župnijskega urada Ruše

Notata Rastensia
Ex antiquissimis documentis desumpta
et
Varijs, fide humana dignis, autographis
Synoptice descripta.

Notata Rastensia, naslovnica; vir:
Arhiv župnijskega urada Ruše

DOI: https://doi.org/10.4312/clotho.6.1.343-362

Korespondenca kot kronikalni vir – primer pisem Franca Franza

Miha Preinfalk*

UTRINKI IZ BIDERMAJERSKE LJUBLJANE

Januarja 1836 ljubljansko društvo Kazina še ni imelo lastnih prostorov. Današnjo stavbo na Kongresnem trgu so tega leta šele začeli graditi. Ljubljanska elita se je zato takrat zbirala v Lepušičevi hiši na današnji Gosposki ulici 3.[1] V ponedeljek, 18. januarja 1836, je bil družabni večer videti takole:

> Včeraj [tj. 18. januarja 1836, op. a.] je bila Kazina tako obiskana kot še nikoli, lahko rečem, da je bila nabito polna. Tudi Nj. Ekscelenca gospod guverner in njegova družina so bili tam. Zabava je trajala do pol 3. ure zjutraj. Pri svečani večerji je vladala zmeda. Nekatera gospoda je želela zasesti svoje mize, a včeraj je veljal zakon kot v mlinu: kdor prvi pride itn., in obiskovalci so označene mize zasedli, ne da bi jih kdo karkoli vprašal. Okoli sedišč in hrane je bila neizmerna gneča in ljudje so se namestili in večerjali kar ob igralnih mizah; celo markêrjevo sobo v tretjem nadstropju so spremenili v jedilnico.[2]

Ljubljančani pa se v predmarčnem obdobju niso zabavali samo na uradnih prireditvah, pač pa so si pogosto privoščili drug drugega in se pri tem hahljali ob nerodnih situacijah. Tako so se zagotovo muzali

* ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Novi trg 2, SI–1000 Ljubljana, miha.preinfalk@zrc-sazu.si.

1 Budna Kodrič, *Korespondenca Jožefine in Fidelija Terpinc I*, 197.

2 SI AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 46, pismo z dne 19. 1. 1836.

tudi jeseni 1837, ko se je okoli grofične Sofije Auersperg v dvorcu Jama v Šiški[3] napletala ljubezenska zgodba, ki pa ni imela filmskega konca:

> Pravijo, da se je gubernijski koncipist Hufnagel ali po naključju ali namenoma veliko sprehajal po Šiški, pogosto v bližini stanovanja kontese Sofije Auersperg; prav tako pa – ali po naključju ali namenoma, ostaja neodgovorjeno – se je kontesa Sofija pustila videti na oknu in med nenehnimi sprehodi, tako pripovedujejo, naj bi se kontesa zabavala tako, da je na okno dala oblečeno lutko, ki jo je kratkovidni Hufnagel verjetno zamenjal za konteso osebno, vse skupaj pa je smatral kot osebno naklonjenost kontese do njega, zaradi česar je sprejel odločitev, da se bo potegoval za njeno roko, pri čemer ga je kontesa seveda zavrnila in se mu, kot dodajajo, smejala.[4]

Kako sta se lahko ti dve zgodbici izpred skoraj dveh stoletij, ki ju v uradnih virih iščemo zaman, ohranili do današnjih dni? To se je zgodilo po zaslugi dveh znancev iz tistega časa, ki sta v tridesetih letih 19. stoletja vodila živahno medsebojno korespondenco. Eden od njiju je bil upokojeni častnik avstrijske vojske po imenu Franc Franz, ki je upokojenska leta preživljal v najetem stanovanju na Novem trgu v Ljubljani, drugi pa je bil Jožef Kalasanc baron Erberg, ki je v družinskem dvorcu v Dolu pri Ljubljani živel v nekakšni prostovoljni osami. Franz je Erbergu skorajda vsakodnevno pošiljal pisma in mu poročal o dogajanju v Ljubljani. S tem je ustvaril neke vrste kroniko bidermajerske Ljubljane, čeprav to pravzaprav ni bil njegov namen. Z informacijami v pismih je hotel v prvi vrsti ustreči osamljenemu baronu, ki se osebno ni udejstvoval v družabnem življenju, a je o tem vsekakor hotel biti na tekočem.

Omenjena korespondenca v slovenskem zgodovinopisju ni povsem neznan vir. Prvi jo je javnosti predstavil že Walter Šmid leta 1908,[5] ki je na njeni podlagi prikazal nostalgično podobo stare Ljubljane. Pisma so bila takrat že shranjena v kranjskem deželnem muzeju Rudolfinumu,

3 Dvorec Jama je leta 1835 kupila Sofijina mati Cecilija, drugič poročena baronica Lichtenberg-Janežič, ki je v njem julija 1836 tudi umrla. Dvorec sta podedovali njeni hčeri Nina in Sofija, Nina je leta 1838 svoj delež prepustila Sofiji, ta pa ga je leta 1840 prodala Donatu Zupančiču (Smole, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*, 200).

4 SI AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 47, pismo z dne 10. 11. 1837. Sofija se je pol leta pozneje, 26. junija 1838, poročila s Karlom baronom Schweigerjem; poroka je bila v dvorcu Ruperčvrh na Dolenjskem (SI AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 47, pismo z dne 23. 6. 1838).

5 Šmid, »Aus Alt Laibach«, 143–153.

v katerem je Šmid ravno v tistem obdobju (1905–1909) deloval kot kustos. Zanimivo je, da je Šmid poznal le pisma od konca leta 1833 do konca leta 1837, čeprav so danes ohranjena od aprila 1833 do avgusta 1840. Šmidu neznana pisma so bila takrat morda bodisi založena ali pa so bila še del Erbergove zapuščine pri njegovih potomcih grofih Attemsih in so v muzej prišla naknadno.

Osemdeset let za Šmidom (leta 1990) je Franzeva pisma pod drobnogled vzel Peter Vodopivec, ki je z njihovo pomočjo prav tako odgrnil nekaj tančic z zaprašene podobe bidermajerske Ljubljane.[6] Vodopivec Šmidovega teksta takrat sicer ni poznal, je pa za razliko od svojega predhodnika raziskal celotno, skoraj osemletno korespondenco.

Na korespondenco Franz–Erberg je leta 2012 ponovno opozorila Andreja Klasinc Škofljanec v spletni rubriki Arhiva Republike Slovenije »Arhivalija meseca«,[7] nekaj odlomkov iz Franzevih pisem pa je ista avtorica uporabila tudi za članek o markizu Pallavicinu, ki je bil sredi tridesetih let 19. stoletja kot politični zapornik zaprt na ljubljanskem gradu.[8] Tudi o njem je Franz večkrat pisal Erbergu.

KDO STA BILA BARON ERBERG IN STOTNIK FRANZ?

Baron Erberg je v slovenskem zgodovinopisju sorazmerno dobro poznan. O njem in njegovi rodbini so v preteklosti izšli številni članki,[9] zato na tem mestu navedimo samo nekaj osnovnih podatkov. Erbergi so bili v osnovi kočevarska rodbina, ki je plemiška postala leta 1668, ko je bil kočevski mestni sodnik Lenart Erber (1606–1691) povzdignjen v plemiški stan in se je smel preimenovati v Erberga. Njegov sin Janez Danijel (1647–1716) je slovel kot odličen pravnik na Kranjskem in je leta 1714 za rodbino pridobil še baronski naziv. Leta 1688 je kupil gospostvo Dol pri Ljubljani, ki je za naslednjih dvesto let postalo glavna rezidenca rodbine. Za njim sta v Dolu gospodarila sin Janez Benjamin (1699–1759) in nato vnuk Volf Danijel (1713–1783). Ta je ob smrti zapustil zgolj enega sina, Jožefa Kalasanca (1771–1843), ki mu

6 Vodopivec, »Prispevek k zgodovini mentalitete«, 79–88.

7 Ljubljana pred 175 leti. Poročila Franca Franca Jožefu Kalasancu baronu Erbergu, dostopna na spletu.

8 Klasinc Škofljanec, »Markiz Giorgio Guido Pallavicino-Trivulzio«, 35–46.

9 O Erbergih gl. zlasti Kidrič, »Erberg«, 160–161; Umek, *Erbergi in dolski arhiv*, 13–83; Preinfalk, *Plemiške rodbine, 17. stoletje*, 39–56. O Jožefu Kalasancu Erbergu pa Kidrič, »Erberg Jožef Kalasanc«, 162–166; Uršič, *Jožef Kalasanc Erberg*, 195–210; Preinfalk, »Josef Freiherr von Erberg – zwischen Zentrum und Provinz«, 213–227; Preinfalk, »Jožef Kalasanc baron Erberg in njegove zbirke v luči novoodkritih virov«, 119–147.

je bilo takrat le 12 let. Vzgojo mladega dediča so prevzeli skrbniki in ga poslali v šole na Dunaj. Po vrnitvi na Kranjsko v začetku 90. let 18. stoletja je Jožef Kalasanc prevzel rodbinsko posest, se poročil z grofico Jožefino Attems iz Gorice in kot stanovski poverjenik stopil v službo dežele Kranjske. Naslednja večja prelomnica v njegovem življenju je bilo leto 1808, ko je njegova žena postala vzgojiteljica cesarjevih hčera na Dunaju. Tja se je z njo preselil tudi Erberg in kmalu zatem tudi sam postal vzgojitelj prestolonaslednika Ferdinanda. To službo je opravljal do začetka leta 1815, ko so na dan izbruhnile njegove duševne težave. Vrnil se je na Kranjsko, na svoje gospostvo Dol pri Ljubljani, in tam ostal do smrti leta 1843. Daleč naokoli je slovel kot zbiratelj umetnin in kuriozitet in je v Dolu uredil neke vrste zasebni muzej, katerega sloves je segal preko deželnih meja. Čeprav je Erberg živel odmaknjen od javnosti, je hotel biti informiran o dogajanju. Tako je v začetku 30. let 19. stoletja angažiral Franca Franza, takrat upokojenega stotnika v Ljubljani, da mu je skoraj vsak dan poročal, kaj se godi na mestni in deželni ravni, pa tudi širše v monarhiji.

Če so torej podatki o Erbergu sorazmerno številni in povedni, pa po drugi strani o njegovem korespondentu in informatorju Francu Franzu vemo veliko manj. Vse do nedavnega je bil bolj ko ne *tabula rasa*. Nekaj detajlov je o njem sicer razkril že Walter Šmid pred več kot stoletjem,[10] s pritegnitvijo številnih virov pa se je dalo o njem odkriti še marsikaj. Ker je bil častnik, natančneje stotnik avstrijske vojske, so o njem še najbolj zgovorni vojaški viri.[11] Ti razkrivajo, da se Franz rodil leta 1779 na Češkem (bil je torej osem let mlajši od Erberga) in je kot sin častnika zelo mlad oblekel vojaško suknjo. Bojeval se je v vojnah proti Napoleonu, bil ranjen in nekaj časa celo pogrešan. Leta 1810 se je poročil z Ano Pfitzner, rojeno Motzel, vdovo polkovnega kamerada Ignaca Pfitznerja, ki je leto prej padel v bitki pri Wagramu. Žena je v zakon pripeljala hčer Ano Pfitzner, Franz sam pa je imel z njo še šest otrok, od katerih sta zagotovo odrasla hči Amalija, pozneje poročena Kappus pl. Pichelstein (1810–1877) in sin Karel (1818–1895), ki je pozneje postal glavni železniški postajni načelnik v Mariboru. Okoli ljubljanskega kongresa (1821) se je Franz upokojil in se za stalno naselil v Ljubljani, kjer je sicer kot aktivni častnik v 17. pehotnem polku (takrat imenovanem Reuss-Plauen) živel že nekaj let. V glavnem mestu Kranjske je nato ostal nadaljnji dve desetletji, vse do smrti avgusta 1840.

10 Šmid, »Aus Alt Laibach«, 143–144.

11 Podatke iz Avstrijskega vojnega arhiva (*Kriegsarchiv*) mi je posredoval dr. Miha Šimac, ki o Franzevi vojaški karieri pripravlja samostojen prispevek.

Kako sta se Franc Franz in baron Erberg spoznala, ni povsem jasno. Morda je k njunemu poznanstvu prispevalo dejstvo, da sta bila soseda na Novem trgu. Franz je namreč kot najemnik živel v Lichtenbergovi hiši (danes Novi trg 5), Erberg pa je imel najeto stanovanje v Gallenbergovi hiši nasproti (danes Novi trg 1).[12] Vsekakor je gotovo, da sta v prvi polovici leta 1833 začela z zelo intenzivno korespondenco, ki je potekala na skoraj vsakodnevni ravni in je trajala vse do Franzove smrti sedem let pozneje.

STRUKTURA KORESPONDENCE

Na prvi pogled se sicer zdi, da je termin korespondenca na tem mestu neustrezen, saj se niso ohranila vsa pisma, pač pa le tista, ki jih je Franz pisal Erbergu. Kljub temu vemo (in ohranjena Franzeva pisma to potrjujejo), da je pisemska komunikacija potekala tudi v drugi smeri, tako da je oznaka korespondenca zanjo tu povsem na mestu.

Prvo ohranjeno Franzevo pismo nosi datum 20. junij 1832 in je hkrati tudi edino iz tega leta.[13] Franz na začetku opisuje bolezensko stanje cesarjevega vnuka vojvode Reichstadtskega, potovanje vojvodove matere (cesarjeve hčere Marije Luize) na Dunaj (s postanki v Postojni, Ljubljani, Slovenski Bistrici in Gradcu) in obisk cesarskega para v Trstu, drugi del pisma pa je namenjen vojaškim zadevam, zlasti napredovanjem posameznih častnikov. Ali je bilo že to pismo naročeno ali pa je nastalo bolj po naključju, ni jasno. Erbergu je bilo verjetno všeč, ker je zelo izčrpno in že napoveduje strukturo prihodnjih pisem. Deset mesecev pozneje, v začetku aprila 1833, je Franz začel podobna pisma redno, skorajda vsak dan pošiljati Erbergu v Dol.

Pisma se glede na strukturo in vsebino delijo na dve vrsti. Prevladujejo poročevalska pisma, ki so bolj kot ne brezosebna, v njih so nanizani aktualni dogodki iz Ljubljane, Kranjske ali širše monarhije (npr. *Vojaške vaje ne bodo potekale pri Vižmarjah, ampak pri Fužinah*; *Nj. Presvetlost gospod feldmaršallajtnant grof Leiningen je zbolel za diarejo in je od torka v postelji*; *Nj. ces. Visokost princ Friderik so dane*

12 Erberg je leta 1815 prodal rodbinsko palačo na Mestnem trgu (danes št. 17), ni pa bilo znano, kje si je uredil stanovanje, kjer je njegova družina stanovala, ko je iz Dola prišla v mesto (gl. npr. Uršič, *Jožef Kalasanc Erberg*, 203, op. 70). Da je šlo za Gallenbergovo hišo na Novem trgu (danes št. 1) razkrije popis premoženja po Erbergovi ženi leta 1847 (SI AS 307, Deželno sodišče v Ljubljani, F6E/1718, fasc. Erberg).

13 SI AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 46, pismo z dne 20. 6. 1832.

zjutraj s poštno kočijo nadaljevali pot).[14] Novice niso urejene hierarhično, nanizane so bolj ali manj naključno, res pa je, da se poročanje pogosto začne z dogodki na Dunaju in konča s tistimi v Ljubljani. Pri poročanju hoče biti Franz kot pisec nevtralen in objektiven, sam sebe imenuje referent in piše o sebi v 3. osebi. Enako velja za njegove družinske člane, ki jih v takšnih poročilih obravnava kot naključne znance. Ko denimo aprila 1836 Erbergu poroča o rojstvu svojega prvega vnuka (poroke svoje hčere julija 1835 ne omeni), zapiše suhoparno: *Gospa gubernijskega koncipista Adolfa Kappusa, rojena Franz, je preteklo noč srečno povila močnega, zdravega fantka*.[15] Kljub temu se v tovrstnih poročilih večkrat znajde kakšna njegova osebna opazka ali komentar.

Druga vrsta pisem so osebna. Franz jih piše v 1. osebi, v njih izraža svojo hvaležnost in vdanost Erbergu ter ga nagovarja z »Vaša ekscelenca«. V takšnih pismih se mu zahvaljuje za poslano hrano, ga prosi za usluge, tarna glede zdravja… Skoraj vedno pisma konča s poljubljanjem roke Erbergovi ženi in v poznejših pismih tudi hčeri Antoniji, ki ju naslavlja z grofico oz. grofično (konteso), čeprav sta bili dejansko (zgolj) baronica oz. baronesa. Primer takšnega pisma je iz 2. novembra 1836:

> Blagovolite milostno sprejeti moje resnično neizmerno obžalovanje, da Vam zadnjič nisem mogel izkazati čast z obiskom. Dinéju z mojimi tovariši ni hotelo biti konca. Vse skupaj se je izjemno zavleklo zaradi pomanjkanja osebja pri strežbi v sobi in v kuhinji. Med jedmi je bil zato precejšen časovni zamik, tudi četrt ure. Takoj sem pohitel do hiše Vaše Ekscelence in videl, da ni bilo nikogar več. Od Marianne sem izvedel, da ste se bili odpeljali pred četrt ure. Prav tako sem obžaloval, da nisem izpolnil pričakovanj milostljive kontese glede sobe in sem močno razžaloščen odšel domov. Nisem imel volje obiskati Kazine, zato je moje poročilo le iz druge roke. Vaši Ekscelenci izrekam najvdanejšo zahvalo za zajca, ki ste mi ga dobrotljivo darovali. Vaši Ekscelenci, premilostljivi grofici kot tudi milostljivi kontesi

14 SI AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 46, pismo z dne 29. 9. 1836 (*Das Exerciren bei* Vischmarje *ist contremantirt, und wird bei Kaltenbrunn statt finden. S*[e] Erlaucht *der Herr FeldMarschall* Lieut: *Graf* v. Leiningen *sind an einer* Colerina *leidend, seit Dienstag im Bette. S*[e] *kais. Hoheit der Prinz* Friedrich *sind heute Morgens von hier mit Post weiter gereist*.)

15 SI AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 46, pismo z dne 14. 4. 1836.

> poljubljam roke. Ker si bom prihodnji petek vzel čas za obisk v Dolu, se še naprej priporočam za Vašo milostljivost in Vas pozdravljam z vsem spoštovanjem.[16]

Delitev med obema vrstama pisem sicer ni čisto vodotesna – včasih se tudi v osebna pisma prikrade poročevalski stil ali pa v poročevalska kakšen oseben podatek ali vtis.

Osebna pisma omogočajo vsaj delno rekonstrukcijo odnosa med Franzem in Erbergom, ki ni bil statičen, ampak se je iz leta v leto spreminjal in razvijal. V začetnih pismih je Franz zelo ponižen, vljuden, zadržan, malo poroča o sebi, večinoma se zahvaljuje Erbergu in pozdravlja člane njegove družine. Sčasoma pa postanejo takšna pisma bolj osebna, Franz v njih precej natančno opisuje svoje zdravstvene težave, omenja člane svoje družine, Erberga večkrat tudi za kaj prosi, npr. da mu z vrta pošlje kakšno zelenjavo ali da mu prinese kakšno malenkost z Dunaja.

Intenziteta pisem je različna. Včasih je Franz Erbergu pisal vsak dan, včasih celo večkrat na dan, denimo v primerih, da je že oddal neko pismo, pa se je potem zgodilo še kaj pomembnega, o čemer je moral biti Erberg nemudoma obveščen. Med pismi ni nikoli več kot nekaj dni presledka. Tudi če se ni zgodilo nič posebnega, je Franz Erbergu poslal kratko pisemce s pojasnilom »Neues ist nichts«.[17] Edina večja časovna luknja se pojavi vsako leto aprila, ko je Erberg odpotoval na svoj redni obisk Dunaja (Erberg je namreč vsako leto obiskal svojega nekdanjega varovanca Ferdinanda za njegov rojstni dan). Takrat mu je Franz poslal manj pisem, a so ta obsežnejša.

Poročevalska pisma je Franz številčil, tako da lahko danes opazimo, da nekatera manjkajo. Večkrat je sicer očitno, da se je pri številčenju zmotil, možno pa je tudi, da se nekatera pisma pri Erbergu niso ohranila oziroma so se pozneje izgubila. O tem lahko posredno sklepamo zaradi novic, ki bi jih v pismih zagotovo lahko pričakovali, a jih tam iščemo zaman. Tako denimo Franz pogosto piše o grofu Benediktu Auerspergu s Turjaka, a pisma z omembo o njegovi smrti iz maja 1839 ni.[18] Prav tako zelo pogosto poroča o Antonu Aleksandru

16 SI AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 46, pismo z dne 2. 11. 1836

17 Npr. SI AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 46, pisma z dne 19. 12. 1835, 12. 11. 1836; fasc. 47, pisma z dne 8. 8. 1839, 11. 10. 1839.

18 Benedikt je umrl 22. junija 1839 (NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, matične knjige, M 1836–1866, str. 21). Poročevalsko pismo št. 79 nosi datum 15. junij, naslednje s št. 81 pa datum 29. junij (št. 80 očitno manjka – morda je bilo spo-

grofu Auerspergu (Anastaziju Grünu), v začetku leta 1839 omeni celo njegovo napovedano poroko z grofico Marijo Attems,[19] a same poroke, ki se je zgodila julija 1839, v pismih ne najdemo. Čisto neposredno pa za izgubljena pisma vemo zato, ker se Franz v kakšnem pismu sklicuje na novico iz prejšnjega pisma, a te novice tam ni, kar pomeni, da je morala biti v nekem drugem, danes izgubljenem pismu.

Skoraj vsa od nekaj več kot 1800 pisem so namenjena Erbergu, nekaj posameznih primerov pa Erbergovemu sinu Jožefu Ferdinandu ali ženi.[20] Sin je bil sicer zaradi svoje diplomatske službe večino časa odsoten, a kadar je prišel domov v Dol, je Franz napisal pismo tudi njemu, zlasti kadar je bil oče Erberg odsoten ali bolan. Vsa pisma je Franz pisal sam, le proti koncu, ko ga je zdelovala bolezen, je nekaj pisem namesto njega po nareku napisala hči.[21]

VSEBINA KORESPONDENCE

Vsebina Franzevih pisem je zelo raznolika, domnevamo pa lahko, da je Franz Erbergu kot naročniku pisal o tistem, kar je tega zanimalo. Največ je lokalnih novic o Ljubljani in njenih prebivalcih, pretežno o ljubljanski visoki družbi, ki jo je Erberg poznal osebno, pa tudi sam Franz se je gibal v njej in je tako lahko poročal iz prve roke. Najbolj domače so mu bile razmere pri njegovem stanodajalcu baronu Leopoldu Lichtenbergu, večkrat je bil tudi pri njem na obisku na Jabljah, obiskoval pa je tudi druge člane visoke družbe, recimo barone Lazarinije na Čušperku, grofe Blagaje na Boštanju ali grofe Thurne na Krumperku.

Iz Franzevih pisem tako izvemo o pogostih potovanjih plemstva in meščanstva iz mesta na podeželje in nazaj, našteta so njihova potovanja v toplice (ženske so se denimo večkrat odpravile v Dobrno, guverner Schmidburg pa je bil reden gost v toplicah v Beli oziroma Železni Kapli), nekateri premožnejši so si privoščili pravcata popotovanja: skupina ljubljanskih meščanov (dr. Rus z ženo, trgovec Terpinc z ženo, trgovec Fabriotti in sin gospoda Galleta) je tako med februarjem in majem 1839 prepotovala Italijo vse do Rima in

ročilo tam). Vmes je še osebno pismo iz 26. junija, a tudi tam ni nič o Auerspergovi smrti.

19 SI AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 47, pismo z dne 2. 4. 1839.

20 Sinu Jožefu Ferdinandu Erbergu so denimo namenjena pisma 16. 1. 1839, 18. 1. 1839, 20. 1. 1839 (takrat je stari Erberg padel in se poškodoval), 16. 4. 1839 (takrat je bil oče Erberg na Dunaju); Erbergovi ženi Jožefi pa je namenjeno pismo 22. 2. 1839, ko je ta praznovala rojstni dan.

21 Recimo pisma med 12. februarjem in 6. aprilom 1840.

Neaplja,[22] zakonca Blagaj pa sta nameravala preko čeških in nemških dežel obiskati Poljsko oziroma Galicijo, natančneje Wieliczko, kjer je grofov brat služboval kot direktor tamkajšnjega rudnika soli, a sta se morala zaradi grofičinega slabega počutja že v Špitalu ob Dravi obrniti nazaj.[23] Prav tako Franz poroča o številnih postankih eminentnih gostov, kot so bili člani nadvojvodske (Habsburške) ali španske kraljeve hiše, Ljubljano je večkrat obiskal tudi saški kralj.

Drugo področje, ki mu je Franz namenjal veliko pozornosti, so bile bolezni. V času, ko medicina še ni bila zelo razvita in je bila najpogostejša oblika zdravljenja puščanje krvi, je bilo življenje zelo negotovo in pogosto se je zgodilo, da je zjutraj (vsaj na videz) zdrav človek zvečer že ležal na parah (Prešernov *Memento mori* dobi ob prebiranju Franzevih pisem zelo oprijemljiv kontekst). Pri opisovanju zdravstvenih težav posameznikov iz visoke družbe se Franz pogosto spušča v precej intimne stvari, ki se nam danes zdijo preveč osebne – tako npr. Erbergu poroča, da se je mlademu Alojzu Lazariniju na Čušperku zaprl urin[24] ali da je Benedikt Auersperg bolezen izločil skozi obilno znojenje.[25] Skozi več Franzevih pisem spremljamo agonijo zdravnika Kogla[26] ali mladega barona Aichelburga,[27] iz avtopsije policijskega direktorja Sicarda ali grofice Welsperg pa izvemo, da so pri njem v žolčniku našli 57 kamnov,[28] pri njej pa tri prste debelo plast maščobe v trebuhu.[29] Posebno se je Franz glede zdravja razpisal leta 1836, ko je na Kranjskem razsajala kolera. Sprva ji sicer ni posvečal večje pozornosti, glede prvih žrtev je bilo zelo skeptičen: mati zvonarja Samasse je tako po njegovem umrla zaradi neustrezne prehrane (jedla je kislo solato in čez spila mlečno kavo)[30] in ne zaradi »zla«, kot je pozneje kolero pogosto poimenoval. S širjenjem bolezni pa jo je sprejel kot stvarnost, večkrat pomodroval, kako se je treba pred njo zaščititi,[31] v obdobju najhujšega

22 SI AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 47, pismi z dne 21. 2. 1839 in 24. 5. 1839.
23 SI AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 47, pismo z dne 6. 8. 1839.
24 SI AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 47, pismo z dne 26. 7. 1838.
25 SI AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 46, pismo z dne 6. 4. 1834.
26 SI AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 47, pisma od 11. do 15. marca 1839.
27 SI AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 46, pisma od 25. februarja do 23. marca 1834.
28 SI AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 47, pismo z dne 25. 1. 1840.
29 SI AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 47, pismo z dne 7. 3. 1840.
30 SI AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 46, pismo z dne 17. 6. 1836.
31 SI AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 47, pismo z dne 22. 6. 1837. Pomagali naj bi limonin sok, kamilični čaj ali jedilno olje, prav tako je bilo priporočljivo, če si ostal v postelji in si grel noge.

izbruha v poletnih mesecih pa je vsakemu pismu dodal tudi statistiko o zbolelih, umrlih in ozdravelih.[32]

Ne le o smrtnih primerih, pač pa tudi o drugih življenjskih mejnikih članov ljubljanske visoke družbe se je lahko Erberg podučil iz Franzevih pisem. Tako je bil na tekočem glede njihovih rojstev in seveda tudi porok. Glede teh se je Franz razpisal zlasti takrat, ko je šlo kaj narobe: ko se je recimo možila guvernerjeva hči Fanny Schmidburg, je vznemirjenje povzročilo to, da njena poročna obleka ni prišla z Dunaja,[33] poroko Serafine Zois pa so morali prestaviti za več dni, saj ženin Gotfrid Welsersheimb zaradi slabega vremena ni mogel pravočasno priti iz Ancone, kjer je služboval kot konzul.[34] Glede porok se je Franz občasno izkazal kot pravi opravljivec – oktobra 1836 je tako naredil celo seznam gotovih, verjetnih, možnih in domnevnih porok ter razdrtih zarok.[35]

Ker je Franz izhajal iz vojaških vrst, je razumljivo, da je pogosto poročal tudi o vojaškem življenju. Erbergu vojska sicer ni bila zelo blizu, a ga je nedvomno zanimala, saj je pretežni del častnikov izhajal iz plemiških vrst. Franz mu je zato redno poročal o vojaških povišanjih ali upokojitvah, premikih vojaških enot in vojaških vajah, sem in tja je navrgel tudi novice o napovedanih spremembah v vojaški organizaciji (npr. uvedba novih uniform), seznanjen je bil tudi z osebnim življenjem nekaterih oficirjev. Podobno je veljalo za uradništvo, ki se je prav tako tesno prepletalo s plemiškimi vrstami. Tudi o uradnikih, njihovih družinah in premestitvah je Franz vedel marsikaj povedati.

Zelo pogosta in podrobna so Franzeva poročila s kazinskih prireditev, zlasti tombole, ki so jo v zimskem času igrali enkrat na teden. Ljubljanska elita se je sprva zbirala v Lepušičevi hiši na začetku Gosposke ulice, leta 1836 pa so v ta namen začeli graditi poslopje današnje Kazine na Kongresnem trgu (Franz seveda poroča tudi o gradnji in nesrečah, ki so se ob tem dogajale). Franz se pri poročanju o tomboli ni zadovoljil le z osnovnim opisom družabnega dogodka, pač pa je vedno navedel seznam srečnih dobitnikov in njihovih dobitkov do predmeta natančno. Čemu so služili tako podrobni seznami, lahko le ugibamo. A ob upoštevanju Erbergove zbirateljske žilice verjetno nismo prav daleč od resnice, če predvidevamo, da je Erberg hotel biti obveščen o predmetih, ki so krožili med Ljubljančani, da bi morda katerega od njih naknadno pridobil za svojo zbirko. Ko so leta 1846 popisali

32 Gl. pisma med 7. junijem in 14. septembrom 1836.

33 SI AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 47, pismo z dne 16. 11. 1839.

34 SI AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 46, pismi z dne 15. 4. 1836, 16. 4. 1836.

35 SI AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 46, pismo z dne 1. 10. 1836.

njegovo zapuščino, so popis umetnin in drugih predmetov sestavili na podoben način,[36] kot je to desetletje prej počel Franz v svojih pismih.

Naslednje področje, o katerem je Franz prelil sorazmerno veliko črnila, so bile gledališke predstave. Tik pred začetkom sezone (običajno sredi septembra) je Erbergu poslal seznam vseh članov aktualnega ansambla, med samo sezono, ki je trajala do spomladi, pa je v pismih pogosto opisoval in komentiral posamezne predstave (gledališke ali operne). Vsak teden je Erbergu sproti pošiljal tudi program predstav, ki pa se je zaradi različnih razlogov (bolezni, muhavosti vodilnih umetnikov) pogosto spreminjal. Gledališče je bilo tudi sicer Franzeva strast – za ljubljanski oder je leta 1829 zagotovo priredil vsaj eno predstavo iz francoščine in tudi njegova hči se je občasno preizkusila kot igralka.[37] Poleg gledaliških predstav so Ljubljančane zabavale tudi vojaška godba in druge glasbene prireditve: za višjo družbo je Filharmonična družba koncerte prirejala v dvorani Nemškega viteškega reda, nižjim slojem pa so bili namenjeni koncerti v Tivoliju ali parku Zvezda. Te predstave je Franz omenil le na kratko, v podrobnosti se ni spuščal, saj se jih, kot kaže, sam večinoma ni udeleževal.

Vsake toliko časa se v pismih znajdejo obširnejša poročila z Dunaja. Iz njih je razvidno, da je Franz tovrstne novice črpal iz časopisja, na Dunaju pa je imel tudi svojega informatorja (ali več), ki mu je poročal o dogajanju, on pa je to posredoval naprej Erbergu. Takšna poročila, ki so označena kot »Wiener Agentenbericht«, vsebujejo zlasti informacije o cesarski družini, o novih gradbenih podvigih v mestu, pa tudi kakšna novička iz črne kronike se znajde vmes. Poročila se sicer dotikajo tudi drugih delov monarhije, nemalokrat so opisani aktualni dogodki tudi iz drugih evropskih držav (npr. atentati na francoskega kralja Ludvika Filipa, državljanska vojna v Španiji, menjava na britanskem prestolu), zasledimo lahko celo novice iz Bosne, Carigrada ali Egipta.

Nekoliko presenetljivo se zdi, da je Franz Erbergu poročal tudi o ljubljanskem vremenu, čeprav je Dol od Ljubljane oddaljen le dobrih 12 km. Tako izvemo, kdaj je sneg prvič pobelil hiše ljubljanskih streh, kdaj so nevihte Ljubljančane pregnale iz Tivolija ali kdaj se je elita pred

36 SI AS 307, Deželno sodišče v Ljubljani, F6E/1718, fasc. Erberg. Gl. tudi Preinfalk, »Jožef Kalasanc baron Erberg in njegove zbirke v luči novoodkritih virov«, 120–126.

37 Franz je priredil igro z naslovom *Vier Uhr*, ki so jo oktobra 1829 igrali v Stanovskem gledališču. Na to me je opozorila dr. Tanja Žigon, za kar se ji lepo zahvaljujem; prim. tudi Smolej in Žigon, »Iz gledališke zgodovine«, 284 in nasl. Za Amalijo Franz kot igralko gl. Železnik, »Solisti na koncertih«, 33 in Budna Kodrič, *Korespondenca Jožefine in Fidelija Terpinc I*, 114.

vročino umaknila na podeželje. Vprašanje, ali je bilo vreme v Dolu v tistem trenutku res tako drugačno od ljubljanskega, bo najbrž ostalo neodgovorjeno.

Kot rečeno, je bila v ospredju Franzevega (in tudi Erbergovega) zanimanja lokalna elita. Nižji sloji so omenjeni le poredko, ponavadi v povezavi s kakšnimi nesrečami, zločini ali nasilnimi smrtmi, skratka v povezavi s črno kroniko. Tako je bil denimo decembra 1837 Erberg obveščen o tem, da je služkinja gubernijskega sekretarja Fradenecka zagrešila detomor,[38] da je avgusta 1838 nekaj študentov, ki so se vračali na Dolenjsko, z objestno vožnjo povzročilo hudo nesrečo pri Šmarju Sap,[39] ali pa da so avgusta 1837 na Vodmatu čebele tako popikale dva konja, da sta poginila, hlapec pa si je komaj rešil življenje.[40]

Franz je praviloma pisal o tistem, kar je sam videl in doživel, hkrati pa je Erbergu posredoval zelo veliko govoric, od katerih se jih je veliko pozneje izkazalo za neresnične. Aprila 1834 je tako Ljubljančane razburila govorica, da se je obesil župnik v Čatežu na Dolenjskem,[41] junija 1833 so se Ljubljančani pogovarjali o domnevni smrti francoskega diplomata Talleyranda v Londonu,[42] februarja 1839 pa se je iz Trsta (spet) razširila vest, da so ustrelili francoskega kralja Ludvika Filipa. Ta novica je tako potrla Erbergovo sestro Margareto Hohenwart, da je prejokala ves dan, njen mož Franc Hohenwart pa je ves dan ostal v postelji.[43] Vse govorice so se pozneje izkazale za neresnične.

Zelo malo je v pismih političnih tem, kar je v skladu s siceršnjo bidermajersko miselnostjo, ki je družbo potiskala v varno zavetje doma. Franz sicer poroča tudi o zunanjepolitičnem dogajanju, a vedno bolj ali manj na kratko. Značilno je, da ga pri zasedbi britanskega prestola s strani kraljice Viktorije bolj kot politični aspekt zanima pojedina po kronanju.[44] Domačih političnih tem se skorajda ne dotika, nekajkrat omeni le srečanja kanclerja Metternicha z drugimi akterji evropske politike ali pa potovanja cesarja Franca in pozneje Ferdinanda po monarhiji.

Zelo kratko so opisane tudi cerkvene zadeve, ki očitno ne Franza ne Erberga niso pretirano zanimale. Franz sicer redno piše o potova-

38 SI AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 47, pismo z dne 2. 12. 1837.
39 SI AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 47, pismo z dne 3. 8. 1838.
40 SI AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 47, pismo z dne 23. 8. 1837.
41 SI AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 46, pismo z dne 18. 4. 1834.
42 SI AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 46, pismo z dne 18. 6. 1833.
43 SI AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 47, pismo z dne 16. 2. 1839.
44 SI AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 46, pismi z dne 24. 11. 1837, 25. 11. 1837.

njih škofa Wolfa in njegovih pogostitvah v ljubljanskem škofijskem dvorcu ali na Goričanah, nekajkrat opiše procesije po Ljubljani ali v Dravljah (ob godu sv. Roka), razen tega pa o cerkvi in duhovnikih – z izjemo njihovega zdravstvenega stanja – ne izvemo prav veliko.

Tudi sledi slovenskega narodnega prebujanja bomo pri Franzu iskali zaman, saj ga očitno ni zaznal ali pa ga ni zanimalo. V njegovih pismih se sicer večkrat pojavijo nekateri predstavniki slovenskega meščanstva, npr. Fidelis Terpinc in Valentin Češko, a vedno v kontekstu družabnega življenja in ne njihovega morebitnega preroditeljskega udejstvovanja. Emila Korytka in Matijo Čopa Franz omeni le takrat, ko jima je odbila zadnja ura,[45] na Franceta Prešerna pa naletimo le enkrat, in sicer ko je spisal pesem za prapor polkovnika Ratha iz ljubljanskega 17. polka.[46]

Če torej vsebino Franzevih pisem povzamemo s časopisnimi rubrikami, lahko rečemo, da je v njih veliko kulture, družabnega življenja, rumenega tiska in črne kronike, precej manj pa je politike, sociale in gospodarstva.

KORESPONDENCA KOT KRONIKALNI VIR?

Ali torej lahko rečemo, da je omenjena korespondenca kronikalni vir, kot je zapisano v naslovu pričujočega prispevka? Ko govorimo o kronikah, običajno ne pomislimo na pisma oziroma korespondenco. Slovar slovenskega knjižnega jezika kroniko definira kot »obširnejši zapis pomembnejših dogodkov po zaporedju dogajanj«.[47] Običajno gre torej za daljše tekste v vezani obliki, ki prinašajo zgodovinsko pričevanje o dogajanju v določenem prostoru in so velikokrat zaznamovani z osebnim pogledom pisca.

Vendar pa raziskovalci virov kronikalnega značaja pod kronike ne štejejo le zgodovinskih del oziroma zgodovinskih zapisov v ožjem pomenu besede, ampak tudi »dokumente širšega značaja in pomena, nekakšen politerarni žanr«.[48] Med takšne sodijo npr. anali, kronologije, katalogi, genealogije, (avto)biografska dela, dnevniški zapisi, pa tudi »kronike v obliki korespondence«.[49] In prav slednja kategorija označuje tudi pisma Franca Franza.

45 SI AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 46, pismo z dne 8. 7. 1835; fasc. 47. pismi z dne 22. 1. 1839, 2. 2. 1839.

46 SI AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 46, pismo z dne 1. 11. 1835.

47 Prim. portal Fran, dostopen na spletu.

48 Hriberšek, »O pomenu«, str. 140.

49 Hriberšek, »O pomenu«, str. 140.

Franz v pismih Erbergu niza dogodke po časovnem zaporedju. Piše, kot bi pisal kroniko, in beleži dogodke določenega dne. Seveda včasih poseže tudi nekoliko dlje v preteklost, pač glede na to, kdaj je za kakšen dogodek izvedel. Tu torej ne gre za korespondenco v klasičnem pomenu besede, saj korespondenca običajno poteka tako, da oseba A napiše pismo osebi B, nato oseba B odgovori osebi A in tako naprej, skratka gre za izmenjavo – vsak od korespondentov napiše pismo, ko prejme pismo od drugega korespondenta. V primeru Franza in Erberga pa ni bilo tako, saj je Franz pošiljal pisma (vsaj tista v obliki poročil) v Dol vsak dan. Resda o dinamiki pisem v obratni smeri, torej iz Dola v Ljubljano, ne moremo reči ničesar zanesljivega, saj so, kot rečeno, ohranjena le Franzeva pisma Erbergu, upravičeno pa lahko domnevamo, da Erbergovih pisem Franzu ni bilo toliko kot Franzevih Erbergu. Upoštevati moramo tudi dejstvo, da sta se oba protagonista večkrat srečala bodisi v Ljubljani bodisi v Dolu, tako da za bolj pogosto korespondenco v klasičnem pomenu besede (torej osebno) ni bilo potrebe. Drugače velja seveda za poročila, saj se je praktično vsak dan zgodilo kaj takega, o čemer je bilo vredno poročati.

V slovenskem prostoru je v preteklosti v tiskani obliki izšlo kar precej korespondence znanih osebnosti, bodisi v obliki samostojnih publikacij bodisi kot krajši prispevki.[50] Vendar pa je korespondenca med Franzem in Erbergom zaradi svoje kronikalne narave posebnost med tovrstnim gradivom: poteka izključno samo med dvema dopisovalcema (če zanemarimo peščico pisem, ki jih je Franz napisal Erbergovemu sinu), prevladujejo pa pisma v obliki krajših ali daljših (skoraj) vsakodnevnih poročil. Druge (objavljene) korespondence so bolj osebne in hkrati običajno potekajo med več dopisovalci, prav tako je njihov časovno razpon večji, med posameznimi pismi je več presledka (niso tako zgoščena); resda tudi do določene mere opisujejo dogajanje v določenem prostoru in so velikokrat zaznamovane z osebnim pogledom pisca, niso pa mišljene kot poročilo in jih zato tudi ne moremo uvrstiti med kronike.

50 V novejšem času je najobsežnejša korespondenca zakoncev Terpinc s Fužinskega gradu iz prve polovice 19. stoletja, ki jo je v dveh delih objavila Nataša Budna Kodrič. Novejšega datuma je tudi korespondenca Lavoslava Gregoréca, ki jo leta 2007 zbral in uredil Jure Maček. Sorazmerno obsežno korespondenco Žige Zoisa med letoma 1939 in 1941 je objavil France Kidrič. Omenimo lahko še korespondenco med Josipom Mesesnelom in Venom Pilonom ali pa korespondenco Josipa Murška. Podatki o izdajah omenjenih korespondenc so v seznamu literature.

ZAKLJUČEK

Zaključek zgodbe o baronu Erbergu in stotniku Franzu je pravzaprav tragičen. Erberg je namreč posredno in kljub najboljšim namenom pospešil Franzevo smrt. Franz je imel dlje časa trajajoče težave z nogo, kar je bilo morda povezano s poškodbo, ki jo je staknil v vojski. V pismih je Erbergu večkrat potarnal nad zdravjem, zdravnik je bil sorazmerno pogost gost v njegovem stanovanju. Leta 1839, še bolj pa v začetku leta 1840, se mu je stanje tako poslabšalo, da ni mogel obuti čevljev niti se ni mogel ganiti iz hiše. Tudi sicer je precej oslabel, tako da je kar nekaj pisem Erbergu po nareku napisala Franzeva hči. Franz je upal, da si bo zdravje povrnil z obiskom toplic, a zanje ni imel dovolj denarja, saj so mu številni zdravnikovi obiski in plačilo najemnine dodobra osušili denarnico. Zato je za finančno podporo prosil Erberga in ta je svojemu dolgoletnemu korespondentu res dal nekaj denarja, tako da se je v začetku julija 1840 lahko odpeljal v Dolenjske Toplice. O poti tja je Erbergu napisal dolgo pismo, v katerem mu je, ves vzhičen nad dejstvom, da je ponovno na svežem zraku, na dolgo in široko opisal pot. Na naslednje pismo je Erberg čakal mesec in pol. Šele 22. avgusta mu je Franz med drugim poročal, da se je v zdravilišču okužil z grižo, ki ga je povsem izčrpala. Pet dni kasneje, 27. avgusta (ravno na Erbergov 69. rojstni dan), se je vrnil v Ljubljano in naslednjega dne napisal Erbergu pismo, v katerem mu je sporočil, da mu bo o vsem dogajanju poročal v kratkem, saj da se je bolezen nekoliko umirila.[51] A izkazalo se je, da je bilo to pismo tudi zadnje – naslednjega dne, 29. avgusta, je Franzevo pero za vedno umolknilo.[52]

Kaj se je v prihodnjih dneh in mesecih dogajalo z njegovo zapuščino, za zdaj ni bilo mogoče ugotoviti. Premoženje, ki je bilo bolj kot ne skromno, so si gotovo razdelili otroci, stanovanje pa je stanodajalec baron Leopold Lichtenberg najbrž oddal naprej. Kljub temu pa se je po Erbergovi zaslugi ohranila pomembna in bogata Franzeva dediščina – več kot 1800 pisem, ki jih je Franz v slabem desetletju napisal Erbergu in ki vsebujejo zanimive in dragocene podatke o življenju v bidermajerski Ljubljani. Erberg je Franzeva pisma hranil skupaj z ostalo, izredno obširno korespondenco, ki je nedotaknjena ostala v Dolu tudi po njegovi smrti leta 1843. Šele po smrti njegove hčere

51 Rekonstrukcija zadnjih tednov Franzevega življenja po SI AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 47, pisma z dne 14. 3. 1840, 16. 3. 1840, 15. 6. 1840, 24. 6. 1840, 4. 7. 1840, 22. 8. 1840, 28. 8. 1840.

52 NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, matične knjige, M 1836–1866, str. 27. Gl. tudi *Laibacher Zeitung*, 5. 9. 1840.

in edine dedinje Antonije, ki je kot poročena grofica Attems živela in leta 1878 umrla v Gorici, se je Erbergova zapuščina začela drobiti. Njegovih pet vnukov, na čelu z najstarejšim Sigmundom Attemsom, se je odločilo, da dragocene zbirke svojega deda razprodajo. Za arhivski del je bil močno zainteresiran takratni kustos kranjskega deželnega muzeja Karel Dežman, ki je po daljših pogajanjih z Attemsom dosegel, da je Erbergov arhiv, z njim pa tudi večina korespondence, leta 1880 prišel v Rudolfinum. Pozneje je to gradivo ob delitvi na muzejski in arhivski del pristalo v novonastalem arhivu, predhodniku današnjega Arhiva Republike Slovenije.[53] Tam so Franzeva pisma skupaj z drugo Erbergovo korespondenco shranjena še danes.[54]

Kaj torej lahko za konec rečemo o pomenu Franzevih pisem za slovensko (pa tudi širše) zgodovinopisje? Franz nam danes skozi svoja pisma omogoča vpogled v ljubljansko družbo v času bidermajerja, njeno dinamiko in njeno vpetost v širše dogajanje. Seveda moramo upoštevati, da je Franz opisoval zlasti elito, ljubljansko plemstvo in visoko meščanstvo, saj se je tudi sam gibal v teh krogih. Nižji sloji ga niso zanimali oziroma jih je Erbergu opisoval le poredko. A kljub temu so z današnjega stališča Franzeva pisma še posebno dragocena, saj prav višji sloji na Kranjskem, ki se jih je dolgo držala stigma tujosti oziroma neslovenskosti, praviloma niso bili deležni poglobljenih raziskav in zato o njih danes vemo sorazmerno malo.

Dodano vrednost Franzevim pismom daje prvoosebni pristop. To pomeni, da dobimo nov pogled na nekatere dogodke, ki jih poznamo iz drugih, zlasti uradnih virov, hkrati pa za nekatere dogodke, ki so se dogajali v intimi plemiških in meščanskih prebivališč, izvemo sploh prvič. V Franzevih pismih sicer prevladuje kronikalni pristop nizanja dogodkov, ki jih sam le občasno komentira in začini s hudomušnimi ali zgroženimi opazkami. Njegova opažanja so včasih pronicljiva, včasih površna, njegovi opisi so včasih temeljiti in informativni, spet drugič kratki in skromni. Erbergu kot naročniku in prejemniku pisem so očitno ustrezali kot viri osnovnih informacij, nedvomno pa so bili bolj živahni njegovi osebni pogovori s Franzem, ki je barona večkrat obiskal v njegovem ljubljanskem stanovanju ali v dolski graščini.

Predstavitev Franzevih pisem lahko sklenemo z besedami Petra Vodopivca,[55] da obravnavana korespondenca »ni le stvarna kronika

53 O usodi Erbergove zapuščine gl. Preinfalk, »Jožef Kalasanc baron Erberg in njegove zbirke v luči novoodkritih virov«, 119–147.

54 Korespondenca je del fonda Gospostvo Dol (SI AS 730), Franzeva pisma so v fasciklih 46 in 47.

55 Vodopivec, »Prispevek k zgodovini mentalitete«, 80.

ljubljanskih, kranjskih in avstrijskih dogodkov, temveč tudi mestnih govoric in opravljanj, ki živo ponazarja življenjski utrip v kranjski prestolnici in hkrati omogoča vpogled v obzorje poročevalca in obzorje prejemnika poročil«.[56]

BIBLIOGRAFIJA

Arhivski viri

Arhiv Republike Slovenije (ARS)
SI AS 307, Deželno sodišče v Ljubljani, F6E/1718, fasc. Erberg.
SI AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 46, 47.

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana
ŽA (Župnijski arhiv) Ljubljana – Sv. Nikolaj, matične knjige, M 1836–1866

Literatura

Budna Kodrič, Nataša (ur.). *Korespondenca Jožefine in Fidelija Terpinc: (1825–1858)*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2018.
———. *Korespondenca Jožefine in Fidelija Terpinc II: pisma za Jožefino (pred 1821–1871)*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2022.
Hriberšek, Matej. »O pomenu latinskih in nemških kronik na Slovenskem. Naši duhovniki in njihova dela«. V: *Zbornik simpozija 21. marca 2019 v Rušah*, ur. Vili Rezman, 137–70. Ruše: Lira – Društvo za razvoj, 2020.
Ilešič, Fran (ur.). *Korespondenca dr. Jos. Murška* (ponatis iz »Zbornika Matice Slovenske« za l. 1904 in 1905). Ljubljana: Matica Slovenska, 1905.
Kidrič, France. »Erberg Jožef Kalasanc«. V: *Slovenski biografski leksikon 2*, ur. France Kidrič, 162–66. Ljubljana, 1926.
———. »Erberg«. V: *Slovenski biografski leksikon 2*, ur. France Kidrič. Ljubljana 1926, 160–61.

56 Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega projekta J7-2604 (Latinske in nemške kronike na Slovenskem) in raziskovalnega programa P6-0052 (Temeljne raziskave slovenske kulturne preteklosti), ki ju iz javnega proračuna sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

Kidrič, France. *Zoisova korespondenca 1808–1809* in *1809–1810*. Korespondence pomembnih Slovencev 1 in 2. Ljubljana: Akademija znanosti in umetnosti, 1939 in 1941.

Klasinc Škofljanec, Andreja. »Markiz Giorgio Guido Pallavicino-Trivulzio, zapornik na Ljubljanskem gradu: o odnosu oblasti do italijanskih političnih zapornikov v 20-tih in 30-tih letih 19. stoletja«. V: *Kronika* 59, št. 1 (2011), 35–46.

Maček, Jure (ur.). *Korespondenca dr. Lavoslava Gregoréca. Abrahamowicz-Novak*. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2007.

Mislej, Irene et al. (ur.). *France Mesesnel – Veno Pilon: korespondenca*. Ajdovščina : Pilonova galerija, 2013.

Preinfalk, Miha. »Josef Freiherr von Erberg – zwischen Zentrum und Provinz«. V: *Provinz als Denk- und Lebensform. Der Donau-Karpatenraum im langen 19. Jahrhundert*, ur. Harald Heppner in Mira Miladinović Zalaznik, 213–27. Frankfurt am Main: P. Lang, 2015.

———. »Jožef Kalasanc baron Erberg in njegove zbirke v luči novoodkritih virov«. V: *Umetnostna dediščina plemstva v času njegovega zatona: transformacije, prenosi, reinterpretacije*, ur. Tina Košak, 119–47. Ljubljana: Založba ZRC, 2023.

———. *Plemiške rodbine, 17. stoletje. 1. del: Od Billichgrätzov do Zanettijev.* Ljubljana: Viharnik, 2014.

Smole, Majda. *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana: DZS, 1982.

Smolej, Tone, in Tanja Žigon. »Iz gledališke zgodovine: *Liebe kann alles* oziroma sezona 1833/34 na ljubljanskem stanovskem odru«. *Clotho* 6, št. 1 (2024): 297–340.

Šmid, Walter. »Aus Alt Laibach«. V: *Carniola, Zeitschrift für Heimatkunde*, 2. Jhrg., 143–53. Laibach, 1909.

Umek, Ema. *Erbergi in dolski arhiv*: *1. del*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1991.

Uršič, Milena. *Jožef Kalasanc Erberg in njegov Poskus osnutka za literarno zgodovino Kranjske*. Ljubljana: SAZU, 1975.

Vodopivec, Peter. »Prispevek k zgodovini mentalitete na Slovenskem v času biedermaierja«. V: *Mednarodni kulturnozgodovinski simpozij Modinci 1990*, zv. 22, 79–88. Szombathely, 1994.

Železnik, Sara. »Solisti na koncertih Filharmonične družbe do leta 1872«. V: *Muzikološki zbornik*, zv. 49, št. 1 (2013), 25–55.

IZVLEČEK

Jožef Kalasanc baron Erberg (1771–1843), bogat zbiratelj in mecen, ki je imel povezave s samim dunajskim cesarskim dvorom, je zadnja leta svojega življenja preživel v prostovoljni osami v svojem dvorcu v Dolu pri Ljubljani. Vseeno je hotel biti obveščen o dogajanju, zato je kot informatorja najel stotnika avstrijske vojske po imenu Franc Franz (1779–1840), ki je upokojenska leta preživljal v Ljubljani. Franz je tako Erbergu med letoma 1832 in 1840 skorajda vsakodnevno pošiljal pisma in na ta način ustvaril nekakšno kroniko bidermajerske Ljubljane. Čeprav ob omembi kronik običajno ne pomislimo na pisma oziroma korespondenco, lahko Franzevo korespondenco uvrstimo med vire kronikalnega značaja, saj gre za tekste v vezani obliki, ki prinašajo zgodovinsko pričevanje o dogajanju v določenem prostoru in so velikokrat zaznamovani z osebnim pogledom pisca.

Vsebinsko gledano je v Franzevih pismih Erbergu največ lokalnih novic o Ljubljani in njenih prebivalcih, pretežno o ljubljanski visoki družbi (plemstvo in visoko meščanstvo), ki jo je Erberg poznal osebno, pa tudi sam Franz se je gibal v njej in je lahko poročal iz prve roke. Nižji sloji so omenjeni redkeje, ponavadi v povezavi s kakšnimi nesrečami, zločini ali nasilnimi smrtmi. Franz je obširno poročal o boleznih, družabnih prireditvah v Ljubljani, gledaliških predstavah, s pomočjo dopisnikov iz tujine pa je poročal tudi o dogajanju iz drugih delov monarhije.

Če torej vsebino Franzevih pisem povzamemo s časopisnimi rubrikami, lahko rečemo, da je v njih veliko kulture, družabnega življenja, rumenega tiska in črne kronike, precej manj pa je politike, sociale in gospodarstva.

KLJUČNE BESEDE: Jožef Kalasanc Erberg, Franc Franz, korespondenca, Ljubljana, bidermajer, kronikalni viri

Correspondence as a Chronicle-Type Source – The Case of the Letters of Franz Franz

ABSTRACT

Josef Kalasanz Baron Erberg (1771–1843), a wealthy collector and patron who even had connections with the Imperial Court of Vienna, spent the last years of his life in voluntary solitude in his manor house in Dol near Ljubljana. Nevertheless, he wanted to be kept informed, so he hired an Austrian army captain named Franz Franz (1779–1840), who was spending his retirement years in Ljubljana, as an informant. Franz sent almost daily letters to Erberg between 1832 and 1840, thus creating a kind of chronicle of Biedermeier Ljubljana. Although we do not usually associate letters or correspondence with chronicles, Franz's correspondence can be classified as a chronicle-type source, as his reports are texts in bound form, which provide historical testimony of events in a particular place and are often marked by the writer's personal viewpoint.

In terms of content, Franz's letters to Erberg contain mostly local news about Ljubljana and its inhabitants, mainly about Ljubljana's high society (nobility and high bourgeoisie), which Erberg knew personally, but Franz himself was also a member of it and was able to report first-hand. The lower classes are mentioned less frequently, usually in connection with accidents, crimes, or violent deaths. Franz reported extensively on illnesses, social events in Ljubljana, theatrical performances, and, with the help of correspondents from abroad, also on events in other parts of the monarchy.

If the content of Franz's letters is to be summarized in terms of newspaper columns, one finds a lot of culture, social life, yellow press, and black chronicles, but there is much less politics, economy, and welfare.

KEYWORDS: Josef Kalasanz Erberg, Franz Franz, correspondence, Ljubljana, Biedermeier, chronicle-type sources

CONTENTS

07 **Matej Hriberšek**
Introduction

ARTICLES

11 **Vojko Pavlin**
Michele Rabatta from Gorizia, the Author of the *Iter Sancti Sepulcri* Travelogue

27 **Boris Golec**
Early-Modern Annals of Carniolan Cities

61 **Matija Ogrin**
Parish Chronicles: When Was German Overtaken by Slovenian?

81 **Gregor Pobežin**
Naldini's *Chorographia ecclesiastica*: A Chronicle of the Koper Bishopric or a Local History?

101 **Monika Deželak Trojar**
Chronicle Texts Preserved from the Jesuit College in Ljubljana

135 **Matjaž Grahornik**
The Latin chronicle from Ruše (after 1764)

167 **David Movrin**
Latin School at Ruše, Luka Jamnik, "the Romulus from Ruše," *Gesta Romanorum*, and the Lost Play *De Joviniano imperatore mire correcto*

259 **Luka Vidmar**
Father Žiga Škerpin's Diary: Chronicle of the Journey from Ljubljana to Valladolid in 1740

281 **Sonja Svoljšak**
Books and Libraries in *Bosna Seraphica* (1777) by Maurus Fajdiga

297 **Tone Smolej and Tanja Žigon**
From Theatre History: *Liebe kann alles,* or the 1833/34 season of Ljubljana's Theatre of the Carniolan Provincial Estates (*Ständisches Theater in Laibach)*

343 **Miha Preinfalk**
Correspondence as a Chronicle-Type Source – The Case of the Letters of Franz Franz